

**T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**ÖZBEK BİLMECELERİ
(YAPI, DİL ÖZELLİKLERİ, TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARMA,
SÖZLÜK)**

DOKTORA TEZİ

Hülya ERGENE

DİYARBAKIR-2024

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ BİLİM DALI

ÖZBEK BİLMECELERİ
(YAPI, DİL ÖZELLİKLERİ, TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARMA,
SÖZLÜK)

HAZIRLAYAN

Hülya ERGENE

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK

DİYARBAKIR-2024

T.C.

DİCLE ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Hülya ERGENE tarafından hazırlanan “Özbek Bilmeceleri (Yapı, Dil Özellikleri, Türkiye Türkçesine Aktarma, Sözlük)” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

Ünvanı

Adı Soyadı

Başkan: Prof. Dr.

Sadettin ÖZÇELİK

Üye: Prof. Dr.

Ahmet BURAN

Üye: Prof. Dr.

Ercan ALKAYA

Üye: Prof. Dr.

Caşteğin TURGUNBAYER

Üye: Doç. Dr.

Burhan BARAN

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 18/04/2024

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../20

Prof. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

BİLDİRİM

Tezimin içinde yer alan bilimsel yenilik ve sonuçları herhangi bir yerden almadığımı ve bu tezi Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünden başka herhangi bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve ünvan elde etmek amacıyla vermediğimi; tezde yer alan bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca Dicle Üniversitesi tez yazım kurallarına uyarak hazırlamış olduğum bu çalışmada kullandığım her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması halinde her türlü yasal sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

Hülya ERGENE

29.04.2024

ÖN SÖZ

Bilmeceler, halkın içinde yaratılan ve halk tarafından beslenen, nesilden nesile sözlü gelenek içerisinde aktararak varlığını sürdüren sözlü edebiyat ürünlerinden biridir. Bilmeceler birçok konuda sorulan, karşısındakini düşünmeye sevk eden kimi zaman manzum kimi zaman mensur kimi zaman da hem mensur hem manzum olarak oluşturulan önemli bir türdür. Özbek Türkleri, sözlü kültür ürünleri zengin bir Türk topluluğudur. Özbek halkının bilmeceleri hem yapı hem söz varlığı hem de dil özellikleri bakımından dikkat çekicidir. Sözlü kültürde var olan ve nesilden nesile aktarılan bilmecelerin yazı diline aktarılması ile eski ve yeni arasındaki değişim de ortaya çıkmaktadır. Sözlü kültürde yaşayan sözcükler ve eklerin bu değişimi ortaya koyması bakımından da art zamanlı değişimlerin görülebileceğinin faydalı olacağı kanaatindeyim.

Özbek bilmeceleri Yapı, Dil Özellikleri, Türkiye Türkçesine Aktarma, Sözlük ana başlıkları altında hazırlandı.

Bu çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm olan Giriş bölümü, konumuzun teorik kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümde Bilmecenin tanımı yapılarak, Özbek bilmeceleri hakkında bilgi verildi. Ardından Özbek bilmeceleri üzerine Türkiye’de ve Özbekistan’da yapılan çalışmalar ile Çağdaş Türk lehçelerinde bilmecelerle ilgili yapılan çalışmalardan söz edildi.

İkinci bölümde, Özbek Bilmecelerinde Yapı Özellikleri iki alt başlıkta incelendi. İlk olarak bilmecelerde şekil özellikleri, ardından bilmecelerde ahenk unsurları üzerinde duruldu ve örnekler sunuldu.

Üçüncü bölümde Özbek Bilmecelerinde Dil Özellikleri başlığı altında bilmecelerde görülen ses ve şekil bilgisi konularında dikkat çekici özellikler işlendi.

Dördüncü bölümde geleneksel ve yeni bilmeceler olarak ikiye ayrılmış Özbek Bilmeceleri, önce Kiril alfabesinden Latin harflerine aktarılarak verildi. Sonra Türkiye Türkçesine aktarımı yapıldı.

Beşinci bölümde kelimelerin anlamları ve ekleri tespit edilerek sözlükte gösterildi. Ayrıca özel adlar dizini ve bilmece yanıtları dizini de hazırlandı.

Sonuç bölümünde çalışmada elde edilen veriler üzerinde duruldu.

Yaptığımız bu çalışma ile Özbek Türkçesinin söz varlığında kullanılan sözcüklerin tespit edebildiğimiz kadarı ile köken olarak hangi dile ait olduklarının ortaya çıkarılması amaçlandı. Bunun yanında sözcüklerin yapısında ve anlamlarında meydana gelen değişimlerin verilmesi ile de Özbek Türkçesine katkı sağlanması amaçlandı.

Bu çalışmada bilgi ve birikimiyle yol gösteren, karşılaştığım problemleri çözmede özveri ile sürekli yönlendiren ve her zaman destekleyen değerli hocam Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK'e teşekkürü bir borç bilirim. Katkılarıyla beni yönlendiren Prof. Dr. Selahittin Tolkun'a, Prof. Dr. Ahmet Buran'a, Prof. Dr. Ercan Alkaya'ya, Prof. Dr. Çaşteğin Turgunbayer'e ve Öğr. Gör. Abdulmukaddes Kutlu'ya şükranlarımı sunarım. Ayrıca her soruma cevap vermeye çalışan arkadaşım Dr. Avazkhon Umarov'a, beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan aileme ve sevgili Hamdiye Demetler'e minnettarım.

Hülya ERGENE

Diyarbakır, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
KISALTMALAR.....	x
ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
2. ÖZBEK BİLMECELERİNDE YAPI ÖZELLİKLERİ.....	6
2.1. Özbek Bilmecelelerinde Şekil Özellikleri	6
2.1.2. <i>Manzum Bilmeceleler</i>	6
2.1.2.1. <i>Manzum Ölçülü Bilmeceleler</i>	6
2.1.2.2. <i>Manzum Ölçüsüz Bilmeceleler</i>	8
2.1.2. <i>Mensur Bilmeceleler</i>	9
2.1.2.1. <i>Hikâye Şeklindeki Mensur Bilmeceleler</i>	9
2.1.2.2. <i>Masal Şeklindeki Mensur Bilmeceleler</i>	9
2.1.2.3. <i>Soru Cevap Şeklindeki Bilmeceleler</i>	10
2.1.2.3.1. Tek Sorulu Tek Cevaplı Bilmeceleler	10
2.1.2.3.2. Tek sorulu çok cevaplı bilmeceleler.....	10
2.1.2.3.3. Çok Sorulu Tek Cevaplı Bilmeceleler.....	10
2.1.2.3.4. Çok Sorulu Çok Cevaplı Bilmeceleler	11
2.1.3. <i>Mensur Manzum Karışık Bilmeceleler</i>	11
2.2. Özbek Bilmecelelerinde Ahenk Unsurları.....	12
2.2.1. Kafiye ve Redif.....	13
2.2.2. Aliterasyon	14
3. ÖZBEK BİLMECELERİNDE DİL ÖZELLİKLERİ	15
3.1. Ses Bilgisi	15
3.1.1. Ünlüler.....	15
3.1.1.1. Ünlü Uyumları.....	15
3.1.1.2. Ünlülerle İlgili Ses Olayları.....	15

3.1.1.2.1. Ünlü Düşmesi	15
3.1.1.2.2. Ünlü Türemesi	16
3.1.1.2.3. Ünlü Genişlemesi	16
3.1.1.2.4. Ünlü Daralması.....	17
3.1.1.2.5. Ünlü Yuvarlaklaşması	17
3.1.1.2.6. Ünlü Kaynaşması.....	17
3.1.2. Ünsüzler.....	18
3.1.2.1. Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları	18
3.1.2.1.1. Ünsüz Düşmesi	18
3.1.2.1.2. Ünsüz Türemesi.....	19
3.1.2.1.3. Ünsüz Değişmesi	19
3.1.2.1.4. Ünsüz Benzeşmesi.....	21
3.1.2.1.5. Benzeşmezlik.....	21
3.1.2.1.6. Yer Değiştirme (Metatez).....	21
3.1.2.1.7. Ünsüz İkizleşmesi.....	22
3.1.2.1.8. Hece Yitimi	22
3.2. Şekil Bilgisi	22
3.2.1. İsim Çekim Ekleri.....	23
3.2.1.1. İyelik Ekleri	23
3.2.1.2. Aitlik Eki	23
3.2.1.3. Hâl Ekleri.....	23
3.2.2. Fiil Çekim Ekleri	25
3.2.2.1. Fiil Kipleri	25
3.2.2.1.1. Bildirme Kipleri.....	25
3.2.2.1.1.1. Geniş Zaman.....	25
3.2.2.1.1.2. Şimdiki Zaman	25
3.2.2.1.1.3. Görülen Geçmiş Zaman.....	26
3.2.2.1.1.4. Duyulan Geçmiş Zaman	26
3.2.2.1.1.5. Gelecek Zaman.....	26
3.2.2.1.2. Tasarlama Kipleri	26
3.2.2.1.2.1. Gereklilik Kipi.....	26

3.2.2.1.2.2. Emir Kipi	27
3.2.2.1.2.3. İstek Kipi	27
3.2.2.1.3. Birleşik Kipler	27
3.2.2.1.3.1. Hikâye.....	27
3.2.2.1.3.2. Rivayet.....	28
2.2.2.1.3. Şart.....	29
3.2.3. Yapım Ekleri	29
3.2.3.1. İsimden İsim Yapım Ekleri	29
3.2.3.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri	31
3.2.3.3. Fiilden Fiil Yapım Ekleri.....	31
3.2.3.4. Fiilden İsim Yapım Ekleri	32
3.2.3.5. Fiilimsiler	33
3.2.3.5.1. Mastar Ekleri	33
3.2.3.5.2. Sıfat-Fiiller	33
3.2.3.5.3. Zarf-Fiiller	33
3.2.4. Tasvir Fiiller	34
3.2.5. Bağlaçlar.....	35
3.2.6. Edatlar.....	37
3.2.7. Farsça Unsurlar.....	37
3.2.8. Arapça Unsurlar.....	39
3.2.9. Pekiştirme Görevinde Kullanılan Yapılar	39
4. ÖZBEK BİLMECELERİNDE BAŞLIKLAR: Türkiye Türkçesine Aktarma	48
4.1. AN'ANAVİY TOPİSHMOQLAR: Geleneksel Bilmeceleler	48
4.1.1. Osmon, Yer, Suv: Gökyüzü, yer ve su	48
4.1.2. Tabiat Hodisaları, Yıl Faslları: Tabiat olayları ve mevsimler	56
4.1.3. Odam, Uning A'zolari, Xislatlari: İnsan, vücut organları ve özellikleri	65
4.1.4. Hayvonot Dunyosi: Hayvanlar âlemi	82
4.1.5. Parranda va Qushlar: Kümes hayvanları ve kuşlar.....	101
4.1.6. Hasharotlar: Böcekler	107
4.1.7. Daraxt va Mevalar: Ağaçlar ve Meyveler	114
4.1.8. Ekin va O'simliklar: Tarla ve bitkiler.....	121

4.1.9. Poliz Ekinlari va Sabzavotlar: Tarla bitkileri ve sebzeler	127
4.1.10. Oziq-Ovqatlar (Yemekler).....	133
4.1.11. Mehnat Qurollari: Araç ve gereçler.....	137
4.1.12. Turar Joy, Uy, Unga Tegishli Asboblari va Jihozlar: İkametgâh, ev (/çadır), ev araç gereçleri.....	144
4.1.13. Uy Xo'jalik Asboblari: Ev idaresi gereçleri	154
4.1.14. Olov, Tutun, Chiroq va Yoqilg'i: Alev, duman, ışık ve yakıt.....	168
4.1.15. Kiyim-Kechak va Tikuvchilik Asboblari: Giyim ve dikiş gereçleri	172
4.1.16. Kitob, Yozuv va O'quv Qurollari: Kitap ve kırtasiye malzemeleri	179
4.1.17. Cholg'u Asboblari: Çalgı aletleri	181
4.1.18. O'yinlar va O'yinchoqlar: Oyunlar ve oyuncaklar.....	183
4.1.19. Ot Asboblari, Yo'l: At gereçleri ve yol	184
4.1.20. Kema, Qurol-Yaroqlar: Gemi, aletler ve silahlar	190
4.1.21. Ko'p Predmetli va Har Turli: Çeşitli bilmeceleer	192
4.2. YANGI TOPISHMOQLAR: Yeni Bilmeceleer	210
4.2.1. Bizning Vatan: Bizim vatan	210
4.2.2. Elektrotexniqaga Oid: Elektroteknik gereçleri	212
4.2.3. Radiotexnika va Aloqaga Oid (Radyoteknik ve gereçleri).....	216
4.2.4. Qishloq Xo'jaligiga Oid (Köy idaresi ile ilgili)	221
4.2.5. Transpo'rt: Ulaşım araçları.....	224
4.2.6. Qurilish Mashinalari, Asboblari va Materiallari: İnşaat makineleri, aletleri ve materyalleri	235
4.2.7. Shahar Obodonchiligiga Oid: İnşaat malzemeleri.....	239
4.2.8. Harbiy-Mudofaaga Oid: Askeri savunma gereçleri.....	240
4.2.9. Maktab va O'quv Qurollari: Eğitim ve öğretim gereçleri	242
4.2.10. Cholg'u Asboblari (Enstrümanlar)	252
4.2.11. O'yin-Sportga Oid: Oyun ve spor aletleri	255
4.2.12. Osmon, Yer, Suv: Gökyüzü, yer ve su	259
4.2.13. Tabiot Hodisalari, Yil Fasllari: Tabiat olayları ve mevsimler.....	267
4.2.14. Odam, Uning A'zolari, Xislatlari: İnsan, vücut organları ve özellikleri	276
4.2.15. Hayvonlar: Hayvanlar	281
4.2.16. Parranda va Qushlar: Kümes hayvanları ve kuşlar.....	287

4.2.17. Hasharotlar: Böcekler	292
4.2.18. Daraxt, Mevali Daraxtlar va Mevalar: Ağaç, meyve ağaçları ve meyveler	298
4.2.19. Ekin va O'simliklar (Tarla ve bitkiler)	306
4.2.20. Poliz Ekinlari va Sabzavotlar: Tarla bitkileri ve sebzeler	314
4.2.21. Oziq-Ovqatlar: Yemek ve yiyecekler	321
4.2.22. Kiyim-Kechak ve Tikish Asboblari: Giyim ve dikiş gereçleri.....	323
4.2.23. Uy, Jihozlar va Xo'jalik Asboblari: Ev alet ve gereçleri)	328
4.2.24. Hazil va O'yin So'roqlar: Şaka ve oyun soruları	340
5. SÖZLÜK	347
5.1. Sözlük (Dizin)	347
5.2. Özel Adlar Dizini.....	556
5.3. Bilmece Yanıtlarının Dizini	560
SONUÇ	581
KAYNAKÇA.....	583

ÖZET

Özbek Bilmeceleri (Yapı, Dil Özellikleri, Türkiye Türkçesine Aktarma, Sözlük)

Özbek sözlü halk edebiyatının zengin türlerinden biri de bilmecelerdir. Sözlü kültür ortamında doğan ve nesilden nesile aktarılan bilmeceler, kültür ve gelenekle iç içe girmiş, var olduğu toplumu yansıtan, ait olduğu ırka, kültüre yönelik düşündürürken ahenk unsurları ile desteklenen mensur, manzum ve bazen de mensur manzum karışık bir anlatımda ansızın dikkati toplama isteği ile var olan bir tür olarak tanımlanabilir.

Bu çalışmada, Özbek Bilmeceleri (Yapı, Dil Özellikleri, Türkiye Türkçesine Aktarma, Sözlük) incelenmiştir. Beş ana bölümden oluşan çalışmamızın Giriş bölümünde bilmecenin ne olduğu, araştırmacıların bilmece için verdikleri tanımlar ile Özbekistan’da ve Türkiye’de Özbek bilmeceleri ile ilgili yapılan çalışmalar önce verilmiş. Ardından Çağdaş Türk lehçelerinde bilmecelerle ilgili yapılan bazı çalışmalardan söz edilmiştir. İkinci bölümde Özbek Bilmecelerinde Yapı başlığı altında bilmecelerin şekilsel özellikleri ve ahenk unsurlarından örnekler sunulmuştur. Üçüncü bölümde Dil özellikleri altında dikkat çekici örnekler verilmiştir. Dördüncü bölümde çalışmamıza konu olan asıl metin Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Beşinci bölümde ise Sözlük hazırlanarak söz varlığı verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Özbek bilmeceleri, Özbek bilmecelerinde yapı ve dil, Türkiye Türkçesine aktarma

ABSTRACT

Uzbek Riddles (Structures, Language Features, Tranference to Türkiye Turkish, Dictionary)

One of the rich genres of Uzbek oral folk literature is riddles. Riddles, which were born in the oral culture environment and passed down from generation to generation, exist with the desire to suddenly attract attention in a mixed narrative of prose, verse and sometimes prose, which are intertwined with culture and tradition, reflect the society in which they exist, make people think about the race and culture they belong to, and are supported by elements of harmony.

In this study, Uzbek Riddles (Structures, Language Features, Tranference to Türkiye Turkish, Dictionary) were examined. In the Introduction of our study, which consists of five main chapters, what a riddle is, the definitions given by researchers for riddles, and the studies on Uzbek riddles in Uzbekistan and Turkey are given first. Then, studies on riddles in Contemporary Turkish dialects were mentioned. In the second part, examples of the formal features and harmony elements of the riddles are presented under the title of Structure in Uzbek Riddles. In the third section, remarkable examples are given under Language features. In the fourth chapter, the main text that is the subject of our study has been translated into Turkey Turkish. In the fifth chapter, an Index (dictionary) was also prepared and the vocabulary was tried to be given.

Key words: Uzbek riddles, structure and language features in Uzbek riddles, tranference to Türkiye Turkish

KISALTMALAR

a. Kitap Kısaltmaları

ATS: Arapça Türkçe Sözlük

BB: Binbir Bilmece

ÇK: Çambil Kamali Destanı

ÇTS: Çağatay Türkçesi Sözlüğü

ETS: Eski Türkçe Sözlüğü

EUTSV: Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı

FKÇTS: Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü

FTS: Farsça -Türkçe Sözlük

İLI: İzahlı Lugat I

İLII: İzahlı Lugat II

KTLSI: Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I

NSÇT: Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar

OTAL: Osmanlı Türkçesi Ansiklopedik Lugat

ÖTS: Özbekçe Türkçe Sözlük

ÖTTÖİL: Özbekçe-Türkçe ve Türkçe-Özbekçe İzahlı Lugat

ÖTTTS: Özbek Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü

RS: Rusça Standart Sözlük

TFS: Türkçe-Farsça Sözlük

TS: Türkçe Sözlük

TSYK: Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler

b. Diğer Kısaltmalar

Alm. Almanca

Ar. Arapça

bk. bakınız.

BS: Bilmece Sözlüğü

ed. edat

ET Eski Türkçe

Far. Farsça

Fr.	Fransızca
hlk.	halk ağzında
İt.	İtalyanca
konş.	konusma dilinde
mec.	mecaz
Mo.	Moğolca
R.	Rusça
sf.	sıfat
Soğd.	Soğdca
şiv.	şive
T.	Türkçe
vb.	ve benzeri
Yun.	Yunanca
zf.	zarf
zm.	zamir

İşaretler

- < Bu biçimden gelir.
- > Bu biçime döner.
- + Tabanın isim olduğunu, ekin isme geldiğini gösterir.
- Tabanın fiil olduğunu, ekin fiile geldiğini gösterir.
- ~ Farklı yazılan aynı sözcük arasına getirilir.
- ' Arapça kelimelerdeki ayın harfini gösterir.
- (?) Tespit edilememiş ya da varsayıma dayanan anlam

ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ

Kiril	Latin	Kiril	Latin
А а	A a	Р р	R r
Б б	B b	С с	S s
В в	V v	Т т	T t
Г г	G g	У у	U u
Д д	D d	Ф ф	F f
Е е	E, (y)e	Х х	X x
Ё ё	Yo yo	Ц ц	Ts ts
Ж ж	J j	Ч ч	Ch ch
З з	Z z	Ш ш	Sh sh
И и	İ i	Ъ ъ	' (Kesme)
Й й	Y y	Ь ь	' (İnceltme)
К к	K k	Э э	E e
Л л	L l	Ю ю	Yu yu
М м	M m	Я я	Ya ya
Н н	N n	Ў ў	O' o'
О о	O o	Қ қ	Q q
П п	P p	Ғ ғ	G' g'
		Ҳ ҳ	H h

Açıklamalar

1. Ц ц: Ts ts, sadece Rusça kelimelerde kullanılır.
2. Ъ ъ Arapça kelimelerde kullanılır.
3. Ь ь Rusça kelimelerde kullanılır.

1. GİRİŞ

Zengin bir sözlü kültür varlığına sahip Türk topluluklarından biri de Özbeklerdir. Masal, destan, hikâye, atasözü vb. türler yanında bilmece de sözlü edebiyat türleri arasında önemli bir yere sahiptir. Kökü *tap-* ‘bilmek, bulmak’ fiiline dayanan “tapışmak” için yapılan birkaç tanım şöyledir:

Şükrü Elçin (1989)’in bilmece tanımı şöyledir:

“Bilmeceler tabiat unsurlarıyla bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nevinden mücerret dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir.”

İlhan Başgöz ve Andreas Tietze, bilmeceyi tanımlamak yerine bilmeceyi tanıttıkları öğeler üzerinde durmayı tercih ettiklerini söyler. Bu öğeler şöyledir: ilki gösterim çevresi içinde sorulması bakımından bilmeceğin geleneksel bir soru olduğu, ikincisi ise bilmecelerin yayılması sözlü olması bakımından sözlü bir edebiyat türü olduğu kanaatidir (Başgöz-Tietze, 1999, s. 3-4).

Esmâ Şimşek (2003)’in bilmece bölümünü hazırladığı Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi’nde bulunan bilmece tanımı şu şekildedir:

“Belirli kurallar ve gelenekler dâhilinde bir şeyin çeşitli özellikleri anlatılarak ne olduğunun bilinmesi istenen; tabiat, insan, din, mücerred kavramlar vb. gibi insan hayatıyla gibi hemen hemen her çeşit konuyu içine alan ve çoğunlukla manzum halde bulunan, insanların belirli konularda zekâ, dikkat ve maharetini ölçen anonim bir türdür.”

Kısaca belirtmek gerekirse bilmece, kültür ve gelenekle iç içe girmiş, var olduğu toplumu yansıtan, ait olduğu ırka, kültüre yönelik düşündürürken ahenk unsurları ile desteklenen manzum, mensur ve bazen de manzum mensur karışık bir anlatımda ansızın dikkati toplama isteği ile var olan bir türdür.

Divanü Lügati’t- Türk’te bilmece, *tabız-*, *tabuz-* ve *tapuz-* ‘bilmece söylemek ve sormak’ fiillerinden türetilmiş *tabuzgu nenğ* ve *tabuzguk* kelimeleri ile karşılanır (Atalay, 1999: 559-560). İlk bilmece örneklerini Kuman-Kıpçak Türklerinden kalan Codex Cumanicus adlı eserde görmekteyiz. Codex Cumanicus adlı eserde, Kuman Türkleri

arasından derlenmiş 47 bilmeceye yer verilmiştir (Argunşah-Güner, 2015: 339-349). Eserdeki bilmecelerin bir kısmı Özbek bilmeceleri ile de ortaklık gösterir. Buna göre 13. yüzyılın sonu ile 14. yüzyılın başında kaleme alındığı düşünülen Codex Cumanicus'taki bilmecelerin bazı varyantları, Özbek bilmeceleri arasında yaşamaktadır.

Özbeklerde bilmece terimi için “tapışmak, cumbak, çistan, matal, çöpçek, sorak” kavramları kullanılır. Özbek halk edebiyatı üzerine çalışmalar, Sovyet Döneminin ilk yıllarında başlamıştır. Bunun neticesinde Folklor sahasında birçok çalışma yapılmıştır. Bilmeceler de bu dönemde toplanmaya başlamıştır. Özbek Türklerinin bilmeceleri bir bütün halinde uzun süre toplanamamıştır. Özbekistan’da Huseynova, Özbek Türkleri için 1875 yılında yayımlanan ‘Tapışmak’ adlı ilk makalenin, mahalli halkları bilmeceler hakkında bilgilendirmek ve bilmecelerle tanıştırma bakımından önemli olduğunu; makalede, bilmecenin geçmişte halk arasındaki yeri, toplantılarda, toylarda bilmece sorup insanın aklını sınamak ve bilmecenin cevabını bilmeyen kişiye ceza vermek gibi kısaca bilgilerin yer aldığını söyler. Bu makaleden yirmi yıl sonra yayımlanan Özbek Tapışmakları’nın N. P. Ostroumov tarafından Arap alfabesi ile Rus diline tercüme edildiğini; yine 1916-1917 yıllarında Hokant’ta ‘Cumak mecmuası’ adlı çalışmanın neşredilerek toplam 156 bilmecedan müteşekkil eserin de Özbek balalarını bilmece toplamaya sevk etmeyi ve onları özendirmeyi ana hedef seçtiklerini yine kendisinden öğrenmekteyiz (Huseynova, 1966: 6-7).

Özbek bilmecelerinin toplanması bu yıllardan sonra sürekli hâlde devam ettirilmiş, toplanan malzeme artmış ve neşirler yapılmıştır.

Özbekistan’da Bilmecelerle İlgili Yapılan Bazı Çalışmalar:

Z. Huseynova “Tapışmakli Ertaklar” konulu yazısına Özbek Folkloru Oçerkleri adlı çalışmada yer vermiştir (Huseynova, 1989)

C. H. Abdullayev tarafından Taşkent’te “Özbek Bilmecelerinin Leksik Semantik Özellikleri” adlı doktora tezi çalışılmıştır (Abdullayev, 1993)

A. Saparniyazova tarafından Taşkent’te “Özbek Halk Bilmecelerinin Sentaktik Semantik Özellikleri” adlı doktora tezi çalışılmıştır (Saparniyazova, 2005)

G. Kabulcanova, Taşkent’te İstiarelerin Sistemevi Lisani Tahlili (Özbek Bilmeceleri Örneğinde) adlı doktora tezini çalışmıştır (Kabulcanova, 2006)

U. S. Kabulova tarafından Taşkent’te İstiare Metinlerinde İntegrel ve Differensemalar İlişkisi (Özbek Bilmeceleri Örneğinde) adlı doktora tezi yazılmıştır (Kabulova, 2007).

Türkiye’de Özbek Bilmeceleri ile İlgili Yapılan Bazı Çalışmalar:

Feridun Tekin, “Özbek Bilmecelerinden Örnekler” adlı bir çalışma yapmıştır (Tekin, 2003).

Ali Duymaz, “Afganistan Özbeklerinin Bilmeceleri İle Anadolu Sahası Bilmecelerinin Ortak Yapı Özellikleri Üzerine” adlı çalışmayı hazırlamıştır (Duymaz, 2006).

Feridun Tekin, “Özbek Bilmeceleri” adlı kitabında toplamda 952 bilmeceyi incelemiştir. Kitap, toplamda dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm Sözcük grupları, ikinci bölüm Cümle, üçüncü bölüm Metin ve Aktarma, dördüncü bölüm ise bilmecelerin yanıtlarının bulunduğu Dizindir (Tekin, 2008).

Cabbar İşankul “Rüya ve Bilmece” adlı makalesinde Özbek bilmeceleri ile masal ve destanlarda yer alan rüyaları ilk defa karşılaştırmalı olarak ele almıştır (İşankul, 2010).

Muhammed Kayum Azizi ve Timur Kocaoğlu ‘Afganistan Özbek Ağızlarından’ derlenmiş “Binbir Bilmece” adlı çalışmayı hazırlamışlardır. Bu çalışmada, Arap alfabesi ile Özbekçe yazılmış 1001 bilmecenin latin alfabesine aktarımı yapılmış ve Türkiye Türkçeleri verilmiştir (Azizi-Kocaoğlu, 2019).

Ozan Gökdemir “Özbek Bilmeceleri” isimli Eserden Hareketle Özbek Bilmecelerinde Yer Alan İkilemeler Üzerine Bir İnceleme adlı bir makale yayımlamıştır (Gökdemir, 2017).

Çağdaş Türk Lehçelerinde Bilmecelerle İlgili Yapılan Bazı Çalışmalar:

Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin ve Esmâ Şimşek, Nureddin Seyidov’un topladığı bilmeceleri “Azerbaycan Tapmacaları/ Bilmeceleri” adlı çalışma ile Türkiye Türkçesine aktarmışlardır (Sakaoğlu, Alptekin, Şimşek, 1992).

Gülhan Bada, “Türkmen Matalları (Bilmeceleri) (Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi İncelenmesi, Metin ve Çeviri)” adlı yüksek lisans tezinde Türkmen bilmecelerini kaynak olarak ses bilgisi, şekil bilgisi ve metin çevirisi üzerinde çalışmıştır (Bada, 1999).

Fevzi Karademir, “Türk Halk Bilmecelerinin Yapı, Dil ve Üslup Özellikleri” adlı doktora çalışmasında Türk halk bilmecelerinin oluşumu ve şekillenmesi üzerinde durmuş, Türk bilmecelerinin tasnif sorunlarına yer vermiştir. Ardından Türk halk bilmecelerini

yapısal, dil, üslup özellikleri bakımından detaylı bir şekilde analiz etmiştir (Karademir, 2007).

Emel Tokmak “Uygur Bilmeceleri Üzerine Bir Değerlendirme” adlı yüksek lisans tezinde Uygur Türkleri ile ilgili genel bilgiler vermiş; Uygur bilmecelerini şekil, içerik, işlev, yaratım ve aktarım özellikleri bakımından incelemiştir. Çalışmanın son bölümünde bilmece metinlerine yer vermiştir (Tokmak, 2010)

Münis Curayeva, “Kodeks Kumanikus”ta Bilmeceler ve Özbek Folklorundaki Şekilleri adlı çalışmasında Kodeks Kumanikus’ta dile getirilen eski bilmeceleri Özbek halk bilmeceleriyle karşılaştırmıştır (Cureyava, 2011: 25-32).

Arzu Ağca, “Kazan Tatar Bilmeceleri Üzerine Bir Değerlendirme” adlı yüksek lisans tezinde, Tatar bilmecelerini şekil, yapı, içerik, işlev, yaratım ve aktarım bağlamı bakımından incelemiştir (Ağca, 2015).

Serdar Şimşek, “Kırgız Türklerinin Bilmeceleri (İnceleme-Metin)” adlı doktora tezinde bilmecelerin derlenmesi, yayımlanması, sınıflandırılması, yapı ve muhtevası, diğer türlerle ilişkisi, mitolji ile ilgisi ve Sovyet döneminin bilmeceler üzerindeki etkisini ele almıştır (Şimşek, 2018).

Gülin Akdemir, “Yeni Uygur Bilmeceleri Üzerine Söz Dizimsel Bir İnceleme” adlı yüksek lisans tezinde bilmeceleri 1. Cümle Öğeleri Bakımından Uygur Bilmeceleri, 2. Kelime Grupları Bakımından Uygur Bilmeceleri ve 3. Cümle Türleri Bakımından Uygur Bilmeceleri olmak üzere üç kısımda ele almıştır (Akdemir, 2019).

Elifhan Ekici, “Karakalpak Bilmeceleri (İnceleme-Metin)” adlı yüksek lisans tez çalışmasında tür ve şekil bakımından bilmeceleri inceleyip toplamda 1267 Karakalpak bilmecesini Türkiye Türkçesine aktarmıştır (Ekici, 2021).

‘Özbek Bilmeceleri (Yapı, Dil Özellikleri, Türkiye Türkçesine Aktarma, Sözlük)’ adlı çalışmamız için Tapışmaklar (Özbek Halk İcadı) kitabı kaynak eser olarak seçilmiştir. Zübeyde Huseynova tarafından düzenlenen ve neşre hazırlanmış Tapışmaklar (Özbek Halk İcadı), 1981 yılında basılmıştır. Taşkent’te basılan bu kitap, toplamda 2664 bilmecedan oluşmaktadır. Bu bilmecelerin 1610’u geleneksel bilmeceleri, 1611’den 2664’e kadar olan bilmeceler de yeni bilmeceleri oluşturur. İncelediğimiz Tapışmaklar kitabı Kiril alfabesi ile yazılmıştır. Bu çalışmada Özbek bilmeceleri Kiril alfabesinden Özbek Latin harflerine aktarıldı. Ardından Türkiye Türkçesine aktarımı sağlandı. Özbek bilmecelerinin şiirsel, ahenkli ve masalsı yapısı Türkiye Türkçesine aktarılırken korunmaya çalışıldı. Ölçülü

yazılan bilmecelerde de elden geldiğince ölçüye sadık kalınarak Türkiye Türkçesinde yine ölçülü verilmeye çalışıldı.

Tez çalışmamız boyunca Özbek Türkçesi ve Özbek bilmeceleri ile ilgili yayımlanmış kaynaklardan faydalanılmıştır. Özbek bilmece metinlerinin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılırken her iki metin aynı sayfada karşılıklı olarak verilmiştir. Ancak mensur bilmecelerde bu yöntem gözetilmemiştir. Ayrıca çoklu soru ve cevap şeklinde oluşan bilmecelerde metin içerisinde uyduğumuz önce cevap sonra soru kuralına uyulmamış; önce sorular sonra cevapları verme yöntemi izlenmiştir. Bazı bilmecelerde geçen doldurma sözler Türkiye Türkçesi kısmında aynen verilmiş, açıklama yapma gereği duyduğumuz durumlarda dipnota başvurulmuştur. Anlamını tespit edemediğimiz ya da anlamından emin olamadığımız sözcüklerin yanına ayraç içinde soru işareti (?) verilmiştir. Özbek bilmeceler metnimizi Türkiye Türkçesine aktarırken yararlandığımız bazı sözlükler şunlardır: Özbek Tilining İzahli Lugati I-II (1981), Farsça-Türkçe Sözlük (1984), Türkçe-Farsça Sözlük (1984), Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II (1991), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (2007), Niyâzî Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar (2011), Özbekçe Türkçe Sözlük (2016), Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü (2019), Türkçe Özbekçe Sözlük (2018), Özbek Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlük (2023).

2. ÖZBEK BİLMECELERİNDE YAPI ÖZELLİKLERİ

Özbek bilmecelerinin yapı özelliklerini iki alt başlıkta inceledik. Bunlardan ilki, bilmecelerin şekil olarak incelenmesi; ikincisi ise bilmecelerin ahenk unsurlarının incelenmesidir.

2.1. Özbek Bilmecelerinde Şekil Özellikleri

Söyleyeni belli olmayan bir halk edebiyatı unsuru olan bilmeceleri yapı bakımından incelemeye çalışacağız. Bilmeceler konusunda çalışan pek çok araştırmacı bilmeceleri farklı şekillerde tasnif etmiştir. Şükrü Elçin, bilmeceleri manzum ve mensur olarak değerlendirir (Elçin, 1989: 2-3). İlhan Başgöz ve Andreas Tietze, bilmeceleri karşılığı tek ve çok olan bilmeceler yanında konularına göre tasnif etmeyi seçmiştir (Başgöz-Tietze, 1996: VII-VIII). Esma Şimşek, bilmeceleri yapılarına, konularına/cevaplarına ve söyleyiş özelliklerine göre üç ana başlık altında incelemeyi tercih etmiştir (Şimşek, 2003: 233-234).

Tezimizde incelediğimiz 2664 bilmeceyi üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; manzum şeklinde, mensur şeklinde ve mensur manzum karışık şeklindeki bilmecelerdir.

2.1.2. Manzum Bilmeceler

Manzum bilmeceler, sözlerin incelikli bir dansıyla örülü geleneksel bilmecelerdir. Her dize, sadece soruyu sormakla kalmaz, aynı zamanda ritmik yapısıyla da okuyucuyu büyüler. Bu bilmeceler, zekâ ve mizahı bir araya getirerek, manzum dilin gücünü anlatıyla birleştirir. Manzum bilmeceleri: *manzum ölçülü*, *manzum ölçüsüz olmalarına* göre aşağıda sıraladık.

2.1.2.1. Manzum Ölçülü Bilmeceler

Hece ölçüsüyle yazılmış manzum bilmeceler, belirli bir hece sayısına ve ölçü düzenine göre oluşturulmuş şiirsel yapılar içerir. Ölçülü, kafiyeli biçimde yazılmış bilmece örnekleri Türk şiirinin en eski örneklerindendir. Bu bilmecelerde genel olarak dizeler arasında redif, kafiye ve hece vezni gibi ahenk unsurları vardır. Hece ölçüsü, bir dizedeki hece sayısını belirtir ve bu sayı bilmecenin ritmik yapısını oluşturur. Ölçülü olan manzum bilmecelerin çoğunda hecenin 7'li kalıbının kullanıldığını tespit ettik. Bunun dışında 4'lü,

5'li, 6'lı ve daha fazla hece kalıbıyla yazılmış manzum bilmeceler de bulunmaktadır. Bunlardan bazı örnekleri aşağıda sıradık:

Dört heceli bilmece

U bor, men bor,	Onda var, bende var,
Hatto sen bor.	Hatta sen de var.
Tanu jonga	Tene ve cana
Udir mador (267: 2141)	Odur kaynak. (Kan)

Beş heceli bilmece

Ko'zga ko'rinmas,	Göze görünmez,
Qo'lga ilinmas.	Elle tutulmaz.
Shusiz hech joyda	Onsuz hiç (bir) yerde
Hayot ham bo'lmas (253: 2039)	Hayat da olmaz. (Hava)

Altı heceli bilmece

Hamma yog'i qiltiq,	Her bir yeri tüylü,
Hamma unga intiq (90: 0773)	Herkes ona intizar (Buğday)

Yedi heceli bilmece

Uzun-uzun uz ketdi,	Uzun uzun uz gitti,
Uzun bo'yli qiz ketdi,	Uzun boylu kız gitti,
Toqqa borip taq etdi,	Dağa varıp tak etti,
Sirg'alari yarq etdi (17: 0080)	Halkaları parıldadı. (Yıldırım)

Sekiz heceli bilmece

Xom kiradi ichkariga,	Ham girer içeriye,
Pishib chiqar tashqariga,	Pişip çıkar dışarıya,
Dasturxonin bezab, doim,	Sofrayı bezeyip daima
Darmon bo'lar yosh, qariga (309: 2452)	Çare olur gence, yaşlıya. (Ekmek)

Manzum ölçülü bilmeceler içinde *manzum çok sorulu ve manzum çok cevaplı bilmece* örnekleri de dikkat çeker. Aşağıda yer alan bilmecemiz 7'li hece ölçüsüyle oluşturulmuştur.

Sorular

Taqir taqir taqirvon,	Takır makır takırdar
Uni toping, dilbarim,	Bil bakalım dilberim;
İchidagi mehribon,	İçindeki sevgili,
Uni toping, dilbarim,	Bil bakalım dilberim;
Og‘zidagi ozig‘i,	Ağzındaki azığı
Uni toping, dilbarim,	Bil bakalım dilberim;
Tagidagi qazig‘i,	Altındaki kazığı
Uni toping dilbarim,	Bil bakalım dilberim;
Qaziq osti xurmacha,	Kazık altı çömlekçik
Uni toping dilbarim? (29: 0181)	Onu bil bakalım dilberim?

Cevaplar

Taqir taqir taqirvon,	Takır makır takırdar
Beshik degan emasmi,	Beşik denen değil mi;
İchidagi mehribon,	İçindeki sevgili,
Bola degan emasmi,	Bebek denen değil mi;
Og‘zidagi ozig‘i,	Ağzındaki azığı
Ona suti emasmi,	Anne sütü değil mi;
Tagidagi qozig‘i,	Dibindeki kazığı
Sumak degan emasmi,	İdrar kabı değil mi;
Qoziq osti xurmacha,	Kazık altı çömlekçik,
Tuvak degan emasmi?	Lazımlık denen değil mi?

2.1.2.2. Manzum Ölçüsüz Bilmeceler

Manzum bilmecelerde serbest ölçü, bilmecelerin daha esnek bir yapıya sahip olmasına olanak tanır. Bu, duygusal bir derinlik, özgünlük ve yaratıcılık sağlar. Serbest ölçüyle yazılmış manzum bilmecelerde, söyleyenin duygu, düşünce ve anlamı ön planda tutma özgürlüğü vardır. Özbek manzum bilmecelerini hece vezni yönüyle değerlendirdiğimizde belli bir ölçüyle yazılan manzum bilmecelerin yanında ölçüsüz olan manzum bilmeceler de bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı şu şekildedir.

Qashqir mingan,

Kurt binen,

Eshak o'ngargan,	Eşek anırtan,
Echki haydagan,	Keçi kovan,
Tuya yetaklagan (58: 0449)	Deve(yi) ardına alan. (Tilki)
Masala, masala maniki,	Masal masal maliki,
Barmoqlari o'n ikki,	Parmakları on iki,
Hali kelsa ko'rasiz	Şimdi gelse görürsünüz
Kula-kula o'lasiz (58: 0451)	Güle güle ölürsünüz. (Maymun)

2.1.2. Mensur Bilmeceler

Mensur bilmeceler, geleneksel bilmecelerin ritmik manzum yapısından saparak, düzyazı şeklinde zarif bir anlatım sunar. Bu bilmeceler, sadece zekâ ve çözümleme becerisiyle değil, aynı zamanda açıklayıcı bir anlatımla okuyucunun hayal gücünü tetikler. Mensur bilmeceleri; *hikâye şeklindeki bilmeceler, masal şeklindeki bilmeceler ve soru cevap şeklindeki bilmeceler* olarak kategorize edebiliriz.

2.1.2.1. Hikâye Şeklindeki Mensur Bilmeceler

Bu bilmeceler, karakterler, olaylar ve mekânlar aracılığıyla zenginleştirilmiş bir öykü formatında sunulur. Teşbihler, imalar ve diğer edebi teknikler, bilmecenin çözülmesini zorlaştıran veya okuyucuyu düşünmeye teşvik eden unsurlar olarak kullanılır. Aşağıdaki bilmecemiz bu türe bir örnektir:

Bir savdogar tuyasi bilan shomda chiqib, Shomga yetolmay tuyasi o'ladi. Tuyasining o'lmog'ining sababi, yog'i ko'p bo'lib, o'zining oriq bo'lgani edi (186: 1608).

Bir tüccar devesi ile akşamdan çıkar, Şam'a yetişmeden devesi ölür. Devesinin ölmesinin sebebi yağı çok olup, kendisinin zayıf olması idi.

2.1.2.2. Masal Şeklindeki Mensur Bilmeceler

Masal özelliği gösteren bilmeceler, içerdikleri anlatım ve dil öğeleriyle masalsı bir atmosfer oluşturan bilmecelerdir. Bu tür bilmecelerde genellikle fantastik, hayali ve büyülü öğeler bulunur. Masalsı bilmeceler, genellikle normal gerçeklikten uzaklaşan, fantastik varlıkları veya olayları içerir. Bu, bilmecenin çözümünü daha ilgi çekici ve hayal gücünü harekete geçirici kılar. Bu şekilde oluşturulan bilmecelerimizden biri de şöyledir:

Bir to‘da g‘oz uchib borar ekan. Bir g‘oz kelib: “Ey yuz g‘oz salomat bormisiz”, debdi. Unda ulardan biri aytibdi: “Biz yuz g‘oz emasmiz, yana biz miqdori g‘oz bo‘lsa. Va yana bizning yarmimiz miqdori va yarmimizning yarmi bo‘lsa, u vaqtda sen qo‘shilsang yuz g‘oz bo‘lamiz”, debdi. Havodagi g‘ozlar qancha ekan? (185: 1605)

Bir sürü kaz uçup gidermiş. Bir kaz gelip ey yüz kaz! selamette misiniz demiş. Orda onlardan biri konuşmuş: “Biz yüz kaz değiliz, yine biz sayıca kaz olsak. Ve yine bizim yarımız miktarı ve yarımızın yarısı olsa o zaman da sen katılsan yüz kaz oluruz demiş. Havadaki kazlar kaç tane imiş? (100)

2.1.2.3. Soru Cevap Şeklindeki Bilmeceler

Mensur bilmeceler içinde verebileceğimiz *soru cevap şeklindeki bilmeceler* dört başlıkta değerlendirilebilir. Bunlar:

2.1.2.3.1. Tek Sorulu Tek Cevaplı Bilmeceler

Soy ichida saksonboy (80: 0681) Sazlık içinde seksen bey. (Pire)
 Abdullaxon, beustixon (80: 0687) Abdullah han, kemiksiz(dir) (Bit)
 Kichkina qozonning oshi totli (83: Küçücük kazanın aşısı tatlı. (Ceviz)

0703)

2.1.2.3.2. Tek sorulu çok cevaplı bilmeceler

Qo‘lsiz-oyoqsiz gul soladi (20: 0110) Elsiz ayaksız gül atar (*soğuk (/ayaz), pencere, kirağı*).

2.1.2.3.3. Çok Sorulu Tek Cevaplı Bilmeceler

Bir kishi o‘zining o‘rtoqlariga bir bolaning suratini ko‘rsatib shunday debdi: Mening er ham qiz tug‘ishganlarim yo‘qdir. Lekin bu bolaning otasi mening otamning bolasidir (336: 2662)

Biri kendi arkadaşlarına bir çocuğun suretini gösterip şöyle dedi: Benim hem erkek hem kız kardeşlerim yoktur. Ama bu çocuğun babası benim babamın çocuğudur (Kişinin kendisi).

2.1.2.3.4. Çok Sorulu Çok Cevaplı Bilmeceler

Sorular

Bir yarım quyon, uch tulki, to‘qqiz sigir, besh echki, o‘n ikki tuya, o‘n yilqi (177: 1583)
Bir buçuk tavşan, üç tilki, dokuz sığır, beş keçi, on iki deve, on yılki.

Cevaplar

Quyon bir yarım oyda, tulki uch oyda, sigir to‘kkiz oyda, echki besh oyda, tuya o‘n ikki oyda, yilqi o‘n oyda tug‘adi.
Tavşan bir buçuk ayda, tilki üç ayda, sığır dokuz ayda, keçi beş ayda, deve on iki ayda, yılki on ayda doğurur.

2.1.3. Mensur Manzum Karışık Bilmeceler

Bir bölümü düz yazı ile hikâye etme biçiminde, bir bölümü de şiirsel bir estetikle oluşturulmuş bilmecelerdir. Aşağıda 1606 numaralı bilmece, mensur manzum bilmecelere örnektir.

Bir boy o‘z xizmatkorini o‘ynashinikiga yuboribdi. Xizmatkor borsa xotinning eri yo‘q, yolg‘iz o‘tirgan ekan. Xizmatkor boyning tayinlagan gapini aytadi. Xotin: Erim kelmasa boraman, deydi. Xizmatkor uyga kelgach, boyning bir qancha do‘stlari bilan o‘tirganini ko‘rib, bunday deydi:

Bir bey, kendi hizmetkârını oynasının evine göndermiş. Hizmetkâr gittiğinde hatununun eri yok, yalnız oturuyormuş. Hizmetkâr, beyin görevlendirdiği sözünü söyler. Kadın: Erim gelmezse giderim, der. Hizmetkâr eve geldiğinde, beyin birçok dostu ile oturduğunu görüp şöyle der:

Borsam yo‘q ekan,	Gittiğimde yokmuş,
Chaqirsam chiqdi.	Çağırınca çıktı.
Kelgan ekan, kelmadi,	Gelmişmiş, gelmedi,
Kelmaganda kelar edi (185-186: 1606)	Gelmeseydi gelirdi. (Kadının eri)

Mensur manzum karışık yapıda oluşturulan *mensur sorulu, manzum cevaplı bilmeceler* de şekil olarak dikkat çekicidir. Pek çok konuda ve çeşitli türlerde *ana başlığı altında yer alan iki bilmecemiz bu başlık altında değerlendirilebilir. Örneklerimiz şu şekildedir:*

Sorular

Dunyoda to‘rtta narsa yo‘q (174: 1567) Dünyada dört şey yok.

Cevaplar

Osmonning ustuni	Göğün sütunu,
Hovuzning qopqog'i,	Havuzun kapağı,
Ko'rpaning yengi,	Yorganın kolu,
Oshpichoqning qini yo'q	Mutfak bıçağının kını yok

Sorular

Bir, ikki, uch, to'rt, besh, olti, yetti, sakkiz, to'qqiz, o'n? (178: 1587)

Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on?

Cevaplar

Birim-bilagim,	Birim bileğim,
İkkim-elagim,	İkim eleğim,
Uchim-uchag'im,	Üçüm uçağim,
To'rtim-to'shagim,	Dördüm döşeğim,
Beshim-beshigim,	Beşim beşiğim,
Oltim-oshig'im,	Altım aşığim,
Yettim-yetovim,	Yedim yedeğim,
Sakkizim-sarkam,	Sekizim keçim,
To'qqizim-to'qlim,	Dokuzum toklum,
O'nim-o'ymog'im	Onum oymağim.

2.2. Özbek Bilmecelerinde Ahenk Unsurları

Manzum bilmeceler genellikle şiirsel bir tarzda hazırlanmıştır. Bu bilmecelerde dilin ritmik kullanımını ve kelimeler arasındaki uyumunu sağlamak için kafiye, redif ve aliterasyon gibi ahenk unsurları kullanılır. Aşağıda sıraladığımız bazı bilmecelerde bu ahenk unsurları örneklendirilecektir.

2.2.1. Kafiye ve Redif

Kafiye belli bir ölçüyle yazılmış manzum yapıların dize sonundaki kelimelerinde bulunan benzer seslerin, farklı fonksiyonda kullanılan yazılışı aynı eklerin veya kelimelerin tekrarıdır. Dize sonlarında bulunan aynı işlevde kullanılan aynı ek ve kelime tekrarları ise redifi oluşturur. Kafiye manzum yapılarda genellikle redif de bulunur. Aşağıda sıraladığımız manzum bilmece örneklerinde kafiye koyu, redifi ise italik gösterdik.

Yarım kafiye

Tek ses benzerliğine dayanan kafiye türüdür.

Erta turadi,	Sabah kalkar,
Jar chaqiradi (67: 0551)	Car car bağırır. (Horoz)
“Ola laylak, bula laylak,	Alaca leylek, bulaca leylek
Qanoti beqora laylak.	Kanadı ak leylek.
Chiqadi gumbaz ustiga,	Çıkar kümbet üstüne,
Uradi beqaqa laylak (185: 1604)	Vurur gagasız leylek (Hocanın ezan okuyuşu)

Tam Kafiye

İki ses benzerliğine dayanan kafiye türüdür.

Yurar yo‘li qo‘sh kamar,	Yürür yolu ikiz kemer,
Yuragi gup-gup urar.	Yüreği güp güp vurur.
Oldida uchta ko‘zi,	Önünde üç gözü,
Ming fildan kuchli o‘zi (212-213: 1754)	Bin filden güçlü özü. (Dizel Lokomotif)

Suyamasang turmaydi,	Desteklemesen durmaz,
Minmasang hach yurmaydi.	Binmesen hiç gitmez.
Qo‘ng‘irog‘i jarangdor,	Zili yankı yapar,
Bu qanaqa jonivor” (217: 1789)	Bu nasıl (bir) canlı(dır)? (Bisiklet)

Zengin kafiye

İkiden fazla ses benzerliğine dayanan kafiye türüdür.

Tog‘da talaymonni ko‘rdim,	Dağda yağmacıyı gördüm,
Suvda sulaymonni ko‘rdim,	Suda yumuşak etliyi gördüm
Yumalab yotgan toshni ko‘rdim,	Yuvarlanıp duran taşı gördüm,

Tuzsiz pishgan **oshni ko'rdim** (175: 1571) Tuzsuz pişen aşı gördüm. (Kurt, balık, kaplumbağa, sumalak)

Bir saf uning **tishlari**, Bir dizi onun dişleri,
Kesish, bo'lish **ishlari** (221: 1814) Kesme, bölme işleri. (Bıçkı)

2.2.2. Aliterasyon

Aliterasyon manzum metinler dışında mensur metinlerde de kullanılan aynı sesin ya da hecenin tekrarıyla oluşturulan anlatıma ritmik ve melodik güzellik katan bir özelliktir.

Oltin kelganda kumush ketar,	Altın, geldiğinde gümüş gider;
Kumush kalganda oltin ketar (8: 0013)	Gümüş, geldiğinde altın gider (Güneş, ay)
Zuv boradi Zuleyho,	Hızlı gider Züleyha,
Zuv keladi Zuleyho,	Hızlı gelir Züleyha,
Turli-turli ipakdan	Türlü türlü ipekten
Tugmalaydi Zulayho (74: 0622)	Düğüm düzer Züleyha (Arı)
Bizlar, bizlar biz edik,	Bizler bizler biz idik
Bizlar bir talay qiz edik,	Bizler birçok kız idik,
Bizlarni uzdilar,	Bizleri kopardılar,
Bir ipga tizdilar (102: 0911)	Bir ipe dizdiler.(Kırmızıbiber)
Tegirmon, tegirmon,	Değirmen, değirmen
Tevaragi temirdan (122: 1110)	Etrafı demirden (Soba)
“Badir-budir bo'z,	Patır patır boz,
G'adir-g'udir do'z,	Katır kutur toz,
Tuyaning bolasi ko'shak,	Devenin yavrusu köşek
Shuni bilmagan eshak (116: 1039)	Bunu bilmeyen eşek (Değirmen)

3. ÖZBEK BİLMECELERİNDE DİL ÖZELLİKLERİ

3.1. Ses Bilgisi

3.1.1. Ünlüler

Özbek Türkçesinde 6 ünlü vardır. Bunlar; a, e, o, i, o', u ünlüleridir. Bilmeceleer metnimizde ünlüler sık sık değişmeli olarak karşımıza çıkar. Bu durum imlada ağız özelliklerinin metne yansımısını gösterir. Bu, metinde yaygın bir kullanımdır. ona ~ ena, xo'ja ~ xo'jo vb.

3.1.1.1. Ünlü Uyumları

Büyük Ünlü Uyumu

ÖT¹ kalınlık-incelik yönünden Türk lehçeleri içinde en bozuk olanıdır. Eklerin tek şekilli olmaları bu uyumu çok zayıf kılar (Buran-Alkaya, 2014: 32). beradi (veriyor), bo'ldi (oldu).

Küçük Ünlü Uyumu

ÖT'de küçük ünlü uyumu kısmen işler. Düz ünlülerden sonra düz, yuvarlak ünlülerden sonra da düz-geniş ünlüler gelmektedir. o'taman (geçiyorum)

Bu uyumun bir diğer kuralı olan yuvarlak ünlülerden sonra dar-yuvarlak ünlülerin gelmesidir. ÖT, bu kuralda zayıftır. ÖT'de düz-dar ünlünün yardımcı ünlü olarak tercih edilmesi bu uyumun bozulmasına neden olur (Buran-Alkaya, 2014: 33). ko'ngil (gönül), (1671), bo'yli (boyulu) (0064).

3.1.1.2. Ünlülerle İlgili Ses Olayları

3.1.1.2.1. Ünlü Düşmesi

İyelik eklerinden sonra geldiğinde, kelime ortasındaki vurgusuz olan ünlü düşer. burun > burni (0912), bo'yin > bo'yni (63: 0515), tovush > tovshi 'sesi' (0581), narigi > nargi 'öteki, öbürki' (0460)

İsim üzerine isimden fiil yapan ek getirildiğinde orta hecedeki ünlü düşer. suvra- (sug'(u)ra-) 'çekmek, çıkarmak' (0542).

¹ Özbek Türkçesi bundan sonra kısaltılarak ÖT şeklinde kullanılacaktır.

ET'de +ağu/ +egü isimden isim yapan ek, asıl sayı sıfatlarına gelerek ÖT'de sondaki ünlüsü düşürülerek ve ğ ünsüzünün v ünsüzüne değişimi ile oluşur: ikkov <iki+egü 'ikisi, her ikisi' (1579), to'rtov <tört+egü 'dördü, dördü birden' (1579). Sıfat olarak kullanılan nar(u) kelimesinde de yine sondaki ünlü bazen düşer: nar < nar(u) 'diğer, öte' (0220).

Özbek Türkçesinde ünlü birleşmesi neticesinde sonda bulunan dar ünlü düşer: elik <elig iki 'iki renkli' (2585)

Farsça edat agar 'eğer' kullanımı yanında edat başındaki e'si düşmüş şekliyle de bilmecelerde geçmektedir: gar 'eğer' (2080).

Farsça kelimelerin ortasında ve sonunda bulunan ünlüler bazen düşürülür:

kaptar (<Far. kabutar) 'güvercin' (0306), musht (<Far. müşte) 'yumruk' (2357), taft (<Far. tefte) 'sıcaklık' (2067).

3.1.1.2.2. Ünlü Türemesi

ÖT yapısında iki ünsüzün bir arada bulunduğu sözcüklerde arada bir ünlü türemesi meydana gelir.

ariq (<arq) 'ark' (0115), atir sovun (<Ar.) kokulu sabun (2584), bukuri (<bukri) 'kambur' (0991), mayit (<Ar. meyt) ölü (0353), sag'ir (<sağrı) 'sırt, arka' (76: 0643), tuxum (<Far. tuhm) 'tohum, yumurta', hazil (<Ar. hezl) 'şaka, alay' (2447).

3.1.1.2.3. Ünlü Genişlemesi

/a/ ve /e/ sesinin daha genişleyerek yarı yuvarlak /o/ ünlüsüne, ı ve i düz dar ünlünün düz geniş /a/ ünlüsüne, düz dar /u/ ünlüsünün düz geniş /a/ ünlüsüne ya da geniş yuvarlak /o/ ünlüsüne dönüşme olayıdır.

a>o

Mastar eki -v alan fiillerden önce ve fiilden isim yapan -q ekinden önce de ünlü genişlemesi görülür. yayov 'yaya' (2497), suya-> suyov 'dayanak' (0407), yaltira-> yaltiroq 'parlak' (0132), tushov (<tuşak) bağ, köstek (1441), o'tlov (<otlaq) 'otlak, çayır' (2149)

e>o

kovush (<Far. keş) 'ayakkabı, papuç' (1390a)

ı, i>a

atr (<Ar. itr) 'güzel ve lâtif koku' (2083), jahon (<Far. cihân) 'dünya' (1827), vayron (<Far. vîrân) 'viran, yıkık' (2051).

Bazen de /i/ ünlüsü yarı yuvarlak o ünlüsüne değişir. talqon (<Ar. telkîn) ‘fikir’ (0950).

u>a

paj (<Far. pūç) ‘boş, değersiz’ (0771).

u>o‘

do‘kon (<Ar. dukkân) ‘dükkan’ (0977), jo‘ja (<Far. cûce) ‘civciv’ (0117).

3.1.1.2.4. Ünlü Daralması

Geniş ünlülerin daralması olayıdır.

a>i

ispar (<Ar. asfer) ‘sarı’ (1206)

e>i

jirafa (<Ar. zerāfe) ‘zürafa’ (2157), nima (<nema) ‘ne’ (0849), asil (<Ar. asel) ‘bal’ (2324), bezor (<Far. bîzâr) ‘bıkmış’ (0482), bezabon (<Far. bi-zebân) ‘dilsiz’ (1511)

o>u

buz- (<boz-) ‘bozmak’ (0625), tuproq (<toprak) ‘toprak’ (1799)

3.1.1.2.5. Ünlü Yuvarlaklaşması

Düz ve dar ünlülerin yuvarlaklaşması olayıdır.

e>ü

uy (<eb) ‘ev’ (0197)

e> o‘

o‘gir- (<egir-) ‘çevirmek’ (2604), jo‘xari (<Far. cevārî) ‘mısır’ (0025)

ı, i>u

ovul (<ag‘ıl) ‘ağıl’ (1243), gugurt (<Far. gûgird) ‘kibrit’ (1646), bichuvchi (<bichiqchi) ‘terzi’ (2176)

u>o‘

bo‘y (<Far. bûy) ‘koku’ (2236), mo‘jiza (<Ar. mucize) ‘mucize’ (1720), go‘r (<Far. gûr) ‘mezar’ (0123a).

3.1.1.2.6. Ünlü Kaynaşması

İki ayrı sözcükte bulunan ünlülerinin birleşerek kaynaşması olayıdır.

chidolmas < chida olmas ‘dayanamaz’ (2218), tikolmas <tika olmas ‘dikemez’ (0044), qarolmaydi <qara olmaydı ‘bakamaz’ (250: 2025), ikkovi <iki+egü ‘ikisi (1579), narsa <ne+erse ‘şey’ (0039), elik <elig iki ‘iki renkli’ (2585).

3.1.2. Ünsüzler

Özbek Türkçesinde kullanılan ünsüzler; b, ch, d, f, g, g‘, h, x, j, k, q, l, m, n, p, r, s, sh, t, v, y, z, ts. Bu ünsüzlerden ts sadece Rusça kelimelerde kullanılır.

ÖT’de tonluluk bakımından uyum olsa da tonsuzluk bakımından ÖT uyumsuzdur. palakda ‘kökte’ (0151), ichdi ‘içti’ (0620)

Metnimizde tıpkı ünlü sesler gibi ünsüzler de sık sık değişmeli olarak karşımıza çıkar. Bunlardan bazı örnekler şunlardır: jumaloq (0384) ~ yumaloq ‘yuvarlak’ (0313), sarig‘ (2458) ~ sariq (0530a) ~ sari ‘sarı’ (0322), mishik (2643) ~ mishiq (0461) ~ mushuk (0478) ‘kedi’, suv (0008) ~ sub ‘su’ (2201)

3.1.2.1. Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları

3.1.2.1.1. Ünsüz Düşmesi

Genellikle -y ünsüzü düşer. ilon ‘yılan’ (0199), uzak ‘yüzük’ (1400), ildiz (<yıldız) kök, bağlantı yeri (0769).

İlgi ekindeki +ng, aitlik eki +ki’yi alınca düşer. kosov**niki** ‘köşegininki’ (0298a), el**niki** ‘elinki’ (0342), biznikida ‘bizimkinde’ (096).

Hece başında bulunan -gAğ hecesi, ünsüz ile biten hece üzerine geldiğinde bazen g- ünsüzünü düşürür, bazen korur. jalbiroq (<ET yalbırgak) ‘yaprak’ (1399), yurgak ‘yürek’ (2229), tomoq (<ET tamgak) ‘damak’ (0377b).

Hece başında ve sonunda bulunan -g ünsüzü düşer. kerak (<ET kergak) ‘gerek’ (0250), jun (<ET yüng) ‘yün’ (0461).

Türkçe qına eki sonu -q ile biten sözcük üzerine gelince bazen ekteki -q ünsüzünü düşürür. oxuna (<aqqina) ‘apak’ (0308).

Türkçe ve Farsça iki sözcüğün birleşiminde oluşan bir hecenin ünsüzü düşer. belang (<T. bel + Far. leng) ‘beli aksak’ (0656) ve biram (<T. bir + Far. hem) o kadar, çok (2546) sözcüklerinde iki ünsüzden biri düşer.

Farsça bazı kelime sonlarında y-, g-, t- düşmesi meydana gelir. mesh (<Far. meşg) ‘tulum, kırba’ (1240), jo (<Far. cây) ‘yer’ (2535), zarbof (<Far. zer-beft) ‘ustufa, sırmalı kumaş’ (0034a).

Yine Farsça bazı kelimelerde ortada ünsüz düşmesi görülür. narvon (<Far. nêrdbân) merdiven (205: 1707), deraza (<Far. dervāze) ‘büyük kapı, kale kapısı’ (2085), gala (<Far. gélle) ‘sürü’ (2448).

Arapça’da yapısında şedde bulunduran bazı sözcüklerde bir ünsüz düşürülür. Ayrıca kafı şeddeli olan sözcük de damaksı g’ye değişir. sir (<Ar. sırr) ‘sır’ (2029), nog‘ora (<Ar. naqqāre) ‘dümbelek’ (0050a), taqiya (<Ar. tâkıyye) ‘takke’ (0826).

3.1.2.1.2. Ünsüz Türemesi

Yapısında uzun a, ayın ve uzun i bulunduran Arapça ve Farsça bazı kelimelerin başında, ortasında ve sonunda kısalan /a/ ve /i/ ünlüsünün yanında /y/ türemiştir.

hayat (<Ar. hâit) ‘duvar’ (1177), rasmiy (<Ar. resmî) ‘resmi’, vayron (<Far. vîrân) ‘viran, yıkık’ (2051), yoba (<Ar. ‘abā) aba (1166), yesir (<Ar. esîr) ‘esir’ (1294).

Arapça kelimelerde başta -h türemesi oluşmuştur. hassa (<Ar. ‘asâ’) ‘asa, değnek’ (0763).

Farsça sonda uzun a bulunduran ünlünün yanında -y türemesi görülür.

karnay (<Far. kèrnā) ‘borazan’ (1040).

Türkçe kelimelerin başında h-, l-, q- ve n- türemesi görülür. Örneklerden bazıları şu şekildedir:

ho‘kiz ‘öküz’ (0281), hangra- (<angra-) ‘anırmak, bağırmak’ (0368), hatla- (<atla-) ‘atlamak’ (1448a), hayla- (<ayla-) ‘eylemek’ (2094), laylat- (<aylat-) ‘döndürmek’ (0423), qog‘ir (<ağır) ‘ağır’ (0037a), niyna (<iğne) ‘iğne’ (2176).

3.1.2.1.3. Ünsüz Değişmesi

Metnimizde sık sık karşılaştığımız ünsüz değişimleri başta, ortada ve sonda olmak üzere üç başlıkta toplandı.

Başta Ünsüz Değişmesi

/b-/ > /m-/: mo‘l ‘bo‘l’ (1873), moshog ‘başak’ (0318), mit- ‘bit-’ (0208), munguz ‘boynuz’ (1601), mo‘ri ‘boru, baca’ (1473), murrik ‘buruşuk’ (0764)

/b-/ > /p-/: pichog ‘bıçak’ (0124), barmoq ‘parmak’ (0451)

/ch-/ > /j-/: jo'tti (<ço't) 'hesap' (130: 1182), jumboq <chumboq 'bilmece' (0852), jilg'a <Mo. çilğa 'nehir, dere' (23: 0141).

/f-/ > /p-/: parang (<Far. frengi) 'Fransız, Avrupalı' (1558), pistoq (<Ar. fustuk) 'fıstık' (2352)

/h-/ > /g'-/: g'isht (<Far. hışt) 'tuğla' (37: 0280)

/h-/ > /t-/: tarvuz (<Far. ħarbuz) 'karpuz' (1899)

/k-/ > /g'-/: go'ng (<konk) 'büyük, yüce' (0445)

/q-/ > /g'-/: g'al- (<qal-) 'kalmak' (1314)

/s-/ > /ch-/: chachaq 'saçak, püskül' (0222), chechku 'seçkin' (1494), chuchuk (<ET süçük) 'tatlı' (53: 0404)

/s-/ > /t-/: tuchuk (<süçük) 'tatlı' (0160b)

/sh-/ > /ch-/: cho'tka (<R. şotka) 'fırça' (1703)

/t-/ > /d-/: dalva (<ET tilve) 'deli, divane' (0598)

/y-/ > /j-/: jar (<ET yar) 'uçurum' (0241), jun (<ET yüng) 'yün' (0461)

/z-/ > /d-/: duv (<Far. zuv) 'çabuk, tez' (2298)

/z-/ > /j-/: jirafa (<Ar. zerāfe) 'zürafa' (2157)

/z-/ > /s-/: ser (<Far. zer) 'altın' (0036)

Ortada Ünsüz Değişmesi

/b-/ > /p-/: kaptar (<kabutar) 'güvercin' (0306)

/b-/ > /v-/: baravar 'beraber' (264: 2118), bekvachcha (T. bek +Far. beççe) 'bey oğlu' (1601), kervon (<Far. kārībān) 'kervan' (2260), narvon (<Far. nērbān) 'merdiven' (1755), sovun (<Ar.) 'sabun' (1891), tarvuz (<Far. ħarbuz) 'karpuz' (1899)

/d-/ > /r-/: nevara (<Ar. nevāde) 'torun' (2099)

/d-/ > /y-/: keyin (<kidin) 'sonra' (1610)

/f-/ > /v-/: kovush (<Far. kefş) 'ayakkabı, papuç' (1390a)

/f-/ > /p-/: supra (<Ar. sufra) 'sofra' (2065), ispar (<Ar. asfer) 'sarı' (1206)

/g-/ > /v-/: tevarak (<tegre) 'çevre, kenar' (0217)

/g'-/ > /v-/: suvra- (sug'(u)ra-) 'çekmek, çıkarmak' (0542), ovul (<ag'ıl) 'ağıl' (1243)

/k-/ > /t-/: aksa (ur-) (<Ar. 'atse) 'hapşirmek' (2040)

/q-/ > /g'-/: nog'ora (<Ar. naḳḳāre) 'dümbelek' (0050a)

/q-/ > /x-/: oxuna (<aqqina) 'apak' (0308), o'xsha- (<ET oḳşa-) 'benzemek' (293: 2329-2330) yaxshi (<ET yaḳşı) 'iyi, güzel' (220: 1809)

- /-q-/ > /-k-/: siyrik (<siyroq) ‘ayak’ (1498)
 /-s-/ > /-t-/: matal (<Ar.) ‘bilmece’ (0440)
 /-t-/ > /-v-/: angishvona (<Far. engoštāne) yüksük (1419)
 /-v-/ > /-x-/: jo ‘xari’ (<Far. cevārī) ‘mısır’ (0025)
 /-y-/ > /-j-/: ajrat- ‘ayırmaq’ (2318)
 /-y-/ > /-v-/: uva <uya ‘yuva’ (1556)

Sonda Ünsüz Değişmesi

- /f-/ > /b-/: lotib (<Ar. lâtif) ‘temiz’ (0990)
 /-ch/ > /-j-/: paj (<Far. pūç) ‘boş, değersiz’ (0771), burj (<Soğd.) ‘borç’ (1209-1210)
 /-ğ/ > /-v-/: yayov (<yadağ) ‘yaya’ (2497), o ‘tov’ (<otağ) ‘otağ, çadır’ (0601)
 /-q-/ > /-v-/: biçuv (<biçiq) ‘biçme’ (2176), tushov (<tuşak) bağ, köstek (1441), o ‘tlov’ (<otlaq) ‘otlak, çayır’ (2149)
 /-n/ > /-k-/: g ‘altak’ (<Far. ğaltân) ‘makara, bobin’ (2560)
 /-r/ > /-l-/: mahtal (<Ar. mehter) ‘uşak, hizmetçi’ (2567), ayil ‘eyer’ (1498).

3.1.2.1.4. Ünsüz Benzeşmesi

Boğumlanma noktaları farklı olan ya da yan yana söylenmesi zor olan bazı seslerin söylenişini kolaylaştırmak için ortaya çıkan bir ses olayıdır. Bunlardan bazıları şöyledir:

- bitta (<bir+ta) ‘bir tane’ (9: 0021)
 toqqa (<tog’+qa) ‘dağa’ (17: 0080)
 qimmat (<Ar. kıymet) ‘kıymet’ (296: 2349)
 matti (<Ar. matvî) ‘dürülmüş, kıvrım’ (134: 1226)

3.1.2.1.5. Benzeşmezlik

Bir kelimedede birbirine yakın, birbirinin aynısı ya da benzeri olan iki ünsüzden birinin başka bir ünsüze dönüşmesidir.

- kaft (<Ar. keff) ‘el içi, el ayası’ (1715), tandir (<Ar. tennur) ‘tandır’ (0391)

3.1.2.1.6. Yer Değiştirme (Metatez)

Bazı Türkçe, Arapça, Farsça ve Rusça kelimelerde sesler yer değiştirmiştir.

- ajdahor (<Far. ejderhâ) ‘ejderha’ (0644)
 avarak (<arabek) ‘kadınların burunlarına geçirdikleri halka’ (0892)

bo‘yra (<Far. buryā) ‘eski hasır’ (1539)
 farovon (<Ar. feverân) ‘bereketli, bol’ (2424)
 qulf (<Ar. kufl) ‘kilit’ (1081)
 kiprik (<kirpik) ‘kirpik’ (0223)
 mahs (<Ar. mesh) ‘hafif ve yumuşak bir ayakkabı türü’ (1383)
 matcha (<R. machta) ‘direk’ (0593)
 ser dona> satron ‘baş tane’ (0406)
 to‘rg‘ay (<toygār) ‘zafer çağır kuşu’ (1569)
 yalanchog (<yalang‘och) ‘çıplak’ (2282)
 yomg‘ir ‘yağmur’ (2024)

3.1.2.1.7. Ünsüz İkizleşmesi

Özbek Türkçesinde sayılarda ve Türkçe kökenli bazı kelimelerde ikizleşme görülür. yetti ‘yedi’ (1587), ikki ‘iki’ (0151), silliq <sılığ (0067).

Arapça kökenli kelimelerin aslında bulunduğu gibi ikiz ünsüz korunur. Aynı zamanda Arapça olup yapısında şedde bulunduran alınma kelimelerde de metnimizde aslına uygun ikiz ünsüz olarak kullanılır. karra (<Ar.) ‘kere, defa’ (1817)

Farsça bir kelime de ikizleşme görülür. kissa (<Far. kîse) ‘kese’ (0044).

3.1.2.1.8. Hece Yitimi

Ses bakımından birbirine benzer iki heceden birinin erime olayıdır.

asta (<Far. āheste) ‘aheste, yavaş’ (2202)
 jub <cevāb ‘cevap’ (0384)
 kepti (<kel-ipti) ‘gelmiş’ (1201),
 kiçkina (<kiçik+kina) ‘küçücük’ (0269)
 narroqqa (<nar(i)+roq+qa) ‘daha öteye’ (1491a)
 qiltiq (<qiltiriq) ‘tüy’ (0773)

3.2. Şekil Bilgisi

Gramer kitaplarında ayrıntılı işlendiği için çalışmamızda belli başlı, özellikle metnimizde dikkatimizi çeken bazı eklere ve örneklerine burada yer vereceğiz.

3.2.1. İsim Çekim Ekleri

3.2.1.1. İyelik Ekleri

İyelik ekleri 1. ve 2. kişi teklik ve çokluklarda ünlülerden sonra doğrudan, ünsüzlerden sonra araya bağlayıcı ünlü -i ile bağlanır. 2. teklik ve çoklukta -ng korunur.

teklik 1. +m/ +im

çokluk 1. +miz/+imiz

teklik 2. +ng/ing

çokluk 2. +ngiz+ingiz

teklik 3. +i/si

çokluk 3. +lari

Örnekleri şu şekildedir: ‘sandig‘**im**’ (0005), ‘vaq**ting**’ (2542), ‘yo‘li’ (1270), ‘uy**imiz**’ (1843), ‘ko‘z**ingiz**’ (1296-1297), ‘bo‘yl**ari**’ (1384)

3.2.1.2. Aitlik Eki

İsimlerden sonra zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapan, içinde bulunma, bağlılık ve aitlik görevleri taşıyan ektir. ÖT’de aitlik eki +ki veya +gi’dir. Ünlülerden, tonlu ünsüzlerden ve bulunma hâli +da ekinden sonra +gi olarak gelir. qatordag**i** ‘öndeki’ (0184).

İlgi ekindeki +ng, aitlik eki +ki’yi alınca düşer. kosov**niki** ‘köseğininiki’ (0298a), el**niki** ‘elinki’ (0342), biznikida ‘bizimkinde’ (0962)

3.2.1.3. Hâl Ekleri

Hâl ekleri, isimlerin fiiller ile olan ilişkisini belirleyen eklerdir.

Bulunma Hâli

Bulunma hâli eki, fiilin bildirdiği oluş ve kılışın yerini ve içinde bulunduğu durumu gösteren isim hâlidir. Bulunma hâli eki +da ekidir.

Uzoq tog‘da o‘t yonar (0007) Uzak dağda od yanar.

Bazen çıkma hali eki de bulunma olarak kullanılır

...Qolmaydi bizdan... (0384) ...Kalmaz bizde..

...yonimdan qalmas (0174a) ..yanımda kalmaz

Çıkma hâli

Çıkma hâli eki, kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği oluş ve kılışın kendisinden uzaklaştığını göstermek için kullanılan isim hâli ekidir. Çıkma hâli eki +dan ekidir.

Pasak qizardi, ichidan mol chiqdi (0010) Ufuk kızardı, içinden canlı çıktı.

Yükleme hâli

+ni biçimindedir. 3. teklik ve çokluk 3. şahıs iyelik eklerinden sonra +n şeklinde gelir.

Ko‘k kosani to‘ntardim (0002) Gök (/mavi) küreyi döndürdüm.

... terisin oftobga yoyman kiyib turur (0112) ... derisini güneşe sermeden giyiverir.

Cho‘zib ko‘m-ko‘k naychasin... (2423) Ayırın yemyeşil borusunu...

Birliktelik hâli

Filil ne ile, kimle, hangi vasıta ile yapıldığını göstermek için ismin aldığı hâldir. Metnimizde birliktelik hâli ‘+in’ ve +la ekleri ile yapılır.

Yozin-qishin barobar,... (0701) Yazın kışın beraber...

... Ayt-chi, tilsiz bo‘lsa ham, “Söyle!” dilsiz olsa da

Qanday sen-la so‘zlashar (1846) Nasıl seninle konuşur?

Turib biz-la barobar, Kalkıp bizle beraber,

Yotar bizdan oldinroq... (1989) Yatar bizden daha önce...

Yönelme Hâli

Özbek Türkçesinde yönelme hâli ekleri +ga, +ka, +qa ekleridir. Sonu -g ve -k ile biten kelimelere eklendiğinde +ka ekine, sonu -g‘ ve -q ile biten kelimelere eklendiğinde +ga ve +qa şeklini alır.

Cho‘g‘ga o‘xshar — yonolmas Kora benzer tutuşamaz (2329-2330).

Ko‘k ko‘ylakka qo‘l yetmas (0001) Gök (/mavi) gömleğe, elbiseye (/atlasa) el ulaşmaz.

Tirikka kerak (0250) Canlıya gerek.

Toqqa borip taq etdi...(0080) Dağa varıp tak etti...

Bilmeceler metninde yükleme hâlinin yönelme olarak kullanıldığını görürüz:

ho‘kizni mindim...(1382) öküze bindim...

Metnimizde çıkma hâlinin yönelme hâli olarak kullanıldığını da görürüz: ...sizdan ko‘ra boshqalar ko‘proq aytadi? (334: 2652) ... size göre başkaları daha çok söyler?

Yön Gösterme Hâli

Bu ek, fiildeki oluş ve kılışın yönünü göstermek için yönle ilgili yer ve zaman adlarını yön gösterme hâline sokan ektir (Coşkun, 2014: 87). Yön gösterme hâli ekleri +ra ekidir.

Anora, munora ... (1217) Oraya buraya...

... So‘ngra usti belandi (2068) ... Sonra üstü kaplandı.

Soru eki

Soru şeklini yapan +mi eki, ÖT imlâsında kelimeye bitişik yazılır.

beshik degan emasmi? ‘beşik denen değil mi?’ (0181)

3.2.2. Fiil Çekim Ekleri

3.2.2.1. Fiil Kipleri

Bir oluş, bir kılışın yapıldığını, yapılacağını, yapılmakta olduğunu veya bir oluş, bir kılışın yapılmasıyla ilgili bir dileği, isteği bildiren fiillerin girdiği şekil kip olarak adlandırılır. Bildirme ve tasarlama olarak ikiye ayrılır:

3.2.2.1.1. Bildirme Kipleri

Bir oluş, bir kılışın yapıldığını, yapılacağını, yapılmakta olduğunu bildiren kiplerdir. Bunlar; geniş, şimdiki, görülen geçmiş, duyulan geçmiş ve gelecek zaman kipleridir.

3.2.2.1.1.1. Geniş Zaman

-r ve -ar ekleriyle yapılır.

Bir matalim bor boshdan,

Oyog‘i temir, toshdan,

Hali kelsa ko‘rarsiz

Kula-kula o‘larsiz (0452)

Bir bilmecem var baştan,

Ayağı demirden taştan

Şimdi gelse görürsünüz

Güle güle ölürsünüz.

3.2.2.1.1.2. Şimdiki Zaman

Birinci tip ekleri: -yap veya -(a)yap kullanılır.

Qora tuyam qochyapti, qumalog‘in sochyapti (0093) Kara devam kaçıyor, misket misket / (tezek) saçıyor.

İkinci tip ekleri: -(a)yotir eki ile teşkil edilir. Bu eklerle kurulan yapıda, şimdiki zamanda yapılan bir iş veya oluşun gelecekte de devam etmesi söz konusudur.

Jin ko‘chadan qizil ko‘ylekli qiz kelayotir (0233-0239) Issız sokaktan kırmızı gömlekli kız geliyor.

3.2.2.1.1.3. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zamanı ifade etmek için -di eki kullanılır. Bu şeklin olumsuzu- ma ile yapılır.

Kök kosani tönterdim (0002) Mavi küreyi döndürdüm.

3.2.2.1.1.4. Duyulan Geçmiş Zaman

İki şekilde teşkil edilir.

(-i)b zarf-fiil eki kullanılır. Bu ekle cümlelerde bir kabullenme, bir sonuca varma ile kısmen kabullenme ve kısmen bir sonuca varma söz konusudur.

Bir yoriqda ko‘p kallak qistiruvli tur**ib**di (0276) Bir yarıktta birçok kelle kısıtılmış durur (/durmuştu).

Diğer bir şekli de ihtimal ve kuvvetlendirme anlamı veren -gandır, -kandır, -qandır eklerinin kullanımıdır. Bu ekli şekiller, geçmişte meydana gelmiş şüphe, tahmin ve belirsizlik anlamı katar.

Biri katta, biri kichik, tug‘ilgandır besh kuchuk (0294) Biri büyük, biri küçük, doğmuştur beş enik.

3.2.2.1.1.5. Gelecek Zaman

Özbekçede birkaç şekilde kurulan gelecek zaman, metnimizde sıklıkla ünsüzle biten fiil kök ve gövdelerine ‘-a’, ünlü ile bitenlere ‘-y’ eki eklenmesi oluşur. Bu eklerle yapılan yapılar çoğunlukla geniş zamanda tekrarlanan iş ve oluşlar için kullanılır.

Hammani to‘ydiraman, o‘zim yemayman (0040) Herkesi doyururum, özüm yemem.

Qishda yaxlamaydi, yozda yaxlaydi (0043) Kışın donmaz, yazın donar.

3.2.2.1.2. Tasarlama Kipleri

3.2.2.1.2.1. Gereklilik Kipi

Müstakil şekli yoktur. ‘kerak’ kelimesi kullanılarak ‘fiil+ish+iyelik eki+kerak’ ve ‘-sa+şahıs eki+kerak’ yapılarıyla ifade edilir (Buran, 2014: 46).

Aytinglar-chi, bola nima olib kelishi kerak? (2663)

Siz söyleyin, çocuğun ne alıp gelmesi gerek?

3.2.2.1.2.2. *Emir Kipi*

Emir çekiminde her şahıs için ayrı bir ek veya şekil vardır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi 1. ve 3. şahıslarda ‘istek’ anlamı vardır.

Aytay sizga topishmoq: ... (2434)	Sorayım size bilmece:
Aylanayin kuchli, filimdan,	Hayran olayım güçlü fil gibiye (file benzeyene)
Paydo bo‘lar: po‘lat, temir, ilmdan (1798)	Ortaya çıkar; çelik, demir el gibi görünene.
Yetib borgin-chi (1526)	Ulaşıp gitsin e!
Ham moling yesin (0860)	Hem büyükbaş hayvanın yesin.
Choyni tezroq damlang (1651)	Çayı çabucak demleyin!
...O‘ylab ko‘ringiz bir zum...(1952)	... Düşünüp görünüz bir an..
... Tez-tezgina kelinglar,	Çarçabuk gelin!
Xalfalar o‘ldi ochdan (115-116: 1036)	Kalfalar öldü acından.

3.2.2.1.2.3. *İstek Kipi*

İstek kipi, Eski Türkçede gelecek zaman eki olan -gay, (-kay) ekleri ile çekimlenir.

...Yig‘lab bitkayman (2077)	Ağlayıp biterim.
Metnimizde istek kipi geniş zaman olarak da kullanılır.	
Arvagay-da arvagay,	Yayılır da yayılır,
Hargiz yerda yurmağay (1544)	Asla yerde (/yeryüzünde) yürümez.

3.2.2.1.3. *Birleşik Kipler*

Bildirme ve tasarlama kipleri ile kurulan basit çekimlerin e-< er- ek fiili ile hikâyesi, rivayeti ve şartı yapılır.

3.2.2.1.3.1. *Hikâye*

ÖT’de basit çekimlerin hikâyesi ek üzerine getirilen *e-* fiili ile yapılır.

Geniş Zamanın Hikâyesi

Geçmişte devam eden iş, oluşun artık devam etmediğini anlatan birleşik bir zamandır. Bilmeceler metninde sadece 3. teklik şahısta kullanımı vardır.

Kelmağanda kelar **edi** (1606) Gelmediğinde gelirdi.

Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi

-*gan edi* yapısı ile oluşmuştur.

Uzmoqchi bo'lgan **edim**, Koparmayı denemiştım.

Uchib ketdi u shu choq (2251) Uçup gitti o, bu çağ.

Bir bangi takiya² ushlab turgan **edi**... (1607) Bir esrarkeş direği tutup durmuş idi.

Şart Kipinin Hikâyesi

-*sa edi* yapısı ile teşkil edilir.

Kelmasa **edi**, kelar edi (1606a) Gelmeseydi gelirdi.

3.2.2.1.3.2. Rivayet

ÖT'de basit çekimlerin rivayeti ek üzerine getirilen miş <e-miş ve ekan kullanılarak yapılır. Cümleye anlatma, farkına varma ve kısmen de şüphe anlamı katarlar (Coşkun, 2000: 150).

Geniş Zamanın Rivayeti

-(a)r ekan ile fiil üzerine gelerek geniş zamanın rivayeti bildirilir.

Bir to'da g'oz uchib borar **ekan**... (1605) Bir sürü kaz uçup gidermiş...

Duyulan Geçmiş Zamanın Rivayeti

... yolg'iz o'tirgan **ekan** (1606) ... yalnız oturmuşmuş.

... Kelgan **ekan**, kelmadi, Gelmişmiş, gelmedi,

Kelmağanda kelar edi (1606) Gelmediğinde gelirdi.

Gereklilik Kipinin Rivayeti

Fiil kök ve gövdesine -(i)sh eki ve iyelik ekleri ile kerak kelimesinden sonra ekan getirilerek oluşturulan birleşik bir çekimdir.

... har kim o'z haddini bilishi **kerak ekan**... (1609a) ...herkes haddini bilmeliymiş.

² BS'de *taqiya* olarak geçmektedir.

2.2.2.1.3. Şart

-(a)r eki bol- fiili ile yapılır.

Geniş Zamanın Şartı: Geniş zaman eki -(a)r ve bo‘l- fiili ile kurulur.

Dengizda suzar **bo‘lsang**, Denizde yüzer isen,
Tog‘larda kezar **bo‘lsang**,... (1747) Dağlarda gezer isen, ...

Duyulan Geçmiş Zamanın Şartı: -gan eki ve bo‘l- fiili ile kurulur.

Yarmi oppoqdir, top**gan bo‘lsang** (0158) Yarisı apaktır; bulmuşsan (/bul bakalım!)

Gelecek Zamanın Şartı: -adigan sıfat fiil eki ve bo‘l- fiili ile kurulur.

...qo‘zimiz ham to‘y**adigan bo‘lsin**...(2663) ...Kuzumuz da doayacak olsun ...

3.2.3. Yapım Ekleri

3.2.3.1. İsimden İsim Yapım Ekleri

+akay, +kay: Küçültme yapar. kichkin**akay** ‘küpküçücük’ (0208)

+chak/ +choq: Küçültme, sevgi ve benzerlik katar. toy**choq** ‘taycık’ (0261), tugunchak ‘düğümçük’ (65: 0539), zirach**ak** ‘tohumcuk’ (0909), kadichak ‘kedicik’ (0126).

+cha: Küçültme isimleri yapar. qutich**a** ‘kutucuk’ (1939), qalamcha ‘kalemçik’ (0288)

+chi: Meslek ve uğraşma ile ilgili isimler yapar. oyinchi ‘oyuncu’ (0067)

+da: İsimlere gelip zarf yapar. tunda ‘geceleyin’ (0493)

+dan: Gibi anlamında benzerlik isimleri yapar. ot**dan** ‘at gibi’ (0066a), buvish**dan** ‘büyük anne gibi’ (1139), filim**dan** ‘fil gibiye’ (1798), yog‘och**dan** ‘odun gibi’ (1815).

+day: Benzerlik anlamı katan bir ektir. tosh**day** ‘taş gibi’ (0051), ot**day** ‘at gibi’ (0051)

+dayin: Benzerlik bildiren ektir. oynad**ayin** ‘ayna gibi’ (0062), paxtadayin ‘pamuk gibi’ (1884)

+dek: Benzerlik isimleri oluşturur. savat**dek** ‘sepet gibi’ (0426a), o‘q**dek** ‘ok gibi’ (0637)

+gacha: İsimler üzerine gelip zarf yapar. **yergacha** (2325) ‘yere kadar’, **yilgacha** (0321), **tushgacha** ‘öğlene kadar’ (1610), **oqshomgacha** ‘akşama kadar’ (1990)

+gina, kina, qina: Küçültme ve pekiştirme yapar (*bk.* Pekiştirme görevinde kullanılan yapılar). **yuzginasi** ‘yüzceğizi’ (0064a), **kichkina** ‘küçücük’ (0596), **oqqina** ‘akça’ (0055)

+gari: Eski Türkçede yön gösterme hâli olan ek, zarf işlevi ile isimden isim yapar. **ilgari** ‘ileri’ (0055), **tashqari** ‘dışarı’ (0787)

+i: İsimler üzerine gelen ek, zarf yapar. **har kuni** (1806), **kunduzi** ‘gündüzleyin’ (0426)

+in: Geldiği sözcüğe zarf anlamı katar. **ochig’in** ‘açıkça’ (2446), **birin** ‘bir bir’ (2013)

+ish: İsimler üzerine gelip yakın olmayı anlatır. **oqish** ‘akça, beyazca’ (2321), **buvish** ‘büyük anneye benzer’ (1139)

+kon, +qon: Aşırılık ifade eden isimler yapar. **kattakon** ‘kocaman, heybetli’ (56: 0436), **tovushqon** ‘çok sesli’ (0979).

+qur: İşlek bir ek değildir. **tengqur** ‘yaşıt’ (2591).

+lab:< la+b: Bu ek zaman bildiren kelimelere, sayı isimlerine ve organ adları üzerine gelir. **+larca, +lı** anlamı katar. **ertalab** ‘sabah, sabahleyin’ (0023a), **minglab** ‘binlerce’ (2015), **oyoqlab** ‘ayakla, ayaklı’ (0182), **bo’ylab** sf. boyunca; kenarda (1749), **yaxshilab** ‘güzelce’ (1610).

+li: Bir şeye sahip olma anlamında sıfat yapar. **Qırli** ‘kırlı’ (33: 0232), **ko’ylakli** ‘gömlekli’ (0791).

+lik: Sahip olma anlamında bazı sözcükler üzerinde +li işlevini karşılar; **ko’ylaklik** ‘gömlekli’ (0585), **bo’yinlik** ‘boynuzlu’ (0641), **esli-aqllik** akıllı anlayışlı (0824)

Bazı sözcükler üzerine de gelip soyut isim türetir. **borlik** ‘varlık’ (1898), **kichiklik** (2317), **ko’plik** ‘çokluk, fazlalık’ (1608), **ozodalik** ‘tertipli’ (2486), **chucuklik** ‘tatlılık’ (2317)

+loq: Yer ismi yapar. **qishloq** ‘köy’ (1905)

+och: İşlek olmayan isimden isim yapım ekidir. **yalang’och** ‘çıplak’ (2282)

+ov, +ovi: Eski Türkçede +AGU ekidir. Sayı isimleri üzerinde kullanılır. Topluluk ismi yapar. **beşovi** ‘beşi’, **ikkovi** **ikkovi** ‘ikisi’ (2103)

+ovlon: Bu ek beraberlik ifade eder. On sayısına kadar kullanılır. (Coşkun, 2014: 55)

u**chovlon** ‘üçü birlikte’ (0163), bi**rovlon** ‘birlikte’ (0368), to‘rt**ovlon** ‘dördü birlikte’ (0368)

+roq: Üzerine geldiği kelimeye karşılaştırma ve pekiştirme katar.

na**rroq** (<nar(i)+roq+qa) ‘daha öte’ (1491a), oftob**roq** ‘bol güneşli’ (0546)

+simon: Benzerlik ifade eden bir isimden isim yapım ekidir. Tolkun, ekin Eski Türkçe +sIg ekinin üzerine +man ekinin getirilmesinden oluşmuş bir ek olduğunu düşünür (Tolkun, 2023: 111). kosas**simon** ‘kâse gibi’ (238: 1930), yoys**simon** ‘yaya gibi’ (2115), yelpig‘ich**simon** ‘yelpaze gibi’ (2169).

+tadan: Sayı isimlerine gelip üleştirme sayı ismi anlamı katar.

to‘rt**tadan** ‘dörder’ (0158), yetti**tadan** ‘yedişer’ (0158).

+toy: Küçültme anlamı katar. kichkint**toy** ‘küpküçücük’, yoqim**toy** ‘sevimli’ (1935)

3.2.3.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri

+ar- Tek heceli fiillere gelir. oq**ar-** ‘ağarmak’ (1270), ko‘**kar-** ‘yeşermek’ (0770)

+ay- ko‘**pay-** ‘artmak’ (1128), tik**ray-** ‘dil dik bakmak’ (0938)

+ot-: yo‘**qot-** ‘yok et-’ (0113b)

+illa-, +irla-: Yansıma kökenli sözcükler üzerine gelip onlardan fiiller türetir. qa**qilla-** ‘gıdıklamak’ (1445), bur**killa-** ‘vıraklamak’ (0513), shal**pilla-** ‘şapıldamak’ (0794), shiv**irla-** ‘fısıldamak’ (2092)

+ira-: yalt+ira- ‘parlamak’ (0132), quldira- ‘gürüldemek’ (1025)

+la-: Yaygın olarak kullanılır. tişla- ‘dişleyip’ (0109), orala- ‘arala-’ (1632), pufla- ‘püflemek’ (1945)

+lan-: egar**lan-** ‘eyerlenen’ (0051a) , axtal**an-** ‘hadım edilmek’ (1609), taajjub**lan-** ‘hayret etmek’ (1610)

+lash-: tayo**qlaş-** ‘dikleşmek’ (0223), gap**lash-** ‘konuşmak’ (1495), qulo**chlash-** ‘kulaçlamak’ (1799)

+pi-: yelp**pi-** ‘yelpaze ile serinlemek’ (2169)

+ra-: hang**ra-** ‘anırmak’ (0368)

3.2.3.3. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

-ala-: qo‘**vala-** ‘kovalamak’ (1960)

-dir- o‘**ldir-** ‘öldürmek’ (2267)

-ik-: ser(i)**k-** ‘sarkmak’ (0196)

- (i)l-**: **ochil-** ‘açılmak’ (0005), **sochil-** ‘saçılmak’ (0005)
- giz-** **yurgiz-** ‘koşturmak’ (2017)
- kaz-**: **etkaz-** ‘ettirmek’ (2208), **o’tkaz-** ‘kaçınmak’ (2208), **tutqazar** ‘ulaştırır’(1688)
- iz-**: **em-iz-** ‘emzirmek’ (2189), **tekiz-** ‘değmek, değdirmek’ (0419)
- la-**: **tizarlasa** ‘dizi aransa’ (0645), **quvla-** ‘kovalamak’ (0012a)
- ur-**: **uyurma** < **uy-ur-ma** ‘yığınak’ (0617)
- (i)t-**: **uzat-** ‘uzatmak’ (0019), **guplat-** ‘güpletmek’ (0916a), **qo’rqit-** ‘korkutmak’ (0543)

3.2.3.4. Fiilden İsim Yapım Ekleri

- a**: Fiiller üzerine gelip isimler ve sıfatlar türetir. **to’la** ‘dolu’ (234: 1901), **aylana** ‘kırımlı’ (34: 0245)
- (a)k, oq**: Çeşitli isimler türetir. **charqilloq** ‘çağırın’ (1600), **jumaloq** ‘yuvarlak’ (0384), **quchoq** ‘kucak’ (0791a), **bo’lak** ‘parça, bölüm’ (0285), **yaltiroq** (0132).
- ag’on**: Fiillerden aşırılık bildiren sözcükler türetir. **bilag’on** ‘bilge’ (1620), **chaqag’on** ‘sokan’ (2245), **uchag’on** ‘uçar’(2245)
- ach**: Sıfat türetmede bu ekten faydalanılır. **bukach** ‘bükülü’ (2418)
- chak, choq**: Fiillerden araç gereç ve yer isimleri türetir. **belanchak** ‘kundak’ (1483), **burchak** ‘köşe’ (1664), **taqinchoq** ‘takı’ (2279)
- chiq**: Tek örneğe sahip ekimiz fiillerden isim türetir. **aylanchiq** ‘dönemeçli’ (19: 0103-0104)
- gan**: **tug’ishgan** ‘kardeş’
- g’ich, -gich, -qich**: **o’chirg’ich** ‘silgi’ (1919), **yeldirgich** ‘yeldirgeç’ (1502-1503), **yutqich** ‘yutan’ (1044), **yelpig’ich** ‘yelpaze’ (2169)
- g’ur, -gur, -kir, -kur**: **qur-g’ur** ‘kurucu’ (2188), **o’tkir** ‘keskin’ (1867), **yutkur** ‘yutan’ (0616), **ungur** ‘yüksek’ 2388
- im**: **bo’rtim** ‘börtim, pörtlek’ (0484)
- ish**: **uylanish** ‘evlenme’ (1584-1585), **uchish** ‘uçuş, uçma’ (1732)
- ku, -qu**: **chek-ku** ‘seçkin’ (1494), **och-qu** ‘anahtar’ (1494)
- qin, -g’in**: **çopqin** ‘hızlı koşan’ (0066), **uchqun** ‘kıvılcım’ (2051), **qirg’in** ‘hastalık’ (0678)
- ma**: **uyurma** ‘yığınak’ (0617), **burma** ‘burma, büzgü’ (0765)

-moch: qo‘g‘irmoch ‘kavrulmuş buğday’ (0810)

-uq: yumuq ‘kapalı’ (2616)

-(u)v: Kuzey Türkçesinde kullanılan ek, bilmecelerde kalıcı isim olarak da kullanılır. kuzatuv ‘gözcülük, gözlem’ (1954).

-uvchi: Fiillere gelip kalıcı isimler yapar. bichuvchi ‘terzi’ (2176), o‘quvchi ‘öğrenci’ (1843)

3.2.3.5. Fiilimsiler

3.2.3.5.1. Mastar Ekleri

Özbekçede asıl mastar eki moq ekidir. Tek şekilli olup tüm fiillere gelir.

-moq: yo‘q qilmoq ‘öldürmek’ (2269), yopishmoq ‘yapışmaca’ (1379)

-(i)sh: charchash ‘yorulmak’ (1806), yurish ‘yürümek’ (1907), suzish ‘yüzmek’, topish ‘bulmak’ (2113)

-(u)v: Fiilden kalıcı isimler de türeten bu ek, aynı zamanda mastar eki olarak da kullanılır. tikuv ‘dikme’ (2490), biluv ‘bilme’ (1196).

3.2.3.5.2. Sifat-Fiiller

Metnimizde geçen sıfat fiillerin birkaç örneği aşağıda sıralanmıştır.

-(a)digan /(y)digan: yotadigan joy ‘yatacak yer’ (1601), yeydigan o‘yi ‘yeme düşüncesi’ (0691)

-r, -ar: yashar yeri ‘yaşam yeri’ (2150)

-(a)yatgan: ketayotgan odam ‘gitmekte olan adam’ (2618), ko‘rsatayotgan soat ‘gösteren saat’ (2646)

-gan, -kan, -qon: chiqqan ‘çıkan’ (0577), chaqqon ‘hızlı’ (2607)

-gi: kulgi ‘kahkaha’ (1685)

-mas: to‘ymas ‘doymaz’ (0285), chiqmas ‘çıkamaz’ (1045)

3.2.3.5.3. Zarf-Fiiller

-a, -y: Tek başlarına kullanılmaz, ya tekrar ya da tasvir fiilleriyle kullanılırlar. ayt-a ol-a- ‘söyleyebil-’ (2653), kuyla-y bil-a- ‘şarkı söyleyebil-’ (1674)

-(i)b: bo‘lib ‘olup’ (1842), shivirlashib ‘fısıldayıp’ (2092)

-b zarf fiilinin +lı anlamını veren örnekleri de metnimizde görülür. qoplab ‘kaplı’(1032), soplab ‘saplı’ (1032)

-gach: kelgach ‘gelince, geldiğinde’ (1606), pishgach ‘piştiğinde’ (2386)

-gali: qaragali ko‘zi (0136) ‘görmek için gözü’ (0136)

-gani: degani ‘demek için, denilen’ (0289)

-may: qaychilamay ‘makaslamadan’ (0388), adashmay ‘yanılmadan’ (2013)

-mayin: ko‘rin-mayin ‘görünmeden’ (1596) tin-mayin ‘durmaksızın’ (2533)

-gancha -dığında, -dığı zaman olarak çevrilir. yaratgancha ‘yaratıldığında’ (0324)

-ganda: ko‘rganda ‘görünce’, (0570), kelganda ‘geldiğinde’ (0013)

-gan sari, -gan sayin: dıkça, dikçe anlamı verir. yurgan sari ‘yürüdükçe’ (0966), otgan sayin ‘attıkça’ (0055).

-sa: Şart eki olan -sa, zarf fiil anlamında da kullanılır.

İshlasa ozib ketar ‘Çalıştıkça zayıflayıp gider’ (2582).

3.2.4. Tasvir Fiiller

Esas fiillerin anlamlarını tasvir eden fiil grubudur. Özbek bilmeceleeri metnimizde çoklukla tasvir fiillerden yararlanılmıştır. Metnimizde kullanılan tasvir fiilleri aşağıda tek örnekle sınırlandırılarak verildi.

-b chiq-: bitmişlik bildirir.

Cholib chiqdim shotutga, Vurdum duta (/dut ağacına),

Qayrilib salom berdim qulfi to‘nli Eğılip selam verdim ipek giysili yiğide.

yigitga (0798)

-b ket-: Bir işin çabucak, birden yapıldığını bildirir.

Shatir-shutir etadi, yerin cho‘qib ketadi (0087) Şıpır şıpır eder, yeri gagalar gider.

-b ko‘r-: Bir işin sonucu hakkında tahmin bildirir

...

Fildan qora, fildan zo‘r, Filden kara, filden güçlü,

Bu nimadir, topib ko‘r (1752) Bu nedir, buluver!

-b ol-: Özne lehine yapılan bir işin sonuçlandığını bildirir.

Bug‘doy o‘rdim bog‘siz qoldi, terib ololmay sonsiz qoldi (0198) Buğday biçtim bağısız kaldı, toplayamadan sayısız kaldı.

-b o‘tir-: Herhangi bir durumda belli bir süre kalma bildirir.

Qorong'i tomda bitta momoning Karanlık çatıda bir tane büyük annenin
burni qonab o'tiribdi (0912) burnu kanıyormuş.

-b tur-

Uyga kirsam adanda menga qarab turadi (1392) Eve girsem eşikte bana bakıp durur.

-b yot-: Bu birleşik fiil süreklilik bildirir.

Bir bo'ri qo'ying qonini chiqarmay Bir kurt(tur ki) koyunun kanını dökmeden
yeb yotir (0351-352) yiyip durur.

-b yubor-: Ani ve kuvvetle meydana gelecek iş ve olaylar için kullanılır.

...

Yig'lab yuborsa biroq, Ağlasa eğer
Loy bo'ladi hammaoy (2046) Balçık olur her yer.

-b yur-: Süreklilik ifade edip şimdiki zamanı bildirir.

O'rdak desam, o'rdakmas, Ördek desem, ördek değil,
Ko'lda u suzib yurar. Gölde o yüzüp gider.
Tumshug'i suvni kesib, Gagası suyu kesip
Meni sayr qildirar (1744) Beni gezdirir.

3.2.4.1. Yeterlilik Fiili

Metnimizde yeterlilik fiili için ol- ve nadiren bil- fiili kullanılır. Yeterlilik fiili kendinden önce gelen fiile ünsüzlerden önce -a, ünlülerden sonra -y zarf fiili ile bağlanır. Fiilin karşıladığı hareketin mümkün ya da mümkün olamayacağını bildiren fiillerdir.

Tili po'lat shovvoz, Dili çelik çevik,
So'zlay olmas beqog'oz (1879) Konuşamaz kâğıtsız.

Olaqarg'a o'zini "Men qushman", deb ayta oladimi? (335: 2653) Alakarga kendini
"Ben kuşum" deyip söyleyebilir mi?

... Qo'shiq kuylay biladi (1674) Şarkı söyleyebilir.

3.2.5. Bağlaçlar

Kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlar. Metnimizde karşılaştığımız bağlaçlar tek örnekle sınırlandırılmıştır. Diğerleri için bk. Dizin.

ammo: 'ama'

Ko'zgu emas, ammo, Ayna değil ama,

Ko'rsatadi o'zingni,
Unga har qaraganda,
Eslatadi so'zingni (1850)

Gösterir özünü,
Ona her baktığında,
Hatırlatır sözünü.

bilan: 'ile'

Dalama-dala qidiradi,
Qo'y **bilan** echki oh uradi (0444)

Tarla tarla gezer,
Koyun ile keçi ah çeker

biroq: 'ama, fakat'

Sarig'-ku, oltin emas,
Erir, **biroq**, qor emas (2458)

Sarı ama altın değil
Erir, fakat kar değil.

eger: 'eğer'

Agar qattiq isitsang,
Chidolmas, muzlar shu choq (2218)

Eğer iyice ısıtsan (/kaynatsan),
Dayanamaz, donar o an.

faqat: 'fakat, sadece'

Yer tagida doim yashaydi,
To'rt fasl ham yerda qishlaydi.
Faqat yomg'ir yoqqan kun,
Yer yuziga chiqishi mumkin (2192)

Yer altında daima yaşar.
Dört mevsim hem yerde kışlar.
Yalnız yağmur yağdığı gün,
Yeryüzüne çıkışı mümkün.

go'yo: 'sanki, güya'

U o'tgan bog'-bo'ston,
Maysalarga **go'yo** kon.
Bosib o'tar qancha yo'l.
İzidan gullaydi cho'l (2019)

O geçer bağ bostan,
Otlara güya kan.
Basıp gider onca yol.
İzinden çiçeklenir çöl.

xuddi: 'sanki, güya'

Xuddi bir ayri u,
Qaysi harf ekan bu (1893)

Sanki çatallı bir u (ш)
Hangi harf imiş bu?

lekin: 'lakin'

Gurillashi tegirmonday,
Lekin tegirmon emas.
Uchishlari g'ajirday,
Lekin g'ajir emas (1732)

Gürüldemesi değirmen gibi,
Lakin değirmen değil.
Uçuşları kartal gibi,
Lakin kartal değil.

u: ‘ve’

Og‘zim ochdim, uchdi ketdi,	Konuştum, uçup gitti,
Samarqandu Buxor borib yetdi	Semerkant ve Buhara‘ya ulaştı (0340)

u: ‘ama’

Joni boru suyagi yo‘q (0633)	Canı var ama kemiği yok.
------------------------------	--------------------------

-yu: ‘ve’

Osmon chirog‘i, yondi-yu, o‘chdi	Gök ęırası, yandı ve söndü (2049)
----------------------------------	-----------------------------------

3.2.6. Edatlar

İsim veya isim soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle ęeřitli yönlerden anlam ilgisi kuran kelimelerdir. Yaygın kullanılan edatlardan birkaçı şöyledir:

ila: ile

...

Qo‘yni to‘la ma‘no ila mazmunga.	Bağrı dolu mana ile mazmuna
Butun dunyo sig‘dirilgan o‘shanga	Bütün dünya sığdırılmış(tır) ona.

(1901)

singari: ‘gibi’

Jigar emas, jigarrang,	Ciğer değil, ciğer renk (/kestane renk)
Bodring singari tarang (2445)	Salatalık gibi sıkı

tomon ‘tarafa, -a doğru’

Oyog‘i yo‘q, qo‘li yo‘q,	Ayağı yok eli yok
Har tomonga uchadi.	Her tarafa uçar.
Ko‘rinmasdan soyasi,	Görünmeden gölgesi
Eshiklarni ochadi (2086)	Kapılarını açar.

uchun ‘için’

Xizmat uchun bel bog‘lab.. (1823) Hizmet için işe koyulup...

3.2.7. Farsęa Unsurlar

Metnimizde genel olarak Farsęa bazı yapılar ęoklukla kullanılır. Aşağıda geçen bazı örnekler sıralanmıştır.

Ön Ek Olarak Kullanılanlar

ba+: Farsça ek, +li anlamlı sözcükler türetir. **baxuzur** ‘huzurlu’ (2013)

be+: Farsça bî’den gelen ek, kelimeye +sız anlamı katar. **bepoyon** ‘sonsuz’ (2018), **bexavotir** ‘sakince, endişesiz’ (2395)

no+: Farsça değil, yok anlamına gelen sözcük ÖT’de sözcüklerin başına eklenir. **noto** ‘g’ri ‘yanlış’ (1920)

Ortada Pekiştirme Ögesi Olarak Kullanılanlar

-ba (/ -ma): bk. 2.2.9 başlığı

Son Ek Olarak Kullanılanlar

+ak: isparak ‘sarımsı’ (1206), pastak ‘kısacık’ (1945)

+band: Farça isim olan ‘bağ, ip’ anlamına gelen sözcük ek olarak bağlı, kaplanmış anlamlarında sözcük türetir. oynaband ‘aynalarla, camlarla kaplanmış’ (1772)

+boz: Farsça sıfat olan sözcük oynaticı, oynayan anlamlarına gelir. qarqaraboz ‘kılıç oynayan’, masxaraboz ‘soytarı’ (1349)

+bon: Farsça edat olan bân sözcüğünden gelip ek olark kullanılan bon, +ci gibi işlev görür. posbon ‘bekçi’ (2115), soyabon ‘koruyucu’ (1729)

+chi: bk. başlık 3.2.9 Pekiştirme görevinde kullanılan yapılar, Dizin **chi** maddesi.

+don: Farsça sıfat bilen, bilir anlamındaki sözcük ÖT’de ek gibi işlev görür. qarddon ‘kıymet bilen’ (2292)

+dor: Farsça sıfat yapan ek, bir özelliğe ya da varlığa sahip olmayı bildiren sözcükler türetir. guldor ‘güllü’ (1906)

+duz:

+gar, +gor, +kor: Farsça bir edat olan sözcük, üzerine geldiği sözcüğe işi yapmanı bildirir. savdogar ‘sevdalı’ (1608), duradgor ‘marangoz’ (1815), mo‘jizakor ‘mucizevi, mucizeli’ (1657)

+xona: Farsça ev anlamına gelen bir sözcüktür. Bilmecelerde ek olarak işlev görür. ishxona ‘iş hane’ (1660), qishxona ‘kış hane’ (1660)

+xo’r: tekinxo’r ‘ücretsiz, bedava’ (2188)

+man: +mand ekinden kısaltmadır. chilman ‘kırklı’ (1517)

+mand: Farsça +li anlamı katan bir edattır. bahramand ‘hisseli’ (2423)

+nak: Eşya isimleri yapar. choynak ‘çaydanlık’ (1718)

+on: Farsça ‘ân’ çokluk edatıdır. İsimler üzerine gelir. chang-to‘zonni (2094)

+pana: Farsça penâh isminden kısalan pana ‘sığınılacak yer’ anlamına gelip Türkçe kelimeler üzerine gelirken tek de kullanılır. boshpana ‘kalpak’ (1374), pana ‘sığınak’ (2062)

+ta (< Fa. +tâ): Sayı isimlerine eklenerek adet, miktar bildirir. Modern Farsça’da da yaygın olarak adet ve miktar bildiren bu ek, Özbek Türkçesinde artık asli bir ek olup son derece yaygın kullanılmaktadır. Ancak Farsçada ekin uzun olan vokali kısalmıştır (Tolkun, 2002: 358-359). bitta ‘bir tane’ (0962), mingta ‘bin tane’ (0021), oltita ‘altı tane’ (0186)

+vaçça: Farsça beççe, beçe insan yavrusu anlamında Farsça bir isimdir. Sultonboyvaçça ‘Sultan çocuğu’ (0510)

+vor: Farsça bir ek olan +vor gibi anlamına gelir. ulug‘vor: muhteşem (1978).

+zoda: Farsça evlat oğul anlamına gelen bir isimdir. bekzoda (T.+Far.) beyzade (1601)

+zor: Farsça bir son ektir. Yer isimleri yapar. chakalakzor ‘ormanlık’ (0216), lolazor <Far. lale bahçesi (1978)

3.2.8. Arapça Unsurlar

Metnimizde bazı Arapça yapılar kullanılır. Aşağıda geçtiği sözcük ile beraber verilmiştir.

+i, +iy: Arapça kökenli bu ek çoklukla Arapça ve Farsça kelimelere gelerek onlardan renk adları yapar: pushti ‘pembe’ (1918), zangori ‘gök mavisi’ (1958)

+ot: sabzavot ‘sebzeler, yeşillikler’ (1713)

+qurun: Arapçada isim olarak kullanılan qurun ‘zamanlar’, Özbek bilmecelerinde tek örnekte kechqurun ‘akşam, akşam vakti’ isme bağlı bir unsur olarak karşımıza çıkar.

3.2.9. Pekiştirme Görevinde Kullanılan Yapılar

Genellikle sözcüklerin sonuna gelerek kullanılan pekiştirme yapıları, metnimizde sıklıkla kullanılır. Bilmeceler soru sorarken düşündüren, ahenk unsurları ile bezenmiş mensur, manzum, mensur-manzum karışık yapıda olan halk edebiyat unsurlarındandır. Bilmecelerde sıklıkla karşılaştığımız unsurlardan olan pekiştirme unsurlarını sıralamadan pekiştirme için bazı bilim insanlarının görüşlerini belirtmek gerekir.

Pekiştirme ile ilgili en kapsamlı tanımı Ahat Üstüner (2003), Türkçede Pekiştirme isimli eserinde yapmıştır:

“Dilin söz dizimi kurallarından, kelime veya eklerden birini kullanarak, ifade edilenler arasındaki bir sözün belirginleştirilmesine; kelime, kelime grubu ve cümle gibi bir dil birliğinin

anlamının güçlendirilmesine, kesinleştirilmesine veya belirttiği kavramın aşırılığının belirtilmesine; bir unsura dikkat çekilmesine veya bir unsurun ön plana çıkarılmasına pekiştirme adı verilir”

Ahmet Bican Ercilasun, “La Enklitiği ve Türkçede Bir ‘Pekiştirme Enklitiği’ Teorisi” adlı çalışmasında -lA ile birlikte A(y), AgU (>Av), An, Aaη, çU (> çI, şI, sI, jI), DA, du (dū, dō, duo), gIl, gU, hA, I, i, kAn, kA:(y), kü, lA, II/IU, mA, mAt, mU, ne (>-nA), ok (>Ok, ak, k), sA, si, -sin, -şe, şU, U, -(I)y pekiştirme yapılarına da uygulanabileceğini söyler. ‘Türkçede bir pekiştirme enklitiği teorisi’ kurulabileceğinin mümkün olduğunu ve teoriyi, tarihî ve yaşayan Türk lehçe ve ağızlarından tespit ettiği örnekleri ile birlikte verir (Ercilasun, 2008: 43).

Birol İpek, “Türkçede Pekiştirme Edatları” adlı çalışmasında, Türkçenin grameriyle ilgili çalışmalarda farklı başlıklar altında yer verilen, kısmen bahsedilen pekiştirme edatlarını birlikte aldığını; sözün etkisini arttıran, sözü belirginleştiren unsurları tespit etmeyi, araştırmacıların dikkatine sunmayı ve Türkçenin bu açıdan zenginliğini ortaya koymayı amaçladığını dile getirir (İpek, 2009: 4).

Metnimizde pekiştirme yapılarının örnekleri genel anlamda isimler üzerinde kullanılmıştır. hep isim üzerine - işaretinden sonra, bazen önce bazen de işaret olmaksızın sözcük üzerine gelen pekiştirme yapıları mevcuttur. Bu çelişkiyi gidermek adına pekiştirme ögesinden hemen önce - işareti kullanılmıştır. Pekiştirme ögeleri, cümlede *anlatımı güçlendirmek, anlatımı tekdüzelikten çıkarmak için* kullanılır.

Hem bağlaç hem de pekiştirme ögesi olarak kullanılan “ama, ve” anlamlarını taşıyan -u, -yu ve -ku yapıları ayrı olarak da işlendi (bk. Bağlaçlar ve Dizin). Metinde karşılaştığımız pekiştirme ögeleri ve örnekleri şu şekildedir:

-a:

1. Sözcük tekrarları arasında ha, da (/de), a anlamlarında pekiştirme ögesi olarak kullanılır.

Umrdon-**a**, umrdon...

Ömürden **ha** ömürden...(1555)

Taqachar-**a** taqachar, ...

Tak açar ha tak açar (1563-1564)

...Quv yog‘och-**a** quv yog‘och...

... Kuru ağaç **a** kuru ağaç... (0301)

Alomat-**a** alomat...

Alamet **de** alamet...(1179)

Umrdon-**a** umrdon...

Ömürden **ha** ömürden...(1201)

2. Aşağıdaki örneklerde seslenmeyi pekiştirmek için a!, işte a! anlamlarında kullanılır.

...O'ng qo'lg'a qo'nar- a	On parmağa konar a! (1217)
...Jamoliga bir qarang- a ...	Yüzüne bir baksan a! (2363)
— Ko'zingga qarab yurmaysanmi, xuddi ko'rdaysan- a ?! —debdi....(2661)	
— Başka tarafa yürümesen mi, aynı kör gibisin ha! demiş.	
An- a yerda birov o'layotibdi,	Bu yerde a! biri ölmektedir.
Og'ziga qo'lim tiqsam kulayotibdi	Ağzına elimi kapatsam gülmektedir. (1413)
An- a boradi lo'k-lo'k,	İşte a! gider lök lök
Man- a boradi lo'k-lo'k,	İşte a! varır lök lök
Bo'yni kalta ko'zi ko'k,	Boynu kısa, gözü gök
Topmaganning ko'zi ko'k	Bulmayanın gözü gök (gözüne ak düşsün!).
	(0515)
... ana shu qalin shartlarimni keltira olsangiz, debdi... işte! bu mehir için şartlarımı yerine getirecekseniz demiş. (1609a)	
O'zi ola, bo'yni ko'k,	Kendi alaca, boynu gök,
An- a uning turishi.	İşte a! onun duruşu
G'amza bilan yurishi	Edalı yürüyüşü. (0518)

-am (<ham)

Farsça'dan gelen hem yapısının kısalması sonucu oluşan pekiştirme ögesi, emir eki üzerine gelip bağlamı pekiştirme görevi üstlenir.

...U nimadi, kalgin- am ?	O nedir gel bakalım! (0195)
Uzoq yerdan chang chiqadi,	Uzak yerden toz çıkar,
U nimadi, kalgin- am ?	O nedir, gel bakalım!
Taqron yerda tozi o'ynar,	Kurak yerde tazı oynar,
U nimadi, kalgin- am ?	O nedir, gel bakalım!
Ovloq soyda it huradi,	Avlak yerde it ürür,
U nimadi, kalgin- am ?	O nedir, gel bakalım! 1598)
Erta bahor qiz kelgin- am	İlkbaharda gel kız bakalım!
Toqqa yoydim qizil gilam	Dağa kızıl halı serdim (2389)

-ba/-ma:

İkilemeleri pekiştirmek için Farsça birliktelik ifade eden *-ba/-ma* edatı metnimizde sıklıkla pekiştirme ögesi olarak kullanılır.

burchak-**ma** burchak ‘köşe bucak’ (2258)

dala-**ma** dala ‘tarla tarla’ (0444)

iz-**ma** iz ‘adım adım’ (1756)

ket-**ma** ket ‘art arda’ (1705)

ko‘cha-**ma** ko‘cha ‘cadde cadde’ (1778)

qat-**ma** qat ‘kat kat’ (1839), (1844-1845)

rang-**ba** rang ‘renk renk (/rengârenk)’ (1279), (1795), (1965)

shahar-**ma** shahar ‘şehirden şehire’ (1724)

tokcha-**ma** tokcha ‘raftan rafa’ (0469), (0470), (0471), (0472), (0473), (0474)

xil-**ma** xil ‘çeşit çeşit, türlü türlü’ (1719), (1918), (2279), (2315)

yil-**ma** yil ‘yıldan yıla’ (2279)

yon-**ma** yon ‘yan yana’ (2118), (2314), (2448)

yurt-**ma** yurt ‘yurttan yurda’ (1759)

-chi:

Farsça *çi* ‘ne’ anlamındaki sözcükten gelmiş olmalıdır. ‘-chi’ pekiştirme ögesi, üzerine geldiği sözcüğü hadi, mı (/mi), da, hem, a! (e!) anlamlarında pekiştirir.

Nomi-chi İsmi ne(dir)? /İsmini bil bakalım? 1714

...Kechasiga qolsa-**chi**,... Gecesine kalsa (/kalınca) **da** (/mı), (1725)

...Bahor, yoz va kuzda-**chi**... İlkbahar, yaz ve güzde **hem** (/mi?) (2514)

Avaylab olsang-**chi** Dikkatlice alsan **mı?** (/a!) (1323a)

Yetib borgin-**chi** Ulaşıp gitsen **mi?** (e!) (1526)

...Aytib bering-**chi**, nima bu? (1805) Söyleyiverin **e!** (/Söyler misin?) nedir bu?

...O‘ylab toping-**chi**, bu kim? Düşünüp bulun **a** (**bulsan mı!**), bu ne? (1667)

...Qani o‘ylab ko‘ring-**chi**, Haydi düşünüp **gör!** (**görsen mi?**) (1668)

... Ayt-**chi**, tilsiz bo‘lsa ham,... “Söyle!”(/Söyler misin?) dilsiz olsa da (1846)³

-da:

1. ‘bile’, ‘da’ anlamlarında bağlamı pekiştirir.

³ -chi’nin diğer örnekleri için bk. Dizin *chi* maddesi.

...Tepishar ekan-**da**, qopishar ekan
 El yotsa-**da**, ...
 Arvagay-da arvagay...
 Qo‘li bo‘lmasa-da, gar...

Tepişirmiş hem kapışirmış (0220)
 Halk yatsa da (/bile)... (0389)
 Yayılır da yayılır,... (1544)
 Eğer eli olmasa da (/bile)... (2080)

2. ‘ve’, ‘hem’ anlamında bağlamı pekiştirmek için kullanılır.

...tepishar-**da**, qoqishar
 Birini qo‘y-**da**, birin so‘q
 ...Haydar-da, ketar
 ...Og‘zi bor-**da**, quvshamas,...
 Yum-yumaloq — kuchi-**da**,

Tepinir hem silkelenir (0224-0225)
 Birini bırak **hem** birini sok (1024)
 ... Sürer de gider (216: 1784)
 Ağzı var ama kavuşmaz,... (1601)
 Yusuvarlak(tır), (**ve**) etkisi **de** (/hem) (1903)

-gina, kina, qina

Eski Türkçede +kInyA ekinden gelen ve bilmecelerimizde sıklıkla kullanılan bu öge, geldiği sözcüğü pekiştirir.

Mattalim matti-**gina**,
 Quloqlari datti-**gina** ...
 Ko‘kkina-**gina** kurracham...
 Bir otim bor ajab-**gina**,
 Dumlari bor gajak-**kina**...
 O‘zlari ajab-**gina**,
 Quyuqlari gajak-**kina** ...
 Matalim matti-**gina**,
 Ko‘zleri datti-**gina**
 O‘zi turar jim-**gina**,
 Qulog‘i bor bir-**gina**
 Momiq-**qina** onasi,
 Yog‘liq-**qina** bolasi

Bilmecem **bilmececik** (/dürülücek)
 Kulakları **küçücük** ... (0488)
 Gökçe **gökçe** sıpacık... (0454)
 Bir atım var **pek acayip**
 Kuyrukları var **kıvrımcık** ... (0653)
 Kendileri **pek acayip**,
 Kuyrukları **dapdağınık**, ... (0654)
 Bilmecem **bilmececik** (/dürülücek)
 Gözleri **küçücük** (0655)
 Özü durur **sessizce**,
 Kulağı var **yegâne** (1213)
 Bembeyaz anası
 Yapyırlı balası (0772)⁴

-kan (<ekan)

‘-ki’, ‘acaba’ anlamında üzerine geldiği soru kalıbını pekiştirir.

Uzun-uzun, uzun soy,

Uzun uzun uzun nehir!

⁴ Diğer örnekleri için bk. Dizin *gina*, *kina* ve *qina* maddeleri.

Uchiga yotgan bormi-**kan**
 Ola tovuq makiyon,
 Moyagin topgan bormi-**kan**?
 Uzun-uzun ulomiq,
 Uchiga yetgan bormi-**kan**,
 Yo'lda yotgan sopolni,
 Olib otgan bormi-**kan**
 Uzun-uzun uch og'och,
 Uchiga yetgan bormi-**kan**,
 Jalpoq toshni ko'tarib,
 Joyiga qo'ygan bormi-**kan**

-kan-da

Hem *-kan*, hem de *-da* pekiştirecinin birlikte geçtiği aşağıdaki örnekte 'mi' soru eki üzerine pekiştirme ögesi olarak gelmiş, bağlamı pekiştirmiştir.

Bultur ketgan bo'z otim
 Bu yil kelarmi-**kan-da**,
 Oyog'ida qirq kishan
 Kishnab kelarmi-**kan-da**,
 Ajriq, qamish ko'rganda,
 Tishlab kelarmi-**kan-da**

Yanına yatan var mı **ki**?
 Alaca tavuk, dişi kuş!
 Yumurtanı bulan var mı **ki**? (0571)
 Uzun uzun uzamış,
 Ucuna ulaşan var mı **ki**,
 Yolda yatan çanağı,
 Alıp atan var mı **ki**! (1528)
 Uzun uzun üç ağaç,
 Ucuna ulaşan var mı **ki**,
 Yassı taşı kaldırıp
 Yerine koyan var mı **ki**! (1529)

-ku

Eski Türkçede *taki* 'dahi, de' ya da erki 'şüphe edatı' anlamında kullanılan yapıya benzemektedir. '*ama*', '*fakat*', '*değil*' anlamlarında bağlamı pekiştirici bir öge olarak işlev görür.

O'zi ip-**ku**, lekin tishlaydi
 Tramvay-**ku**, izi yo'q, ...
 Joni yo'q-**ku** o'zi zo'r, ...
 Munchoq desam yumshoq-**ku**,
 Dum-dumaloq, ushoq-**ku**...
 ...Hozir qishmas-**ku**, bahor....
 Qor emas-**ku**, qordan oq,...

Özü ip **değil**, ama dişler. (1631)
 Bir tramvay **ki** (/ama) izi yok (1773)
 Canı yok **fakat** kendi güçlü, (2017)
 Boncuk desem yumuşak **ama**,
 Yusuvarlak (desem) upufak **ama**, (2324)
 Şimdi kış değil **ki** (/ama) bahar (2332)
 Kar değil **ama** kardan ak (2451)

Sarigʻ **-ku**, oltin emas,...

...Joni yoʻq-**ku**, dili bor...

Pechka emas, bordir choʻgʻi,

...Qush emas-**ku**, bor tumshugʻi,...

—Toʻgʻri aytdingiz, men-**ku**, koʻrman, lekin siz koʻrdan ham koʻrroq ekansiz, debdi (2661)
Doʻgʻru soʻylediniz, ama ben koʻrüm, lakin siz koʻrden de koʻr imiʻssiniz demiʻş.

Sarı **ama** altın değil (2458)

Canı yok **ama** dili var (2533)

Soba değil (**ama**) vardır ateşi (közü)

Kuş değil ama var(dır) gagası (2552)

-mi

Bilineni, soru eki ‘mi’ ile pekiştirir.

Ranglari-**mi**, qon-qizil,...

... Soʻrasalar, joni bor-**mi**, joni yoʻq,...

Uzun-uzun ula-**mi**,

Uchiga yetib boʻla-**mi**

Renkleri **mi** kan kızılı (2324)

Sorsalar, ‘canı var **mi**?’ canı yok, (1556)

Uzun uzun ulanır **mi**,

Ucuna (/sonuna) yetişmek olur mu? (yol)
(1523)

-o:

‘o’ pekiştirme ögesi, seslenmeyi pekiştirmek için kullanılır.

Uzoq yerda oʻt koʻyur-**o**,

Ani toping, Axlantoz.

Sassiq soyda it hurar-**o**,

Ani toping, Axlantoz.

Chorbogʻimda juft chinor-**o**,

Ani toping, Axlantoz.

Eshigimda qush munguz-**o**,

Ani toping, Axlantoz.

Qora tolim butoqsiz-**o**,

Ani toping, Axlantoz.

Oqqina qoʻzim suyaksiz-**o**,

Ani toping, Axlantoz!

Uzak yerde od yanar **a!**

Onu bil, genç kel?

Kokmuş sazlıkta it ürür **a!**

Onu bil, genç kel?

Bağimda ikiz çınar **a!**

Onu bil, genç kel?

Kapımda çift boynuz **a!**

Onu bil, genç kel?

Kara söğüdüm budaksız **a!**

Onu bil, genç kel?

Apak kuzum kemiksiz **a!**

Onu bil, genç kel?

Shunda kal malikaning sheʻriy topishmogʻiga shu javobni aytibdi:

Burada kel, Melikeʻnin şirin bilmeceğine bu cevabı vermiş:

Uzoq yerda ko'yur-**o**,
 Bo'ri qo'zi, oyimqiz.
 Sassi q soyda it hurur-**o**,
 Qurbaqalar, oyimqiz.
 Chorbog'ingda juft chinor-**o**,
 Ota-onang, oyimqiz.
 Eshigingda qo'sh munguz-**o**,
 İni-og'ang, oyimqiz.
 Qora toling butoqsiz-**o**,
 Qora soching, oyimqiz.
 Oqqina qo'zing suyaksiz-**o**,
 Qo'sh anoring, oyimqiz.—
 Deb javob beribdi kal... (1601)

Uzak yerde yanar **a!**
 Kurt, kuzu, güzel kız.
 Kokmuş sazlıkta it ürür **a!**
 Kurbağalar, güzel kız.
 Bağında çift çınar **a!**
 Baban annen, güzel kız.
 Kapında çift boynuz **a!**
 Kardeş ağabeyin, güzel kız.
 Kara dalın budaksız **a!**
 Kara saçın, güzel kız
 Apak kuzun kemiksiz **a!**
 Çift narın güzel kız.
 Diye cevap vermiş kel.

-oq

Eski Türkçede sıklıkla kullanılan pekiştirme ögesi 'hep' anlamında bağlamı pekiştirir.

Charchamas kampir ko'rdim, yolg'iz oyoq,
 Og'ziga tishlab olgan cho'pdan tayoq,
 Yurgan sari belbog'ini qavatlaydi,
 Beribdi unga go'zallikni ayamay-**oq** (0966)
 O'rkach, o'rkach oq tuya,
 Birdan kelib qoladi.
 Bir lahza o'tmasdan-**oq**,
 Ko'kni qoplab oladi (2045)

Yorulmaz kocakarı gördüm, tek ayak
 Ağzına ısırip aldığı daldan değnek
 Yürüdükçe kemerini sıkılar
 Vermiş ona esirgemedен **hep** güzellik.
 Hörgüç, hörgüç ak deve,
 Birden gelir (ve) çöker,
 Bir an geçmeden **hep**
 Göğü kaplayıp bürür.

-u:

1. 'ama' anlamına gelip bağlamı pekiştirme ögesi olarak kullanılır. Genellikle olumsuzluk bildiren ek, sözcük ya da zıtlık bildiren ikilemelerin kullanıldığı cümlede pekiştirme ögesi olarak kullanılır.

...Menda bor-**u**, senda yo'q
 ...Joni yo'g'-**u**, joni bordan tez uchar

'Men'de var **ama** sende yok (1463b)
 Canı yok **ama** canlıdan tez uçar (1556)

Boshsiz-**u** bor qulog'ı,...
 ...İsmi bor-**u** jismi yo'q
 ...Sap-sarig'-**u** —moy emas,...
 Og'zi yo'g'u tishi bor...

Başsız **ama** var kulağı (1931)
 İsmi var **ama** cismi yok (2133)
 Sapsarı **ama** yağ değil (2427)
 Ağzı yok **ama** dişi var, (2485)⁵

2. hem edatının kullanıldığı ya da kullanılmadığı yerlerde hem anlamında bağlamı pekiştirmek için kullanılır.

...Ham achchig'-**u**, ham chuchuk...
 ...Ham ovqat-**u**, ham yemish...

Hem acıdır **hem** tatlıdır. (2133)
 Hem öğün(/yemek) **hem** meyve (2371)

Senda bor**u** menda bor, olamda yo'q,
 Unda bor**u** munda bor, odamda yo'q

Sende var **hem** ben de var, alemde yok;
 Onda var **hem** bunda var, âdemde yok
 (1464)

-ya

-ya pekiştirme ögesi 'a!' ve 'de' anlamlarında bağlamı pekiştirir.

Uzun bobom ichkari-**ya**
 Soqollari tashqari-**ya**
 Elisi-**ya**, elisi,...

Uzun dedem içeri **a!**
 Sakalları dışarı **a!** (1065a)
 Eli **de** eli... (1132)

-yu:

1. 'ama', 'ya' anlamlarına gelir, bağlamı pekiştirir.

... Qoziqda boylovli turibdi-**yu**...
 Turadi-**yu**, o'zi yo'q
 Yuradi-**yu**, izi yo'q

Kazıkta bağlı durmuş ya, (0850)
 Durur **ama**, özü yok,
 Yürür **ama**, izi yok. (2091)

2. 've' anlamında bağlamı pekiştirir.

Ham kecha-**yu**, ham kunduz

Hem gecedir (**ve**) hem gündüz (1620)

⁵ diğer örnekler için bk. Dizin

4. ÖZBEK BİLMECELERİNDE BAŞLIKLAR: Türkiye Türkçesine Aktarma

Zübeyde Hüseynova'nın hazırlamış olduğu Tapışmaklar (Özbek Halk İcadı) adlı kitap, Gafur Gulam Namidagi Adabiyat ve Sanat Neşriyatı tarafından 1981'de Taşkent'te basılmıştır. Bu kitap tezimiz için ana kaynak olarak seçilmiştir. Kitap, eski ve yeni tapışmaklar olarak iki ana bölümden oluşmaktadır. Kitapta ayrıca Hüseynova tarafından yazılmış kısa bilginin yer aldığı *son söz*, tapışmaklar metninde geçen bazı sözcüklerin yer aldığı *izahlı lügat*, eski 21 ve yeni 24 tapışmakla, alt başlıklarının da yer aldığı *içindekiler* kısmından oluşmuştur.

Eski tapışmaklar 21 başlıktan oluşurken; yeni tapışmaklar 24 başlıktan oluşur. Bu başlıklar altında da bilmecelerin cevapları ve soruları yer almaktadır. Çalışmamızda başlıklar ve bilmecelerin cevapları koyu punto ile verilmiş, ardından sorular hemen altına Tapışmaklar kitabında geçtiği sayfa ve bilmece numarası ile verilmiştir. Ancak çoklu soru ve cevap şeklinde oluşan mensur bilmecelerde soruları önce cevapları sonra verme yöntemi tercih edilerek Sorular ve Cevaplar olarak metnimizde verilmiştir. Çalışmamızda Kiril alfabesi ile yazılan eser, Latin harflerine aktarılmış ve Türkiye Türkçesine aktarımı ile iki sütun halinde bir arada verilmiştir. Aktardığımız kısımda anlamından emin olmadığımız sözcük için ayraç içinde soru işareti verme yoluna gidilmiştir.

4.1. AN'ANAVİY TOPİSHMOQLAR: Geleneksel Bilmeceler

4.1.1. Osmon, Yer, Suv: Gökyüzü, yer ve su

Osmon:

Ko'k ko'ylakka qo'l yetmas (7: 0001)

Ko'k kosani to'ntardim (7: 0002)

Ko'k kosaning burni yo'q (7: 0003)

Osmon, yer:

İkki keng, orasi teng (7: 0004)

Osmon, quyosh:

Ko'k sandig'im ochildi,

İchidan zar sochildi (7: 0005)

Oq sandiq ochildi,

Gökyüzü

Gök (/mavi) gömleğe (/atlasa) el ulaşmaz.

Gök (/mavi) küreyi döndürdüm.

Gök (/mavi) kürenin önü (/sonu) yok.

Gökyüzü, yer

İki geniş, arası eşit.

Gökyüzü, güneş

Gök (/mavi) sandığımı açıldı,

İçinden altın saçıldı.

Ak sandık açıldı,

Olamga nur sochildi (7: 0006)

Quyosh:

Uzoq tog' da o't yonar (7: 0007)

Suvda yotar suv ichmas,

Yurganini odam bilmes (7: 0008)

Jilt⁶ etdi,

Jilg'ag'a tushdi (8: 0009)

Pasak qizardi,

Ichidan mol chiqdi (8:0010)

Quyosh, oy:

Ikki yo'rg'a kecha kunduz, yuradi
changi yo'q (8: 0011)

Ikki yo'rg'a yiroqda,

Biri kunda, biri tunda (8: 0012)

Biri quvlar,

Biri qochar (8: 0012a)

Oltin kelganda kumush ketar,

Kumush kelganda oltin ketar (8: 0013)

Oy:

Bir parcha patir,

Olamga tatir (8: 0014)

Kecha tomida bir patir ko'rdim,

Erta qarasam yo'q (8: 0014a)

Yarimta patir,

Olamga tatir (8: 0015)

Yerida⁷ yorti non (8: 0015a)

Yuqoriga yarimta non qo'ydim (8: 0015b)

Yuqoriga yarim non qo'ydim,

Azonda qarasam yo'q (8: 0015v)

Bir kosa sut olamga yetadi (8: 0016)

Âleme nur saçıldı.

Güneş

Uzak dağda od yanar.

Suda yatar su içmez,

Yürüdüğünü âdem (/kişi) bilmez.

Parladı,

Vadiye düştü.

Ufuk kızardı,

İçinden canlı çıktı.

Güneş, ay

İki yorga (/at) gece gündüz (/art arda) yürür
tozu yok.

İki yorga (/at) uzakta,

biri gündüzde biri gecede.

Biri kovalar

Biri kaçar.

Altın, geldiğinde gümüş gider;

Gümüş, geldiğinde altın gider.

Ay

Bir parça ekmek,

Âleme yeter.

Gece damda bir ekmek gördüm,

Sabah baksam (/baktım) yok.

Yarım ekmek,

Âleme yeter.

Yukarıda yarım ekmek.

Yukarıya yarım ekmeği koydum.

Yukarıya yarım ekmek koydum,

Ezanda baksam yok.

Bir kâse süt âleme yeter.

⁶ Yalt

⁷ Yuqorida

Bir oyoq qatiq,
 Olamga tatiq (8: 0017)
 Bir oyoq qatiq,
 Hammaga osh-qatiq (9: 0017a)
 Tom ustida bir anor,
 Hadding bo'lsa ushlab ol (9: 0018)
 Uzatsam qo'lim yetmaydi,
 Barchaga birday (9: 0019)

Oy ishig' i⁸:

Keragada korson quyruq,
 Kesa bersa ado bo'lmaydi (9: 0020)

Oy ve Yulduzlar:

Onasi bitta, bolasi mingta (9: 0021)
 Chinni chinni chinni qiz,
 Chin tepaga chiqdi qiz,
 Bolalarin iyartip,
 Tomoshaga chiqdi qiz (9: 0022)

Osmon, yulduzlar:

Ko'k ko'ylakka g'o'za yoydim (9: 0023)
 Ko'k ko'ylakka g'o'za yoydim,
 Ertalab qarasam yo'q (9: 0023a)
 Kechasi yong'oq yoydim,
 Ertasi qarasam yo'q (9: 0024)
 Kechasi uchakka jo'xari sepdim,
 Azonda qarasam yo'q (9: 0025)
 Tomning ustiga tariq yoydim,
 Erta qarasam yo'q (9: 0026)
 Bir kosa so'k,
 Ertasiga yo'q (9: 0026a)

Bir kâse katik,
 Âleme lezzet.
 Bir kâse katik,
 Herkesa aş (/katik)
 Dam üstünde bir nar,
 Gücün varsa kavra al.
 Uzatsam elimi yetişmez,
 Başkası da ulaşmaz.

Ay ışıǵı

Çadır ağacının kuyruǵu,
 Kesmek istesen kesilmez.

Ay ve Yıldızlar

Anası bir tane, balası bin tane.
 Çinli çinli çinli kız,
 Tam tepeye çıktı kız,
 Çocukları izleyip,
 Seyre çıktı kız.

Gökyüzü, Yıldızlar

Mavi gömleǵe (/elbiseye) pamuk yaydım.
 Mavi gömleǵe (/elbiseye) pamuk yaydım,
 Sabah baksam (/baktım) yok.
 Gece ceviz serdim,
 Sabah baksam (/baktım) yok.
 Gece dama mısır serptim,
 Sabah ezanında baksam (/baktım) yok.
 Damın üstüne darı yaydım,
 Sabah baksam (/baktım) yok.
 Bir kâse darı,
 Sabahına (/sabahleyin) yok.

⁸ Bilmece de ay ışıǵı kastedilmekte ancak; ay kategorisinde yer almakta. Ayrı bir başlık açarak bilmeceyi, ay ışıǵı cevabı kategorisine dâhil ettik.

Taqiyam to'la so'k, erta qarasam yo'q (9: 0026b)

Mildir-mildir munchoq,

Ertatursam biri yo'q (10: 0027)

Og'a-ini ming botir,

Ko'm-ko'k gilamda yotir (10: 0028)

Qora uyda ming chiroq,

Uyni yoritmas (10: 0029)

Yulduz:

Kichkinadir o'zi,

Yiltir yiltir ko'zi (10: 0030)

Janada⁹ jilvir-jilvir,

Ravshani kundir (10: 0031)

Quyosh, ay, yulduzlar:

Bir otasi, bir onasi,

Necha yuz ming bolasi (10: 0032)

Yer:

Zil gilam, zil zil gilam,

Ko'taray desam og'ir gilam (10: 0033)

Zil gilam, zil gilam,

Bar narsadan og'ir gilam (10: 0033a)

Zar gilam, zar- zar gilam,

Ko'taray desam, og'ir gilam (10: 0034)

Zar gilam, zarbof gilam,

Ko'taray desam, og'ir gilam (10: 0034a)

Zar gilam, zargar gilam,

Ko'taray desam, og'ir gilam (10: 0035)

Ser gilam, sercha gilam,

Qoqay desam og'ir gilam (10: 0036)

Katta gilam,

Takkem dolu ham darı, sabah baksam (/baktım) yok.

Parlak parlak boncuk,

Sabah kalksam hiçbirı yok.

Ağabey-kardeş bin yiğit,

Masmavi halıda yatar.

Kara evde bin ışıık,

Evi aydınlatmaz.

Yıldız

Küçücüktür özü,

İşıl işıl gözü.

Tepede küçük küçük,

İşığı güneştedir.

Güneş, ay, yıldızlar

Bir atası, bir anası,

Nice yüz bin balası.

Yeryüzü

Ağır halı, çok ağır halı,

Kaldırayım desem ağır halı.

Ağır halı, ağır halı,

Mevcut her şeyden ağır halı.

Altın halı, altın altın halı,

Kaldırayım desem ağır halı.

Altın halı, sırmalı halı,

Kaldırayım desem ağır halı.

Altın halı, kuyumcu halısı,

Kaldırayım desem ağır halı.

Altın halı, altın gibi halı,

Silkeleyim desem ağır halı.

Büyük halı,

⁹ Yanada

Qoqay desam og'ir gilam (11: 0037)
 Qog'ir-qog'ir, qog'ir gilam,
 Qoqay desam og'ir gilam,
 Sotay desam tavor¹⁰gilam (11: 0037a)

Bir palosim bor,
 Hech yig'olmayman (11: 0038)

Bir narsa bor joni yo'q,
 Ikki yuzida qoni yo'q (11: 0039)

Hammani to'ydiraman,
 O'zim yemayman (11: 0040)
 Yedirib, yedirib, o'zi yer (11: 0041)

Adir yer:

Yoyilma-tuzak (11: 0042)

Sho'r yer:

Qishda yaxlamaydi,
 Yozda yaxlaydi (11: 0043)

Yer yorig'i:

Esonboy akaming kissasini,
 El yig'ilib tikolmas (11: 0044)

Yer ve yulduzlar:

Oyim ko'rpa berdi, ko'tarmadim,
 Dadam pul berdi sanamadim (11: 0045)

Onam bergan gilamin,
 Qoqib ola olmadim,
 Otam bergan tangani,
 Sanab ola olmadim (11: 0045a)

Og'ir gilamni qoqolmadim,
 mayda toshni terolmadim (11: 0046)

Og'ir gilam qoqib bo'lmas,
 Uvnuq toshni to'kib bo'lmas (12: 0046a)

Silkeleyim desam ağır halı.

Ağır ağır, ağır halı,
 Silkeleyim desam ağır halı,
 Satayım desam güzel halı.

Bir kilimim var,

Hiç toplanmaz.

Bir şey var canı yok,

İki tarafta kanı yok.

Herkesi doyururum,

Özüm yemem.

(Önce) Yedirir yedirir, (sonra) kendi yer.

Düz yer

Nehrin geniş yeri-tuzak.

Çorak yer

Kışın donmaz,
 Yazın donar.

Yer yarığı

Esenbay ağabeyimin kesesini
 Kimse dikemez.

Yeryüzü ve yıldızlar

Annem yorgan verdi, kaldıramadım,

Babam para verdi, sayamadım.

Annemin verdiği kilimi
 Silkeleyip kaldıramadım,

Babamın verdiği parayı

Sayıp alamadım.

Ağır kilimi silkeleyemedim,

Ufak taşı toplayamadım.

Ağır kilim silkelenmez,

Ufak taş dökülmez.

¹⁰ Bilmece metninde *tavor* şeklinde yazılmış, bilmece sözlüğünde *tovur* olarak verilmiş.

Ko'tarsa, ko'tarilmaydi,
Sanasa hisobiga yetib bo'lmaydi (12: 0047)

Yer, osmon, oy:

Osti tog'ora,
Üsti tog'ora,
O'rtasida bir lola (12: 0048)

Quyosh, osmon, yulduzlar, oy:

Dor dorboz,
Gum gumbaz,
Qirq chechak,
Bir guli lola (12: 0049)
Osti gumbaz,
Usti gumbaz,
Bir shapaloq,
Qirq qumaloq (12: 0050)
Tegi tog'ora,
Usti nog'ora,
Yuz ming chechak,
Bir guli lola (12: 0050a)
Usti nog'ora,
Osti nog'ora,
Yuz ming gul,
Ikki dasta gul (12: 0050b)

Suv:

Tog'dan kelar toshday,
Arillagan otday (12: 0051)
Tog'dan kelar toshlar kabi,
Egarlangan otlar kabi (13: 0051a)
Ketaveradi, ketaveradi,
Arqasiga qaramaydi (13: 0052)
Borib-borib orqasiga qaramaydi (13: 0052a)

Kaldirmak istense kaldirilmaz,
Saymak istense sayilmaz.

Yeryüzü, gökyüzü, ay

Altı kâse,
Üstü kâse,
Ortasında (/arasında) bir lale.

Güneş, gökyüzü, yıldızlar, ay

Direkte cambaz,
Derin kubbe,
Kırk çiçek,
Bir çiçeği lale.
Altı kubbe,
Üstü kubbe,
Bir şaplak (/avuç içi),
Kkırk yuvarlak.
Altı kâse,
Üstü dümbelek,
Yüz bin çiçek,
Bir (/çiçeği) lale.
Üstü dümbelek,
Altı dümbelek,
Yüz bin gül,
İki deste gül.

Su

Dağdan gelir taş gibi,
Kışneyen bir at gibi.
Dağdan gelir taşlar gibi,
Eyerlenen atlar gibi.
Gidiverir, gidiverir,
Arkasına bakmaz.
Gidip gidip arkasına bakmaz.

Ketar, ketar izi yo‘q,
 Tayanmoqqa tizi yo‘q (13: 0053)
 Keta beradi,
 Kela beradi,
 Qocha beradi,
 Quva beradi (13: 0054)
 Oqqina toshim,
 Otgan sayin ilgari ketadi (13: 0055)
 O‘yib oldim,
 İzi yo‘q (13: 0056)
 Qilich urdim,
 O‘rni yo‘q (13: 0057)
 O‘zi bor,
 Soyasi yo‘q (13: 0058)
 Uzun terak,
 Soyasi yo‘q (13: 0059)
 Bor-bor otim, bor atim,
 Borganingcha bar otim,
 Ajriq ko‘rsang tishlama,
 Ayg‘ir ko‘rsang kishnama (13: 0060)
 Bir otim bor yo‘rg‘a,
 Odam ko‘rse kishnamas,
 Ajriq ko‘rsa tishlamas (13: 0060a)
 To‘xta desam, to‘xtamaydi,
 Xashak bersam, o‘tlamaydi (13: 0061)
 Oqib kelar shaldirab,
 Oynadayin yaltirab (14: 0062)
 Shildir-shildir kishanim,
 Shildirama kishanim,
 Qulog‘imda qulfi bor,

Gider gider izi yok,
 Durmak için dizi yok.
 Gidiverir,
 Geliverir,
 Kaçiverir,
 Koşuverir.
 Akça taşım,
 Attıkça ileri gider.
 Kazıp aldım,
 İzi yok¹¹.
 Kılıç vurdum (/çektim),
 Yeri yok.
 Kendi var,
 Gölgesi yok.
 Uzun kavak,
 Gölgesi yok.
 Git-git atım, git atım!
 Gidebildiğince git atım,
 Ayrık (otu) görsen yeme,
 Aygır görsen kişneme.
 Bir atım var yorga,
 İnsan görse kişnemez,
 Ayrık otu görse dişlemez.
 Dur desem durmaz,
 Saman (/kuru ot) versem, otlamaz.
 Akıp gelir şırıldayarak,
 Ayna gibi parlayarak.
 Şırıl şırıl zincirim,
 Şırıldama zincirim,
 Kulağımda kilit var,

¹¹ Burada alınan suyun yerinin dolmasından dolayı bir eksiklik görülmemesi vurgulanır.

Quadratli kishanim (14: 0063)

Uzun-uzun iz ketdi,

Uzun bo'lyi qiz ketdi,

Toshg'a tegdi tarq etdi,

Sirg'alari yarq etdi (14: 0064)

Qasavasi qaltirab,

Yuzginasi yaltirab,

Uzun-uzun uz ketdi,

Uzun bo'lyi qiz ketdi (14: 0064a)

Ko'pirim¹² ding-ding etadi,

Ostidan beklar o'tadi (14: 0065)

Ariq, suv:

Otasi egri,

Bolasi chopqin yo'rg'a (14: 0066)

Onasi egri-bugri,

Bolasi otdan yo'rg'a (14: 0066a)

Ariq, suv, baqa, baliq:

Otasi egri-bugri,

Enasi silliq juvon,

O'g'li qo'shiqchi,

Qizi o'yinchi (14: 0067)

Sharshara:

Qora qushim qaqillar,

Qanotlari shaqillar (14: 0068)

Bulaq:

Qozonda emas, qoynaydi,

Qishin-yozin tinmaydi (15: 0069)

Jonon kosa ko'zi-o'ynar,

Sochlari jilva-jilva (15: 0070)

Kudretli zincirim.

Uzun uzun uz gitti,

Uzun boylu kiz gitti,

Taşa ulaşip dağıldı,

Halkaları parladı.

Kasılınca titreyip,

Yüzceğizi parlayıp

Uzun uzun uz gitti,

Uzun boylu kiz gitti.

Köprü tın tın eder,

Altından beyler geçer.

Arik, su

Babası eğri,

Yavrusu hızlı yorga.

Annesi eğri-büğrü,

Yavrusu yorga at gibi.

Arik, su, kurbağa, balık

Babası eğri-büğrü,

Annesi şeffaf nehir,

Oğlu şarkıcı,

Kızı oyuncu.

Çağlayan (/şelale)

Kara kuşum kakıldar,

Kanatları şakırdar.

Kaynak

Kazanda değil kaynar,

Yaz kış dinlenmez.

Sevgili kâsenin gözü oynar,

Saçları ışıl ışıl.

¹² KöpriK manasida

4.1.2. Tabiat Hodisalari, Yil Fasllari: Tabiat olayları ve mevsimler

Havo:

Koʻzga koʻrinmas,
Qoʻlga tutilmas (16: 0071)

Bulut:

Oyogʻi yoʻq, qochadi,
Qonoti yoʻq, uchadi (16: 0072)
Osmonda uchar,
Qonoti yoʻq (16: 0073)
Uzundan uzoq,
Havoga tuzoq (16: 0074)
Uzun-uzun hamyon,
Uzundan-uzoq hamyon (16: 0075)
Shildir-shildir juganim,
Suluv qashqa doʻnonim,
Ayoqli kun yurmagan,
Oyogʻi yerga tegmagan (16: 0076)
Ayoqli kunda turmaydi,
Oyogʻi yerga tegmaydi (16: 0076a)
Beshadan chiqqan besh biya,
Beshovi ham qulunli,
Qulunlari qul ola¹³,
Quyruqlari gaz ola (16-17: 0077)¹⁴

Bulut, yashin:

Qora biyam qalt etdi,
Qovurgʻasi yalt etdi (17: 0078)

Yashin:

Ship etdi,
Shivirgʻon ketdi (17: 0079)

Hava

Gözle görülmez,
Elle tutulmaz.

Bulut

Ayağı yok, kaçır;
Kanadı yok, uçar.
Gökyüzünde uçar,
Kanadı yok.
Çok uzak,
Havaya tuzak.
Uzun uzun kuşak,
Çok uzak kuşak.
Çağıl çağıl yularım,
Güzel nişanlı atım,
Ayazlı günde çıkmayan,
Ayağı yere değmeyen.
Ayazlı günde çıkmaz,
Ayağı yere erişmez.
Vadiden çıkan beş kısarak,
Beşi de taylı,
Tayları alaca,
Kuyrukları gazlı olur.

Bulut, yıldırım

Kara kısrağım titredi,
Kaburgası parladi.

Yıldırım

Şip etti,
Şibirgan'a gitti.

¹³ qulola: BS'de bitişik verilmiştir.

¹⁴ Codex Cumanicus'taki *Ol yıl kēlgendir* 'O gelen yıldır' cevaplı bilmece ile ilk iki dizesi benzerlik gösterir. (Argunşah-Güner, 2015: 349).

Uzun-uzun uz ketdi,
 Uzun bo'lyi qiz ketdi,
 Toqqa borip taq etdi,
 Sirg'alari yarq etdi (17: 0080)
 Shundan urdim qilichni,
 Buxar borib, zangar oshdi (17: 0081)

Yashin, momaqaldiroq:

Yorug'i bor,
 Dovrug'i bor,
 O'zi yo'q,
 Ovozi bor (17: 0082)

Momaqaldiroq, bulut, yomg'ir:

G'uv-g'uv etib keladir,
 Orqasidan qora qush
 Uchib suv yuboradir, nima? (17: 0083-84¹⁵)

Yomg'ir:

Meni so'raydilar,
 Ko'rinsam qochadilar (17: 0085)
 Novcha yigit tom teshar (18: 0086)
 Shatir-shutir etadi,
 Yerni cho'qib ketadi (18: 0087)
 Uzun-uzun o'z keldi,
 Uzun bo'lyi qiz keldi,
 Qoshi qaldirab keldi,
 Ko'zi yaltirab keldi (18: 0088)

Yomg'ir, yer, o'simlik:

Biri sepadi, biri ichadi, biri o'sadi (18: 0089)

Yomg'ir ko'pigi:

Ajab bir gumbazlik uy ko'rdim,

Uzun uzun uz gitti,
 uzun boylu kiz gitti,
 Dağa varip tak etti,
 Halkaları parıldadı.
 Şuna/şurdan vurdim kılıcı,
 Buhara'ya gidip göğü aştı.

Yıldırım, gök gürültüsü

Işığ var,
 İhtişamı var,
 Kendi yok,
 Sesi var.

Gök gürültüsü, bulut, yağmur

Güv-güv edip gelir,
 Arkasından kara kuş
 Uçup su gönderir, (bu) nedir?

Yağmur

Beni sorarlar,
 Göründüğümde kaçarlar.
 Uzun boylu yigit dam deşer.
 Şıpır şıpır eder,
 Yeri gagalar gider.
 Uzun uzun özü geldi,
 uzun boylu kiz geldi,
 kaşın kaldırıp geldi,
 gözün ısıtıp geldi.

Yağmur, yeryüzü, bitki

Biri serper, biri içer, biri biter.

Yağmur köpüğü

Acayip bir kubbeli ev gördüm,

¹⁵ Nasharga tayyorlash vaqtida ba'zi topishmoqlar bir-biriga juda o'xshash bo'lganligi sababli qisqartirildi va keyingi topishmoqqa ikkita tartib sani qoyildi (Redaksiya)

Na eshig'i bor, ne teshigi (18: 0090)

O'zi bitta, ko'zi mingta (18: 0091)

Sel:

Saman otim soy yoqalab keladi (18: 0092)

Bulut, do'l:

Qora tuyam qochyapti,

Qumalog'in sochyapti (18: 0093)

Do'l:

Tomdan tuxum irg'itdim (18: 0094)

Tomga chiqib tosh irg'itdim (18: 0095)

Gilam ustida oq bodroq (18: 0096)

Oppoq, oppoq oppog'im,

Oppoqqina bodrog'im (19: 0097)

Qoqron yerda qo'zi o'ynaydi,

Toqron yerda tozi o'ynaydi (19: 0098)

Qor:

Oppoqqina dasturxon,

yer yuzini qoplagan (19: 0099)

Oq tovuq,

Katagi sovuq (19: 0100)

Oqqina tovuq xirmon sochar (19: 0101)

Sutdan tiniq,

Paxtadan oq (19: 0102)

Oq urchug'im aylanchiq,

Buxaroning yo'li ochiq (19: 0103-0104)

Qor, yer

Oq sigir turib ketdi,

Qora sigir yotib qoldi (19: 0105)

Qor, ayoz:

Uchib kelar g'oz kabi,

O'rin olar muz kabi,

Ne kapisi var, ne deligi.

Kendi bir tane, gozu bin tane.

Sel

Boz atim vadi boyunca gelir.

Bulut, dolu

Kara devam kaçıyor,

Misket misket / (tezek) saçıyor.

Dolu

Damdan yumurta fırlattım.

Dama çıkıp taş fırlattım.

Halı üstünde patlamış mısır.

Apak, apak apakım,

Apakça mısırim.

Çölde kuzu oynar,

Kurak yerde tazi oynar.

Kar

Apakça örtü,

Yeryüzünü örtmüş.

Ak tavuk,

Kümesi soğuk.

Apak tavuk, harman sürer.

Sütten berrak,

Pamuktan ak.

Ak ağırşagım dönemeçli,

Buhara'nın yolu açık.

Kar, yeryüzü

Ak sığır kalkıp gitti,

Kara sığır yatıp kaldı.

Kar, ayaz

Uçup gelir kaz gibi,

Tutar buz gibi,

G'ijirlar saxtiyon kabi,
Achchiq bo'lar, tuz kabi (19: 0106)

Sovuq, qish:

Bultur ketgan bo'z otim
Bu yil kelarmikan-da,
Oyog'ida qirq kishan
Kishnab kelarmikan-da,
Ajriq, qamish ko'rganda,
Tishlab kelarmikan-da (19: 0107)
U yil kelgan bo'z otim,
Bu yil keladi bo'z otim,
Oyog'ida qirq bir kishan,
Kishnab keladi bo'z otim (20: 0108)
Bir otim bor bo'z,
Qora ko'rse, kishnab kelar,
Ajriq ko'rsa, tishlab kelar (20: 0109)

Sovuq, deraza, qirovi:

Qo'lsiz-oyoqsiz gul soladi (20: 0110)

Qish, yoz:

Bostirdim ikki tovuq,
Biri issiq, biri sovuq (20: 0111)
Bir bo'ri to'qqiz qulonni yeb turur,
Terisin oftobga yoyman kiyib turur (20: 0112)

Muz:

Uzoqdan qarasam, yaltir yaltir,
Yoniga borsam qulfi kalit (20: 0113)
Uzoqdan qarasam, jildir jildir,
Oldiga borsam, qulfi zanjir (20: 0113a)
Uzoqdan qarasam, yalt etdi,
Qoshiga borsam, o'zin yo'qotdi (20: 0113b)

Gıcırdar keçi derisi gibi,
Acı olur tuz gibi.

Soğuk~ayaz, kış

Geçen yıl giden boz atım
Bu yıl gelir mi ki,
Ayağında kırk zincir
Kışneyip gelir mi ki,
Ayrık (otu) kamış gördüğünde
Isırıp gelir mi ki?
O yıl gelen boz atım,
Bu yıl gelir boz atım,
Ayağında kırk bir zincir,
Kışneyip gelir boz atım.
Bir atım var boz,
Kara görünce kışneyip gelir;
Ayrık (otu) görünce ısırıp gelir.

Soğuk (/ayaz), pencere, kırağı

Elsiz ayaksız gül atar.

Kış, yaz

İki tavuk biriktirdim;
Biri sıcak biri soğuk.
Bir kurt dokuz sıpayı yiyiverir,
Derisini güneşe sermeden giyiverir.

Buz

Uzaktan baksam parıl parıl,
Yanına varsam sımsıkı kilit.
Uzaktan baksam parıl parıl,
Önüne varsam kilitli zincir.
Uzaktan baksam parladı,
Önüne varsam, kendini yok etti.

O'tda yonmaydi,
 Suvga botmaydi (20: 0114)
 Suvga toshlasam cho'kmaydi,
 Olov qo'ysam yonmaydi (20: 0114a)
 Ariqdan oyna oldim (20: 0115)
 Miltiq otdim, zarafshon ketdi (20: 0116)

Tomchi:

Oqsoq jo'ja yer qazir (21: 0117)
 Hakkam cho'loq yer teshar (21: 0118)
 Liking cho'loq yer teshar (21: 0119)
 Langi cho'loq yer kavlaydi (21: 0119a)
 Ilma cho'loq sur qazir (21: 0119b)
 Jingila sichqon yer qazir (21: 0120)
 Tumshuqsiz chumchuq muz teshar (21: 0121)¹⁶
 Cho'ntoq tesham yer kovlaydi (21: 0122)
 Cho'loq otasiga go'r qaziydi (21: 0123)
 Ding-ding cho'loq, ding cho'loq, otasiga
 go'r qazir (21: 0123a)
 O'tmas pichoq yer kavlar (21: 0124)
 O'z-o'ziga go'r qaziydi (21: 0125)
 O'zining go'rini o'zi kavlar (21: 0125a)
 Hurrum kadichak, marvarid munchoq (21:
 0126)

Chakka o'tishi:

Chiq-chiq etdi, uydan chiq dedi (21: 0127)

Tuman:

Qo'lim bilan ushlay olmayman,
 Cho'ntagimga sola olmayman (21: 0128)
 Bir kosa sut, olamga dud (21: 0129)

Bug':

Ateşte yanmaz,
 Suya batmaz.
 Suya atsam çökmez,
 Ateşe koysam yanmaz.
 Arıktan ayna aldım.
 Ok attım, Zerefşan'a gitti.

Damla

Aksak civciv yer eşer.
 Aksak çolak yer deler.
 Topal çolak yer deler.
 Ayağı çolak, yer kazar.
 Ağır aksak duvar kazır.
 Kırıyık buruşuk fare yer kazır.
 Gagasız serçe buz deler.
 Keserimin cebi yer kazır.
 Çolak babasına mezar kazar.
 Ding ding çolak babasına
 mezar kazır.
 Kör bıçak yer kazır.
 Kendi kendine mezar kazar.
 Kendinin mezarını kendi kazar.
 Kedim kedicik, inci boncuk.

Damla damlaması

Çık çık etti, evden çık, dedi.

Duman

Elimle tutamıyorum,
 Çantama koyamıyorum.
 Bir kâse süt, âleme is.

Buhar

¹⁶ Codex Cumanicus'ta *Ol koy bogu* cevablı bilmece ile benzer (Argunşah-Güner, 2015: 345).

Qishda kelar, yozda ketar (22: 0130)
Yozda yaxlaydi, qishda eriydi (22: 0131)

Shudring:

İgna uchi yaltiroq (22: 0132)

Shamol:

Qo'lsiz-oyoqsiz eshik ochar (22: 0133)

İsmi bor, cismi yo'q (22: 0134)

So'ramay-netmay eshik ochar (22: 0135)

Kelar-ketar izi yo'q, qaragali ko'zi yo'q
(22: 0136)

Oyog'i yo'q qo'li yo'q, yo'lda turib yo'l
boshlar (22: 0137)

Qanoti yo'q, uchadi, oyog'i yo'q kochadi
(22: 0138)

Qo'lda turmas, ko'zga ko'rinmas (22: 0139)

U yoqqa o'tdim, bildingmi,

Bu yoqqa o'tdim, bildingmi,

Oq quvrayning boshini,

Chertib o'tdim, bildingmi (22: 0140)

Bu yoqqa o'tar lop-lop,

U yoqqa o'tar lop-lop,

Qozonchasini qoplab,

Kerki, cho'tini soplav (22: 0140a)

Shamol, suv:

Qamish boshi qaltiroq,

Jilg'a to'bi jaltiroq (23: 0141)

Chang:

U yog'i alan, bu yog'i alan,

O'rtasi ola to'polon (23: 0142)

Quyun:

Adrasman tubida

Kışın gelir, yazın gider.

Yazın donar, kışın erir.

Çiğ

İğne ucu parlak.

Rüzgâr

Elsiz ayaksız kapı açar.

İsmi var, kendi yok.

Sorup sormadan kapı açar.

Gelir gider izi yok, görmek için gözü yok.

Ayağı yok eli yok, yolda durup yolu
başlatır.

Kanadı yok uçar, ayağı yok kaçar.

Elde durmaz, göze görünmez.

O yana geçtim, farkettiler mi;

Bu yana geçtim, farkettiler mi;

Ak kaktüsün başını

Hafifçe vurup geçtim, farkettiler mi?

Bu yana geçer aniden,

O yana geçer aniden,

Kazancığını örtüp,

Baltayı, keseri saplar.

Rüzgâr, su

Kamış başı titrek,

Dere dibi parlak.

Toz

O tarafı düz, bu tarafı düz,

Ortası alaca kargaşa.

Kasırğa

Üzerlik otu dibinde

Ola sichqon o'ynaydi (23: 0143)
 Jumboqqinam jutuldi,
 Toqqa qarab qutuldi (23: 0144)
 Suvsiz cho'lda tozi o'ynar (23: 0145)

Zilzila:

Tebranadi, joni yo'q (23: 0146-147)

Tong Yorishi:

Bundan otgan qilichim,
 Zangar borib ochildi (23: 0148)
 Shundan urdim qilichni,
 Kesib Buxoroga yetdi (23: 0148a)

Tun, kun:

Yopilsa, ochilmaydi,
 Ochilsa, yopilmaydi,
 Nusxasi topilmaydi (23: 0149)
 Yormi qora, yormi oq (23: 0150)

Yil, o'n ikki ay:

Bir palakda o'n ikki xamak (23: 0151)
 Bir lochin o'n ikki tuxum tug'di (23: 0152)
 Bir onasi bor,
 O'n ikki bolasi bor. (24: 0153)

Oy, o'ttiz kun:

Bir yoproqda o'ttiz kelin soch taraydi (24: 00154)

Vaqt:

Zarga sotilmas,
 Zo'rga topilmas (24: 0155)
 Oltindir,
 Oltinga sotilmas (24: 0156)

Yil, o'n ikki oy, hafta, kun, kecha, kunduz:

Ala sıçan oynar.
 Bilmececiğim yutuldu,
 Dağa doğru kaçtı.
 Susuz çölde tazi oynar.

Deprem

Titriyor, canı yok.

Tan atması

Buradan attığım kılıcım,
 Göğe varıp parladı.
 Şuradan vurdum kılıcı,
 Kesip Buhara'ya ulaştı.

Gece ve gündüz

Kapansa açılmıyor,
 Açılsa kapanmıyor,
 Nüshası bulunmuyor.
 Yarsı kara, yarısi ak.

Yıl, on iki ay

Bir kökte on iki kelek.
 Bir şahin on iki yumurta doğurdu.
 Bir anası var,
 On iki yavrusu var.

Ay, otuz gün

Bir yaprakta otuz gelin saç tarar.

Zaman

Altına satılmaz,
 Zorla bulunmaz.
 Altındır,
 Altına satılmaz.

Yıl, on iki ay, hafta, gün, gece

Sen kechmasang, u kechmas (24: 0157)

Oltindir,

Bu tolning o'n ikki shoxi bor,

Har shoxida to'rttadan uya bor,

Har uyada yettitadan tuxum bor,

Har tuxumning yarmi qoradir, ko'rsang,

Yarmi oppoqdir, topgan bo'lsang (24: 0158)

Yil, o'n ikki oy, kunlar, kecha, kunduz:

Bir daraxtda o'n ikki shoxa,

o'n ikki shoxada o'ttiz yaprog,

yaprog'ining bir yog'i qora bir yog'i oq (24: 00159)

Bir tup katta terak, tubi bir, shoxi o'n ikki, yaprog'i uch yuz oltmish, yaprog'ining bir tomoni oq, ikkinchi tomoni qora (24: 0159a)

Yil, o'n ikki oy, bir oy ro'za:

Bir palak, bir palakda o'n ikki handalak, shu handalakning o'n birini yeb, bittasini yeya olmadik (25: 0160)

O'n ikki palak, o'n birini yedik, birisi toshxamak (25: 0160a)

Bir palak, o'n ikki handalak o'n biri tuchuk, bittasi achchiq (25: 0160b)

Bir palakda o'n ikki handalak, o'n birini yesang davo, birini yesang balo (25: 0160v)

Tom ustida bir palak,

Unda o'n ikki handalak,

O'n birini yesa bo'lar,

Birini yemay bo'lar halak (25: 0160g)

Haftaning kunlari:

Otlari har xil yoshlari bir xil (25: 0161)

Sen geçmezsen o geçmez.

Altındır,

Bu söğüdün on iki dalı var,

Her dalında dörder yuva var,

Her yuvada yedişer yumurta var,

Her yumurtanın yarısı karadır -görsen-,

Yarısı apaktır; bul bakalım!

Yıl, on iki ay, gece gündüz

Bir ağaçta on iki dal,

on iki dalda otuz yaprak,

yaprağının bir tarafı kara, bir tarafı ak.

Bir adet büyük kavak, temeli bir, dalı on iki, yaprağı üç yüz altmış, yaprağının bir tarafı ak, diğer (ikinci) tarafı kara.

Yıl, on iki ay, bir ay oruç

Bir filiz, bir filizde on iki şamama, bu şamamaların on birini yiyip, bir tanesini yiyemedik.

On iki filiz, ön birini yedik, biri olgunlaşmamış filiz.

Bir filiz, on iki şamama, on biri tatlı, bir tanesi acı.

Bir kökte on iki kavun, on birini

yesen deva, birini yesen bela.

Dam üstünde bir filizdir,

Ondaki on iki kavundur.

On birini yesek olur,

Biri yenmez, öldürür.

Haftanın günleri

Adları her çeşit, yaşları bir çeşit.

Oylar va kunlar:

Hejadan hecha ketdi, bilmadim necha ketdi,
o'n ikki tovuqdan uch yuz altmish jo'ja
ketdi (25: 0162)

To'qqiz oy ishlaysiz uch oy yeysiz-qish:

Uchovlon to'qqizni urdimi? (25: 0163)
To'qqiz jondorni uch jondor yegan (25: 0164)
To'qqiz oyga uch oy barobar keladi (25: 0165)

Soya:

Ko'msa, ko'milmaydi (26: 0166)
Chopsa, chopilmas,
Kessa, kesilmas (26: 0167)
Bossa, bosilmaydi,
Ko'msa, ko'milmaydi (26: 0167a)
Tepsa, tebranmas,
Chopsa chopilmas (26: 0167b)
Yo'nsa yo'nilmaydi,
Chopsa chopilmaydi (26: 0167v)
Chopsa chopilmas,
Bo'lsa, bo'linmas,
Kessa, kesilmas,
Ko'msa, ko'milmas (26: 0168)
Ketsam, ketar,
Kelsam, kelar (26: 0168a)
Yursam, yuradi,
Tursam, turadi (26: 0168b)
Chopsa changi yo'q,
Yo'nsa qani yo'q (26: 0169)
Engashsam engashadi,
Tursam, turadi (26: 0170)
Qo'l soldim, tutolmadim (26: 0171)

Aylar ve günler

Hiçten hiçe gitti fark etmedim nasıl gitti, on
iki tavuktan üç yüz altmış civciv çıktı.

Dokuz ay çalışırsınız üç ay yersiniz-kış

Üçü birlikte dokuzu vurdu mu?
Dokuz canavarı üç canavar yemiş.
Üç ay dokuz aya denktir.

Gölge

Gömse, gömülmez.
Yontsa yontulmaz,
Kesse kesilmez.
Bassa ezilmez,
Gömse gömülmez.
Tekmelese teprenmez,
Yontsa yontulmaz.
Oysa oyulmaz,
Yontsa yontulmaz.
Yontsa yontulmaz,
Bölse bölünmez,
Kesse kesilmez,
Gömse gömülmez.
Gitsem gider,
Gelsem gelir.
Yürüsem yürür,
Dursam durur.
Yontulsa tozu yok,
Oyulsa kanı yok.
Eğilsem eğilir,
Ayağa kalksam dikilir.
El uzattım, yakalayamadım.

Suvga tushsa, suv bo'lmaydi,
 Loyga tushsa, loy bo'lmaydi (26: 0172)
 Tog'da tana ko'rdim,
 Ayrimlas balo ko'rdim (26: 0173)
 Eski-eski choponim,
 Esimdan chiqmas choponim,
 Janda-janda choponim,
 yonimdan ketmas choponim (27: 0174)
 Janda choponim,
 Yonimdan qalmas (27: 0174a)

Suya düşse ıslanmaz,
 Çamura düşse bulanmaz.
 Dağda beden gördüm,
 Ayrılmaz bela gördüm.
 Eski eski kaftanım,
 Aklımdan çıkmaz kaftanım,
 Eski püskü kaftanım,
 Yanımdan gitmez kaftanım.
 Yamalı kaftanım
 Yanımda kalmaz.

4.1.3. Odam, Uning A'zolari, Xislatlari: İnsan, vücut organları ve özellikleri

Ona, tug'ilmagan bola:

Avval boshdan ishim bor,
 Ustalarda kumushim bor,
 Ochilmagan sandiqda
 Ko'zi bog'li qushim bor (28: 0175)

Bola, ism qo'yish, ona siynasi:

El ichidan elchi keldi,
 Oti yo'q, unga bir ot berdim joni yo'q,
 Ikki kun vazifa berdim
 Suyagi bilan qoni yo'q (28: 0176)

Bola, beshik:

Chaqqa-chaqa chaqaloq,
 Ichida bor baqaloq (28: 0177)
 Eshikdamisan merjon,
 Uydamisani merjon,
 Oyoq qo'ling bog'lovli,
 Azobdamisan merjon (28: 0178)

Beshik, bola, ona:

Anne, doğmamış çocuk

En baştan işim var,
 Ustalarda gümüşüm var,
 Açılmamış sandıkta
 Gözü bağlı kuşum var.

Çocuk, ad verme, ana göğsü

İl içinden elçi geldi,
 Adı yok, ona bir ad verdim canı yok,
 İki gün vazife verdim
 Kemiği ile kanı yok.

Beşik, bebek¹⁷

Çaka çaka çakalak,
 İçinde var kurbağacık.
 Kapıda mısın mercan,
 Evde misin mercan,
 Elin ayağın bağlı,
 Azapta mısın mercan?

Beşik, bebek, anne

¹⁷ metinde sorulan bilmecenin ilk kısmı beşik, ikinci kısmı bebek ile ilgili olduğundan cevapta yer değişikliği yapılmıştır.

Tom boshida yaprogʻi,
Shovdiraydi mevasi,
Soyasida hamrohi (28: 0179)

Bola, beshik¹⁸, ona koʻkragi, sumak:

Taqir taqir taqirvon,
Ichida bor mehribon,
Ogʻizda bor ozigʻi,
Tagida bor qazigʻi (29: 0180)

Dam boshida yapragʻi,
Çağıldar meyvesi,
Gölgesinde yoldaşı.

Beşik, bebek, ana göğsü, idrar kabı

Takır makır takırdar,
İçinde var mihriban,
Ağzında var azığı,
Altında var kazığı.

Sorular

Taqir taqir taqirvon,
Uni toping, dilbarim,
Ichidagi mehribon,
Uni toping, dilbarim,
Ogʻizdagi ozigʻi,
Uni toping, dilbarim,
Tagidagi qazigʻi,
Uni toping dilbarim,
Qaziq osti xurmacha,
Uni toping dilbarim? (29: 0181)

Takır makır takırdar
Bil bakalım dilberim;
İçindeki sevgili,
Bil bakalım dilberim;
Ağzındaki azığı
Bil bakalım dilberim;
Altındaki kazığı
Bil bakalım dilberim;
Kazık altı çömlekçik
Onu bil bakalım dilberim?

Cevaplar

Taqir taqir taqirvon,
Beshik degan emasmi,
Ichidagi mehribon,
Bola degan emasmi,
Ogʻizdagi ozigʻi,
Ona suti emasmi,
Tagidagi qozigʻi,
Sumak degan emasmi,

Takır makır takırdar
Beşik denen değil mi;
İçindeki sevgili,
Bebek denen değil mi;
Ağzındaki azığı
Anne sütü değil mi;
Dibindeki kazığı
İdrar kabı değil mi;

¹⁸ metinde sorulan bilmecenin ilk kısmı beşik, ikinci kısmı bebek ile ilgili olduğundan cevapta yer değişikliği yapılmıştır.

Qoziq osti xurmacha,

Tuvak degan emasmi?

Odam-bolaligi, yigitligi, keksaligi:

Erta bilan to'rt oyoqlab yuradi,

Tushda ikki oyoqlab yuradi,

Kechqurun uch oyoqlab yuradi (29: 0182)

To'rtida tariqday,

O'ttizida ayiqday,

To'qsonida tovuqday (29: 0183)

Ota, ona:

Qatordagi kora nor,

Yetakdagi jir moya (29: 0184)

Ota, ona, soch, ko'krak:

Qatordagi kora nor,

Jetakdagi jir moya,

Qarag'ay nayza butoqsiz,

Bog'lon qo'zi suyaksiz (30: 0185)

Ot mingan odam:

O'zi bitta,

Kallasi ikkita,

Dumi bitta,

Oyog'i oltita (30: 0186)

Kelin:

Uynin to'riga yugurib,

O'tar qizil oshiq (30: 0187)

Qizil chiyning ostida,

Qizil kiygan o'tirar (30: 0188)

Bosh, og'iz, burun, ko'z va qulaq:

Bir to'beda yetti teshik (30: 0189)

Soch:

Dumaloq chelga mayda tol ekdim (30: 0190)

Kazik altı çömlekçik

Lazımlık denen değil mi?

İnsanın çocukluğu, gençliği, yaşlılığı

Sabah dört ayaklı yürür,

Öğlen iki ayaklı yürür,

Akşam üç ayaklı yürür.

Dördünde darı gibi,

Otuzunda ayı gibi,

Doksanında tavuk gibi.

Baba, anne

Öndeki (/önceki) kara deve,

Arkadaki (/sonraki) yağlı dişi deve.

Baba, anne, saç, göğüs

Öndeki (/önceki) kara deve,

Arkadaki (/sonraki) yağlı deve,

Çam(dan yapılan) mızrak budaksız,

Semiz kuzu kemiksiz.

At binmiş adam

Özü bir tane,

Başı iki tane,

Kuyruğu bir tane,

Ayağı altı tane.

Gelin

Evin beyefendisine koşturup

Gider, kızıl âşık.

Kızıl hasırın ardında,

Kızıl giymiş oturur.

Baş, ağız, burun, göz ve kulak

Bir tepede yedi delik.

Saç

Yuvarlak bölgeye küçük dal (/söğüt) ekdim.

Togʻ ustida oʻrmon bor (30: 0191)

Soch oʻrimi:

Bukdim bukdim,

Ariqdan u yoqqa tashladim (30: 0192)

Yechdim, oʻrdim,

Togʻ orqasiga tashladim (30: 0193)

Qora tol butoqsiz (30: 0194)

Qayragʻ ochning butogʻi,

U nimadi, kalgina? (31: 0195)

Togʻda tayoq serkillar (31: 0196)

Qator, qator qora nor,

U na boʻldi bolqantoʻz,

Uy ortida qoʻsh terak,

U ne boʻldi bolqantoʻz (31: 0197)

Bugʻdoy oʻrdim bogʻsiz qoldi,

Terib ololmay sonsiz qoldi (31: 0198)

Jarga ilon yopishgan (31: 0199)

Soch, koʻkrak:

Qora tolning shoxi yoʻq,

ikki qoʻyning suyagi yoʻq (31: 0200)

Qaragʻay nayza butoqsiz,

Bogʻlangan qoʻzi suyaksiz (31: 0201)

Qosh:

Uy ustida sari yoy (31: 0202)

Koʻz:

Tom ustida qoʻsh chiroq (31: 0203)

Changʻaraqda qoʻsh chiroq (31: 0204)

Kechasi yopiq,

Kunduzi ochiq (31: 0205)

Kunduzi yonar,

Kechasi soʻnar (31: 0206)

Dağ üstünde orman var.

Saç örgüsü

Büktüm büktüm,

Arktan öteye saldim.

Çözdüm, ördüm,

Dağ arkasına saldim.

Kara dal (/söğüt) budaksız.

Kara ağacın budağı,

O nedir, gel bakalım!

Dağda değnek sarkar.

Dizi dizi kara deve,

O nedir genç kel,

Ev ardında ikiz direk,

O nedir genç kel?

Buğday biçtim bağısız kaldı,

Toplayamadan sayısız kaldı.

Kanyona yılan yapışmış.

Saç, göğüs

Kara söğüdün dalı yok,

iki bağrın kemiği yok.

Dalsız çam mızrağı,

Kemiksiz semiz kuzu.

Kaş

Ev üstünde gerili yay.

Göz

Dam üstünde ikiz ışık.

Tepede ikiz ışık.

Gece kapalı,

Gündüz açık.

Gündüz yanar,

Gece söner.

Qushdan ildam uchar,
 Qora yerning bag'rin teshar (31: 0207)
 Kichkinakay mitrim,
 Yer tubiga yetirim (31: 0208)
 Bir ola chilbirim bor;
 U tag'dan bu toqqa yetadi (32: 0209)
 Bir ola chizimim bor;
 Bu toqqa yetedi.
 U toqqa ham yetadi (32: 0209a)
 Oxurda ola buzoq o'ynaydi (32: 0210)
 Qo'shinda, qo'sh sichqon o'ynaydi (32: 0211)
 Ola-ola, olacha,
 Ustida qora sichqon o'ynaydi (32: 0212)
 Ola kabutar,
 topilmas gavhar (32: 0213)
 Ikki og'ayni bir-birini ko'rmaydi (32: 0214)
 Qarichdan yaqin,
 osmondan uzoq (32: 0215)
Ko'z bilan kiprik:
 Atrofi chakalakzor,
 O'rtasi yorug' yulduz (32: 0216)
 Tevaragi tuklik,
 O'rtasi luk-luk (32: 0217)
 Sandiqchamni ochdim-yopdim,
 Sachoqlari tashqarida qoldi (32: 0218-0219)
 Daryoning nar yog'ida bir to'p yilqi, ber
 yog'ida bir to'p yilqi, tepishar ekan-da,
 qopishar ekan (32: 0220)
 Bir quduqning boshida qirq qiz, ham
 qopishar, ham tepishar (32: 0221)
 Oynam usti qopqoqli,

Kuştan hızlı uçar,
 Kara toprağın bağrını deşer.
 Küpçücük olurum,
 Yerin bir ucuna (/ufka) ulaşırım.
 Bir ala ipim var,
 O dağdan bu dağa yetişir.
 Bir alaca çizgim var.
 Bu dağa da yetişir.
 O dağa da yetişir.
 Ahırda ala buzağı oynar.
 İkiz inde ikiz sıçan oynar.
 Ala ala alaca,
 Üstünde kara sıçan oynar.
 Ala güvercin(dir),
 Bulunmaz cevher(dir)
 İki arkadaş birbirini göremez.
 Karıştan yakın(dır),
 Gökyüzünden uzak(tır)
Göz ile kirpik
 Etrafı ormanlık,
 Ortası parlak yıldız.
 Çevresi kılılı,
 Ortası kapaklı delik.
 Küçük sandığımı açtım kapattım,
 Saçakları dışarıda kaldı.
 Deryanın öbür yanında bir grup yilkı, bu
 yanında bir grup yilkı tepişirmiş hem ayağa
 kalkarmış.
 Bir kuyunun başında kırk kız, hem
 kapanırlar, hem tepişirler.
 Aynam üstü kapaklı(dır),

Atroflari chachaqli (32: 0222)

Kipriklar:

Kunduzi tayoqlashar,

Kechasi quchoqlashar (33: 0223)

Ul ovulning yilqisi,

Bu ovulning yilqisi,

Tepishar-da, qoqishar (33: 0224-0225)

Ko'z, burun:

Ustida ikki darcha,

O'rtasida bir kunda (33: 0226)

Burun:

Tekis joyda qo'sh-to'la (33: 0227)

Qo'sh nay

Ichida loy (33: 0228)

Uzun chuqur,

Cho'zilib yotir (33: 0229)

Og'iz, burun:

Chelak,

Chelak ustida mo'ri (33: 0230)

Burun qoni:

Tog'dan qizil ko'ylakli yugurib tushdi (33: 0231)

Qirli tog'dan qizil ko'ylakli qiz yumalab tushdi (33: 0232)

Jin ko'chadan qizil ko'ylekli qiz kelayotir (33: 0233-0239)

Quloq:

Bir teshikda hamma olam (33: 0240)

Jar yoqasida yorti chayla (33: 0241)

Jar tagida yorti¹⁹kapa (33: 0241a)

Çevresi püsküllü(dür)

Kirpikler

Gündüz dikleşirler (/ direkleşirler),

Gece kucaklaşırlar.

O ağılın yılıkısı,

Bu ağılın yılıkısı

Tepinir hem silkelenir.

Göz, burun

Üstünde iki küçük pencere,

Ortasında bir kök.

Burun

Yassı yerde bir çift ahır.

Bir çift boru

İçinde balçık.

Uzun delik

Uzayıp duruyor.

Ağız, burun

Kova,

Kova üstünde oluk.

Burun kanı

Dağdan kırmızı gömlekli kız koşup indi.

Kırlı dağdan kırmızı gömlekli kız yuvarlanıp düştü.

Issız sokaktan kırmızı gömlekli kız geliyor.

Kulak

Bir delikte bütün âlem.

Kanyon kıyısında yarım çadır.

Yar altında yarım kulübe.

¹⁹ El yazmada *jarti*

Jar boshida yorti supra (34: 0242)

Yona yerda yapaloq archa (34: 0243)

Yona yerda toyning izi (34: 244)

Aylana buloq,

Ichida sarig' yoq (34: 0245)

Qo'sh g'ildirak,

Har kimga kerak (34: 0246)

U yoqqa qarasangiz ko'rmasiz,

Bu yoqqa qarasangiz ko'rmasiz,

Boshingizga qarasangiz ko'rmasiz,

Soyangizga qarasangiz ko'rinadi (34: 0247)

Quloq, ko'z:

Eshitadi, ko'rmaydi,

Ko'radi, eshitmaydi (34: 0248)

Og'iz:

G'aznadir to'lmas,

Bir kun bo'sh qolmas,

Bo'sh qolsa turmas,

Usiz jon bo'lmas (34: 0249)

Bir g'aznam bor to'lmaydi,

Bir kun kanda bo'lmaydi (34: 0249a)

Tirikka kerak (34: 0250)

Tupuk:

Yurib, oq tovug'imni yo'qotdim (34: 0251)

Oq kuchugim aravadan sakradi (34: 0252)

Bir o'zi,

Ming ko'zi (34: 0253)

Pichagina o'zi bor,

Ming bir ola ko'zi bor (35: 0253a)

Jummog'imni juttirdim,

Bora-bora uttirdim (35: 0254)

Yar boshida yarim sofra.

Yan tarafta yassi ardıç.

Yan yerde tayın izi.

Kıvrımlı bulak,

İçinde sarı yağ.

İkiz tekerlek,

Herkese gerek.

O tarafa baksanız görmezsiniz

Bu tarafa baksanız görmezsiniz

Başınıza baksanız görmezsiniz

Gölgenize baksanız görmezsiniz

Kulak, göz

İşitir görmez,

Görür işitmez.

Ağız

Hazinedir dolmaz

Bir gün boş kalmaz

Boş kalınca turmaz

Onsuz can olmaz.

Bir hazinem var dolmaz,

bir gün boş durmaz.

Canlıya gerek.

Tükürük

Yürüyerek ak tavuğumu yok ettim.

Ak eniğim arabadan sıçradı.

Bir özü,

Bin gözü.

Bir parçacık özü var,

bin bir ala gözü var.

Bilmecemi bildirdim,

Gide gide yutturdum.

Og'iz, mo'ylov, soqol:

O'ra,
 O'ra boshida sho'ra (35: 0255)
 O'ra,
 Tevaragi sho'ra (35: 0255a)
 Bedapoya,
 O'pinqin xona (35: 0256)

Soqol:

Jar boshida bir tup shuvoq (35: 0257)
 Bir bog' poxol beli bog'liq (35: 0258)

Og'iz, burun:

Chelakcha
 Chelakcha ichida baliqcha (35: 0259)
 O'ra,
 O'ra ustida qo'sh to'la (35: 0260)

Til:

Temir qo'rg'on ichida,
 Qizil toychoq o'ynaydi (35: 0261)
 Hamma vaqt og'zimda,
 Hech yuta olmayman (35: 0262)
 Uy ichida qizil go'sht (35: 0263)
 Qizil buzog'imni og'ildan haydasam,
 chiqmaydi (36: 0264)

Lab:

Teg desam, tegmaydi,
 Tegma desam, tegadi (36: 0265)
 Kel-kel desam, kelmaydi,
 Kelma desam, keladi (36: 0265a)

Yuqori labning chuquri:

Oti yo'q,
 Olamda ko'p (36: 0266)

A'giz, b'iyik, sakal

Çukur,
 Çukur başında (/üstünde) çalı.
 Çukur,
 Çevresi çalı.
 Yonca tarlası,
 Girdap çukuru.

Sakal

Yar başında bir çalı (/ağaç)
 Bir deste saman beli bağlı.

A'giz, burun

Kovacık,
 Kovacık içinde küçük balık.
 Çukur,
 Çukur üstünde ikiz ahır.

Dil

Demir kale içinde
 Kızıl taycık oynar.
 Her vakit ağzımda
 Hiç yutamam.
 Ev (/oda) içinde kızıl et.
 Kızıl buzağımı ağıldan göndersem
 çıkmaz.

Dudak

“Değ!” desem değmez,
 “Değme!” desem değer.
 “Gel gel!” desem gelmez,
 “Gelme!” desem gelir.

Üst dudak çukuru

Adı yok,
 Âlemde çok.

Tish:

Biz-biz edik, biz edik,
 O'ttiz ikki qiz edik,
 Ikki safga tizildik,
 Birin-ketin uzildik²⁰ (36: 0267)
 Shov tegirmonning toshi,
 Oltin egarning qoshi,
 Shuni topgan yigitning,
 Yuz yigirma ikki yoshi (36: 0268)

Og'iz, tish:

Kichkina oxurcha,
 Ichi to'la mixcha (36: 0269)
 Sandiqchada mixcha (36: 0270)
 Sandiq to'la oq sadaf (36: 0271)
 Qorong'i uyda o'ttizta sadaf (36: 0271a)
 Og'il to'la oq eshak (36: 0272)
 Og'il to'la oq eshak,
 Üstida ko'rpa-to'shak (36: 0272a)
 Og'il to'la oq eshak,
 Ko'gan to'la ko'k eshak (37: 0272b)
 Bir suruv eshagim bor,
 Bari bir oxurdan suv ichar (36: 0273)
 Keshta to'la oq tovuq (37: 0274)
 Bir uyim bor to'ynuksiz,
 Ichi to'la yulduz (37: 0275)
 Bir yoriqda ko'p kallak
 Qistiruvli turibdi (36: 0276)
Tushgan tish:
 Og'ildan chiqqan oq eshak,
 qaytip joyiga kelmas (37: 0277)

Diş

Biz biz idik, biz idik,
 Otuz iki kız idik,
 İki safa dizildik,
 Arka arkaya çekildik.
 Şak değirmeninin taşı,
 Altın eyerin kaşı,
 Bunu bulan delikanlının
 Yüz yirmi iki yaşı.

Ağız, diş

Küçücük ahırcık,
 İçi dolu çivicik.
 Küçük sandıkta çivicik.
 Sandık dolu ak sedef.
 Karanlık evde/ (odada) otuz tane sedef.
 Ağıl dolu ak eşek.
 Ağıl dolu ak eşek,
 Üstünde yorgan döşek.
 Ağıl dolu ak eşek,
 Kale dolu boz eşek.
 Bir sürü eşeğim var,
 Tamamı bir ahırdan su içer.
 Ağaç dolu ak tavuk.
 Bir evim var penceresiz,
 İçi dolu yıldız.
 Bir yarıktaki birçok kelle
 Kısıtılmış durur (/durmuştu).
Düşen diş
 Ağıldan çıkan ak eşek,
 dönüp yerine gelmez.

²⁰ Metinde cevabı diş olan bu bilmece, diş dökülmesini bize sormaktadır.

Keshtadan tushgan oq tovuq,
Qaytib keshtaga qo'nmas (37: 0278)

Tish, til:

Jar yoqalab tosh qo'ydim,
Jiyronchani bo'sh qo'ydim (37: 0279)
Qator-qator g'isht ko'ydim,
Jiyron otin bo'sh qo'ydim (37: 0280)
Qatorlata tosh qo'ydim,
Qizil ho'kizni bo'sh qo'ydim (37: 0281)
U yog'i tosh, bu yog'i tosh,
O'rtasida beltang bosh (37: 0282)
U yog'i arra, bu yog'i arra,
O'rtasida go'shti barra (37: 0283)

Tish, barmoqlar, ikki ko'z:

O'ttiz bo'ri bir joyga makon qo'ydi,
O'nta xizmatkor, ikkita qorovul qo'ydi (37: 0284)

Soch, qosh, ko'z, burun, og'iz:

Shundan bordim to'da qamish
Uning adog'ida bo'lak qamish
Uning adog'ida ikki shamchiroq,
Uning adog'ida ikki buloq,
Uning adog'ida to'yimas quduq (38: 0285)
To'qay qamish,
To'qay qamish tagida qiyo qamish,
Qiya qamish tagida yaltirovuq,
Yaltirovuq tagida pirillovuq,
Pirillovuq tagida taqildoq (38: 0286)

Ag'iz, mo'ylov, burun, ko'z, qosh, soch:

O'ra,
O'raning yuqorirog'i sho'ra,

Uzun ağaçlardan düşen ak tavuk,
Dönüp ağaca konmaz.

Diş, dil

Uçurum boyunca taş koydum,
Kızılca atını serbest bıraktım.
Dizi dizi tuğla yerleştirdim,
Kızılca atın serbest bıraktım.
Dizi dizi taş yerleştirdim,
Kızıl öküzü serbest bıraktım.
O tarafı taş bu tarafı taş,
Ortasında kıpraşan (/oynayan) baş.
O tarafı testere, bu tarafı testere,
Ortasında kuzu eti.

Diş, parmaklar, iki göz

Otuz kurt bir yeri yurt etti,
On tane hizmetçi, iki tane muhafız dikti.

Saç, kaş, göz, burun, ağız

Şurdan gittim (bir) yığın kamış
Onun altında (bir) parça kamış
Onun altında iki yakut,
Onun altında iki bulak,
Onun altında doymaz kuyu
Orman kamış
Orman kamış altında eğri kamış,
Eğri kamış altında parlaklık,
Parlaklık altında titrek soluk
Titrek soluk altında kemer
Ağız, bıyık, burun, göz, kaş, saç
Mahzen,
Mahzenin daha yukarısı çalı,

Shoʻraning yuqorirogʻi buloq,
 Buloqning yuqorirogʻi chiroq
 Chiroqning yuqorirogʻi qalam,
 Qalamning yuqorirogʻi changal (38: 0287)

Agʻiz, burun, koʻz, qosh, peshona, soch:

Hovuzcha,

Hovuzcha ustida buloqcha

Buloqcha ustida chiroqcha

Chiroqcha ustida qalamcha

Qalamcha ustida ayvoncha

Ayvoncha ustida chakalakzor (38: 0288)

**Koʻz, qosh, burun, aʻgiz, soch, soch
 oʻrimi:**

Changʻaroqda qoʻsh chiroq,

U ne boʻldi bolqantoʻz?

Uy ustida sari yoy,

U ne boʻldi bolqantoʻz?

Zarna yerda koʻsh toʻla,

U ne boʻldi bolqantoʻz?

Hovuzi bor, suvi yoʻq,

U ne boʻldi bolqantoʻz?

Qator, qator qora nor,

U na boʻldi bolqantoʻz?

Uy ortida qoʻsh terak,

U ne boʻldi bolqantoʻz?

Changʻaroqda qoʻsh chiroq,

Koʻz degani emasmi?

Uy ustida sari yoy,

Qosh degani emasmi?

Zarna yerda koʻsh toʻla,

Burun degani emasmi?

Çalının daha yukarısı bulak,

Bulağın daha yukarısı ışık,

Işığın daha yukarısı kalem,

Kalemin daha yukarısı orman

Ağız, burun, göz, kaş, alın, saç

Havuzcuk,

Havuzcuk üstünde küçük bulak,

Küçük bulak üstünde küçük ışık,

Küçük ışık üstünde kalemcik

Kalemcik üstünde küçük eyvan

Küçük eyvan üstünde ormanlık.

Göz, kaş, burun, ağız, saç, saç örgüsü

Kümbet tepesinde ikiz çıra,

O nedir genç kel?

Ev üstünde gerili yay,

O nedir genç kel?

Alçak yerde çift ahır,

O nedir genç kel?

Havuzu var, suyu yok,

O nedir genç kel?

Katar katar kara deve,

O nedir genç kel?

Ev ardında çift kavak,

O nedir genç kel?

Kümbetin tepesinde ikiz ışık,

Göz denilen değil mi?

Ev üstünde gerili yay,

Kaş denilen değil mi?

Aşağı yerde ikiz kuyu,

Burun denilen değil mi?

Hovuzi bor, suvi yo‘q,
 Ag‘iz degani emasmi?
 Qator, qator qora nor,
 Soch degani emasmi?
 Uy ortida qo‘sh terak,
 Soch o‘rimi emasmi? (38-39: 0289)

Yelka chuquri:

Uy ortida jaloq,
 Uni topmagon shaloq (39: 0290)

Barmoqlar:

Besh otim,
 Beshovi ham qashqa otim (39: 0291)
 Besh og‘ayni yosh edi,
 Ichida biri bosh edi (39: 0292)
 Besh og‘ayni yosh edi,
 biri-biridan kichik (39: 0292a)
 Katta-kichik besh o‘rtoq,
 Uyushsa bo‘lar to‘qmoq (39: 0293)
 Biri katta, biri kichik,
 Tug‘ilgandir besh kuchuk (39: 0294)
 Bir jumbog‘im besh qora (39: 0295)

Qo‘l, barmoqlar:

Bir otadan besh o‘g‘il (39: 0296)
 Ikki onaga beshtadan bola,
 Har birining oti bor (40: 0296a)
 Bir supada besh bola (40: 0297)
 Bir supacha,
 Besh bekacha (40: 0297a)
 Kosov,
 Kosov boshi beshov (40: 0298)
 Kosovniki beshov (40: 0298a)

Havuzu var, suyu yok,
 A‘giz denilen de‘gil mi?
 Katar katar kara deve,
 Sa‘ch denilen de‘gil mi?
 Ev ardında çift kavak,
 Sa‘ch örgüsü de‘gil mi?

Omuz çukuru

Ev ardında yara,
 Onu bulmayan gevşek.

Parmaklar

Beş atım,
 Beşi de benekli atım.
 Beş arkadaş genç idi,
 İçinden biri baş idi.
 Beş arkadaş genç idi,
 biri öbüründen küçük.
 Büyük küçük beş ortak,
 Anlaşsa olur tokmak.
 Biri büyük, biri küçük,
 Doğmuştur beş enik.
 Bir bilmecem beş kara.

El, parmaklar

Bir babadan beş o‘g‘ul.
 İki anaya beşer çocuk,
 Her birinin adı var.
 Bir sedirde beş çocuk.
 Bir yüksek sedir,
 Beş hanım.
 Köseği,
 Köseği başı beşli.
 Köseğinki beşli.

Qo‘l, barmoqlar, tirnoq:

Kosov,

Kosov boshida beshov,

Beshov boshida besh oyna (40: 0299)

Besh kampir,

Besh kampirning orqasida besh muz yopishib turibdi (40: 0300)

Qo‘l, barmoqlar, tirnoq, xina:

Quv yog‘och-a quv yog‘och,

Quv yog‘ochda besh yog‘och,

Besh yog‘ochga qor yoqqan,

Qor ustiga qon tomgan (40: 0301)

Barmoqlar, tirnoq olish:

O‘nta og‘a-ini boshidan

O‘nta oy tushib ketdi (40: 0302)

Tirnoq:

Beshta botir,

Orqasi yaltir (40: 0303)

Sinchaloq barmoq:

Childir chumoq,

Kichkina bubak²¹ (41: 0304)

Og‘iz²², besh barmoq:

Bir o‘choqqa besh kosov (41: 0305)

Ayol siynasi:

Bir uyada ikki kaptar (41: 0306)

Barra go‘shti besuyak (41: 0307)

Oxuna qo‘zi suyaksiz (41: 0308)

Bir palakda ikki handalak,

Yesa ham ado bo‘lmaydi,

El, parmaklar, tirnak

Köseği,

Köseği başında beşli,

Beşinin başındaki beş aynadır.

Beş koca karı,

Beş koca karının arkasında beş buz yapışıktır.

El, parmaklar, tirnak, kına

Kuru ağaç a kuru ağaç,

Kuru ağaçta beş ağaç

Beş ağaca kar yağmış,

Kar üstüne kan damlamış.

Parmaklar, tirnak kesme

On ağabey kardeş başından

On ay düştü.

Tirnak

Beş yiğit,

Arkası parlak.

Serçe parmak

Çelik çomak,

Küçücük bebek.

El ayası, beş parmak

Bir ocağa beş maşa.

Kadın göğsü

Bir yuvada iki güvercin.

Kuzu eti kemiksiz.

Apak kuzu kemiksiz.

Bir kökte iki şamama

Yense de bitmez,

²¹ Metnimizde bu şekilde yer alan sözcük BS’de *bo‘bak* olarak tanımlanmıştır.

²² sözlüklerde ağız anlamında ama burada el ayası uygun düşmektedir.

Yemasa ham ado boʻlmaydi (41: 0309)

Ona sutu:

Yerga qoʻyilmaydi,
Kosaga quyilmaydi,
Dunyoda hamma odam
Ichmay, qoʻymaydi (41: 0310)

Qozonda pishmas,
Toboqqa tushmas,
Tatimagan boʻlmas (41: 0310a)

Kindik:

Oʻzimda bor,
Esimda yoʻq (41: 0311)
Taqr²³on yerda toyning izi (41: 0312)
Tak tepada toy izi (41: 0312a)
Jonamay²⁴ yerda toy izi (41: 0312b)
Yona yerda yumaloq archa (41: 0313)
Yalpoq toshda yolgʻiz irgʻay (42: 0314)

Ichak:

Uzun yoʻlak,
Ichinda choʻrak (42: 0315)

Oyoq:

Ikki otim bor,
Bir-biridan chopogʻon (42: 0316)
Tursang turar,
Yotsang yotar (42: 0317)

Eshon:

Oʻroqda yoʻq,
Moshoda yoʻq,
Xirmonda hozir (42: 0318)

Yenmese de bitmez

Anne sütü

Yere koyulmaz,
Kâseye boşalmaz,
Dünyada her bir insan
İçmeden bırakmaz
Kazanda pişmez,
Tabağa girmez,
Tatmayan olmaz.

Göbek çukuru

Bende var,
Aklımda yok.
Düz yerde tayin izi.
Tek tepede tay izi.
Eğimli yerde tay izi.
Yan yerde yuvarlak ardıç.
Yassı taşta yalnız muşmula.

Bağırsak

Uzun yol (/geçit),
İçinde çörek.

Ayak

İki atım var,
Bir birinden hızlı koşan.
Dursan durur,
Yatsan yatar.

Asalak

Hasatta yok,
Başakta yok,
Harmanda hazır²⁵

²³ BS 'de *bk.* taqiron yer

²⁴ BS'de yazimi için *bk.* janamay

²⁵ bu bilmece aynı zamanda bir atasözüdür.

Tayyor oshga bakovul (42: 0319)

İsm:

Otam bergan obi qilich,
Ming yilda ham chirimas (42: 0320)
Otam bergan zar qamchi,
Ming yilgacha chirimas (42: 0321)
Yengim to'la sari oltin,
Yerga tushsa, chirimas (42: 0322)
Otamdan bir meros oldim,
Yerga ko'msam chirimas (42: 0322a)
Yengimdagi yashil tosh,
Yerga tushsa, yo'qolmas (42: 0323)
Yaratgancha yopishgan (42: 0324)
Hamma narsaga yopishgan (42: 0324a)
Senga ham yopishgan
Menga ham yopishgan
Narsaga ham yopishgan
Dunyoga ham yopishgan (42: 0324)
Suvga botmas,
Yerda chirimas (43: 0325)

Aql:

Shu ko'chaning boshida,
Tilla egar qoshida.
Buni topgan kishilar,
Yuz yigirma yoshida (43: 0326)
Gazlab olinmas, pudlab sotilmas,
Har kimda birdan ortiq bo'lmas,
O'zinikini birovga tortiq qilmas,
İsmi bo'lsa ham, jismi bo'lmas,
Ko'zga ko'rinmas, qo'lga tutilmas,
Foydadan holi emas, yo'qdan topilmas,

Hazır aşá gurme.

İsim

Babamın verdiği paslanmaz kılıç,
Bin yılda da çürümez.
Babamın verdiği altın kılıç,
Bin yıla kadar çürümez.
Kolum dolu sarı altın,
Yere düşse çürümez.
Babamdan bir miras aldım,
Yere gömsem çürümez.
Kolumdaki yeşil taş
Yere inse yok olmaz.
Yaratıldığında yapışan.
Herşeye yapışan.
Sana da yapışmış
Bana da yapışmış
Herşeye de yapışmış
Dünyaya da yapışmış
Suya batmaz,
Yerde çürümez.

Akıl

Şu köşenin başında,
Altın eğer önünde,
Bunu bulan kişiler,
Yüz yirmi yaşında
Havayla alınmaz, kiloyla satılmaz,
Kimsede birden fazla olmaz,
Kendininkini birine hediye etmez,
İsmi olsa da cismi olmaz,
Göze görünmez, elle tutulmaz,
Kâr edecek durumu yok, yoktan var olmaz,

Sholining poxoli emas,
Echkining soqoli emas (43: 0327)

Fikr:

Bir nafasda olamni kezar (43: 0328)
Yugurgandan o'tadi,
Bir vaqtda yetadi,
O'q emas, otiladi,
Qush emas, uchadi (43: 0329)

O'q emas,
O'qdan o'zar (43: 0330)
O'zi keng,
Dengizdan chuqur (43:0331-332)

Xayol:

Uzoqning u yog'inda,
Yaqinning bu yog'inda
Ko'rinmas ko'zga,
Tinch bermas bizga (43: 0333)

Maqsad:

Osmondan buyuk (43: 0334)

To'g'rilik:

O'tda yonmas,
Suvga botmas,
Yerda chirimas (43: 0335)

Obro', namus:

Bir to'kilsa, qayta to'lmas (43: 0336)

Salom berish:

O'zi farz, bebismilla (43: 0337)

So'z, gap:

Asaldan shirin,
Zahardan achchiq (44: 0338)
Birovni suydinar,

Çeltiğin samanı değil,
Keçinin sakalı değil.

Fikir

Bir nefeste âlemi gezer.
Koşmayla gerçekleşir,
Bir zamanda yetişir,
Ok değil atılır,
Kuş değil uçar.

Ok değil,
Oktan geçer.
Kendi geniş,
Denizden derin.

Hayal

Uzağın o yanında,
Yakının bu yanında
Görünmez göze,
Huzur vermez bize.

Amaç

Gökyüzünden büyük.

Doğruluk

Ateşte yanmaz,
Suya batmaz,
Yerde çürümez.

İtibar, namus

Bir dökülse tekrar dolmaz.

Salam verme

Kendi farzdır, bismillahtır.

Söz, laf

Baldan tatlı,
Zehirden acı.
Birini sevdidir,

Birovni kuydirar (44: 0339)
 Og'zim ochdim, uchdi ketdi,
 Samarqandu Buxor borib yetdi (44: 0340)
 Og'zimdan tushib qoldi,
 Har tomonga tarqaldi (44: 0341)
 Og'izdan chiqqancha meniki,
 Og'izdan chiqqani elniki (44: 0342)

Yolg'on so'z:

O't emas, kuydirar,
 Pichoq emas, so'ydirar (44: 0343)
 Kim suyaldi, o'sha uyaldi (45: 0344)

Uyqu:

Bozorda sotilmaydi,
 Tarozida tortilmaydi (45: 0345)
 Bozorda topilmaydi,
 Chorsida sotilmaydi (45: 0345a)
 Bozorda sotilmaydi,
 Tarozida tortilmaydi,
 O'zi boldan shirin,
 Yesa bo'lmaydi (45: 0345b)
 Kichkina-mitti,
 tepdi, yiqitdi (45: 0346)
 Kichkina-mitti,
 Xon, xo'jani yiqitdi (45: 0346a)
 Jar yiqildi,
 Kum tiqildi (45: 0347)
 Bir shappati urib yiqitdim (45: 0347a)
 Tepdim,
 To'rga tashladim (45: 0348)
 Tuydim,
 Tubga tashladim (45: 0348a)

Birini yakar.
 Konuštum, uçup gitti,
 Semerkant ve Buhara'ya ulaštı
 Ağzımdan döküldü,
 Her tarafa yayıldı
 Ağızdan çıkana kadar benimki,
 Ağızdan çıktığı elinki.

Yalan söz

Ateş değil yandırır,
 Bıçak değil kestirir.
 Kim güvendi, o utandı.

Uyku

Pazarda satılmaz,
 Terazide tartılmaz
 Pazarda bulunmaz,
 Şehir meydanında satılmaz
 Pazarda satılmaz,
 Terazide tartılmaz,
 Özü baldan tatlı,
 Yenilmez.
 Ufacık tefecik,
 tepti, yere yıktı
 Ufacık tefecik,
 Han'ı, Hoca'yı yere yıktı.
 Yar yıkıldı,
 Kum sıkıştı.
 Bir şaplak vurup yıktım.
 Teptim,
 Köşeye savurdum.
 Dövdüm,
 Derinliğe gönderdim.

Bir otim bor nos,
Ot tuya, ko'tarmas (45: 0349)

Tush:

Saman ot mindim, soy kechdim,
Soyasini ko'rmadim.

Qizil baxmaldan to'n bichdim,
Qiyig'ini ko'rmadim (45: 0350)

Azroil:

Bir bo'ri qo'yning qonini chiqarmay yeb
yotir (46: 0351-352)

Mayit²⁶:

Yer tagida, ho'l to'ngak (46: 0353)

Qabr, mozor:

Jummoq quydim, jubin top,

Jumoy boboy uyin top,

Tag'i quydim, tog'i top

Tog'oy boboy uyin top (46: 0354)

Bir avuç maraş otum var,

At deve, kaldıramaz.

Düş

Saman ata bindim, vadi geçtim,

Gölgesini görmedim,

Kızıl kadifeden elbise biçtim,

Kıyısını görmedim.

Azrail

Bir kurt(tur ki) koyunun kanını dökmeden
yiyip durur.

Ölü

Yer altında nemli kütük.

Kabir, mezar

Bilmece sordum, cevabını bul,

Cuma dede(min) evini bul,

Tekrar sordum, tekrar bul

Tağay dede(min) evini bul!

4.1.4. Hayvonot Dunyosi: Hayvanlar âlemi

Tug'ilmagan qulun:

Shildir-shildir suv kechar,

Suv betini ko'rmagan,

İzillagan ayozda

Ayoz betin ko'rmagan (47: 0355)

Shildir-shildir suv kechar,

Oyog'i suvga tegmas (47: 0355a)

Ot:

Suvdan chopadi,

Manzilga yetadi (47: 0356)

To'rt oyoqli,

Doğmamış Sıpa

Şırıl şırıl su akar

Su çehresini görmez,

Uğultulu ayazda

Ayaz çehresini görmez.

Şırıl şırıl su akar,

Ayağı suya değmez.

At

Sudan geçer (/koşar),

Menzile ulaşır.

Dört ayaklı,

²⁶ O'lit

Temir tuyoqli (47: 0357)

Otning ikki qulog'i, to'rt oyog'i:

Elomon akamning ikki o'g'li

Elakiyib kelayotir,

To'lagan boyning to'rt o'g'li

To'balashib kelayotir (47: 0358)

Otning taqasi, mixi:

To'rt oy, yigirma to'rt yulduz (47: 0359)

Bandini band etdilar,

Payvandini pand etdilar,

Yigirma to'rt yulduzni

To'rt oyga band etdilar (48: 0360)

Ondijon and ayladi,

Shakardan qand ayladi,

Yigirma to'rt begijon,

To'rt o'g'rini band ayladi (48: 0360a)

Otning dumi:

Suvga tushsa mingta,

Suvdan chiqsa bitta (48: 0361)

Tubi bir,

Shoxasi ming (48: 0362)

Eshak:

Bir o'tim bor ovushgina,

Piyodaga kovushgina (48: 0363)

Qulag'i uzun,

Dumi kalta,

Domi ustida

Yurar xalta (48: 0364)

Quyon emas,

Uzun quloq,

Ot emas,

Demir toynakli.

Atın iki kulağı, dört ayağı

Bekçi ağabeyimin iki oğlu

Eleklenip geliyor.

Varlıklı beyin dört oğlu

Tepişip geliyor.

Atın nalı, çivisi

Dört ay, yirmi dört yıldız.

Bağını bağladılar,

Ulanmasını öğütlediler.

Yirmi dört yıldızı

Dört aya esir ettiler.

Andican yemin etti,

Şekerden kant eyledi,

Yirmi dört beycik,

Dört hırsızı tutukladı.

Atın kuyruğu

Suya düştüğünde bin tane,

Sudan çıktığında bir tane.

Kökü bir,

Budağı bin.

Eşek

Bir atım var takasçık,

Yayaya pabuççuk.

Kulağı uzun,

Kuyruğu kısa,

Evi üstünde

Yürür haldır haldır.

Tavşan değil,

Uzun kulak,

At değil.

To'rtta tuyoq (48: 0365)
 Kuchi halol,
 O'zi harom (48: 0366)
 Katta takam besoqol (48: 0367)
 Tapir-tupir to'rtovlon,
 Hangragani birovlon (48: 0368)

Tuya:

Oyog'i popik,
 Og'zi ko'pik (49: 0369)
 O'zi oqmoq,
 Oyog'i poq-moq (49: 0370)
 Hovuzi qulqulum,
 Uzun oyog'u kalta dum (49: 0371)
 Hovuz quldurum²⁷,
 Pocha darozu kalta dum (49: 0371a)
 Kul,
 Kulga borib cho'k (49: 0372)
 Uzun-uzun qizgina,
 Uzun bo'yli qizgina (49: 0373)
 Bu yoqqa o'tdi lop-lop,
 U yoqqa o'tdi lop-lop,
 "Sho'ra" dedi qo'ymadi,
 Yutaverdi! soplab (49: 0374)

Tuya, oyog'i, o'rkachi, ko'zi, dumi:

Bir guppi,
 To'rt tappi,
 Ikki yorug' yulduz,
 Bir qamchi (49: 0375)
 To'rt lop-lop,
 Ikki ding-ding,

Dört toynak.
 Gücü helal,
 özü haram.
 Olgun tekem sakalsız.
 Takır tukur dördü birlikte,
 Anırması birlikte.

Deve

Ayağı paytak,
 Ağzı köpük
 Özü ahmak,
 Ayağı pak mak.
 Ağzı seramikten çömlekçik,
 Uzun ayak ve kısa kuyruk
 Ağız çömlekçik,
 Uzun ayaklı kısa kuyruk
 Kül renkli,
 Küle doğru çök!
 Uzun da uzun kız gibi
 Uzun boylu kız gibi
 Bu yana geçti lap lap
 O yana geçti lap lap
 "Ot" dedi koymadı
 Yutuverdi şapşap.

Deve, ayağı, kamburu, gözü, kuyruğu

Bir kamburu
 Dört tappı
 İki parlak yıldız
 Bir kamçı
 Dört lap-lap,
 İki ding-ding,

²⁷ BS'de qulqulum, qulqudum kelimeleri mevcut bu kelime de muhtemelen yanlış yazılmış ancak anlam çömlekçik olarak uygun düşmektedir.

Bir ship-ship,
 Bir ham-ham (49: 0376)
 Bir lop-lop,
 İkki lop-lop,
 Uch lop-lop,
 To‘rt lop-lop,
 Egri soplap,
 Bir dingil,
 Bir shingil (49: 0376a)
 Opon-opon,
 Eski chopon,
 Yorug‘ yulduz,
 Egri qo‘biz (49-50: 0377)
 Opon-opon,
 Eski chopon,
 Egri qo‘biz,
 To‘rt lop-lop,
 Bir ship-ship (50: 0377a)
 Bupan-bupan, ²⁸
 Eski chopon,
 Yengi yamoq,
 Dardi tomoq (50: 0377b)
Tuya, dumi:
 O‘zi katta,
 Dumi kalta (50: 0378)
 O‘zi katta,
 Sochbog‘i kalta (50: 0378a)
Tuya oyog‘ining izi:
 Momom ketib borayotir,
 Kulchasi qolib borayotir (50: 0379)

Bir şip-şip
 Bir ham ham
 Bir lap lap,
 İki lap lap,
 Üç lap lap,
 Dört lap-lap
 Eğri saplı
 Bir dingil
 Bir şingil
 Kaba saba,
 Eski cüppe,
 Parlak yıldız
 Eğri kopuz
 Kaba saba
 Parlak yıldız
 Eğri kopuz
 Dört lap lap
 Bir şip şip
 Bupan bupan
 Eski cübbe,
 Yeni /(kolu) ekleme,
 Derdi damak.
Deve ve kuyruğu
 Kendi koca,
 Kuyruğu kısa.
 Kendi koca,
 Saç bağı kısa
Deve ayağının izi
 Büyükanmem gidiverir,
 Çöreği kalıverir.

²⁸ Altındaki dizede “chopon” ile kafiye kurmak için devenin “bup bup” devenin bağırma sesine “an” getirilmiş. Bimeceler metninde Bupan-bupan şeklinde yer alan yapı BS’de bupop şeklinde yazılmıştır.

Ketaveradi, ketaveradi,
 Tovoqday yerni o'yib ketadi (50: 0380)
 Ketaveradi, ketaveradi,
 Chavati²⁹day joy oladi (50: 0381)
 Ketaveradi, ketaveradi,
 Do'ppiday joyni oladi (50: 0381a)
 Ko'prik ostida to'rt kulcha (50: 0382)

Sigir:

Erta ketar laylixon,
 Kechda kelar laylixon
 Turli-turli bog'chalardan,
 Yig'ib kelar laylixon (51: 0383)
 Jumboq quydim jubin top,
 Jumaloq quydim otin top,
 Tag'in quydim, tag'in top,
 Endi quydim, endi top,
 Eminboyning otin top (51: 0384)
 Boradi, boradi,
 Bo'yraday yerni olib yotadi (51: 0385)

Ho'kiz, omoch:

Ikki tortar,
 Bir yirtar (51: 0386)

Sigirning olasi:

Yamog'i boru,
 Yirtig'i yo'q (51: 0387)
 Yamog'i bor,
 Tikishi yo'q (51: 0387a)
 Ola-bula,
 Tikishi yo'q (51: 0387b)
 Qaychilamay qiygan,

Gidiverir, gidiverir,
 Tabaktan yeri deşip gider.
 Gidiverir, gidiverir,
 Ekmek gibi yer alır.
 Gidiverir, gidiverir,
 Takke gibi yer alır.
 Köprü altında dört çörek.

İnek, sığır

Erken/ (sabah) gider leylihan
 Akşam gelir leylihan
 Türlü türlü bahçelerden
 Biriktirip gelir leylihan
 Bilmecemi sordum cevabını bul,
 Tostoparlak sordum adını bul,
 Yeniden sordum, tekrar bul,
 Şimdi bıraktım, şimdi bul,
 Eminbay'ın adını bul.
 Gider, gider,
 Hasır gibi yeri alır.

Öküz, saban

İki çeker,
 Bir yırtar.

İneğin alacası

Yaması var ama,
 Yırtığı yok.
 Yaması var,
 Dikişi yok
 Alaca-bulaca,
 Dikişi yok.
 Makaslamadan kesilen,

²⁹ BS'de çavayi olarak yazılmış ve anlamlandırılmış.

İgnalamay-tikkan (51: 0388)

Molning shoxi:

El yotsa-da,

Elomon og'am yotmas (51: 0389)

Egri tolga qor yog'mas (51: 0390)

Sigir tili:

İkki tandirga bir kosov (51: 0391)

İkki o'choqqa bir kosov (52: 0391a)

İkki oxurga bir kosov (52: 0391b)

Uch tandirga bir kosov (52: 0391v)

İkki qozonga bir cho'mich (52: 0392)

İkki qozonga bir dastro'mol (52: 0393)

Sigir yelini:

Ko'pirik tagida to'rtta qurt (52: 0394)

Ko'pirik tagida to'rtta qoziq (52: 0395)

Ombor tagida to'rt qoziq (52: 0395a)

Ko'pirik tagida to'rt naycha (52: 0396)

Ko'pirik tagida to'rt g'arov (52: 0396a)

Ko'pirik tagida to'rtta tutak (52: 0397)

Ko'pirik tagida to'rt ircha (52: 0398)

Ko'pirik tagida to'rtta tuxum (52: 0399)

To'shak osti to'rt bo'g'irsoq (52: 0400)

To'rt qoziq,

Hammaga oziq (52: 0401)

To'rt po'shtli sandig'im,

To'nkarsa to'kilmas (52: 0402)

Sigir sog'ish:

To'rt mergan,

Bir quduqqa tosh otar (52: 0403)

To'rt mo'ltoni,

Bir quduqqa tosh otar (52: 0403a)

İgnelemeden dikilen.

Büyükbaş hayvanın (/sığırın) boynuzu

Halk yatsa da

Bekçi ağabeyim yatmaz.

Eğri dala kar yağmaz.

Sığır dili

İki tandıra bir odun.

İki ocağa bir odun.

İki ahıra bir odun.

Üç tandıra bir odun.

İki kazana bir kepçe.

İki kazana bir mendil.

Sığır memesi

Kabartı(nın) altında dört kurt.

Kabartı(nın) altında dört kazık.

Ambar altında dört kazık.

Kabartı(nın) altında dört boru.

Kabartı(nın) altında dört kamış.

Kabartı(nın) altında dört musluk.

Kabartı(nın) altında dört küçük zeker.

Kabartı(nın) altında dört yumurta.

Döşek altı, dört çörek.

Dört kazık,

Herkese azık.

Dört kapaklı sandığım,

Ters çevrilse dökülmez.

Sığır sağma

Dört nişancı,

Bir kuyuya taş atar.

Dört çingene,

Bir kuyuya taş atar.

To'rt qalandar

Bir quduqqa tuflaydi (53: 0403b)

Sigir sog'ish:

To'rt kal bir o'raga sig'adi (53: 0403v)

Sigir, it yelini:

To'rt chuchuk dona,

Sakkiz achchiq dona (53: 0404)

It, sigir, echki yelini: ³⁰

Sakkizta sardona,

To'rtta mardona,

Ikki durdona (53: 0405)

Sakkiz sagardin,

To'rt magardin,

Ikki qora gardin (53: 0405a)

Sakkiz satron,

To'rt marjon,

Ikki anorjon (53: 0406)

Mol dumi:

Tomga tayoq suyovli (53: 0407)

Mol tezagi:

Qasagani qasagan,

Xasdan buyrak yasagan (53: 0408)

Qo'y:

Kichkintaygina bo'yi bor,

Aylantirgan to'ni bor (53: 0409)

Pastakkina bo'yli,

Issiqqina po'stinli (53: 0410)

Kich-kichkina bo'yi bor,

Sandal kabi dumi bor (54: 0410a)

Kishi ko'rsa kishnamas,

Dört derviş

Bir kuyuya tükürür.

Sığır sağma

Dört kel bir mahzene sığar.

Sığır, it memesi

Dört tane tatlı,

Sekiz tane acı.

Köpek, sığır, keçi memesi

Sekiz baş tane,

Dört merdane,

İki inci tane.

Sekiz sagardin,

Dört magardin.

İki kara gardin (yumru),

Sekiz baş tane(cik),

Dört mercancık,

İki narcık.

İneğin kuyruğu

Dama değnek dayalı.

İnek tezeği

Kasma organı kasan,

Kuru ottan böbrek (/dışkı) üreten.

Koyun

Çocuk gibi (/çocukça) boyu var,

Değişen kaftanı var.

Kıscık boylu,

Sıcacık kürklü.

Kıpkıscık boyu var,

Soba gibi kuyruğu var.

Kişi görse kişnemez,

³⁰ It, sigir, echki yelini cevaplı 405 ve 405a numaralı bilmeceelerde ikki durdona, to'rtta mardona sakkizta sardona şeklinde yazılan bilmece, cevap sıralamasına göre yukarıdaki şekilde düzeltildi.

Yerden choʻp tishlamas (54: 0411)

Olqor³¹:

Buyuk togʻning boshida,

Bukri qoʻchqor oʻynaydi (54: 0412)

Echki:

Soqoli bor,

Moʻylovi yoʻq (54: 0413)

Soqoli bor,

Aqli yoʻq (54: 0413a)

Tugʻilgandayoq soqoli bilan tugʻiladi (54: 0413b)

Shoxi katta,

Dumi kalta (54: 0414)

Beh, beh desam kelmaydi,

Kepak bersam yemaydi (54: 0415)

Taka:

Chorva ichida shayton,

Soqoli uzun sulton (54: 0416)

Echki shoxi:

Hamma yotsa ham

Hasan-Avaz yotmaydi (54: 0417-418)

Charvi:

Qant qantdan kelaman,

Kanti³² rabotdan kelaman,

Etak-boshin turinib,

Qonga tekizmay kelaman (54: 0419)

Gʻaz-gʻaz qaydan kelding,

Qonli buloqdan keldim (55: 0419a)

Qanoting qon boʻlmadimi,

Yerden chöp dişlemez.

Dağ keçisi

Ulu dağın başında

Kambur koç oynar.

Keçi

Sakalı var,

Bıyığı yok.

Sakalı var,

Aklı yok.

Doğduğu gibi sakalı ile doğar.

Boynuzu büyük,

Kuyruğu kısa.

‘Peh peh!’ desem gelmez,

Kepek versem yemez.

Teke, erkek keçi

Çiftlik hayvanlarından şeytan,

Sakalı uzun sultan.

Keçi boynuzu

Herkes yatsa da

Hasan Avaz yatmaz.

İçyağı

Köy köyden gelirim,

Kentten köyden gelirim

Baştan aşağı dürülüp

Kana değmeden gelirim.

Arşın arşın nereden geldin,

Kanlı bulaktan geldim.

Kanadın kan olmadı mı,

³¹ Yazım yanlış, sözlükte Alqor şeklinde geçmekte, *bk.* dizin

³² Kent

Hudayning amri bilan keldim (55: 0419b)

Ko'pkari:

Tom ustida sandiq,

Tomoshadan qoldik (55: 0420)

Yo'l ustida bir sandiq,

Qizig'idan biz qoldik. (55: 0420a)

Olis yerdan chang chiqar (55: 0421)

Toqron³⁴ yerda tozi o'ynar (55: 0422)

Qo'y, echki va qumalog'i:

Erta ketar laylatir,

Oqshom kelar laylatir,

Turli-turli ipakdan

Tuyib kelar laylatir (55: 0423)

Zuv boradi laylixon,

Zuv keladi laylixon,

Turli-turli ipakdan

Tuyma eshar laylixon (55: 0423a)

Cho'chqa:

Hech yerining kasali yo'q,

Birday hangraydi (55: 0424)

Yerda yuradi,

Osmonni ko'rmaydi (55: 0425)

It:

Kunduzi yurib-yurib keladi,

Kechasi g'alvirdan joyni olib yotadi (55: 0426)

Ketaveradi, ketaveradi,

Savatdek yerni oladi (56: 0426a)

Soyada yotar,

Ming qo'y boqar (56: 0427)

Allah'in emri ile geldim.

O'g'lak³³

Dam ustünde sandık,

Temaşadan kaldık.

Yol üstünde bir sandık,

Eğlenceden kaldık.

Uzak yerden toz çıkar

Kurak yerde tazı oynar.

Koyun, keçi ve kığı

Sabah gider döndürür,

Akşam gelir döndürür,

Türlü türlü ipekten

Düğüp gelir döndürür.

Çabuk gitti Leylihan,

Çabuk geldi Leylihan

Türlü türlü ipekten

Düğme yayar Leylihan.

Domuz

Hiçbir yerinde gevşeklik (/hastalık) yok,

Sadece bağırır.

Yeryüzünde yürür,

gökyüzünü görmez.

Köpek

Gündüzleyin yürür yürür gelir

Geceleyin elekten yerini alıyor.

Gidiverir gidiverir,

Sepet gibi yerini alır.

Gölgede yatar,

bin koyun bakar,

³³ O'g'lak oyunu (bk. Dizin)

³⁴ 98. ve 422. bilmecelerde yazım bu şekilde iken üç bilmecede *taqron* olarak geçmektedir, bk. Dizin

El yotsa ham,
 Shalpangquloq yotmaydi (56: 0428)
 Kechalikka hov-hov etar,
 Kunduziga vov-vov etar (56: 0429)
 Vov-vov deydi, baqiradi,
 Tug'ishganin chaqiradi (56: 0430)
 Bo'sag'ada maymunlaydi,
 Chiy tubida chiyillaydi (56: 0431)

Mushuk:

O'choq mo'ynida turgan,
 Ikki ko'zini yumg'on (56: 0432)
 Kichkinagina qumg'on,
 O'tirib ko'zin yumg'on (56: 0433)
 Qora qumg'on,
 Ko'zini yumg'on (56: 0433a)
 Mo'ylovi bor,
 Soqoli yo'q (56: 0434)

Fil:

Uyday joyni olar,
 Sichqondan qo'r qar (56: 0435)
 Tuya desam, kattakon,
 Usti keng, bir makon (56: 0436)
 Ish ish eshagim, ish-ish,
 Quloqlari tirtish³⁵ (56: 0437)

Yo'lbars:

Ola-bula to'ni bor,
 Quyrug'ida xoli bor (57: 0438)
 Yo'l-yo'l to'ni bor,
 Odam qo'r qar turqi bor (57: 0439)
 Matal, matal mattiki

Halk yatsa da
 Kepçe kulak yatmaz.
 Gece boyu hav hav eder,
 Gündüz vav vav eder.
 Hav hav der bağırır,
 Kardeşlerini çağırır.
 Eşikte maymuna yatar,
 Yüksek otlar altında ciyaklar.

Kedi

Ocak başında durmuş,
 İki gözünü yummuş.
 Küpküçücük çaydan,
 Oturup gözünü yummuş.
 Kara çaydan,
 Gözünü yummuş.
 Bıyığı var,
 Sakalı yok.

Fil

Ev kadar yer kaplar,
 Sıçandan korkar.
 Deve desem, heybetli,
 Üstü genişçe bir yer
 Eş eş eşeğim, eş eş
 Kulakları bertik.

Kaplan

Alaca bulaca postu var,
 Kuyruğunda beni var.
 Çizgi gizgi giysisi var,
 İnsan korkutan tipi var.
 Bilmece bilmece dürülmüş ki,

³⁵ tirtiq kelimesi olan ancak sonda redifi sağlamak amacıyla -q, -ş harfine döndürülmüş olmalı.

Tirnoqlari o'n ikki,
 Qildan ola to'ni bor,
 Quyrug'ida xoli bor (57: 0440)
 Jumboq aytdim yo'l-yo'l,
 Tomizig'i tol-tol,
 To'qson eldan yurakli,
 Buni top-chi, chirog'im (57: 0441)

Man-man, maniki,
 Har tirnog'i o'n ikki,
 Qildan ola to'ni bor,
 Quyrug'ida xoli bor.
 Uni topgan yigitning
 Aqlining koni bor (57: 0442)

Ayiq:

Kelganda to'rt oyoq,
 Ketganda ikki oyoq (57: 0443)

Bo'ri:

Dalama-dala qidiradi,
 Qo'y bilan echki oh uradi (57: 0444)
 Go'ng tepada o't yonar (57: 0445)
 Ushugim ushshali,
 Quloqlari bushshali.
 Tog'dan kelsa ko'rasiz,
 Qo'rqa-qo'rqa o'lasiz (57: 0446)
 Matal, matal, maliki,
 Tirnoqlari o'n ikki,
 Huviday-huviday,
 Og'izlari kuviday,
 Tog'dan oshar moli bor,
 Quyrug'ida xoli bor (57-58: 0447-0448)

Tulki:

Tirnaklari on iki,
 Kildan alaca elbisesi var,
 Kuyruğunda beni var.
 Bilmecemi sordum çizgi çizgi
 Hamuru dal dal
 Doksan halktan yürekli,
 Bunu bil bakalım ışıgım.

Ben ben benimki,
 Her tırnağı on iki
 Kildan alaca giysisi var,
 Kuyruğunda beni var.
 Onu bulan yığidin
 Aklının cevheri var.

Ayi

Geldiğinde dört ayak,
 Gittiğinde iki ayak.

Kurt

Tarla tarla gezer,
 Koyun ile keçi ah çeker.
 Yüce dağda ateş yanar.
 Bilmecem bildirmeli,
 Kulakları öfkeli,
 Dağdan gelse görürsünüz
 Korka korka ölürsünüz.
 Bilmece bilmece maliki,
 Tirnaklari on iki
 'Huv gibi huv gibi'
 Ağızlari arı kovani gibi,
 Dağdan çok malı var,
 Kuyruğunda beni var.

Tilki

Qashqir mingan,
 Eshak o'ngargan,
 Echki haydagan,
 Tuya yetaklagan (58: 0449)
 Kechasi ovida,
 kunduzi uyida (58: 0450)

Maymun:

Masala, masala maniki,
 Barmoqlari o'n ikki,
 Hali kelsa ko'rasiz
 Kula-kula o'lasiz (58: 0451)
 Bir matalim bor boshdan,
 Oyog'i temir, toshdan,
 Hali kelsa ko'rarsiz
 Kula-kula o'larsiz (58: 0452)

Kiyik:

Shoxlari bor qo'chqordek,
 bo'yi misli daraxtdek (58: 0453)

Quyon:

Ko'kkina-gina kurracham,
 Jar yoqalab qochadi (58: 0454)
 Uzun quloq,
 Kalta dum (58: 0455)
 Kechasi uxlaydi,
 kunduzi yo'rg'alaydi (58: 0456)
 O'zi yo'rtiq,
 Labi tirtiq (58: 0457)
 Soy ichida sari echki (59: 0458)
 Ushigim xuttatak,
 Quloqlari buttatak (59: 0459)
 Nargi betni ko'rdingmi,

Kurt binen,
 Eşek anırtan,
 Keçi kovan,
 Deve(yi) ardına alan.
 Geceleyin avda,
 gündüzleyin evde.

Maymun

Masal masal benimki,
 Parmakları on iki,
 Şimdi gelse görürsünüz
 Güle güle ölürsünüz.
 Bir bilmecem var baştan,
 Ayağı demirden taştan
 Şimdi gelse görürsünüz
 Güle güle ölürsünüz.

Geyik

Boynuzları var koç gibi,
 boyu sanki dal gibi.

Tavşan

Gökçe gökçe sıpacık,
 Uçurum boyunca kaçır.
 Uzun kulak,
 Kısa kuyruk.
 Geceleyin uyur,
 Gündüzleyin rahvan gider.
 Özü atik,
 Dudağı yırtık.
 Sazlık içinde sarı keçi.
 Bilmecem hareketli,
 Kulakları ayrı.
 Öteki yüzünü gördün mü?

Bergi betni koʻrdingmi,
Oʻng betida xoli bor,
Qurbanbekni koʻrdingmi (59: 0460)

Suvsar:

Koʻrsangiz ayni mishiq³⁶,
Juni terisi pishiq,
Togʻda yurib yashaydi,
Qulogʻi zogʻ tingshaydi (59: 0461)
Ovchilar izlab kelsa,
Darrov qoʻlga tashlaydi (59: 0461a)
Jar boʻyida jar qilich (59: 0462)

Tipratikon:

Yer tagida ignachi ota (59: 0463)
Yer tagida ignachi boqqol (59: 0463a)
Yer tagida Abdurahmon ignachi (59: 0463b)
Yer tagida qubba igna (59: 0464)
Yer tagida voy-voy sanchalak (59: 0465)
Yer tagida mayan qashqa (59: 0466)

Yumronqoziq:

Yerdan chiqadi qoziq,
Isi juda sassiq (60: 0467)

Kalamush:

Qayda gʻanak biladi,
Sarraklaydi, koʻmadi (60: 0468)

Sichqon:

Tokchama-tokcha,
Mirzamamat bachcha (60: 0469)
Tokchama-tokcha,
Xoʻja xon bachcha (60: 0470)
Tokchama-tokcha,

Beriki yuzünü gördün mü?
Ön yüzünde boşluk var,
Kurban beyi gördün mü?

Samur; gelincik

Görseniz aynı kedi,
Yünü, derisi dayanıklı,
Dağda yürüyüp yaşar,
Kulağı karga dinler.
Avcılar arayıp bulsa
Hemen yakalar.
Uçurum boyunda keskin kılıç.

Kirpi

Yer altında iğneci baba.
Yer altında iğneci bakkal.
Yer altında Abdurrahman iğneci.
Yer altında kubbeli iğne.
Yer altında ah vah mızrak.
Yer altında karnı ak tüylü.

Çöl faresi

Yerden çıkar kazık,
kokusu çok kötü.

Lağım faresi

Nerede bir yaprak görür,
Çalar ve gömer.

Sıçan

Raftan rafa,
Mirzamemet çocuk.
Raftan rafa,
Hocahan çocuk.
Raftan rafa,

³⁶ Mushuk

İchi to'la mullabachcha (60: 0471)	İçi dolu molla çocuk.
Tokchama-tokcha,	Raftan rafa,
Azamat ho'ja (60: 0472)	Azamat hoca.
Tokchama-tokcha,	Raftan rafa
Cho'ntak bachcha (60: 0473)	Cep yavru.
Tokchama-tokcha,	Raftan rafa
Shundan Samarqandcha (60: 0474)	Burdan Semerkant'a.
Qochdi,	Kaçtı,
Qo'rg'onga kirdi (60: 0475)	Kaleye girdi.
Pastgina devolcha,	Alçacık duvarcık,
Mastgina kurracha (60: 0476)	Sarhoşçuk sıpacık.
Ter tagida yeznam oti kishnaydi (60: 0477)	Ter altında eniştemin atı kişner.
Yeznam uyidan yugurib chiqdi ko'k qashqa,	Eniştem evinden koşup çıktı gök kılı,
Yovi yo'qdir malla mushukdan boshqa (60: 0478)	Düşmanı yoktur, kumral kediden başka.
Jonsiz yerga jonli kiradi (60: 0479)	Cansız yere canlı girer.
Bir otim bor:	Bir atım var:
Quyruğ'i uzun,	Kuyruğu uzun,
Tez yurar (60: 0480)	Hızlı yürür.
O'zi sayoq,	Kendi serseri
Dumi tayoq (61: 0481)	Kuyruğu değnek.
Bir kul rang buzog'i bor,	Bir kül rengi buzağı var
Uydağilar undan bezor,	Evdekiler ondan bıkar
Bozorga olib borsam,	Çarşıya alıp gitsem,
Topilmaydi xaridor (61: 0482)	Bulunmaz alıcı.
Kul-kul tovug'im,	Gül gül tavuğum,
Kulib bergin, tovug'im,	Gülüver tavuğum,
Sabzi katak ichida,	Havuç kümes içinde
O'ynab bergin tovug'im (61: 0483)	Oynayıver tavuğum.
Bo'rtim, bo'rtim, bo'rtimboy	Börtim börtim börtimbay,
Qorong'ida yurtim boy,	Karanlıkta yurdum bay,

Qora ko'rsa qochdi boy,
 Jirandaga tushdi boy (61: 0484)
 Xuddiboy cho'loq go'r qazir
 Go'r qazisa ham yo'l qazir (61: 0485)
 Bukri momom buk etdi,
 Yugurib yukka ketdi (61: 0486)
 Baxir momo bukka kirdi,
 Yugurib borib jukka kirdi (61: 0487)
 Mattalim mattigina,
 Quloqlari dattigina (61: 0488)
 Kurracha, mastcha,
 Oxurcha pastcha (61: 0489)
 Yugur yugur yugurob,
 Yer tagini qidirob,
 Boyning o'g'li Shomurod,
 Miltiq olib yugurob (61: 0490)
 Yer osti dukurduk,
 Miltiq olib yugurduk (61: 0491)
Sichqon, qopqon:
 Tirik kelib o'likdan osh so'radi,
 O'lik turib tirikni bo'g'ib aldi (62: 0492)

Ko'rshapalak:

Kunduzi ko'rinmas,
 Tunda ko'rinar (62: 0493)

Ko'rshapalak, toshbaqa:

Qanotli, sut beradi,
 Oyoqli don beradi (62: 0494)

Baliq:

Suvda to'g'di,
 Yerda o'ldi (62: 0495)

Kara görse kaçtı bay.
 Çukura düştü bay.
 Özü zengin topal, mezar kazar.
 Mezar kazsa da yol kazar.
 Kambur büyük annem gizlendi,
 Koşup cırlamaya gitti.
 Nefes nefese büyük anne kaçmaya başladı,
 Koşup cırlamaya başladı.
 Bilmecem bilmececik (/dürüləcək)
 Kulakları küçücük.
 Sıpacık, sarhoşçuk,
 Ahırcık alçacık.
 Koş koş koşup
 Yer altını kımıldatıp
 Bayın oğlu Şa(h)murat,
 Silahlanır koşup.
 Yer altı tak tuk,
 Silahlanıp koştuk.
Sıçan, kapan
 Diri gelip ölüden aş sorar,
 Ölü kalkıp, diriye boğar.

Yarasa

Gündüzleyin görünmez,
 Geceleyin görünür.

Yarasa, kaplumbağa

Kanatlı süt verir,
 Ayaklı tohum verir.

Balık

Suda doğdu,
 Yerde öldü.

Qanoti bor uchmaydi,
 Quruqlikda yurmaydi (62: 0496)
 O'zi suvning tagida,
 Ko'zi suvning yuzida (62: 0497)
 Yursa izi yo'q,
 Soyasi ham qoni yo'q (62: 0498)
 Qishda bir joyda,
 Yozda ming joyda (62: 0499)
 Suv tagida oltin boldoq (62: 0500)
 Pichoq ursa qon chiqmas (62: 0501)
 Qamish tagi qaltirar (62: 0502)
 Joni bor jondan,
 Suv ichar ko'ldan,
 Ko'zleri nurdan,
 Terisi puldan (62: 0503)
 Usti pulcha,
 Ichi qiltiriqcha (62: 0504)
 Boshi boru sochi yo'q,
 Ko'zi boru qoshi yo'q,
 Tangasi bor, puli yo'q
 Qanoti bor, uchuvi yo'q (63: 0505)
 Losinda, losinda,
 Daryolar yoqasinda,
 Bir qush ko'rdim
 Qanoti orqasinda (63: 0506)
 Masala,
 Boshini kesmay yesala³⁷(63: 0507)
 Shuning bilan desalar,
 Boshini kesmay yesalar (63: 0508)
Baqa:

Kanadı var uçmaz,
 Karada yürümez.
 Özü suyun dibinde,
 Gözü suyun yüzünde.
 Yürüse izi yok,
 Gölgesi hem kanı yok.
 Kışın bir yerde,
 Yazın bin yerde.
 Su dibinde altın küpe.
 Bıçak vurulsa kan çıkmaz.
 Kamış dibi titrer.
 Canı var candan,
 Su içer gölden,
 Gözleri nurdan,
 Derisi puldan.
 Üstü pulcuk
 İçi kıymıkçık.
 Başı var ama saçı yok
 Gözü var ama kaşı yok,
 Akçesi var, pulu yok,
 Kanadı var, uçması yok.
 İpeğinde ipeğinde,
 Denizler yakasında
 Bir kuş gördüm,
 Kanadı arkasında.
 Mesele,
 Başını kesmeden yeseler.
 Şöyle deseler,
 Başını kesmeden yeseler.
Kurbağa

³⁷ Yesalar

Sassiq ko'lda it hurar (63: 0509)	Kokmuş gölde it ürer.
Uzoq soyda it hurar (63: 0509a)	Uzak sazlıkta it ürer.
Hovuz yonida Sultonboyvachcha o'tiradi (63: 0510)	Havuz yanında Sultan çocuğu oturur.
Suv bo'yida pochcham oti kishnaydi (63: 0511)	Su boyunda eniştemin atı kişner.
Uy oldida yurtilloq,	Ev önünde yurtlak,
Ko'zginasi yiltiroq (63: 0512)	Gözcüğü parlak.
Bo'sag'ada burkillar (63:0513)	Eşikte vıraklar.
Qiya-qiya yerlarda,	Dik dik yerlerde,
Qiyma sulton o'tirar,	Neşeli sultan oturur,
Tirnoqlari kumushdan,	Tırnakları gümüşten,
Hofiz juvon o'tirar (63: 0514)	Hafız genç oturur.
An-a boradi lo'k-lo'k,	İşte a! gider lök lök
Man-a boradi lo'k-lo'k,	İşte a! gider lök lök
Bo'yni kalta ko'zi ko'k,	Boynu kısa, gözü gök
Topmaganning ko'zi ko'k	Bulmayanın gözü gök (gözüne ak düşsün!).
O'zi harom,	Kendi haram,
Sho'rvasi halol (64: 0516)	Çorbası helal.
O'zi ola, ko'zi ko'k (64: 0517)	Kendi alaca gözü gök.
O'zi ola, bo'yni ko'k,	Kendi alaca, boynu gök,
Ana uning turishi.	İşte a! onun duruşu
G'amza bilan yurishi (64: 0518)	Edalı yürüyüşü.
Toshbaqa:	Kaplumbağa
Osti tosh, usti tosh,	Altı taş, üstü taş,
O'rtasida chandir bosh (64: 0519)	Ortasında etli baş.
Osti tosh, usti tosh,	Altı taş, üstü taş,
To'rt oyoqli, bir bosh (64: 0519a)	Dört ayaklı, bir baş.
Osti taxta, usti taxta,	Altı tahta, üstü tahta,
O'rtasida dingil qoqvosh (64: 0520)	Ortasında dingil kuru baş
Tog'u toshlarda toshtovoq,	Dağ ve taşta taş tabak,
İchi to'la go'shtu yog' (64: 0521)	İçi dolu et ve yağ.

Usti toboq, osti toboq,	Üstü tabak, altı tabak,
Toq, toq, toq etar (64: 0521a)	(Ses) eder: Tak tak tak!
İkki toboq,	İki tabak,
Arasida qashqildoq (64: 0522)	Arasında turna.
Emaklagan toshni koʻrdim,	Emekleyen taşı gördüm,
Toshdan chiqqan boshni koʻrdim (64: 0523)	Taştan çıkan başı gördüm.
Bossang vaqillaydi,	Bassan vak vak eder,
Tepsang taqillaydi (64: 0524)	Tepsen tak tak eder.
Janzaq bobo tuyasi,	Canzak baba devesi,
Jar yakalab oʻtlaydi (64: 0525)	Uçurum boyunca otlanı.
Jar yoqasida hamro bobomning tuyasi	Uçurumun kenarında babamın kızıl devesi
oʻtlab yuribdi (64: 0525a)	otlanıyor.
Yer ustida oʻrmalar,	Yeryüzünde yokuşlar,
Chopay desa chopolmas (64: 0526)	Koşayım dese koşamaz
Belang, belang, belang ot,	Aksak aksak aksak at,
Beli qalin- yugʻon ot,	Beli kalın kaba at
Togʻu toshdan yumalab,	Dağdan taştan yuvarlanıp
Tura kelar toʻrigʻ ot (65: 0527)	Şahlanıp gelir doru at.
İlon:	Yılan
Yer tagida hoʻl gavron (65: 0528)	Yer altında nemli değnek.
Yer tagida ola gavron (65: 0528a)	Yer altında alaca değnek.
Yer tagida yogʻli qamchi (65: 0529)	Yer altında yağlı kamçı.
Yer tagida moyli qayish (65: 0530)	Yer altında yağlı kemer.
Yer ostida sariq qayish (65: 0530a)	Yer altında sarı kemer.
Yer ostida xom qayish (65: 0530b)	Yer altında bükülmüş kemer.
Yoʻl ustida uzun argʻamchi (65: 0531)	Yol üstünde uzun halat.
Koʻprik ostida yogʻli hasib (65: 0532)	Köprü altında yağlı mumbar.
Yer tagida sakcha goʻsht (65: 0533)	Yer altında baldır (/kabaca) et
Yer ustida uzun argʻamchi (65: 0534)	Yeryüzünde uzun halat.
Yer tagida oltin bosh (65: 0535)	Yer altında altın baş.
Yer tagida oltin bosh,	Yer altında altın baş,

Koʻrinmaydi qalam qosh (65: 0536)

Yer tagida yeznam oti kishnaydi,

Boray desam boʻrboyimdan tishlaydi (65: 0537)

Yerga yotgan shaxmonni³⁸,

Olib otib boʻlami (65: 0538)

Uzun ichak, uchi tugunchak (65: 0539)

Tanasi chipor,

Oʻrmandan chiqar (65: 0540)

Ogʻzin ochar,

Zahar sochar,

Koʻrgan qochar (66: 0541)

Ola qamchi uradi,

Chumchuqlarni suvradi (66: 0542)

Koʻzi bor, toʻlgʻonadi,

Odam koʻrsa qoʻrqitadi (66: 0543)

Har joyda egri ketadi,

Oʻz iniga toʻgʻri ketadi (66: 0544)

Uzun-uzun iz ketdi,

Uzun boʻyli qiz ketdi,

Qoshginasi qoltirab,

Koʻzginasi yaltirab,

Uzun boʻyli qiz ketdi (66: 0545)

Uzun-uzun iz qolgan,

Zar kokilli qiz borgan,

Boshi qaltiroq,

Koʻzi gʻilayroq (66: 0545a)

Kaltakesak:

Oftobroq yerning qori yoʻq,

Susmaray qushning pari yoʻq (66: 0546)

Görünmez yazar.

Yer altında eniştemin atı kişner,

Gideyim desem baldırımdan dişler.

Yere yatar şaha benzer,

Alıp atmak olur mu?

Uzun bağırsak, ucu düğümcek.

Teni benekli,

Ormandan çıkar.

Ağzını açar,

Zehir saçar,

Gören (ondan) kaçır.

Alaca kamçı vurur,

Serçeleri söker.

Gözü var dolandır,

İnsan görünce korkutur.

Her yere eğri gider,

Kendi inine doğru gider.

Uzun uzun uz gitti,

Uzun boylu kız gitti,

Kaşçığını kaldırıp

Gözcüğünü parlatıp

Uzun boylu kız gitti.

Uzun uzun iz kalan,

Altın kâküllü kız varan

Başı pek titrek,

Gözü pek şaşı.

Kertenkele

Güneşi bol olan yerin karı yok,

Susmaray kuşunun kanadı yok.

³⁸ shahmon olarak BS'de geçer.

Qoragina popish,
Devolga yopish (66: 0547)

Chuvolchang:

Oyogʻi yoʻq, koʻzi yoʻq, yuradi (66: 0548)
Yer tagida qizil ximich³⁹ (66: 0549)

Zuluk:

Qilting, qilting kuloli,
Qiltinglashar kuloli.
Yashil choʻpkan ustida,
Yalanglashar kuloli (66: 0550)

Karacik papuç,
Duvara yapış.

Solucan

Ayağı yok, gözü yok, yürür.
Yer altında kızıl çubuk.

Sülük

Kımıl kımıl sanatkâr,
Kımıldanır sanatkâr.
Yeşil kıymık üstünde
Parlaklaşır sanatkâr.

4.1.5. Parranda va Qushlar: Kümes hayvanları ve kuşlar

Xoʻroz:

Erta turadi,
Jar chaqiradi (67: 0551)
Boshi taroq,
Dumi oʻroq (67: 0552)
Bir qoʻshnim bor avval boshdan,
Soqoli uning qizil goʻshdan,
Sahar turib shovqin solar,
Xabari yoʻq hech bir ishdan (67: 0553)
Kich-kichkina mullalar,
Sahar turib allalar (67: 0554)
Ovozasi azonda,
Mazaligi qozonda (67: 0555)
Sahar azon aytar soʻfi,
Boshiga kiyib qizil doʻppi (67: 0556)
Azon aytar,
Namoz oʻqimas (67: 0557)

Xoʻroz, tovuq:

Horoz

Sabah kalkar,
Car car bağırır.
Başı tarak,
Kuyruğu orak.
Bir komşum var ilk baştan
Sakalı onun kızıl etten,
Sabah kalkıp çağırır,
Haberi olmaz hiçbir işten.
Küçükük mollalar,
Sabah kalkıp ninni söyler.
Sesi ezanda,
Lezzeti kazanda.
Sabah ezan okur sofi,
Başına takıp kızıl takke
Ezan söyler,
Namaz kılmaz.

Horoz, tavuk

³⁹ xivich

Saharxez so'fi,
 Tuynukda bibiotin (67: 0558)
 Imomjon akam sahar turib shovqin solar,
 Imomjon akam xotinlari,
 Sohibjamol otlari,
 Uning tuqqan bolasini yeb bo'ladimi,
 Yeb bo'lmaydimi (68: 0559)

Tovuq:

Gala-galani ko'rdim,
 Ko'chada gadoyini ko'rdim (68: 0560)
 Gala-galani ko'rdim,
 Tug'adigan jonivorni ko'rdim (68: 0561)

Tovuq, tuxum, jo'ja:

Jonlidan jonsiz do'raydi,
 Jonsizdan jonli do'raydi (68: 0562)
 Tirikdan o'lik tug'iladi,
 O'likdan tirik tug'iladi (68: 0562a)
 Oq bo'ldi, ola bo'ldi,
 Ichidan chiqdi, qora bo'ldi (68: 0563)

Tuxum, jo'ja:

Jonsiz dema, jonli o'zi,
 Undan chiqsa mitti ko'zi,
 Pati momiq ichi chip-chip etar (68: 0564)

O'rdak:

Suvga kiradi lik-lik,
 Suvdan chiqadi lik-lik,
 Hamisha lik-lik,
 Tomosha lik-lik (68: 0565)

Laylak:

Kasbi doim taqir-taqir,
 Qayda ilon ko'rsa cho'qir (68: 0566)

Erkenci sofu,
 Pencerede hanımefendi.
 Imamcan ağabeyim sabah kalkıp çağırır,
 Imamcan ağabeyimin kadınları,
 Güzel atları,
 Onun doğan balasını yedi mi,
 Yemedi mi?

Tavuk

Sürü sürüyü gördüm,
 Sokakta dilenciği gördüm.
 Sürü sürüyü gördüm,
 Doğan canlıyı gördüm.

Tavuk, yumurta, civciv

Canlıdan cansız türer,
 Cansızdan canlı türer.
 Canlıdan ölü doğar.
 Ölüden canlı doğar.
 Ak oldu, alaca oldu.
 İçinden çıktı, kara oldu.

Yumurta, civciv

Cansız deme, canlı özü,
 Ondan çıkınca küçücük gözü,
 Tüyü pamuk, içi cik cik eder.

Ördek

Suya girer lik lik
 Sudan çıkar lik lik
 Sürekli lik lik
 Temaşası lik lik

Leylek

İşi daima takır takır
 Nerede yılan görse gagalar.

Hindistondan kelgan lo'k,
 Bo'yni ola, ko'zi ko'k (69: 0567)
 Olisdan kelar ho'lk-ho'lk,
 Bo'yi uzun, oyog'i cho'ziq, ko'zi ko'k (69: 0568)

Tomda turgan pishagim,
 Bo'yni uzun eshagim (69: 0569)
 Uzun-uzun yelgan qush,
 İlda yotgan ilonni,
 Pol ko'rganda bilgan qush,
 Polda yotgan ilonga
 Bo'ynin quloch uzatgan,
 Tumshug'i bilan putini
 Qaysi avliyo qizartgan (69: 0570)

Turna:

Uzun-uzun, uzun soy,
 Uchiga yotgan bormikan
 Ola tovuq makiyon,
 Moyagin topgan bormikan? (69: 0571)
 Uzun boqli kuvanim,
 Shamol olib boradi.
 Bildir-bildir ko'zima,
 İzi qolib boradi (69: 0572)
 Oy ostidan o'tgan yigit,
 Oltin surnay tortgan yigit
 Yer ustidan o'tgan yigit,
 Yetti surnay tortgan yigit (69: 0573-0574)

Tovus:

Baraki-baraki⁴⁰,

Hindistan'dan gelen deve,
 Boynu alaca, gözü gök.
 Uzaktan gelir holk holk
 Boyu uzun ayağı daha uzun, gözü gök.

Çatıda duran kedim,
 Boynu uzun eşeğim.
 Uzun uzun uçan kuş!
 Ülkede yatan yılanı
 Yerde görünce bilen kuş!
 Yerde yatan yılana
 Boynunu kulaç uzatan,
 Gagan ile butunu (/bacağını)
 Hangi evliya kızartmış?

Turna

Uzun uzun uzun nehir!
 Yanına yatan var mı ki?
 Alaca tavuk, dişi kuş!
 Yumurtanı bulan var mı ki?
 Uzun ipli ipçiğim,
 Rüzgâr alıp gider.
 Bildir bildir gözüme
 İzi kalıp gider.
 Ay altından geçen yiğit,
 Altın zurna çalan yiğit,
 Yeryüzünden geçen yiğit,
 Yedi zurna çalan yiğit.

Tavus Kuşu

Uzun yeleli, kuyruklu at,

⁴⁰ BS'de baraqi olarak işlenmiştir.

Barmoqlari o'n ikki,
Surma qora to'ni bor,
Quyruq'ida dumi bor (69: 0575)

Burgut:

Qirdan turib tuxum irg'itdim (70: 0576)

Sa'va:

Bir qushim bor farangi,
chorbog'da chalar changdi (70: 0577)

Boyo'g'li:

Orqadan kelar lo'k-lo'k,
Bo'yni kalta, ko'zi ko'k (70: 0578)
Boyning o'g'li ko'kka qarab yig'laydi (70: 0579)

Kaklik:

Liking-liking yo'rg'asi,
Og'zida baxmal to'rvasi (70: 0580)
Yuqoridan keladi zebogina tovshi bor,
Oyog'ida paxmoqqina kovshi bor (70: 0581)
Buxarodan kelgan minoli,
Og'zi-boshi xinoli (70: 0582)
Saroyda sari otim,
Sebi bilan kishnaydi.
To'qayda to'riq otim,
To'pi bilan kishnaydi (70: 0583)⁴¹

Qirg'ovul:

Qizil yulg'unning tagida,
Qizlargul opam yotibdi (70: 0584)

Olashaqshaq:

Surp ko'ylaklik,
Selon kamzullik (70: 0585)

Parmaklari on iki,
Sürme kara giysisi var,
Kuyruğunda sapı var.

Kartal

Çölden yükselip yumurta fırlattım.

Renkli kuş

Bir kuşum var Avrupaî,
Bağ evinde çalar çengi.

Baykuş

Arkadan gelir rahvan rahvan
Boynu kısa, gözü gök.
Zenginin oğlu göğe bakıp ağlıyor.

Keklik

Apul apul yürümesi
Ağzında kadife torbası.
Yüksekten gelir hoş sesi var,
Ayağında tüylü papucu var
Buhara'dan gelen benekli
Ağzı başı kınalı.
Sarayda sarı atım,
Kimsesiz gibi kişner
Ormanda doru atım,
Hep birlikte kişner.

Sülün

Kızıl ılgın altında
Kızlargül ablam yatmış.

Ağaçkakan

Sade gömlekli,
Düz renkli, uzun yelekli.

⁴¹ Codex Cumanicus'ta at sucuğu cevaplı bilmece ile ilk iki dize benzerdir (Argunşah-Güner, 2015: 349).

Liking-liking yo'rg'asi bor,
Kumush choqli sirg'asi bor (70: 0586)

Zag'izg'on:

Atlas ko'ylak qanoti,
Xush xabarchi odati (71: 0587)
Oqligi sutday,
Ko'kligi nilday,
O'tirishi bekday (71: 0588)
Yozda keladi,
Qishda ketadi (71: 0589)

Ko'k kaptar:

Jar boshida yoshil paxta (71: 0590)

Bulbul:

Gul ustida olifta ashulachi (71: 0591)
Gul ustida olifta (71: 0592)
Gul shohida Hasan matcha (71: 0593)
Bir qushim bor farangi,
Bog'larda chaladi changi,
O'ni topmagan odam,
Ko'knori ham bangi (71: 0594)

Qaldirg'och:

Zuv-zuv barag'ay,
Tomdan qarag'ay,
Cho'p, loy cho'qiqay,
Savat to'qig'ay (71: 0595)

Chumchuq:

Kichkina juvonmarg,
Tom boshidan o'tin tashlaydi (71: 0596)
Chang'aroqda chirqillaydi (71: 0597)

Bedana:

Qizil qiya ichida

Apul apul yurumesi var,
Gümüş çak (/çak eden) küpesi var.

Saksağan

Atlas gömlek kanadı,
Hoş haberci âdeti.
Aklığı süt gibi,
Maviliği nil gibi,
Oturuşu bey gibi.
Yazın gelir,
Kışın gider.

Yeşil güvercin

Yar başında yeşil pamuk.

Bülbül

Gül üstünde süslü şarkıcı.
Gül üstünde süslü(/ce)
Gül dalında Hasan direkte.
Bir kuşum var Avrupai,
Bağçelerde çalar çengi,
Onu bulmayan adam,
Esrarkeş hem tiryaki.

Kırlangıç

Tez tez gider,
Damdan bakar,
Çöp, çamur gagalar,
Sepet dokur.

Serçe

Küpçücük bahadır,
Dam başından odun atar.
Kümbetin başında cıvıldar.

Bıldırcın

Kızıl uçurum içinde

Qiyima juvon o'tirar,
 Dakanasin dol qo'yib
 Dalva juvon o'tirar (72: 0598)

Tuxum:

Qoziqda qor turmas (72: 0599)
 Qoziq boshida qor turmas,
 Yontoq boshida joy bo'lmas (72: 0600)
 Oq o'tov,
 Og'zi butov (72: 0601)
 Mening bir o'tovim bor,
 Oynasi, eshigi yo'q (72: 0602)
 Oy dalada oq o'tov,
 Og'zi, burni yo'q o'tov (72: 0603)
 Oq sandiq,
 Og'zi yo'q sandiq (72: 0604)
 Oq uycha,
 Eshigi ochilguncha (72: 0605)
 Oq idishcha,
 Bir teshilguncha (72: 0606)
 Eshigi yo'q,
 Oq chumboq (72: 0607)
 O'tga tushsa muz bo'lar (72: 0608)
 U nimadir o'tga tushsa, muz bo'lar,
 O'zga muzlar o'tga tushsa, suv bo'lar (72: 0609)
 Pishirsa osh bo'lur,
 Pishirmasa qush bo'lur (72: 0610)
 Bir kosada ikki xil ovqat (72: 0611)
 Ey birodar, buni toping zinhor,
 Bir idishda ikki turli suv bor.
 U na suvdir o'tga qo'ysa, muz bo'lar,

Neşeli genç oturur,
 Şalını ortalık yere koyup
 Divane genç oturur.

Yumurta

Kazıkta kar durmaz.
 Kazık başında kar durmaz,
 Diken başında yer tutmaz.
 Ak otağ,
 Ağzı tam.
 Benim bir otağım var,
 Penceresi, kapısı yok.
 Geniş ovada ak otağ,
 Ağzı, burnu yok otağ.
 Ak sandık,
 Ağzı yok sandık.
 Ak evcik,
 Kapısı açılınca.
 Ak tasçık,
 Bir delinince.
 Kapısı yok,
 Ak bohça.
 Od'a tüşse buz olur.
 O nedir ateşe düşse buz olur,
 Başka buzlar ateşe düşse su olur.
 Pişirilse aş olur,
 Pişirilmezse kuş olur.
 Bir kâsede iki çeşit yemek.
 Ey birader, bunu bul zinhar!
 Bir kapta iki türlü su var.
 O ne sudur: od'a koyulsa buz olur,

O'zga muzlar o'tga qo'ysa, suv bo'lar.(73: 0612)

Bir uyda ikki o'rtoq,
Biri sariq, biri oq (73: 0613)

Birgina uycha,
Teshigi ham,
Eshigi ham yo'q (73: 0614)

O'zi dumaloq,
Qor kabi oq (73: 0615)
Mushtdaygina yer yutkur (73: 0616)

Qush uyasi:

Jar boshida uyurma (73: 0617)
Chiy tagida chini kosa (73: 0618)
Bolorda beshik bor (73: 0619)

Bir odada iki ortak,
Biri sarı biri ak.

Biricik evcik,
Deliği de
Kapısı da yok.

Özü yuvarlak
Kar gibi ak.
Avuç kadar yer yutan.

Kuş yuvası

Uçurum başında yığınak.
Hasıraltında çini kâse.
Kirişte beşik var.

4.1.6. Hasharotlar: Böcekler

Ari:

Kichkina mitti,
Shoxini tirab suv ichdi (74: 0620)
Zuv-zuv borar,
Zuv-zuv kelar,
Doston o'qir,
G'alvir to'qir (74: 0621)
Zuv boradi Zuleyho,
Zuv keladi Zuleyho,
Turli-turli ipakdan
Tugmalaydi Zulayho (74: 0622)
Zuv-zuv, zuvon qush,
O'zlari bezavon qush,
Hay-hay, uning yurishi,
G'amza bilan turishi (74: 0623)

Arı

Ufacık tefecik,
El dayayıp su içti.
Tez tez gider,
Tez tez gelir,
Destan okur,
Kalbur dokur.
Hızlı gider Züleyha,
Hızlı gelir Züleyha,
Türlü türlü ipekten
Düğüm düzer Züleyha.
Hızlı hızlı koşan kuş,
Kendileri dilsiz kuş,
Hey hey onun yürüyüşü
Edalı duruşu.

G'im-g'im boradi,

G'im-g'im keladi (74: 0624)

Uchip yurgan qarg'aning

İnin buzib bo'lami? (74: 0625)

İpak qurti:

Tutdan biza ko'ylak to'qir (75: 0626)

Tutdan o'zgasi ko'rinmas ko'ziga,

Kiygan ko'ylagi ko'rinmas o'ziga (75: 0627)

Ko'k yeb, oltin o'raydi (75: 0628)

Oltin yalab uchadi,

Nuqul ipak quchadi (75: 0629)

Oq qush, oppoq qush,

Yer yuzida suv ichmas qush (75: 0630)

Daraxt shoxida sakson tuxum (75: 0631)

Kapalak:

Bir qushim bor, suyagi yo'q (75: 0632)

Joni boru suyagi yo'q (75: 0633)

Qanati bor, qoni yo'q,

Tuxum qo'yar, soni yo'q (75: 0634)

Top-top lagalak,

Toboni yo'q lagalak,

Suvdan o'tgan lagalak,

Suyagi yo'q lagalak (75: 0635)

Ovhu laylak, uvhu laylak,

Suvdan o'tar, suyaksiz laylak (75: 0636)

Chigirtka:

O'zi yo'qdek,

Tovushi o'qdek (75: 0637)

O'tirishi o'ymoqday,

Baqirishi toyloqday (75: 0638)

O'tirishi tulkiday,

Gıv gıv gider,

Gıv gıv gelir.

Uçup giden karganın

İnini bozmak olur mu?

İpek böceği

Duttan bize gömlek dokur.

Duttan başkası görünmez gözüne,

Giydiği elbise (/gömlek) görünmez özüne.

Yeşil yiyip, altın (/sarı) örer.

Altın yalayıp uçar,

Hep ipek kucaklar.

Ak kuş, akpak kuş,

Yeryüzünde su içmez kuş

Ağaç dalında seksen yumurta.

Kelebek

Bir kuşum var, kemiği yok.

Canı var ama kemiği yok.

Kanadı var, kanı yok,

Yumurta yumurtlar, sayısı yok.

Bul bul! leylek,

Işığı yok leylek,

Sudan geçen leylek,

Kemiği yok leylek.

Ha bu leylek, ha şu leylek,

Sudan geçer, kemiksiz leylek.

Çekirge

Özü yok gibi (/sanki),

Sesi ok gibi (/sanki)

Oturuşu oymak gibi

Bağırması taycık gibi.

Oturuşu tilki gibi,

O't yeyishi yilqiday (75: 0639)
 Aranday-parangday,
 Ikki ko'zi zaparangday⁴² (76: 0640)
 Qush qanotlik,
 Ho'kiz bo'yinlik (76: 0641)
 Etagimning eri bor,
 Yetti tanob yeri bor,
 Yetti tanob yerida,
 Dumi kalta bo'ri bor (76: 0642)
 Ho'kiz shoxli,
 Buqa bo'yinli,
 Qiyg'ir qanotli,
 Eshak sag'irli,
 Tuya ayoqli (76: 0643)
 Ot jag'li,
 Qo'y ko'zli,
 Quyon og'izli,
 Ajdahor ajdodli,
 Qarchig'ay qanotli,
 Miltiq siyraqli (76: 0644)
 Yuqoridan keladi lo'k,
 Ikki ko'zi ko'k,
 Izarlasa izi yo'q,
 Tizarlasa tizi yo'q (76: 0645)
Qo'ng'iz:
 Qora o'zi, qarg'a emas,
 Shoxlari bor, ho'kiz emas,
 Olti oyoq, tuyqsiz,
 Uchadi, chig'illaydi,
 O'tirib yer kovlaydi (76: 0646)

Ot yemesi yilkı gibi.
 Karamsı uçan,
 İki gözü aynı safran.
 Kuş kanatlı,
 Öküz boynuzlu.
 Eteğimin eri var,
 Yedi ip yeri var.
 Yedi ip yerinde
 Kısa kuyruk kurt var.
 Öküz boynuzlu
 Boğa boyunlu,
 Atmaca (/kerkenez) kanatlı,
 Eşek sağrılı,
 Deve ayaklı.
 At çeneli,
 Koyun gözlü,
 Tavşan ağızlı,
 Ejdarha soylu,
 Doğan kanatlı,
 Ok bacaklı.
 Yukarıdan gelir deve,
 İki gözü gök,
 İzi aransa izi yok,
 Dizi aranırsa dizi yok.
Böcek
 Özü kara, karga değil,
 Boynuzları var, öküz değil,
 Altı ayak, toynaksız,
 Uçar, çığırdar.
 Oturup yer kazar.

⁴² Za'faron

İs biladi, it emas,
 İn kazlaydi, tulki emas,
 Qanoti bor uchadi,
 O'zi qush emas (76: 0647)
 Olti oyoqli alp emas,
 O'zi qora, dev emas,
 It emas, itolg'i emas,
 Uchib hech yerga bormas (77: 0648)
 O'zi qora qanotli,
 Shoxlari bor, tirnoqli (77: 0649)
 Kichkina lo'li,
 Keyiniga yetmaydi to'ni (77: 0650)

Chayon:

Pichigina mumdast,
 Ot, tuya ko'tarolmas (77: 0651)
 O'zi bir otim noscha,
 Uni tuya ko'tarmascha (77: 0652)
 Bir otim bor ajabgina,
 Dumlari bor gajakkina,
 Hali kelsa ko'rarsiz,
 Qo'rqa-qo'rqa o'larsiz (77: 0653)
 O'zlari ajabgina,
 Quyruqlari gajakkina,
 Hali o'psa ko'rasan,
 Yig'lay yig'lay o'lasan (77: 0654)
 Matalim mattigina,
 Ko'zleri dattigina (77: 0655)

Chumoli:

Beli-beli belang ot,
 Beli nozik kurang ot,
 Toqqa minsa toymas ot,

Kokuyu tanır, köpek değil,
 İn kazar, tilki değil,
 Kanadı var uçar,
 Kendisi kuş değil.
 Altı ayaklı alp değil,
 Kendisi kara, dev değil,
 Köpek değil, doğan değil
 Uçup hiçbir yere gitmez.
 Kendisi kara kanatlı,
 Boynuzları var, tırnaklı.
 Küçük çingene,
 Giyinmeye yetmez elbisesi

Akrep

İpincecik mum elli
 At, deve taşıyamaz.
 Özü bir avuç maraş otu,
 Onu deve taşıyamaz.
 Bir atım var pek acayip
 Kuyrukları var kıvrımcık,
 Şimdi gelse görürsünüz,
 Korka korka ölürsünüz.
 Kendileri pek acayip,
 Kuyrukları dapdağımık,
 Şimdi öpse görürsün,
 Ağlaya ağlaya ölürsün.
 Bilmecem bilmececik (/dürülücek)
 Gözleri küçükçük.

Karınca

Beli beli ince at,
 Beli nazik al at,
 Dağa çıksa kaymaz at

O'lat tekxa o'lmas ot (77: 0656)

Beli-beli belang ot,

Beli qizday kurang ot,

Tog'i toshdan toymagan

Halov tuya o'lmagan

Beli ingichka kurang ot (77-78: 0656a)

Burang burang burang ot,

Beli qayqi kurang ot,

Tog'i toshdan qayrilmas,

Oyoqlari tayrilmas (78: 0656b)

O'zi kichik, tolmas ot,

Ochin-to'qin qolmas ot (78: 0657)

Jinday, jinday, jinday qiz,

Chin tepaga chiqdi qiz,

Bolalarini iyartib,

Undan yuqori chiqdi qiz (78: 0658)

Tog'dan toymas ot,

Miltiq tengmas ot (78: 0659)

Buvamning tuyasi

Jar yoqalab yuradi (78: 0660)

U yoqdan, bu yoqdan

Karvon o'tdi, ko'rdingmi? (78: 0661)

Uzun tot ko'cha

İchi to'la lo'libachcha (78: 0662)⁴³

Qatorma qator,

Zanjirdak qator (78: 0663)

Uzun-uzun ulog',

Yo'llarga tuzog',

Kadi-madi shog',

Bir shoddoz munchog' (78: 0664)

Hastalık bulaşsa ölmez at.

Beli beli aksak at,

Beli kız gibi al at,

Dağ ve taştan kaymayan

Helvada debelenip ölmeyen

Beli ince al at.

Eğri büğrü bükük at,

Beli kayak al at,

Dağdan ve taştan eğrilmez,

Ayakları kaymaz.

Özü küçük, yorulmaz at,

Yarı aç yarı tok kalmaz at.

Cin gibi, cin gibi, cin gibi kız,

Tam tepeye çıktı kız,

Yavrularını izleyip,

Ondan yukarı çıktı kız.

Dağdan kaymaz at,

Tüfek(/ok) değmez at.

Dedemin devesi

Uçurum boyunca yürür.

O yandan bu yandan

Kervan geçti, gördün mü?

Uzun yabancı sokak,

İçi dolu oynayan çocuk.

Sıra ha sıra,

Zincir gibi sıra.

Uzun uzun ulak,

Yollara tuzak,

Kedi medi şak,

Mutlu eden boncuk.

⁴³ Bu bilmecede karınca yuvası sorulmakta ancak karınca cevaplı bilmecelere dahil edilmiş.

Joni bor, qoni yo‘q,
Yer ostida soni yo‘q (78: 0665)
Beli qilday,
Bashi xumday (78: 0666)
Yo‘l ustida go‘ja qaynar (78: 0667)
Taqrón yerda buloq qaynar (79: 0668)

Chumoli uyasi:

Mingta qo‘yim sig‘adi,
Bir bog‘ bedam sig‘maydi (79: 0669)

O‘rgimchak:

U yoqqa boradi,
Bu yoqqa boradi,
Bo‘z to‘qiydi (79: 0670)
Zim-zim boradi,
Zim-zim keladi,
G‘alvir to‘qiydi (79: 0671)
To‘r bilan o‘rab olgan,
Pashshaga zanjir solgan (79: 0672)
To‘r ustida yashaydi,
Pashshani o‘rab tashlaydi (79: 0673)

Pashsha- Chivin:

Kichkina-mitti
Qo‘limga olsam, qavurg‘asi sinib ketdi (79: 0674)
Qo‘limga olsam, joni chiqar (79: 0674a)
O‘zi yo‘qday, botirim,
Ovozi o‘qday, botirim,
Shapaloq yurtga borib,
O‘lib qolgan, botirim (79: 0675)
O‘zlari qildakkina,

Canı var, kanı yok,
Yer altında sayısı yok (/sayısız)
Beli kıl gibi,
Başı küp gibi.
Yol üstünde göce⁴⁴ kaynar.
Kurak yerde bulak kaynar.

Karınca yuvası

Bin tane koyun sığar,
Bir bağ yoncam sığmaz.

Örümcek

O yana gider,
Bu yana gider.
Kumaş dokur.
Gizli gizli gider,
Gizli gizli gelir,
Kalbur dokur.
Ağ ile örmüş,
Sineğe zincir salmış.
Ağ üstünde yaşar,
Sineği sarıp atar.

Sinek- Sivrisinek

Ufacık tefecik,
Elime alsam, kaburgası kırıldı.
Elime alsam canı çıkar.
Kendi yok gibi, yiğidim,
Sesi ok gibi yiğidim,
Şaplak yurda varıp,
Ölmüş kalmış yiğidim.
Kendileri kıl gibicik

⁴⁴ bk. Dizin go‘ja

Tovushlari zildakkina,
 Shapaloq yurtga borib,
 Shahid o'lgan, voy to'ram (79: 0676)
 Chiydim, chiydim, chiydim qush,
 Chiy boshiga qo'ndi qush,
 Qirg'ini keldi qirildi,
 Mahali keldi tirildi (79: 0677)
 Biz-biz edik, biz edik,
 Bir talay bizildik,
 Mahali keldi tirildik,
 Qirg'in keldi qirildik (80: 0678)

Kana:

Is biladi, it emas,
 O'zi kichik, bit emas,
 Odamni ko'p talaydi,
 Qon ichib, u to'yimas (80: 0679)
 O'zi to'q,
 Ko'lankasi yo'q (80: 0680)

Burga:

Soy ichida saksonboy (80: 0681)
 Qorong'i tom ichida,
 Qora buzoq dirkillar (80: 0682)
 Qish bo'lsa uxlaydi,
 Yoz bo'lsa dikillaydi (80: 0683)
 O'zi kichik qumdan,
 Qon ichadir bizdan (80: 0684)
 Albar-jalbar yo'rtib yurar,
 Ushlay desam, hurkib ketar (80: 0685)
 Pichigina bo'yi bor,
 Takakidan to'ni bor (80: 0686)

Bit:

Sesleri zil gibicik,
 Şaplak yurda varıp,
 Şehit olmuş, vay beyefendim,
 Çiydim çiydim çiydim kuş,
 Çiy başına kondu kuş,
 Hastalık geldi kırıldı,
 Zamanı geldi dirildi.
 Biz biz idik, biz idik;
 Birçok vız vız idik.
 Zamanı geldi dirildik,
 Hastalık geldi kırıldık.

Kene

Koku alır, it değil
 Özü küçük bit değil,
 İnsanı çok yağmalar,
 Kan içip o doymaz.
 Özü tok,
 Gölgesi yok.

Pire

Sazlık içinde seksen bey.
 Karanlığın tam içinde
 Kara buzağı titrer.
 Kış olunca uyur,
 Yaz olunca dikleşir.
 Kendi küçük kumdan
 Kan içer bizden.
 Şen şakrak sıçrayıp yürür,
 Tutayım desem, ürküp gider.
 Küçük boyu var,
 Deriden elbisesi var.

Bit

Abdullaxon, beustixon (80: 0687)
 Osmonu resmon,
 Mulla Abdurahmon
 Beustixon (80: 0688)
 Oltayni paltayni,
 Yapaloq toshga surtaymi (81: 0689)
 Hay-hay mittono,
 Ushlab uni tuttono,
 Ikki toshga buqono (81: 0690)
 Kichkinagina bo'yi bor,
 Odam yeydigan o'yi bor (81: 0691)
 Mundaygina mentak,
 Meni yegan tentak (81: 0692)
 To'qay ichida to'ng'iz (81: 0693)
 Chel tagida qurbaqa (81: 0694)
 Ajriqli yerda eshak uxlaydi (81: 0695)

Abdullah han, kemiksiz(dir)
 Göğü ipten ayırt edemeyen
 Molla Abdurrahman
 Kemiksiz(dir).
 Kızıl tilki, mızıl tilki,
 Yassı taşa sürteyim mi?
 Hey hey küçük tane
 Kavrayıp onu tut tane
 İki taşa çarp tane.
 Küpküçücük boyu var,
 İnsanı yeme düşüncesi var.
 Bu kadarcık ben gibi
 Beni yiyen aptal.
 Orman içinde domuz.
 Sınır dibinde kurbağa.
 Ayrık otlu yerde eşek uyuklar.

4.1.7. Daraxt va Mevalar: Ağaçlar ve Meyveler

Daraxt:

Yozda kiyinadi,
 Qishda yechinadi (82: 0696)
 O'zi bitta, tili mingta (82: 0697)

Terak, barglari:

Hasan aka tikka turadi,
 Bolalari chapak chaladi (82: 0698)
 Bolalari qarsak chaladi,
 Onalari o'yinga tushadi (82: 0699)

Archa:

Yozda hem qishda
 Bir xil kiyimda (82: 0700)
 Yozin-qishin barobar,

Ağaç

Yazın giyinir,
 Kışın soyunur.
 Özü bir, dili bin.

Kavak ve yaprakları

Hasan ağabey dimdik durur
 Evlatları el çırpır.
 Evlatları el çırpır.
 Anneleri oynar (/raks eder).

Çam ağacı

Yazda ve kışta
 Aynı giyside.
 Yaz ve kışla beraber

Ko‘m-ko‘k turar barglar,
O‘zi ming yoshga kirar (82: 0701)

Mevali daraxt:

Otasi uyda qolar,
bolasi bozor borar (82: 0702)

Yong‘oq:

Kichkina qozonning oshi totli (83: 0703)

Kichkina qozon,

Oshi shirin (83: 0703a)

Kichkina dekcha,

İchi mazalikcha (83: 0704)

Kichkina dekcha,

İchi to‘la yog‘liqcha (83: 0704a)

Kichkina qozon,

Jingila⁴⁵ palov (83: 0705)

Kichkina qozon,

Jikr palov (83: 0705a)

Kichkina tandircha,

İchi to‘la kulcha (83: 0706)

Kichkina toboq,

İchi to‘la yoq (83: 0707)

To‘g‘oloq qoboq,

İchi to‘la yoq (83: 0708)

U yoni toq,

Bu yani tog‘,

O‘rtasida, sarig‘ yog‘ (83: 0709)

Usti zahar, ichi tosh,

Toshning ichi asal (83: 0710)

Po‘sti qalin, qoboqday,

Beli bog‘li tanobday,

Yemyeşil ayağı kalkar yapraklar
Özü bin yaşına girer.

Meyve ağacı

Babası evde kalır,
yavrusu pazara varır.

Ceviz

Küçük kazanın aşısı tatlı.

Küçük kazan,

Aşısı şirin.

Küçük kazancık,

İçisi lezzetlice.

Küçük kazancık,

İçisi dolu yağlıca.

Küçük kazan,

Kıvrımlı pilav

Küçük kazan,

Pek dolu pilav.

Küçük tandırcık,

İçisi dolu çörek.

Küçük tabak,

İçisi dolu yağ.

Yuvarlak kabak,

İçisi dolu yağ.

O yanı dağ,

Bu yanı dağ,

Ortasında tereyağ.

Üstü zehir, içi taş,

Taşın içi bal.

Kabuğu kalın, kabak gibi

Beli bağlı ip gibi,

⁴⁵ BS’de jingila şeklindedir.

Mevasi sarig' yog'day (83: 0711)
 Beli bog'li, cho'tir choldir,
 Qo'ynida bor bujur kampir (83: 0712)
 Kichkina xotin shoshaqon,
 Kichkina qozon, toshoqon (83: 0713)

Bodom:

Osti taxta, usti taxta,
 O'rtasida yashil paxta (84: 0714)
 U yog'i tog', bu yog'i tog',
 O'rtasida ko'k yon tog' (84: 0715)
 Ikki tog'ning orasida,
 Bir tup yantoq (84: 0715a)
 Qo'tir tosh,
 Ichinda osh (84: 0716)

O'rik:

Osh ichida tosh,
 Tosh ichida osh (84: 0717)
 Uzoqdan qaradim araq-araq,
 Qoshiga bordim, zar xalak (84: 0718)

Danak mag'zi:

U yog'i tosh, bu yog'i tosh,
 O'rtasida pishgan osh (84: 0719)

O'rik guli:

Pastu baland ko'p xotin,
 Ko'ylaklari oq, gulgun (84: 0720)

Olma:

O'zi ko'm-ko'k,
 yuzi qip-qizil (84: 0721)

Shaftoli:

O'zi shirin tukligina,
 Mazasi bor totligina (84: 0722)

Meyvesi tereyağı gibi.
 Beli bağlı, çalık ihtiyar,
 Koynunda var kırışik kocakarı.
 Küçücük hatun pek telaşlı
 Küçücük kazan pek taşkın.

Badem, çağla

Altı tahta, üstü tahta,
 Ortasında yeşil pamuk.
 O tarafı dağ, bu tarafı dağ,
 Ortasında yeşil yassı kubbe.
 İki dağın arasında
 Bir adet yassı kubbe.
 Benekli taş,
 İçinde aş.

Kayısı (ağacı)

Aş içinde taş,
 Taş içinde aş.
 Uzaktan baktım dik dik,
 Yanına vardım, sarı elek.

Çekirdek içi

O yanı taş bu yanı taş,
 Ortasında pişmiş aş.

Kayısı (ağacı) çiçeği

Kısa ve uzun çok kadın
 Gömlekleri ak, gül renkli.

Elma

Özü yemyeşil,
 yüzü kıpkızıl.

Şeftali

Kendi tatlı tüylücük,
 Lezzeti var şekercik.

Bodom kabi yaprog'ı,
Sollanadi butog'ı (84: 0723)

Behi:

Past-past bo'yi bor,
Malla to'ni bor (85: 0724)
Mallagina to'ni bor,
Nordongina ta'mi bor (85: 0725)
Dum-dumalok bo'yi bor,
Polovda obro'yi bor (85: 0726)

Jiyda:

Bir qop un,
Ichida ustun (85: 0727)
Qopcha,
Qopcha ichida uncha,
Uncha ichida ustuncha (85: 0728)
Ichi unday,
Sirti qopday (85: 0729)
Ichi un-un,
Tashi gulgun (85: 0730)
Tashi gulgun,
Ichi un-un,
Uning ichi ustun (85: 0730a)
Yuzi gul-gul,
Ichi un-un,
Alacha Malikajon (85: 0731)
Tashi qizil anordan,
Ichi oq-unday,
O'tirishi gulday (85: 0732)
Ichi unday,
Sirti xinday,
O'tirishi Fazilaxonday (85: 0733)

Badem gibi yaprağı,
Sallanıyor budağı.

Ayva

Ufak tefek boyu var,
Kumral giysisi var.
Kumral gibi giysisi var,
Nar gibi tadı var.
Tostoparlak boyu var,
Pilavda (pek) değeri var.

İğde

Bir torba un,
İçinde sütun.
Torbacacık,
Torbacık içinde uncuk,
Uncuk içinde sütuncuk.
İçi un gibi,
Sırtı torba gibi.
İçi un un,
Dışı gülgün (/gül renkli)
Dışı gül renkli,
İçi un un,
Onun içi sütun.
Yüzü gül gül,
İçi un un,
Alaca Melikecan.
Dışı kızıl nar gibi,
İçi beyaz un gibi,
Oturması gül gibi.
İçi un gibi,
Sırtı kın gibi,
Oturuşu Fazılhan gibi.

İchi undayin,
 Tashi qodayin,
 O‘tirishi Abdullaxondayin (85: 0733a)
 Osmondan tushdi bir tugun,
 Usti baxmal, ichi un (86: 0734)
 İgna tegmasdan qon,
 Tegirmon bormasdan un,
 Tesha tegmasdan ustun (86: 0735)

Olcha:

Ko‘m-ko‘k dalasi,
 Qizil-qizil donasi (86: 0736)

Tok, bargi, uzumi:

Otasi bukri xo‘jo,
 Onasi yoyma chalpak,
 Bolasi shirin-shakar (86: 0737)
 Otasi egri -bugri,
 Enosi alloq-talloq,
 Bolasi shirin-shakar (86: 0737a)
 Otalari zangi buva
 Onalari yoyma chalpak,
 Bolalari shirin-shakar (86: 0737b)
 Otasi uzun xo‘jo,
 Onasi yoyma xotin,
 Bolasi shirin-shakar (86: 0737v)
 Bukur Qo‘chqor otasi,
 Jashil jalloq⁴⁶ enasi,
 Shirin-shakar bolasi (86: 0738)
 Ota-onasidan bolasi shirin (86: 0739)

Tok, uzum:

Uzgani o‘zgan ketadi,

İçi un gibi,
 Dışı kan gibi,
 Oturuşu Abdullah han gibi.
 Gökten düştü (/indi) bir düğüm,
 Üstü kadife, içi un.
 İğne değmeden kan,
 Değirmene varmadan un,
 Keser değmeden sütun.

Vişne

Yemyeşil ovası (/sapı),
 Kızıl kızıl tanesi.

Asma, yaprakları, üzümü

Babası kambur hoca,
 Anası yassı ekmek,
 Yavrusu şirin şeker.
 Babası eğri büğrü,
 Annesi, çalık yarık,
 Yavrusu şirin şeker.
 Ataları zenci dede
 Anaları yassı ekmek,
 Yavruları şirin şeker.
 Atası uzun hoca
 Anası yassı hatun,
 Yavruları şirin şeker.
 Kambur koç babası,
 Yeşil çalık anası
 Tatlı şeker yavrusu.
 Babasından annesinden yavrusu tatlı.

Asma, üzüm

Kopmak için geçip gider

⁴⁶ Sözlükte jalloq olarak geçmekte. Atın arkasında, insanın dudağında oluşan küçük yara (BS: 356)

Eskisi mozor ketadi,
 Otasi uch yoshida,
 Bolasi bozor ketodi (86: 0740)
 Qala qalaga ketdi,
 Tuya mozorga ketdi,
 Enasi uch yoshida,
 Bolasi bozorga ketdi. (87: 0740a)
 Qishda mozor,
 Yozda bozor ... (87: 0741)
 Bir onadan yuz bola,
 Yuzovi ham bo'z bola (87: 0742)
 Chorpoya ustida,
 Shirin-shirin shox soqqa (87: 0743)
 Bo'g'un-bo'g'un, bo'g'unchoq,
 Tugun-tugun, tugunchak,
 Yetmish qizning onasi,
 Hali ham bo'lsa kelinchak (87: 0744)

Qora Mayiz:

Qora ho'kizim og'ilga kirishda dumini
 yulib olib qoldim (87: 0745)
 Qora buzog'im zinxonaga kirishda dumini
 yulib oldim (87: 0745a)
 Qora eshak og'ilga kirib ketaverdi,
 dumidan tortib qoldim (87: 0746)
 Eshagim quduqqa tushib ketdi, dumidan
 ushlasam, yulinib ketdi (87: 0746a)
 Bir tovug'im bor, katakka kirib ketganda
 dumini yulib qoldim (87: 0747)

Anor:

Kichkina dekcha,
 Ichi to'la mixcha (87: 0748)

Eskisi mezara gider.
 Babasi uch yashinda,
 Yavrusu pazara gider.
 Kale kaleye gitti,
 Deve mezara gitti,
 Anasi uch yashinda,
 Yavrusu pazara gitti.
 Kishin mezar,
 Yazin pazar.
 Bir anadan yuz bala,
 Yuzu de boz bala.
 Cardak ustunde,
 Shirin shirin dal bilyesi.
 Bogum bogum bogumcuk,
 Dugum dugum dugumcuk,
 Yetmis kizin anasi,
 Shu anda da olsa gelincik.

Kara uzum

Kara okuzum agila girishte kuyrugunu
 yolup aldım.
 Kara buzagim agila girishte kuyrugunu
 yoldım.
 Kara eshek agila girip gidiverdi,
 kuyrugundan cektim.
 Esegim kuyuya dusuverdi, kuyrugundan
 kavrasam, yolunuverdi.
 Bir tavugum var, kumese girdiginde
 kuyrugunu yoldım.

Nar

Kuchucuk kazancık,
 Ici dolu civicik.

Kichkina sandiqcha,
 İchi to'la mixcha (88: 0749)
 Sariqqina to'ni bor,
 İchi to'la doni bor (88: 0750)
 Qirq hujrada qizil qizlar (88: 0751)
 Eshigi, ostonasi yo'q,
 Hujrada mehmon to'liq (88: 0752)
 Bir hujra,
 Bir hujraning ichida qirq hujra,
 Qirq hujraning ichida
 Mullavachcha (88: 0753)
 Kichkina gumbaz ichida,
 Qizlar aylabdi makon,
 Yuzlariga parda tutig'liq,
 Har birining bag'ri qon (88: 0754)

Anjir:

Gulsiz bo'lar mevasi,
 Shirin-shakar donasi (88: 0755)
 Osti sariq, usti sariq,
 Shirin, totli, ichi tariq (88: 0756)
 Osti teri, usti teri,
 İchida totli tariq (88: 0757)
 Daraxt ustida langar (88: 0758)

Do'lana:

Qamchi dasta,
 Qamchi dastada marjon (88: 0759)
 Tepdim sandiq ochildi,
 Yerga bodom sochildi (88: 0760)

Tut daraxtining ildizi:

Yer tagida qizil qayish (88: 0761)
 Yer tagida sariq ilon (89: 0762)

Küçücük sandıkçık,
 İçi dolu çivicik.
 Sarımsı giysisi var
 İçi dolu tanesi var
 Kırk hücrede kızıl kızlar.
 Eşiği, girişi yok,
 Evi misafir dolu.
 Bir ev,
 Bir evin içinde kırk oda
 Kırk odanın içinde
 Molla çocukları.
 Küçücük kubbe içinde,
 Kızlar tuttu mekân,
 Yüzlerine peçe tutulu (/örtülü),
 Her birinin bağı kan.

İncir

Çiçeksiz olur meyvesi,
 Tatlı şeker tanesi.
 Altı sarı, üstü sarı,
 Şirin, tatlı, içi darı.
 Altı deri, üstü deri.
 İçinde tatlı darı.
 Ağaç üstünde lenger (/leğen)

Erik

Kamçı kabzası,
 Kamçı kabzasında mercan.
 Teptim sandık açıldı,
 Yere badem saçıldı.
Dut ağacının kökü
 Yer altında kızıl kayış.
 Yer altında oluklu kertenkele.

4.1.8. Ekin va O'simliklar: Tarla ve bitkiler

Chigitning unib chiqishi:

Chin qushim, chindi qushim,
Chin tepaga qo'ndi qushim,
Oyog'iga hassa qo'yib,
Tomoshaga chiqdi qushim (89: 0763)

G'o'za:

Abdal buva ariqdir,
Og'zi, burni murrikdir (89: 0764)
Kichkina xurmacha,
Og'zilar burmacha (89: 0765)

Paxta:

Chopsang kular,
Chopmasang o'lar (89: 0766)
Og'zini ochib yerga qaraydi,
Og'zidan oq ko'pik sochadi (89: 0767)
Qarday oppoq,
Yungday yumshoq (89: 0768)
İldizi yerda,
Yulduzi ko'lda (89: 0769)
Yerdan ko'karib chiqar,
Bag'ridan oltin oqar (90: 0770)
Halajim hajga chiqdi,
Qulog'i pajga chiqdi,
Bir yumurtqaning ichidan,
Qirq ikki yumurtqa chiqdi (90: 0771)

Paxta, chigit:

Momiqqina onasi,
Yog'liqqina bolasi (90: 0772)

Bug'doy:

Çekirdeğın (/Pamuk çekirdeğı, tanesi) yetişip çıkması

Yaramaz kuşum, haylaz kuşum,
Tam tepeye konu kuşum,
Ayağına baston koyup
Seyretmeye çıktı kuşum.

Pamuk bitkisi (/koza)

Abdal baba arıdır.
Ağızı, burnu buruşuktur.
Küçük çömlekçik,
Ağızları büzgüçük.

Pamuk

Kessen güler,
Kesmesen ölür.
Ağızını açıp yere bakar
Ağızından ak köpük saçar.
Kar gibi apak,
Yün gibi yumuşak.
Kökü yerde,
Yıldızı elde.
Yerden yeşerip çıkar,
Bağrından altın akar.
Çıkrığım hiçe çıktı,
Kulağı boşa çıktı.
Bir yumurtanın içinden,
Kırk iki yumurta çıktı.

Pamuk ve tohumu

Bembeyaz anası
Yapyağlı balası

Buğday

Hamma yogʻi qiltiq,
 Hamma unga intiq (90: 0773)
 Solaman qizil,
 Chiqaraman oq (90: 0774)
 Oʻzi oriql,
 Rengi sariql,
 Yuzi qizil,
 Boshi qiltiq (90: 0775)
 Qizili qirib olindi,
 Sarigʻi soyda qoldi (90: 0776)
 Sarigʻi uchar,
 Qizili kolar (90: 0777)
 Qizilini oʻzim yedim,
 Sarigʻini molga berdim (90: 0778)
 Maydagina marjonni,
 Qaynotasi toʻbalar (90: 0779)
 Dik-dik etar buti yoʻq,
 Oʻtiray desa oʻrni yoʻq,
 Arigʻi boru suvi yoʻq (90: 0780)

Sholi:

Uyimda bir qiz,
 Ustida bigiz (91: 0781)
 Kichkina qiz,
 Qoʻlida bigiz (91: 0781a)
 Bizning uyda bir qiz,
 Boshida bir tol qil yolgʻiz (91: 0781b)
 Kich-kichkina toʻni bor,
 Uchida qili bor (91: 0782)
 Oʻzi yosh,
 Moʻylovi uzun (91: 0783)

Her bir yeri tüylü,
 Herkes ona intizar.
 Yerleştirim kızıl,
 Çıkarırım ak.
 Özü duru,
 Rengi sarı,
 Yüzü kırmızı,
 Başı kıllı.
 Kızılı kırıp alındı.
 Sarısı yerde kaldı.
 Sarısı uçar,
 Kızılı kalır.
 Kızılını kendim yedim,
 Sarısını sığıra verdim.
 Küçücük mercanı
 Kaynatası döver.
 Dik dik uzar dalı yok,
 Oturayım dese yeri yok,
 Arkı var ama suyu yok.

Çeltik

Evimde bir kız,
 Üstünde tığ (/çuvaldız)
 Küçücük kız,
 Elinde tığ (/çuvaldız)
 Bizim evde bir kız,
 Başında bir dal kıl yalnız.
 Küpküçücük giysisi var,
 Ucunda kılı var.
 Kendi genç,
 Bıyığı uzun.

Jo'xari:

Yerdan chiqar taranib,
 Zarrin dastor o'ranib (91: 0784)
 Buvun-buvun⁴⁷buvunchaq,
 Tugun-tugun tugunchak,
 Eshmurod bobom onasi,
 Hali ham ko'rsam kelinchak (91: 0785)
 Bo'yi bir qarich,
 Soqoli ikki qarich (91: 0786)
 Sariboy bobom ichkari,
 Soqollari tashqari (91: 0787)
 Mening og'am ichinda,
 Soqollari tashinda (91: 0788)
 O'zi ichkarida,
 Soqoli tashqarida (91: 0788a)
 Boshi ichida,
 Soqoli tashida (91: 0788b)
 Bir uya ustida ming ari (91: 0789)
 Mingta alp og'adir,
 Ming o'raga sig'adir (91: 0790)
 Ko'k ko'ylakli xotin,
 Sarig' bola ko'targan (92: 0791)
 Sarig' bola quchoqlar,
 Ko'ylagining rangi ko'k (92: 0791a)
 Ko'k kiyimni kiymayman,
 O'sha yerda turmayman (92: 0792)
 Bir qo'ton qo'yimni,
 Bir chuh bilan haydadim (92: 0793)
 Yangam kelar alpillab,
 Emchaklari shalpillab (92: 0794)

Mısır

Yerden çıkar taranıp
 Altın sarık sarınıp.
 Boğum boğum boğumcuk,
 Düğüm düğüm düğümcük,
 Eş murat atam anası
 Şimdi de görsem gelincik
 Boyu bir karış,
 Sakalı iki karış.
 Sarıbey dedem içeri,
 Sakalları dışarı.
 Benim ağabeyim içinde,
 Sakalları dışında.
 Özü içeride,
 Sakalı dışarıda.
 Başı içinde,
 Sakalı dışında.
 Bir ev üstünde bin arı.
 Binlerce alp ağabeydir,
 Bin mahzene sığar.
 Gök gömlekli hatun,
 Sarı yavruyu kaldırır.
 Sarı yavru kucaklar.
 Gömleğinin rengi gök.
 Gök giysiyi giymem,
 O yerde durmam.
 Bir sürü koyunumu
 Bir çuç ile gönderdim.
 Yengem gelir sendeleyerek,
 Memeleri şapıldar.

⁴⁷ Bug'in

Oq jo'xari:

Qiya-qiya yerlarda,
 Qiyma juvon o'tirar,
 Dakanasin dol qo'yib,
 Tolma juvon o'tirar (92: 0795)
 Amakim egnida ko'k chopon,
 Boshida oq dastor (92: 0796)
 O'tirishlari eshonday,
 Ko'zlari mohparonday (92: 0797)
 Cholib chiqdim shotutga,
 Qayrilib salom berdim qulfi to'nli⁴⁸ yigitga
 (92: 0798)
 Olabosh qo'yim osmonga qarab suv ichar
 (92: 0799)

Loviya:

Uzun-uzun ko'chalar,
 Ichi to'la bachchalar (92: 0800)
 Boshi oq, qoshi qora (92: 0801)
 O'zlari kichkina,
 Qoshlari qop-qora (92: 0801a)
 Biznikiga mehmon keldi,
 Hammasining qoshi qora (93: 0802)

No'xot:

Kunnajak, burni gajak (93: 0803)
 O'zi bir tepachak, burni gajak (93: 0804)
 O'zi pishiq,
 Burni qiyshiq (93: 0805)
 Dik-dikirchak⁴⁹, burni egilchak (93: 0806)
 Malla mushuk, bo'yni qiyshiq (93: 0807)
 Jumalay ketdi, qashamsham (93: 0808)

Beyaz mısır

Dik dik yerlerde,
 Neşeli genç oturur,
 Şalını ortalık yere koyup
 Güçsüz genç oturur.
 Amcamın eğinde yeşil çapan,
 Başında ak sarık.
 Oturmaları sufi gibi,
 Gözleri ay parçası gibi
 Vurdum duta (/dut ağacına),
 Eğilip selam verdim ipek giysili yiğide.
 Alabaş koyunum gökyüzüne bakıp su iç.

Fasulye

Uzun uzun sokaklar,
 İçi dolu yavrular
 Başı ak, kaşı kara
 Kendileri küçücük,
 Qaşları kapkara.
 Evimize konuk geldi,
 Hepsinin kaşı kara.

Nohut

Kütükçük, burnu kıvrımcık.
 Kendi bir tepecik, burnu kıvrımcık.
 Kendi haşlanmış,
 Burnu yamulmuş.
 Tekercik, burnu eğricik.
 Kumral kedi, boynu eğri.
 Yuvarlanmaya başladı, inatçı (/dikbaşı)

⁴⁸ BS'de qulpi to'n olarak verilmiş, metnimizde qulfi to'n yazılmıştır.

⁴⁹ *Dik-dikirchak* sözcüğü sözlükte *digirchak-dikirchak* olarak madde başında geçer.

Mosh:

Qora-qora qoramuq (93: 0809)

Qora-qora qo'g'irmoch (93: 0810)

Tariq:

Oltin sochtim tojidor,

bunga hamma xaridor (93: 0811)

Bir tub chinor, bir tub chinorda

Qirq butoq, qirq butoqda qirq uya,

Qirq uyada qirq tuxum (93: 0812)

Ernazar bobom enkayadi,

Kallasi qinqayadi,

Tevaragi to'p-to'p,

O'rtasi qip-qizil (93: 0813)

Kungaboqar:

Sakson ikki, son ikki,

Tirnoqlari ming ikki,

Tirnog'ida xoli bor,

Uni topgan odamning

Ming bir-ikki xoli bor (94: 0814)

Kunga qarab tolmaydi,

Kundan ko'zni olmaydi (94: 0815)

Zig'ir:

Bir qarichcha bo'yi bor,

Ola parcha to'ni bor (94: 0816)

Kunjut:

Bir tanada, ming dona (94: 0817)

Ko'knori:

Dong ko'zacham, dongdor ko'zacham,

Qulfi-kalitli ko'zacham (94: 0818)

Ko'zacham, chin ko'zacham,

Hangomadorlik ko'zacham

Bezelye

Kara kara karamuk.

Kara kara kavrulmuş buğday.

Darı

Altın saçtım Padişah!

buna herkes alıcı.

Bir temel çınar, bir temel çınarda

Kırk budak, kırk budakta kırk yuva

Kırk yuvada kırk yumurta.

Ernazar dedem eğiliyor,

Kellesi bükülüyor,

Etrafı top top

Ortası kıpkızıl.

Günebakan

Seksen iki, say (ki) iki

Tırnakları bin iki

Tırnağında beni var

Onu bulan kişinin

Binbir iki beni var.

Güneşe bakıp yorulmaz,

Güneşten gözünü almaz.

Keten

Bir karışık boyu var,

Alaca kumaştan elbisesi var.

Susam

Bir tanede bin tane.

Haşhaş kozası

Meşhur ibrikçiğim, ünlü ibrikçiğim,

Sımsıkı kilitli ibrikçiğim.

İbrikçiğim haylaz ibrikçiğim,

Maskara ibrikçiğim,

Kungiradorlik ko'zacham (94: 0818a)
 Terak uchida xum, ichida qum (94: 0819)
 Kichkina xurmacha,
 Og'izlari burmacha (94: 0820)
 Kung kung quvacham,
 Kungiradorli quvacham (94: 0821)

Isiriq:

Kichkina, kichkina kelinchak,
 Boshlarida tugunchak (94: 0822)
 Boyning qizi tog'da kelinchak (95: 0823)
 Zuv-zuv zumalakkina,
 O'ttiz ikki tugmalikkina,
 Shu matalni topgan kishi,
 Esli-aqllikkina (95: 0824)

Qizg'aldoq:

Madad akamning boshida baxmal taqiyasi
 bor (95: 0825)
 Qizlarjonning boshida
 Qizil baxmal taqiya (95: 0826)

Rayhon:

Eksang, bitar,
 Isi hamma yoqni tutar (95: 0827)
 Ko'm-ko'k tusi, xushbo'y isi (95: 0828)

Maysa:

Ariq bo'yida to'shak (95: 0829)

Qamish:

Uzun terak, ichi kavak (95: 0830)
 Zil terak, zilmon terak (95: 0831)
 Soqoli bir qarich,
 O'zi ming qarich (95: 0832)
 Daryo, o'rtasida bo'yro (95: 0833)

Odalı ibrikçiğim.
 Sopa ucunda küp, içinde kum.
 Küpküçücük küpçük,
 Ağızları düğümcük.
 Gün gün küpçüğüm,
 Kubbeli küpçüğüm.

Isırgan otu

Küçücük küçücük gelincik,
 Başlarında düğümcük
 Zenginin kızı dağda gelincik.
 Tez tez tezcecik
 Otuz iki düğmecikli
 Bu bilmeceyi bulan kişi,
 Akıllıca zekice.

Gelincik

Meded ağabeyimin başında kadife takkesi
 var.

Kızlarcığın başında
 Kırmızı kadife takke.

Reyhan

Eksen biter,
 Kokusu her yanı tutar.
 Yemyeşil rengi, güzel kokusu.

Yeşillik (/ot)

Ark boyunda döşek.

Kamış

Uzun direk, içi kovuk.
 Ağır direk, apağır direk.
 Sakalı bir karış,
 Kendi bin karış.
 Derya, ortasında hasır.

Biz, biz edik,
 Ming qiz edik,
 Bizni o'rdilar,
 İpga tizdilar (95-96: 0834)
 O'z elimda el edim,
 Tulki tumoq bek edim,
 Qiyildim quchoqqa tushdim,
 O'ttiz ikki tuzoqqa tushdim (96: 0835)
 O'z yurtimda el edim,
 Katta saroyda bek edim,
 Qirqildim, quchoqqa tushdim,
 O'tin bo'ldim, o'choqqa tushdim (96: 0835a)
 Qator-qator turganlar,
 Tulki tumoq kiyganlar (96: 0836)

Ro'yan:

Yer tagida qizil yulg'un (96: 0837)

Tikan:

Chir-chir qushlar,
 Chirmashiq qushlar,
 O'zining joni yo'q,
 Odam kelsa, tishlar (96: 0838)
 Lip etadi, kirib ketadi,
 Chiqazolmay esing ketadi (96: 0839)
 Yo'l ustida voyvoyak (96: 0840)
 Yo'l ustida voy-voy chinqoq (96: 0840a)

Biz, biz idik,
 Bin kiz idik,
 Bizi ördüler,
 İpe dizdiler.
 Öz ilimde halk (ahali) idim
 Tilki kalpaklı bey idim,
 Kıyıldım kucağa düştüm.
 Otuz iki tuzağa düştüm.
 Öz yurdumda el idim,
 Koca sarayda bey idim
 Kırkıldım, kucağa düştüm.
 Odun oldum, ocağa düştüm.

Katar katar durmuşlar,
 Tilki kalpağı giymişler.

Kök boyası

Yer altında kızıl ılın.

Diken

Hızlı hızlı kuşlar,
 İğneleyen kuşlar,
 Kendisinin canı yok,
 İnsan gelse dişler.
 Çabucak girip gider,
 Çıkana kadar aklın gider.
 Yol üstünde ah ah.
 Yol üstünde ah ah kulağı kesik.

4.1.9. Poliz Ekinlari va Sabzavotlar: Tarla bitkileri ve sebzeler

Tarvuz:

Xo'ppa semiz,
 Bir tuki yo'q (97: 0841)

Karpuz

Yuvarlak semiz,
 Bir tüyü yok.

Xo'ppa semiz,	Yuvarlak semiz,
Bir tuki yo'q,	Bir tüyü yok,
Terisi qalin,	Derisi kalın,
Juni yo'q (97: 0841a)	Yünü yok.
Dum-dumaloq,	Yusyuvarlak,
Yog'i yo'q,	Yağı yok,
Terisi qalin	Derisi kalın
Tuki yo'q (97: 0842)	Tüyü yok.
Eshigi yo'q, derazasi yo'q,	Eşiği yok, kapısı yok,
İchi to'la xalq (97: 0843)	İçi dolu halk.
Kichkina tandircha,	Küçük tandırcık,
İchi to'la kulcha (97: 0844)	İçi dolu çörek.
Enasi bitta,	Anası bir tane,
Bolasi mingta (97: 0845)	Yavrusu binlerce.
Uzokdan yaldir-yuldir,	Uzaktan parlak parlak
Yoniga kelsam qulfi-kalit (97: 0846)	Yanına gelsem kilit mi kilit
Oq o'tav, og'zi butov (97: 0847)	Ak otağ, ağzı bütün.
Ko'kkina ko'zim, quvanda turib semiradi (97: 0848)	Gökçe gözüm, kovanda durup semirir.
U nimadir? Qonga o'xshash, qoni yo'q,	O nedir? Kana benzer, kanı yok,
İchidagi bolasining soni yo'q (98: 0849)	İçindeki yavrusunun sayısı yok.
Men ajab hayronman bir narsaga,	Ben çok hayranım bir şeye,
Qoziqda boylovli turibdi-yu	Kazıkta bağlı durmuş ya,
Onasi bolasining qornida (98: 0850)	Anası yavrusunun karnında.
Qudratingdan paydo bo'ldi bolasi,	Kudretten filizlendi balası,
Bolasidan paydo bo'ldi onasi,	Yavrusundan filizlendi anası
Onasin o'ldir, bolasin yerga ko'm,	Anasını öldür, yavrusunu yere göm
Tarbiyat qilsang yetilar bolasi (98: 0851)	Terbiye etsen yetişir yavrusu.
Jumboq qo'ydim ⁵⁰ jubini top	Bilmece sordum cevabını bul!
Yumaloq biyning otini top,	Tostoparlak beyin adını bul!

⁵⁰ qo'ydim yanlış yazılmış olmalı quymoq "bilmece sormak" anlamında olmalı.

Tag'in quydim, tag'i top,
 Toll⁵¹ biyning otini top (98: 0852)
 Qoni bor, joni yo'q (98: 0853)

Qovun:

Zar-zar to'ni bor,
 Zardan panohi bor,
 Urđi pichoqni,
 Uning ne gunohi bor (98 0854)
 Bir uyning ichida uch ko'rpacha yoyig'liq turibdi,
 Eshigi ham yo'q, teshigi ham yo'q.
 Mehmon kelsa ochiladi (98: 0855)
 Xilla xiloyim bor
 Janda-kulohim bor,
 Boshimga urdilar pichoq,
 Mening na gunohim bor (97: 0856)
 Enasi ichida,
 Bolasi tashida (97: 0857)
 Bolasi osiqliq,
 Onasi qornida (97: 0858)
 Bu kimdadir qudratining donasi,
 Bolasining qornida yotar onasi
 Bolasining qornini yor, yerga ko'm
 Yetilur qayta onadan bolasi (99: 0859)
 Bozordan bir narsa ol,
 Ham o'zing ye, ham tovug'ing yesin,
 Ham moling yesin (99: 0860)
 Buxorodan kelgan fil,
 Orqasidan tasma til (99: 0861)
 Fil,

Yeniden sordum, tekrar bul!
 Tatlı beyin adını bul!
 Kanı var canı yok.

Kavun

Sarı sarı giysisi var,
 Altından sığınağı var.
 Vurdu bıçağı,
 Onun ne günahı var?
 Bir evin içinde üç küçük yorgan serili
 durmuş,
 Kapısı da yok deliği de yok.
 Misafir geldiğinde açılır.
 Çeşitli türde annem var
 Yamalı külahım var,
 Başıma bıçak vurdular.
 Benim ne günahım var?
 Anası içinde,
 Yavrusu dışında.
 Yavrusu faydalı,
 Anası karnında.
 Bu kimdendir, kudretin tohumu,
 Yavrusunun karnında yatar anası
 Yavrusunun karnını yar, yere göm,
 Yetişir tekrar anadan yavrusu.
 Pazardan bir şey al,
 Hem kendin ye hem tavuğun yesin,
 Hem büyükbaş hayvanın yesin.
 Buharadan gelen fil,
 Arkasından kemer dil.
 Fil,

⁵¹ Totli

Orqa boshini til,
 Aqling bo'lsa bil,
 Ohmoq bo'lsang kul (99: 0862)
 Qorni to'q,
 So'ysang qoni yo'q (99: 0863)
 To'r qovoq to'rladi,
 Bo'g'izdan sho'rladi (99: 0864)

Oshqovoq:

Mast tuya,
 past tuya,
 boshiga borsang,
 suv ichmas tuya (99: 0865)
 Oppoq, semiz, moyi yo'q,
 Terisi qalin, juni yo'q (99: 0866)
 Qo'shnimning arqoni devoldan oshib tushdi
 (99: 0867)⁵²

Bodring:

Pishmaganda mazali,
 Pishganda mazasiz (99: 0869)
 Mayda-mayda uzunchoq,
 Tashi ko'k, ichida zirachak (99: 0870)

Karam:

Qat-qat to'nli,
 qarich bo'yli (100: 0871)
 Kichkintoygina bo'yi bor,
 Qavat-qavat to'ni bor (100: 0872)
 Qat-qat quloq,
 Dum-dumaloq (100: 0873)

Sholg'om:

Yer tagida mushtday go'sht (100: 0874)

Arka boshini dil,
 Aqlin varsa bil,
 Ahmak olsan gül.
 Karni tok,
 Soysan kanı yok.
 Ham kabak büyür,
 Boğazımızdan akıp gider.

Kabak

Sarhoş deve,
 Kısa deve
 Başına varsan
 Su içmez deve.
 Apak, semiz, yağı yok
 Derisi kalın, yünü yok.
 Komşumun ipi duvardan aşır düştü.

Salatalık

Pişmeyince lezzetli,
 Piştiğinde lezzetsiz.
 İnce ince uzuncuk
 Dışı yeşil, içinde tohumcuk

Lahana

Kat kat elbiseli,
 Karış boylu.
 Küçük boyu var,
 Kat kat elbisesi var.
 Kat kat kulak,
 Yusuvarlak.

Şalgam

Yer altında yumruk gibi et.

⁵² 867. bilmecedan sonra gelmesi gereken 868. bilmece yerine 869. bilmece ile devam eder.

Yer tagida nimchaki tosh (100: 0875)

Yer tagida oltin bosh (100: 0876)

Yer tagida zar kalapush (100: 0877)

Yer ostida qizil qalpoq (100: 0878)

Yer tagida qizil bo'g'cha (100: 0879)

Kalta bobom ichkarida,

Quloqlari toshqarida (100: 0880)

Yapaloq oyim yer tagida,

Quloqlari yer yuzida (100: 0881)

Lavlagi:

Yer tagida sakcha go'sht (100: 0882)

Sabzi:

Yer tagida oltin qoziq (100: 0883)

Yer tagida oltin qoziq,

U hammaga bo'lar oziq (100: 0883a)

Yer tagida qator qoziq (100: 0883b)

O'zi bir qarich,

Soqoli besh qarich (100: 0884)

Sari bobom ichkari,

Soqollari tashqari (101: 0885)

Kelin oyim ichkarida,

Soch popugi tashqarida (101: 0886)

Qizil qiz yer ostida,

Sochlari yer ustida (101: 0887)

Boyning o'g'li Boysari,

Soqollari sap-sari (101: 0888)

Darchadan nari,

Ranggi sari (101: 0889)

İyagi yerga qaragan,

Soqoli osmonga qaragan (101: 0890)

Yer altında nimçeki⁵³ taş.

Yer altında altın baş.

Yer altında altın kalpak.

Yer altında kızıl kalpak.

Yer altında kızıl bohça.

Kısa dedem içeride,

Kulakları dışarıda.

Geniş annem yer altında,

Kulakları yeryüzünde.

Pancar

Yer altında baldır (/kabaca) et.

Havuç

Yer altında altın kazık.

Yer altında altın kazık,

O herkese olur azık.

Yer altında (bir) dizi kazık.

Özü bir karış,

Sakalı beş karış.

Sarı dedem içeri,

Sakalları dışarı.

Gelin kız içeride,

(Saç) takısı dışarıda.

Kızıl kız yer altında

Saçları yeryüzünde.

Bayın oğlu Baysarı,

Sakalları sapsarı

Pencereden uzak,

Rengi sarı.

Çenesi yere bakan,

Sakalı göğe bakan

⁵³ 200-250 grama denk ağırlık ölçüsü (BS: 358)

Piyoz:

Past-past bo'yi bor,
 Yetti qavat to'ni bor (101: 0891)
 Avarakday bo'yi bor,
 Qat-qatgina to'ni bor (101: 0892)
 Birgina barmoq bo'yi bor,
 Qirq qavat to'ni bor (101: 0892a)
 Bir qarich bo'yi bor,
 Yetti qavat to'ni bor (101: 0892b)
 Bo'yi bir qarich,
 Soqoli o'n qarich (101: 0893)
 O'zi bir qarich,
 Soqoli ikki qarich (101: 0893a)
 Yerning tagida sallalik ilon (101: 0894)
 Yer tagida kokilli bachcha (101: 0895)
 Yer tagida sakcha yog' (101: 0896)
 Oyim o'zi ichkari,
 Kokillari tashqari (102: 0897)
 Yer tagida oq sochli boy yotir (102: 0898)
 Yer tagida oq soch kampir (102: 0898a)
 Yer tagida po'stinli eshon (102: 0899)
 Bir boboning qirq ko'ylagi bor,
 Bir kishi chiqarayin desa yig'laydi (102: 0900)
 Qirq ko'ylagi bor,
 Bir tuymasi yo'q (102: 0900a)
 Urmasdan yig'latar (102: 0901)
 Yer tagida kumush kunda,
 Sho'rva qilsang kelar kunda (102: 0902)
 Qat-qat mening qovirg'am,
 Qatmas mening qovirg'am,

Soğan

Ufak tefek boyu var,
 Yedi kat giysisi var.
 Halka kadar boyu var,
 Kat kat giysisi var.
 Bir parmak boyu var,
 Kırk kat elbisesi var.
 Bir karış boyu var,
 Yedi kat elbisesi var.
 Boyu bir karış,
 Sakalı on karış.
 Kendi bir karış,
 Sakalı iki karış.
 Yerin altında sarıklı yılan.
 Yer altında kâküllü yavru.
 Yer altında baldır (/kabaca) yağ.
 Annem kendi içeri(de)
 Kâküleri dışarı(da).
 Yer altında ak saçlı zengin yatar.
 Yer altında ak saçlı kocakarı.
 Yer altında sarıklı sufi.
 Bir dedenin kırk gömleği var,
 Bir kişi çıkarayım dese ağlar.
 Kırk gömleği var,
 Bir düğmesi yok.
 Vurmadan ağlatır.
 Yer altında gümüş kök,
 Çorba pişirsen gelir her gün.
 Kat kat benim kaburgam,
 Katılaşmaz benim kaburgam

Yetti yerga ulashsam,
Yetmas mening qovirg'am (102: 0903)

Turp:

Yer tagida yumron qoziq (102: 0904)

Garmdori:

Bir barmoqcha bo'yi bor,
Qizil baxmal to'ni bor (102: 0905)
Kichkinagina bo'yi bor
Qirmizidan to'ni bor (102: 0906)
Munchagina bo'yi bor
Takakidan to'ni bor (102: 0907)
Cho'pdakkina bo'yi bor,
Daroyidan to'ni bor (102: 0908)
Qizilgina ko'zachak,
Ichi to'la zirachak (102: 0909)
Qonga o'xshash, qoni yo'q,
Bolasining soni yo'q (102: 0910)
Bizlar, bizlar biz edik,
Bizlar bir talay qiz edik,
Bizlarni uzdilar,
Bir ipga tizdilar (102: 0911)
Qorong'i tomida bitta momoning
burni qonab o'tiribdi (102: 0912)

Zamburug'-Qoziqorin:

Yer ustida mushtday quyruq (103: 0913)

4.1.10. Oziq-Ovqatlar (Yemekler)

Xamir:

Bir qo'yim bor,
Turib semirar (104: 0914)
Oq qo'yim bor,

Yedi yere ulaşsam,
Yetmez benim kaburgam.

Turp

Yer altında çöl faresi.

Kırmızıbiber

Bir parmakçık boyu var,
Kızıl kadife giysisi var.
Küçük boyu var
Kırmızı giysisi var.
Bu kadarcık boyu var
Deriden giysisi var.
Çöp kadar boyu var,
İpeğe benzer giysisi var.
Kıpkızıl testicik
İçi dolu tohumcuk.
Kana benzer kanı yok,
Yavrusunun sayısı yok.
Bizler bizler biz idik
Bizler birçok kız idik,
Bizleri kopardılar,
Bir ipe dizdiler.
Karanlık çatıda bir tane büyük annenin
burnu kanıyormuş.

Mantar

Yeryüzünde yumruk gibi kuyruk.

Hamur

Bir koyunum var,
durup semirir.
Ak koyunum var,

So'ysam qani yo'q (104: 0915)

Yumalatsam joni yo'q,

Bo'g'izlasam qoni yo'q (104: 0916)

Guplatsam joni yo'q,

Yulib olsam qoni yo'q (104: 0916a)

Xamir, non:

Mushtlab-mushtlab urarlar,

Muncha gunoh qilibman.

O'tga solib yoqarlar,

Muncha osi bo'libman.

Muncha meni xorlarlar,

Bilmam nima qilibman.

Muncha meni sevarlar,

Qanday shirin bo'libman (104: 0917)

Yopgan non:

Xom soldim,

Pishiq oldim (104: 0918)

Ho'l otdim,

Quruq chiqdi (105: 0918a)

Ho'l kirib,

quruq chiqar (105: 0918b)

Sovuq kirib,

Issiq chiqar (105: 0919)

Oq otdim,

Qizil oldim (105: 0920-921)

Qo'tur tuyam kulga ag'nar (105: 0922)

Palov:

Yettisi bir yerga yig'ilsa,

Beshisi bir yerga yig'iladi (105: 0923)

Shovla:

Kessem kanı yok.

Yuvarlasam canı yok,

Boğazlasam kanı yok.

Güpletsem canı yok,

Koparıp alsam kanı yok.

Hamur, ekmek

Yumruklaya yumruklaya vururlar,

Bu kadar günah işlemişim.

Ateşe verip yakarlar,

Bu kadar asi olmuşum.

Bu kadar beni harlarlar,

Bilmem (ki) ne yaptım.

Bu kadar beni severler,

Nasıl (da) şirin olmuşum

Tandır ekmeği

Ham gönderdim,

Pişmiş aldım.

Nemli attım,

Kuru çıktı.

Nemli girip

Kuru çıkar.

Soğuk girip

Sıcak çıkar.

Ak attım

Kızıl aldım.

Hasta devam küle yuvarlanır.

Pilav

Yedisi bir yere toplansa,

Beşi bir yere toplanır.

Şavla⁵⁴

⁵⁴ yemek ismi

Qorong' i uyda qalmoq chuldiraydi (105: 0924)	Karanlık evde kalmak sessizleştirir.
Qorong' i uyda shivir-shivir (105: 0925)	Karanlık evde fısır fısır.
Shirguruch:	Sütlaç
Qozon ichida oppoq qor (105: 0926)	Kazan içinde apak kar.
Ugra:	Erişte
Ko' prik ustida bir tutam poxol (105: 0927)	Köprü üstünde bir tutam sap.
Quduqqa sochimni yoydim (105: 0928)	Kuyuya saçımı yaydım.
İp eshib quduqqa toshladim (105: 0929)	İp eğirip kuyuya attım.
Kesdim,	Kestim,
Quduqqa toshladim (105: 0930)	Kuyuya attım.
Go' sht:	Et
Bir kiyigim bor,	Bir geyiğim var,
Bir joyda turib dirkillar (105: 0931)	Bir yerde durup titrer.
Qora hayotda ot o' libdi,	Kara hayatta at ölmüş,
Unga hamma yig' ilibdi (106: 0932)	Ona herkes toplanmış.
Yesam tishimga kiradi,	Yesem dişime girer,
Yemesam tushima kiradi (106: 0933)	Yemesem düşüme girer.
Chuchvara:	Manti
Bukdim,	Büktüm,
Quduqqa toshladim (106: 0934)	Kuyuya attım.
Tugdim,	Düğümledim,
Tubchakka toshladim (106: 0934a) ⁵⁵	Dibe kadar gönderdim.
Bir qozondan qirq tuyam suv ichar (106: 0935)	Bir kazandan kırk devam su içer.
Bir novdan qirq tuya suv ichar (106: 0935a)	Bir oluktan kırk deve su içer.
Ming qo' yim suvga tushdi (106: 0936)	Bin koyunum suya indi.
Quda buvam quduqqa tushdi,	Dünür dedem kuyuya indi,
Quloqlari shalpillab tushdi (106: 0937)	Kulakları suya düştü.
Matalim matti,	Bilmecem dürülü,
Qulag' i qatti,	Kulağı katlı,

⁵⁵ ÖT'de manti cevaplı bilmece Codex Cumanicus'ta akıl cevaplı bilmece ile benzerlik gösterir (Argunşah-Güner, 2015: 346).

Qozonga solsam,
Tikrayib yotdi. (106: 0938)

Qovurmoch, do‘l:

Taqiron yerda tozi o‘ynar,
Adir yerda gurji o‘ynar (106: 0939-940)

Sumalak:

Osh pishirdim tuzi yo‘q (106: 0941)
Jummoq quydim jubin top,
Jumalay boyning otin top,
Tag‘i quydim, tag‘i⁵⁶ top,
Totli biyning otin top (106-107: 0942)

Sut:

Suv emas, suyuq,
Qar emas oq (107: 0943)

Qatiq:

Oltmish ikki aybni oq yopar (107: 0944-945)

Zig‘ir moy:

Palovning ostida,
Suvning ustida (107: 0946-947)

Shakar:

O‘zi oppoq, qar emas,
Non bo‘lmaydi, un emas (107: 0948)

Qand:

Oq g‘ishtim bor o‘tdan,
Jummoq quydim cho‘tdan (107: 0949)

Pashmak:

Jummoq quydim jup-jupgina,
Tomizig‘i tol-tolgina,

Kazana koysam

Dik dik bakıp yattı.

Kavurma, haşlama (?)

Düz yerde tazı oynar,
Yüksek yerde enik oynar.

Sumalak

Aş pişirdim tuzu yok.
Bilmece sordum cevabını bul,
Yuvarlanan bayın adını bul,
Tekrar sordum yeniden bul,
Tatlı beyin adını bul!

Süt

Su değil, sulu,
Kar değil ak.

Yoğurt

Altmış iki ayıbı ak yapar.

Keten Yağı

Pilavın altında,
Suyun üstünde.

Şeker

Özü akpak, kar değil,
Ekmek olmaz, un değil.

Şeker

Ak tuğlam var ottan,
Bilmece sordum hesaptan.

Ayakkabı

Bilmece sordum cevap cevapçık
Hamuru dal dalcık

⁵⁶ Tag‘i şeklinde aynı dizide iki kez yazılmış sözcük tag‘in sözcüğünden kısaltmış olmalıdır (bk. 0384. bilmece)

Talqon bersang ochaman (107: 0950)

Tuz:

O'zi taom bo'lmas,

Usiz tam bo'lmas (107: 0951)

Choy:

Bir o'rdakka,

Bir chimdim (107: 0952-953)

Issiq choy ichish:

Tor ko'chaga o't tushdi,

Bora borguncha kuyib tushdi (108: 0954)

Aroq:

Oq ko'ylaklik Mirzajon,

Uyga kirs titrar jon (108: 0955)

Saqich:

Chaynaladi, chaynaladi, yutilmaydi (108: 0956)

Fikir versen açarım.

Tuz

Kendi yemek olmaz,

Onsuz tat olmaz.

Çay (Akarsu)

Bir ördeğe

Bir çimdik.

Sıcak çay içme

Dar sokağa ateş düştü,

Gitgide yandı.

Rakı

Ak gömlekli Mirzacan,

Eve girse titrer can.

Sakız

Çiğnenir, çiğnenir, yutulmaz.

4.1.11. Mehnat Qurollari: Araç ve gereçler

Cho'p savag'ich:

To'rda turgan to'rt yigit,

To'rtovi ham mard yigit (109: 0957)

Bizning uyda to'rt kampir,

To'rtovi ham mard kampir (109: 0958)

Uy to'rinda to'rt qul tevalashar (109: 0959)

Qorong'i uyda ko'p polvon olishadi (109: 0960)

Uzun uluchim,

Qisqa qilichim,

Do'mbira dutim,

Nog'ora nayim (109: 0961)

Jun tarog'i:

Biznikida bitta kishi,

Çöp çubuk (/İnce sopa)

Törde (/başköşe) duran dört yiğit,

Dördü de mert yiğit.

Bizim evde dört kocakarı,

Dördü de yaşlı kocakarı.

Evin töründe (/başköşe) dört kul debeleşir.

Karanlık evde birçok pehlivan savaşı.

Uzun oğlum,

Kısa kılıcım,

Dombura çalgım,

Dümbelek neyim.

Yün tarağı

Bizde bir kişi,

Og'zida qirqta tishi (109: 0962)

Urchuq:

Bir so'zdim, bo'y bo'ldi,

Bir so'zdim, jam bo'ldi (109: 0963)

Oqqina kuchuk hov-hov etdi,

Qorni to'yib ag'nab ketdi (109: 0964-0965)

Charchamas kampir ko'rdim, yolg'iz oyoq,

Og'ziga tishlab olgan cho'pdan tayoq,

Yurgan sari belbog'ini qavatlaydi,

Beribdi unga go'zallikni ayamayoq (110: 0966)

G'uv-g'uv etadi,

Marg'ilon ketadi (110: 0967)

G'uv-g'uv etar,

Qorni to'ysa yumalab ketar (110: 0968)

Oqqina kuchuk hov-hov etar,

Qorni to'ysa yumalab ketar (110: 0969)

Charx:

Oq kuchugim oshga to'yib, dumalab ketdi
(110: 0970)

Sariboy akam saqtali,

Ikki oti no'xtali (110: 0971)

Halloji:

Bir yog'iga qor yog'adi,

Bir yog'iga do'l yog'adi (110: 0972)

U yog'i tog', bu yog'i tog',

O'rtasi Hoji qichqiroq (110: 0973)

Ikki qo'chqor urishar,

Qumalog'i tushar (110: 0974)

Oqqina yeydi,

Ko'kkina chiqadi (110: 0975)

Bir to'p olucha,

Ağzında kırk dişi.

Ağırşak (/ Kirmen)

Bir söyledim, uzadı,

Bir söyledim, top oldu.

Akça enik 'hav hav!' etti,

Karnı doyup debelenip gitti.

Yorulmaz kocakarı gördüm, tek kâse

Ağzına ısıırıp aldığı daldan değnek

Yürüdükçe kemerini sıkılar

Vermiş ona esirgemedən hep güzellik.

'Güv güv!' eder,

Margilan'a gider.

'Güv güv!' eder,

Karnı doysa yuvarlanıp gider.

Apak enik 'hav hav!' eder,

Karnı doysa yuvarlanıp gider.

Çark

Ak eniğim aşā doyup, yuvarlanıp gitti.

Sarıbey ağabeyim toplayıcı,

İki atı dizginli.

Çıkrık (hallaç, pamuk temizleme aleti)

Bir tarafa kar yağar,

Bir tarafa dolu yağar.

O tarafı dağ, bu tarafı dağ,

Ortası Hacı çığlık.

İki koç vuruşur,

Tezeği düşer.

Akça yer,

Gökçe çıkar.

Bir top erikçik,

Tagi to'la lo'libachcha (110: 0976)

Bo'z to'qish do'koni:

Osmondan osilgan,

Yerdan qazilgan (110: 0977)

O'rmak:

Uzun-uzun uz ketdi,

Uzun bo'yli qiz ketdi,

Qosovasi qars etdi,

Manglayi yerga tars etdi (111: 0978)

Uzun uzun ulaman,

Undan uzun ulaman,

Sochi mening qo'limda,

Tovushqoni sayraydi (111: 0979)

Uzun-uzun uzama,

Uchi mening qo'limda (111: 0979a)

Moki:

U yoqqa o'tadi, qizgina,

Bu yoqqa o'tadi qizgina,

Qulog'iga halqa taqib,

Shildirab o'tadi qizgina (111: 0980)

Lik-lik u yoqqa o'tadi,

Lik-lik bu yoqqa o'tadi,

Hamisha lik-lik,

Tomosha lik-lik (111: 0981)

G'oz qaqillab o'tar,

Qanoti sharqillab o'tar (111: 0982)

Qora tovuq qaqirlaydi,

Qanotlari shaqirlaydi (111: 0983)

Ketmon:

Urdim, gup etdi,

Yer tagiga kirib ketdi (111: 0984)

Dibi dolu oynayan çocuk.

Kumaş dokuma dükkânı

Gökten asılmış

Yerden kazılmış.

Dokuma tezgahı

Uzun uzun uz gitti,

Uzun boylu kız gitti,

Kasılması (/gerilmesi) çat etti,

Alnı yere tak etti.

Uzun uzun ularım

Ondan uzun ularım

Saçı benim elimde,

Yüksek sesiyle öter.

Uzun uzun uzama,

Ucu benim elimde.

Mekik

O yana geçer kızcağız,

Bu yana geçer kızcağız,

Kulağına halka takıp,

Şıldırayıp geçer kızcağız.

Lik lik o yana geçer,

Lik lik bu yana geçer,

Sürekli lik lik,

Temaşası lik lik.

Kaz gak gak öter,

Kanadını çırpıp çırpıp geçer.

Kara tavuk gıdıklar,

Kanatları şakırdar.

Çapa

Vurdum, güp etti,

Yer dibine girip gitti.

Sen urmasang, u urmas (111: 0985)

Bir marta osmonga ketar,

Andan so'ng yiqilib yerga kirar (111: 0986)

Yugurib, chaqqon o'tadi,

Tagidagin o'ldirib ketadi (111: 0987)

O'zi jonsiz,

Ishga polvon (112: 0988)

Bel:

Matalim matti,

Qulog'i qatti,

Qulog'iga qattiq tepdim,

Yalpayib yotdi (112: 0989)

Lotibdi, loyga botibdi (112: 0990)

O'roq:

Bukuri, butun qirni bitiri (112: 0991)

Tesha:

Tushgan yerini kesar (112: 0992)

Arra:

Tushgan yerini titar (112: 0993)

Biz bu yerda turamiz,

Xizmat bo'lsa qilamiz,

Ikki sohib boshida,

Ikki qator bo'p olamiz (112: 0994)

G'it-g'it deydi, ishlaydi,

Yerga kukun tashlaydi (112: 0995)

Qora tuya qaltiraydi,

Qobirg'asi yaltiraydi (112: 0996)

Og'iz yo'q,

Tishi ko'p (112: 0997)

Ombir:

Tushgan yerini uzar (112: 0998)

Sen vurmazsan, o vurmaz.

Bir defa göğə gider,

Ondan sonra yıkılıp yere girer.

Koşup, hızlı geçer,

Altındakini öldürüp gider.

Kendi cansız,

İşe pehlivan.

Kürek, faras

Bilmecem dürülü,

Kulağı katlı,

Kulağına katı teptim

Yayılp yattı.

Temizdi, çamura batmış.

Orak

Kambur, bütün yaylayı bitiri(r).

Balta

Düştüğü yeri keser.

Bıçkı

Düştüğü yeri titretir.

Biz bu yerde dururuz,

Hizmet olsa kılarız,

İki sahip başında,

İki sıra olup alırsız.

'Gıt gıt' der, işler,

Yere toz (/talaş) atar.

Kara deve titriyor,

Kaburgası parıldıyor.

Ağzı yok

Dişi çok.

Kerpeten

Çakılı olanı çeker.

Kelib ogʻzini ochar,
Tishlab olib qochar (113: 0999)

Zambil:

Boradir, boradir,
Oyogʻini koʻtarib yotadir (113: 1000)
Bir hammolga toʻrt band (113: 1001)

Panshaxa:

Oqqina tovuq somon sachar (113: 1002)

Omocho:

Yer tagida oy yurar (113: 1003)
Yer tagida oy yurar,
Oyni koʻrib boy yurar (113: 1004)
Yer ostida oy yurar,
Oq soqolli boy yurar (113: 1004a)
Yer ostida oy yurar,
Qorni yalpoq boy yurar (113: 1004b)
Yer ostida boy boradi,
Qulogʻida loy boradi (113: 1005)
Yer tagida quyruq boradi (113: 1006)
Yer ostida parcha kalapush (113: 1007)
Ketaveradi, ketaveradi,
Togʻday joyni buzib keladi (113: 1008)
Egri xoʻjam, bukri xoʻjam,
Taqiyasi temirdan xoʻjam (113: 1009)

Suv chiqaradigan chigʻirigʻ:

Oʻzi yerning tagida,
Kuchi yerning ustida,
Oʻttiz ikki ogʻayni,
Bir-birining ustida (113-114: 1010)
Yigirma besh ogʻayni,
Bir-birining izida (114: 1011)

Gelip agʻzini açar,
Dişleyip alıp kaçar.

Tahtirevan, sepet

Gider gider,
Ayağını kaldırıp durur.
Bir hamala dört düğüm.

Tırmık

Apak tavuk saman saçar.

Saban

Yer altında ay yürür.
Yer altında ay yürür,
Ayı görüp bey yürür.
Yer altında ay yürür,
Aksakallı bey yürür.
Yer altında ay yürür,
Karnı yayvan bey yürür.
Yer altında bey gider,
Kulağında çamur gider.
Yer altında kuyruk gider.
Yer altında parça kalpak.
Gidiverir gidiverir,
Dağ gibi yeri dağıtıp gelir.
Eğri hocam büğrü hocam,
Direği demirden hocam.

Su çekilen çıkırık

Kendi yerin altında,
Gücü yerin üstünde.
Otuz iki arkadaş,
Birbirinin üstünde.
Yirmi beş arkadaş,
Birbirinin izinde.

Qatti-qatti o'zi bor,
 O'n ikki, o'n besh ko'zi bor (114: 1012)
 Egiladi, bukiladi,
 Mevalari to'kiladi (114: 1013)
 Yozda yurar, qishda yotar (114: 1014)
 Mening kuchugim hovullaydi
 Qorni to'q bo'lsa aylanadi (114: 1015-1016)

Juvoz:

Bir qushim bor ajoyib,
 Don cho'qiydi yeyolmaydi
 Qanot qoqadi ucholmaydi (114: 1017)
 Bir eshagim bor, ajoyib,
 Qulaqlari bor dangi,
 O't yemaydi, suv ichmaydi (114: 1018)
 Huv-huv huvon qush,
 Beli bog'li nodon qush (114: 1019)
 Yo pir,
 Gardani kir,
 Boshi ikki,
 Tanasi bir (114: 1020)
 Helisiya-helisi,
 Katta uyning kelisi (114: 1021)
 Qarong'i tomning ichida,
 Polvon akam ikki oyoq bilan tepadi (114: 1022)
 Qanatini qoqadi, uchmaydi,
 Donini cho'qiydi, yemaydi (114: 1023)
 Objuvozda ikki o'q,
 Birini qo'y-da, birin so'q (115: 1024)

Tegirmon:

Qarong'i tomning ichida
 Savr guldiraydi (115: 1025)

Kat kat özü var,
 On iki, on beş gözü var.
 Eğilir, bükülür,
 Meyveleri dökülür.
 Yazın yürür, kışın yatar.
 Benim köpeğim havlar,
 Karnı tok olunca döner.

Yağ çıkarma makinesi

Bir kuşum var acayip,
 Tohum gagalar, yemez,
 Kanat çırpır, uçmaz.
 Bir eşeğim var acayip:
 Kulakları var denk
 Ot yemez, su içmez.
 Huv huv huvan kuş,
 Beli bağlı cahil kuş.
 Ey pir,
 Gerdanı kir,
 Başı iki,
 Vücudu bir.
 Eli de eli
 Koca evin havanı(/dibeği)
 Karanlık evin içinde
 Pehlivan ağabeyim iki ayakla teper.
 Kanadını çırpır, uçmaz,
 Tanesini gagalar, yemez.
 Su değirmeninde iki ok,
 Birini bırak hem birini sok.
Değirmen
 Karanlık evin içinde
 Öküz gürüldür.

Qarongʻi tomda qoplan guldiraydi (115: 1026)	Karanlık evde kaplan kükrer.
Qarongʻi uyda qovoq qaldirar (115: 1027)	Karanlık evde kavak kaldırır.
Qarongʻi tomning ichida boshimoy, boshimoy deydi (115: 1028)	Karanlık evin içinde “başım ay, başım ay!” seslenir.
Qarongʻi saroyda buzoq shiqirlab ogʻzidan koʻpik sochadi (115: 1029)	Karanlık sarayda buzağı geviş getirip ağzından köpük saçır.
Yer ostida gʻolton guldiraydi (115: 1030)	Yer altında makara gürülde.
Tir-tir etadi,	Tir tir titrer.
Oppoq sochadi (115: 1031)	Apak saçır.
Osti lop-lop,	Altı lap lap
Usti lop-lop,	Üstü lap lap
Temir qoplab,	Demir kaplı
Bolta soplalab (115: 1032)	Balta saplı.
Chir-chir aylanadi,	Fıldır fıldır döner,
Oppoq chiqaradi,	Apak çıkarır,
Top-chi (115: 1033)	Haydi biliniz!
Qat-qat mening choʻntagim,	Kat kat benim cüzdanım,
Qatlama mening choʻntagim,	Katlama benim cüzdanım,
Yetti yerdan toʻy kelsa,	Yedi yerden ziyafet gelse
Toʻymas mening choʻntagim (115: 1034)	Doymaz benim cüzdanım.
Koʻp yeydi, tez yeydi,	Çok yer, çabuk yer,
Mayda chaynaydi,	Küçük çiğner,
Oʻzi yuta olmaydi,	Özü yutamaz,
Oʻzgalarni toʻydiradi (115: 1035)	Başkalarını doyurur.
Bir matalim bor boshdan,	Bir bilmecem var baştan,
Oyogi temir toshdan	Ayağı demir taştan
Tez-tezgina kelinglar,	Çarçabuk gelin!
Xalfalar oʻldi ochdan (115-116: 1036)	Kalfalar öldü acından.
Bir jumbogʻim bor boshdan,	Bir bilmecem var baştan,
Joni temir, toshdan.	Canı demir taştan.
Zuhra xola yuguravering,	Zühre teyze koşuver,

Usta tosh o'ldi ochdan (116: 1036a)
 U nimadir, quv yog' ochdan og'zi bor,
 U nimadir, o'rtasida mag'zi bor
 U nimadir, yelkasida og'zi bor,
 U nimadir, suv ostida qimirlar (116: 1037)
 Tebranadi, o'rtasida og'zi bor,
 Tebranadi, orasida mag'zi bor (116: 1038)
 Badir-budir bo'z,
 G'adir-g'udir do'z,
 Tuyaning bolasi ko'shak,
 Shuni bilmagan eshak (116: 1039)

Tegirmon duti:

Tomda turib karnay chaldim,
 Tovushi Qo'qonga ketdi (116: 1040)

Usta taş oldu acından.
 O nedir, kuru ağaçtan ağzı var,
 O nedir, ortasında özü var
 O nedir, omzunda ağzı var,
 O nedir su altında hareket ederler.
 Teprenir, ortasında ağzı var,
 Teprenir, arasında özü var.
 Patır patır boz,
 Katır kutur toz,
 Devenin yavrusu köşek
 Bunu bilmeyen eşek.

Değirmen zili

Damda durup borazan çaldım,
 Sesi Kokand'a gitti.

4.1.12. Turar Joy, Uy, Unga Tegishli Asboblar va Jihozlar: *İkametgâh, ev (/çadır), ev araç gereçleri*

Qora Uy:

Opon-oponni ko'rdim,
 Eski choponni ko'rdim,
 Qobirg'asi qalashgan,
 Odam yutganni ko'rdim (117: 1041)
 Olti qarich og'izlini ko'rdim,
 Tiriklay odam yutganni ko'rdim (117: 1042)
 Qobirg'asi tarim-tarim,
 Asli uning joni yo'q,
 Tarisini sindirib olsam,
 Yerga tomar qoni yo'q (117: 1043)
 Erta bilan turdim,
 Beti-qo'limni yuvdim,
 Orqasi tap-tapang,
 Odam yutqichni ko'rdim (117: 1044)

Kara çadır

Kaba sabayı gördüm
 Eski cübbeyi gördüm
 Kaburgası dizilen
 İnsan yutanı gördüm.
 Altı karış ağızlıyı gördüm
 Diri diri insan yutanı gördüm.
 Kaburgası dal dal,
 Aslı(nda) onun canı yok!
 Derisini parçalayıp alsam,
 Yere damlar kanı yok.
 Sabahtan kalktım,
 Elimi yüzümü yıkadım.
 Arkası kopkocaman (?),
 İnsan yutanı gördüm.

Og'zi bordir bir qari,	Ağzı vardır bir karış,
Egasini butun yutdi oni,	Tüm sahipleri yuttu onu
Suyaklari bo'lak-bo'lak, yo'qdir joni,	Kemikleri parça parça, yoktur canı
Terisini shilib olsang chiqmas qoni (117: 1045)	Derisini soyup alsan çıkmaz kanı.
Hachcha,	Destek,
Hachchaning ustida bachcha,	Desteğin üstünde çocuk,
Bachchaning ustida qalpoq,	Çocuğun üstünde kalpak
Qalpoqning ustida telpak (117: 1046) ⁵⁷	Kalpağın üstünde kürk şapka.
Bir tepada olti qo'chqorning shoxi	Bir tepede altı koçun boynuzu
Almashib yotir,	Değişip durur.
Yetti qo'chqorning shoxi	Yedi koçun boynuzu
Yalmashib yotir (118: 1048)	Parlayıp durur.
Qo'chqor shoxi qo'ygan yeridan	Koç boynuzu, bırakılan yerden hareket
qo'zg'olmas (118: 1049)	etmez.
Qo'ysa, yerdan qo'zg'almas (118: 1050)	Bırakılsa yerden kalkmaz.
Qora Uyning Uvig'i:	Kara Çadırın Direği
Oy quchaq, oy quchoq,	Ay kucak ay kucak,
Yig'ib kelsam, bir quchoq (118: 1051)	Toplayıp gelsem bir kucak.
Yoyib qo'ysam, oy quloch,	Yayıp bırakınca ay kulaç
Yig'ib qo'ysam, bir quloch (118: 1051a)	Toplayıp bırakınca bir kulaç
Qirq qo'yimning qulog'i chinqoq (118: 1052)	Kırk koyunumun kulağı kesilmiş.
Ko'k qo'ynimning qulog'i chinqoq (118: 1052a)	Gök koyunumun kulağı kesilmiş.
Qirq chinqoq qirq quduqdan suv ichar (118: 1053)	Kırk kulağı kesik kırk kuyudan su içer.
Og'il to'la chinqoq qo'y (118: 1054)	Ağıl dolu kulağı kesik koyun.
Uy to'la chinqoq echki (118: 1054a)	Çadır dolu kulağı kesik keçi.
Uviq va bog'i:	Çadır direği ve bağlantısı
Bizning uyda qirq qiz.	Bizim evde kırk kız

⁵⁷ 1046. bilmeceден sonra 1047. bilmeceye geçilmiş, bir bilmece atlanmıştır.

Hammasi soch popugli (118: 1055)

Qora Uyning Chang'arog'i:

Jindi qiz, jindi qiz,

Jin tepaga chiqdi qiz,

Bolalarini ergashtirib,

Harang-darang bo'ldi qiz (118: 1056)

Gum-gumbaz,

Qirq chachoq (118: 1057)

Qora uyning beldovi:

Ko'kkina ko'zim uy aylanar (118: 1058)

Kichkinagina quyoncham jar aylanib
qochadi (119: 1059)

Bo'yi uzun opam,

Beti cho'tir opam (119: 1060)

Qora uyning tuynuk bog'i:

Bir tubada⁵⁸ to'rt ilon (119: 1061)

Bir to'baning ustida to'rt shiboq (119:
1062)

Chodir:

Chin qushim, chinni qushim,

Chin tepaga qo'ndi qushim,

Qanotini yoydi qushim,

Tanobini tortdi qushim (119: 1063)

Xitoy qush qanotlarini yoyib,

Oyog'ini bukib tog'da o'ltiribdi (119: 1064)

Uyning to'sini-balori:

Bobom uyd,

Soqoli tashqarida (119: 1065)

Uzun bobom ichkari-ya

Soqollari tashqari-ya (119: 1065a)

Hepsi saçı takılı (/tokalı).

Kara Çadırının Tepesi

Yaramaz kız, haylaz kız,

Tam tepeye çıktı kız.

Çocuklarını eriştirip

Gürültü patırtı oldu kız.

Derin kubbe,

Kırk saçak.

Kara Çadırın Kemerı

Gökçe gözüm evin etrafını döner.

Küpküçücük tavşancığım yeri çevreleyip
kaçar.

Boyu uzun ablam,

Yüzü çalık ablam.

Kara çadırın pencere bağlantısı

Bir tepede dört yılan.

Bir tepenin üstünde dört çalı.

Çadır

Yaramaz kuşum, haylaz kuşum,

Tam tepeye kondu kuşum

Kanadını yaydı kuşum,

İpini çekti kuşum.

Hıday kuş kanatlarını açıp,

Ayağını büküp dağda oturmuş.

Evin (/çadırın) kirişi kütüğü

Dedem evde,

Sakalı dışarıda.

Uzun dedem içeri a!

Sakalları dışarı a!

⁵⁸ to'ba yazılması gerekirken tuba diye yazılmış olmalı.

Bobom uyda,
 Boshi dalada (119: 1065b)
 Amakim ichkarida,
 Quloqlari tashqarida (119: 1066)

To‘sin, vassa:

Onasi yettita,
 Bolasi bir nechta (119: 1067)
 Onasi qornida bolasi ko‘ndalang yetibdi
 (119: 1068)

Otasi voy belim, deydi,
 Bolasi voy boshim, deydi (120: 1069)

Eshik:

Kunduzi tashkari,
 Kechasi ichkari (120: 1070-1071)
 Ikki opamning bo‘yi teng (120: 1072)
 Devolga qo‘ngan qushim,
 Ba‘zilari bir qanot,
 Ba‘zilari qo‘sh qanot (120: 1073)
 Ori tort, beri tort,
 Qori qo‘yning etin tort (120: 1074)

Deraza romi:

Olti ko‘zli suyakli,
 Hamma uyga kerakli (120: 1075)
 O‘zi bitta,
 Ko‘zi oltita (120: 1076)

Eshik zanjiri:

Kechasi osmonga qaraydi,
 Kunduzi yerga qaraydi (120: 1077)
 Kechasi yuqori,
 Kunduzi quyi (120: 1077a)
 Kechasi turadi,

Dedem evde,
 Aklı ovada.
 Amcam icheride,
 Kulakları dışarıda.

Kiriş, ızgara

Annesi yedi tane,
 Yavrusu birkaç tane
 Anası karnında çocuğu enine gelişmiş.

Babası ah belim! der
 Çocuğu ah başım! der.

Kapı

Gündüz dışarı,
 Gece içeri.
 İki ablamın boyu denk.
 Duvara konmuş kuşum,
 Bazıları bir kanat,
 Bazıları çift kanat.
 Öte çek, beri çek
 Yaşlı koyunun etini çek!

Pencere çerçevesi

Altı gözlü kemikli,
 Her eve gerekli.
 Kendi bir,
 Gözü altı tane.

Kapı zinciri

Gece göğe bakar,
 Gündüz yere bakar.
 Gece yukarı,
 Gündüz aşağı.
 Gece kalkar,

Kunduzi yotadi (120: 1078)

Kunduzi kulfatda

Kechasi mehnatda (120: 1079)

Shildir-shildir kishanim,

Shildirama kishanim (120: 1080)

Qulf:

Qoravoy buvam eshik qo'rar (121: 1081)

Qora qo'lim uy qo'rar (121: 1082)

Qora xotin uy poylar (121: 1083)

Pakana xotin uy poylar (121: 1083a)

Qo'li yo'q,

Oyog'i yo'q,

Uy poylar (121: 1084)

Kichkina kuchuk,

Egasidan boshqani kiritmaydi (121: 1085)

Kichkinadir, minadir,

Unga odam ishonadir (121: 1086)

Kichkina itcha hurmaydi,

Tishlamaydi, uyga qo'ymaydi (121: 1087)

Bir shaharni bir qora hakka qo'riqlaydi
(121: 1088)

Qora hakka uy poylar (121: 1088a)

Qoragina zag'cha,

Qanotidan osilgan (121: 1089)

Xum, xumcha.

Egasi kelguncha (121: 1090)

Jarda yontoq osilgan (121: 1091)

Qulf, kalit:

Katta xotin uy poylaydi,

Kichkina xotin yo'qlovga ketadi (121: 1092)

Akasi uy poylaydi,

Gündüz yatar.

Gündüz külfette,

Gece mihnnette.

Şırıl şırıl zincirim,

Şırıldama zincirim.

Kilit

Karabey dedem kapı korur.

Kara elim ev korur.

Kara hatun ev gözler.

Bodur hatun ev gözler.

Eli yok,

Ayağı yok,

Ev gözler.

Küçücük enik,

Sahibinden başkasını girdirmez.

Küçücüktür, mengenedir.

Ona insan güvenendir.

Küçücük itçik ulumaz.

Isırmaz, eve bırakmaz.

Bir şehri bir kara saksağan korur.

Kara saksağan ev gözler.

Karacık kargacık,

Kanadından asılmış.

Küp, küpçük

Sahibi gelinceye dek.

Uçurumda diken asılmış.

Kilit, anahtar

Büyük hanım ev bekler,

Küçük hanım misafirlığe gider.

Ağabeyi ev bekler,

Ukasi o'ynab yuradi (121: 1093)
 Akasini ukasi qitiqlaydi (121: 1094)
 Olisdan jangir-jungir,
 Yaqindan oddiy temir (122: 1095)
 Chumchug'im chiq etdi,
 Uyasiga kirib ketdi (122: 1096)
 Lik-lik etar,
 Uyasiga kirib ketar (122: 1097-1098)

Mo'ri:

Uzun bo'yli,
 Qora to'nli (122: 1099)
 Usti oq,
 Ichi qora (122: 1100-1101)
 Amakim ariq,
 Qorni yoriq (122: 1102)
 Bobom tomida,
 Soqoli yerda (122: 1103)
 Bir uyga kirsam,
 Qorni yoriq ayiq turibdi (122: 1104)

Tancha:

O'zi bitta,
 Ko'zi to'rtta (122: 1105)
 To'rt og'aynining boshida bir qalpoq (122: 1106-1107)

Shaytonning uyi tax-tavonlik, ichi to'la xoda (122: 1108-1109)

Pechka:

Tegirmon, tegirmon,
 Tevaragi temirdan (122: 1110)

Obriz:

Kardeşi gezer oynar.
 Ağabeyini kardeşi gıdıklıyor.
 Uzaktan cangıl cüngül,
 Yakından basit demir.
 Serçem çık etti,
 Yuvasına girip gitti.
 Döner döner,
 Yuvasına girip gider.

Baca

Uzun boylu,
 Kara elbiseli.
 Üstü ak,
 İçi kara.
 Amcam arık,
 Karnı yarık.
 Dedem çatıda,
 Sakalı yerde.
 Bir eve girsem,
 Karnı yarık ayı dikelir.

Sandal⁵⁹

Kendi bir tane,
 Gözü dört tane.
 Dört arkadaşın başında bir kalpak.

Şeytanın evi tahtayla sarılı, içi dolu değnek.

Soba

Değirmen, değirmen
 Etrafı demirden.

Tuvalet

⁵⁹ bir tür soba

Og'zi pulday, ichi xumday (123: 1111)

O'zi bor, ko'lankasi yo'q (123: 1112)

Og'zi osmonda,

İchi pasmanda (123: 1113)

Shildirama shuvoq,

Ochilmas qovoq (123: 1114)

Tepasi ayvan,

O'rtasi xumdon,

Tegi zindon (123: 1115- 1116)

O'ra:

Yo'nsa yo'g'on bo'lar (123: 1117)

O'zi bor,

Soyasi yo'q (123: 1118)

Shirdon:

U yog'i zarang, bu yog'i zarang,

O'rtasida boymirza garang (123: 1119)

Quduq:

Chirgidan yerga kun tegmas (123: 1120)

Osmondan osilgan,

Yerdan qazilgan (123: 1121- 1122)

Uzun terak,

Soyasi yo'q (123: 1123)

Qoziq o'rni:

O'ra qazdim,

Tuprog'i yo'q (123: 1124)

Quduq qazdim betuproq (124: 1124a)

Narvon:

Otasi bor, enasi bor,

O'n ikkita bolasi bor (124: 1125)

İkki onasi,

O'n ikki bolasi (124: 1125a)

Ağzı pul gibi, içi küp gibi.

Kendi var, gölgesi yok.

Ağzı gökte,

İçi yerde.

Şırıl şırıl şak

Açılmaz kapak.

Üstü eyvan,

Ortası küpten

Altı zindan.

Çukur

Yontulsa kalınlaşır,

Kendi var,

Gölgesi yok.

Şırdan

O yanı dar, bu yanı dar,

Ortasında Baymirza ağır.

Kuyu

Kalın keçeden yere güneş girmez.

Gökyüzünden asılmış,

Yerden kazılmış.

Uzun kavak,

Gölgesi yok.

Kazık yeri

Çukur kazdım,

Toprağı yok.

Kuyu kazdım topraksız.

Merdiven

Babası var, anası yok,

On iki tane balası var.

İki anası,

On iki yavrusu.

Tepdim, tepdim,
Terakka chiqdim (124: 1126)

Ohak:

Suvga solsang yonar,
O'tga solsang qaynar (124: 1127)

Hammom:

Oshi ko'pu tuzi yo'q,
O'g'li ko'pu qizi yo'q,
Qishda ko'payadi,
Yozda ozayadi (124: 1128)

Devol yorig'i:

Eliboy akam kissasini,
El yig'ilib tikolmas (124: 1129)

Hovuz:

O'zi katta,
Sarpushi yo'q (124: 1130-1131)

Zindon:

Elisi-ya, elisi,
Katta boyning kelisi.
Shuni topgan odamga,
Bir ulahat⁶⁰berisi⁶¹ (124: 1132)

Sandiq:

Buxarodan kelgan nusxa
To'rt oyog'i qisqa (125: 1133)
Bersang to'yadi
Bermasang turadi,
Hamma xizmatin ko'radi (125: 1134)
Tomda tarasha,
Uyga yarasha (125: 1135)
Bir eshagim bor,

Teptim, teptim,
Kavak ağacına çıktım.

Kireç

Suya koysan yanar,
Od'a koysan kaynar.

Hamam

Aşı çok ama tuzu yok,
Oğlu çok ama kızı yok,
Kışın artar,
Yazın azalır.

Duvar yarığı

Elibay ağabeyim kesesini,
Ülke toplanıp dikemez.

Havuz

Kendi büyük,
Örtüsü yok.

Zindan

Eli de eli
Büyük beyin havanı (/direği)
Onu bulan kişiye
Bir vilayet verile!

Sandık

Buharadan gelen nüsha,
Dört ayağı kısa.
Versen doyar,
Vermesen durur.
Her hizmetini görür.
Damda talaş,
Eve göre.
Bir eşeğim var,

⁶⁰ Viloyat

⁶¹ berasi

To'rt oyoqli,
To'balasam yurmaydi (125: 1136)

Sandiq, kalit:

To'rt oyog'i bor,
Burnida avaraki (125: 1137)

Oyna:

Kichkina fildi,
Menga qarab kuldi (125: 1138)
Top-tobonoq, tobonoq,
Toboni yo'q quyonoq,
Quyonog'i kumushdan,
Kulib turgan buvishdan (125: 1139)
Tom, tom, tomchi,
Tomib turgan tomchi,
Ayni sahar ichida
Kulib turgan tomchi (125: 1140)
Bir do'stim bor ajoyib,
Agar kim unga boqsa,
Kulib boqar iljayib (125: 1141)
Men boqsam, u boqar (125: 1142)
Tolning tegida tiniq suv (125: 1143)

Soat:

Kuni-tuni yuradi,
Doim bir joyda turadi (126: 1144)
Oyog'i yo'q, yuradi,
Og'zi yo'q, gapiradi (126: 1145)
Chiq-chiq boradi,
Chiq-chiq keladi,
İkkisi bir tomon
Quvalashib yuradi (126: 1146-1147)
O'zi ming xil,

Dört ayaklı,
Tekmelesem yürümez.

Sandık, kilit

Dört ayağı var,
Burnunda halkası.

Ayna

Küçük fildi,
Bana bakıp güldü.
Bul bulanak bulanak
Tabanı yok astar
Astarı gümüşten,
Gülüp durur büvişten (/büyük anne gibi).
Dam dam damla!
Damlayıp duran damla,
Aynı seher içinde
Gülüp duran damla.
Bir dostum var acayip,
Eğer kim ona baksa,
Gülüp bakar gülümseyip.
Ben baksam o bakar.
Dalın altında durgun su.

Saat

Gece gündüz yürür,
Daima bir yerde durur.
Ayağı yok yürür,
Ağız yok konuşur.
Çık çık gider,
Çık çık gelir,
İkisi bir taraf
Kovalanıp yürür.
Kendi bin tip,

Gapi bir xil (126: 1148)

Og'zi yo'q, tili bor.

Dumaloqqina yuzi bor (126: 1149)

Oq tovoqda sariq qaychi (126: 1150)

So'ri:

Usti yotinqi,

To'rt oyoqli (126: 1151)

Beshik:

Yuraveradi, yuraveradi,

Yo'li ko'paymaydi (126: 1152)

U yoqdan-bu yoqqa uchaveradi,

Bir joydan jilolmaydi (126: 1153)

To'rt oyoqli,

Yog'och tuyoqli (126: 1154)

To'rt oyog'i bor,

Ostida toshi bor,

Top-chi (126: 1155)

To'rt oyog'i bor,

Toshdan tuvagi bor (126: 1155a)

Ko'rpa:

Kunduzi izzatda,

Kechasi xizmatda (127: 1156)

Kunduzi rohatda,

Kechasi mehnatda (127: 1156a)

Kunduzi ark ustida,

Kechasi o'z po'stida (127: 1157)

Kunduzi yig'iladi,

Kechasi yoyiladi (127: 1158)

Kunduzi hur bo'ladi,

Kechasi qul bo'ladi (127: 1159)

Kechasi qul, kunduzi bek (127: 1159a)

Sözü bir tip.

Ağzı yok, dili var,

Yusyuvarlak yüzü var.

Ak tabakta sarı makas.

Tahta yatak

Üstü yatmalı,

Dört ayaklı.

Beşik

Yürüyüverir yürüyüverir,

Yolu çoğalmaz.

O yandan bu yana uçuverir,

Bir yerden başka yere gitmez.

Dört ayaklı,

Ağaç toynaklı.

Dört ayağı var,

Altında taşı var

Bul bakalım!

Dört ayağı var,

Dıştan saksısı var.

Yorgan

Gündüz izzette,

Gece hizmette.

Gündüz rahatta,

Gece mihnette.

Gündüz ark üstünde,

Gece kendi postunda.

Gündüz yığılır,

Gece yayılır.

Gündüz özgürleşir,

Gece kul olur.

Gece kul, gündüz bey.

Kechasi cho'ri,
Kunduzi oyim (127: 1160-1161)
Kechasi bo'g'oz,
Kunduzi qisir (127: 1162)

Yostiqlar:

Qo'lsiz-oyoqsiz ko'ylak kiyar (127: 1163)
Qo'li oyog'i yo'q,
Ko'ylak kiyar,
Qarni to'q (127: 1163a)

Lo'labolish:

O'zi bitta,
Og'zi ikkita (127: 1164)

Pashshaxona:

Tursa tuyaday,
Yig'lsa kichkintoy (127: 1165)
Tursa tuyaday,
Yotsa yostiqlay (127: 1165a)
Yotsa yobaday,
Tursa tuyaday (128: 1166)
O'zi uyday,
Bo'yni qilday (128: 1167)
Zap uyim bor,
Eshigi yo'q (128: 1168-1169)

Gece hizmetçi,
Kündüz hanımefendi.
Gece gebe,
Gündüz kısır.

Yastik

Elsiz ayaksız gömlek giyer.
Eli ayağı yok,
Gömlek giyer,
Karnı tok.

Çift kişilik (/uzun) yastik

Özü bir,
Ağızı iki.

Cibinlik

Kalksa deve gibi
Toplansa küçücük.
Kalksa deve gibi
Yatsa yastik gibi.
Yatsa aba gibi,
Kalksa deve gibi.
Özü ev gibi,
Boynu kıl gibi
Mükemmel evim var,
Kapısı yok.

4.1.13. Uy Xo'jalik Asboblari: Ev idaresi gereçleri

Tandır:

Og'zi qora alomat,
İchi qizil qiyomat (129: 1170)
Usti bomdek,
Tagi tomdek,

Tandır

Ağızı kara alamet,
İchi kızıl kıyamet.
Üstü kubbe gibi
Dibi ev gibi

O‘tirishi mulla,
 Abdurahmondek (129: 1171)
 Og‘zi do‘ppidek,
 İchi qizil, xumdek (129: 1172)
 Shum kampir,
 Shumaloq kampir,
 İkki beti yumaloq kampir (129: 1173)
 Yum-yum, yumaloq kampir,
 Og‘zi qora, shum kampir (129: 1174)
 Do‘ng kampir,
 Do‘ngalak kampir,
 Elkasi yo‘q-
 Shum kampir (129: 1175)
 Bir kampir bor,
 Yum-yumaloq,
 Elkasi yo‘q (129: 1175a)
 Og‘zi qora ko‘k tozim,
 Kuniga to‘qqiz kiyik oladi (129: 1176)
 Kichkina hayatcha,
 İchi to‘la kulcha (130: 1177)

Tandir non:

Og‘zi ola alomat,
 İchi qizil qiyomat,
 Suv sepsam quruq chiqar,
 Ya alhazar salomat (130: 1178)
 Alomat-a alomat,
 İchi qizil qiyomat,
 Ho‘l urdim,
 Quruq chiqdi (130: 1179)

Rapida:

Osti lop-lop,

Oturuşu molla,
 Abdurrahman gibi.
 Ağzı takke gibi,
 İçi kızıl küp gibi.
 Şom kocakarı,
 Şom ağız kocakarı,
 İki yanı toparlak kocakarı.
 Yusuvarlak kocakarı,
 Ağzı kara, şom kocakarı.
 Yumru kocakarı,
 Yuvarlak kocakarı,
 Memleketi yok,
 Şom kocakarı.
 Bir kocakarı var,
 Tostoparlak,
 Memleketi yok.

Ağzı kara gök tazım,
 Günde dokuz geyik avlar.
 İncecik duvarcık,
 İçi dolu çörek(çik)

Tandır ekmeği

Ağzı ala alamet,
 İçi kızıl kıyamet,
 Su serpsem kuru çıkar
 Allah versin selamet.
 Alamet de alamet,
 İçi kızıl kıyamet,
 Nemli vurdum,
 Kuru çıktı.

Ekmek küreği (/eldiveni)

Altı lap lap

Usti lop-lop,
O'rtasidan kumush qoplab (130: 1180)

Kosov:

Matal-matal matti qora,
Topmaganning yuzi qora (130: 1181)
Jummog'im jo'tti qora,
Topmaganning juzi qora (130: 1182)

Qozon, to'rt qulog'i:

O'zi bitta, qulog'i to'rtta (130: 1183)
Topmachamning o'zi qora,
Topmaganning yuzi qora (130: 1184)
Qulog'i qornida, boshi yo'q (130: 1185)
Qora tovuq, qorni to'q (130: 1186)
Jumbog'imning jufti qora. (131: 1187)
Bir jumbog'im to'rt qora (131: 1188)

Qozon, olov:

Qora sigir qorab turar,
Sariq sigir yalab turar (131: 1189)
Qora ho'kizning putini,
Qizil ho'kiz yalaydi (131: 1190)

Qozon tagidagi o'tini:

Uch kubayning uch uli,
Uchqu tortib o'tiri⁶²,
Qorasqol otasi,
Kapa chiqib o'tiri (131: 1191)

O'choqpoya:

Bir tom ichida uchta beti qora (131: 1192)
Uchi jamlashgan,
Kuchi birlashgan (131: 1193)

Üstü lap lap
Ortasından gümüş kaplı.

Köseği, ocak karıştırmakta kullanılan ince uzun odun

Bilmece bildirmece dürülmüş kara
Bilmeyenin (bulmayanın) yüzü kara.
Bilmecem tahminen kara
Bilmeyenin (/bulmayanın) yüzü kara.

Kazan, dört kulağı

Özü bir tane, kulağı dört tane.
Bilmecemin özü kara,
Bilmeyenin yüzü kara.
Kulağı karnında, başı yok.
Kara tavuk, karnı tok.
Bilmecemin çifti kara.
Bir bilmecem dört kara.

Kazan, alev

Kara sığır bakar durur,
Sarı sığır yalayıp durur.
Kara öküzün bacağı,
Kızıl öküz yalar.

Kazan altındaki odun

Üç küpçüğün üç temeli
Odun tutuşup durur.
Karasakal babası,
Barakaya çıkıp oturmuş.

Üçlü ocak

Bir ev içinde üç yüzü kara.
Üçü bir araya gelmiş,
Gücü birleşmiş.

⁶² O'tiribdi

Qozon, tovoq, kosa:

Qoraboy otdan tushdi,
 Bolalari yugurishdi (131: 1194)
 Qoraboy akam yiqildi,
 Bola-chaqasi yig'ildi (131: 1194a)
 Qora botir otdan tushdi,
 Askarlari o'rab olishdi (131: 1194b)
 Hoji pochcham otdan tushdi,
 Bolalari yugurib bordi (131: 1194v)
 Qora dev yiqildi,
 Bolalari yig'ildi (132: 1195)

Qozon chochiq:

Keragaga iluvli,
 Aqliga biluvli (132: 1196)

Cho'mich:

Laylak uyada,
 Dumi ziyoda (132: 1197)

Qoshiq:

Hakka uyada,
 Quyrug'i ziyoda (132: 1198)

Qoshiqdon:

Bir xotin bor, bolalari choch-choch,
 Ikki qo'li daim boshida (132: 1199)

Samovar:

Osti imorat,
 Usti imorat,
 O'rtasi otashxona (132: 1200)
 Umrdon-a umrdon,
 Yoqqan o'ti ko'mirdan,
 Makkadan bir qush kepti,
 Jig'ildoni temirdan (132: 1201)

Kazan, tabak, kâse

Karabey attan indi,
 Yavruları koşuştu.
 Karabey ağam çöktü,
 Çoluk çocuğu toplandı.
 Kara yiğit attan indi,
 Askerleri kuşatıp savaştı.
 Hacı eniştem attan düştü.
 Yavruları koşup gitti.
 Kara dev yıkıldı,
 Yavruları toplandı.

Kazan havlusu

Çadıra bağlamalı,
 Akıllıya bilmeli

Kepçe

Leylek yuvada,
 Kuyruğu uzun.

Kaşık

Saksağan yuvada,
 Kuyruğu uzun.

Kaşıklık

Bir hanım var, yavruları fazlaca
 İki eli hep başında.

Semaver

Altı imarethane,
 Üstü imarethane,
 Ortası ateşhane.
 Ömürden ha ömürden,
 Yakan od'u kömürden,
 Mekke'den bir kuş geldi,
 Kursağı demirden.

Osti teshik, usti teshik, O'rtasi suv, olovlik (132: 1202) Bozorda sariq ayg'ir kishnaydi (132: 1203-1204) Og'ilda sariq buzoq ma'raydi (132: 1205) Ichi qora ko'mirday, Tishi sariq isparakday, O'ltirishi mulladay, Qichqirishi tayloqday (132-133: 1206) Suv desam, suv emas, Shildiraydi bir narsa, O't desam, o't emas, Yiltiraydi bir narsa, Boshiga bo'rkini olib, Bo'rkillaydi bir narsa (133: 1207) Choynak: Ko'k kosaning burni yo'q (133: 1208) Bozordan oldim bir olgurji, To'ysa ham chiqmaydi burji (133: 1209-1210) O'zi katta, kichikka egiladi (133: 1211) Chin qushim, chinni qushim, Chin tepaga qo'ndi qushim, Tumshug'ini yerga berib, Xalqqa salom berdi qushim (133: 1212) O'zi turar jimgina, Qulog'i bor birgina (133: 1213) Ro'parada turibdi, Yuzi dumaloq lo'ppi, Bir qulog'i bor, bir burni. Boshiga kiygan do'ppi (133: 1214) Ichi bor, ichagi yo'q (133: 1215)	Altı delik, üstü delik, Ortası su, alevlik. Pazarda sarı aygır kişner. Ağılda sarı buzağı bağıırır. İçi kara kömür gibi, Dişi sarı sarımsı gibi, Oturuşı molla gibi, Haykırışı taycık gibi. Su desem su değildir, Şırıldar bir nesnedir, Ot desem ot değildir, Parıldar bir nesnedir. Başına börkünü almış, Börk takınır bir nesnedir. Demlik Gök kâsenin burnu yok. Pazardan aldım bir al içik Doysa da çıkmaz borcu. Özü büyük, küçüğe eğilir. Yaramaz kuşum, haylaz kuşum, Tam tepeye konu kuşum, Gagasını yere vurup Halka selam verdi kuşum. Özü durur sessizce, Kulağı var yegâne. Karşıda durmuş, Yüzü yuvarlak bodur. Bir kulağı var, bir burnu. Başına giymiş takke. İçi var, bağırsağı yok.
---	---

Piyola:

Onalari tokchadan tushsa,
 Bolalari yugurib keladi⁶³ (133: 1216)
 Anora, munora,
 O'ng qo'lga qo'nara (133: 1217)
 Hamma kishini ko'rganda labini o'pkay
 (134: 1218)

Labi labimga tegsa og'zim kuyadi (134:
 1219)

Mehmon keldi,
 Yugurib bordi,
 Qo'lga chiqib
 Labini o'pdi (134: 1220)

Choy xalta:

Tugib, to'rga tashladim (134: 1221)

Choydosh, oftoba:

Qora tovuq qaqillaydi,
 Qanotlari shaqillaydi (134: 1222)
 Qora tuyam baqirar (134: 1223)
 Buxorodan kelgan lo'k,
 Kulga borib cho'k (134: 1224)
 Lo'k-lo'k tuyam, lo'k tuyam,
 Qo'lga kelib cho'k tuyam (134: 1225)
 Matalim matti qora,
 Topmaganning yuzi qora (134: 1226)

Obdasta:

Qorni qortoz,
 Burni burtoz,
 Otga minmas,

Kadeh

Anneleri raftan inse,
 Yavrulari kosup gelir.
 Oraya buraya
 On parmağa konar a!
 Her kimi görse dudağını öper.
 Dudağı dudağıma değse ağzım yanar.

Misafir geldi,
 Kosup gitti.
 Eline çıkıp
 Dudağını öptü.

Çay torbası

Düğümleyip ağa koydum.

Demlik, ibrik

Kara tavuk gıdıklar,
 Kanatları şakırdar.
 Kara devam bağıdır.
 Buhara'dan gelen lök,
 Küle varıp çök!
 Lök lök devam, lök devam
 Ele gelip çök devam!
 Bilmecem dürülmüş kara,
 Bilmeyenin yüzü kara.

İbrik

Karnı geniş,
 Burnu dar,
 Ata binmez,

⁶³ Bu bilmecede anne söz konusu edildiği için bilmecenin başlığı sürahi ve kadeh olmalıydı. Xum ve Piyola cevap başlığı altında bu bilmecenin yer alması gerekmektedir.

Piyoda yurmas (134: 1227)

O'zi pir,

Bo'yni kir,

Og'zi ikkita,

Tegi bitta (134: 1228)

Ko'za:

Borayotganda och minar,

Kelayotganda to'q (135: 1229)

Yuqoridan keldi lo'k,

Ikki ko'zi ko'k,

Kelib suvga cho'k (135: 1230)

Xum:

Qorni qopday,

Bo'yni ipday (135: 1231)

Yog' xumcha, kadi:

Alaka,

Eni-boshi kir aka (135: 1232)

Bo'ring og'zi yesa ham qon,

Yemasa ham qon (135: 1233)

Qatiq soladigan kadi:

Shim kampir,

Shim-shim kampir (135: 1234)

Kuva:

Shildir-shildir kishanim,

Shildirama kishanim,

Uyga mehmon kelganda,

Uyaltirma kishanim (135: 1235)

Shildir-shildir boyning qizi,

Jangir-jungir boyning qizi,

Bo'ynidagi la'li munchoq,

Temir polvonning qizi (135: 1236)

Yayan yürümez.

Özü pir,

Boynu kir,

Ağzı iki,

Altı bir.

Gügüm

Vardığında aç biner,

Geldiğinde tok.

Yukarıdan geldi erkek deve,

İki gözü gök,

Gelip suya çök!

Sürahi

Karnı torba gibi,

Boynu ip gibi.

Yağ küpü, kap

Kapkarışık,

Eni başı kir ağa.

Kurdun ağzı yese de kan,

Yemese de kan.

Yoğurt kabı

Sessiz kocakarı

Pek sessiz kocakarı.

Su testisi

Şaldır şuldur zincirim

Şırıldama zincirim

Eve misafir geldiğinde

Utandırma zincirim

Şaldır şuldur beyin kızı

Cangıl cüngül beyin kızı,

Boynundaki kırmızı boncuk,

Demir pehlivanın kızı.

Guldur-guldur guldurmon,
 Guldirmaning qiziman,
 Bo'yni to'la tus munchoq,
 To'qsonboyning qiziman (135: 1237)
 Tor ko'chada ot o'ynar (136: 1238)
 Uzun terak, ichi kovak⁶⁴ (136: 1239)

Mesh:

O'ttiz umurtqasi yo'q
 Qirq qobirg'asi yo'q,
 O'zi shiliq-shiliq etadi,
 Yumalab yerda yotadi (136: 1240)
 Oq echkim ichi yo'q,
 Suyagi yo'q, go'shti yo'q,
 O'zi shiliq-shiliq etadi,
 Yumalab yerda yotadi (136: 1241)
 Oq echkim qanotin yozdi
 Og'zin ochsam ichidan bol chiqdi (136: 1242)

Keli:

Bo'tali tuya ovul kezar (136: 1243)
 Otasi og'zin ochar
 Bolasi urib qochar (136: 1244)
 Taltayib turadi,
 Tarsillatib uradi (136: 1245)

Elak:

Tap-tap etadi,
 Ostidan karvan o'tadi (136: 1246)
 Taqir-taqir etar,
 Tagidan karvon o'tar (136: 1246a)
 Taq-taq tomdan qor yog'adi (136: 1247)

Güldür güldür Güldürman,
 Güldürman'ın kızımı,
 Boynu dolu renkli boncuk,
 Doksan beyin kızımı.
 Dar sokakta at oynar.
 Uzun direk, içi kovuk.

Tulum

Otuz omurgası yok,
 Kırk kaburgası yok,
 Kendi şilik şilik eder.
 Yuvarlanıp yerde yatar.
 Ak keçim içi yok,
 Kemiği yok, eti yok.
 Kendi şilik şilik eder,
 Yuvarlanıp yerde yatar.
 Ak keçim kanadın açtı.
 Ağzını açsam içinden bal çıktı.

Dibek (/Havan)

Yavrulu deve ağıl gezer.
 Babası ağzın açar,
 Yavrusu vurup kaçar.
 Kibirlenip durur,
 Takırdatıp vurur.

Elek

Tep tep eder,
 Altından kervan geçer.
 Takır takır eder,
 Altından kervan geçer.
 Tak tak damdan kar yağar.

⁶⁴ metinde bir yerde *kavak*, bir yerde *kovak* geçer.

Pastgina tomdan qor yog'adi (136: 1247a)	Alçacık damdan kar yağar.
Past osmondan qor yog'ar (136: 1248)	Alçak gökten kar yağar.
Yangi idish,	Yeni tabak,
Tagi teshik (137: 1249)	Dibi delik.
Bir o'zi,	Bir özü,
Ming ko'zi (137: 1250)	Bin gözü.
Bir o'zi,	Bir özü,
Bir o'zida ming ko'zi (137: 1250a)	Bir özünde bin gözü.
Oqqina tuya kulga cho'kar (137: 1251)	Apak deve küle çöker.
Chakich:	Tokmak
Kalta momom loy tepar (137: 1252)	Kısa büyükannem çamur teper.
Kaltacha bobom loy tepar (137: 1253)	Kısacık dedem çamur teper.
Pakana xotin tom tepar (137: 1254)	Kısa hatun, dam teper.
Kichkina bachcha loy tepadi (137: 1255)	Küçücük yavru çamur teper.
Beli bog'liq loy tepar (137: 1256-1257)	Beli bağlı, çamur teper.
Pichoq:	Bıçak
Kichkina mitti,	Ufacık tefecik,
Echkini yiqitdi (137: 1258)	Keçiyi yıktı.
Pichoq qini:	Bıçak kını
To'rt tomoni bekik,	Dört yanı kapalı,
O'rtasi teshik (137: 1259)	Ortası delik.
Supurgi:	Süpürge
İshini bitirdi,	İşini bitirdi,
Eshik tagiga o'tirdi (137: 1260)	Kapı dibine oturdu.
Eshik orqasida beli bog'liq qul yotir (137: 1261)	Kapı arkasında beli bağlı kul yatar.
Qorong'i tomda beli bog'liq qul yotir (137: 1261a)	Karanlık damda beli bağlı kul yatar.
Beli bog'liq qul bachcha,	Beli bağlı kul çocuk,
Tomdan o'tin toshlaydi (137: 1262)	Damdan odun atar.

Belini bogʻlab uy oʻrtasida oʻynar (138: 1262a) Belini bağlayıp ev ortasında oynar.

Uy ichida bir bogʻ narsa (138: 1263)

Ev içinde bir bağ nesne.

Pakana xotin yer tirmar (138: 1264)

Kısa hatun yer tirmalar.

Sochi yoziq quv kampir,

Saçı yayılmış kuru kocakarı,

Beli bogʻliq shum kampir (138: 1265)

Beli bağlı şom kocakarı.

Qoʻygan yerda turadi,

Bırakılan yerde durur,

Osh yemaydi, suv ichmaydi (138: 1266-1267)

Yemek yemez, su içmez.

Qop:

Qobirgʻasi bor, qoni yoʻq,

Ogʻzi bor, joni yoʻq (138: 1268)

Yotsa turmas,

Tursa yotmas (138: 1269)

Sovun:

Gʻishim yoʻlda yoʻrgʻalar,

Yurgan yoʻli oqarar (138: 1270)

Chilim:

Boʻyni birgina,

Qoʻli ikkigina,

Chaqirib kelmaydi,

Piyoda yurmaydi (138: 1271-1273)

Kichkina misr,

Beklarni otdan tushir (138: 1274)

Usti yonar,

Tagi qaynar (138: 1275)

Ustida oʻt yanadi,

Tagida suv qaynaydi (138: 1275a)

Sarvinoz, sallasi katta, boʻyni kir (138: 1276)

Rangi somon – zaʼfaronday,

Çuval

Kaburgası var, kanı yok,

Ağzı var, canı yok.

Yatsa kalkmaz,

Kalksa yatmaz.

Sabun

Tuğlam yolda rahvan gider

Yürüdüğü yolu ağartır.

Nargile

Boynu biricik,

Eli ikicik

Çağırınca gelmez

Yaya yürümez.

Küçücük Mısır,

Beyleri attan indirir.

Üstü yanar,

Dibi kaynar.

Üstünde od yanar,

Dibinde su kaynar.

Selvinaz, kavuğu büyük, boynu kir.

Rengi saman safran gibi,

Chehrasi gul–xazonday,
 Qo‘l-oyog‘i yo‘q, eshikka chiqar,
 Sihat odamlarday oshini ichar,
 Gohi bulbul kabi bo‘lar go‘yo,
 Gohi bo‘lur gung, so‘zlamas aslo (139: 1277)

Chinni, chinni, chinni qiz,
 Chin tepaga chiqdi qiz,
 Bo‘qchasini ko‘tarib,
 Hangamaga chiqqan qiz (139: 1278)

Nos:

Rang-barang, pistoqi porom,
 Uni topmay hamma garang (139: 1279)

Nosvoy qovoq:

Oyog‘i yo‘q, qo‘li yo‘q,
 Hayronman, ul nechuk turar,
 Qulog‘i yo‘q, boshi yo‘q,
 Hayronman, ul nechuk bo‘lar (139: 1280)

Hassa:

Boradi, boradi tangaday joyni oladi (139: 1281)

Kunduzi yuradi-yuradi,
 Kechasi tangaday joyni oladi (139: 1281a)
 Bora-bora tangaday joyni olar,
 Bu jumboqni topmaganlar uyalar (139: 1281b)

Kunduzi top-top etar,
 Kechasi bovorsoqday yerda yotar (139: 1282)

Kunduzi yuradi-yuradi,
 Oqshomi tik turadi (139: 1283)

Çehresi gül hazan gibi
 Eli ayağı yok, eşiğe çıkar,
 Sağlıklı insanlar gibi aşını içer,
 Gâh bülbül gibi olur güya
 Gâh olur dilsiz, konuşmaz asla.

Yaramaz, haylaz, haşarı kız,
 Tam tepeye çıktı kız,
 Bohçasını kaldırıp
 Sohbeti çıkan kız.

Enfiye (/Maraş otu)

Renk renk, açık yeşil hoş,
 Onu bilmeyen herkes sağır.

Enfiye (/Maraş otu) kabi

Ayağı yok, eli yok,
 Şaşkınım, o nasıl durur
 Kulağı yok, başı yok,
 Şaşkınım, o nasıl olur.

Baston

Gider gider bozuk para gibi yerini alır.

Gündüz yürür yürür,
 Gece bozuk para gibi yerini alır.
 Gide gide bozuk para gibi yerini alır,
 Bu bilmeceyi bulmayanlar utanır.

Gündüz tap tap eder,
 Gece bağırsak gibi yerde yatar.

Gündüz yürür yürür,
 Akşam dik durur.

Kunduzi yuradi, yuradi,
 Kechasi damini olib yotadi (139: 1283a)
 Kunduzi har joyda,
 Kechasi bir joyda (140: 1284)
 Kunduzi jahonni kezar,
 Kechasi sulayib yotar (140: 1285)
 Uzun terak turib ketdi,
 Yo'rg'a-yo'rg'a yurib ketdi (140: 1286)
 O'ymoqday yer o'yilar (140: 1287)
 Uzun terak,
 Tayanmoqqa kerak (140: 1288)

Oltin:

Tevarak jez,
 Hammaga aziz (140: 1289)
 El olmasa, ellik yil yotadi (140: 1290)
 Yerda chirimaydi,
 Elda yo'qolmadi (140: 1291)

Tanga pul:

Kichkinagina minnas,
 Olamni kezib tinmas (140: 1292)
 Bittagina minnas,
 Tortib ursa jinmas (140: 1293)
 Pichagina misiri,
 Butun dunyoning yesiri (140: 1294)
 Oppoqqina, yumaloqqina,
 Hammaning ko'ziga yaxshigina (140: 1295)
 Ko'zingiz ko'rsa quvonasiz,
 Qo'lingizga olsangiz suyunasiz (140: 1296-1297)

Qo'rg'oshin:

Gündüz yürür yürür,
 Gece dinlenip yatar.
 Gündüz her yerde,
 Gece bir yerde.
 Gündüz cihanı gezer,
 Gece yorulup yatar.
 Uzun sopa kalkıp gitti,
 Rahvan rahvan koşup gitti.
 Oymak gibi yer oyulur.
 Uzun direk,
 Dayanmak için gerek.

Altın

Ertafi piriñç,
 Herkesçe aziz.
 Kimse almasa, elli yıl yatar.
 Yerde çürümez,
 Elde yok olmaz.

Bozuk para

Küpküçücük para,
 Âlemi gezip dinlenmez.
 Biricik para,
 Çekip vursan sessiz durmaz.
 Azıcık kudretli,
 Bütün dünyanın esiri.
 Apakçık, yuvarlakçık,
 Herkesin gözüne güzelcik.

Gözünüz görse güvenirsiniz,
 Elinize alsanız sevinirsiniz.

Kurşun

Loydan bo'sh,
Toshdan qattiq (141: 1298)

Tarozi:

Bir tan,
Olti oyoq,
İkki tuyog' (141: 1299)
Olti oyog'i bor,
Tol tayog'i bor (141: 1299a)
Oltita oyog'i bor,
İkkita tovonı bor (141: 1300)
Oltita oyog'i bor,
İkkita tuyog'i bor
O'rtasida quyrug'i bor (141: 1301)
Odamning qo'lida
Shaytonning tilida,
Oltita oyog'i bor,
Quyrug'i belida (141: 1302)
Oltita oyog'i bor,
İkkita tuyog'i bor
Quyrug'i belida
Toldan tayog'i bor (141: 1302a)
Odamning amri bilan,
Otning oyog'i bilan,
Qo'ldagi hassasi bilan
İkkita langari bilan (141: 1303)
U yoqda uchta oyog'i,
Bu yoqda uchta oyog'i,
O'rtasida kindigi (141: 1304)
Bir oyog'in osib turar,
Bir oyog'in bosib turar,
Chor bozorga boradi,

Çamurdan yoksun,
Taştan sert.

Terazi

Bir ten,
Altı ayak,
İki toynak.
Altı ayağı var,
Dal (/söğüt) direği var
Altı ayağı var,
İki tabanı var.
Altı ayağı var,
İki toynağı var
Ortasında kuyruğu var.
İnsanın elinde
Şeytanın dilinde
Altı ayağı var,
Kuyruğu belinde.
Altı ayağı var,
İki toynağı var
Kuyruğu belinde
Daldan direği var.
İnsanın emri ile
Atın ayağı ile,
Eldeki baston ile
İki leğeni ile.
O yanda üç ayağı,
Bu yanda üç ayağı,
Ortasında göbek çukuru.
Bir ayağını asıp durur,
Bir ayağını basıp durur,
Dört pazara ulaşır,

Bo'z bozorga bormaydi (141: 1305)	Bez pazara ulaşmaz.
Bir toboqda uch oyoq (142: 1306)	Bir tabakta üç ayak.
Matalim bor boshdan,	Bilmecem var baştan,
Tuyog'i temir toshdan (142: 1307)	Toynağı demir taştan.
U yog'i zarang, bu yog'i zarang,	O yanı dar, bu yanı dar,
O'rtasida boymirza garang (123: 1308)	Ortasında Baymirza ağır.
İkki og'a-inini bir ustunga bog'ladim (142: 1309)	İki ağabey kardeşi bir sütuna bağladım.
İkki singil, og'ir-yengil (142: 1310)	İki kız kardeş, ağır hafif.
Ustara:	Jilet
Kalta bobom tomdan o'tin tashlaydi (142: 1311)	Bodur dedem damdan odun atar.
Qari bobom tom ustidan yantoq tashlaydi (142: 1312)	İhtiyar dedem dam üstünden diken atar.
Oq sallali bobom tom ustidan yantoq tashlaydi (142: 1312a)	Ak sarıklı dedem dam üstünden diken atar.
Past-pastgina tomdan,	Alçak alçacık damdan,
Yantoq tashlaydi shaltoq devona (142: 1312b)	Diken atar balçık (/pislik) divane.
Kichkinagina chiladir,	Küpküçücük alettir,
Tog'dan o'tin qiladir (142: 1313)	Dağdan odun yapandır.
Tomdan poxol tashlaydi,	Damdan saman (/sap) atar.
G'aldi pakana (142: 1314)	Kalır tertemiz.
Zuv boradi,	Çabuk gider,
Zuv keladi,	Çabuk gelir,
Tomdan o'tin toshlaydi (142: 1315)	Damdan odun atar.
Ming qo'yimni bir chiviq bilan haydadim (142: 1316)	Bin koyunumu bir çubuk (/değnek) ile gönderdim.
Bir qamchi bilan ming qo'y haydadim (142: 1316a)	Bir kamçı ile bin koyun gönderdim.
Toqirchoq to'bada toy o'ynar (142: 1317)	Kurucuk (/kurak) tepede tay oynar.

Past uchakda toy o'ynar (142: 1318)	Alçak damda tay oynar.
Tepa ustida bukur sichqon o'ynaydi (143: 1319)	Tepe üstünde kambur sıçan oynar.
Yumaloq tepada qilich o'ynar (143: 1320)	Yassı tepede kılıç oynar.
Tom ustida olifta usta (143: 1321)	Dam üstünde süslü usta.
Suyri tuba ⁶⁵ ustida–	Yüksek tepe üstünde
Abjir tozi o'ynaydi (143: 1322)	Hızlı tazı oynar.

4.1.14. Olov, Tutun, Chiroq va Yoqilg'i: Alev, duman, ışık ve yakıt

Cho'g':

Bir savat anor,
Hadding bo'lsa ol (144: 1323)
Savatda anor bor,
Avaylab olsang-chi (144: 1323a)
Tovoq to'la anor,
Hadding bo'lsa biring ol (144: 1323b)
Shovot yo'li qizil anor,
Hadding bo'lsa biring ol (144: 1323v)
Bir tovoq qizil olma,
Ushlamoqqa hadding borma (144: 1324)

Uchqun:

Chang'aroqdon uchib chiqadi,
Qarasa, ko'zni ko'r qiladi (144: 1325)

O't-olov:

Yalt-yalt etadi,
Yamlab ketadi (144: 1326)

Tutun, olov:

Qora ho'kiz ketayotir,
Qizil ho'kiz qolayotir (144: 1327)
Qora ho'kiz toqqa chiqdi,

Köz

Bir sepet nar,
Gücün varsa al!
Sepette nar var,
Dikkatlice alsan a!
Tabak dolu nar,
Gücün varsa birini al!
Yol boyu kızıl nar,
Gücün varsa birin al!
Bir tabak kırmızı elma,
Kavramaya güç kullanma!

Kıvılcım

Tepeden uçup çıkar.
Bakılsa gözü kör eder.

Ateş, alev

Işıl ışıl eder,
Yutup gider.

Duman, alev

Kara öküz gidiyor,
Kızıl öküz kalıyor.
Kara öküz dağa çıktı,

⁶⁵ Tepa

Qizil ho'kiz uyda qoldi (145: 1327a)
 Ko'k ho'kiz oldin chiqar,
 Qizil ho'kiz quvib chiqar (145: 1327b)
 Ko'k ho'kizim ket kelar (145: 1327v)
 Bir sigirim bor qora,
 Bir sigirim bor qizil (145: 1328)
 Ko'k otim qo'yivordim,
 Qizil otim olib qoldim (145: 1329)

Tutun:

Ko'k otim ko'kka qarab yo'rg'alaydi (145: 1330)
 Hov, hov ho'kiz, hov ho'kiz,
 Boshlab chiqar ko'k ho'kiz (145: 1331)
 Hov, hov ho'kiz, hov ho'kiz,
 Yumalab chiqdi ko'k ho'kiz (145: 1331a)
 Oyoqsiz-qo'lsiz tomga chiqdi (145: 1332)
 Oyog'i yo'q, qochadi,
 Qanoti yo'q uchadi (145: 1333)
 Uzundan uzoq,
 Havoga tuzoq (145: 1334)
 Uzun-uzun hamyon
 Undan uzun hamyon (145: 1335)
 Otasi arava qo'shganча,
 O'g'li Qo'qon boribdi (145: 1336)
 Oftobda yurar,
 Soyasi yo'q (145: 1337)

Olov, qozon:

Qizil sigir qora sigirning qornini yalaydi (146: 1338)

Chiroq:

Bir bosh bug'doy uy to'ldirar (146: 1339)

Kızıl öküz evde kaldı.
 Kara öküz önce çıkar,
 Kızıl öküz arkasından kovalar.
 Kara öküzüm geri gelir.
 Bir sığırım var kara,
 Bir sığırım var kızıl.
 Kara atımı salıverdim,
 Kızıl atımı alıverdim.

Duman

Kök(/kara) atım göğe doğru (aheste) koşar.

Haf, haf öküz, haf öküz,
 Başlayıp çıkar gök (/kara) öküz.
 Haf, haf öküz, haf öküz,
 Yuvarlanıp çıktı gök (/kara) öküz.
 Ayaksız elsiz dama çıktı.
 Ayağı yok, kaçar,
 Kanadı yok, uçar.
 Çok uzak,
 Havaya tuzak.
 Uzun uzun kemer
 Ondan uzun kemer.
 Babası araba toplayıncaya kadar
 Oğlu Kokand'a varmış.
 Güneşte yürür,
 Gölgesi yok.

Ateş, kazan

Kızıl sığır kara sığırın karnını yalar.

Yağ lambası

Bir baş buğday ev doldurur.

Bir bug'doy tayladim.
 O'ra to'ldi (146: 1339a)
 Bir moshog'im⁶⁶ikki bo'ldi,
 Tomi toshning bari to'ldi (146: 1340)
 U yog'i chel, bu yog'i chel,
 O'rtasida bir o'lik botir (146: 1341)
 U yog'i devol, bu yog'i devol,
 O'rtasida o'lik ilon (146: 1342)
 Nur buva,
 Usti boshi kir buva (146: 1343)
 Qorong'i tomda bir kampir,
 Sochini yoyib o'tiribdi (146: 1344)
 Tosh tog'ora,
 Tepasi nog'ora,
 O'rtasida bir dastagul (146: 1345)
 O'zi qovoq,
 Boshida tovoq,
 Og'zida karnay,
 Tunlari hay-hay (146: 1346)
 To'rda bitta o'tirgan,
 To'laman deb turgan,
 Og'zi burni yer bosib,
 O'laman deb turgan (146: 1347)
 Qorniga suv solsang boshi yonar (146: 1348)
 Qorong'i tomning ichida,
 Qarqaraboz o'ynaydi,
 Sallasini chubotib,
 Masxaraboz o'ynaydi (147: 1349)
 Hovuz,
 Hovuz ichida suv,

Bir buğday attım,
 Ambar doldu.
 Bir başağım iki oldu,
 Damın taşın hepsi doldu.
 O yanı sınır bu yanı sınır,
 Ortasında bir ölü yiğit.
 O yanı duvar bu yanı duvar,
 Ortasında ölü yılan.
 Nur dede,
 Üstü başı kir dede.
 Karanlık damda bir koca (karı),
 Saçını yayıp oturmuş.
 Taş kâse,
 Tepesi dümbelek,
 Ortasında bir deste gül.
 Özü kabak,
 Başında tabak,
 Ağzında borazan,
 Geceleri hey hey.
 Başköşede tek oturan
 Dolmalıyım diye duran,
 Ağzı burnu küçülüp
 'Öleceğim' diyip duran.
 Karnına su salsan başı yanar.
 Karanlık damın içinde,
 Kılıç oynar.
 Kavuğunu açıp
 Soytarı oynar.
 Havuz,
 Havuz içinde su,

⁶⁶ boshog

Suv ichida ilon,
 Ilonning ogʻzida oʻt (147: 1350)
 Suv ichida halqa uradi bir ilon,
 Ogʻzida oltin baliq sohibqiron (147: 1351)
 Suv ichida gʻarq urar bir ilon,
 Ogʻzida laqqa baliq sohibqiron,
 Ul baliqning tirikligi suv bilan,
 Suvi qursa, baliq oʻlar nam bilan (147: 1351a)

Sham:

Oʻzining badanini oʻzi yeydi (147: 1352)
 Oʻz qonini oʻzi ichar (147: 1353)
 Koʻzining yoshi oyogʻiga dori (147: 1354)
 Ogʻzining suviga oʻtirar (147: 1355)
 Kunduzi uxlaydi,
 Kechasi qaraydi (147: 1356)
 Qilich uchi qaltiroq (147: 1357)
 Miltillaydi koʻzlari,
 Moʻltillaydi yoshlari (147: 1358)

Gugurt:

Kichkinagina sandiqcha,
 Ichi toʻla mixcha (147: 1359)
 Quticha, quticha,
 Ichida mixcha (148: 1360)
 Dukcha-dukcha⁶⁷,
 Ichi toʻla mixcha (148: 1361)
 Kichkintoygina kelinchak,
 Boshida bor tugunchak (148: 1362)
 Pak-pakana juvon,
 Boshida tugun qoʻygan (148: 1363)

Su ichinde yılan,
 Yılanın ağzında od.
 Su ichinde halka çizer bir yılan,
 Ağzında altın balık talihli hükümdar.
 Su ichinde debelenir bir yılan,
 Ağzında yayın balığı talihli hükümdar,
 O balığın yaşaması su ile,
 Suyu kurursa balık ölür adı ile.

Mum

Kendi bedenini kendi yer.
 Kendi kanını kendi içir.
 Gözünün yaşı ayağına ilaç.
 Ağzının suyuna oturur.
 Gündüz uyur,
 Gece gözünü açar.
 Kılıç ucu titrek.
 Işıldar gözleri,
 Acı acı akar yaşları.

Kibrit

Küçük sandıkçık
 İçi dolu çivicik.
 Kutucuk kutucuk
 İçinde çivicik.
 Sandukça sandukça
 İçi dolu çivicik.
 Upufacık gelincik,
 Başında var düğümçük.
 Pek kısa delikanlı,
 Başını düğümlemiş.

⁶⁷ sandukcha kelimesinden kısaltmış olmalıdır.

O'zi uzun, oriq,	Kendi uzun, ince
Sallasi sariq (148: 1364)	Kavuğu (/takkesi) sarı.
O'zi ignaday,	Kendi iğne gibi
Boshida sallasi bor (148: 1365)	Başında var takkesi.
O'zi bitta,	Kendi bir tane,
Hassasi yetmish beshta (148: 1366)	Asası yetmiş beş tane.
Men ajoyib bir askar ko'rdim,	Ben acayip bir asker gördüm,
Boshi uzra quvvati,	Başı üstünde kuvveti
Ko'p quvvati, yo'q qadri qimmatı,	Çoktur kuvveti, yok kadri kıymeti,
Suvli yerni aslo bosmas,	Sulu yere asla basmaz,
Cho'lni poymol qilmay qo'ymas (148: 1367)	Kuru yeri dağıtmadan bırakmaz.
Kul:	Kül
Devol orqasida ko'k taka (148: 1368)	Duvar arkasında gök (/kara) teke.
Kul, o'tin:	Kül, odun
Xirmoni katta,	Harmanı büyük,
Doni yo'q,	Tanesi yok,
Dastori katta,	Sarığı büyük,
Noni yo'q (148: 1369)	Ekmeği yok.
O'tin va orqoni:	Odun ve ipi
Uy ortida qora tuya o'lib yotir,	Ev ardında kara deve ölmüş yatar,
Ichak-chavog'i oqib yotir (148: 1370)	Bağırsakları çıkmış yatar.

4.1.15. Kiyim-Kechak va Tikuvchilik Asboblari: Giyim ve dikiş gereçleri

Do'ppi:	Takke
Otdim, osmonga chiqdi (149: 1371)	Attım, gökyüzüne çıktı.
Bosh ustida chambarak,	Baş üstünde halkacık,
Chambarakda kapalak (149: 1372)	Halkacıkta kelebek
O'zi bitta,	Kendisi bir tane,
Tuxumi to'rtta,	Yumurtası dört tane,
Bolasi on oltita (149: 1373)	Yavrusu on altı tane.

Telpak:

Boshindagi boshpana,
Qish-qirovda gulxona (149: 1374)

Kiyim:

Kunduzi himoya,
Kechasi qoziqda turadi (149: 1375-1377)

Qora atlas:

Qora botir qaltiroq,
Sag'irlari yaltiroq (149: 1378)

Ko'ylak:

Top-topishmoq,
Tanga yopishmoq (149: 1379)

Shim:

Erta turdi,
Ikki ayri yo'lga tushdi (150: 1380)

Cho'ntak:

Mushtum yerga tushdi (150: 1381)

Etik, telpak, ko'ylak:

Ho'kizni mindim,
Qo'yni ko'tardim,
G'ovachaga gizlandim (150: 1382)

Etik, mahsi:

Ikki do'st tizimdan,
Qolishmaydi o'zimdan (150: 1383)
Bir tug'ishgan ikki do'st,
Bo'ylari tizdan.
Qolmaydi bizdan,
Saqlaydi qor, muzdan (150: 1384)
Kechasi ko'rdim,
Kunduzi yo'q (150: 1385)
Kunduzi mehnatda,

Kürk şapka

Başındaki baş sığınağı,
Kış kırağında gül hane.

Giyim

Gündüz koruma(dır)
Gece kazıktadır.

Siyah atlas

Kara yiğit titrek,
Sağrıları parlak.

Gömlek

Bilmece bildirmece,
Tene yapışmaca.

Pantolon

Sabah kalktı;
İki ayri yola düştü.

Cep

Yumruğum yere indi.

Çizme, kürk şapka, gömlek

Öküze bindim,
Koyunu kaldırdım,
Kozaya gizlendim.

Çizme, Mest

İki dost dizimde,
Ayrı düşmez özümnden.
İkiz kardeş iki dost,
Boyları dizde
Kalmaz bizde.
Saklar (/korur), kar buzdan.
Geceleyin gördüm,
Gündüzleyin yok.
Gündüzleyin mihnette,

Kechasi rohatda (150: 1386)

Kechasi arvayadi,

Kunduzi semiradi (150: 1387)

Etik:

Erta bilan turdim,

Tortib turib urdim (150: 1388-1389)

Kovush:

Kunduzi hak-hak yuradi,

Kechasi og'zini ochib yotadi (150: 1390)

Yurib yurib og'zi ochilib qoladi (150: 1390a)

Ketaveradi, ketaveradi,

Borgan joyida og'zi ochilib qoladi (151: 1390b)

Kunduzi tap-tap etar,

Oqshom anqayib yotar (151: 1391)

Eshikka chiqsam mening bilan yuradi,

Uyga kirsam adanda menga qarab turadi (151: 1392)

Uyga kirdim, yechib kirdim,

Eshikka chiqdim, ilib chiqdim (151: 1393)

Kechasi ozodda,

Kunduzi xizmatda (151: 1394)

Qo'lgop:

Besh og'ayni, qo'rasi bir,

Xonasi boshqa (151: 1395)

Sochiq:

Keragada osuvli,

Aqliga biluvli (151: 1396)

Zirak-sirg'a:

Chakka tomadi,

Yerga tushmaydi (151: 1397)

Geceleyin rahatta.

Geceleyin yayılır,

Gündüzleyin semirir.

Çizme

Sabahleyin kalktım,

Çekip kalkıp vurdum.

Ayakkabı

Gündüzleyin tak tak yürür.

Geceleyin ağzını açıp yatar.

Yürür yürür ağzı açılıp kalır.

Gidiverir gidiverir,

Vardığı yerde ağzı açılıp kalır.

Gündüz tep tep eder,

Akşam ağzı açık yatar.

Kapıya çıksam benimle yürür,

Eve girsem eşikte bana bakıp durur.

Eve girdim, çözüp girdim,

Kapıya çıktım, ilikleyip çıktım.

Geceleyin azatta,

Gündüzleyin hizmette.

Eldiven

Beş arkadaş, ahır bir,

Hanesi başka.

Havlu

Çadırdan asmalı,

Akıllıya bilmeli.

Küpe, halka

Damla damlar,

Yere düşmez.

Tomchi tomadi,
 Yerga tegmaydi (151: 1397a)
 Jarda jantoq osuvli (151: 1398)
 Jar labiga yontoq ilindi (151: 1398a)
 Jar bo'yida jalbiroq (151: 1399)

Uzuk:

Mush-mush, mushukkina,
 Qo'lida ushuqqina (151: 1400)
 Buxorodan kelgan hundi,
 Besh og'ochga mindi (152: 1402)
 Bir boyning o'n qo'yi bor,
 Biri bog'liq, to'qqizi yeshiq (152: 1403)

Bilak uzuk:

Xonning belbog'i beliga yetmas (152: 1404)

Cho'lp, sochpopuk:

O'zi so'lp,
 Rangi qulpi,
 Tegi teshik (152: 1405)

Sochpopuk:

Jar yiqildi,
 Yantoq osildi (152: 1406)

Xina:

Buxorodan kelgan minor,
 Kelib, kelib, o'n qo'lga qo'nar (152: 1407)

Jiyak:

Qizil tuya chel yoqalab yuradi (152: 1408)

Kashta:

Chip chitir
 Chiydan qo'tir (152: 1409)

Qaychi:

Oq tovug'im qaqillar,

Damla damlar,
 Yere degmez.
 Uçurumda diken asılı.
 Uçurum kenarına diken ilişti.
 Uçurum boyunda yaprak.

Yüzük

Kedi kedi kedicik,
 Elinde bilmececek.
 Buharadan gelen Hindî,
 Beş ağaca bindi.
 Bir zenginin on koyunu var,
 Biri bağlı, dokuzu çözüük.

Bilezik

Hükümdarın kemeri beline ulaşmaz.

Gümüş toka, saç takısı

Kendi katı
 Rengi ipekli
 Altı delik.

Saç takısı

Uçurum yıkıldı,
 Diken asıldı.

Kına

Buharadan gelen minare,
 Gelip gelip on parmağa kanar.

Püskül

Kızıl deve hudut boyunca yürür.

Nakış

Çıt çıtır
 Hasır ilmiğinden beneklidir.

Makas

Ak tavuğum gıdaklar,

Qanotlari shakillar (152: 1410)

Ko'kkina ko'zim

Kurt-kurt kovshaydi (153: 1411)

Kumir-kumir kovshaydi,

Tomdan o'tin tashlaydi (153: 1411a)

Borayotsam tuya yotir,

Kelayotsam o'lib yotir,

Og'zini ochib qarasam

Kurt-kurt kovshayotir (153: 1412)

Ana yerda birov o'layotibdi,

Og'ziga qo'lim tiqsam kulayotibdi (153: 1413)

Ikki podsho qon chiqarmay urishadi (153: 1414)

Ikki botir qilichlashar (153: 1415)

Ikki bo'ri tog'da o'ynar,

Chang chiqarmay,

Ikki ham bir bosh yeydi

Qon chiqarmay (153: 1416)

Fotma-Zuhra urishadi,

Merosini bo'lishadi (153: 1417)

Pichoq, qaychi:

Alvir-shalvir,

Ochib yumar (153: 1418)

Angishvona:

Bir o'ra,

Bir o'ra ichida ming o'ra (153: 1419)

Bir chuqurda ming chuqur (153: 1419a)

O'zi bitta,

Ko'zi mingta (153: 1420)

Bozordagi mo'ndi,

Kelib qo'limga qo'ndi (154: 1421-1422)

Kanatları şakırdar.

Gökçe gözüm,

“Kırt kırt” geviş getirir.

“Kumir kumir” geviş getirir,

Damdan odun atar.

Gidiversem duyup yatar,

Geliversem ölüp yatar.

Ağzını açmaya çalışsam

“Kırt kırt” geviş getirir.

Bu yerde biri ölmektedir.

Ağzına elimi kapatsam gülmektedir.

İki padişah kan dökmeden vuruşur.

İki yiğit kılıçlaşır.

İki kurt dağda oynar,

Ses çıkarmadan

İkisi de bir baş yer,

Kan çıkarmadan.

Fatma ile Zühre vuruşur,

Mirasını bölüşür.

Bıçak, makas

Kesik bıçık,

Açılıp kapanır.

Yüksük

Bir kuyu,

Bir kuyu içinde bin kuyu.

Bir çukurda bin çukur.

Kendi bir tane,

Gözü bin tane.

Pazardaki ibrik,

Gelip elime kondu.

İgna, angishvona:

Yalang'och qochadi,

Yorg'oqli qo'vadi (154: 1423)

İgna:

Bir ko'zli kampir,

Ko'ylakka gul tikar (154: 1424)

Hammaga to'n tikaman, o'zim yalang'och (154: 1425)

Hammani kiyintiradi,

O'zi yalang'och yotadi (154: 1425a)

Yilt etdi,

Yilg'aga tushdi (154: 1426)

Yilt etdi,

Qirdan oshdi (154: 1426a)

Yilt etdi,

Yulg'un oralab ketdi (154: 1427)

Yalt-yalt etdi,

Yetti qavat soydan o'tdi (154: 1428)

Ship etdi,

Shimdan o'tdi (154: 1429)

Ship etdi,

Qo'tal oshdi,

Momo, momo,

Buzog'ing qochdi (154: 1430)

Qamish, uchi yaltiroq (154: 1431)

Yontoq uchi yaltiroq (154: 1431a)

İgna, ip:

O'zi bir qarich,

Soqoli qirq qarich (155: 1432)

O'zi bir qarich,

Quyruq'i o'n bir qarich (155: 1433)

İgne, Yüksük

Çıplak kaçır,

Giysili kovalar.

İgne

Tek gözlü kocakarı,

Gömleğe gül diker.

Herkes elbise dikerim, özüm çıplak.

Herkesi giyindirir,

Kendi çıplak yatar.

Parladı,

Dereye indi.

Parladı,

Tepeyi aştı.

Parladı,

İlgın aralayıp gitti.

Parıl parıl parladı,

Yedi kat yerden geçti.

Şıp etti,

Pantolondan geçti.

Şıp etti,

Yokuş aştı,

Büyükanne büyükanne,

Buzağın kaçtı.

Kamış, ucu parlak.

Diken ucu parlak.

İgne, ip

Özü bir karış,

Sakalı kırk karış.

Özü bir karış,

Kuyruğu on bir karış.

O'zi kichkina, ingichka, kokili uzun (155: 1434)	Özü küçücük, incecik, kâkülü uzun.
O'zi kumush, Dumi uzun (155: 1435)	Özü gümüş, Kuyruğu uzun.
Kichkina xotin, Popugi uzun (155: 1436)	Küçücük hanım, Püskülü uzun.
Kichkina xotin, Chochvoni uzun (155: 1436a)	Küçücük hanım, Peçesi uzun.
Kichkina kelinchak, Sochpopugi qulochedek (155: 1437)	Küçücük gelincik, Saç takısı (tokası) kulaç kadar.
Mittigina kelinchak, Mayin sochi uzunchoq (155: 1437a)	Küpküçücük gelincik, Yumuşak saçı uzuncuk.
Buvimning lachagi uzundan-uzun (155: 1438)	Ninemin başörtüsü pek uzun.
Kichkina ko'zim, Quvan sudraydi (155: 1439)	Küçücük gözüm, Kovan sürer.
Kichkina echki ipini sudrab suv ichadi (155: 1440)	Küçücük keçi ipini sürüyüp su içer.
Oq eshakka oq tushov, Ko'k eshakka ko'k tushov (155: 1441)	Ak eşeğe ak köstek, Gök eşeğe gök köstek.
İp, igna, angishvona:	İp, iğne, yüksük
Uzun ilqim bor, Kalta qilqim bor, Jingila burkim bor (155: 1442)	Uzun sürüm var Kısa kılığım var. Buruşuk borküm var.
To'g'nag'ich:	Çatal iğne
inya ⁶⁸ İynaning boshi tuyna (156: 1443)	İğne, İğnenin başı şiş.
Tikish Mashinasi:	Dikiş Makinesi
O't yemaydi bedanam, Suv ichmaydi bedanam,	Ot yemez bildircinım, Su içmez bildircinım.

⁶⁸ İğna

Tilla to'qim ustida,
 Yo'rg'alaydi bedanam (156: 1444)
 Qora tovuq qaqillaydi,
 Qanotlari shaqillaydi (156: 1445)
 Bir qushim bor, uch oyoq bilan uchar,
 Tumshug'i zumratdan toshib teshar,
 Joni bormi joni yo'qmi dedilar,
 Joni borning nozi bilan tez uchar (156: 1446)
 Tegi ko'mirchi,
 Usti temirchi (156: 1447)

Altın semer üstünde,
 Yavaş koşar bıldırcınım
 Kara tavuk gıdaklar,
 Kanatları şakırdar.
 Bir kuşum var üç ayakla uçar,
 Gagası zümrüdü taşıp deler.
 Canı var mı canı yok mu dediler,
 Canı olanın nazıyla tez uçar.
 Altı kömürcü,
 Üstü demirci.

4.1.16. Kitob, Yozuv va O'quv Qurollari: Kitap ve kirtasiye malzemeleri

Kitob:

Qat-qatgina qatlama,
 Oqling bo'lsa tashlama (157: 1448)
 Qat-qatgina qatlama,
 Qatlamadan hatlama (157: 1448a)
 Qat-qat qobirg'am,
 Qotmas mening qobirg'am (157: 1449)
 Daraxt emas, yaproqli,
 Ko'ylak emas, etakli,
 Odam emas, so'zlaydi,
 Turli kuylar kuylaydi (157: 1450)
 Sakson, saksonning qizi sochlik,
 Qirq bir tuyaga yuklangan,
 Oq otlik, qalam qoshliq,
 Shuni topgan ming yoshlik (157: 1451)
 Ustida qopqoq,
 Tagida qopqoq,
 Ichinda yaproq (157: 1452)

Kitap

Kat katlıcık katlama,
 Aklın varsa bırakma.
 Kat katlıcık katlama,
 Katlamadan atlama.
 Kat kat kaburgam,
 Sertleşmez benim kaburgam.
 Ağaç değil, yapraklı,
 Elbise değil, etekli,
 İnsan değil, konuşur,
 Türlü şarkılar söyler.
 Seksen, seksenin kızı saçlı
 Kırk bir deveye yüklenen
 Ak adlı, kalem kaşlı,
 Bunu bilen bin yaşlı (/yaşında)
 Üstünde kapak,
 Altında kapak,
 İçinde yaprak.

Tilsiz, aql o'rgatar (157: 1453)

Bodomcha, bodomcha bilan

Yetti kalit tom bilan.

Ne ko'zi bor, ne og'zi bor,

So'ylashadi odam bilan (157-158: 1454)

Qog'oz, yozuv:

Oq yer ochdim,

Qora bug'doy sochdim (158: 1455)

Yozish, o'qish:

Qo'l bilan ekilar,

Og'iz bilan yig'ililar (158: 1456)

Qo'l bilan ekilar,

Til bilan o'rilar,

Tuxmi qora (158: 1457)

Oq yerga qora urug',

Qo'l bilan ekilar,

Og'zi bilan terilar (158: 1457b)⁶⁹

Qog'oz:

Tog'dan tayladim sinmadi,

Suvga tayladim sindi (158: 1458)

Qalam:

Sirti tayoq,

Ichki bo'yoq (158: 1459)

Qamish qalam:

Uzun bo'yli,

Yo'rma to'nli (158: 1460)

Ul nadirli, zarra-zarra kon bo'lur,

Tuxmi andak, mevasi chandon bo'lur.

Og'zi birdir, tili ikki, joni yo'q,

Dilsiz(dir), akil o'gretir.

Bademcik bademcik ile

Yedi kilit cilt ile.

Ne gozu var, ne agzi var,

Konushur insan ile.

Kâğıt, yazi

Ak yer açtım,

Kara buğday saçtım.

Yazma, okuma

El ile ekilir.

Ağız ile toplanır.

El ile ekilir,

Dil ile örülür.

Tohumu kara(dır)

Ak yere kara tohum,

El ile ekilir

Ağız ile derilir.

Kâğıt

Dağdan attım kırılmadı.

Suya attım battı.

Kalem

Sirti direk

İçi boya.

Kamış kalem

Uzun boylu,

Nakış kaftanlı.

O değerli, damla damla hazine olur,

Tohumu biraz, meyvesi (bir) o kadardır.

Ağzı birdir, dili iki, canı yok,

⁶⁹ 1457a nolu bilmece eksiktir ya da yanlışlıkla a yerine b yazılmıştır.

Ko‘p kishi bu ma’niga hayron bo‘lur (158: 1461) Çok kişi bu manaya hayran olur.

Ruchka:

Og‘zi bir, tili ikki, joni yo‘q,
So‘zlagan so‘zining soni yo‘q (159: 1462)
Tili bir, joni yo‘q,
Gapirgan gapining soni yo‘q (159: 1462a)

“M” harfi:

Menda bor, senda yo‘q,
Cismda bor, so‘zda yo‘q (159: 1463)
Osmonda bor, yerda yo‘q,
Kampirda bor qizda yo‘q (159: 1463a)
Osmonda bor, yerda yo‘q,
Samarqandda bor, Toshkentda yo‘q,
Menda boru, senda yo‘q (159: 1463b)

“N” harfi:

Senda boru menda bor, olamda yo‘q,
Unda boru munda bor, odamda yo‘q (159: 1464)

“Q” harfi:

Qoshda bir,
Qoshiqda ikki (159: 1465)

Topishmoq:

O‘yni, o‘yni, o‘yinim,
Ko‘ngil ochar tuyinim (159: 1466)

Yelim:

Top-top topishmoq,
Topishmog‘im yopishmoq (159: 1467)

Kalem

Ağzı bir, dili iki, canı yok,
Söylediği sözün sayısı yok.
Dili bir, canı yok,
Söylediği sözün sayısı yok.

M harfi

Mende var, sen de yok,
Cisimde var, sözde yok.
Semada var, yerde yok.
Kocakarıda var, kızda yok.
Semada var yerde yok,
Semerkant’ta var Taşkent’te yok,
‘Men’de var, sende yok.

N harfi

Sende var hem ben de var, alemde yok;
Onda var hem bunda var, âdemde yok.

K harfi

Kaşa bir,
Kaşıқта iki.

Bilmece

Oyunu oyunu oyunum,
Gönül açar düğümüm.

Tutkal

Bil bil bilmece,
Bilmecem(dir) yapışmak.

4.1.17. Cholg‘u Asboblari: Çalgı aletleri

Tanbur:

Tambur

Uzun-uzun ulomiq,
 Uchi mening qo'limda,
 Bulbullari sayraydi,
 Tubi mening qo'limda (160: 1468)
 Uzun terak yiqildi,
 Uchi mening qo'limda,
 Zag'izg'oni sayraydi,
 Sochi mening qo'limda (160: 1468a)

Dutor:

Uch ayg'ir, haydadim tekis yo'lga,
 Uchoviga o'n odam hizmat qilar zo'rg'a-
 zo'rg'a (160: 1469)
 Bog'da bulbul sayraydi,
 Sochi mening qo'limda (160: 1470)
 Consiz bulbul sayraydi,
 Egalari so'zlaydi (160: 1470a)

Karnay:

Bo'z-bo'z etar qo'limda uzun terak,
 Yiqilib, shoxi mening qo'limda (160: 1471)
 Hasan doroz bir bukur,
 Hovliga soladi zikir (160-161: 1472)

Nog'ora:

Har mo'ridan tutun chiqsa,
 Bachchalar tapir-tupir
 Tomda turib gilam qaqdim (161: 1473)
 Tomda turib gilam qaqdim,
 Changi jahonga ketdi (161: 1473a)

Surnay:

O'zi mitti,
 Ovozi olamga yetti (161: 1474)

Garmon:

Uzun uzun uzamish,
 Ucu benim elimde
 Bülbülleri şakır,
 Dibi benim kolumda.
 Uzun kavak yıkıldı,
 Ucu benim elimde
 Saksaganı öter,
 Saçı benim elimde.

Dutar (/Saz)

Üç aygır, gönderdim düz yola,
 Üçüne on kişi hizmet eder zor bela.

Bağda bülbül öter,
 Saçı benim elimde.
 Cansız bülbül öter,
 Sahipleri söyler.

Borazan

Boz boz eder elimde uzun direk,
 Bükülmüş, boynuzu elimde.
 Hasan uzun bir kambur,
 Avluya salar zikir.

Dümbelek

Her borudan duman çıksa,
 Çocuklar tapır tupur
 Damda kalkıp halı silktim.
 Çatıda durup halı silktim
 Tozu cihana yayıldı.

Zurna

Kendi küçücük,
 Avazı âleme yetti.

Akordiyon

Yuqoridan keladi burmali boy, Yoqasi chir aylanur tugmali boy, Qirman yigit in soladi, Ne ekanin bilmayman, yopiray (161: 1475)	Yukarıdan gelir burmalı bey, Yakası fır fır döner düğmeli bey, Kirmen yiğit yuva (/barınak) kurar, Ne olduğunu bilmiyorum, örtüyorum.
Qo'ng'iroq:	Zil
Joni yo'q, Ursa yig'laydi (161: 1476)	Canı yok, Vurunca ağlar.

4.1.18. O'yinlar va O'yinchoqlar: Oyunlar ve oyuncaklar

Soqqa o'yin:	Bilye oyunu
Jummog'im in juttirdim ⁷⁰ , Jumaboy kalga uttirdim (162: 1477)	Bilmecemi yutturdum, Cumabey keke yutturdum.
Varrak:	Uçurtma
Uzun terak, uchi mening qo'limda (162: 1478)	Uzun kavak, ucu benim elimde.
Uzun-uzun uza qoch, Sayrab turgan qaldirg'och, Uchi mening qo'limda (162: 1479)	Uzun uzun uzak kaç! Ötüp duran ebabil (/kırlangıç), Ucu benim elimde.
Oq g'ozim uchdi ketdi, Ichagini cho'zdi ketdi (162: 1480)	Ak kazım uçup gitti, Bağırsağını ayırıp gitti.
Osmonda oq eshak, No'xtasi qo'limda (162: 1481)	Gökyüzünde ak eşek, Dizgini elimde.
Havoda to'rt burchagi, Qo'limdadir ichagi (162: 1482)	Havada dört bucağı, Elimdedir bağırsağı
Qo'g'irchoq:	Kukla
Cho'pchagim cho'pchak, Oltin belanchak, Yetti qizning onasi, Haligacha kelinchak (162: 1483)	Bilmecem bilmececek, Altın kundak(çık), Yedi kızın anası, Şimdi bile gelincik.
To'rda kelinim to'ramday,	Törde (/başköşede) gelinim asilzadem gibi,

⁷⁰ yutqizdim

İkki ko'zi qizarib o'larday (163: 1484)

Koptok:

Tap-tap etadi,

Ursam uchib ketadi (163: 1485)

İki gözü kızarmış ölü gibi.

Top

Tap tap eder,

Vursam uçup gider.

4.1.19. Ot Asboblari, Yo'l: At gereçleri ve yol

Egar:

Otdan baland,

İtdan past (164: 1486)

Bo'yi past,

Otdan tushmas,

Piyoda yurmas (164: 1487)

Uzun edim kesdilar,

Yo'g'on edim yo'ndilar,

İshga loyiq qildilar (164: 1488)

Yo'g'on edim yo'ndilar,

İngichka edim egdilar (164: 1488a)

Tom ustida sandiq (164: 1489)

Uzangi, egar:

Bosgan yerim boy chuqur,

O'tirgan yerim oy chuqur (164: 1490)

Otga minish:

Tepdim,

Terakka chiqdim (164: 1491)

Tepdim, terakka chiqdim,

Undan narroqqa chiqdim (164: 1491a)

Tepdim, terakka chiqdim,

Undan ham balandga chiqdim (165: 1491b)

Tap-tap etib tomga chiqdim (165: 1492)

Uzangi, egar, ot yoli, dumi:

Tepdim teshik,

Eyer

Attan yüksek

İtten alçak

Boyu kısa,

Attan inmez.

Yayan yürümez.

Uzun idim kestiler,

Kalın idim yonttular.

İşe uygun kıldılar.

Kalın idim yonttular,

İnce idim eğdiler.

Dam üstünde sandık.

Üzengi, eyer

Basılan yerim bay çukur,

Oturulan yerim ay çukur.

Ata binme

Bindim,

Direğe çıktım.

Bindim, direğe çıktım,

Ondan daha öteye çıktım.

Bindim, direğe çıktım,

Ondan da yükseğe çıktım.

Tap tap edip dama çıktım.

Üzengi, eyer, at yelesi, kuyruğu

Teptim delik,

Mindim beshik,
Oldim ajriq,
Keynim to'qay (165: 1493)

Kishan:

Chechan bir kishi chechkuday jummoq,
Oqli bir kishi ochquday jummoq (165: 1494)
Og'zi yo'q, ko'zi yo'q,
Gaplashadi odam bilan (165: 1495)
Nayni nayrotida ko'rdim,
Shoyi zumratda ko'rdim,
Sening qilgan ishlaringni,
Saroyda bir otda ko'rdim (165: 1496)
Jummog'im jummoq,
To'lg'onoy jummoq,
To'qqiz qizning bahosi jummoq,
Xitoy qizi quyan jummoq,
Mang'it qizi ochgan jummoq (165: 1497)

Yugan, ayil, quyushqon, kishan:

Bosh mahram bosh ushlar,
O'rta mahram to'sh ushlar,
Qulmuhammad quyruq ushlar,
Beg'ayratin siyrik ushlar (165: 1498)

Ot taqasi, mixlari:

To'rt oy, yigirma to'rt yulduzni
Samarqand keta turib saman otda ko'rdim
(166: 1499)
To'rt oyni yigirma to'rt yulduz bilan band
qildi (166: 1500)

Ot xomiti:

Yetti teshik,
Bir kartik (166: 1501)

Bindim beşik,
Aldım ayrık (ot),
Ardım çalı.

Zincir

Usta bir kişi bilmece seçer gibi
Akıllı bir kişi bilmece çözer gibi.
Ağzı yok, gözü yok,
Konuşur insan ile.
Neyi, neylerde (?) gördüm,
İpekli zümrütte gördüm,
Senin yaptığın işleri
Sarayda bir atta gördüm.
Bilmecem bilmece
Dolunay bilmece,
Dokuz kızın pahası bilmece
Çin kızının sorduğu bilmece,
Mangıt kızının çözdüğü bilmece.

Yular, eyer, kayış, köstek

Baş sırdaşım baş tutar,
Orta sırdaşım döş tutar,
Kulmuhammet kuyruk tutar
Gayret ile ayak tutar.

At nali, çivileri

Dört ay, yirmi dört yıldızı
Semerkant'a gidip saman atta gördüm.
Dört ayı yirmi dört yıldız ile bağladı.

At tasmaı

Yedi delik,
Bir kertik.

Qamchi, yugan – suvliq:

Bir qo'limda yeldirgich,

Bir qo'limda kuldirdigich (166: 1502-1503)

Xurjin:

Qirq qulog'i,

Ikki og'zi bor (166: 1504)

Panshaxa:

Og'ilda besh barmoq,

Ishti xas-cho'p to'plamoq (166: 1505)

Arqon:

Qo'yvorsam yuz quloq,

Yig'ib olsam bir quloq (166: 1506)

Arava:

Ilvagayda ilvagay,

Eshik ochib kirmagay (166: 1507)

Ervagay, servagay,

Asti uyga kirmagay (166: 1507a)

Elagay delagay,

Hargez ko'chada yurgay (166: 1507b)

Arvagay, darvagay,

Hargez uyga kirmagan (166: 1507v)

Kunduzi yuradi, yuradi,

Oqshomi ikki oyog'ini

Osmonga tiklab turadi (167: 1508)

Kunduzi yuradi, yuradi,

Kechasi lingini ko'tarib yotadi (167: 1508a)

Yugurganda shaqirlab kuladi,

To'xtaganda jim turadi (167: 1509)

Olis borganda shaqirlab qichqiradi,

Yaqin kelganda hach gapirmaydi (167: 1509a)

Bir eshagim bor hangi,

Kamchi, yular-gem

Bir elimde yeldirgeç,

Bir elimde güldürgeç (/gamze)

Heybe

Kırk kulağı,

İki ağzı var

Tırmık

Ağılda beş parmak,

İşi çer çöp toplamak.

Urgan

Bıraksam yüz kulaç,

Toplasam bir kulaç

El arabası

Dolana da dolana

Kapı açıp girmeye.

Dolana dolana,

Asla eve girmez.

Dolanır dolanır

Sadece sokakta yürür.

Zayıflar, semirir,

Asla eve girmez.

Gündüzleyin yürür yürür,

Akşamleyin iki ayağını

Göğe dikip durur.

Gündüzleyin yürür yürür,

Geceleyin ayağını dikip yatar.

Koştığında şakıyıp güler,

Durduğunda sessizce durur.

Uzak gittiğinde şakıyıp bağırır,

Yakına geldiğinde hiç konuşmaz.

Bir eşeğim var anıran,

Quloqlari dangi,
O't yemaydi, suv ichmaydi (167: 1510)
Jonsiz, bezabon,
Qayish chaynab yutolmas,
Ketida ikki yumaloq
Yugurib sira yetolmas (167: 1511)

Arava g'ildiraklari:

To'rt aka-uka bir-biriga yetolmaydi (167: 1512)
Akasi ukasini quva olmaydi (167: 1512a)
To'rt og'ayni yo'lga chiqdi,
İkkisi oldda borayotir,
İkkisi orqada borayotir,
Orqada borayotganlari,
Oldidagilardan qolmayotir (167: 1513)
İkki teng-barovar,
Dumalatsa g'ildirar (167: 1514)

Chetan:

Og'zi bor, ko'zi yo'q (167: 1515)
Chil qaznog'u, chil hujra (168: 1516)
Chil toq, chilman toq,
Chil hujra-yu, chil qaznoq (168: 1517)
Qovurg'asi bor, qoni yo'q,
Og'zi bor, joni yo'q (168: 1518)

Yo'l:

Bir arqonim bor,
Uchi-quyrug'i yo'q (168: 1519)
Uzun arqon yig'ilmaydi (168: 1519a)
İkki arg'amchi, hech yig'ishtirib bo'lmaydi
(168: 1519b)
Uzun opam uyga sig'mas (168: 1520)
Uzun-uzun arg'amchi,

Kulaklari denk
Ot yemez, su içmez.
Cansız, dilsiz,
Lastik çiğner yutamaz,
Arkasında iki yuvarlak,
Koşturur asla yetişemez.

Araba tekerlekleri

Dört ağabey kardeş birbirine yetişemez.
Ağabey kardeşini yakalayamıyor.
Dört arkadaş yola çıktı,
İkisi önde gidiyor,
İkisi arkada gidiyor,
Arkada gitmekte olanları,
Öndekilerden ayrılmıyor.
İki denk beraber
Yuvarlatılsa yuvarlanır.

Hasır

Ağzı var, gözü yok.
Kırk anbar ve kırk hücre.
Kırk dağ, kırklı dağ,
Kırk oda ve kırk oyuk.
Kaburgası var, kanı yok,
Ağzı var, canı yok.

Yol

Bir urganım var,
Ucu kuyruğu yok.
Uzun urgan toplanmaz.
İki halat hiç toplanamaz.
Uzun ablam eve sığmaz.
Uzun uzun halat,

Uchiga yetib bo‘lami (168: 1521-1522)	Ucuna yetishmek olur mu?
Uzun-uzun ulami,	Uzun uzun ulanır mı,
Uchiga yetib bo‘lami (168: 1523)	Ucuna (/sonuna) yetishmek olur mu?
Tog‘dan baland,	Dağdan yüksek,
Pitadan past (168: 1524)	Enginden alçak.
Tog‘dan baland,	Dağdan yüksek,
Patakdan past (168: 1524a)	Keçeden alçak.
Tog‘dan baland,	Dağdan yüksek,
Egardan past (168: 1524b)	Eyerden alçak.
Tog‘dan baland,	Dağdan yüksek,
Yavshondan past (168: 1524v)	Yavşandan alçak.
Otgan tayog‘im, yetgancha ketar (168: 1525)	Attiğim sopa, yetiştigi zaman gider.
Oq tayog‘im, otganga ketadi (168: 1525a)	Ak asam, attığına gider.
Otgan toshim otgancha ketadi (169: 1525b)	Attiğim taş, atıldığında gider.
Otdim arg‘amchi,	Attım halat,
Yetib borgin-chi (169: 1526)	Ulaşıp gitsin e!
To‘qay-to‘qay ichagim,	Orman orman bağırsağım,
To‘qaylanma ichagim,	Ormanlaşma bağırsağım,
To‘qqiz tentak yig‘ilib,	Dokuz deli toplanıp
Topolmagan ichagim (169: 1527)	Bulunmayan bağırsağım.
Yo‘l, ot tuyog‘ining izi:	Yol, at toynağının izi
Uzun-uzun ulomiq,	Uzun uzun uzamış,
Uchiga yetgan bormikan,	Ucuna ulaşan var mı ki,
Yo‘lda yotgan sopolni,	Yolda yatan çanağı,
Olib otgan bormikan (169: 1528)	Alıp atan var mı ki!
Uzun-uzun uch og‘och,	Uzun uzun üç ağaç,
Uchiga yetgan bormikan,	Ucuna ulaşan var mı ki,
Jalpoq toshni ko‘tarib,	Yassı taşı kaldırıp
Joyiga qo‘ygan bormikan (169: 1529)	Yerine koyan var mı ki!
Yo‘l, arava izi:	Yol, araba izi
Uzun-uzun ulama	Uzun uzun ulama

Uchiga yetib bo'lama

Yerda yotgan ilonni

İlib otib bo'lama (169: 1530)

Yo'l, bozor:

Uzun ichak,

Uchi tugunchak (169: 1531)

Yo'l, ko'prik:

Uzun ichak,

Beli tugunchak (169: 1532)

Yo'l, suv:

Uzun-uzun hamyon,

Undan uzun hamyon (170: 1533)

Ko'prik:

Tap-tap etar,

Ustidan karvon o'tar (170: 1534)

Hil-hil tuyam,

Bag'ri ho'l tuyam (170: 1535)

Hil-hil tuya,

Hil tuya.

Jugi ortuvli tuya

Beli tortuvli tuya (170: 1535a)

Yo'lda to'shak,

Uni topmagan eshak (170: 1536)

Ko'k ustida ustunli uy,

Uy ustida hayot (170: 1537)

Ko'prik, suv, baqa, baliq:

Otasi ko'taram,

Onasi yo'rg'a,

O'g'li qo'shiqchi,

Qizi o'yinchi (170: 1538)

Ucuna varip bölme!

Yerde yatan yılanı

Tutup bölme!

Yol, pazar

Uzun bağırsak,

Ucu düğümcek.

Yol, köprü

Uzun bağırsak,

Beli düğümcek.

Yol, su

Uzun uzun kemer,

Ondan uzun kemer.

Köprü

Tep tep eder,

Üstünden kervan geçer.

Hil hil devem,

Bağrı nemli devem.

Hil hil deve,

Hil deve,

Yükü artmalı deve,

Beli çekmeli deve

Yolda döşek,

Onu bulmayan eşek.

Gök üstünde sütunlu ay,

Ev üstünde hayat.

Köprü, su, kurbağa, balık

Babası kaldıran,

Annesi rahvan,

Oğlu şarkıcı,

Kızı oyuncu.

4.1.20. Kema, Qurol-Yaroqlar: Gemi, aletler ve silahlar

Kema-qayiq:

Daryo,
Daryo ustida bo'yra (171: 1539)
Yursa izi bilinmas (171: 1540)⁷¹
Bir biya bor, birqildoq,
Ikki buti shirqildoq
O't yemaydi, suv ichmaydi (171: 1541)
Bir eshagim bor hangi,
To'qimlari yangi,
O't yemaydi, suv ichmaydi (171: 1542)
Top-top, top-top otim,
Tuyoqlari yolpoq otim,
Odam ko'rsa kishnamas,
Yerdan bir cho'p tishlamas (171: 1543)
Arvagay-da arvagay,
Hargiz yerda yurmagay (171: 1544)
Jonli minar jonsizga,
Jansiz ketar yo'lsizga (171: 1545)
Izlasang izi yo'q,
So'ysang qoni yo'q (171: 1546)

Miltiq, o'qi:

Shirp etdi,
Shivirg'on ketdi (172: 1547)
Ship etdi,
Shirdonga tushdi (172: 1548)
Ship etdi, shirdonga ketdi,
Ovozi Kattaqo'rg'onga yetdi (172: 1549)
Taq etdi,
Toqqa ketdi (172: 1550)

Gemi kayık

Derya,
Derya üstünde hasır.
Yürüyünce izi farkedilmez.
Bir kısrak var, vırkıldak,
İki butu (/bacağı) şıkıldak.
Ot yemez, su içmez.
Bir eşeğim var anıran,
Semerleri yeni,
Ot yemez, su içmez.
Bul bul, bul bul! atım,
Toynakları yassı atım,
İnsan görse kişnemez,
Yerden bir çöp dişlemez.
Yayılır da yayılır,
Asla yerde(/yeryüzünde) yürümez.
Canlı biner cansıza,
Cansız gider yolsuza.
Arasan izi yok,
Öldürsen kanı yok.

Yay ve oku

Şip etti,
Şibirgan'a gitti.
Şip etti,
Şırdana indi.
Şip etti, şırdana gitti.
Avazı Kattakurgan'a yetti.
Tak etti,
Dağa gitti.

⁷¹ Codex Cumanicus'ta gemi cevaplı bilmece ile benzer (Argunşah-Güner, 2015: 347).

Bolta urdim,
 Badaxshon ketdi (172: 1551)
 Bolta urdim,
 Beshtosh ketdi (172: 1551a)
 Bolta urdim kundaga
 Tovushi ketdi zindaga (172: 1551b)
 Oq kuchugim ang ketdi
 Tovushi Qo‘qonga yetdi (172: 1552)
 Zing etib, zingrab ketdi (172: 1553)
 Zing etdi, zingrab ketdi
 Oq quvrayni⁷² chalib ketdi (172: 1553a)
 Zing etdi, ko‘rdingmi,
 Zimron etdi, ko‘rdingmi,
 Oquvrayning boshini,
 Chalib o‘tdi ko‘rdingmi? (172: 1553b)
 Zuv etdi, bildingmi,
 Zuvullab ketdi, bildingmi?
 Ko‘lankasi kumushdan,
 Kulib ketdi, bildingmi?! (172: 1554)
 Gum etdi, bildingmi,
 Gumillab o‘tdi, bildingmi?
 Og‘zi-burni kumushdan
 Kulib o‘tdi, bildingmi? (172: 1554a)
 Umrdon-a, umrdon,
 Yoqqan o‘ti ko‘mirdan,
 Jar boshida bir qush bor,
 Tuqqan mayagi temirdan (172-173: 1555)
 Bir uvadan to‘rt qanotli qush uchar,
 Tumshug‘i po‘latdan, toshni teshar,
 So‘rasalar, joni bormi, joni yo‘q,

Balta vurdum,
 Bedahshan’a gitti.
 Balta vurdum,
 Beštaş’a gitti.
 Balta vurdum kütüğe,
 Sesi gitti canlıya.
 Ak eniğim avlandı,
 Sesi Kokand’a yetti.
 Haykırdı, haykırıp gitti.
 Haykırdı, haykırıp gitti,
 Ak kuvrayı yıkıp geçti.
 Haykırdı, gördün mü,
 Bağırdı, gördün mü?
 Ak kuvrayın başını,
 Geçti, gördün mü?
 Vız etti, bildin mi?
 Vızıldayıp gitti, bildin mi?
 Gölgesi gümüşten,
 Gülüp gitti bildin mi?
 Güm etti, bildin mi?
 Gümleyip geçti, bildin mi?
 Ağzı burnu gümüşten
 Gülüp geçti, bildin mi?
 Ömürden ha ömürden
 Yakan odu kömürden,
 Yar başında bir kuş var,
 Doğan feneri demirden.
 Bir yuvadan dört kanatlı kuş uçar,
 Tumşuğu polattan taşı deler
 Sorsalar, ‘canı var mı?’ canı yok,

⁷² Oq quvray: kır, çöl ve buğdaylıkta yetişen ve kuraklığa dayanıklı sapı sıkı beyaz-kahve renkli çiçekleri küçük çok yıllık şifalı bitki (BS: 359)

Joni yo'g'u, joni bordan tez uchar (173: 1556)	Canı yok, canlıdan tez uçar.
Na narsadirkim uch qanot bilan uchar,	O nedir ki üç kanat ile uçar
Tumshug'i po'latdan, toshni teshar,	Gagası çelikten, taş deler,
So'rasalar, joni bormi, joni yo'q,	Sorsalar canı var mı, canı yok,
Jonsiz, jonlikdan tez uchar (173: 1557)	Cansız(dır), canlıdan hızlı uçar.
Bir ushugim bor parangi,	Bir bilmecem var Avrupai,
Osmonga chiqar changi,	Göge çıkar tozu,
Hech kim topmasa, bangi (173: 1558)	Bulamayan bengi (/sarhoş)
Tumshug'in po'latdan bichgan	Gagasını çelikten biçen
Yerni yoyib suv ichar (173: 1559)	Yeri yayıp su içer.
Qora tuyam qaqladi,	Kara devem kakıldar.
Suyaklari shaqladi (173: 1560)	Kemikleri şakırdar.
Og'izginasi o'ymoqday,	Ağızcığı oymak gibi,
Baqirgani toyloqday (173: 1561)	Bağırması taycık gibi.
Bukri,	Kambur,
Tubanga qarab tukiri (173: 1562)	Aşağıya doğru tükürür.
Taqachar-a taqachar,	Tak açar ha tak açar,
Oyoq tirab suv ichar (173: 1563-1564)	Kadeh dayar su içer.
Chorboq chang'illadi,	Dört taraf tozlanır,
Eshak hangilladi (173: 1565)	Eşek sürekli anırır.
Qilich:	Kılıç
Qora biyam qalt etdi,	Kara devem kalt etti,
Qobirg'asi yalt etdi (173: 1566)	Kaburgası ısıldadı.
İlon o'z uyasiga to'g'ri (173: 1566a)	Yılan kendi evine doğru.

4.1.21. Ko'p Predmetli va Har Turli: Çeşitli bilmeceler

Sorular

Dunyoda to'rtta narsa yo'q (174: 1567) = Dünyada dört şey yok.

Cevaplar

Osmonning ustuni	Göğün sütunu,
Hovuzning qopqog'i,	Havuzun kapağı,
Ko'rpaning yengi,	Yorganın kolu,

Oshpichoqning qini yo‘q

Mutfak bıçağının kını yok

Sorular

Dunyoda to‘rt narsa yo‘q (174: 1567a) = Dünyada dört şey yok.

Cevaplar

Ko‘rpaning yengi,

Yorganın kolu,

Chumchuqning suti,

Serçenin sütü,

Hovuzning qopqog‘i,

Havuzun kapağı,

Toshning tomiri yo‘q

Taşın damarı yok.

Sorular

Dunyoda besh narsa yo‘q (174: 1568) = Dünyada beş şey yok.

Cevaplar

Ko‘rpaning yengi,

Yorganın kolu,

Hovuzning qopqog‘i,

Havuzun kapağı,

Osmoňning ustuni,

Göğün sütunu,

Ko‘lning ko‘prigi

Gölün köprüsü

Oshpichoqning qini yo‘q

Mutfak bıçağının kını yok

Sorular

Olti narsada olti narsa yoq (174: 1569) = Altı nesnede altı şey yok.

Cevaplar

To‘rg‘ayda sut,

Toygarda süt,

Toshda tomir,

Taşta damar,

Ko‘lda ko‘prik,

Gölde köprü,

Osmonda ustun,

Gökyüzünde sütun

Oshpichoqda qin,

Mutfak bıçağında kın,

Ko‘rpada yeng yo‘q

Yorganda yen yok.

Sorular

Yerda yetti yo‘qotdim, top-chi?! (174-175: 1570) = Yerde yedi(nciyi) kaybettim bul hadi!

Cevaplar

Hovuzning qopqog‘i,

Havuzun kapağı,

Itning ichigi,

İtin yeleği,

Otning yotog‘i,

Atın yatağı,

Osmoňning ustuni,

Göğün sütunu,

Qushning uyqusi,

Pishakning tinchisi⁷³ yo'q

Bo'ri, baliq, toshbaqa, sumalak:

Tog'da talaymonni ko'rdim,

Suvda sulaymonni ko'rdim,

Yumalab yotgan toshni ko'rdim,

Tuzsiz pishgan oshni ko'rdim (175: 1571)

Baliq, bo'ri, tegirmon toshi, sumalak:

Suvda sulaymonni ko'rdim,

Tog'da talaymonni ko'rdim,

Qavshab yotgan toshni ko'rdim,

Tuzsiz pishgan oshni ko'rdim (175: 1572)

Baliq, tovuq, sumalak, ichidagi toshi:

Suvda sulaymonni ko'rdim,

Ko'chada gadoymonni ko'rdim,

Qaynab turgon oshni ko'rdim,

Dumalab turgan toshni ko'rdim (175: 1573)

Ayiq, bo'ri, baliq:

Tog'da kekkaygan,

Cho'lda cho'chaymon

Suvda sulaymon (175: 1574)

Bo'ri, baliq, xo'roz:

Tog'da talaymon,

Suvda sulaymon,

Tong otarda jilaymon (175: 1575)

Kaklik, bulbul, baliq, bodroq:

Tog'da turar,

Bog'da bo'lar,

Suvda suzar,

Kulda kular (176: 1576)

Kuşun uykusu,

Tokmak kolunun sessizliği yok.

Kurt, balık, kaplumbağa, sumalak

Dağda yağmacıyı gördüm,

Suda yumuşak etliyi gördüm

Yuvarlanıp duran taşı gördüm,

Tuzsuz pişen aşı gördüm.

Balık, kurt, değirmen taşı, sumalak

Suda yumuşak etliyi gördüm

Dağda yağmacıyı gördüm,

Kavuşup duran taşı gördüm.

Tuzsuz pişen aşı gördüm.

Balık, tavuk, sumalak ve içindeki taşı

Suda yumuşak etliyi gördüm,

Sokakta dilenciye gördüm,

Kaynayıp duran aşı gördüm,

Yuvarlanıp duran taşı gördüm.

Ayı, kurt, balık

Dağda böbürlenen,

Çölde korku salan

Suda yumuşak et.

Kurt, balık, horoz

Dağda yağmacı

Suda yumuşak et,

Şafak attığında carlayan.

Keklik, bülbül, balık, patlamış mısır

Dağda yaşar,

Bahçede olur

Suda yüzer,

Külde güler.

⁷³ Tinchligi

Kaklik, baliq, ilon, mushuk, sumalak, Keklik, balık, yılan, kedi, sumalak, ceviz yongʻoq:

Bogʻda talaymonni koʻrdim,
Suvda sulaymonni koʻrdim,
Yoʻlda Xoʻja kalni koʻrdim,
Qishloqda gadoyini koʻrdim,
Tuzsiz pishgan oshni koʻrdim
Qaynab bitgon toshni koʻrdim, (176: 1577)

Bağda yağmacıyı gördüm,
Suda yumuşak etliyi gördüm,
Yolda Hoca kelini gördüm,
Köyde dilenciği gördüm,
Tuzsuz pişen aş gördüm
Kaynayıp biten taşı gördüm.

Jala, shamol, kaltakesak, ilon, kullagich: Sağanak, rüzgar, kertenkele, yılan, yengeç (?)

Togʻni talaydi,
Elni elaydi,
Jarni yalaydi,
Suvni suvlaydi,
Qumni qumlaydi (176: 1578)

Dağı yağmalar,
İli (/ülkeyi) eler,
Yeri yalar,
Suyu içer,
Kumu süzer, beslenir.

Qoʻl, besh panja, qozonning toʻrt qulogʻi, El, beş parmak, kazanın dört kulağı, oʻchoq tosh, tutqich, dastroʻmol:

Qosov,
Qosovniki beshov,
Beshovniki toʻrtov,
Toʻrtovniki uchov,
Uchovniki ikkov,
İkkovniki birov (176: 1579)

El, beş parmak, kazanın dört kulağı, ocak taşı, sap, mendil

Maşa,
Maşaninki her beşi,
Beşininki her dördü,
Dördününki her üçü,
Üçününki her ikisi,
İkininki her biri.

Ot, otga mingan odam:

İkki boshli, toʻrt oyoqli,
İkki oyoqli, toʻrt quloqli,
Toʻrt quloqli, orqasida
Bir dumi bor (176-177: 1580)

At, ata binmiş adam

İki başlı, dört ayaklı,
İki ayaklı, dört kulaklı,
Dört kulaklı, arkasında
Bir kuyruğu var.

Kafan, anjir, halvoytar, baliq:

Kiyimlardan yengsiz,
Mevalardan gulsiz,

Kefen, incir, helva, balık

Giysilerden yensiz,
Meyvelerden çiçeksiz,

Taomlardan tuzsiz,
Hayvonlardan tilsiz (177: 1581)

Yilqi, it, quyon:

Sonsiz xotin o'n oyda tug'adi,
Sabala xotin besh oyda tug'adi,
Chimiri xotin uch oyda tug'adi (177: 1582)

Yemeklerden tuzsuz,
Hayvanlardan dilsiz.

Yilkı, it, tavşan

Sayısız hanım on ayda doğurur,
Sebele hanım beş ayda doğurur,
Hareketli hanım üç ayda doğurur.

Sorular

Bir yarim quyon, uch tulki, to'qqiz sigir, besh echki, o'n ikki tuya, o'n yilqi (177: 1583)
Bir buçuk tavşan, üç tilki, dokuz sığır, beş keçi, on iki deve, on yilkı.

Cevaplar

Quyon bir yarim oyda, tulki uch oyda, sigir to'kkiz oyda, echki besh oyda, tuya o'n ikki oyda, yilqi o'n oyda tug'adi
Tavşan bir buçuk ayda, tilki üç ayda, sığır dokuz ayda, keçi beş ayda, deve on iki ayda, yilkı on ayda doğurur.

Ot tuyog'i, uylanish, o'lim:

Qattiqdan-qattiq,
Toshdan ham qattiq,
Shirindan-shirin,
Shakardan ham shirin,
Achchiqdan-achchiq,
Zahardan ham achchiq (177: 1584-1585)

Oshxona, oshpaz, pashshalar:

Bir madbah da yigirma tabbax ko'rdim,
Har tabbaxning atrofida necha yuz badbaxt
ko'rdim (178: 1586)

At toynağı, evlenme, ölüm

Katıdan da katı,
Taştan da katı,
Tatlıdan tatlı,
Şekerden de tatlı
Acıdan da acı,
Zehirden de acı.

Mutfak, aşçı, sinekler

Bir mutfakta yirmi tabak gördüm
Her tabağın etrafında kaç yüz bedbaht
gördüm.

Sorular

Bir, ikki, uch, to'rt, besh, olti, yetti, sakkiz, to'qqiz, o'n? (178: 1587)
Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on?

Cevaplar

Birim-bilagim, Birim bileğim,
İkkim-elagim, İkim eleğim,

Uchim-uchag'im,	Üçüm uçağım,
To'rtim-to'shagim,	Dördüm döşeğim,
Beshim-beshigim,	Beşim beşiğim,
Oltim-oshig'im,	Altım aşığım,
Yettim-yetovim,	Yedim yedeğim,
Sakkizim-sarkam,	Sekizim keçim,
To'qqizim-to'qlim,	Dokuzum toklum,
O'nim-o'ymog'im	Onum oymağım.

Sorular

Bir, ikki, uch, to'rt, besh, olti, jeti, sakkiz, to'qqiz, o'n? O'n bir qora bir jumboq? (178: 1587a)

Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on? On bir(inci) kara bir bilmece?

Cevaplar

Bir deganing-bilakdir, ikki deganing-elakdir, uch deganing- uchqurdir, to'rt deganing-to'shakdir, besh deganing-beshikdir, olti deganing-oshiqdir, jeti deganing-jelakdir, sakkiz deganing-sarkadir, to'qqiz deganing-to'qlidir, o'n deganing-o'ymoqdir, o'n bir qora bir jumboqdir.

Bir dediğin bilektir, iki dediğin elektir, üç dediğin uçaktır, dört dediğin döşektir, beş dediğin beşıktir, altı dediğin âşıktır, yedi dediğin eşarptı, sekiz dediğin keçidir, dokuz dediğin tokludur, on dediğin oymaktır. on bir, bir kara bilmedir.

Sorular

Qamish boshi shildiraydi, uni toping, dilbarim! Baqa ko'zi miltillaydi, uni toping, dilbarim! Apalog'u shapaloq, uni toping, dilbarim! Ichidagi jizzasi, uni toping, dilbarim! Tagidagi otashi, uni toping, dilbarim! (178-179: 1588)

Kamış başı hışırdar, onu bulun dilberim! Kurbağa gözü yanıp söner, onu bulun dilberim! Apalak ve şapalak (?) onu bulun dilberim! İçindeki kıkırdağı onu bulun dilberim! Altındaki ateşi, onu bulun dilberim!

Cevaplar

Qamish boshi shildiraydi, shamol degan emasmi? Baqa ko'zi miltillaydi, chiroq degan emasmi? Ichidagi jizzasi, mosh degani emasmi? Tagidagi otashi, olov degan emasmi?

Kamış başı hışırda, rüzgâr dedikleri değil mi? Kurbağa gözü yanar söner, ıstık dedikleri değil mi? İçindeki kuyruk yağı, bezelye dedikleri değil mi? Altındaki ateşi, alev dedikleri değil mi?

Sorular

Uzun-uzun arg'omchi, buni toping, dilbarim! undan uzun arg'omchi, buni toping, dilbarim! Opirmog'u sopirmog, buni toping, dilbarim! İğna uchi yaltiroq, buni toping, dilbarim! (179: 1589-1590)

Uzun uzun halat, bu bulun, dilberim! Ondan uzun halat, bunu bulun, dilberim! Epelek ve sepelek bunu bulun, dilberim! İğne ucu parlak, bunu bulun, dilberim!

Cevaplar

Uzun-uzun arg'omchi, yo'l degani emasmi? Undan uzun arg'omchi, daryo degani emasmi? Opirmog'u sopirmog, un degani emasmi? İğ'na uchi yaltiroq, Chiroq degani emasmi? Uzun uzun halat, yol dedikleri değil mi? Ondan uzun halat, derya dedikleri değil mi? Epelek ve sepelek un dedikleri değil mi? İğne ucu parlak, ıstık dedikleri/dediği değil mi?

Sorular

U nimadir, havodagi do'langan? (179: 1591) O nedir havada dolanan?

Cevaplar

Bulut bolar havodagi do'langan? Buluttur, havada dolanan?

Sorular

U nimadir, yer yuzini suv olgan? (179: 1592) O nedir, yeryüzünü sıvamış?

Cevaplar

Yomg'ir bo'lar yer yuzini suv olgan? Yağmurdur, yeryüzünü sıvamış.

Sorular

U nimadir, orqasida og'zi bor? (180: 1593) O nedir arkasında ağzı var?

Cevaplar

Tegirmondur, orqasida og'zi bor Değirmendir, arkasında ağzı var.

Sorular

U nimadir, o'rtasida mag'zi bor? (180: 1594) O nedir, ortasında özü var?

Cevaplar

Bug'doy bo'lar o'rtasida mag'zi bor Buğdaydır, ortasında özü var.

Sorular

U nimadir, suv ichida joni bor? (180: 1595) O nedir su içinde canı var?

Cevaplar

Baliq bo'lar suv ichida joni bor

Balıktır, su içinde canı var.

Sorular

U nimadir, o'zi boru ko'zi yo'q,	O nedir, özü var ama gözü yok,
U nimadir, yo'lda ketar, izi yo'q,	O nedir, yolda gider izi yok,
U nimadir, darvozasiz qoladir,	O nedir, kapısız kaledir,
U nimadir, ekmasdan ham bog' bo'lar,	O nedir, ekmeden de bağ olur,
U nimadir, ko'rinmayin dog' bo'lar,	O nedir, görünmeyen dağ olur,
U nimadir, xirmon qilsang, tog' bo'lar,	O nedir, harman kılsan dağ olur,
U nimadir, og'zi-burning yog' bo'lar,	O nedir, ağzı burnu yağ olur,
U nimadir, yurak bog'ring dog' bo'lar?	O nedir, yürek bağır dağlanır.

(180: 1596)

Cevaplar

Semurg' bo'lar, o'zi boru ko'zi yo'q,	Özü var ama gözü yok, Simurgdur.
Shomal bo'lar, yo'lda ketar izi yo'q,	Yolda gider izi yok, Şimal'dir.
Og'iz bo'lar darvozasiz qoladir,	Ağız olur, kapısız kaledir.
Soqol bo'lar ekmasdan ham bog' bo'lur,	Ekmeden de bağ olur, sakaldır.
Yurak bo'lar ko'rinmasdan dog' bo'lur,	Görünmeden dağlanır, yürektir.
Paxta bo'lar, xirmon qilsang, tog' bo'lur,	Harman kılsan dağ olur, pamuktur.
Sigir bo'lar, og'zi-burning yog' bo'lur,	Ağzı burnu yağ olur, sığırdır.
O'lim bo'lar, yurak bog'ring dog' qilur.	Yürek bağır dağlanır, ölümdür.

Yashin, nayza, qurbaqa, soch, ona siynasi: Yıldırım, mızrak, kurbağa, saç, ana göğsü

Chiroq tubi yiltiroq,	Işık dibi parlak,
Uning ham oti bog'lon qiz,	Onun da adı semiz kız
Qamish boshi qaltiroq,	Kamış başı titrek
Uning ham oti bog'lon qiz,	Onun da adı semiz kız
Suv ichida birqilloq,	Su içinde sesi vırkıllak
Uning ham oti bog'lon qiz,	Onun da adı semiz kız
Qora yog'och putoqsiz,	Karaağaç budaksız
Uning ham oti bog'lon qiz,	Onun da adı semiz kız

Bovlon⁷⁴ qo'zi suyaksiz,
Uning ham oti bog'lon qiz (180: 1597)

Ko'pkari, qovurmoch, qurbaqa:

Uzoq yerdan chang chiqadi,
U nimadi, kalginam?
Taqrón yerda tozi o'ynar,
U nimadi, kalginam?
Ovloq soyda it huradi,
U nimadi, kalginam? (180-181: 1598)

Qovurmoch, tulki, tuya:

Taqrón yerda tozi o'ynar,
U nimadi, bog'lon tos?
Ko'kalam yerda qo'zi o'ynar,
U nimadi, bog'lon tos?
Katta yo'lda o't jo'nar,
U nimadi, bog'lon tos? (181: 1599)

Elak, it, chumchuk:

Keragada kerkildak,
Ul nimadi, bog'lonto'z?
Bo'sag'ada bo'rqillaq,
Ul nimadi, bog'lonto'z?
Chanparoqda⁷⁵ charqilloq,
Ul nimadi, bog'lonto'z? (181: 1600)
Bo'sag'ada maymunlaydi,
Keragada kerkillaydi
Chang'aroqda chirqillaydi (181: 1600a)

Semiz kuzu kemiksiz,
Onun da adı semiz kız.

Oğlak (oyun), kavurma, kurbağa

Uzak yerden toz çıkar,
O nedir, gel bakalım!
Kurak yerde tazı oynar,
O nedir, gel bakalım!
Avlak yerde it ürür,
O nedir, gel bakalım!
Kavurma, tilki, deve
Kurak yerde tazı oynar,
O nedir genç kel?
Yeşillikte (/otlakta) kuzu oynar
O nedir, genç kel?
Ana yolda ateş çıkar,
O nedir, genç kel?

Elele, it, serçe

Çadırdı (/duvarda) kasnak,
O nedir, genç kel?
Eşikte bağırır,
O nedir, genç kel?
Tepede çağırır,
O nedir, genç kel?
Eşikte maymun gibidir.
Çadırdı (/duvarda) gerilidir.
Tepede çağırandır.

⁷⁴ Bilmeceleer sözlüğünde bog'lon qozi olarak geçmekte. Muhtemeler ses değişmesi ya da yazmada yanlışlık olmuştur.

⁷⁵ Chanparoq diye yazılmış kelime hemen alttaki bilmecedeki yazım ile çelişmekte. Doğrusu Chang'aroq olmalı.

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, qadim zamonda bir podsho bo‘lgan ekan. Uning Sohijjamol degan bir qizi bor ekan. Uning bir she‘riy topishmog‘i bor bo‘lib, kimki topishmog‘inning mazmunini aytib bersa o‘shanga tegaman. Kimki topolmasa, jallodga kallasini oldiraman, der ekan. Har tomondan shahzodalar, bekdodalar, boyvachchalar kelib uning topishmog‘ini topolmay kallalaridan judo bo‘laveribdilar. O‘sha mamlakatning kunchiqar tomonidan bir xaroba kulbada bitta kal qari onasi bilan yashar ekan. U bu xabarni eshitib:

— Usha qizning topishmog‘iga men javob beraman, — debdi.

Onasi qo‘rqib, kalni yuborishga unamabdi. — Qanchadan-qancha shahzodalar, bekvachchalar va boyvachchalar topolmaganing sen toparmiding, — deb qarg‘ab beribdi. Kal-oxiri onasini unatibdi. Onasi o‘g‘liga ko‘moch qilib beribdi, Shundan keyin kal podshoning saroyi tomon boribdi. Kal podshoning taxti tagiga borib uch kun yotibdi. Shunda malikaning kanizaklaridan biri kalni ko‘rib qolib, so‘rabdi:

— Sen bu yerda nega yotibsan? Senga bu yerdan boshqa yotadigan joy yo‘qmi?

Shunda kal:

— Men malikaning topishmog‘ini topgani keldim,—depdi.

Bir varmiş, bir yokmuş, kadim zamanda bir padişah varmiş. Onun Sahipcemal adında bir kızı varmiş. Onun bir şiirsel bilmececi varmiş. Kim ki bilmececin mazmununu (konusunu, içeriğini) söyleyiverse ona ulaşırım. Kim ki bulamazsa cellada kellesini aldırırım, dermiş. Her taraftan şehzadeler, beyzâdeler, bey oğulları gelmiş, onun bilmececi bulamadan kellelerinden ayrı düşüvermişler.

O memleketin doğu tarafından bir harabe kulubede bir kel, ihtiyar anası ile yaşarmış.

O bu haberi işitip:

— O kızın bilmececi ben cevap veririm, — demiş.

Anası korkmuş, keli göndermeye razı olmamış. — Pek çok şehzade, bey oğulları, zengin oğullarının bulamadığını sen mi bulurdun deyip beddua etmiş. Kel son olarak annesini onaylamış. Bundan sonra kel, Padişah‘ın sarayına taraf gitmiş. Annesi oğluna kömeç yapıp vermiş, bundan sonra kel, Padişah‘ın tahtı altına varıp üç gün yatmış. Burada melikenin cariyelerinden biri keli görüp sormuş:

— Sen burada niye yatmışsın? Sana bu yerden başka yatacak yer mi yok?

Burada kel:

Ben Melike‘nin bilmececi bilmeye geldim, demiş.

— Kanizak malikaga kalning gapini — Hizmetçi Melike'ye kelin sözünü
aytibdi. söylemiş.

Malika: “Olib kelinglar!”—debdi. Kalni Melike: “Alıp gelsinler!” demiş. Keli onun
uning huzuriga olib kiribdilar. Malika unga huzuruna alıp girmişler. Melike ona
topishmoqni aytibdi: bilmeceyi sormuş:

Uzoq yerda o't ko'yur-o,

Ani toping, Axlantoz.

Sassiq soyda it hurar-o,

Ani toping, Axlantoz.

Chorbog'imda juft chinor-o,

Ani toping, Axlantoz.

Eshigimda qush munguz-o,

Ani toping, Axlantoz.

Qora tolim butoqsiz-o,

Ani toping, Axlantoz.

Oqqina qo'zim suyaksiz-o,

Ani toping, Axlantoz!

Uzak yerde od yanar a!

Onu bil, genç kel?

Kokmuş sazlıkta it ürür a!

Onu bil, genç kel?

Bağimda ikiz çınar a!

Onu bil, genç kel?

Kapimda çift boynuz a!

Onu bil, genç kel?

Kara söğüdüm budaksız a!

Onu bil, genç kel?

Apak kuzum kemiksiz a!

Onu bil, genç kel?

Shunda kal malikaning she'riy topishmog'iga shu javobni aytibdi:

Burada kel, Melike'nin şirin bilmecesine bu cevabı vermiş:

Uzoq yerda ko'yur-o,

Bo'ri qo'zi, oyimqiz.

Sassiq soyda it hurur-o,

Qurbaqalar, oyimqiz.

Chorbog'ingda juft chinor-o,

Ota-onang, oyimqiz.

Eshigingda qo'sh munguz-o,

İni-og'ang, oyimqiz.

Qora toling butoqsiz-o,

Qora soching, oyimqiz.

Oqqina qo'zing suyaksiz-o,

Qo'sh anoring, oyimqiz.—

Uzak yerde yanar a!

Kurt, kuzu, güzel kız

Kokmuş sazlıkta it ürür a!

Kurbağalar, güzel kız.

Bağında çift çınar a!

Baban annen, güzel kız.

Kapında çift boynuz a!

Kardeş ağabeyin, güzel kız.

Kara söğüdün budaksız a!

Kara saçın, güzel kız

Apak kuzun kemiksiz a!

Çift narın güzel kız.

deb javob beribdi kal.

diye cevap vermiş kel.

Shunda malika, shu kal topishmog'imning javobini topdi, deb kanizaklarga aytibdi. Kanizaklar darrov choparlarga xabar qilibdi. Choparlar tezda podshoga xabar qilibdilar. Podsho choparlarga suyunchi beribdi. Podsho qirq kechayu-qirq kunduz to'y qilib, malikani kalga beribdi va kalni o'ziga o'ng qo'l vazir qilib olibdi. Kal malika bilan murodu maqsadiga yetibdi (181-182-183: 1601)

Burada Melike, bu kel bilmecemin cevabini buldu diyip cariyelerine haber verdi. Cariyeler hemen ulaklara haber gönderdi. Ulaklar tez vakitte Padişaha haber verdiler. Padişah ulaklara bahşış vermiş. Padişah kırk gün kırk gece düğün yapıp Melike'yi kele vermiş ve keli kendisine sağ kol vezir yapmış. Kel, Melike ile muradına ermiş.

Sorular

Qiz chechasiga aytib turgani:

Och gazadan chang chiqdi,

U nimadir, chechajon?

Jo'ra otlı bir chiqdi,

U nimadir, chechajon?

Yolg'iz otlı bir chiqdi,

U nimadir, chechajon?

Adir o'ti changidi,

U nimadir, chechajon?

To'rt oyog'i bovriga,⁷⁶

U nimadir, chechajon?

Og'zi bor-da, quvshamas,

U nimadir, chechajon?

Orqasi bor, anglamas,

U nimadir, chechajon?

Yer ustiga qor yog'di,

U nimadir, chechajon?

Qor ustiga qon tomidi,

U nimadir, chechajon?

Kız annesine sorup durmuş:

Parlak tepeden ses çıktı

O nedir anneciğim?

Çift atlı biri çıktı,

O nedir anneciğim?

Yalnız atlı biri çıktı,

O nedir anneciğim?

Tepedeki otu tozlanır,

O nedir anneciğim?

Dört ayağı bağrında,

O nedir anneciğim?

Ağzı var da kavuşmaz,

O nedir anneciğim?

Arkası var, anlamaz

O nedir anneciğim?

Yeryüzüne kar yağdı,

O nedir anneciğim?

Kar üstüne kan damladı,

O nedir anneciğim?

⁷⁶ bag'rida

Bek eshigi uruvli,
 U nimadir, chechajon?
 Turkman eshik buruvli,
 U nimadir, chechajon
 Qora yog'och butoqsiz,
 U nimadir, chechajon?
 Bog'lon qo'zi suyaksiz,
 U nimadir, chechajon?
 Oq biqinim qichiydi,
 U nimadir, chechajon? (183-184-185: 1602)

Bey kapisi vurmali,
 O nedir anneciğim?
 Turkmen kapisi burmali,
 O nedir anneciğim?
 Karaagaç budaksiz
 O nedir anneciğim?
 Semiz kuzu kemiksiz,
 O nedir anneciğim?
 Ak böğrüm kaşınır
 O nedir anneciğim?

Cevaplar

Chechasining qizga javobi:

Och gazadan chang chiqsa,
 Sovchi kelar, ona qiz.
 Jo'ra otli bir chiqsa
 Quda kelar, ona qiz.
 Yolg'iz otli bir chiqsa,
 Kuyov kelar, ona qiz,
 Adir o'ti changisa,
 Qo'y keladi, ona qiz.
 To'rt oyog'i bovrig'a,
 Tuya kelar, ona qiz.
 Og'zi bor-da, quvshamas,
 Ot keladi, ona qiz.
 Orqasi bor, anglamas,
 Sigir kelar, ona qiz.
 Yer ustiga qor yog'sa,
 Un to'qilar, ona qiz.
 Qor ustiga qon tomsa,
 Qo'y so'yilar, ona qiz.
 Bek eshigi uruvli,

Annesinin kiza cevabi:

Parlak tepeden ses chiksa,
 Görücü gelir, ana kız.
 Çift atlı biri chiksa,
 Dünür gelir, ana kız.
 Yalnız atlı biri chiksa
 Damat gelir ana kız
 Tepedeki otu tozlansa,
 Koyun gelir ana kız.
 Dört ayağı bağrında
 Deve gelir ana kız.
 Ağzı var da kavuşmaz
 At gelir ana kız
 Arkası var, anlamaz,
 Sığır gelir, ana kız.
 Yeryüzüne kar yağsa,
 Un elenir, ana kız
 Kar üstüne kan damlasa,
 Koyun boğazlanır, ana kız
 Bey kapisi vurmali

To'y keladi, ona qiz.
 Turkman eshik buruvli,
 Chimildig'ing, ona qiz.
 Qora yog'och butoqsiz,
 Qora soching, ona qiz.
 Bog'lon qo'zi suyaksiz,
 Emchagingiz, ona qiz.
 Oq biqining qichisa,
 Kuyov quchar, ona qiz...

Qaynona

Jonimning jononasi,
 Yuragimning sadporasi,
 Shu kishining onasi,
 Mening enamning qaynonasi (185: 1603)

Domlaning azon aytishi:

Ola laylak, bula laylak,
 Qanoti beqora laylak.
 Chiqadi gumbaz ustiga,
 Uradi beqaqa laylak (185: 1604)

Ziyafet gelir, ana kiz.
 Turkmen kapisi burmalı,
 Gerdegin (perdesi) ana kiz.
 Karaagach budaksiz,
 Kara saçındır anneciğim.
 Semiz kuzu kemiksiz,
 Göğsündür, ana kiz.
 Ak böğrün kaşinsa,
 Damat kucaklar, anneciğim...

Kaynana

Canımın cananı,
 Yüreğimin yüz parçası
 Bu kişinin anası,
 Benim anamın kaynanası.

Hocanın ezan okuyuşu

Alaca leylek, bulaca leylek
 Kanadı ak leylek.
 Çıkar kümbet üstüne,
 Vurur gagasız leylek.

36+36+18+9+1=100

Bir to'da g'oz uchib borar ekan. Bir g'oz kelib: "Ey yuz g'oz salomat bormisiz", debdi. Unda ulardan biri aytibdi: "Biz yuz g'oz emasmiz, yana biz miqdori g'oz bo'lsa. Va yana bizning yarmimiz miqdori va yarmimizning yarmi bo'lsa, u vaqtda sen qo'shilsang yuz g'oz bo'lamiz", debdi. Havodagi g'ozlar qancha ekan? (185: 1605)

Bir yığın kaz uçup gidermiş. Bir kaz gelip ey yüz kaz! selamette misiniz demiş. Orda onlardan biri konuşmuş: "Biz yüz kaz değiliz, hâlâ bize bizim kadar ve yine bizim yarımız miktarı ile yarımızın yarısı olsa o zaman da sen katılsan yüz kaz oluruz demiş. Havadaki kazlar kaç tane imiş?

Xotinning eri: Kadının eri

Bir boy o'z xizmatkorini o'ynashinikiga yuboribdi. Xizmatkor borsa xotinning eri yo'q, yolg'iz o'tirgan ekan. Xizmatkor boyning tayinlagan gapini aytadi. Xotin: Erim kelmasa boraman, deydi. Xizmatkor uyga kelgach, boyning bir qancha do'stlari bilan o'tirganini ko'rib, bunday deydi:

Borsam yo'q ekan,
 Chaqirsam chiqdi.
 Kelgan ekan, kelmadi,
 Kelmaganda kelar edi (185-186: 1606)
 Boruvdim, yo'q ekan,
 Aytuvdim, kelmadi.
 Keldi shekilli, kelmadi.
 Kelmasa edi, kelar edi (186: 1606a)

Gittiğimde yoktu,
 Çağırduğımda çıktı.
 Gelmişmiş, gelmedi,
 Gelmediğinde (/gelmeseydi) gelirdi.
 Gittim yokmuş,
 Çağırdım gelmedi,
 Geldi galiba, gelmedi.
 Gelmeseydi gelirdi.

Ot taqasi, 24 mixi: At nalı, 24 çivisi: At nalı, 24 çivisi

Bir bangi takiya⁷⁷ ushlab turgan edi. Bir odam kelib chilim so'radi. U aytdi: Bir esrarkes direği tutup durmuş idi. Bir kişi gelip nargile sordu. O dedi:

Nasha meni band etdi,	Esrar beni bağladı.
Men nashani pand etdim.	Ben esrarı öğüt verdim.
To'rt oyga yigirma to'rt yulduzni band etdim.	Dört aya yirmi dört yıldızı bağladım.

Shuni topsang, mana shu takiya seniki. Men chiqib keta beraman, dedi. Bunu bulsan, işte o direk seninki. Ben çıkıp gidiyorum.

Haligi odam: Bahsi geçen kişi

—Nashani men motda ko'rdim,	Esrarı ben mat olmuş gördüm,
Nashavandni zulmatda ko'rdim,	Bağımlıyı karanlıkta gördüm.
To'rt oyu yigirma to'rt yulduzingni,	Dört ayı, yirmi dört yıldızı

⁷⁷ BS'de *taqiya* olarak geçmektedir.

Hirotda bir otda koʻrdim, dedi (186: 1607) Heratʼta bir atta gördüm dedi.

Sorular

Bir savdogar tuyasi bilan shomda chiqib, Shomga yetolmay tuyasi oʻladi. Tuyasining oʻlmogʻining sababi, yogʻi koʻp boʻlib, oʻzining oriq boʻlgani edi (186: 1608).

Bir tüccar devesi ile akşamdan çıkar, Şam’a yetişmeden devesi ölür. Devesinin ölmesinin sebebi yağı çok olup, kendisinin zayıf olması idi.

Cevaplar

Birinchi shom-namazshom, ikkinchi shom-Shom shahridir. Yogʻining koʻpligi—ustiga koʻp yogʻ-ortilgan. Tuya oriq boʻluvi sababli yogʻni koʻtarib Shomga yeta olmay yoʻlda oʻldi.

Birinci akşam, namaz akşamı, İkinci akşam Şam şehridir. Yağının fazlalığı üstüne çok yağ yüklenmiş. Devenin zayıf olması sebebiyle yağını taşıyıp Şam’a yetişmeden yolda öldü.

Sultonxon degan podsho umrining oxirida Huroyim degan qizga uylanmoqchi boʻladi. Sultonxon Huroyimga sovchi yuboribdi.

Sultanhan denen Padişah ömrünün sonunda Hürayim denen kızla evlenmek niyetindeydi. Sultanhan, Hürayim’e görücü göndermiş.

Huroyim qalininga:

Oʻnta uloq,
Yigirmata boʻri,
Oʻttizta yoʻlbars,
Qirqta tulki,
Ellikta noʻxta,
Oltmishta axta,
Yetmishta sargʻaldoq,
Saksonta chaqaloq,
Toʻksonta tumaloq,
Yuzta jumaloq bersin

Hürayim başlık bedeli için:

On oğlak yavrusu,
Yirmi kurt.
Otuz kaplan,
Kırk adet tilki,
Elli adet dizgin,
Altmış hadım (at),
Yetmiş (?)
Seksan bebek,
Doksan tomalak
Yüz adet yumalak versin

va soʻzimning maʼnosini ayirib bersin,—debdi. Podsho fikr qilib, Huroyimning aqlli ekanligini aytadi. Bu topishmoqning maʼnosi kishining hayotiga bogʻliqligini aytadi. Kishi: ve ne dediğimi anlayıversin, demiş. Padişah düşünüp Hürayimʼin akıllı olduğunu söyler. Bu bilmecenin anlamı kişinin hayatına bağlılığını anlatır. Kişi:

O'nda uloqday bo'ladi,	Onunda o'g'lak yavrusu gibi olur,
Yigirmada bo'riday bo'ladi,	Yirmisinde kurt gibi olur,
O'ttizda yo'lbarsday bo'ladi,	Otuzunda kaplan gibi olur
Qirkda tulkiday bo'ladi,	Kırkında tilki gibi olur,
Ellikda no'xtalangan otday aqli rosa bo'ladi,	Ellisinde dizginlenmiş at gibi akli başında olur
Oltmishta axtalangan otday qaytib qoladi.	Altmışında hadım edilen at gibi dönüp durur.
Yetmishta sarg'aldoqday tilda boru dilda	Yetmişinde (?) gibi dilde var ama gönülde
hech narsa bo'lmaydi.	hiçbir şey olmaz,
Saksonda go'dak boladay bo'lib qoladi.	Sekseninde bebek bala gibi kalır.
To'ksonda uydan chiqmay dumaloq bo'ladi.	Doksanında evden çıkmadan yuvarlak olur.
Yuzda bergiligidan nargiligi o'ng'ayliroq	Yüz yaşında berikilikten ötekiliğe
bo'lib qoladi.	kolaylıkla olup kalır.

Sultonxon Huroyimning so'rog'iga cavob bergandan keyin, Huroyim unga turmushga chiqib, Rustamxon degan bir o'g'li tug'adi (186-187: 1609) Sultanhan, Hürayim'in sorusuna cevap verdikten sonra Hürayim onunla evlenip Rüstemhan adında bir o'g'lu do'gar.

Bir podsho go'zal bir qizga xushtor bo'lib:

—Hay qiz, seni haramimga olib borib o'z nikohimga olsam, rozimisan?— deb qizdan so'rabdi. Shunda ul go'zal qiz:— Roziman, lekin qalin shartlarim bor, ana shu qalin shartlarimni keltira olsangiz,—debdi. Podsho qalin shartlarining nima ekanligini so'rasa, go'zal qiz:— Yigirma taqa, o'ttiz buqa, qirq qo'chqor, ellik belbog', oltmish axta, yetmish taxta keltirsangiz,— debdi. Podsho o'rdasiga qaytib kelib, bu to'g'rida vaziridan maslahat so'rabdi. Shunda vaziri podshaga:—Bo'lmasa, qiz sizni o'ldiribdi, ul sizga tegmayman degani, — debdi. Uning qalin shartlarining ma'nisi: Odam yigirmada takaday tez bo'ladi, o'ttizda buqaday bo'ladi, qirkda qo'chqorday bo'ladi, ellikda belbog' bo'qqan odam, o'zini suyashtirib yuradi. Oltmishida axta bo'ladi, yetmishida taxtaday qotadi. Siz xozir oltmishga kiribsiz, haddingizga qarang! Shuytib qiz sizni gap bilan uribdi,—debdi.

Shunday qilib, har kim ham o'z haddini bilishi kerak ekan. “Teng-tengi bilan, tezak qopi bilan”, deganday (187-188: 1609a)

Bir padişah güzel bir kıza aşık olup:

—Ey kız! “Seni haremime alıp gidip nikahıma alsam, razı mısın? diye kıza sormuş. Burada o güzel kız: Razıyım, lakin mehir için şartlarım var, işte bu mehir için şartlarımı yerine getirecekseniz demiş. Padişah, mehir için şartlarının ne olduğunu sorunca güzel kız: Yirminal, otuz boğa, kırk koç, elli kemer, altmış hadım at, yetmiş tahta getirseniz demiş. Padişah karargâhına dönüp geldiğinde bu doğrultuda vezirinden maslahat istemiş. Burda veziri padişaha: Sanki kız, sizi öldürürüm de size varmam demek istemiş. Onun mehir için şartlarının manası: Kişi yirmisinde teke gibi tez olur, otuzunda boğa gibi olur, kırkında koç gibi olur, ellisinde kemer(le) boğulan kişi, özünü yaslayıp yürür. Altmışında hadım at olur, yetmişinde tahta gibi katılaşıır. Siz şimdi altmışınıza giriyorsunuz, haddinizi bilin! Böyle söyleyip kız sizi sözle vurmuş, der.

Böyle yapıp herkesin haddini bilmesi gerek imiş. “Denk dengi ile, tezek torbası ile” söylendiği gibi.

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, qadim zamonda bir maqtanchoq podsho bor ekan. Bu podsho, “Yurtda mendan boshqa aqlli odam yo‘q” deb yurar ekan.

Bir kun podsho ovga chiqibdi. Tushgacha ov qilibdi, hech ovi yurishmabdi. Keyin bir bolani uchratibdi. Podsho bolaga qarab:

—Hoy bola, bizni mehmon qilasan?—deb so‘rabdi. Bola:

—Jonim bilan, yoshulli,—debdi.

—Shunda podsha:

—Bizlarni nima so‘yib mehmon qilasan?—deb so‘rabdi. Bola:

—Topsak birni, topmasak ikkini so‘yamiz,—deb javob beribdi. Podsho bolaning javobidan hayron qolibdi. Keyin vazirlariga:

—Bu bolaning gapida bir xosiyat bor, buni bir sinab ko‘ramiz,— debdi.

Podsho odamlari bilan bolaning uyiga boribdi. Bola podshoni, uning odamlarni yaxshilab mehmon qilibdi. Podsho boladan:

—Bola, sen nechta qo‘y so‘yding? — deb so‘rabdi. Shunda bola:

—Birni topmadik, shuning uchun ikkini so‘ydik, — deb javob qaytaribdi. Podsho yana taajjublanib:

—Birni topmasang, ikkini qayerdan topib so‘yasan? — debdi.

—Bizning bir bo‘g‘oz sovg‘imiz bor edi. Boshqa bir qo‘y topolmay, shu bo‘g‘oz qo‘yni so‘ydik. O‘zini so‘ygandan keyin, bolasi ham o‘ldi. Ana, ikkisini so‘ydik, deganning ma‘nisi

shu,—debdi haligi bola. Podsho buni eshitib, bolaning aqliga hayron qolibdi. Keyin uni o‘z saroyiga olib ketibdi. Bu bola o‘qib dono bo‘libdi, keyin podsho uni o‘ziga bosh vazir qilib olibdi (189: 1610)

Bir varmiş, bir yokmuş, eski zamanda övünülecek bir padişah varmış. Bu padişah, “Yurtta benden başka akıllı insan yok” diye gidermiş.

Bir gün padişah ava çıkmış. Öğlene kadar avlanmış hiç avı rast gitmemiş. Sonra bir balaya rastlamış. Padişah balaya bakıp:

—Hey bala! bizi misafir eder misin diye sormuş. Bala:

—Canımla beraber ihtiyar, demiş.

—Burda Padişah:

Bizleri neden sevip misafir edersin diye sormuş. Bala:

Bulsak biri, bulmasak ikiyi severiz diye cevap vermiş. Padişah, balanın cevabına hayran kalmış. Sonra vezirlerine:

—Bu balanın sözünde bir özellik var, bunu bir sınavıp görürüz, demiş.

Padişah adamları ile balanın evine varmış. Bala padişahı, onun adamlarını güzelce ağırlamış. Padişah baladan:

—Bala, sen kaç tane koyun kestini diye sormuş. Bunda bala:

—Birini bulmadık, onun için ikisini kestik diye cevap vermiş. Padişah yine yine hayret edip:

—Birini bulmasan, ikisini nereden bulup kesersin? demiş.

—Bizim bir gebe koyunumuz vardı. Başka bir koyun bulamayınca o gebe koyunu kestik. Özünü kestikten sonra balası da öldü. İşte ikisini kestik demenin anlamı bu, demiş deminki bala. Padişah bunu işitip balanın aklına hayran kalmış. Sonra onu kendi sarayına alıp gitmiş. Bu bala okuyup bilgin olmuş. Sonra Padişah, onu kendine baş vezir yapıp almış.

4.2. YANGI TOPISHMOQLAR: Yeni Bilmeceleler

4.2.1. Bizning Vatan: Bizim vatan

SSSR⁷⁸:

To‘rt harf,

Dunyoga ta‘rif (191: 1611)

SSCB⁷⁹

Dört harf

Dünyaya tarif

⁷⁸ Soyuz Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik

⁷⁹ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Gerb:

Oltin boshqqa lenta –

O‘n besh nomda o‘ralgan.

O‘roq, bolg‘a va yerga

Quyosh nuri taralgan (191: 1612)

(7x2+115 respublika):

Ikki yetti, bir-o‘n besh,

Bitta yulduz, bir bayroq (191: 1613)

Oktabr':

Noyabr' boshi xalq quyoshi,

Hammaga ma'lum uning yoshi (191: 1614)

Yer sun'iy yo'ldoshi:

Tinchlik oftobi,

Yerning o'rtog'i (191: 1615)

O'zi bilan mahsul,

Yaratgan inson qo'li,

Doim uchar qush emas,

Bu haqiqat, tush emas (191: 1616)

Aqlli temir olam kezar (192: 1617)

Olamga dong taratgan,

Inson qo'li yaratgan.

Charchamay ko'kka kezar,

Har kim tovushni sezar.

Ko'ksida "Tinchlik" so'zi,

Sovetlarning yulduzi,

Fanimizning quyoshi (192: 1618)

Raketa:

Temirdan qanot, o'tli ot,

Bulutdan o'tar, yulduzga yetar.

Shuhrati katta, kerak albatta (192: 1619)

Bilag'on singlim, Kunduz,

Arma (/damga)

Altin bosağa kurdele

On beş ülkede yükselen

Orak, çekiç ve zemin

Gün ışığı yayılan.

15 Cumhuriyet

İki yedi, bir on beş,

Bir yıldız, bir bayrak.

Ekim

Kasım öncesi halk güneşi

Herkes malum onun yaşı.

Yerin yapay uydusu, uydu

Barış güneşi,

Yeryüzünün ortağı

Özüyle mahsulü,

Yapılmış insan eli

Sürekli uçar kuş değil,

Bu gerçektir, düş değil.

Akıllı demir âlem gezer.

Âleme nam dağıtan,

İnsan eliyle yapılan.

Yorulmadan gökte gezer,

Her kim sesini duyar

Göğsünde 'barış! sözü,

Meclislerin yıldızı,

İlimimizin güneşi.

Roket

Demirden kanat, ateşli at,

Buluttan geçer, yıldızla ulaşır.

Şöhreti büyük, gereklidir elbet.

Bilge kız kardeşim, Kunduz,

Olamda qaysi yulduz
 Ham kechayu, ham kunduz
 Tinim bilmay uchadi,
 Signal berib uchadi,
 Keng osmonni quchadi,
 Bu qanaqa sho'x yulduz?
 Javob ber, singlim Qunduz! (192: 1620)
 Shoxi bor, ho'kiz emas,
 Egari bor, ot emas,
 Xohlagan manzilingga
 Yetkazadi, minsang bas (192: 1621)
 Chovkar otim g'uv etdi,
 Fazoni yorib ketdi. (192: 1622)
 Po'lat qushim uchdi-ketdi,
 Bir zum o'tmay oyga yetdi (192: 1623)
 Chin qushim, chindi qushim,
 Osmon tomga qo'ndi qushim,
 Osmon tomda oymomani,
 Tuya qilib bindi qushim (192: 1624)

Yuriy Gagarin:

Oy ustidan o'tgan tog'am,
 Oltin medal' taqqan tog'am (193: 1625)

German Titov:

Kun ustidan o'tgan tog'am,
 Kumush medal' taqqan tog'am (193: 1626)

Âlemde hangi yıldız
 Hem gecedir hem gündüz
 Durmak bilmeden uçar,
 Sinyal vererek uçar,
 Geniş göğü kucaklar
 Bu ne tür (bir) yaramaz yıldız?
 Cevap ver kardeş Kunduz!
 Boynuzu var öküz değil,
 Eyeri var, at değil.
 Dileyen menziline
 Yetiştirir, binsen hemen.
 Alaca bulaca atım güm etti
 Fezayı yarıp gitti.
 Çelik kuşum uçup gitti,
 Bir an geçmeden aya ulaştı.
 Yaramaz kuşum, yaramaz kuşum,
 Gök çatıya kondu kuşum
 Gök çatıda dolunayı,
 Deve kılıp bindi kuşum.

Yuri Gagarin

Ay üstünden geçen dayım,
 Altın madalya takan dayım.

German Titov

Güneş üstünden geçen dayım,
 Gümüş madalya takan dayım.

4.2.2. Elektrotexniqaga Oid: Elektroteknik gereçleri

GES (Gidroelektriçeskaya Stantsiya):

Qirda qilich yarqirar
 Kokillari sharqillar (194: 1627)
 Suv ichida shag'illab,

HES (Hidro Elektrik Santrali)

Kırda kılıç parlar,
 Kâkülleri şarkıllar.
 Su içinde şakırdar

Soʻng ishlaydi vagʻillab,
Simlardan nur taratar,
Har xonani yoritar (194: 1628)

Elektr toki:

Koʻrinmasdan oqadi,
Chiroqlarni yoqadi. (194: 1629)
Shamolday uchqur,
Yoʻq, oyogʻi va qoʻli.
Koʻzga koʻrinmas,
Charogʻon yurgan yoʻli (194: 1630)
Oʻzi ip-ku, lekin tishlaydi (194: 1631)
Uy oralab yurib ketadi,
Shisha orasiga kiradi,
Koʻz yumib ochguncha,
Elga yorugʻ beradi (194: 1632)
Ari kabi vizillab,
Sim ustidan uchadi,
Koʻchalardan, bogʻlardan,
Hovlilardan, uylardan,
Tunni tinmay quvadi (194-195: 1633)
Simdan oqib keladi,
Shamol kabi eladi.
Olam-olam kuchi bor,
Uy ishiga u tayyor... (195: 1634)
Suv emas, simda oqar,
Oʻt emas, chiroq yoqar (195: 1635)
Simdan oqar arigʻi,
Bizga yoqar yorugʻi (195: 1636)
Kerak har bir xonadonga,
Issiqligi huzur joyga,
Televizor, xolodil'nik,

Sonra ʻalishir fikirdar.
Tellerden nur saʻar,
Her evi ʻshitir.

Elektrik teli

Gʻrʻnmeden akar,
ʻshiklari yakar.
Rʻzgʻar gibi hizli,
Yok, ayaǵi ve eli.
Gʻze gʻrʻnmez,
ʻshikli yʻrʻdʻǵʻu yolu.
ʻzʻu ip mi, ama diʻshler.
Ev aralayip yʻrʻyʻp gider.
ʻshise arasina girer.
Gʻz yumup aʻınca
Halka ʻshik verir.
Arı gibi vızıldayıp
Tel ʻstʻnden uʻar,
Sokaklardan, baǵlardan;
Avlulardan, evlerden;
Geceyi durmadan kovalar.
Kablodan akıp gelir,
Rʻzgʻar gibi eler.
Âlem âlem gʻcʻ var.
Ev ʻshıǵına o hazır...
Su deǵil telde
Od deǵil, ʻshik yakar.
Telden akar, arkı
Bize yakar ʻshıǵı.
Gerek her bir aileye,
Sıcaklıǵı huzur (her) yere
Televizyon, buzdolabı

U bor bo'lsa "jonli" tirik (195: 1637)

Elektr stolbasi, tok:

O'zi qator joylangan,

Bir-biriga boylangan.

Bir-birini kuzatar,

Behisob nur uzatar (195: 1638)

O'zi turar o'rnida,

Qo'li ketgan har yoqqa (195: 1639)

Lampochka:

Tunin qilar kunduzday,

Nur sochadi yulduzday (195: 1640)

Kechasi oftobdek,

Kunduzi koptokdek (195: 1641)

Sim yog'ochda yulduzim,

Kechki tunda kunduzim (195: 1642)

Yog'i yo'q, yorugi bor,

Isi yo'q, issig'i bor (195: 1643)

Kichik shisha ichida

Uch-to'rt tola soch ko'rinar

O'sha shisha ichida

Elliktacha sim yonar (196: 1644)

Uyga osdik bitta nok,

Yop-yorug' bo'ldi har yoq (196: 1645)

Shakli o'xshaydi nokka.

Nur sochadi har yoqqa,

Kerakmas unga gugurt,

U bilan ravshandir yurt (196: 1646)

Shiftan bizga qarab turar,

Nurlarini tarab turar (196: 1647)

Juda tiniq bir shisha,

Yorug' berar hamisha,

O var ise "canli" diri.

Elektrik direği, elektrik akımı

Özü dizi dizi yerleşen,

Birbirine bağlanan.

Birbirini izler,

Hesapsızca ışık yayar.

Özü durur yerinde,

Eli ulaşır her yana.

Ampul

Geceyi kılar gündüz gibi,

Nur saçar yıldız gibi.

Geceleyin güneş gibi,

Gündüz top gibi.

Elektrik direğinde yıldızım,

Gece karanlığında gündüzüm.

Yağı yok, ışığı var,

Dumanı yok, ısısı var.

Küçük şişe içinde

Üç dört tel saç görünür.

O (/aynı) şişe içinde

Elli kadar kablo (/tel) yanar.

Eve astık bir armut

Apaydınlık oldu her yan.

Şekli benzer armuda.

Nur saçar her yana,

Gerekmez ona kibrit

Onunla aydınlıktır yurt.

Tavandan bize bakıp durur

Nurlarını yayıp durur.

Çok berrak bir cam

Işık verir daima,

Lekin u chiroq emas,
 Havo kirmas ichiga,
 Hamma qoyil ishiga (196: 1648)
 Uyimizga in qo'ygan,
 Tilla qushi, tilla qush.
 Kech kirganda yashnasang,
 Odamlarning ko'ngli xush (196: 1649)

Stol lampasi:

Tagida taglik,
 Boshida qalpoq.
 Qalpoq tagidan
 Mo'ralab chiqar (196: 1650)

Elektr choynak:

Bo'yi-bastim yarim shar,
 Ichimda suv tez qaynar.
 Bug' uchib xuddi oq qush
 Hushtak chalaman "po'sh-po'sh",
 Men baqirlab qaynadim.
 Choyini tezroq damlang (196-197: 1651)

Elektr plitka:

O'chog'i bor, mo'risi yo'q,
 Cho'g'i boru kuyasi yo'q (197: 1652)

Dazmol:

Ortib, achchiq qizil meva,
 Oq dengizda suzar kema (197: 1653)
 Qizdirsang ishlar,
 Kiyim tekislar (197: 1654)
 Hunari ko'p ishlasa,
 Agar tokni tishlasa,
 Tekislanar har g'ijim,
 Chiziqli bo'ladi shim (197: 1655)

Lakin o' ışık değil,
 Hava girmez içine,
 Hep memnun işinde
 Evimize barınak kuran,
 Altın kuşu, altın kuş.
 Akşam olduğunda parlasan,
 İnsanların gnl hoş.

Masa lambası

Altında altlık,
 Başında kalpak,
 Kalpak altından
 Dikizleyip ıkar.

Elektrikli aydan

Boyum posum yarım küre,
 İimde su tez kaynar.
 Buharı uçup ak kuş gibi
 Düdük alarım "foş foş!"
 Ben bağırıp kaynadım.
 ayı çabucak demleyin!

Elektrikli ocak

Ocağı var, borusu yok,
 Kz var ama dumanı yok

t

Yüklenir acı kızıl meyve
 Akdeniz'de yüzer gemi.
 Isıtsan işler,
 Giysi düzler.
 Hüneri çok, işlese
 Eğer elektrıği dişlese
 Dzelir her kırışık,
 izgili olur pantolon.

Kir yuvish mashinasi:

Chiqsang oydek yarqirab,
Jon rohati hammomdan.
Pok badanda poq kiyim—
Tayyorlovchi polvonman,
Kiyimlarga hammomman (197: 1656)

Xolidil‘nik:

Mashinam bor, mo‘jizakor,
Faqat yurmas, turar uyda.
Foydasi ko‘p, oziq-ovqat
Buzilmasdan turar unda (197: 1657)
Ko‘l emas daryo emas,
Ichida muzlaydi suv.
Jazirama yozda ham,
Issiq o‘tkazmaydi u.
Usti boshi temirdan,
Shunda ham joyi to‘rdan (197: 1658)
Tashqari yoz, dim-olov,
Uychamizda muz, qirov (198: 1659)
Bir ajoyib ishxona,
Ichi doim qishxona (198: 1660)

Ventilator:

To‘rt tomonda qulog‘i,
G‘ir-g‘ir kellar shamoli (198: 1661)

Çamaşır makinesi

Çıksan ay gibi parlayıp
Can rahat hamamdan
Pak bedende pak giyim
Hazırlayıcı pehlivanım,
Giysilere hamamım.

Buzdolabı

Makinem var mucizevi,
Fakat gitmez durur evde.
Yararı çok, azık gıda
Bozulmadan durur onda.
Göl değil, nehir değil,
İçinde donar su.
Yakıcı yazda hem
Sıcağı geçirmez o.
Üstü başı demirden,
Ondan da yeri törden (/başköşeden).
Dışarı yaz, boğucu alev,
Evimizde buz, kırağı
Bir tuhaf işhane,
İçi daima kışhane.

Ventilatör

Dört tarafta kulağı,
Hemen gelir rüzgârı.

4.2.3. Radiotexnika va Aloqaga Oid (Radyoteknik ve gereçleri)**Radio**

To‘lqini zo‘r, dengiz emas,
Tomiri ko‘p, daraxt emas (199: 1662)
Tinmas bitta,
Tinglar mingta (199: 1663)

Radyo

Dalgası güçlü, deniz değil,
Dalları çok, ağaç değil.
Soluklanmaz sadece,
Dinler binlerce.

Bir burchakda soʻylaydi,
 Uni hamma tinglaydi (199: 1664)
 Bir burchakda soʻylaydi,
 Ham chaladi, kuylaydi.
 Hamma uning soʻzlagan
 Xabarini tinglaydi (199: 1665)
 Oʻzi kichkina uycha
 Yoʻqdir biror daricha:
 Bilmaganing bildirar,
 Fizkul'tura qildirar,
 Quvnoq qoʻshiq kuylaydi,
 Senga ertak soʻzlaydi (199: 1666)
 Tomirlari juda koʻp,
 Lekin qondan darak yoʻq,
 Yuragiga tegsa qoʻl,
 Tovush chiqarar toʻq-toʻq.
 Goho ashula aytar,
 Goho soʻzlashga qaytar.
 Baʼzi vaqt turar jim,
 Oʻylab toping-chi, bu kim? (199: 1667)
 Oyogʻi yoʻq, ammo u,
 Uzoqlarga ketadi.
 Gap aytib yuborsangiz,
 Kimga desang, eltadi,
 Uchar deb oʻylasangiz,
 Uchishga yoʻq qanoti.
 Qani oʻylab koʻring-chi,
 Nimadir uning oti? (200: 1668)
 Uy toʻrida turadi,
 Sehrli bir quticham.
 Dunyodagi xabarni

Bir köşede konuşur.
 Onu herkes dinler.
 Bir köşede konuşur.
 Hem çalar hem söyler.
 Herkes onun söylediği
 Haberini dinler.
 Özü küçücük evcik
 Yoktur bir pencerecik
 Bilmediğini bildirir,
 Spor yaptırır,
 Neşeli şarkı söyler,
 Sana masal anlatır.
 Damarları çok fazla,
 Lakin kandan eser yok,
 Yüreğine ulaşırsa el,
 Ses çıkarır tok tok.
 Gâh şarkı söyler,
 Gâh konuşmaya döner.
 Bazen durur sessizce
 Düşünüp bulun a, bu ne?
 Ayağı yok ama o,
 Uzaklara gider.
 Söz söyleyip gönderseniz,
 Kime desen, iletir.
 Uçar diye düşünürseniz,
 Uçmaya yok kanadı.
 Haydi düşünüp gör!
 Nedir onun adı?
 Evin töründe (/başköşesinde) durur,
 Sihirli bir kutucuğum.
 Dünyadaki haberi

Yetkazar menga ildam.
 Kuylaydi ham so'ylaydi,
 Ko'nglim doim xushlaydi (200: 1669)
 O'zi oddiy bir karnay,
 Tili yo'q, so'zlar, hay-hay.
 Dunyoning to'rt burchidan
 Xabar beradi tinmay (200: 1670)
 Ovozasi bulbul,
 Ochadi ko'ngil.
 Senga ham nafas,
 Fikringa zapas,
 Qo'shadi hissa,
 Millionlab qissa (200: 1671)
 Ko'ylagi yo'q, tarki bor,
 Daraxt emas, bargi bor,
 Odam emas, gapi bor (200: 1672)
 Kishi diqqatin tortib,
 Uy to'rida turadi.
 Qulog'ini burasang,
 Darrov tilga kiradi (200: 1673)
 Sira ovqat yemaydi,
 Suv ichaman demaydi.
 Gapiradi, kuladi,
 Qo'shiq kuylay biladi (200: 1674)
 Og'zi yo'q, so'ylaydi,
 Ashulalar kuylaydi.
 Ko'rishga u chiroyli,
 Turli tilda so'ylaydi (200-201: 1675)
 Qutiga chiroqcha soldim,
 Olamdan ko'p xabar oldim (201: 1676)
Televizor:

Getirir bana hemen.
 Şarkı söyler de söyler
 Gönlüm(ü) daima hoş tutar.
 Özü adi bir boru,
 Dili yok, söyler hey hey,
 Dünyanın dört (bir) yanından
 Haber verir durmadan.
 Sesi bülbül
 Açar gönül.
 Sana hem nefes,
 Fikrine kaynak,
 Toplar hisse,
 Milyonlarca kıssa.
 Gömleği yok, başlığı var,
 Ağaç değil, yaprağı var,
 İnsan değil, sözü var.
 İnsanın dikkatini çekip
 Evin töründe (/başköşesinde) durur.
 Kulağını çevirsen,
 Hemen dile girer.
 Asla yemek yemez,
 Su içerim demez.
 Konuşur, güler.
 Şarkı söyleyebilir.
 Ağzı yok, konuşur,
 Şarkılar söyler.
 Görmeye o güzelliği
 Türlü dilde konuşur.
 Kutuya ışık saldım,
 Âlemde çok haber aldım.
Televizyon

Keng, yop-yorug' binoda
 O'tirgandak kinoda—
 Ko'ramiz kontsert, o'yin,
 Tinglaymiz bahor kuyin
 Qo'shiq aytar, turmas jim,
 Tezroq o'ylab toping, kim?! (201: 1677)
 Ishlamay yotsa qop-qora u,
 Ishga tushsa naq lola u, (201: 1678)
 Radio desam, radio emas,
 Kino desam, kino emas.
 Eshitasan so'zini,
 Ham ko'rasan o'zini (201: 1679)
 Katta quti ko'zi bor,
 Ko'p tomosha, so'zi bor (201: 1680)
 Uyimizga bir narsa
 Olib kelganmiz.
 Oynasiga tikilib,
 Kontsert ko'rganmiz.
 Qani sen aytib ko'r! (201: 1681)
 Yo'l-yo'l parda ochildi,
 Xonaga nur sochildi.
 Uyga bo'lishdi mehmon,
 Lofsiz, bermas ming bir jon (201: 1682)
Magnitafon:
 Neki aytsang, yozadi,
 Qog'oz-qalamsiz chaqqon.
 Xohlasangiz, so'zlaringni
 Takrorlab berar shu on (201: 1683)
 Jonsiz, tinglaydi,
 Qo'lsiz, yozadi,
 Tilsiz, so'zlaydi (202: 1684)

Geniş, apaydınlık binada
 Oturulduğu gibi tiyatroda,
 Görürüz konser, oyun,
 Dinleriz bahar ezgileri
 Şarkı söyler, durmaz sessizce,
 Çabucak düşünüp bulun, nedir?!
 Çalışmadan yatsa kapkara o,
 Çalışmaya başlasa tıpkı lale o,
 Radyo desem, radyo değil,
 Tiyatro desem, tiyatro değil.
 İşitirsin sözünü,
 Hem görürsün özünü.
 Büyük kutu gözü var,
 Çok temaşası, sözü var.
 Evimize bir nesne
 Alıp gelmişiz.
 Camına dikkatle bakıp,
 Konser dinlemişiz.
 Haydi sen söylemeye bak!
 Çizgi çizgi perde açıldı,
 Eve nur saçıldı.
 Eve bölünür misafir,
 Sözsüz, vermez bin bir can.
Teyp
 Her ne söylesen, yazar,
 Kâğıtsız kalemsiz hızlı
 İsteseniz, sözlerini
 Tekrarlayıverir şu an.
 Cansız, dinler,
 Etsiz, yazar,
 Dilsiz, söyler.

Kinofil'm:

Oq pardaga tushsa nur,
 Bog'lar, tog'lar ko'rinur.
 Gohida o'yin-kulgi,
 Gohida urush—ur-sur.
 Bu nedir toping-chi siz,
 Unda hayot aks etur (202: 1685)
 Katta qorong'i xonada,
 Odam o'tirar har yonda,
 Shahar, dala, ko'rkam hayot
 Ko'rinar bari ro'parada (202: 1686)
 Kitob emas, o'qiladi,
 Rasm emas, ko'riladi,
 Yangiliklar berar katta,
 Ko'p ko'rgansan albatta (202: 1687)

Telefon:

Ne gapirsang yetkazar,
 So'zing simdan o'tkazar.
 Quvonchli guldastangni,
 Shu on do'stga tutqazar (202: 1688)
 Bir chekkaga joylaydi,
 Yumshoqqina so'ylaydi,
 Quloq qoqib tinglaydi,
 Oyoq-qo'li bo'lmaydi (202: 1689)
 Bir simi bor xo'p uzun,
 Ketgan juda uzoqqa.
 Eshitasan so'zini,
 Tutib ko'rsang quloqqa (202: 1690)
 Ajab ikki qulog'i bor:
 Biri tinglab, biri so'zlar (202: 1691-1692)
 Qutisi bor, ipi bor,

Sinema

Ak perdeye düşse nur,
 Bağçeler, dağlar görünür.
 Gâh oyun kahkaha,
 Gâh kavga dövüş.
 Bu nedir, bulunuz siz!
 Ondan hayat aksedilir.
 Büyük karanlık hanede
 İnsan oturur her yanda,
 Kent, ova, görkemli hayat
 Görünür hepsi karşıda.
 Kitap değil, okunur,
 Resim değil, görünür,
 Büyük yenilikler verir,
 Çok izlemişsen elbette!

Telefon

Ne söylesen yetiştirir,
 Sesin telden geçirir.
 Kıvançlı buketini,
 O an dostu ulaştırır.
 Bir kenara yerleşir.
 Yumuşacık söyler,
 Kulağa değip dinler,
 Eli ayağı olmaz.
 Bir teli var hoş uzun
 Gitmiş çok uzağa.
 İşitirsin sözünü,
 Tutarsan kulağa.
 Tuhaf iki kulağı var:
 Biri dinleyip biri konuşur.
 Kutusu var, ipi var,

O'zi turar jimgina,
 Qulog'i bor birgina,
 Burab qo'ysang jaranglar,
 Sening bilan so'zlashar (203: 1693)

Özü durur sesizce
 Kulağı var yegâne,
 Çevirirsen car car eder.
 Seninle konuşur.

4.2.4. Qishloq Xo'jaligiga Oid (Köy idaresi ile ilgili)

Traktor:

Tir-tir etib, plug bilan yer qazir,
 To'qlik uchun kurashmoqqa u hozir (204: 1694)
 Tir-tir etar,
 Yurib ketar,
 Yer bag'rini
 Tilib ketar (204: 1695)
 Yer ichinda tir-tir etar (204: 1696)
 Qo'shiq aytib tirillar,
 Undan qaltirar yerlar (204: 1697)
 Bir tuyam bor guldiroq,
 Hamma yeri yaltiroq (204: 1698)
 O'zi filday,
 Tovushi zilday (204: 1699)
 Osh yemaydi bedanam,
 Non yemaydi bedanam,
 Yo'rg'alaydi bedanam (204: 1700)

Paxta terish mashinasi:

Joni yo'q, yuradi
 Jiyaklarni oralab.
 Uychasini momiqqa
 To'ldiradi saralab (204: 1701)
 Paxta terar "Po'latxon"
 Tonna-tonna lofi yo'q.
 Xirmonday keng etagi,

Traktör

Tır tır edip pulluk ile yar kazır,
 Tokluk için güreşmeğe hazır.
 Tır tır eder,
 Yürüyüp gider,
 Yer bağrını
 Kesip gider.
 Yer içinde tır tır eder.
 Şarkı söyleyip tırıldar,
 Ondan kalkar yerler.
 Bir devem var gürüldek,
 Her yeri parlak.
 Özü fil gibi,
 Sesi zil gibi.
 Aş yemez bıldırcınım,
 Ekmek yemez bıldırcınım,
 Aheste gider bıldırcınım,

Pamuk toplama makinesi

Canı yok, yürür.
 Püsküllerini aralayıp
 Evciğini pamuğa
 Doldurur seçip.
 Pamuk derer "Polathan"
 Ton ton lafı yok.
 Harman gibi geniş eteği,

Ammo qanor qoni yo'q (205: 1702)
 Ko'rdim bir zo'r pahlavon,
 Dovrug'i elga doston,
 Yemishi faqat paxta,
 Bizga do'st har vaqtda,
 Tishlari cho'tka temir... (205: 1703)
 Yurar tekis egatdan,
 Barmoqlari po'latdan,
 Yelkasida qopi bor,
 Katta temir savatdan (205: 1704)
 Dengizda kema suzar,
 Ketma-ket oltin uzar (205: 1705)
 Ko'k yo'rg'a otim bor, oyog'i uchta.
 Dalalarni kezib, qo'shiq aytadi.
 Qo'llari to'rttadir, bir aylanishda,
 Qancha-qancha oltin olib qaytadir (205: 1706)

Paxtadan Xirmon Uyadigan Kran Pamuktan harman kaldırma makinesi Mashina:

Lip-lip qilib uzun narvondan
 Oppoq, laylak qor yog'adi
 Tog' yasalsa o'sha qordan,
 Elimiz faxrlanadi (205: 1707)

Kombayn:

O'zi uyga o'xshaydi,
 Bug'doylarni qurshaydi.
 Donlarini qoplashib,
 Somonini tashlaydi (205: 1708)
 Bug'doyzorda yuradi,
 O'roq emas, o'radi.
 Bolg'asi yo'g'u yanchar,
 Don yig'ar ancha-ancha

Ama torba kanı yok.
 Gördüm bir güçlü pehlivan
 Şöhreti halka destan,
 Gıdası yalnız pamuk,
 Bize dost her çağda,
 Dişleri fırça(dan) demir...
 Yürür düz arktan,
 Parmakları çelikten,
 Omzunda torbası var,
 Büyük demir sepetten.
 Denizde gemi yüzer,
 Art arda altın keser.
 Gök rahvan atım var, ayağı üç tane
 Tarlaları gezip, türkü söyler.
 Kolları dört tanedir, bir dönüşünde
 Bol bol altın alıp döner

Hızlı hızlı hareketlelerle uzun merdivenden
 Apak leylek kar yağar,
 Dağ yapılsa o kardan,
 Halkımız övünür.

Biçerdöver

Özü eve benzer,
 Buğdayları sarar,
 Tohumlarını örtüp,
 Samanını dışarı atar.
 Buğday tarlasında yürür,
 Orak değil(dir), biçer.
 Tokmağı yok ama döver,
 Tane yığar bol bol

O'zi misli kema,
 Xo'sh, o'rtoqlar u nima (205-206: 1709)
 O'radi o'rog'i yo'q,
 Yig'adi tirnog'i yo'q,
 Doni bo'lar qop-qop,
 Yanchadi to'qmog'i yo'q (206: 1710)

İnkubator:

Ona kabi mehribon,
 Pati yo'q, bola ochar.
 Ichmas hech suv, yemas non,
 Buni kim o'ylab topar (206: 1711)
 Tovuq desam, pati yo'q,
 Oyoq, ko'z, qanoti yo'q,
 Ming-minglab ochar jo'ja,
 Buni toping, Xolxo'ja (206: 1712)

Teplitsa:

Oynavand katta saroy,
 Ko'rib jannatmi deysiz,
 Qishda ham yozdagiday,
 Har xil sabzavot yeysiz (206: 1713)

O'roq:

O'zi bukir,
 Tishi o'tkir,
 Dehqonga o'rtoq,
 Nomi-chi (206: 1714)

Kurak:

Kafti bor,
 Hamma kaftlardan katta.
 Yer o'yishga
 Kerak bo'lar, albatta (206: 1715)

Ketmon:

Kendi gemi gibi,
 Peki dostlar, o nedir?
 Biçer, orağı yok,
 Yığar, tırnağı yok,
 Tanesi olur çuval çuval,
 Döver tokmağı yok.

Kuluçka makinesi

Ana gibi sevgili,
 Tüyü yok, yavru çıkarır.
 İçmez hiç su, yemez nan
 Bunu kim düşünüp bulur?
 Tavuk desem tüyü yok,
 Ayağı, gözü, kanadı yok,
 Binlerce yavru çıkarır.
 Bunu bul! Dayı hoca.

Sera

Aynalı (/camlı) büyük saray
 Görüp cennet mi dersiniz,
 Kışta da yazdaki gibi,
 Her çeşit sebze yersiniz.

Orak

Özü kambur,
 Dişi keskin
 Çiftçiye dost,
 İsmi ne(dir)?

Kürek

Ayası var,
 Tüm ayalardan büyük.
 Yer oymaya
 Gereklidir elbette.

Çapa

O'zi po'latdan,

Dumi yog'ochdan (207: 1716)

Joni yo'q, yuradi,

Qo'li yo'q, ishlaydi

Yerni tishlaydi (207: 1717)

Artezian quduq:

Yerdan qazdik ko'zoynak,

Temir jo'mrakli choynak (207: 1718)

Mineral O'g'it:

Elementli jadvaldan,

Mo'jizalar yaratir.

O'g'it topib xilma-xil,

Olamga nom taratar (207: 1719)

Fanning yo'lchi yulduzi,

Mo'jizaga kon o'zi.

U tufayli bilsangiz,

Ortar elning rizq-ro'zi (207: 1720)

G'oz to'shi yerda,

To'kin sochin elda.

Ona-Yer ko'pchir undan,

Rangi qolishmas undan (207: 1721)

Özü çelikten,

Kuyruğu ağaçtan.

Canı yok, yürür,

Eli yok, işler.

Yeri dişler.

Artezyen kuyusu

Yerden kazdik gözlük,

Demir musluklu demlik.

Mineral gübresi

Elementli cetveldən

Mucizeler yaratır.

Gübre bulup türlü türlü,

Âleme nam salar.

İlmin yolcu yıldızı.

Mucizeye kaynak kendi.

O sebeple bilseniz

Artar halkın rızkı azığı.

Kaz göğsü yerde

Bol bereketli illerde,

Toprak ana verimlileşir ondan,

Rengi geri kalmaz ondan.

4.2.5. Transpo'rt: Ulaşım araçları

Samolyot:

Qush emas, qanoti bor,

Burgutdan zo'r haybati bor,

Uchsa lochin yetolmas,

Tolmas zo'r qanoti bor (208: 1722)

Qushga o'xshar, qush emas,

Daraxtlarga qo'nolmas.

Odam tashir, yuk ortar,

Uçak

Kuş değil kanadı var,

Kartaldan güçlü heybeti var,

Uçsa doğan yetişmez,

Yorulmaz güçlü kanadı var.

Kuşa benzer, kuş değil,

Ağaçlara konmaz.

İnsan taşır, yük yüklenir.

Yoʻlning tanobin tortar (208: 1723)

Osmonda bir qush koʻrdim,

Shaharma-shahar koʻchar.

Poʻlatdan qush qanoti,

Ayting-chi, nima oti? (208: 1724)

Osmonda bir qush koʻrdim,

Hamma qoyil qoladi,

Kechasiga qolsa-chi,

Chiroq yoqib oladi.

Koʻz ochib yumguningcha

Eng uzoq shaharga ham,

Birpastda borib yetar.

Xuddi qushlar singari-

Uning ham qanoti bor.

Ammo qushdan tez uchar,

Buni sen top, Eʼtibor! (208: 1725)

Bir qushim bor, don yemaydi,

Chaynab bersam, non yemaydi,

Qanoti bor, tishi yoʻq,

Lekin oʻzi juda toʻq.

Yogʻ ichadi, yogʻ soʻraydi,

Yogʻ boʻlmasa, tek turadi.

Tutun chiqar nafasidan,

Daraxtlarga tegolmaydi,

Shoxlariga qoʻnolmaydi (208-209: 1726)

Bir qushim bor yogʻ ichadi,

Yogʻ boʻlmasa tek turadi.

Qanoti bor, tili yoʻq,

Oyogʻi bor, tirnogʻi yoʻq (209: 1727)

Poʻlat qushim uchdi-ketdi,

Bir zum oʻtmay Qoʻqon yetdi (209: 1728)

Yolun ipini çeker.

Gökte bir kuş gördüm,

Şehirden şehire göçer.

Polattan kuş kanadı,

Söyleyin a, nedir adı?

Gökte bir kuş gördüm,

Herkes memnun kalır,

Gecesine kalsa da,

Işık yakıp gider.

Göz açıp kapayınca

En uzak ülkelere hem,

Bir anda varıp yetişir.

Aynı kuşlar gibi

Onun hem kanadı var.

Ama kuştan tez uçar.

Bunu sen bul, İtibar!

Bir kuşum var, tane(/tahıl, mısır) yemez,

Çiğneyiversem, ekmek yemez,

Kanadı var, dişi yok,

Ama özü pek tok.

Yağ içer, yağ emer.

Yağ olmasa sadece durur.

Duman çıkar nefesinden,

Ağaçlara ulaşamaz

Dallarına konulmaz.

Bir kuşum var yağ içer,

Yağ olmasa sadece durur.

Kanadı var, dili yok,

Ayağı var tırnağı yok.

Çelik kuşum uçtu, gitti

Bir an geçmeden Kokand'a yetiştı.

Dunyoda bir xil qush bor,
 Xuddi soyabonga o'xshar.
 Hech bir chiqarmas ovoz,
 Osmonda qilar parvoz (209: 1729)

Ko'p ajoyib zo'r qush bor,
 O'xshar katta baliqqa,
 Unga minib odamlar
 Borib kelar har yoqqa.

Lekin suvda suzmas u,
 Qani nomin toping-chi? (209: 1730)

O'zi po'latdan, qo'lsiz-oyoqsiz,
 Qanoti bor, ovqat yemaydi, moy ichadi
 (209: 1731)

Gurillashi tegirmonday,
 Lekin tegirmon emas.
 Uchishlari g'ajirday,
 Lekin g'ajir emas (209: 1732)

Gur-gur etar,
 Uchar ketar,
 Yurtdan-yurtga
 Odam eltar (209: 1733)

Doim boshi aylanar,
 Ko'plar unga joylanar.
 Bulutlarni yoradi,
 Uzoqqa tez boradi (209: 1734)

Uzoqlarga uchsa ham,
 Talpinib qanot qoqmas (210: 1735)
 Ot mindim ola qashqa,
 Chopdim tog'u toshqa (210: 1736)

Vertolyot:

Turgan joyidan uchar,

Dünyada tek tip kuş var,
 Aynı şemsiyeye benzer.
 Hiç çıkarmaz ses,
 Gökte uçar.

Çok acayip güçlü (bir) kuş var,
 Benzer büyük balığa,
 Ona binip insanlar
 Gidip gelir her yana.

Lakin suda yüzmez o,
 Haydi ismini bulun a!
 Özü çelikten, elsiz ayaksız,
 Kanadı var, yemek yemez, yağ içer.

Gürüldemesi değirmen gibi,
 Lakin değirmen değil.
 Uçuşları kartal gibi,
 Lakin kartal değil.

Gur gur eder,
 Uçar gider,
 Yurttan yurda
 İnsan götürür.

Daima başı döner,
 Birçoğu ona yerleşir.
 Bulutları yarar,
 Uzağa tez varır.

Uzaklara uça da,
 Çırpınıp kanat çırpamaz.
 At bindim ala kıllı,
 Koştum dağa ve taş.

Helikopter

Olduğu yerden uçar.

Buyruq bo'lsa unga bas,
 Motori bor, pati yo'q,
 Qushga sira o'xshamas.
 Mixlanganday osmonda,
 Jilmay turar bir joyda.
 Ijodkor xalqimizga,
 Keltirar katta foyda.
 Qani do'stim, buni top,
 Bilasanmi, o'ylab boq (210: 1737)

Kosmik kema:

Yo'qdir qo'lu oyog'i,
 Na ko'zi, na qulog'i,
 Ammo unga bir qadam
 Yer shari, Oyu, Zuhra (210: 1738)

Kosmik raketa

G'ildiraksiz, qanotsiz,
 Uchadigan minora.
 U bor, bizga bir qadam,
 Osmondagi sayyora... (210: 1739)

Paroxod:

G'ildiraksiz parovoz,
 Parovozki juda soz.
 Dengizlarda suzadi,
 Baliqlardan o'zadi (210: 1740)

Paroxod – kater:

Pat-pat etar,
 Yurib ketar.
 Izi tezda
 Uchib ketar (210-211: 1741)

Kema:

O'zi kattakon bino,

Emir alsa ona yeter.
 Motoru var, tüyü yok,
 Kuşa asla benzemez.
 Mıhlанmış gibi gökte,
 Kımıldamadan durur bir yerde
 İcatkâr halkımıza,
 Getirir büyük fayda
 Hadi dostum, bunu bul!
 Bilir misin, düşünüp bak!

Uzay gemisi

Yoktur eli ayağı,
 Ne gözü ne kulağı,
 Ama ona bir adım
 Dünya, Ay ve Venüs.

Uzay roketi

Tekerleksiz, kanatsız,
 Uçanminare.
 O var, bize bir adım,
 Gökteki gezegen...

Vapur

Tekerleksiz lokomotif,
 Lokomotif ki çok güzel!
 Denizlerde yüzer,
 Balıklardan geçer.

Vapur, motor

Pat pat eder,
 Yürüyüp gider,
 İzi yakında
 Uçup gider.

Gemi

Özü kocaman bina,

İshlangan xoʻb mustahkam.

Quruqda yurmas aslo,

Uchmaydi osmonda ham.

Fakat suvda suzadi,

Daryolarni kezadi.

Qani doʻstlar bu nima,

Oʻzbekcha nomi... (211: 1742)

Bir otim bor kishnamas,

Tek turishni xushlamas,

Daryolarda suzar u,

Toʻlqinlardan oʻzar u (211: 1743)

Qayiq

Oʻrdak desam, oʻrdakmas,

Koʻlda u suzib yurar.

Tumshugʻi suvni kesib,

Meni sayr qildirar (211: 1744)

Kompas:

Tili doim dildirar,

Toʻrt tomonni bildirar (211: 1745)

Oʻzi oʻxshar soatga,

Yoʻl koʻrsatar sayyohga (211: 1746)

Dengizda suzar boʻlsang,

Togʻlarda kezar boʻlsang,

Yoʻl koʻrsatib turaman,

Odamga men joʻraman (211: 1747)

Agar qilsang eʼtibor,

Xuddi soatga oʻxshar.

Borib agar oʻrmonga,

Qalsang qalin tumanga,

Yo dengizda adashib,

Ketsang manzildan oshib,

Çalışan pek sıkı.

Kuru yerde gitmez asla,

Uçmaz gökte hem.

Yalnız suda yüzer.

Denizleri gezer.

Haydi dostlar bu nedir,

Özbekçe adı...

Bir atım var kişnemez,

Yalnız (/sakin) kalmayı sevmez,

Denizlerde yüzer o,

Dalgalardan geçer o.

Kayık

Ördek desem, ördek değil,

Gölde o yüzüp gider.

Gagası suyu kesip

Beni gezdirir.

Pusula

Dili daima titrer,

Dört tarafı bildirir.

Özü benzer saate,

Yol gösterir seyyaha.

Denizde yüzer isen,

Dağlarda gezer isen,

Yol gösterip dururum,

İnsana ben yoldaşım.

Eğer edersen itibar,

Aynı saate benzer.

Gidip eğer ormana,

Kalsan yoğun dumana,

Ya denizde yanılıp

Gitsen menzili geçip

Ko'rsatar janubu shimol
Tomonni aniq qilib,
Ketamiz yo'lni bilib (211-212: 1748)

Gradusnik:

Shishali yo'lak bo'ylab,
Sergak oyim yuradi.
Ob-havo nafasini
Bizga aytib beradi (212: 1749)

Durbin:

Uzoqni yaqin qilar,
Kichkina katta qilar (212: 1750)

Parovoz:

Uzoqni qora yo'rg'a toy,
Kishnab-kishnab yuradi.
Hech charchamay pishqirib,
Kecha-kunduz yuradi (212: 1751)
Tutundan uning yoli,
Suv ichib, olov yeydi.
Charchamoqdan u xoli,
Yuragi gup-gup deydi.
Qichqirsa, ko'k zirillar,
Pishqirsa, yer dirillar.
Fildan qora, fildan zo'r,
Bu nimadir, topib ko'r (212: 1752)
Qora to'riq, yem yemaydi,
Charchash nima hech bilmaydi.
O'zi botir, tiz cho'kmaydi,
"Oh", "o'h" deydi, yosh to'kmaydi (212: 1753)

Teplovoz:

Yurar yo'li qo'sh kamar,

Gösterir, güney ve kuzey
Tarafını tam belirleyip
Gideriz yolu bilip.

Termometre

Camli geçit (/yol) boyunca
Dikkatli (/titiz) annem yürür
Su hava nefesini
Bize söyleyiverdi.

Dürbün

Uzağı yakınlaştırır,
Küçücüğü büyütür.

Lokomotif

Uzağı kara yorga tay,
Kişneyip kişneyip gider.
Hiç yorulmadan homurdanıp
Gece gündüz yürür.
Dumandan onun yolu,
Su içip ateş yer.
Yorulmaktan o(nun) yalnız,
Yüreği güp güp eder.
Bağırsa gök titrer,
Haykırsa yer titrer
Filden kara, filden güçlü,
Bu nedir, buluver!
Kara doru, yem yemez.
Yorulmak nedir hiç bilmez.
Özü yiğit, diz çökmez
Ah oh der yaş dökmez.

Dizel Lokomotif

Yürür yolu ikiz kemer,

Yuragi gup-gup urar.
 Oldida uchta ko'zi,
 Ming fildan kuchli o'zi (212-213: 1754)

Temir yo'l, poyezd:

Cho'zilib yotar narvon,
 Undan o'tar uy– karvon (213: 1755)
 Po'lat kamar ustida
 Olg'a yelar onasi,
 Yetak tutib izma-iz
 Chopar necha bolasi (213: 1756)
 Uzun ikki arg'amchi,
 Yetib bo'lmas uchiga.
 Undan o'tar qator uy,
 Hayron qaldim kuchiga (213: 1757)
 Uzun ikki arg'amchi,
 Uchiga yetib bo'lmas.
 Pishillab o'tib bo'lmas (213: 1757a)
 Uzun shoti,
 Ustinda oti (213: 1758)

Parovoz ve vagonlari:

Qator-qator uy go'zal,
 Yurtma-yurt sayyoh kezar.
 Yaqin, yiroq unga bir,
 Oldida qora bayir.
 Chiqazar el hojatin,
 Bu nima, toping otin (213: 1759)
 Kecha-kunduz yuradi,
 Tog'u cho'lni bosadi.
 Odam to'la uylarni
 G'ildiratib ketadi (213: 1760)
 Chopadi juda qattiq parda qizib,

Yüreği güp güp vurur.
 Önünde üç gözü,
 Bin filden güçlü özü.

Demir yol, tren

Uzanıp yatar merdiven,
 Ondan geçer ev, kervan
 Polat kemer üstünde
 İleri gider anası,
 Yedek tutup adım adım
 Koşar nice yavrusu.
 Uzun iki halat,
 Yetişmez ucuna.
 Ondan geçer, katar ev,
 Hayran kaldım gücüne
 Uzun iki halat,
 Ucuna yetişmez.
 Fısıldayıp geçemez.
 Uzun merdiven,
 Üstünde atı.

Lokomotif ve vagonları

Katar katar ev güzel
 Yurttan yurda seyyah gezer
 Yakın uzak ona bir
 Önünde kara bayır.
 Yüklenir halk ihtiyacını,
 Bu ne(dir), adını bulun!
 Gece gündüz yürür
 Dağı ve çölü aşar.
 İnsan dolu evleri
 Yuvarlatıp gider.
 Koşar çok hızlı dumanı tütüp

Orqasiga juda ko'p vagon taqib, "Pish-pish" deb dam oladi yuk tortganda, Buraladi tutunlari borayotganda (213-214: 1761)	Arkasına pek çok vagon takıp Pış pış deyip dinlenir yük çekilince, Dolanır dumanları hareket ettiğinde.
Qoravoy dot qo'ydi, Bolalari ot qo'ydi (214: 1762)	Karabey haykırdı, Yavruları ad koydu.
Ko'prik, poyezd: Soy ustida polvon yotar, Ko'kragidan karvon o'tar (214: 1763)	Köprü, tren Vadi üstünde pehlivan yatar. Göğsünden kervan geçer.
Tramvay: İzdan chiqmas chekkaga, Sig'maydi tor yo'lkaga, Juda o'xshaydi uychaga, Vahti yo'q, turishga, Odam tashiydi g'ir-g'ir, Peshonasida nomer (214: 1764-1765)	Tramvay İzinden çıkmaz kenara, Sığmaz dar kaldırıma, Çok benzer odacığa, Vakti yok durmaya İnsan taşır hızlı hızlı, Alnında numara...
Kichik temir ustida, Shamoldak yelib yurar, Egalarim kelsin, deb Har dam kutib turar Kichik temir ustida, Shamoldak yelib yurar, Egalarim kelsin, deb Har dam kutib turar (214: 1766)	Küçük(/ince) demir üstünde Rüzgâr gibi esip durur Sahiplerim gelsin! deyip Her zaman bekleyip durur. Küçük(/ince) demir üstünde Rüzgâr gibi esip gider. Sahiplerim gelsin! deyip Her zaman bekleyip durur.
Jiring -jiring etadi, Qo'ng'iroqni chaladi. Kecha-kunduz charchamay, Odamlarni tashiydi (214: 1767)	Jiring jiring eder, Zili çalar. Gece gündüz yorulmadan, İnsanları taşır.
To'rt oyog'u, ikki bosh, Qanoti simga tutash. Joni bor, jonivor emas,	Dört ayak, iki baş, Kanadı tele tutaç. Canı var, canavar değil,

Suv ichib ovqat yemas (214: 1768)

Og'zi bor, yeyolmas,

Ko'zi bor, ko'rolmas.

Faqat bitta yo'ldan

Boshqasiga yurolmas (214: 1769)

İzi bo'lsa yuradi,

Bo'lmasa tek turadi (214: 1770)

Boradi lo'k-lo'k,

Keladi lo'k-lo'k

Tomosha lo'k-lo'k

Chirmanda lo'k-lo'k (215: 1771)

Avtomashina:

Uyday keladi o'zi,

Bir juft bo'ladi ko'zi.

Bor uning to'rt oyog'i,

Oynaband hamma yog'i.

Ushlasa ikki qo'llab,

Yuguradi-yeladi.

Bir qo'lin olsa bormi,

To'xtaydi-yu, qoladi (215: 1772)

Tramvay-ku, izi yo'q,

Ovqat yemas, qorni to'q.

Uy desam, uyga o'xshar,

Ma'lum bir coyda to'xtar.

Kirsang eshik ochilar,

Keyin o'zi yopilar ... (215: 1773)

To'rt oyog'i g'ildirar,

Odam ko'rsa qichqirar.

Tunda ko'zi yonadi,

Yo'lni yaqin qiladi (215: 1774)

Kuch desang fillarni yengar,

Su içip yemek yemez.

Ağzı var yiyemez,

Gözü var göremez.

Yalnız bir yoldan

Başkasına gidemez.

İşaret olsa yürür,

Olmasa sadece durur.

Gider lök lök,

Gelir lök lök,

Temaşa lök lök

Ses (/tef) lök lök

Otomobil

Ev gibi gelir özü,

Bir çifttir onun gözü.

Var onun dört ayağı,

Camlı(dır) dört bir yanı

Kavrasan iki elle,

Koşar, uçar.

Bil kol ki alsa var mı?

Durur, kalakalır.

Bir tramvay ki izi yok,

Yemek yemez, karnı tok.

Ev desem, eve benzer,

Malum bir yerde durur.

Girsan kapı açılır,

Sonra geri kapanır.

Dört ayağı yuvarlanır,

İnsan görse bağırır.

Geceleyin gözü yanar,

Yolu yakın kılar.

Güç desen filleri yener,

Chopar hormay kun-tuni,
 G'o'shti yo'q, ham joni yo'qdir.
 Qoni moydir, bil bil (215: 1775)
 O'zi katta, uy emas,
 Minsang yurar, eshakmas,
 Do'rillaydi, ot emas,
 Xohlagan yerga eltadi (215: 1776)
 Ot desam, ot ham emas,
 Og'zi yo'q ovqat emas,
 Minsang chopar vag'illab,
 Benzin moyi bo'lsa bas (215: 1777)
 Ko'chama-ko'cha kezar,
 Manzilga tez yetkazar (216: 1778)
 Ikki ko'zli to'rt oyoqli,
 Ko'chalarda chopadi.
 Ko'zi bo'lsa,
 Kunduz ko'rmay,
 Kechasi yo'l topadi (216: 1779)
 Guv-guv etar.
 g'irillab yurar (216: 1780)
 Ko'zi yaltiraydi.
 Ichi qaltiraydi (216: 1781)

Mototsikl:

Tirillaydi traktor emas,
 Benzin bersang, hech yo'q demas.
 Rezinadan oyog'i bor,
 Hamda ikki qulog'i bor.
 Minsang chuqur otday ketar,
 Manzilingga tezda eltar (216: 1782)
 Bir kichkina toychoq'im,
 O't yemasdan turar jim.

Koşar yorulmadan gündüz gece,
 Eti yok hem canı yoktur.
 Kaynağı yağdır, bil bil!
 Özü büyük, ev değil,
 Binsen yürür, eşek değil,
 Homurdanır, at değil,
 İstenen yere götürür.
 At desem hem at değil,
 Ağzı yok yemek yemez,
 Binsen koşar çığlık atıp,
 Benzin yağı olsa yeter!
 Cadde cadde gezer.
 Menzile tez yetişir.
 İki gözlü dört ayaklı,
 Caddelerde koşar.
 Gözü olsa,
 Gündüz görmez,
 Geceleyin yol bulur.
 Güv güv eder
 Gır gır gider.
 Gözü parlar,
 İçi titrer.

Motosiklet

Tır tır eder, traktör değil,
 Benzin versen hiç yok demez.
 Lastikten ayağı var,
 Hem de iki kulağı var.
 Binsen çukur at gibi gider,
 Menziline tez vakitte götürür.
 Bir küçücük taycığım,
 Ot yemeden durur sessiz.

Benzin ichadi oz-moz,
 Minib yurishga u soz.
 Qulog'i bor ham o'zi.
 Minsang chopadi o'zi (216: 1783)

Tapa-tapat, deb
 Tutun chiqarar,
 Ikki kishi o'ltirib,
 Haydar-da, ketar (216: 1784)

Velo'siped:

Bir kichkina otim bor,
 Ovqat yemay turadi.
 Quloqchasin burasam,
 Chopib-chopib yuradi (216: 1785)
 Sendan boshqa kerakmas,
 Minib yursam tek turmas (217: 1786)
 Yozda toycha,
 Qishda xurjun (217: 1787)
 Suyanmasdan turolmas,
 Sen minmasang yurolmas (217: 1788)
 Suyamasang turmaydi,
 Minmasang hach yurmaydi.
 Qo'ng'irog'i jarangdor,
 Bu qanaqa jonivor (217: 1789)
 O'zi kichik toychadir,
 Minish uchun otchadir.
 Oyog'i yo'q, yuradir,
 Ovqat yemay turadir.
 Quloqchasin bursangiz,
 Chopib-chopib ketadir,
 Juda tezda yetadir (217: 1790)
 Bir otim bor gijing, jiyron,

Benzin i $\acute$ er az az,
 Binip gitmeye o haz.
 Kulağı var hem
 Binsen koşar $\acute$ z $\acute$.
 "Tap tap!" der
 Duman $\acute$ ıkarır,
 İki kişi oturup
 S $\acute$ rer de gider.

Bisiklet

Bir k $\acute$ u $\acute$ c $\acute$ uk atım var,
 Yemek yemeden durur.
 Kulak $\acute$ ığını bursam,
 Koşa koşa gider.
 Senden başka gerekmez
 Binip gitsem hi $\acute$ durmaz.
 Yazın tayıcık,
 Kışın heybe(cık)
 Desteklenmeden duramaz,
 Sen binmesen gidemez.
 Desteklemesen durmaz,
 Binmesen hi $\acute$ gitmez.
 Zili yankı yapar,
 Bu nasıl (bir) canlı(dır)?
 $\acute$ z $\acute$ k $\acute$ u $\acute$ uk tayıcıktır.
 Binmek i $\acute$ in at $\acute$ ıktır.
 Ayağı yok y $\acute$ r $\acute$ ur,
 Yemek yemeden durandır)
 Kulağını b $\acute$ kseniz
 Koşup koşup gider.
 Pek tez de yeter.
 Bir atım var oynak, doru,

Jilov qo'ysam, ketadi,
 Uzangisin tepib tursam
 Manzilga tez yetadi (217: 1791)
 Nima ekan o'ylab boq,
 Rezinkadan g'ildirak,
 Avtobusmas, ne tramvay,
 Ishlatmaydi benzin-moy (217: 1792)

Mashina g'ildiraklari:

Yuguradi to'rt o'rtoq,
 Bir-biridan o'zmaydi.
 Ustida yuk bo'lsa ham,
 Og'irligin sezmaydi (217: 1793)

Svetofo:

To'rt tomonda bor ko'zi,
 Tez o'chib-yonib turar.
 Gapirmasa ham o'zi,
 "To'xta!", "yur" deb buyurar (217-218: 1794)
 Uch ko'zli qarang,
 Yonar rang-barang (218: 1795)
 Yo'l ko'rsatar hammaga,
 Doim uch xil chiroq.
 E'tiborsiz bo'lsa kim,
 Ko'zlarimga, deydi, boq (218: 1796)

Dizginlesem gider,
 Üzengisini tepip dursam
 Menzile tez yeter.
 Ne imiş düşünüp bak
 Lastikten tekerlek
 Otobüs değil, tramvay da,
 Kullanmaz benzin-yağ

Araba tekerlekleri

Koşar dört ortak,
 Birbirini geçmez.
 Üstünde yük olsa da,
 Ağrlığını hissetmez.

Trafik ışıkları

Dört tarafta var gözü,
 Tez yanıp söner.
 Konuşmasa da özü,
 "Dur!" "geç!" deyip emreder.
 Üç gözlü bakınız!
 Yanar rengârenk.
 Yol gösterir herkese,
 Daima üç aynı ışık.
 Kim dikkatsiz olsa,
 "Der! gözlerime bak".

4.2.6. Qurilish Mashinalari, Asboblari va Materiallari: İnşaat makineleri, aletleri ve materyalleri

Ekskavator:

Kecha-kunduz shilaydi,
 Na kun, na tun tinmaydi.
 Faqat ichadi yag',
 Yog' bo'lsa qo'porar, tog' (219: 1797)

Kazaratar (/Kepçe)

Gece gündüz soyar
 Ne gündüz ne gece durmaz.
 Sadece iç er yağ,
 Yağ(ı) olsa koparır dağ.

Aylanayin kuchli, filimdan,

Paydo bo'lar: po'lat, temir, ilmdan (219: 1798)

Kuy kuylaydi ishlaganda,

O'ljasini tishlaganda,

Qulochlashib otar tuproq,

Bu nimadir toping, o'rtoq (219: 1799)

Baland temir uy yurar,

Burni tog'larni surar (219: 1800)

Oshpaz emas, cho'michi bor,

Yerning tinchini buzar.

Katta-kichik "idish"larga

Oshmas, tuproqni suzar (219: 1801)

Nor polvon na'ra tortdi,

Yeru ko'kni uyg'otdi (219: 1802)

Ko'targich krani:

Mirzateragi lapangladi,

Bir shoxi egildi, yerga tushmadi.

Tebranib ko'tarib, tonna yuklarin

Qoq cho'lda qattakon bino ishladi (219-220: 1803)

Nor polvon borar yo'lda,

Tog'ni ko'tarib cho'lda (220: 1804)

Buti uzun xuddi terak,

Qurilishda juda kerak,

Tonna-tonna yuk ko'tarar u

Aytib bering-chi, nima bu? (220: 1805)

Bul'dozer:

Boradir ulkan mashina,

Filga o'xshar xartumi.

Charchash nima bilmaydi,

Hayran olayim g'uchlu fil gibiye (/file benzeyene)

Ortaya çıkar, çelik, demir el gibi görünene.

Nağme mırıldanır çalıştığında,

Ganimetini ısırdığında

Kulaçlayıp atar toprak

Bu nedir bilin, ortak!

Yüksek demir ev çalışır,

Burnu dağları sürer.

Aşçı değil kepçesi var,

Yerin sakinliğini bozar

Büyük küçük kaplara

Sığmaz, toprağı süzer.

Hörgüçlü pehlivan nara attı,

Yeri ve göğü uyandırdı.

Kaldırma vinci

Kavak ağacı sallandı

Bir dalı eğildi yere düşmedi.

Kımıldayıp kaldırıp ton yüklerini

Kuru çölde kocaman bina inşa eder.

Hörgüçlü pehlivan varır, yolda,

Dağı yükseltir çölde

Bacağı uzun aynı direk

Yapımda çok gerek

Ton ton yük taşır o

Söyleyiverin e! nedir bu?

Buldozer

Alanıdır (/sahasıdır) dev makine,

File benzer hortumu.

Yorulmak nedir bilmez,

Tuproq qazir har kuni (220: 1806)

Yetmish otning kuchi bor,

Oyogʻida tishi bor,

Charchash nima bilmaydi,

Dalada yumushi bor (220: 1807)

Koʻk temirim,

Mola shox (220: 1808)

Yerni tishlar,

Yaxshi ishlar,

Ham tekislar,

Hamda mushtlar (220: 1809)

Pisandmas unga sahro,

Baland togʻu ham daryo.

Inson uni boshqarib,

Shaharlar qilar barpo (220: 1810)

Oy quloqli, baliq emas,

Tortsa quloq, soydan kamimas (220: 1811)

Qora hoʻkiz aqlsiz,

Ishti qilar mislsiz (220: 1812)

Arra:

Tishi koʻp,

Ogʻzi yoʻq (221: 1813)

Bir saf uning tishlari,

Kesish, boʻlish ishlari (221: 1814)

Yogʻochdan dastasi bor,

Temirdandir qirq tishi,

Ushlamasa duradgor,

Gumon uning qirqishi (221: 1815)

Ogʻzi yoʻgʻu, tishi bor,

Duradgorda ishi bor (221: 1816)

Bordir qator tishlari,

Toprak kazar her gün.

Yetmiş atın gücü var,

Ayağında dişi var,

Yorulmak nedir bilmez,

Sahrada işi var.

Gök demirim,

Sürgü budak.

Yeri dişler.

Yahşı işler,

Hem düzeltir,

Hem avuçlar.

Önem vermez ona sahra,

Yüksek dağ hem derya.

İnsan onu yönetip

Şehirler inşa eder.

Ay kulaklı, balık değil,

Çekilse kulak, vadiden azalmaz.

Kara öküz akılsız

İşini yapar emsalsiz.

Bıçkı

Dişi çok,

Özü yok.

Bir dizi onun dişleri,

Kesme, bölme işleri.

Odundan (/odun gibi) kabzası var,

Demirdendir kırk dişi,

Kavramasa dülger,

Şüpheli(dir) onun kırılması.

Ağzı yok ama dişi var,

Dülgerde işi var.

Vardır dizi dizi dişleri,

Borar kelar ishlari,
 Pichoq emas, qirqadi,
 O'tin undan qo'rqadi.
 Ish vaqtida sayraydi.
 Ko'p ishlarga yaraydi.
 Bilib qo'ying bir karra,
 Ustaga kerak... (221: 1817)

Bolg'a:

Tanasidan og'ir boshi,
 Ko'p joyda u ish boshi.
 Mehnatidan hamma rozi,
 Taq-tuq, taq-tuq ovozi (221: 1818)

Mix:

Shlapali uzun terak,
 Qurilishi juda kerak (221: 1819)
 O'zi ingichka, uchli,
 Lekin juda ham kuchli.
 Teshib o'tar taxtani.
 Temirdan uning tani,
 Uyning tomin, romin ham
 Ushlab turar mustahkam (221: 1819a)

Randa:

Meni qo'lga olganda,
 Yuzimda o'ynar xanda.
 Dub qayin, tol, archani,
 Silliqlayman barchani,
 Biron zirapcha qolmas,
 Chunki tig'imdir olmos (222: 1820)

G'isht:

Ko'p qirrali to'rt burchak,
 Kerak bo'lar uy qursak (222: 1821)

Gider gelir işleri
 Bıçak değil, keser,
 Odun ondan korkar,
 İş vaktinde öter
 Pek çok işe yarar.
 Biliverin bir kere,
 Ustaya gerek...

Çekiç

Vücudundan ağır başı,
 Çoğu yerde o iş(in) başı
 Çalışmasından herkes razı,
 Tak tuk tak tuk avazı.

Çivi, mih

Şapkalı uzun direk
 Kurulumda hep gerek.
 Özü incecik uçlu
 Ama pek de güçlü.
 Delip geçer tahtayı
 Demirden onun teni,
 Evin damını, çerçevesini de
 Kavrır durur pek sıkı.

Rende

Beni ele aldığımda
 Yüzümde oluşur gülme.
 Meşe, kayın, söğüt, çam
 Pürüzsüzleştiririm hepsini
 Bir kıymık kalmaz,
 Çünkü silahımdır elmas.

Tuğla

Çok kenarlı dört bucak,
 Gerek olur ev kursak.

Ohak:

Suvga solsang sen uni,
 Qaynab chiqar tutuni.
 Bayram bo'lsa sen bir boq,
 Qator uylar undan oq (222: 1822)

Narvon:

Xizmat uchun bel bog'lab,
 Postida turar tikka,
 Oyoq qo'ysang, zinasi
 Ko'tarar yuksaklikka (222: 1823)

Lift:

O'zi misli tumbochka,
 Ega kattakon kuchga,
 Chiqar, tushar narvonsiz,
 Doim ishlar armonisiz (222: 1824)
 Sen ichida tursang tikka,
 Olib chiqar yukseklikka (222: 1825)

Kireç

Suya salsan sen onu
 Kaynayıp çıkar dumanı.
 Bayram olsa/(olunca) sen bir bak!
 Katar evler ondan ak.

Merdiven

Hizmet için işe koyulup,
 Nöbette durur dik,
 Ayak bassan ayakları
 Kaldırır yükseğe.

Asansör

Özü benzer komodine,
 Sahip kocaman güce,
 Çıkar iner merdivensiz
 Daima işler çaresiz.
 Sen içinde dursan dik,
 Alıp çıkar yükseğe.

4.2.7. Shahar Obodonchiligiga Oid: İnşaat malzemeleri**Kurant:**

Kunu tun, kechu tong,
 O'z vaqtida chalar bong.
 Bordir to'rtta soati,
 Toping nimadir oti (223: 1826)
 Ustida katta yulduz –
 Nur sochar kecha-kunduz.
 Vaqtini o'lchab jom chalar
 Kuyidan dil zavq olar.
 Jahon tinglar ovozin,
 Ko'rsang kelar havasing
 Qalbdan urib turar u,

Çanlı saat; çan

Gün ve gece, gece ve tan,
 Kendi vaktinde çalar bang.
 Vardır dört saati
 Bulun nedir adı?
 Üstünde büyük yıldız,
 Nur saçar gece gündüz.
 Vakti ölçüp kadeh çalar.
 Ezgiden gönül zevk alır.
 Cihân dinler avazın
 Görsen gelir hevesin
 Kalp gibi vurup durur o,

Topingiz-chi, nima u? (223: 1827)
 Ko‘p yillar yashar o‘zi,
 Sira yumilmas ko‘zi.
 Tong otaru bo‘lar kech,
 O‘z joyidan jilmas hech (223: 1828)

Fontan:

Daraxt emas u o‘zi,
 Majnuntoldek bosh egar.
 Esti yam-yashil marmar
 Soyasiz salqin berar... (223: 1829)
 Yerga naycha qazildi,
 Suv nayzadek otildi (224: 1830)

Vodoprovod kolonkasi:

Yerdan chiqqan “G” harfi,
 Burasangiz qulog‘in
 Bo‘lar xuddi “L” harfi.
 Toping endi bu yog‘in (224: 1831)

Gaz, trubasi:

Yer ostida arg‘amchi,
 Bizning uyda bir uchi,
 Gugurt chaqdim uchiga,
 Palov pishdi kuchiga (224: 1832)
 Yer tagida yo‘li bor,
 Ustida po‘lat to‘ni bor,
 Shamoldan tez yeladi,
 Buxorodan keladi (224: 1833)

Bulun hadi, nedir o?
 Çok yıllar yaşar özü,
 Asla yumulmaz gözü.
 Tan atar ve olur geç,
 Öz yurdundan kımıldamaz hiç.

Fıskiye

Ağaç değil özü,
 Salkımsöğüt gibi baş eğer.
 Altı yemyeşil mermer
 Gölgesiz serinlik verir.
 Yere boru kazıldı,
 Su mızrak gibi atıldı.

Su hattı (/borusu) kolonu

Yerden çıkan “G” harfi,
 Bükersiniz kulağını
 Olur aynı “L” harfi.
 Bulun şimdi bu akışı.

Gaz borusu

Yer altında halat,
 Bizim evde bir ucu
 Kibrit çaktım ucuna,
 Pilav pişti gücüyle.
 Yer altında yolu var,
 Üstünde çelik elbisesi var,
 Rüzgârdan tez eser.
 Buharadan gelir.

4.2.8. Harbiy-Mudofaaga Oid: Askeri savunma gereçleri

Tank:

O‘q o‘tmaydi tanidan,
 Dushmanga u zo‘r ofat.

Tank

Ok geçmez teninden,
 Düşmana o güçlü afet.

Gavdasi asl po‘lat,
O‘zi chopqir baquvvat (225: 1834)
Rahmat po‘lat uyingdan,
Sen qaytmaysan yo‘lingdan,
Dushman chiqsa oldingdan,
Qochib qutulmas sendan (225: 1835)

Atom energiyasi

Shunday kuch bor dunyoda,
Hamma uni biladi.
Bizning ona-Vatanda
Undan nur yog‘iladi.
Amerikada esa –
Ish boshqacha bo‘lar hal.
Undan yasalgan bomba,
Xalqqa keltirar ajal (225: 1836)

O‘q:

Buning o‘zi qush emas,
Qanotlidan tez uchar.
Jonliga rahm qilmas,
Urib, tishlab yiqitar (225: 1837)

Parashut:

Qushdek havoda uchdim,
Chayla orqalab tushdim (226: 1838)
Bir xaltam bor qatma-qat,
Solib bo‘lmas unga qand.
Ko‘kdan tashlasang yerga,
Olib tushar salomat (226: 1839)

Parashutli odam:

Qushday havoda uchadi,
Chayla orqalab tushadi (226: 1840)

Gövdesi has çelik,
Özü koşar kuvvetle.
Güvenli çelik evinden
Sen dönmezsın yolundan
Düşman çıksa karşına
Kaçıp kurtulmaz senden.

Atom enerjisi

Öyle bir güç var dünyada,
Herkes onu bilir.
Bizim anavatanımızda
Ondan nur yağar.
Amerika’da ise
İş başka başka hallolur.
Ondan yaratılan bomba
Halka getirir ecel.

Ok

Bunun özü kuş değil,
Kanatlıdan tez uçar.
Canlıya acımaz
Vurup dişleyip yıkar.

Paraşüt

Kuş gibi havada uçtum,
Çadır sırtlanıp indim.
Bir çantam (/torbam) var kat kat
Koyulmaz ona şeker,
Gökten indirsın yere,
Alçalıp iner selametle.

Paraşütlü insan

Kuş gibi havada uçar,
Çadır sırtlanıp iner.

4.2.9. Maktab va O'quv Qurollari: E'giting ve o'g'reting gereçleri

Maktab:

Ona kabi mehri bor,
Biz qo'ynida baxtiyor.
Kengdir issiq quchog'i,
O'zi ilm o'chog'i,
Yo'llar olg'a yurishga,
Chorlar a'lo o'qishga (227: 1841)
Bir uy bor:
Ko'r bo'lib kirasan,
Ko'zlik bo'lib chiqasan (227: 1842)

Maktab, o'quvchi, o'qituvchi:

Uyimiz nurdan,
O'rganish bizdan,
O'rgatish sizdan (227: 1843)

Kitob:

Bir narsaki qatma-qat,
Har bir fandan gapirar,
Agar chindan do'st bo'lsang,
Maqsadingga yetkirar (227: 1844-1845)
Bilmaganni bildirar,
Ko'rmaganni ko'rsatar.
Ayt-chi, tilsiz bo'lsa ham,
Qanday sen-la so'zlashar (227-228: 1846)
Ilmga kon,
Mazmunga makon.
So'zi serhikmat
Bizga do'st, ulfat,
O'rgatib odob,
Bu nima? (Top.) (228: 1847)
Sandiq to'la pista-bodom.

Okul

Ana gibi şefkati var
Biz koynunda bahtiyar.
Geniştir sıcak kucağı,
Özü ilim ocağı,
Yollar ileri yürümeye
Çağırır âlâ okumaya.

Bir yuva var:

Kör olup girersin
Görür olup çıkarsın.

Okul, öğrenci, öğretmen

Evimiz nurdan
Öğrenme bizden,
Öğretme sizden.

Kitap

Bir nesne ki kat kat,
Her bir dersten söz eder,
Eğer gerçekten dost olsan,
Amacına yetiştirir.
Bilmediğini bildirir.
Görmediğini gösterir.
“Söyle!” dilsiz olsa da
Nasıl seninle konuşur?
İlme kaynak,
Mazmuna mekân.
Sözü hikmet üzere
Bize dost, arkadaş,
Öğretmiş edep,
Bu nedir? (Bil!)
Sandık dolu fıstık badem,

Ochib ko‘r, bo‘lsang odam,
Xosiyati ko‘p, olam-olam,
Terib ol uni har dam (228: 1848)
Hammamizga yaqin-do‘st,
Termilishib to‘ymaymiz.

O‘rgatar bilim, odob,
Qo‘ldan sira qo‘ymaymiz (228: 1849)
Ko‘zgu emas, ammo,
Ko‘rsatadi o‘zingni,
Unga har qaraganda,
Eslatadi so‘zingni (228: 1850)
Tashlasangiz yuziga ko‘z,
So‘zlar sizga ovozsiz so‘z,
Dunyo-dunyo unda ma‘no,
Qani topib ko‘r-chi, Qunduz? (228: 1851-1852)

Zerikkanda g‘arazsiz bir o‘rtog‘ing,
Qayg‘urganda elektrdek chirog‘ing,
Gaplashganda qondiruvchi so‘rog‘ing,
“Ko‘ngil toti, aql bog‘i” – bu nima? (228: 1853)
Egri bugri qop-qora,
Qator bo‘lib tizilgan,
Zanjir bo‘lib uzilgan.
Tug‘ilganda tili yo‘q,
Lekin so‘zlashga chechan (228: 1854)
Suhbati shirin do‘stim,
Turgani bilim do‘stim (228: 1855)
Parrandaday pati bor,
Qavat-qavat qati bor.
Odamlarga ilm beradi,
To‘g‘ri yo‘lga yo‘llaydi (229: 1856)

Açmaya bak! isen âdem,
İçeriği çok, âlem âlem,
“Anla!” onu her dem.
Hepimize yakın dost,
Göz dikip doymayız.
Öğretir bilim, edep,
Elden asla bırakmayız.
Ayna değil ama,
Gösterir özünü,
Ona her baktığında,
Hatırlatır sözünü.
Atsanız yüzüne göz,
Söyler size sessiz söz,
Dünya dünya onda mânâ
Hadi bulup gör a Kunduz!

Sıkıldığında garazsız bir dostunu
Kaygılandığında elektrik gibi ışığını,
Cevapladığında ikna edici sorunu
“Gönül tadı, akıl bağı” bu nedir?
Eğri büğrü kapkara,
Sıralanıp dizilmiş,
Zincir olup uzamış.
Doğduğunda dili yok,
Ama konuşmaya mahir.
Sohbeti şirin dostum
Varlığı bilim dostum.
Kuş gibi tüyü var
Kat kat katmanı var.
İnsanlara ilim öğretir
Doğru yola iletir.

Bor ajoyib qadrdonim,
 Shirin soʻzli, bilim qonim,
 Yaxshilikni koʻzlaydi u,
 Qoʻlga olsam soʻzlaydi u (229: 1857)

Gazeta:

Kundalik tarix oʻzi,
 Har yerda uning soʻzi (229: 1858)
 Har kun qoʻlga olasiz,
 Koʻzni tikib qolasiz,
 Uyingizda oʻltirib,
 Yer yuzini bilasiz (229: 1859)

Xat:

Uyga uchib kelar,
 Turli yerdan koʻp qushlar,
 Uchib kelgach, bu qushlar,
 Odamlar koʻnglin xushlar (229: 1860)
 Qoʻl-oyoqsiz manzil kezar,
 Doʻst qalbini doʻstga soʻzlar (229: 1861)
 Oyogʻi yoʻq, ammo u,
 Uzoqlarga ketadi.
 Gap aytib yuborsangiz,
 Kimga desang eltadi.
 Uchar deb oʻylasangiz,
 Uchishga yoʻq qanoti.
 Qani oʻylab koʻring-chi.
 Nimadir uning oti? (229: 1862)

Daftar, yozuv:

Oq yer ochdim,
 Qaro bugʻdoy sochdim (229: 1863)
 Qoʻl bilan sochar,
 Ogʻiz bilan oʻrar (230: 1864)

Var ilginç (bir) kıymetlim
 Tatlı sözlü bilim kaynağım
 Güzelliği gözetir o,
 Ele alsam anlatır o.

Gazete

Günlük tarih özü,
 Her yerde onun sözü
 Her gün elinize alırsınız
 Göz dikip kalırsınız
 Evinizde oturup
 Yeryüzünü bilirsiniz.

Mektup

Eve uçup gelir,
 Türlü yerden pek çok kuş.
 Uçup gelince bu kuşlar
 İnsanları mutlu eder.
 Elsiz, ayaksız yer gezer,
 Dost kalbini dostla söyler.
 Ayağı yok, ama o,
 Uzaklara gider.
 Söz söyleyip gönderseniz,
 Kime desen, iletir.
 Uçar diye düşünseniz,
 Uçmaya yok kanadı.
 Haydi düşünüp baksan a!
 Nedir onun adı?

Defter, yazı

Ak yer açtım,
 Karabuğday saçtım.
 El ile saçılır,
 Ağız ile örülür.

Qo‘l bilan ekiladi,
Ko‘z bilan teriladi,
Og‘iz bilan o‘riladi (230: 1865)

Daftar, qalam:

Yo‘li bor to‘ppa-to‘g‘ri,
Yurib-yurib o‘taman.
Men unga so‘zu gapdan
Ko‘chat ekib ketaman (230: 1866)

Qog‘oz:

O‘zi oppoq paxtaday,
Lekin tekis, taxtaday.
Yuziga gul chizsangiz,
Ko‘rinadi kashtaday.
Keragida unga siz,
Fikringizni yozasiz.
O‘tkir bo‘lsa zehningiz,
Shu jumboqni topasiz (230: 1867)
Oynadan tashlasa sinmaydi,
Suvga tashlasa sinadi (230: 1868)

Qalam:

Bir otim bor yo‘rg‘a,
Yo‘rg‘alab tushdi yo‘lg‘a (230: 1869)
Burni bor, joni yo‘q,
Gapirgan gapining soni yo‘q (230: 1870)
O‘zi oddiy, uchi bor,
Matbuotda kuchi bor,
O‘quvchining chin do‘sti,
Zo‘r xizmati, burchi bor (230: 1871)
Ruchka emas yozadi,
Yoza bersang ozadi
Har xildir rangi-ro‘yi,

El ile ekilir,
Göz ile toplanır,
Ağız ile örülür.

Defter, kalem

Yolu var dosdoğru,
Yürür yürür geçerim.
Ben ona laf ve sözden
Fidan ekip giderim.

Kâğıt

Özü apak pamuk gibi,
Lakin düz, tahta gibi.
Yüzüne gül çizseniz,
Görünür nakış gibi.
Gerektikçe ona siz,
Fikrinizi yazınız.
Keskin ise zihniniz,
Bu bilmeceyi bulursunuz!
Camdan atsa kırılmaz,
Suya atsa batar.

Kalem

Bir atım var yorga,
Aheste düştü yola.
Burnu var, canı yok,
Söylediği sözün sayısı yok.
Özü adi, ucu var,
Basında gücü var,
Okuyucunun gerçek dostu,
Güçlü görevi, borcu var.
Tükenmez kalem değil yazar,
Yazıversen zayıflar,
Her tür(de)dir beti benzi

Bir qarich kelar bo'yi,
 Fabrikadan chiqqan cho'p,
 Kerak bo'lar juda ko'p (230-231: 1872)
 Qoravoyning ko'ylagi —
 Yog'och qishu yoz.
 Yo'l yuradi, mo'l yuradi,
 Yo'lkasi qog'oz (231: 1873)
 El-yurtga qilar xizmat,
 Qog'ozda qolar izi.
 Kundan-kun kichrayib
 Oxiri tugar o'zi (231: 1874)
 Yozib umrim tugatar,
 Serharakat shu qadar (231: 1875)

Rangli qalam:

Ichki bo'yoq, sirti tayoq (231: 1876)
 Rangi har xil, nomi bir xil (231: 1877)

Ruchka

Uchini qog'ozga qo'ysam,
 Turli-tuman gul yozar (231: 1878)
 Tili po'lat shovvoz,
 So'zlay olmas beqog'oz (231: 1879)
 Ushlasam qo'lga, tushadi yo'lga (231: 1880)
 Tili ikki, aytuvi bir (231: 1881-1882)

Bo'r:

Siyoh unga kerakmas,
 Ruchka ham qalam emas.
 O'zi oq yozar yumshoq,
 Topping bu qanday jumbaq (232: 1883)
 Rangi oppoq paxtadayin,
 Yumshak degil

Bir karish gelir boyu,
 Fabrikadan chikan chubuk,
 Gerekir pek çok.
 Kara beyin gömleği
 Ağaç(tan) (/odun) kış ve yaz
 Yol yürür, bol yürür,
 Kaldırım kâğıt.
 Halka yurda eder hizmet,
 Kâğıtta kalır izi.
 Günden güne küçülür
 Sonunda tükenir özü.
 Yazıp ömrüm tamamlar,
 Hareketli bu kadar!

Renkli kalem

İçki boya, sırtı asa.
 Rengi her tür, adı tektir.

Tükenmez kalem

Ucunu kâğıda tutsam,
 Türlü türlü çiçek çizer.
 Dili çelik çevik,
 Konuşamaz kâğıtsız.
 Alsam ele, düşer yola.

Dili iki, konuşması bir.

Tebeşir

Siyah ona gerekmez,
 Tükenmez kalem hem kalem değil
 Özü ak yazar yumuşak,
 Bilin bu nasıl bilmece?
 Rengi apak pamuk gibi,
 Yumshoq emas.

Qandga o'xshar, ammo uni
Hech kim emas (232: 1884)

Doska, bo'r:

Qora tola ustida
Quyond chopib boradi.
Iz qoldirib boradi (232: 1885)
Qog'ozim — qora,
Qalamim — oppoq.
Nima bu, o'rtoq? (232: 1886)

Doska:

Qog'ozim bor kattagina, o'zi qora,
Bilim berar bo'lsa homki, yuzi qora,
Dars bilmasang, siringni ochar, ayamas,
Gar joyidan olsang uni foyda bermas (232: 1887)

Harflar:

Tartib bilan saf tortgan,
O'ttiz beshta bahodir.
Shulardan "A" degani,
Hammasiga komandir.
Keksamisan, yoshmisan
Bizni bilsang foyda, der (232: 1888)
O'ttiz beshta dastyor,
Xizmatimga tap-tayyor,
Ularsiz ishim yurmas,
So'zimda ma'no bo'lmas (232: 1889)

"M" harfi:

Osmonda bor, yerda yo'q,
Moskvada bor, Toshkentda yo'q (233: 1890)

"P" harfi:

Şekere benzer, ama o ne?
Hiçbiri değil.

Tahta, tebeşir

Kara tarla üstünde
Tavşan koşar gider
İz bırakıp gider.
Kâğıdım kara,
Kalemim apak
Nedir bu ortak?

Tahta

Kâğıdım var büyükçe, özü kara
Bilim öğretse de yüzü kara
Konuyu bilmesen sırrını açar, saklamaz.
Onu eğer yerinden kaldırırsan faydası olmaz.

Harflar

Tertiple dizilen,
Pahada otuz beş tane,
Bunlardan "A" olanı
Hepsine komutandır.
Yaşlı mısın, genç misin
Bizi bilsen fayda, der.
Otuz beşi de yardımcı,
Hizmetime pek hazır,
Onlarsız işim yürümez,
Sözümde mana olmaz.

M harfi

Asumanda var yerde yok,
Moskova'da var, Taşkent'te yok.

P harfi

Poshshada⁸⁰ bor, hovuzda yo‘q,
 Pashshada bor, sovunda yo‘q,
 Piyadada bor, otliqda yo‘q,
 Pastda bor, yuqorida yo‘q (233: 1891)

“O” harfi:

Qo‘lda bor, oyoqda yo‘q,
 Cho‘lda bor, buloqda yo‘q (233: 1892)

“Sh” harfi:

Xuddi bir ayri u,
 Qaysi harf ekan bu (233: 1893)

Vergul:

Olmasang yarim nafas,
 Yo‘ldan o‘tgani qo‘ymas (233: 1894)

Nuqta:

Tim qora kichkina xol,
 To‘xtatar yo‘lda darhol (233: 1895)

So‘roq belgisi:

Shakli o‘xshar o‘roqqa,
 Doim tutar so‘roqqa (233: 1896)

Undov belgisi:

Xuddi o‘xshar mirza terakka,
 Yo‘lda doim turar tikka (233: 1897)

Geografiya:

Butun olam sirini,
 Dengiz osmon, qirini,
 Aholi zichligini,
 Ellarning tinchligini,
 Iqlimi boyligini,
 Nimaiki borligini,

Paşada var, havuzda yok,
 Peşşede⁸¹ var, sabunda yok
 Piyadede var, atlıda yok,
 Pestte⁸² var, yukarıda yok

O harfi

Kolda var, ayakta yok,
 Ovada var, bulakta yok.

Ş harfi

Sanki çatallı bir u (III)
 Hangi harf imiş bu?

Virgül

Almasan yarım nefes,
 Yoldan geçeni bırakmaz.

Nokta

Simsiyah küçücük ben,
 Durdurur yolda derhâl.

Soru işareti

Şekli benzer orağa,
 Daima tutar soruya.

Ünlem işareti

Tıpkı benzer kavak ağacına,
 Yolda dik durur daima.

Coğrafya

Bütün âlem sırrını,
 Denizi, göğü, sahrayı,
 Ahali kalabalığını,
 Ülkelerin dirliğini,
 İklimi zenginliğini,
 Her şeyi, varlığını

⁸⁰ Podsho

⁸¹ Sinek kelimesinde “p” harfi olmadığından orijinal hali verilmiştir.

⁸² aşığı kelimesinde “p” harfi olmadığından orijinal hali verilmiştir.

O'rgatadi qaysi fan
O'ylab topinglar hammang (234: 1898)

Globus:

O'zi o'xshar tarvuzga,
Bilim beradi bizga (234: 1899)
Dum-dumaloq tarvuzdek,
Bir oyoqda turar tek.
Har xil rangga bo'yalgan
Yer yuzini qoplagan,
Stolda jim turadi.
Bizga bilim beradi (234: 1900)
O'zi do'ndiq, tarvuz kabi yumaloq,
To'ni ko'k, belbog'i qizil, do'ppisi,
Qo'yni to'la ma'no ila mazmunga.
Butun dunyo sig'dirilgan o'shanga (234: 1901)
Sharga o'xshaydi o'zi,
Unga siqqan yer yuzi (234: 1902)
Yum-yumaloq — kuchi-da,
Butun jahon ichida (234: 1903)
Tarvuzim bor oyoqli,
Po'sti rangdor bo'yoqli.
Ko'rsatar hammayoqni,
Ham yaqin, ham yiroqni (234: 1904)
Koptok emas, dumaloq,
Unda bor: shahar, qishloq.
Daryo, dengiz, tog'-dovon,
Qiru adir va o'rmon (234: 1905)
Tarvuzim guldor yaxshi,
Unda bor olam naqshi (235: 1906)

Karta:

Yo'llari bor, yurish mumkinmas,

Öğretir hangi ilim?
Düşünüp bulun hemen!

Yerküre, Dünya

Özü benzer karpuz,
Bilim öğretir bize.
Yusyuvarlak karpuz gibi,
Bir ayakta durur tek.
Her tür renge boyanan
Yeryüzünü kaplayan,
Masada sessizce durur.
Bize bilim öğretir.
Özü tombul, karpuz gibi yuvarlak,
Giysisi gök; kuşağı, takkesi kızıl,
Bağrı dolu mana ile mazmuna
Bütün dünya sığdırılmış(tır) ona.
Balona benzer özü,
Ona sığmış yeryüzü.
Yusyuvarlak(tır), etkisi de
Bütün cihan içinde
Karpuzum var ayaklı,
Kabuğu renkli boyalı.
Gösterir her yanı,
Hem yakın hem uzağı.
Top değil, yuvarlak,
Onda var, şehir, köy.
Derya, deniz, dağ, tepe
Çöl, yayla ve orman
Karpuzum güllü güzel,
Onda var âlem nakşı.

Harita

Yolları var, yürümek mümkün değil,

Yerlari bor, haydash mumkinmas,
 Oʻtlari bor, oʻrish mumkinmas,
 Daryolari bor, ichish mumkinmas,
 Dengizlari bor, suzish mumkinmas (235: 1907)
 Na daftarmas, na kitob,
 Yozuvi bor bexisob.

U ham bilim makoni,
 Doʻstim, oʻylab top, qani? (235: 1908)
 Shahari bor, odami yoʻq,
 Daryosi bor, suvi yoʻq (235: 1909)
 Suvsiz okean,
 Odamsiz shahar (235: 1910)
 Devorda bor soʻzanim,
 Unda yashar keng olam (235: 1911)

Choʻt:

Sim oʻtkazgan tugmacha,
 Adashmasdan qadalsin.
 Kotib ahli shoshmasdan,
 Tugma toʻplami sanalsin (235: 1912)
 Bir oʻrtogʻim koʻp sodda,
 Hisobin bilan yoddan...
 Anchagina dumaloq,
 Donasi bor qora, oq,
 Qator terilgan simga,
 U tanishdir har kimga.
 Kim ekan bu hisobchi,
 Ismini oʻylab top-chi (235: 1913)
 Bir toʻrt burchak daryo bor,
 Oʻn ikki koʻprik qator.
 Koʻprik toshi ikki xil,
 Har birin xizmatin bil (235-236: 1914)

Yerleri var, göndermek mümkün değil,
 Otları var, örmek mümkün değil,
 Nehirleri var, içmek mümkün değil,
 Denizleri var, yüzmek mümkün değil,
 Defter de değil kitap da,
 Yazısı var sayısız.

O hem bilim yeri,
 Dostum, düşünüp bul, hadi!
 Ülkesi var insanı yok,
 Nehri var, suyu yok.
 Susuz okyanus,
 İnsansız ülke.
 Duvarı var nakışlı halı,
 Onda yaşar geniş âlem.

Abaküs

Tel geçen düğmecik,
 Yanılmadan çivilesin.
 Kâtip ehli acele etmeden,
 Düğme toplamı sayılsın.
 Bir dostum var çok sade
 Hesabıyla hafızadan
 Çoğunlukla yuvarlak,
 Tanesi var kara, ak,
 Dizi dizi toplanan tele,
 O tanıştı herkese.
 Kim imiş bu hesapçı,
 Ismini düşünüp bul hadi!
 Bir dört köşe nehir var,
 On iki köprü katar (/dizi dizi)
 Köprü taşı iki tip,
 Her birin(in) hizmetini bil!

Tsirkul':

Oyoqqa o'zi turar,
 Qo'l unga yordam qilar.
 Bir burasang qulog'in,
 Aylana shaklin chizar (236: 1915)
 Temirchada Noila,
 Chizar ixcham doira (236: 1916)
 Temirchada bir igna
 Chizar ixcham doira (236: 1917)

Rangli bo'yoq:

Qizil, sariq, ko'k, pushti...
 "Tugma"larim xilma-xil,
 Bir-bir qog'ozga tushsa,
 Tayyor rasm, yo shakl (236: 1918)

O'chirg'ich:

Qalam yursa, iz qolur,
 Ne yursa, iz yo'qolur (236: 1919)
 O'zi kichik bir narsa,
 Kerak bo'lar har darsda.
 Chizib qo'ysang noto'g'ri,
 Yo'q qiladi birpasda (236: 1920)

Diplom:

Tilla yozuvli daftar,
 Ichida gavhar gaplar (236: 1921)
 "K" harfidan boshlanur,
 "K" bilan bo'lar tamom.
 Ba'zan "O'kish oynasi",
 Deyishar, qanday nom (236-237: 1922)

Portfel':

Ustuni yo'q, tomi yo'q,
 Uydan sira kami yo'q.

Pergel

Ayağa kalkar.
 Kol ona yardım eder.
 Bir bükersen kulağın,
 Dönerek şeklin çizer.
 Demircikte Naile,
 Çizer küçücük daire.
 Demircikte bir iğne
 Çizer küçücük daire.

Renkli boya

Kızıl, sarı, yeşil, pembe...
 Düğmelerim çeşit çeşit
 Bir bir kâğıda düşse,
 Hazır(dır) resim veya şekil.

Silgi

Kalem yazsa iz kalır,
 Hareket ettikçe izi kaybolur.
 Kendi küçük bir şey,
 Gerekir her derste.
 Çizip bıraksan yanlışı,
 Yok eder bir anda.

Diploma

Altın yazılı defter,
 İçinde cevher sözler.
 "K" harfinden başlanır,
 "K" ile tamamlanır.
 Bazen "Okuma aynası"
 Söylenir, nasıl isim?

Evrak çantası

Direği yok, çatısı yok,
 Evden asla eksiği yok.

O'quv qurolim har xil,
Unda yashar do'st-ahli (237: 1923)

Qo'zoynak:

O'zi oyna parchasidan,
Bobom boqar darchasidan (237: 1924)

Havo rangli, suv emas,
Ko'prigi bor, ko'l emas.

O'zi ko'rmas, ko'rsatar (237: 1925)

Qo'ng'iroq:

Joni yo'q, ursa yig'laydi (237: 1926)

Tilsiz so'zlar,

Bo'g'izsiz bo'zlar,

Uzoqin ko'zlar (237: 1927)

Baqirmaydi "oy-oy"lab,

Chaqirmaydi "hay-hay"lab,

Chaqirar "jiring-jiring",

Nima bu, aytib bering? (237: 1928)

Okuma(/e'g'itim) ara'clarim her tur,
Onda yashar dost, samimi.

Gözlük

Özü cam parçasından,
Dedem bakar penceresinden.

Hava renkli, su değil,

Köprüsü var, göl değil,

Kendi görmez, gösterir.

Zil

Canı yok, vurunca ağlar.

Dilsiz söyler,

Boğazsız bozlar,

Uzağı gözler.

Bağırmas "ay ay" diye,

Çağırmas "hey hey" diye

Çağırır "ziring ziring",

Nedir bu, söyleyiverin?

4.2.10. Cholg'u Asboblari (Enstrümanlar)

Dutor:

Yog'och qo'shim qo'limda,

Turli kuyda sayraydi.

Quloqlarin burasam,

Ko'nglim yana yayraydi (238: 1929)

Kosasimon qorni bor,

Har sozandaga u yor,

Bir cho'p bilan kuy tortar,

Tinglab ko'ngillar yayrar (238: 1930)

Ikki tola sochi bor,

Bo'yni bilan barobar.

Boshsiz bor qulog'i,

Dutar (/Saz)

A'gac' chiftim kolumda,

Turlu na'gme shakir.

Kulaklari buksem,

Gonlum yine zevk alir.

Kase gibi karni var,

Her chalgiciya o yar

Bir dal ile na'gme cheker,

Dinleyip gonuller keyif alir.

Ikki tel saci var,

Boynu ile beraber,

Bassiz ama var kula'gi

U (lar)⁸³ shodlikning o'rtog'i (238: 1931)

Childirma:

Ko'rinishi bir elak,
Tilagi yaxshi tilak.
Bayram, to'yu kontsertlar,
Tomoshalarda kerak (238: 1932)
Qulog'ida qo'sha-qo'sha halqa,
Xizmat qilar charchamay xalqqa,
Kulib turar misli oftob,
Hamrohidir, chang, tor, nay, rubob (238: 1933)
Kichik-kichik bir juft xum,
Teri qoplab yuziga,
Ursang deydi baka-bum,
Cholg'uchining o'ziga (238-239: 1934)

Baraban:

Barkashim ikki yuzli,
Yoqimtoy "top-top" so'zli (239: 1935)

Garmon:

Bir yashikcha bor, qiziq,
Beli burmali chiziq.
Prujinaday cho'zilar,
Turli ohang tuzilar.
Bandi bor ikki yoqda,
Ustasi chalgan choqda,
Eshitamiz bearmon,
Buning nomi ham... (239: 1936)

Patefon:

Qo'li yo'q, likop ushlar,
Qo'shig'i dilni xushlar (239: 1937)
Dunyo-dunyo so'zi bor,

Onlar neşenin ortağı.

Def

Görünüşi bir elek,
Dileği güzel dilek
Bayram, toy ve konserler,
Gösterilerde gerek.
Kulağında çift çift halka
Hizmet eder bıkmadan halka,
Gülüp durur güneş gibi
Eşi saz, tar, ney, rübab.
Küçük küçük bir çift küp,
Deri kaplı yüzüne
Vurursan der: bam ve büm,
Çalgıcının özüne.

Davul

Sinim iki yüzlüdür,
Sevimli 'tap tap!' sözlü.

Akordiyon

Bir kutum var, acayip
Beli burmalı çizgi
Yay gibi ayrılır,
Türlü ezgi düzülür.
Bağı var iki tarafta
Ustasının çaldığı zamanda
İşitiriz zahmetsiz,
Bunun adı hem...

Gramafon

Eli yok, kabı kavrar,
Ezgisi gönlü hoş tutar.
Dünya dünya sözü var,

⁸³ bilmece de eksik yazıldığını düşündüğümüz için eklemeyi uygun buluyoruz.

İgna yurar izi bor.
 Buraladi qulogʻi,
 Aylanadi tovogi,
 Soʻylaydi soʻz, chaladi —
 Nima buning cavobi (239: 1938)
 Bitta kichik quticha,
 Tegmasang, tek turar.
 Agar qulogʻni burasang,
 Ashula aytib berar (239: 1939)

Gramplastinka:

Patnisi bor, noni yoʻq,
 Ashulachi, joni yoʻq (239: 1940)
 Qoʻsh gardishi aylanar,
 Qoʻy va qoʻshiq taralar (239: 1941)
 İgna yalar lagancham,
 Surnay chalar lagancham.
 Bir tovoqning ustiga
 Gir aylanar lagancham (240: 1942)
 Oʻzi qoracha lagan,
 Odam yoʻqdir sevmagan.
 İgna tegsa yuziga,
 Chiqar qoʻshiq, muzika (240: 1943)

Chang:

Qoʻlda oʻynar ikki choʻp,
 Sim torlari juda koʻp (240: 1944)

Nay:

Boʻyi pastak tayogʻim,
 Yengil qushdek tayogʻim.
 Teshigidan puflasam,
 Chalar hushtak tayogʻim (240: 1945)
 Bersa yoqimli sado,

İgne yürür izi var.
 Çevirir kulağı,
 Döner tabağı,
 Söz söyler, çalar.
 Nedir bunun cevabı?
 Bir tane küçük kutucuk
 Değmezsen sakın durur,
 Eğer kulağı çevirirsen,
 Şarkı söyleyiverir.

Gramafon Plağı

Tepsisi var, ekmeği yok,
 Şarkıcı, canı yok.
 Çift halkası döner,
 Koyun ve türkü dağılır.
 İgne yalar leğençem
 Zurna çalar leğençem
 Bir tabakanın üstünde
 Etrafında dolanır leğençem
 Özü karaca leğen,
 İnsan yoktur, sevmediği.
 İgne değse yüzüne,
 Çıkar türkü, müzik.

Çeng

Elde oynar iki dal,
 Kablo telleri pek çok.

Ney

Boyu kısacık direğim,
 Hafif kuş gibi direğim,
 Deliğinden püflesem,
 Düdük çalar direğim.
 Verse hoş seda,

Bulbul ham mastdir xatto.
Xizmatida lab, qo‘l, til,
Qani bilsang-chi Qobil (240: 1946)

Doira:

Gardish kabi dumaloq,
Kumush halqali biroq,
Qo‘shiq kuyga jo‘r bo‘lar,
Ijrochiga yo‘l bo‘lar (240: 1947)

Pianino:

Aksing ko‘rinar boqsang,
Xonaning ko‘rkam fayzi.
Kuyiga mos shu g‘azal—
Do‘, re, mi, fa, so‘l‘, la, si (240: 1948)

Bülbül de mesttir hatta.
Hizmetinde dudak, el, dil,
Haydi bilsen e Kabil!

Tef

Halka gibi yuvarlak,
Gümüş halkalı ama,
Türküye nağmeye uygun olur
Sanatçıya yol olur.

Piyano

Yansıması görünür baksan,
Hanenin görkemli feyzi.
Nağmeye uygun şu gazel
Do, re, mi, fa, sol, la, si.

4.2.11. O‘yin-Sportga Oid: Oyun ve spor aletleri

Bil‘yard:

Usti ochiq qutim bor,
Unda o‘ynar necha shar (241: 1949)

Shaxmat:

Asli taxta, to‘rt burchak,
Unda oltmish to‘rt katak.
Toshlari bor ikki xil,
O‘ynasang, o‘sar aql (241: 1950)
Ikki kishi o‘ynaydi,
Uzoq-uzoq o‘ylaydi,
Alomati “Kisht va mot”,
Qani top-chi, uni top! (241: 1951)
Taxtada yurish ishim,
Daraxtdir mening jismim,
Shoxiga qo‘shib bir dum,
O‘ylab ko‘ringiz bir zum.

Bilardo

Üstü açık kutum var,
Onda oynar nice top.

Satranç

Aslı tahta, dört bucak,
Onda altmış dört kare
Taşları var iki tür,
Oynasan, gelişir akıl.
İki kişi oynar,
Uzun uzun düşünür,
Alameti “kişt ve mat”
Hadi bulsana, onu bul!
Tahtada yürüme işim,
Ağaç(tan)dır benim cismim,
Şaha koşup bir kuyruk
Düşünüp görünüz bir an

Shunda ismim bilarsiz,
O'ynab hursand bo'larsiz (241: 1952)

Fotoapparat:

Bir vaqtda oladi,
Ko'lankangiz qoladi (241: 1953)
Bir ko'z bilan tikilib,
Kuzatuvdi yuzimni,
So'ngra oppoq qog'ozda—
Aks ettirdi o'zimni (241: 1954)

Kino:

To'rt burchakli maydonchaga
Nur sochadi zal osha.
Mo'jizasi bordir qiziq,
Ko'rsatadi tomosha (241: 1955)

Koptok:

Oyog'i yo'q,
O'ynasang qochar,
Qanoti yo'q,
Havoga uchar (241-242: 1956)
O'zi sendan kichkina,
Top-chi, qani bilolsang.
O'zingdan katta bo'lar,
Agar yerga uolsang (242: 1957)
O'yinchog'im bir yog'i,
Qizil xuddi lola.
O'rtasida—belbog'i,
Go'yo guldasta bog'lam.
Boshqa tomoni esa,
Zangori osmon misol.
Yerga sekin bir ursam,
Sapchir tepaga darhol (242: 1958)

Bunda ismimi bilirsiniz
Oynayip mutlu olursunuz.

Fotoğraf makinesi

Bir vakitte alır,
Gölgeniz kalır.
Bir göz ile dik dik
Gözler idi yüzümü
Sonra apak kâğıda
Aks ettirir özümü.

Film

Dört köşeli alana
Işık saçar salon içinde.
Mucizesi vardır acayip
Gösterir temaşa.

Top

Ayağı yok,
Oynasan kaçır.
Kanadı yok,
Havaya uçar.
Kendisi senden küçük,
Bul hadi! Bil bakalım!
Senden uzun olur
Eğer yere vurursan.
Oyuncağımın bir yanı,
Kızıl aynı laledir.
Ortasında kemeri,
Güya güldeste demet;
Diğer tarafı ise
Gök mavisi misali.
Yere yavaşça vursam
Sıçrar tepeye hemen.

Qattiq ursam zorlaydi,
 Yerda tinib turmaydi.
 Tegib ketsam boshiga,
 Hech bir ziyon kelmaydi (242: 1959)
 Tarvuz kabi yumaloq,
 Turtsang ketar yumalob.
 Hammamiz hursand bo'lib,
 Charchamaymiz qo'valab (242: 1960)
 Yurgadi – oyog'i yo'q,
 Uchadi – qanoti yo'q (242: 1961)
 Tarvuzim bor urug'siz,
 Pichoq bilan kesilmas.
 Kesganingda ham uni
 Maza qilib yeb bo'lmas (242: 1962)
Shar:
 Xil-xil rangi bo'yog'i,
 Og'zi bor, yo'q oyog'i.
 Havo bersam ichadi,
 Qorni to'ysa uchadi (242: 1963)
 To'p emas, o'xshar to'pga,
 Qalinmas, lekin yupqa,
 Kichkintoylar o'ynashar,
 Bog'lashib uni ipga (243: 1964)
 Puflasang shishar tarang,
 Ko'k, qizil, oq – rang-barang.
 Shakli to'pdek yumaloq,
 Biroq o'zi yengilroq,
 Ko'payar bayram kuni,
 Jajjilar sevar uni.
 Nima bu, qani o'ylang,
 To'g'ri topsangiz, so'ylang (243: 1965)

Sertçe vursam a'g'lar,
 Hiç dinlenip durmaz
 Varıp gitsem başına
 Hiçbir hasarı olmaz.
 Karpuz gibi yuvarlak,
 Dürtsen gider yuvarlanıp
 Hepimiz mutlu olup
 Durmadan kovalarız
 Yürür, ayağı yok,
 Uçar, kanadı yok.
 Karpuzum var çekirdeksiz,
 Bıçakla kesilmez.
 Kestiğinde de onu
 Lezzetlenip yenilmez.
Balon
 Çeşit çeşit rengi, boyası
 Ağzı var, yok ayağı.
 Hava versem içer,
 Karnı doysa uçar.
 Top değil, benzer topa,
 Kalın değil ama ince
 Çocuklar oynarlar,
 Bağlayıp onu ipe.
 Üflesen şişer sıkı,
 Yeşil, kızıl, ak renk renk
 Şekli top gibi yuvarlak,
 Fakat özü daha hafif,
 Artar bayram günü,
 Minikler sever onu.
 Nedir bu, hadi düşün,
 Doğru bulursanız, söyleyin!

Varrak:

Shox qulog'i, dumi bor,
 Sigir emas, u zinhor,
 Qo'li yo'q, qanoti yo'q,
 Uchadi u har bahor (243: 1966)
 qulog'i bor, dumi bor,
 Ba'zan oq, ba'zan rangdor.
 Qo'li yo'q, qanoti yo'q,
 Ko'kda uchar har bahor (243: 1967)

Qo'g'irchoq:

Bir singlim bor chiroyli,
 Ko'ylagin hech yechmaydi,
 Ovqat bersam yemaydi,
 Hatto suv ham ichmaydi (243: 1968)
 Ukamga o'xshar o'zi,
 Aslo yumilmas ko'zi (243: 1969)

Hayinchak:

Mening qanotim arqon,
 Havoda o'ynayman darxon (243: 1970)

Chena⁸⁴:

Toyim bor, kishnamaydi,
 Yoz chog'i ishlamaydi (244: 1971)
 Bir otim bor, ovqat nima bilmaydi,
 Bahor^u yoz, kuzni pisand qilmaydi.
 Qor yog'dimi bolalarga ergashar,
 Pastga tushar, yana do'ngga tirmashar
 (244: 1972)

Qarmoq:

Keragida suvga otasan,
 Qimirlashin poylab yotasan (244: 1973)

Uçurtma

Boynuz kulaği, kuyruğu var,
 Sığır değil o zinhar.
 Kolu yok, kanadı yok
 Uçar o her bahar.
 Kulaği var, kuyruğu var,
 Bazen ak bazen renkli.
 Kolu yok, kanadı yok,
 Gökte uçar her bahar.

Kukla

Bir kız kardeşim var güzel,
 Gömleğin hiç çıkarmaz,
 Yemek versem yemez,
 Hatta su da içmez.
 Kardeşime benzer özü,
 Asla yumulmaz gözü.

Salıncak

Benim kanadım urgan,
 Havada, kapı eşiğinde oynarım ben.

Kızak

Tayım var kişnemez
 Yaz vakti işlemez.
 Bir atım var, yemek nedir bilmez,
 Baharı, yazı, güzü beğenmez.
 Kar yağınca/yağar yağmaz yavrulara erişir.
 Yokuşu iner yine tepeye tırmanır.

Olta

Gerektiğinde suya atarsın,
 Kıpırdamasını beklersin

⁸⁴ chana yazılması gerekirken chena şeklinde yazılmış.

Suv ostida turar poylab,
O'ljaga nayzasin shaylab (244: 1974)

Probka:

Suvga solsam botmaydi,
Baliqlar ham yutmaydi (244: 1975)

Fizzaryadka:

Sug'ormaydi, boqmaydi,
Dangasaga yoqmaydi.
Beradi senga sog'liq,
Harakatinga bog'liq (244: 1976)

Su altında durur bekleyip,
Ganimete mızrağını hazırlayıp.

Mantar (/Şamandıra)

Suya salsam batmaz,
Balıklar da yutmaz.

Jimnastik

Sulamaz, bakmaz,
Tembele yakınlaşmaz.
Verir sana sağlık,
Hareketine bağlı.

4.2.12. Osmon, Yer, Suv: Gökyüzü, yer ve su

Osmon

Kattakon zontik,
Ranglari ko'm-ko'k,
Ostiga sig'ar ko'p odam,
Ular yurar tip-tik (245: 1977)
Ustunsiz bir gumbaz bor,
Bepoyon va ulug'vor
Kunduzi rangi anhor,
Tunda esa lolazor (245: 1978)
Tongda fusunkor,
Tunda chamanzor (245: 1979)

Osmon, oy:

Tepamda ko'k dasturxon,
Dasturxonda shirmoy non.
Shirmoy non bir donadir,
Sindirilmas hech qachon (245: 1980)

Quyosh:

Sharqdan chiqasi salomga,
Kulib boqar olamga.

Gökyüzü

Kocaman şemsiye,
Renkleri masmavi,
Altına sığar pek çok insan,
Onlar yürür dimdik.
Sütunsuz bir kümbet var,
Sınırsız (/sonsuz) ve muhteşem
Gündüz rengi nehir,
Gece ise lalezar.
Tan vaktinde büyüleyici,
Geceleyin çimenlik.

Gökyüzü, ay

Tepemde mavi sofra,
Sofrada yağlı sütlü ekmek.
Yağlı sütlü ekmek bir tanedir,
Parçalanmaz hiçbir zaman.

Güneş

Şarktan çıkar selama,
Gülüp bakar âleme.

Nurga to'la kuchog'im,
G'arbda uning yotog'i (245: 1981)

Kunduz kuni o'chibdi,
Tunda yoqa olmaysan.

Yoniga bo'lmas borib,
Usiz yashay olmaysan (245-246: 1982)

Ko'k dengizda oq kema,
Olov purkib suzadi.

Do'st-dushman demasdan
Butun yurtni kezadi (246: 1983)

Hu uzoqda Olatov,
Olatovda bir olov.

Tunda unga tegmasdan
Ko'tarar ko'kka birov (246: 1984)

Qizdirar cho'l, sahroni,
Yeru osmon, havoni,
Sochganda nur olamga.

Tatir butun olamga.

Porlab turadi mangu,
Qani, nima ekan u (246: 1985)

Nur sochadi juda issiq,
Boqay desang ko'zlaring qisik (246: 1986)

Xush yoqadi odamga,
Nur taratar olamga.

Mehrining issiqligi,
O'xshab ketar onamga (246: 1987)

Baland tog' etagidan,
Ko'tarilar oltin shar.

Butun olam nuridan
Oppoq bo'lib yorishar (246: 1988)

Turib biz-la barobar,

Nurla dolu kucağim,

Garbda onun yatağı.

Gündüz günü açmış,
Gece yakamazsın.

Yanına olmaz varmak,
Onsuz yaşayamazsın.

Mavi denizde ak gemi,
Alev püskürtüp süzülür.

Dost düşman demeden
Bütün yurdu gezer.

Ta uzakta Aladağ,
Aladağ'da bir alev,
Geceleyin ona ulaşmadan

Götürür göğre biri.

Kızdırır çölü, sahrayı,
Yeri, göğü, havayı,
Saçtığında nuru âleme.

Yeter bütün âleme.

Parlayıp durur bengi,
Hani, ne imiş o.

Nur saçar pek sıcak
Bakayım desen gözlerin kısık.

Hoş yaklaşır insana,
Nur dağıtır âleme.

Şefkatinin sıcaklığı,
Benzer gider anama.

Yüksek dağ eteğinden,
Yükselir altın balon.

Bütün âlem nurundan
Apak olup aydınlanır.

Kalkıp bizle beraber,

Yotar bizdan oldinroq,
Qizil shardak uchar u,
Ko'rging kelsa, osmon boq (246: 1989)

Quyosh nuri:

Tong otarda to'rtga birov ilibdimi tilla tor,
Yiltillaydi oqshomgacha osilgancha bir
qator.

Chalib ko'rdim har birini, chalinmadi
menga hach,

Qirq bir mashshoq sozlab ko'rdi, chalimadi
erta-kech (246-247: 1990)

Quyosh, oy:

Olamni kezib bir-birini izlar,
Ularni yulduzlar kuzatar (247: 1991)

Oy:

O'zi bir parcha patir,
Butun dunyoga tatir
Tunda chiqib yuradi,
Yerga nur taratadi (247: 1992)
Ko'kda qilich arqiraydi,
Suvda aksi yaltiraydi (247: 1993)
Dum-dumaloq barkash non,
Ko'k yuzida suzadi (247: 1994)
O'zi yonar kun botsa,
O'zi o'char tong otsa (247: 1995)
Kechasi u yuradi,
Ko'kda boqib turadi.
Oltin kabi yaltiroq,
Tarvuzdayin yumaloq,
Tunda nurin sochadi,
Tong bo'lganda qochadi (247: 1996)

Yatar bizden daha önce,
Kızıl balon gibi uçar o,
Göresin gelse göğe bak!

Güneş ışığı

Şafak vakti dört yana ılıdı mı altın tar
Parıldar akşama kadar asılı bir katar

Çalmak istedim her birini, hiç çalınmaz,

Kırk bir müzisyen akort etmeye çalışır,
çalamaz gece gündüz.

Güneş, ay

Âlemi gezip birbirini arar,
Onları yıldızlar takip eder.

Ay

Özü bir parça ekmek,
Bütün dünyaya yeter.
Geceleyin çıkıp yürür,
Yeryüzüne nur dağıtır.
Gökte kılıç parlar,
Suda aksi parlar.
Yusyuvarlak tepsi nan
Gökyüzünde süzülür.
Özü yanar gün batsa,
Özü söner tan atsa.
Geceleyin o yürür,
Gökte bakar durur
Altın gibi parlak,
Karpuz gibi yuvarlak,
Gecede nurunu saçar,
Tan attığında kaçır.

Buvimning tomi boshida,
 Kulcha non turar osilib (247: 1997)
 Ro'parada bir hovuz,
 Ichida oltin tarvuz.
 Pichoq solsam yorilmas,
 Nuri bilinmas kunduz (247: 1998)
 Ko'kda u tanho mezmon,
 Ko'tar doimo mehmon.
 Yaraqldi zulmatda,
 Kunduz uxlar rohatda (247-248: 1999)
 Kattakon yog'siz chiroq,
 Tunni etar yarqiroq,
 Ko'zimizga ko'rinar,
 Yo barkashu, yo o'roq (248: 2000)

Osmon, yulduz:

To'ntarilgan ko'k qozonda
 Oltin tanga qaynaydi (248: 2001)
 To'ntarilgan qozon, boq,
 Qulog'i yo'q, beqopqoq,
 Qaynab yotar ichida
 Behisob tilla bodroq (248: 2002)

Yulduz, quyosh:

Kechasi sonsiz mehmon,
 Kunduzi yakka mehmon (248: 2003)

Oy, yulduzlar:

Podachi o'zi bitta,
 Qo'ylari necha mingta (248: 2004)

Yulduz:

Kechasi ochilar
 Osmonga sochilar (248: 2005)
 Tunda yonar sonsiz cho'g',

Ninemin dami boshida,
 Çörek nan ayakta asılı.
 Karşıda bir havuz,
 İçinde altın karpuz.
 Bıçak vursam yarılmaz,
 Işığf farkedilmez gündüz.
 Gökte o yalnız ev sahibi,
 Ağrlar daima misafir.
 Aydınlanır karanlıkta,
 Gündüz uyuklar rahatta.
 Kocaman yağsız ışıf,
 Geceyi aydınlatır.
 Gözümüze görünür,
 Ya yuvarlak o ya orak.

Gökyüzü, yıldız

Ters çevrilmiş mavi kazanda
 Altın sikke kaynar.
 Ters çevrilmiş kazan, bak!
 Kulağı yok, kapaksız,
 Kaynar yatar içinde
 Sayısız altın mısıf.

Yıldız, güneş

Geceleyin sayısız misafir,
 Gündüzleyin tek misafir.

Ay, yıldızlar

Çoban(dır) özü bir,
 Koyunları kaç binlerce.

Yıldız

Geceleyin açılır,
 Gökyüzüne saçılır.
 Geceleyin yanar sayısız köz (/ateş),

Kunduz izlasang ham yo‘q (248: 2006)

Kunduzi ko‘rpa yopar,

Kechasi ochiq yotar (248: 2007)

Tunda ko‘rib cho‘g‘ deysiz,

Tongda ko‘rib yo‘q deysiz (248: 2008)

Uxlab yotar kunduzi,

Shomda ochilar ko‘zi (248: 2009)

Poyonsiz mato uzra,

Sochildi behisob cho‘g‘.

Shunday turib tonggacha,

Bir joyi kuygani yo‘q (249: 2010)

Og‘a-ini ming botir,

Ko‘m-ko‘k gilamda yotir.

Biridan-biri sara,

Faqat kechasi qara (249: 2011)

Tun chog‘ida miltillab,

Osmonni qoplab lipillab,

Yana yo‘qolib qolar (249: 2012)

Ko‘rinishi bir no‘qta,

Yeru quyoshdan katta.

Adashmay, ular birin

Bittalab sanash qiyin.

Kechalari baxuzur

U sochadi kumush nur (249: 2013)

Yulduzlar, osmon:

Millionlar lolasi,

Ko‘m-ko‘k bo‘lar dalasi.

Otganingda yetmas o‘q,

Ertasi ko‘rsa biri ham yo‘q (249: 2014)

Oy, yulduz, quyosh:

Tunda chiqar onasi,

Gündüz arasan da yok.

Gündüzleyin yorgan örter,

Geceleyin açık yatar.

Gece olduğunda görüp göz (/ateş) dersiniz

Gün doğduğunda bakıp yok dersiniz.

Uyuyup yatar gündüzü,

Akşam açılır gözü.

Sonsuz (/sınırsız) meta üzerine

Saçıldı hesapsız göz (/ateş)

Şöyle durup gün doğuncaya dek

Bir yeri yanmamış.

Ağabey-kardeş bin yiğit,

Masmavi halıda yatar.

Biri birinden seçkin,

Sadece geceleyin bak!

Gece vaktinde parlayıp,

Göğü kaplayıp ışıldayıp,

Yine yok olur.

Görünüşi bir nokta,

Yeryüzü ve güneşten fazla.

Yanılmadan onlar bir bir

Birer birer saymak zor.

Geceleri huzurlu

O saçar gümüş nur.

Yıldızlar, gök (/gökyüzü)

Milyonlar lalesi

Yemyeşil olur ovası.

Attığında yetişmez ok,

Sabahleyin baktığında biri dahi yok.

Ay, yıldız, güneş

Geceleyin çıkar anası,

Necha minglab bolasi,
Bekinishar qo'rqqandan
Kelib qolsa otasi (249: 2015)

Yer:

Og'ir bir gilamni bor,
Ishlagan chin san'atkor...
Bunda odam baxtiyor,
Istagan narsang topilar... (249: 2016)

Suv:

Joni yo'q-ku o'zi zo'r,
Parovozni yurgizar.
Bog'da gullar o'stirib,
Shaharlarga berar nur (250: 2017)
Kelar baland tog'lardan,
Juda ham yiroqlardan,
Giyoh bitmas bepoyon —
Sahrolarga berar jon (250: 2018)
U o'tgan bog'-bo'ston,
Maysalarga go'yo kon.
Bosib o'tar qancha yo'l.
Izidan gullaydi cho'l (250: 2019)
Dengiz emas, chayqaladi,
Kolxozchini boy qiladi (250: 2020)
Har xil bo'lib ko'rinur,
Quvvat berar hamda nur.
Undan topilar huzur,
Yashash uchun eng zarur.
Bo'ladigan har nima,
Ayt-chi, Tohir, bu nima? (250: 2021)
Goh simobdek oqaman,
Goh tutundak uchaman,

Nice binlerce balası,
Gizlenirler korkudan
Gelip çıksa babası.

Yeryüzü

Ağır bir halısı var,
Çalışan gerçek sanatkar...
Burada insan bahtiyar,
Aranan herşey bulunur.

Su

Canı yok fakat kendi güçlü,
Lokomotifı koşturur;
Bağda güller yetiştirip
Şehirleri aydınlatır.
Gelir yüksek dağlardan,
Çok da uzaklardan,
Ot bitmez sonsuz
Sahralara verir can.
O geçer bağ bostan,
Otlara güya kan.
Basıp gider onca yol.
İzinden çiçeklenir çöl.
Deniz değil, dalgaları,
Çiftçiye zengin kılar.
Her türlü olup görünür.
Kuvvet verir hem de nur.
Ondan, bulunur huzur
Yaşamak için en zaruri
Olan her şey,
Söyle! Tahir bu nedir?
Gâh cıva gibi akarım,
Gâh tütün gibi uçarım,

Goh tosh kabi qotaman,
 Men birlashsam kuchliman (250: 2022)
 Yo‘l bosadi, ichi yo‘q,
 Tovushi bor, so‘zi yo‘q.
 Ko‘p yurtlardan o‘tadi,
 Lekin ko‘rmas – ko‘zi yo‘q (250: 2023)
 Otasi qor, onasi yomg‘ir,
 Ishlatsangiz chiqaradi nur.
 Ko‘kartirib har bir giyohni,
 Yashnatadi u hammayoqni (250: 2024)
 Yurib-yurib tolmaydi.
 Orqaga qarolmaydi (250: 2025)
 Sutdan suyuq, havo rang,
 Ichsang qonadi tashnang.
 Hayot, sog‘liq, tozalik
 Unga doimo bog‘liq (251: 2026)
 Yozda qush bo‘lib uchsa,
 Qishda tosh bo‘lib qolar.
 Odamu qush, o‘t, o‘rmon.
 Undan ko‘p rohat olar (251: 2027)

Daryo — Suv:

Men ko‘rdim shunday poyezd,
 Aytaymi qanday poyezd?
 G‘ildiraksiz va chiroqsiz
 Yuguradi pishqirib,
 Yo‘l yuradi, ishqirib.
 Ko‘p uzoqdan keladi,
 Ola tog‘dan keladi (251: 2028)

Sirdaryo:

Daryolarning biri,
 Bor birining siri (251: 2029)

Gâh taş gibi katışalırım,
 Ben birleşsem güçlüyüm.
 Yol yürür (/kaplar), içi yok.
 Sesi var, sözü yok.
 Birçok yurttan geçer.
 Lakin görmez gözü yok.
 Babası kar, anası yağmur,
 Kullansanız çıkarır nur.
 Yeşertir her bir bitkiyi,
 Parlatır o her tarafı.
 Gidip gidip yorulmaz.
 Arkasına bakamaz.
 Sütten sulu, hava renk,
 İçsen doyurur taş gibi
 Hayat, sağlık, temizlik
 Ona daima bağlı.
 Yazda kuş olup uça,
 Kışta taş olup kalır.
 İnsan ve kuş, ot, orman
 Ondan çok rahat alır.

Nehir, Su

Ben gördüm bunun gibi tren,
 Söyleyeyim mi nasıl tren?
 Tekerleksiz ve ışıksız
 Koşar haykırıp,
 Yol yürür, kişneyip
 Çok uzaktan gelir,
 Ala dağdan gelir.

Sır derya

Nehirlerden biri,
 Var birinin sırrı.

Jilg'a:

Yaxlit, tutash oyoq-qo'li,
 Qiya pastlik tutgan yo'li.
 Bahor fasli keldimi, bas,
 Bir yerda u sira turmas (251: 2030)

Suv — Sharshara:

Simobday pildiraydi,
 Joni yo'q guldiraydi (251: 2031)

Buloq

Olovsiz qaynab turar,
 Qo'ling tiqsang kuymaydi.
 Qishda ham qaynashini,
 Yozdagidek qo'ymaydi (251: 2032)
 Yozda — sovuq,
 Qishda issiq.
 Qaynagani —
 Qaynagan (252: 2033)
 Oyog'i yo'q, qo'li yo'q,
 Shoshib chopib chiqar u,
 Ulkan zamin bag'ridan,
 Salom olib chiqar u (252: 2034)

Qorli tog':

Oppoq sochli boshlari,
 Daryo bo'lar yoshlari (252: 2035)
 Ufqqa o'xshash qorli boshi,
 Suvdek oqar ko'zdan yoshi (252: 2036)

Tog':

O'zi jonsiz — qarimas,
 Undan hech qish arimas.
 Boshlanadi sho'x daryo,
 Suvi mo'l dengiz go'yo.

Dere

Bütün, bağlı ayağı eli,
 Yokuş (/uçurum) aşağı tuttuğu yol.
 Bahar mevsimi geldi mi, yeter,
 Bir yerde o, asla durmaz.

Su, Şelale

Gümüş su gibi hızla akar,
 Canı yok gürüldür.

Kaynak

Ateşsiz kaynayıp durur,
 Elini koysan yanmaz.
 Kışta hem kaynamasını,
 Yazdaki gibi bırakmaz.
 Yazda soğuk
 Kışta sıcak.
 Kaynamak için (/kaynadıkça)
 Kaynayan.
 Ayağı yok eli yok,
 Hızla koşup çıkar o,
 Büyük zemin (kara) bağrından,
 Selam alıp çıkar o.

Karlı dağ

Apak saçlı başları,
 Irmak olur yaşları.
 Ufka benzer karlı başı,
 Su gibi akar gözden yaşı.

Dağ

Özü cansız, yaşlanmaz,
 Ondan kış, hiç yorulmaz.
 Çılgın ırmak taşar,
 Suyu bol, deniz güya.

Nuqul qator qoya tosh,
 Bulutlarga choʻzgan bosh (252: 2037)
 Kifti tegar bulutga,
 Qordan qalpoq boshida.
 Foydasi koʻp el-yurtga,
 Chunki ichu toshida
 Birdir boylik — xazina
 Bu nimadi, top oshna (252: 2038)

Hep sıralı kaya taş
 Bulutlara uzanan baş.
 Omuzu değer buluta,
 Kardan kalpak başında.
 Çok yarar halka yurda
 Çünkü içi ve dışı birdir:
 Zenginlik, hazine.
 Bu nedir, bul arkadaş!

4.2.13. *Tabiot Hodisalari, Yil Fasllari: Tabiat olayları ve mevsimler*

Havo:

Koʻzga koʻrinmas,
 Qoʻlga ilinmas.
 Shusiz hech joyda
 Hayot ham boʻlmas (253: 2039)

Bahor:

Yerni yorib binafsha,
 Chiqdi urib bir aksa.
 Olcha, gilos gul ochdi,
 Atrofga xush hid sochdi.
 Qaysi fasl bu fasl,
 Havosi soz, koʻp asil (253: 2040)
 Bola kelar, bola kelar,
 İlk mehr ola kelar.
 Silab-siylab daraxtlarga,
 Guldan marjon taqa kelar (253: 2041)

Bulut:

Qishda oq gul,
 Bahorda suv sochadi.
 Yel esganda,
 Tumtaraqay qochadi (253: 2042)

Hava

Göze görünmez,
 Elle tutulmaz.
 Onsuz hiç (bir) yerde
 Hayat da olmaz.

İlkbahar

Menekşe, bir hapşırıp
 Yeri yarıp çıktı
 Vişne, kiraz; çiçek açar,
 Etrafa hoş koku saçar.
 Hangi mevsim bu fasıl?
 Havası güzel, çok yarar.
 Bala gelir, bala gelir,
 İlk güneş ala gelir.
 Süsleyerek iyi gelir ağaçlara,
 Gülден mercan takıp gelir.

Bulut

Kışta ak gül,
 Baharda su saçar.
 Yel estiğinde,
 Her tarafa kaçar.

Motori yo‘q, joni yo‘q,
 Ko‘k yuzida suzadi.
 Qanotlari yoyganda,
 Kun ko‘zini to‘sadi (253-254: 2043)
 Oyog‘i yo‘q yuradi,
 Ko‘zlari yo‘q yig‘laydi,
 U Quyoshdan kuchlidir,
 Shamol essa qochadi (254: 2044)
 O‘rkach, o‘rkach oq tuya,
 Birdan kelib qoladi.
 Bir lahza o‘tmasdan-oq,
 Ko‘kni qoplab oladi (254: 2045)
 O‘yi yo‘q, g‘ami ham yo‘q,
 Ba‘zan kelib qilar do‘q,
 Yig‘lab yuborsa biroq,
 Loy bo‘ladi hammayoq (254: 2046)
 Qanoti yo‘q, ko‘kda uchar,
 Oyog‘i yo‘q, chopib yurar.
 O‘zini hech bir ushlatmaydi,
 Har doim qochib yurar (254: 2047)
 Xirmon to‘la momiq — paxta,
 Biroq uni terib bo‘lmas.
 Yuborilmas zavodga ham,
 Mashinaga ortib bo‘lmas (254: 2048)
Chaqmoq:
 Osmon chirog‘i, yondi-yu, o‘chdi (254: 2049)
 Ko‘kda olov ko‘z olar,
 Dam o‘tmay so‘nib qolar (254: 2050)
 Bir zum chaqnab uchar u,
 Ko‘zin olar zo‘r yog‘du.

Motoru yok, canı yok,
 Gökyüzünde süzülür.
 Kanatları açılarda,
 Günün gözünü perdeler.
 Ayağı yoktur yürür,
 Gözleri yoktur ağlar,
 O, Güneş’ten güçlüdür.
 Rüzgâr esse kaçır.
 Hörgüç, hörgüç ak deve,
 Birden gelir (ve) çöker,
 Bir an geçmeden hep
 Göğü kaplayıp bürür.
 Fikri yok, hem gamı yok,
 Bazen gelir güm eder,
 Ağlasa eğer
 Balçık olur her yer.
 Kanadı yok, gökte uçar,
 Ayağı yok, koşup yürür.
 Onu kimse tutamaz, <uş+la-: uç’tan
 Her daim kaçıp yürür.
 Harman dolusu pamuk,
 Fakat dermeye gelmez.
 Hem işlenmeye gitmez,
 Arabaya yüklenmez.
Şimşek
 Gök çırası, yandı ve söndü.
 Gökte alev köz alır,
 Körüklemekten sönüp kalır.
 Bir an parlayıp uçar o,
 Güçlü ışığı gözünü alır

Uchquni tushsa bormi,
 Uymi yo o' rmonzormi,
 Yondirib qilar vayron,
 Qilig' i shunday yomon (254-255: 2051)

Chaqmoq, momaqaldiraq:

İlon izli yorug' nur
 Bulutlarni quchadi.
 Jarangdor ovozidan
 Yeru osmon ko' chadi (255: 2052)

Bulut, Yomg'ir:

Chirmandasi osmonda,
 Raqsi yerda, har yonda (255: 2053)
 Oq chodirim ko' kda uchar,
 Tomchilari yerni quchar (255: 2054)
 Paqiri yo' q, separ,
 Tut qoqqanday duv separ (255: 2055)

Yomg'ir:

Yerga tushsa loy qilar,
 Dehqonlari boy qilar (255: 2056)
 Katta chelak teshildi,
 Undan ko' p suv to' kildi (255: 2057)
 Tunukani chertadi,
 Kesaklarni kertadi.
 Bir oz "sho' xlik" qilgach u,
 Yerga singib ketadi (255: 2058)

Kamalak:

Beqasamdan yo' li bor,
 Osmon-falakda chiqar (255: 2059)

Yomg'ir, tutun:

Biri osmondan tushib, Yerga yutilar.

Kıvılcımı düşse var mı,
 Ev(de) mi orman(da) mı,
 Yakıp eder viran,
 Huyu öyle yaman.

Şimşek, yıldırım

Yılan izli parlak nur
 Bulutları kucaklar.
 Çınlayan sesinden
 Yer ve gök, yer değiştirir.

Bulut, Yağmur

Enstrümanı semada,
 Raksı yerde, her yanda.
 Ak çadırım gökte uçar,
 Damlaları yeri kucaklar.
 Kovası yok, serper
 Dut çırpır gibi hızla serper.

Yağmur

Yere inse balçık olur,
 Çiftçileri zengin yapar.
 Büyük kova delindi,
 Ondan çok su döküldü.
 Tenekeye fiske vurur.
 Kerpiçleri kerter.
 Bir az "yaramazlık" yapıp,
 Yere sinip gider.

Gökkuşağı

Kumaştan yolu var,
 Gökyüzünde çıkar.

Yağmur, sis

Biri gökten iner yerde yutulur.

Biri yerda tugʻilib, Osmonga ketar (255: 2060)

Dol:

U tushganda dala, qir,
Kuladi qaquir-qaqir (256: 2061)
Osmon mayda oʻq sochar,
Hamma panaga qochar (256: 2062)
Osmondan shotir-shutir,
Yogʻilganda oʻq boʻlar.
Gar qoʻlingga ushlasang,
Minut oʻtmay yoʻq boʻlar (256: 2063)

Qor:

Koʻrsang, dersan qum shakar,
Taʼmi yoʻq, yesang egar.
Eriydi suvda, qoʻlda,
Hisobsiz uchar yoʻlda (256: 2064)
Koʻkda supra ochildi,
Ichidan un sochildi (256: 2065)
Oq dasturxon eridi,
Erib yerga singidi (256: 2066)
Oʻynab tushar yoʻlimga,
Goho qoʻnar, qoʻlimga.
Oʻzi juda ham yumshoq,
Xuddi paxtadek oppoq,
Nafasimning taftida,
Erib ketdi kaftimda (256: 2067)
Elakdan un elandi,
Soʻngra usti belandi (256: 2068)
Yumshoq boʻlib paxta emas,
Gʻirchillaydi, taxta emas.
Daraxtlarni kiyintirar,

Biri yerden doʻgʻup, Göge yükselir.

Dolu

O düştüğünde ova, kır;
Güler kıkır kıkır.
Gökyüzü küçük ok saçar,
Herkes sığınağa kaçar.
Gökyüzünden hızlı hızlı
Düştüğünde ok olur.
Eğer eline alsan
Hemencecik yok olur.

Kar

Görsen, dersin kum şeker,
Tadı yok, yesen eğer.
Erir suda, elde,
Sayısız uçar yolda.
Gökte sofra açıldı,
İçinden un saçıldı.
Ak sofra eridi,
Eriyip yere battı.
Oynar düşer yoluma,
Bazen konar, elime.
Kendi pek de yumuşak,
Aynı pamuk gibi apak,
Nefesimin sıcaklığında,
Eriyip gider avucumda.
Elekten un elendi,
Sonra üstü kaplandı.
Yumuşaktır, pamuk değil.
Gıcırda tahta değil.
Ağaçları giydirir,

Oppoqqina, yaktak emas (256: 2069)
 G'oz to'shi yotar yerda,
 To'kin-sochinli elda.
 Ona-yer ko'pchir undan,
 Rangi qolishmas undan (256-257: 2070)
 Qo'lsiz elansa elak,
 Yog'ar cheksiz kapalak
 Dumalatsak yumaloq,
 Shakar emas, rangi oq (257: 2071)
 Yozib kumush poyondoz,
 Sovuqda elar shakar.
 Sharbatsiz yasar novvot,
 Topping siz bermay shahar (257: 2072)
 Qish ziynati, paxtaday oq,
 Hovli, bog'li qoplab yotar,
 Issiq unga olib kirsang,
 Yig'lab, boshqa holga o'tar (257: 2073)
 Katta oppoq dasturxon,
 Hammayoqni qoplagan (257: 2074)

Qirov:

Qorga o'xshar, emas qor,
 Qor kabi sovug'i bor.
 Quyosh chiqqan zamoni
 Yo'qolar o'sha oni (257: 2075)

Muz:

Yanvar' bobo novvot sotdi,
 Olgan edim qo'lim qotdi (257: 2076)
 O'tda yonmoyman,
 Suvda botmayman.
 Qora qishlarda
 Jonim saqlayman.

Sheffaf(tır), gömlek değil.
 Kaz göğsü yatar yerde
 Bol bereketli ilde.
 Toprak ana beslenir ondan.
 Rengi geri kalmaz undan.
 Etsiz elense elek,
 Yağar sayısız kelebek.
 Yuvarlatsak yuvarlak.
 Şeker değil, rengi ak,
 Serer gümüş halı,
 Soğukta eler şeker.
 Şerbetsiz yapar kaya şekerini
 Bulun siz vermeden kent.
 Kış süsü, pamuk gibi ak,
 Açık, bağlı kaplanıp yatar,
 Sıcacı alıp ona uğrasan
 Ağlar, başka hale geçer.
 Büyük apak sofrası,
 Her yanı kaplayan.

Kırağı

Kara benzer, değil kar.
 Kar gibi soğuğu var.
 Güneş çıktığı zaman
 Yok olur o an.

Buz

Ocak dede kaya şekerini sattı,
 Alacaktım elim sertleşti.
 Ateşte yanmam,
 Suda batmam.
 Kara kışlarda
 Canım saklarım.

Bahor kelganda

Yig'lab bitkayman (257: 2077)

Qishda serob, yozda bo'lmas,

Yaltiraydi bitkayman (257: 2078)

Sovuq

Hunari yo'q, qo'li yo'q,

Rassomdak rasm solar (258: 2079)

Qo'li bo'lmasa-da, gar,

Oynaga rasm solar.

Ko'chaga chiqsang agar,

Yuzing chimchilab olar.

Qani ukajon Turob

Bu nimadi nomi, top! (258: 2080)

Qishda qutulmaysan,

Yozda tutilmaysan (258: 2081)

Shamol:

Eshitasan – ko'rmayasan,

Qachon bo'lar, bilmaysan.

Hammayoqni changitar

Shovqni solib gangitar (258: 2082)

Qanoti yo'q, uchadi,

Gullar atrin sochadi.

Uni sevib bolalar,

Tezda varrak bichadi (258: 2083)

O'zi ko'zga ko'rinmas,

Yugurar tinmay birpas.

Suvlarni jimirlatar,

Gullarni qimirlatar (258: 2084)

Qo'l, oyog'i bo'lmaydi,

Kishi uni ko'rmaydi.

g'uvillaydi, uchadi,

Bahar geldiğinde

Ağlayarak biterim.

Kışta serap, yazda olmaz

Parlar biterim.

Soğuk

Yeteneği yok, eli yok,

Ressam gibi resim yapar.

Eğer eli olmasa da,

Aynaya resim yapar.

Sokağa çıksan eğer,

Yüzün çimdiklenir.

Haydi kardeşçığım Turab,

Bu ne idi, bul!

Kışta kurtulmazsın,

Yazda tutulmazsın.

Rüzgâr

İşitesin, görmeyesin,

Nasıl olur bilmezsin.

Her tarafa toz yayar.

Gürültü yapıp şaşırtır

Kanadı yok, uçar,

Güller kokusunu saçar.

Onu sevip balalar,

Çabucak uçurtma tasarlar.

Özü göze görünmez,

Koşar durmaz biraz.

Sularını dalgalandırır,

Çiçeklerini kımıldatır.

Eli ayağı olmaz,

Kişi onu görmez.

Uğuldar, uçar,

Derazani ochadi (258: 2085)

Oyog' i yo' q, qo' li yo' q,

Har tomonga uchadi.

Ko' rinmasdan soyasi,

Eshiklarni ochadi (258: 2086)

Ko' zga ko' rinmas o' zi,

Qo' shiq aytar quloqqa,

Gullarning xushbo' y hidin

Keltiradi dimoqqa (258: 2087)

Goho dilkash, goho quv,

Qo' l-oyoqsiz chopar u.

Na uni, qafasi bor,

Joni yo' q, nafasi bor (259: 2088)

Qanoti yo' q uchadi,

Keng olamni quchadi (259: 2089)

Mehmon bo' lib bog' ima,

Hid purkar dimog' ima (259: 2090)

Turadi-yu, o' zi yo' q,

Yuradi-yu, izi yo' q (259: 2091)

Ko' rib bo' lmas ko' z bilan,

Ushlab bo' lmas qo' l bilan.

O' simliklar kuylashar,

Shivirlashib u bilan (259: 2092)

Shamol, o' simlik:

Jo' shib kuylar akasi.

Raqsga tushar ukasi (259: 2093)

Bo' ron:

Har tomondan kelib g' uvillab,

Chang-to' zonni haylab yurar.

Daraxt yiqib, tom uchirib,

Dengizlarni hayqirtirar (259: 2094)

Kapıyı açar.

Ayağı yok eli yok

Her tarafa uçar.

Görünmeden gölgesi

Kapılarını açar.

Göze görünmez özü,

Şarkı söyler kulağa,

Güllerin hoş kokusunu

Getirir dimağa.

Gâh çekici, gâh kuğu/sinsi/kav

Elsiz ayaksız koşar o.

Ne sesi ne kafesi var

Canı yok, nefesi var.

Kanadı yok uçar,

Geniş âlemi kucaklar.

Konuk olup bağırma,

Koku yayar beynime.

Durur ama, özü yok,

Yürür ama, izi yok.

Görülmez göz ile,

Yakalanmaz el ile.

Bitkiler şarkı söyler,

Fısıldaşıp onunla.

Rüzgâr, bitki

Coşup şarkı söyler ağabeyi,

Dans eder kardeşi.

Boran

Her taraftan gelir uğuldayıp

Tozu dumanı katıp gider.

Ağaç devirir, çatı uçurur,

Denizleri haykırtır.

Tuman:

Osmondan yog'adi u,
Yomg'ir, qordak bo'lmas suv,
Kun chiqqach ketar tarqab,
Kim nomini olar payqab! (259: 2095)

Bulqon:

Ertakdagi devlardek,
Yer ostida yotadi.
Vaqti kelsa quturib,
O'zin ko'kka otadi (259-260: 2096)

Yangi yil:

Bir kunga kelgan mehmon,
Uni shod kutar mezbon.
Barchani qutlab o'tar,
Bir yildan keyin ketar (260: 2097)

Bir yil, 12 oy:

Bir onasi bor, o'n ikki bolasi bor (260: 2098)

Bir yil, to'rt fasl, 12 oy:

Mening bitta oshnam bor,
To'rtta o'g'li bor.
O'n ikkita nevarasi bor,
Har qaysisining nomlari bor (260: 2099)

Bir yil, 12 oy, 30 kun, 24 soat:

Bir shahar, shaharda o'n ikki minora,
Minorada o'ttiz deraza, har derazadan
Yigirma to'rt o'q uziladi. Bu nima? (260: 2100)

To'rt fasl:

Kelip ketar bir yilda,
To'rt og'ayni har xilda (260: 2101)

Sis

Gökten yağar o,
Yağmur, kar gibi olmaz su
Gün ağarınca yayılıp gider
Kim ismini bilebilir?

Volkan

Masaldaki devler gibi,
Yer altında yatar.
Vakti gelince köpürüp (/ hiddetlenip)
Özünü göğe taşır.

Yeni yıl

Bir güne gelen konuk,
Onu sevinçli bekler ev sahibi.
Herkesi kutlayıp geçer,
Bir yıldan sonra gider.

Bir yıl, 12 ay

Bir anası var, on iki balası var.

Bir yıl, dört mevsim, 12 ay

Benim bir tanıdığım var
Dört oğlu var.

On iki torunu var,
Her birinin isimleri var.

Bir yıl, 12 ay, 30 gün, 24 saat

Bir şehir, şehirde on iki minare,
Minarede otuz kapı, her kapıdan
Yirmi dört ok kopar. Bu nedir?

Dört mevsim

Gelip gider bir yilda,
Dört arkadaş her türde.

Kun va Tun:

Navbat bilan ikki oʻrtoq,
 Postda turar doim uygʻoq.
 Biri oqu biri qora,
 Bu nimadi oʻylab qara. (260: 2102)
 Her kun yerga tushadi,
 İkkita sara parda.
 İkki rangda ikkovi,
 Oq parda, qora parda.
 Tushganda qora parda,
 Oq parda bekinadi,
 Oqi tushsa agarda,
 Qorasi chekinadi (261: 2103)

Vaqt:

Oʻzi koʻrinmas koʻzga,
 Tushunmas gapga, soʻzga.
 Xuddi shamolga oʻxshar,
 Doimo olgʻa shoshar,
 Shamolga yetib boʻlmas,
 Uni ham yirtib boʻlmas,
 Lekin quvlagan yetar,
 U maqsadiga yetar (261: 2104)
 Bekorchiga kerakmas,
 İshlaganda bilinmas.
 Oʻzi qoʻlsiz — oyoqsiz,
 Qarasangiz — koʻrinmas (261: 2105)

Soya:

Kunduz kuni yoʻl yursak,
 Hamroh boʻlar biz bilan.
 Qayga borsak boradi,
 Bizning bosgan iz bilan.

Gün ve gece

Nöbetleşe iki ortak,
 Görevdedir daima uyanık.
 Biri ak ve biri kara,
 Bu nedir, düşün bak!
 Her gün yeryüzüne iner,
 İki seçkin perde.
 İki renkte ikisi,
 Ak perde, kara perde.
 İndiğinde kara perde,
 Ak perde gizlenir,
 Akı da inse eğer
 Karası çekilir.

Zaman

Özü görünmez göze
 Düşünmez lafı sözü
 Aynı rüzgâra benzer,
 Daima ileri koşar,
 Rüzgâra ulaşamaz
 Onu da parçalayamaz,
 Ama kovalayan yetişir,
 O maksadına erişir.
 Faydasıza gerekmez,
 Çalışınca farkedilmez
 Özü elsiz ayaksız,
 Baksanız, görünmez.

Gölge

Gündüzleyin yol yürüsek
 Yoldaş olur bizle
 Nereye gitsek gider,
 Bizim bastığımız izle.

Uyga kirib ketsak u
 Darrov bekinib olar,
 Ba'zan eshikda qolib,
 Bizlarni kutib turar (261: 2106)
 Hamrohim bor befoyda,
 Qo'ymas yolg'iz yer – soyda.
 Ket desang, ketmaydi,
 Savalasang, o'lmaydi (261: 2107)
 Yurar u birga-birga,
 Chiqsang tog' yo adirga,
 Sendan ortda qolmaydi,
 Sen tolmasang, tolmaydi,
 Yo'ldosh bo'lmas oysiz tun,
 Yo quyoshsiz kunduz kun (261-262: 2108)
 Ko'kda quyosh bo'lganda,
 Ortingizdan qolmaydi,
 Tun payti oy bo'lganda,
 Ortingizdan qolmaydi,
 Quyosh va oy bo'lmasa,
 Sizga hamroh bo'lmaydi (262: 2109)
 Chopsa chopilmaydi,
 Yopsa yopilmaydi.
 Bulutli kun har qancha,
 Izlasang topilmaydi (262: 2110)

Eve girip gitsek o
 Hemen gizlenir,
 Bazen kapıda kalıp
 Bizleri bekleyip durur.
 Yoldaşım var faydasız,
 Bırakmaz dağda bayırda yalnız.
 Git! desen, gitmez,
 Dövsen ölmez.
 Yürür o bir ortaklaşa
 Çıksan dağa ya da bayıra
 Senden geride kalmaz,
 Sen yorulmasan, yorulmaz,
 Yoldaş olmaz aysız gece,
 Ya da güneşsiz gündüz gün.
 Gökte güneş olduğunda
 Ardınızda kalmaz,
 Gece vakti ay olduğunda
 Ardınızda kalmaz,
 Güneş ve ay olmasa,
 Size yoldaş olmaz.
 Kessen kesilmez,
 Örtsen örtülmez.
 Bulutlu gün süresince
 Arasan bulunmaz.

4.2.14. Odam, Uning A'zolari, Xislatlari: İnsan, vücut organları ve özellikleri

Ona:

Yoshlikdan boshing silab,
 Tinch, ozod umring tilab.
 Ardoqlagan, qo'llagan,
 Seni baxtga yo'llagan (263: 2111)

Ana

Gençlikten başını sıvazlayıp
 Huzurlu, özgür ömür dileyip
 Özenen, kollayan,
 Seni mutluluğa yollayan

Olamga mashhur u,
Nomi o'chmas mangu u (263: 2112)

Aql:

Men topishmoq-topishmoq,
Topish uchun o'ylab boq,
Doim yaxshilik ishim,
Tentakdir dushman kishim.
Bosh harfim "A"ga yetar (263: 2113)
Dunyoda eng tez chopar,
Bu nimadir kim topar.
Raketa der o'ylamang,
Raketani u topar (263: 2114)

Qosh, kiprik:

Ko'rinishi yoysimon,
Ostida sonsiz tikan.
Juda nozik chashmaga,
Shu tikan erur posbon (263: 2115)

Ko'z va kipriklar:

Qush buloqni qush qator
Soqchi quchib turadi.
Cho'pu xasdan qo'riqlab,
"Lip-lip" uchib turadi (264: 2116)
Ikki yarqiroq yulduz,
Charaqlaydi, uchmaydi.
Ostin, ustin tolalar,
Pirpiraydi uchmaydi (264: 2117)

Ko'z:

Ikki qo'shni, ikki do'st,
Yonma-yon turishadi.
Yig'lashsa birga yig'lab
Baravar kulishadi (264: 2118)

Âlemde meşhur o,
Namı sönmez sonsuz o.

Akıl

Ben bilmece bilmece
Bulmak (/bilmek) için düşünüp bak,
Daima hoşluk(tur) işim,
Delidir düşman kişim.
Baş harfim A ile başlar.
Dünyada en hızlı koşar,
Bu nedir kim bulur.
Roket diye düşünme,
Roketi o bulur.

Kaş, kirpik

Görünüşi yay gibi,
Altında sayısız diken,
Çok nazik göze,
Bu diken olur bekçi.

Göz ve kirpikler

Kuş kaynağı kuş katar
Bekçi kucaklayıp durur
Çerçöpten koruyup
Hızlı uçup durur.
İki parlak yıldız,
İşıldar, uçmaz.
Altında üstünde iplikler
Pırpır eder uçmaz.

Göz

İki komşu, iki dost,
Yan yana durur.
Ağlasalar birlikte ağlar
Beraber gülerler.

Kunduzi ochiq yurar,
 Kechasi yopiq turar (264: 2119)
 Bir ko'rishga ikki durbin (264: 2120)
 Bir juft yulduz
 Porlar kunduz,
 Tunda botar,
 Kech bo'lgan kez,
 Ustiga tez,
 Parda yopar (264: 2121)

Ko'z, Bulut:

Kichik bir maydonchada,
 Pirpirar ikki chiroq.
 Uning qoq o'rtasidan
 Kesib o'tgan katta tog' (264: 2122)

Lab:

“O” desam ochiladi,
 “B” desam, berkiladi (264: 2123)

Til:

U bor senda va menda,
 Qo'y-chi, har bir insonda,
 Eng yaxshisi asal-kand,
 Yomoni-chi, berar pand (264-265: 2124)
 Aqlga do'st tutsang, a'lo so'zlar,
 Yo'qsa u suyaksiz balo so'zlar (265: 2125)

Lab, tish, ko'z:

Yo'l ustida parcha to'shak,
 Nima ekan o'ylab ko'rsak.
 Terilgan saf-saf,
 Oppoq qora munchoq,
 Yonib turar har choq (265: 2126)

Tish:

Gündüzleyin açık yürür.
 Geceleyin kapalı durur.
 Bir görmeye iki dürbün (/bakaç)
 Bir çift yıldız
 Parlar gündüz,
 Geceleyin batar,
 Gece olduğunda
 Üstüne hemen
 Perde örter.

Göz, bulut

Küçük bir meydancıkta
 Titrer iki ışık.
 Onun tam ortasından
 Kesip geçer büyük dağ

Dudak

“A” desem açılır,
 “B” desem kapanır.

Dil

O var, sende ve bende,
 Hem de her bir âdemde,
 En güzeli bal şeker (verir)
 Kötüsü de zarar verir (/aldatır)
 Akla dost tutsan, âlâ söyler.
 Yoksa o kemiksiz, bela söyler.

Dudak, diş, göz

Yol üstünde parça döşek
 Ne imiş düşünüp görsek.
 Toplanmış sıra sıra
 Apak kara boncuk
 Yanıp durur her an.

Diş

Bir uychada turardi,
O'ttiz ikki paxlavon,
Birdek kiygan oq libos,
Birdek ahil, jonajon (265: 2127)

Soch, soqol:

Dehqon qirga sepmagan,
Bog'bon uni ekmagan.
Oyda o'rilar bir bor,
U narsa hammada bor (265: 2128)

Og'iz, quloq, miya:

Biri so'zlar, biri eshitar,
Biri uni ipday pishitar (265: 2129)

Quloq:

Tovushlarni tinglaydi,
U joyidan jilmaydi.
Boqmasangiz ko'zguga,
U sizga ko'rinmaydi (265: 2130)
Mening ikki antennam bor,
O'rnatilgan o'zimga.
To oynaga qaramasam,
Ko'rinmaydi ko'zimga (265-266: 2131)

Quloq, ko'z, burun, og'iz:

Olti qarindoshim bor,
İkkisi gap eshitar,
İkkisi qarab turar,
Undan biri hid sezar,
Yana biri so'z so'zlar (266: 2132)

Gap, so'z:

Bir teshikdan chiqadi,
Ham achchig'u, ham chuchuk.
Uni ushlab bo'lmaydi,

Bir evcikte dururdu,
Otuz iki pehlivan,
Ayni giyen ak elbise
Ayni dost, cancağız.

Saç, sakal

Çiftçi kira serpmemiş,
Bahçıvan onu ekmemiş.
Her ay kesilir bir kez,
O nesne herkeste var.

Ağız, kulak, beyin

Biri söyler biri işitir,
Biri onu ip gibi işler.

Kulak

Sesleri dinler,
O yerinden kımıldamaz.
Bakmasanız aynaya,
O size görünmez.
Benim iki antenim var,
Yerleştirilmiş özüm.
Aynaya bakana kadar
Görünmez gözüm.

Kulak, göz, burun, ağız

Altı kardeşim var,
İkisi söz işitir,
İkisi bakıp durur.
On(lar)dan biri koku duyar,
Biri de söz söyler.

Laf söz

Bir delikten çıkar,
Hem acıdır hem tatlıdır.
O, elle tutulmaz.

İsmi boru jismi yo‘q (266: 2133)

Asal emas, yo‘qadi,

Ari emas, chaqadi (266: 2134-2135)

Tovush:

Qichqirsang chiqib ketar,

Olis joylarga yetar (266: 2136)

O‘zi boru ko‘rinmas,

Hayot usiz shirinmas.

Uning conidan sevgan

Do‘sti — quloq, burunmas (266: 2137)

İsm:

Dunyoda bir narsa borki, u bo‘lmasa

Hech kim bir-birini tanimaydi (266: 2138)

O‘zingda bor lekin boshqalar uni

Sendan ko‘proq ishlatadilar (266: 2139)

Yurak:

Go‘yo soatning o‘zi,

Yurib turar erta-kech.

Minutu sekundi yo‘q,

Urib turar erta-kech (266-267: 2140)

Qon:

U bor, men bor,

Hatto sen bor.

Tanu jonga

Udir mador (267: 2141)

Qo‘l, barmoqlar:

Har bir ishni besh o‘rtoq,

Bajarat ahli, inoq (267: 2142)

Bir maydonda besh polvon,

Bir-biriga esh polvon.

Bular, ular birlashsa,

İsmi var ama cismi yok.

Bal de‘gil, yakar,

Arı de‘gil sokar.

Ses

Haykirsan chikıp gider,

Uzak yerlere yeter.

Kendi var ama görümez,

Hayat onsuz tatlanmaz.

Onun candan sevdiği

Dostu, kulaktır; burun de‘gil.

İsim

Dünyada bir şey var ki o olmasa

Hiç kimse bir birini tanımaz.

Kendisinde var ama başkaları onu

Senden daha çok kullanırlar.

Kalp

Sanki saatin özü,

Hareket eder sabah akşam.

Dakikası saniyesi yok,

Vurup durur sabah akşam.

Kan

Onda var, bende var,

Hatta sen de var.

Tene ve cana

Odur kaynak.

El ve parmaklar

Her bir işi beş arkadaş,

Becerir uyum içinde, dostça.

Bir meydanda beş pehlivan,

Birbirine eş pehlivan.

Bunlar onlar birleşse,

Tog'ni yanchar pahlavon (267: 2143)

Dağı parçalar pehlivan.

4.2.15. Hayvonlar: Hayvanlar

Ot:

To'rtta uning oyog'i,
Temir mixli tuyog'i.
Manzilga yetishtirar,
Toshdan o'tkir tuyog'i (268: 2144)

Tuya:

Mana sizga topishmoq,
Ko'pincha yeydi yantoq.
Bolasining bo'ynida,
Goho bo'lar qo'ng'iroq (268: 2145)
O'rkach, o'rkach tog', dedim,
O'rtasiga o'tirdim (268: 2146)

Fil:

Oyoqlari katta-katta to'rt ustun
Tumshug'ida ko'tarar yo'g'on po'stin
(268: 2147)

Eshak:

To'rt oyoq,
Uzun quloq,
Ovozi gudok,
Miyasi qovoq (268: 2148)

Yo'lbars:

Hamma yog'i oladir,
O'tlov qamish xonadir,
Hayvonlarni ko'rganda,
Dam tortmasdan oladir (269: 2149)
Yashar yeri to'qay, o'rmon,
O'zi katta, lekin chaqqon,

At

Dört tane onun ayağı,
Demir çivili toynağı,
Menzile yetiştirir,
Taştan keskin toynağı.

Deve

İşte size bilmece,
Çoğunlukla yer diken.
Balasının boynunda
Gâh olur çingirak.
Kambur, kambur dağ dedim,
Ortasına oturdum.

Fil

Ayakları pek büyük dört sütun,
Tumşuğunda taşır kalın kürk.

Eşek

Dört ayak
Uzun kulak,
Sesi düdük,
Beyni kabak.

Kaplan

Her yanı alacadır.
Otlak kamış evidir.
Hayvanları gördüğünde
“Tuzak kurma”da evladır.
Yaşam yeri çalılık, orman,
Kendi büyük lakin çevik,

Tashlar og'ir, vazmin qadam,
Ko'zi chaqnab turar har dam.
Olachipor to'ni ham bor,
Ayting-chi, bu qanday jonivor? (269: 2150)

Ola-bula to'ni bor,
Chag'ir ko'zli, mo'ylovdor (269: 2151)

Arslon:

O'zi hayvon,
Sochi ayvon (269: 2152)
Kalta oyoq, uzun dum,
Bo'yni yo'g'on kallaxum
Bunga makon-toqay, qum
Afti xunuk, juda shum (269: 2153)

Ayiq:

Beso'naqay gavdasi,
Juda issiq pa'ltesi (269: 2154)

Tulki:

Kuchugimga o'xshaydi,
Tovuqni yeb to'ymaydi (269: 2155)

Kengur:

Egnida bor pal'to'si,
Qornida bor xaltasi.
Xaltasida bolasi,
Sevgani, ko'z qorasi (269: 2156)

Jirafa:

Olachipar choponi bor,
Bo'yni uch gaz, yelday chopar (270: 2157)

Qo'y:

Kichkinagina bo'yi bor,
Jingalak po'stin to'ni bor (270: 2158)

Ağır ağır atar adım,
Gözü parlayıp durur her zaman.
Benekli giysisi var,
Söyleyin hadi! Bu nasıl canavar?

Alaca bulaca giysisi var,
Çakır gözlü, bıyıklı.

Arslan

Özü hayvan,
Saçı eyvan.
Kısa ayak, uzun kuyruk,
Boynu kalın, koca kafalı,
Buna mekân, orman ve kum.
Yüzü çirkin, pek uğursuz.

Ayı

Hantal gövdesi,
Pek sıcak paltosu.

Tilki

Köpeğime benzer,
Tavuğu yiyip doymaz.

Kanguru

Sirtında var paltosu
Karnında var torbası
Torbasında yavrusu
Sevdiği göz karası.

Zürafa

Benekli kaftanı var,
Boynu üç arşın, yel gibi koşar.

Koyun

Pek küçücük boyu var,
Kıvrırcık kürk kaftanı var.

Echki:

Boshida tayog'i bor,
Sakkizta tuyog'i bor (270: 2159)

Mushuk:

Ancha foydali o'zi,
Kechasi chaqnar ko'zi.
Mayin tukli to'ni bor,
Ov qilganda ko'p ayyor.
Soqoli yo'q, sermo'ylov,
Qani, kim topar darrov (270: 2160)
Uyda yoshar odam kabi,
Chol emas bor mo'ylabi,
O'z egniga kiygan po'stin,
Itga o'xshar, demas "vov-vov",
Ko'pincha der: "Miyov-miyov"
Bolalar-la juda totuv,
Bilsam, buning oti... (270: 2161)
Qoplon kabi yurishiga hay-hay deysiz,

O'ljasining o'ynashiga bay-bay deysiz.
Lekin itga yo'liqqanda bir do'q urib,
Lip daraxtga qochganiga ay-yay deysiz
(270: 2162)
Sherga o'xshash yurishi,
Kemshikdir ko'rsang tishi.
Holva bersang qaramas,
Sichqon sevgan yemishi (270: 2163)
Yuradi ko'cha-ko'yda,
Doim yashaydi uyda,
Olachipor to'ni bor,
Ko'p foydali jonivor,

Keçi

Başında değneği var,
Sekiz tane toynağı var.

Kedi

Çok faydalı özü,
Geceleyin parlar gözü.
Sevimli tüylü giysisi var.
Av işinde pek kurnaz.
Sakalı yok, pala bıyıklı,
Hadi, kim bulur hemen!
Evde yaşar insan gibi,
Yaşlı değil ama var bıyığı,
Sırtına giydiği kürktür,
İte benzer, demez "hav hav",
Çok sık der "miyav miyav"
Çocuklarla çok samimi
Bilsem bunun adını ...
Kaplan gibi yürümesine "hey hey!"
dersiniz,
Kurbanının oynamasına "vay vay" dersiniz,
Lakin ite rastladığında nara atıp
Hızla ağaca çıktığına "ay vay!" dersiniz.

Aslan'a benzer yürüyüşü
Eksiktir baksan dişi
Helva verirsən bakmaz,
Sıçandır, sevdiği yemeği.
Yürür cadde sokaklarda,
Daima yaşar evde,
Benekli giysisi var,
Çok faydalı canlı,

Soqoli yo'q sermo'ylov,
Qani kim topar darrov (270-271: 2164)

Baliq:

Boshida juft chirog'i,
Tumshug'ida yarog'i,
Qornida bor tarog'i,
Ayingiz-chi, u nima? (271: 2165)
Suv tagida parcha oy,
Oy bo'lsa ham g'archcha moy (271: 2166)
Qo'l-oyoqsiz chopib tolmas,
Suvsiz, aslo, yashay olmas (271: 2167)
Boshi boru sochi yo'q,
Tez suzishda tengi yo'q (271: 2168)
Qush emas, qush qanotli,
Serurug' va ko'p zotli,
Dumi yelpig'ichsimon,
Uning go'shti xo'b totli (271: 2169)
Tanga-tanga to'ni bor,
Na oyog'i, qo'li bor.
Tutay desang qochadi,
Raketadek uchadi (271: 2170)
Yomg'ir yog'aloq,
Tarvuz yumaloq,
Jaladan qo'rqmas,
Laqqa baqaloq (271: 2171)

Tipratikon:

Attor emas, ignasi bor,
Yumshoqqina sinasi bor.
Qani toping, o'rtoqlarim,
Qir-dalada uyasi bor (271: 2172)
Qo'lga olib bo'lmaydi,

Sakali yok, pala biyikli,
Hadi, kim bulur hemen!

Balik

Başında ikiz çırası,
Gagasında silahı,
Karnında var tarağı,
Bilin haydi o nedir?
Su altında parça ay,
Ay olsa da baştan sona yağ.
Elsiz ayaksızdır koşup dalmaz
Susuz asla yaşayamaz.
Başı var ama saçı yok
Tez süzülüşte eşi yok.
Kuş değil kuş kanatlı,
Çok yumurtalı ve çok asil,
Kuyruğu yelpaze gibi,
Onun eti pek tatlı.
Pul pul giysisi var.
Ne ayağı ne eli var.
Tutayım desen kaçır,
Roket gibi uçar.
Yağmur sağanak,
Karpuz yuvarlak,
Jaleden korkmaz.
Yassı tıknaz.

Kirpi

Aktar değil, iğnesi var.
Yumuşacık sinesi var.
Hadi bulun, ortaklarım!
Kırda ovada yuvası var.
El ile tutulamaz,

Tikonlari sanchadi
 Ba'zan bo'lar dumaloq,
 Ba'zan bo'lar to'rt oyoq (271-272: 2173)
 Xavf bo'lsa koptok bo'lib,
 Igna ko'rpa yopadi
 Zumda ko'z ochib turib,
 Ilgarilar chopadi (272: 2174)
 Kiygani igna po'stin,
 Yegani ilon go'shtin.
 Kunlar izg'iydi har choq,
 Kunduz uxlaydi uzoq (272: 2175)
 Tikuvchimas,
 Bichuvchimas,
 Niynasi ancha ekan,
 Yoviga sapcha ekan (272: 2176)
 Kunduz kuni inda yotar,
 Tunda kezib, igna sochar (272: 2177)
 Bu jonivor beozor,
 Usti nuqul tikanak.
 Koptok deysiz bemalol,
 Bo'lib olsa g'ujanak (272: 2178)
 Minglab ignani ko'rdim,
 Teshigi yo'q hech birni (272: 2179)
Toshbaqa:
 Ochib qumning orasin,
 Ko'mar tuxum — bolasin (272: 2180)
 Bir qarich kelmas bo'yi,
 Doimo birga uni,
 Sekin qimirlab,
 Yurar imillab (272: 2181)
 Kiyim-boshi qattiq tosh,

Dikenleri saplanır.
 Bazen olur yuvarlak,
 Bazen olur dört ayak.
 Korkunca top olup
 Dikenini yorgan yapar
 Göz açıp kapayınca dek
 İlerler koşar.
 Giydiği iğne postu,
 Yediği yılan eti
 Günler(ce) gezinir her an
 Gündüz uyuklar çok çok.
 Dikişçi değil,
 Terzi değil,
 İğnesi pek çok imiş,
 Düşmana ham kavun imiş.
 Gündüzleyin ininde (/yuvasında) yatar,
 Gece gezip, iğne saçar.
 Bu canlı zararsız,
 Üstü daima diken.
 Top zannedersiniz rahatlıkla
 Olunca sıkı.
 Binlerce iğneyi gördüm,
 Deliği yok hiç biri(nin)
Kaplumbağa
 Açıp kumun arasın,
 Gömer yumurta yavrusun.
 Bir karış gelmez boyu,
 Daima birdir ünü,
 Sakin kımıldanıp
 Yürür sallanıp.
 Üstü başı sert taş,

Tosh ichida yashar u,
 Yurganda chiqarib bosh,
 Qir-qirdan oshar u,
 Yursa hamki imillab,
 Yashar lekin yuz yillab (272-273: 2182)
 Sahroda yashar doim,
 Yuradi sudralib jim.
 Hech tishi yo'q, og'zida,
 Har yilning u yozidan –
 Toki kuzakka qadar
 Shirin uyquda yotar.
 Ovqatlanmasdan ba'zan
 Uch yilgacha yashagan,
 Buning oti nimadir?
 Qani, aytinglar-chi, bir! (273: 2183)

Ko'rshapalak, toshbaqa:

Qanotlilar ichida,
 Tuxumlamay tug'adi,
 O'rma'lovchilar ichida,
 Tuxum qo'yib ochadi (273: 2184)

Baqa:

Qur-qur etar u yozda,
 To'yib uxlab ayozda (273: 2185)

Sichqon:

Tanasidan dumi uzun,
 Ko'rmasam der mushuk yuzi (273: 2186)
 Yil bo'yi nurdan qachib,
 Yerni teshib, yo'l ochib,
 Yer qa'rida saqlab jon,
 Kim ekan bu, (o'ylab top)! (273: 2187)
 Dumi uzun bo'ynidan,

Taş içinde yaşar o,
 Yürürken çıkarır baş,
 Kırdan kıra aşar o,
 Hareket etse hem emekleyip,
 Yaşar hem de yüz yıllar.
 Çölde yaşar daima,
 Yürür sürünüp usulca.
 Hiç dişi yok ağzında,
 O, her yılın yazından
 Ta ki güzüne kadar
 Tatlı uykuda yatar.
 Bir öğün yemeden bazen
 Üç yıla kadar yaşar
 Bunun adı nedir?
 Hadi, söyleyiver bir bakalım!

Yarasa ve kaplumbağa.

Kanathılar içinde,
 Yumurtlamadan doğurur,
 Sürüngenler içinde,
 Yumurta bırakıp açar.

Kurbağa

Kur kur eder o, yazda,
 Doyup uyuklar ayazda.

Fare

Kuyruğu bedeninden uzun,
 Der: -Görmesem kedi yüzü.
 Yıl boyu nurdan kaçıp
 Yeri deşer yol açıp,
 Yer altında saklar can,
 Kim imiş bu, (düşünüp bul)!
 Kuyruğu uzun boyundan,

Bir tekinxo‘r jonivor.
Ba‘zi kimsa uyida
U qurg‘urning koni bor.
O‘zi o‘chdir⁸⁵ g‘allaga,
Agar chiqsang dalaga,
Uni ko‘plab topasan,

Mushuk izlab chopasan (273-274: 2188)

Ko‘rshapalak:

Ko‘rinmaydi kunduzi,
Tunda uchar qush o‘zi.
Emizar bolasini,
O‘ylab toping-chi, Qo‘zi. (274: 2189)
Qush emas, qanoti bor,
Ko‘krangida qopi bor,
Faqat oqshom uchadi,
Nurdan qo‘rqib qochadi (274: 2190)

İlon:

Ko‘rinishi kalta arqon,
Qo‘l-oyoqsiz chopar chaqqon (274: 2191)

Chualchang:

Yer tagida doim yashaydi,
To‘rt fasl ham yerda qishlaydi.
Faqat yomg‘ir yoqqan kun,
Yer yuziga chiqishi mumkin (274: 2192)

Bir beleşçi canavar
Bazılarının evinde
O kurucunun kanı var.
Özü açtır ekine,
Eğer çıksan ovaya,
Onu çokça bulursun
Kedi aramaya koşarsın.

Yarasa

Görünmez gündüz,
Gece uçar kuş(tur) özü.
Emzirir balasını,
Düşünüp biliniz, Kuzu?
Kuş değil kanadı var,
Gök renginde örtüsü var,
Yalnız akşam uçar,
Nurdan korkup kaçır.

Yılan

Görünüşi kısa urgan,
Elsiz ayaksız koşar tez.

Solucan

Yer altında daima yaşar.
Dört mevsim hem yerde kışlar.
Yalnız yağmur yağdığı gün,
Yeryüzüne çıkışı mümkün.

4.2.16. Parranda va Qushlar: Kümes hayvanları ve kuşlar

Xo‘roz:

To qorong‘i bor ekan,
Doim sergak yotaman.
Qishlog‘imin uyqudan

Horoz

Karanlık olana kadar
Daima tetikte yatarım.
Köyümü uykudan

⁸⁵ och ‘aç’ olarak yazılması gereken sözcük o‘ch şeklinde yazılmıştır.

Tong otsa uyg'otaman (275: 2193)
 Mening bitta soatim bor,
 Chiqillamay vaqtini aytar (275: 2194)
 Tong saharda sayraydi,
 Silkinib, qanot kerib.
 Keng fermada yayraydi,
 Don terib, uvoq terib (275: 2195)

Turna:

Bo'yni uzun g'oz emas,
 U ketgan kun yoz emas.
 Yashab issiq tomonda,
 Uchib yurar osmonda.
 Oyaklari bir quloq,
 Ilonga ko'p ko'zi och (275: 2196)
 Tarnov tumshuq, qamish oyoq,
 Kiygan to'ni — mayin, oppoq,
 Nog'orasin chalib tak-tak,
 Nimadan u berar darak (275: 2197)
 Qushimning bo'yni novcha,
 Tumshug'i-chi, tarnovcha,
 Juda uzun oyog'i,
 Ola-bula har yog'i (275-276: 2198)

Laylak:

Qishda ketip qoladi,
 Bahor qaytib keladi.
 Barabanlarin chalib,
 Ko'kda bazm qiladi (276: 2199)

O'rdak:

Suvda suzar erta-kech,
 Ustiga suv yuqmas hech (276: 2200)
 Sho'ng'iru quruq chiqar.

Tan atsa uyandırırım.
 Benim bir saatim var,
 Çık çık etmeden vakti söyler.
 Tan seherde bağırır,
 Silkinip kanat gerer.
 Geniş çiftlikte keyif alır.
 Tane derip, kırıntı toplar.

Turna

Boynu uzun kaz değil,
 O(nun) gittiği gün yaz değil.
 Yaşar sıcak yer(ler)de
 Uçup durur gök(ler)de.
 Ayakları bir kulaç,
 Yılana gözü pek aç.
 Oluk gaga, kamış bacak,
 Giydiği giysi yumuşak, apak,
 Dümbeleşini çalıp tak tak,
 Neden o verir haber?
 Kuşumun boyu uzun,
 Gagacığı olukçuk
 Pek uzun bacağı,
 Alaca bulaca her yanı.

Leylek

Kışın gidip kalır,
 İlkbaharda dönüp gelir.
 Davulların çalıp,
 Gökyüzünde toplanır.

Ördek

Suda yüzer sabah akşam,
 Üstüne su bulaşmaz hiç.
 Dalar o, kuru çıkar.

Sub tagin ko'rib chiqar (276: 2201)

Rangi har xil, kul rang, oq,

Oyoqlari yung paypoq,

Yerda yuradi asta,

Suvda suzishga usta (276: 2202)

Tuyaqush:

Issiq elda,

Katta cho'lda,

Qum ustida,

Ochar jo'ja.

Uzun bo'yi,

Baland qomat,

Kuchli oyoq,

Kalta qanot,

Qanot qoqar,

Uchmas chopar,

Qani kimdir,

O'ylab topar (276: 2203)

Chopar go'yo uchar qush,

Bo'yi tuyadek daroz.

Nomi qush bo'lsa ham u,

Osmonda qilmas parvoz (276: 2204)

Qizilishton:

Bolta, tesha, arrasi yo'q,

O'zi usta, randasi yo'q.

Daraxtlarni to'q-to'q cho'qir...

Hech kimsaga parvosi yo'q (277: 2205)

O'zi ola, uzun tumshuq,

Parmasi yo'q, daraxt teshar (277: 2206)

Tumshug'imiz naq bigiz,

Parma desak ham bo'lar.

Su altini görüp çıkar.

Rengi her tür, gri, beyaz,

Ayakları yün çorap,

Yerde yürür yavaşça,

Suda yüzmede usta.

Devekuşu

Sıcak ülkede,

Büyük çölde

Kum üstünde,

Cıvcıv çıkarır.

Uzun boylu,

Uzun boy

Güçlü ayak,

Kısa kanat,

Kanat çırpır,

Uçmaz koşar,

Hani kimdir,

Düşünüp bulur.

Koşar sanki uçan kuş,

Boyu deve gibi uzun.

Namı kuş olsa da onun

Gökte uçmaz.

Ağaçkakan

Balta, keser, testeresi yok,

Özü usta, rendesi yok.

Ağaçları tok tok vurur...

Hiç kimseden korkusu yok.

Özü alaca, uzun gaga,

Delgeci yok, ağaç deler.

Gagamız tıpatıp biz,

Delgeç desek de olur.

Daraxt tanasidan biz,
 Qurt izlaymiz har mahal (277: 2207)
 Kichkina bir qush o'zi,
 Juda ham o'tkir ko'zi.
 Taq-to'q etkazib,
 Po'stloqlardan o'tkazib,
 Qurt terib u daraxtdan,
 Asrar turli xil darddan (277: 2208)

Baliqchiqush:

Kich-kichkina parranda,
 Bulbul kabi sozanda.
 Ko'krak pari to'q sariq,
 Ovlab yemishi baliq (277: 2209)

Qaldirg'och:

Qaychi qanot, qora qoshli
 Bor ajoyib jajji qushim,
 O'zi bizda qishlamaydi,
 Don-dun sochsam xushlamaydi.
 Hasharotni qirar, oshar,
 Odam turgan joyda yashar (277: 2210)
 Udir bahor elchisi,
 Yangi kunning kuychisi.
 Har xonadon mehmoni,
 O'ylab ko'ring-chi, qani,
 Chug'urlab qo'shiq yozar,
 U juda ham beozor (277: 2211)
 Qanoti qiyg'och qora,
 Qushlar ichida sara.
 Hindistondan keladi.
 In quradi uyimda,
 Qatnashadi to'yimda (278: 2212)

Ağaç gövdesinden biz,
 Kurt ararız her zaman.
 Küçücük bir kuş özü,
 Çok da keskin gözü,
 Tak tuk ettirip,
 Kabuklardan kaçınıp
 Kurt toplayıp o ağaçtan,
 Korunur türlü türlü dertten.

Yalıçapkını (/İskele kuşu)

Küpküçücük kuş,
 Bülbül gibi çalgıcı.
 Göğsü, kanadı sapsarı
 Avlar, yemi balık.

Kırlangıç

Makas kanatlı, kara kaşlı
 Var acayip minik kuşum,
 Özü bizde kışlamaz.
 Tohum tane saçsam sevmez.
 Böcekleri yok eder, geçer,
 İnsanın olduğu yerde yaşar.
 Odur bahar elçisi
 Yeni günün şarkıcısı
 Her haneden misafiri,
 Düşünüp bul, hadi!
 Cıvıldayıp şarkı yazar.
 O çok da zararsız.
 Kanadı eğri kara
 Kuşlar içinde seçkin.
 Hindistan'dan gelir.
 Yuvasını kurar evimde,
 Katılır ziyafetime.

Chumchuq:

Yoz bo'yi hech tinmasdan,
 Don, non tashir pitirlab.
 Yerde, tomida, daraxtda,
 Qirda yurar chirillab (278: 2213)

To'tiqush:

Bir qushchani qilsam tanqid,
 Qarang menga qilar taqlid,
 Gapiradi shunday taxlit,
 Top-chi, qaysi qush u (278: 2214)

Mayna:

Yozda kelib, qishda ketar qushlarga,
 Bolachalar uya solar bahorda.
 Ko'pdan ketgan qushcha keldi yana,
 Oti uning ko'p chiroyli... (278: 2215)
 Bir qushim bor top otini,
 O'zi aytar o'z otini (278: 2216)

Kakku:

Bir qushim bor top zotin,
 O'zi aytar o'z otin (278: 2217)

Tuxum:

Agar qattiq isitsang,
 Chidolmas, muzlar shu choq (278: 2218)
 O'zi dumaloq,
 Qor kabi oq (278: 2219)
 Oq idishda ikki o'rtoq,
 Biri sariq, biri oq.
 O'tga tushsa muz bo'lar,
 Yerga tushsa suv bo'lar (279: 2220)

Tuxum, jo'ja:

Qorday oppoq, dum-dumaloq,

Serçe

Yaz boyu hiç dinlenmeden,
 Tane, ekmek taşır aceleyle,
 Yerde, damda, ağaçta,
 Kırdan yürür cıvıldaşıp.

Papağan

Bir kuşçuğu etsem tenkit,
 Bakar bana kılar taklit,
 Konuşur böyle şekil,
 Bulun! hangi kuş o?

Sığircık (/Çekirge kuşu)

Yazın gelip kışın gider kuşlara,
 Yavrucuklar yuva yapar baharda.
 Çoktan giden kuşçuk geldi yine
 Adı onun çok güzel...
 Bir kuşum var bul adını,
 Özü söyler öz adını.

Guguk kuşu

Bir kuşum var bul zatını,
 Özü söyler kendi adını.

Yumurta

Eğer iyice ısıtsan (/kaynatsan),
 Dayanamaz, donar o an.
 Özü yuvarlak,
 Kar gibi ak.
 Ak kapta iki ortak,
 Biri sarı, biri ak.
 Ateşe düşse buz olur,
 Yere düşse su olur.

Yumurta, civciv

Kar gibi apak, yusuvarlak,

Tegsa birov, qaynar buloq,
 Tegsa olov, muzlar shu choq,
 Consiz dema, conli o'zi,
 Undan chiqsa mitti ko'zi,
 Pati momiq, chip-chip etar (279: 2221-2223)

Jo'ja:

Oq tosh ola bo'ldi,
 Ichidan chiqdi qora bo'ldi (279: 2224)

Çarpsa biri, kaynar bulak,
 Değse ateş, donar o çağ,
 Cansız deme, canlı özü,
 Ondan çıksa bit kadar gözü
 Tüyü pamuk, cik cik eder.

Civciv

Ak taş ala oldu,
 İçinden çıktı kara oldu.

4.2.17. Hasharotlar: Böcekler

Pilla:

Hasharotlar asili,
 Tilla yong'oq hosili (280: 2225)
 Birdan ming bo'lur,
 Grammdan tonna (280: 2226)
 Bir yog'ochda qirq butoq,
 Qirq butoqda qirq in.
 Qirq inda qirq tuxum,
 Qirq tuxumda qirq bola (280: 2227)

İpak qurti:

Juda mayda bo'ladi,
 Dastlab ochilgan kuni.
 Mehr qo'yib kattaytar,
 Uyda onalar uni.
 Ko'm-ko'k barra barglarni,
 Shitirlatib yeyishar,
 Shu tufayli odamlar,
 Shohi atlas kiyishar (280: 2228)
 Oq toychog'im surgaladi,
 Oq yurgakka burkaladi (280: 2229)

Koza

Böcekler asili,
 Altın ceviz mahsulü.
 Birden bin olur,
 Gramdan ton.
 Bir ağaçta kırk budak,
 Kırk budakta kırk in.
 Kırk inde kırk yumurta,
 Kırk yumurtada kırk çocuk.

İpek böceği

Çok küçük olur,
 İlk açıldığı gün
 Şefkatle büyütür,
 Evde analar onu.
 Yemyeşil taze yaprakları
 Çıtırdatıp yerler.
 O yüzden insanlar
 Şâhî atlas giyerler.
 Ak taycığım sürünür,
 Ak yüreğe bürünür.

Tut bargidan o'zga ovqat
 Ko'rinmaydi ko'ziga.
 Shohi bo'lar, atlas bo'lar,
 Foydasi yo'q o'ziga (280: 2230)
 Tut bargidan to'ymaydi ko'zi,
 Ko'ylak tikib kiymaydi o'zi (281: 2231)
 U kelmaydi qish ertasi,
 Bahor bilan yoz o'rtasi.
 Bir oygina mehmon bo'lar,
 Keng so'rida yanrab yurar.
 Tabiati bir oz injiq,
 Uxlaydi uy bo'lsa issiq.
 Faqat bir xil ovqat yeydi,
 "Keltir menga yaproq" deydi (281: 2232)
 O'zi mayin, rangi yo'q,
 Shakli o'xshar sakkizga.
 Undan bo'lgan buyumlar,
 Albatta, kerak bizga (281: 2233)
 Kiygan ko'ylagi o'ziga faydasiz (281: 2234)

Asalari:

Daraxt gulin yalaydi,
 Hujum qilsang, talaydi.
 Nayzasi dardga davo,
 Bu nimadir, ajabo? (281: 2235)
 Izlar tinmay kun bo'yi,
 Gulning asl xush bo'yni.
 Bahor fasli kelganda,
 Boshlashar ular o'yni (281: 2236)
 Bog'da g'ing-g'ing uchadi,
 Gul sharbatini ichadi.
 Ko'rsang uzun nayzali,

Dut yaprağından başka yemek
 Görünmez gözüne.
 Şâhî olur, atlas olur,
 Faydası yok özüne.
 Dut yaprağından doymaz gözü,
 Gömlek dikip giymez özü.
 O gelmez kış sonrası,
 Baharla yaz sonrası.
 Bir aycık misafir olur,
 Geniş yatakta tehditkâr yürür.
 Tabiatı biraz titiz
 Uyur, ev olsa sıcak.
 Yalnız bir çeşit yemek yer,
 "Getir bana yaprak!" der.
 Özü yumuşak rengi yok.
 Şekli benzer sekize
 Ondan olan nesneler,
 Elbette gerek bize.
 Giydiği gömleği özüne faydasız.

Bal arısı

Ağacın gülünü yalar,
 Hücüm etsen, yağmalar.
 İğnesi derde deva,
 Bu nedir ki acaba?
 Arar durmadan gün boyu
 Gülün en hoş kokusunu
 Bahar mevsimi geldiğinde,
 Başlar onların oyunu.
 Bağda vın vın uçar.
 Gül şerbetini içer.
 Görsen uzun iğneli

Hosil berar mazali (281: 2237)

Tirishqoq, biz-biz uchadi,

G'unchalardan gul ochadi.

Gulni-gulga payvand etib,

Sharbatidan bol ichadi (281: 2238)

Topgin-chi, men nimaman,

Chamanzorda elaman,

Guldan yasab totli osh,

Og'zing shirin qilaman (281-282: 2239)

"Biz-biz" qo'shiq, kuyi bor,

Bog'imizda uyi bor.

Ahli-inoq ishlaydi,

Ishtonasi chamanzor (282: 2240)

Qo'shnimnikiga kirsam,

Ikki ming ishchisi ishlayapti (282: 2241)

Guldan gulga qo'nar u,

Sharbat yig'ib jo'nar u.

Yig'ib o'zi yemaydi,

Uyasiga to'playdi.

Hosili menu senga.

Kim nomin aytar menga (282: 2242)

Chusa "g'uv-g'uv" etadi,

Guldan gulga o'tadi.

Tegsang agar o'ynashib,

Nayza sanchib ketadi.

Hunari bor erta-kech.

Uy quradi qator, zich.

Gulshirasini yig'ib u,

Qiyom qilar tinmay hech.

Bilasizmi hol, Pari?

Toping-chi!? Bu... (282: 2243)

Mahsul verir lezzetli.

Çalışkan, vız vız uçar,

Goncalardan gül açar.

Gülü güle aşılایp

Şerbetten bal içer.

Biliniz ki ben neyim,

Çimenlikte(ki) bekçi,

Çiçekten üretilip tatlı aş,

Ağzını tatlandırırım.

"Vız vız" türküsü, ezgisi var,

Bağımızda evi var.

Canla başla çalışır,

İşyeri çimenliktir.

Komşumunkine girsem

İki bin işçisi çalışıyor.

Çiçekten çiçeğe konar,

Şerbet toplar yola çıkar,

Toplar kendisi yemez,

Evine götürür o.

Kısaca bana ve sana

Kim adını söyler bana.

Dinlesen vız vız eder,

Çiçekten çiçeğe koşar.

Eğer dokunup değsen

İğne saplayıp gider.

Hiç durmaz sabah akşam.

Ev kurar katar kalabalık

Gül özünü toplar o,

İşe başlar durmaz hiç.

Bilir misiniz hangi Peri?

Bilin! Bu (nu hadi)!

Ari:

Zuv-zuv etib zuvagʻay,
 Moʻylabini taragʻay.
 Qamich boʻgʻot ichidan
 Zambar toʻqib qaragʻay.
 Kim bu zambarni buzsa,
 Boʻgʻotdan qilich uzsa,
 Nayzasini chiqarib,
 Shu kishini talagʻay (282: 2244)
 Chayon emas — chaqagʻon,
 Qush ham emas — uchagʻon.
 Ertayu kech oʻzini
 Biz-bizlab maqtab qogʻon (282: 2245)
 Qush emas, uchagʻon.
 Chayon emas, chaqagʻon,
 Ertayu kech oʻzini
 Biz-bizlab qogʻon.
 Ashulasi: zuv-zuv,
 Dutorlari: gʻuv-gʻuv (283: 2246)

Ninachi:

Koʻrinishi filga oʻxshar,
 Oyoqlari qilga oʻxshar (283: 2247)

Kapalak:

Pildir-pildir silkinar,
 Tanda ikki yaprogʻi.
 Tursa kulga berkinar,
 Qaysi gulning oʻrtogʻi (283: 2248)
 Pir-pir uchar ini boʻlmas,
 Kunduz boʻlib, tuni boʻlmas,
 Qush kelganda qayda yurar,
 Uning shovqin-uni boʻlmas (283: 2249)

Arı

Tez tez! der, acele eder,
 Bıyığını tarar.
 Kamış gölgelik içinden
 Sepet dokuyumaya bakar.
 Kim bu sepeti bozsa,
 Gölgeleikten kılıç kesse
 Mızrağını çıkarıp
 Bu kişiyi yaralar.
 Akrep değil çok sokar,
 Kuş da değil çok uçar.
 Sabah akşam kendini
 Vız vız diye methedip çarpar.
 Kuş değil, çok uçar.
 Akrep değil, çok sokar,
 Sabah akşam kendini
 Vız vız deyip itişir.
 Şarkısı: tez tez,
 Sazları: vız vız.

Yusufçuk

Görünüşi file benzer,
 Ayakları kıla benzer.

Kelebek

Fıldır fıldır silkinir,
 Tende iki yaprağı.
 Doğrusa küle gizlenir,
 Hangi(si) gülün ortağı?
 Pır pır uçar sesi yok,
 Gündüz vardır gece yok,
 Kuş geldiğinde nerede gezer,
 Onun sesi gümbürtüsü olmaz.

Gullarda bir gul koʻrdim,
 Yaproqlari yaltiroq.
 Uzmoqchi boʻlgan edim,
 Uchib ketdi u shu choq (283: 2251)
 Gul bargimas haryon chopgan,
 Yaproqmas oʻyni qilgan.
 Qanoti, shoxi xil-xil,
 Uchishiga men qoyil.
 Bilasizmi, oʻrtoqjon,
 Bu nima? Kellar qachon? (283: 2252)
 Qishda qochaman,
 Bahorda paydo boʻlaman.
 Yozda quvonaman,
 Kuzda yana yotib qolaman (283-284:
 2253)

Qoʻngʻiz:

Qora, ammo qargʻa emas,
 Shoxlari bor, hoʻkiz emas.
 Olti oyoq — tuyoqsiz,
 Uchadi, gʻingʻillaydi,
 Oʻtirib yer kovlaydi (284: 2254)

Qora qurt:

Niynachining⁸⁶ polvoni,
 Ostida bor narvoni.
 Yuragida yonar oʻt,
 Buning nomi...? (284: 2255)

Oʻrgimchak:

İpin chuvib har yoqqa,
 Tushar uyning shiftidan.
 Keyin ovga chiqmoqqa,

Güllerde(n) bir gül gördüm
 Yaprakları pasparlak
 Koparmayı denedim.
 Uçup gitti o, bu çağ.
 Gül yaprağı değil her yana koşan
 Yaprak değil oyun oynayan.
 Kanadı, boynuzu çeşit çeşit,
 Uçmasına ben kail.
 Bilir misiniz, a dostlar.
 Nedir, bu gelip giden?
 Kışta(n) kaçırım,
 Baharda ortaya çıkarım.
 Yazda sevinirim,
 Güzün yine yatarım.

Böcek

Kara ama karga değil,
 Boynuzları var öküz değil,
 Altı ayak, toynaksız,
 Uçar vınlar.
 Oturup yer kazar.

Bozkır örümceği

Yusufçuğun pehlivanı,
 Altında var merdiveni.
 Yüreğinde yanar od,
 Bunun adı...?

Örümcek

İpini açar her yana
 İner evin tavanından.
 Sonra ava çıkmaya

⁸⁶ sözlüklerdeki yazımı ninachi şeklindedir.

To‘r to‘qiydi ipidan (284: 2256)

Sochning toridan ham ingichka

İpning ustida yurar (284: 2257)

Pashshaga qo‘yar tuzoq,

İzg‘ib burchakma-burchak... (284: 2258)

Burchakni topib olib,

Hunarini ishga solib,

To‘r to‘qiydi tinmayin,

To‘qigan to‘ri ipsiz (284: 2259)

Chumoli:

Qator-qator qora kervon,

Erteyu kech tashir don (284: 2260)

Yoz bo‘yi hech tinmasdan

Don, non tashir pitirlab.

Yerda, tomda, daraxtda,

Qirda yurar g‘irillab (284-285: 2261)

Mehnat qilar tinmayin,

Charchash nima bilmayin,

İnoq bo‘lib to‘q yashar,

Qishda muhtoj bo‘lmayin (285: 2262)

Mitti, oriqlar otim bor,

Beli ingichka qilday.

Ammo turmaydi bekor,

İshda qudrati filday (285: 2263)

Mitti-mitti qora otim,

Ba‘zisining bor qanoti.

Yozda tinmay birga ishlar,

Jam bo‘lishib, birga qishlar (285: 2264)

Qoragina yo‘rg‘a ot,

O‘zi hach kishnamaydi.

Bellari nozik qilday,

Ağ dokur ipinden.

Saçın telinden de ince

İpin üstünde yürür.

Sivrisineğe kurar tuzak,

Dolanır köşe bucak.

Köşesini bulup alıp,

Hünerini işte gösterip

Ağ örer durmaksızın,

Ördüğü ağı ipsiz.

Karınca

Katar katar kara kervan

Sabah akşam taşır tane.

Yaz boyunca hiç durmadan

Tane, ekmek taşır aceleyle.

Yerde, damda, ağaçta,

Kırda yürür gır gır.

Çok çalışır dinlenmeden,

Yorgunluk nedir bilmeden,

Birlik olup tok yaşar,

Kışın muhtaç olmadan.

Küçük, cılız atım var,

Beli ince kıl gibi.

Ama durmaz o işsiz,

İşte gücü fil gibi.

Küçük küçük kara atım,

Bazısının var kanadı.

Yazın durmadan hepsi işler,

Toplanıp birlikte kışlar.

Karacık yorga at,

Özü hiç kışnemez.

Belleri nazik kıl gibi,

Bedani tishlamaydi (285: 2265)
 İşhlaydi tinimi yo‘q,
 Bir nafas qo‘nimi yo‘q,
 O‘zining beli ingichka,
 Lekin ega zo‘r kuchga... (285: 2266)

Pashsha:

Sochmasa ham hech zahar,
 Turgan-bitgani zarar.
 Yo‘q kulbasin tayini,
 O‘ldirmoq kerak uni (285: 2267)
 O‘zi kichik hasharot,
 Xiralik unga odat (285: 2268)
 Sochmasa ham zahar,
 Turgan-bitgani zarar.
 Yo‘q qilmoq kerak uni (285: 2269)

Bedeni dişlemez.
 Çalışır durması yok,
 Bir nefeslik yeri yok,
 Özünün beli incecik,
 Ama sahip büyük güce...

Sivrisinek

Saçmasa da hiç zehir,
 Varlığı yokluğu zarar.
 Yoktur yeri yurdu,
 Öldürmek gerek onu.
 Özü küçük haşerat
 Muzırlık ona âdet
 Saçmasa da zehir,
 Varlığı yokluğu zarar.
 Öldürmek gerek onu.

4.2.18. Daraxt, Mevali Daraxtlar va Mevalar: Ağaç, meyve ağaçları ve meyveler

Daraxt:

Kiyinib issiq yozda,
 Yechinadi ayozda (286: 2270)
 Yozda salqini yaxshi,
 Qishda yolqini yaxshi (286: 2271)
 Ko‘k xalat kiygan doktor,
 Ukol ignasi yo‘qdir.
 İşhxonasi gulbog‘lar,
 O‘rmonzor, dala, tog‘lar.
 Berar kislopod – havo,
 Ming derdga bo‘lar davo (286: 2272)

Chinor:

Sochlarim tolim-tolim,
 Topa qol, bo‘lsang olim.

Ağaç

Giyinip sıcak yazda,
 Soyunur o ayazda.
 Yazın serinliği güzel,
 Kışın ateşi güzel.
 Yeşil giysisini giyer doktor,
 Batan iğnesi yoktur.
 İş yeri, gül bahçeleri,
 Ormanlık, ova, dağlar.
 Verir oksijen hava,
 Bin derde olur deva.

Çınar

Saçlarım tutam tutam,
 Âlim isen buluver!

Minoraman uzunchoq,
G'ishtlarim sadaf-munchoq (286: 2273)

Terak:

Minoraga bo'y cho'zib,
Minora bo'lolmayman.
Oyog'imdan kessalar,
Bir joyda turolmayman.
Qurilishga boraman,
Uyga kirsangiz agar,
Ostingizdan, ustingizdan,
Yoningizdan boqaman (286-287: 2274)

Archa:

O'zi o'rmonda bo'lar,
Qishin, yozin bir ko'ylakda turar (287: 2275)
Tog'da, bog'da yashaydi,
Qishin, yozin yashnaydi (287: 2276)
Qishin-yozin barobar,
Ko'm-ko'k turar barglar,
O'zi ming yoshga yetar (287: 2277)
Tog'larda o'sar joni,
Qoyalarning chiroyi,
Qish kelganda, o'rtoqjon,
Uyimizda u mehmon... (287: 2278)
Yashil sochli malika,
Taqinchog'i xilma-xil:
Mehnat qilib davrada,
Olqishlaymiz yilma-yil (287: 2279)
Qishin-yozin yashnaydi,
Kiyimlarin yechmaydi (287: 2280)

Tol daraxti:

Minareyim uzuncuk,
Tuğlalarim sedef boncuk.

Kavak

Minareye boy uzanıp,
Minare olamam ben.
Ayağımdan kesseler,
Bir yerde duramam ben.
İnşaata giderim.
Eve girseniz eğer,
Altınızdən üstünüzdən
Yanınızdən bakarım.

Çam

Özü ormanda olur,
Kışın yazın tek gömlekte durur.
Dağda bağda yaşar,
Kışın yazın parlar.
Kışın yazın birlikte
Yemyeşil durur yapraklar
Özü bin yaşına ulaşır.
Dağlarda biter canı,
Kayaların güzeli,
Kış geldiğinde, dostçuğum
Evimizde o misafir...
Yeşil saçlı melike,
Takıları türlü türlü
Çalışıp o sahnede,
Alkışlarınız yıldan yıla.
Kışın ve yazın o parlar.
Giysilerin çıkarmaz.

Söğüt ağacı

Bosh ko'tarmas yuqari,
 Daraxtlarning kamtari.
 O'rtog'iga tenglashgan,
 Ammo o'zi engashgan (287: 2281)
 Qishda uxlab yalang'och,
 Bahor qo'yar yashil soch (287: 2282)
 Yashil savatning boshi,
 Suvga qarab egildi.
 Chilvir-chilvir sochlari,
 Zilol suvda yuvildi (287: 2283)

Tol bargi:

Tolda quyon qulog'i,
 O'rtasida ulog'i (288: 2284)

Tol bargidan qilingan chambarak:

Tol bargak taqib singlim,
 Maqtanadi: sochim uzun.
 Qo'zi kelib ortidan
 Yeb qo'ydi uni butun (288: 2285)

Mevali daraxt:

Ko'klam kezi bezatib,
 Yozda salqin beradi.
 Kuz paytida ovqatu —
 Qishda issiq beradi (288: 2286)

Yong'oq:

Ikki tomoni po'stlog',
 O'rtasi sarig' yoq (288: 2287)
 Mevasi bor yum-yumaloq,
 Rang olinar po'stlog'idan,
 Spirt chiqar yaprog'idan... (288: 2288)
 Yum-yumaloq yog'och xumcha,
 Ichi to'la yog'li kulcha (288: 2289)

Başını kaldırmaz yukarı,
 Ağaçların gösterişsizi,
 Arkadaşıyla yan yana
 Ama özü eğiktir.
 Kışta uyuyup çıplak,
 İlkbaharda bırakır yeşil saç.
 Yeşil sepetin başı,
 Suya doğru eğildi.
 İnce ince saçları,
 Temiz suda yıkandı.

Söğüt yaprağı

Dalda tavşan kulağı,
 Ortasında oğlağı.

Söğüt yaprağından yapılan çember

Söğüt dalı takıp kız kardeşim,
 Övünür: Saçım uzun.
 Kuzu gelip ardından
 Yiyip bıraktı onu bütün.

Meyve ağacı

Bahar faslı bezenir
 Yazın serinlik verir,
 Güzün yemek olur,
 Kışın bizi ısıtır.

Ceviz

İki tarafı kabuk,
 Ortası tereyağı.
 Meyvesi var yusyuvarlak,
 Renk alınır kabuğundan,
 Alkol çıkar yaprağından...
 Yusyuvarlak ahşap küpçük,
 İçi dolu yağlı çörek.

Daraxtlarning shoxida,
 Qator qozon osig'liq,
 Tovog'in ochib boqsang,
 İchi to'la moy jiq-jiq (288: 2290)
 Dum-dumaloq jajji oy,
 Chaqib yesang, g'ij-g'ij moy (288: 2291)
 Po'sti qattiq va cho'tir,
 O'zi shardak dumaloq,
 İchida yashar totuv —
 To'rtta qadrdon o'rtoq (288: 2292)

Olma:

Qizil gulday, gul emas,
 Hidi guldan kam emas.
 O'zi dumaloq, tuxum emas,
 Yesang shirin, shakar emas (289: 2293)

O'rik:

Bir tup daraxt,
 Tanasi zumrad.
 Bargi kumush,
 Mevasi oltin (289: 2294)
 Tusin ko'rib zar dedim,
 Totib asal qand yedim (289: 2295)
 Sariqligini zar dedim,
 Tatib asal-qand dedim (289: 2296)

Tut daraxti:

Tik qomat o'sar har choq,
 Bargi yashil, yaproq,
 İpak qurt yer muloyim,
 Hosili atlas doim (289: 2297)
 Shoxlardagi oq munchoq,
 Duv to'kildi bahorda,

Ağaçların dalında,
 Katar kazan asılı
 Tabakasını açıp baksan,
 İçi dolu yağ bütün bütün.
 Yusuvarlak ufak ay,
 Kırıp yesen, top top yağ.
 Kabuğu sert ve yassı,
 Özü balon gibi yuvarlak,
 İçinde yaşar dostane.
 Dört değerli ortak.

Elma

Kırmızı gül gibi, gül değil,
 Kokusu gülden eksik değil.
 Özü yuvarlak, yumurta değil,
 Yesen tatlı şeker değil.

Kayısı (ağacı)

Bir tür ağaç,
 Teni zümrüt.
 Yaprığı gümüş,
 Meyvesi altın.
 Tüyünü görüp sarı dedim,
 Tadıp bal şeker yedim.
 Sarılığına altın dedim,
 Tadıp bal şeker dedim.

Dut ağacı

Dik boyu uzar her zaman,
 Yaprığı yeşil yaprak,
 İpek böceği yer mülayim,
 Mahsulü atlas(tır) daima
 Dallardaki ak boncuk,
 Çabuk döküldü baharda,

Yesang uni shu choq,
 Ta'mi asal, top, o'rtoq! (289: 2298)
 Oppoq shirin donalar,
 Daraxtlarning boshida.
 Pishsa ketmas tegidan,
 Katta-kichik bolalar (289: 2299)
 Bol yig'ib pishar yumshoq,
 Unga har yil bahor choq
 Ipak qurt olqish o'qir,
 Bargidan atlas to'qir (289: 2300)

Behi:

Sariq duxobaga o'ralgan,
 Pishadi oltinlanib (289: 2301)
 Malla tukli, sap-sariq,
 Murabbosi mazalik,
 Palovga bossa bo'lar,
 Podvalga ossa bo'lar (290: 2302)
 Duxobaga o'ralib,
 Pishadi oltinlanib,
 Palovda hil-hil ilik,
 Toping bog'dan siz tanib (290: 2303-2304)

Shaftoli:

Mevasi ko'p bargidan,
 Suv arimas tagidan.
 Behi emas ko'p tuki,
 Mazasi ham ko'p totli (290: 2305)
 Katta tuxumni uzsam,
 To'ni bordir beqasam.
 O'zi shirindir yesam (290: 2306)

Jiyda:

Bitta qopda to'la un,

Yesen onu shu an,
 Lezzeti bal, bul ortak!
 Apak shirin taneler,
 A'gachlarin boshida.
 Olgunlashsa chikmaz altindan,
 Buyuk kucuk çocuklar.
 Bal dolup piser yumusak,
 Ona her yıl bahar vakti
 İpek böceği alkış sunar,
 Yaprğından atlas dokur.

Ayva

Sarı kadifeye sarılır
 Pişer altınlaşır.
 Kumral tüylü, sapsarı,
 Dört köşesi lezzetli,
 Pilava koysan olur,
 Mahzene assan olur.
 Kadifeye sarınıp,
 Pişer altın gibi kızarıp,
 Pilavda çok kaynayan ilik
 Bulun! bahçeden siz bilip.

Şeftali

Meyvesi çok yaprağından,
 Su eksilmez altından.
 Ayva değil çok tüyü,
 Lezzeti de pek tatlı.
 Büyük yumurtayı kessem
 Giysisi vardır kumaştan.
 Özü tatlıdır yesem.

İğde

Bir kapta dolu un,

O'rtasida bir ustun (290: 2307)

O'zi daraxt kerakdir,

Na o'rik, ne terakdir.

Tanasi juda tetik,

Lekin, qiziq, o'smas tik.

Mevalari kech pishar,

Dardga davo deyishar.

Yeyishga bor: ustun, un, qop (290: 2308)

Yaproqlari kumushdan,

Uni xalqim "non" deydi.

Mevalari yoqut – qand,

Har kim yesa jon deydi.

Yer o'padi novdasi

Rosa hosli qilsa u, –

Cho'g'day marjon tushar duv (290: 2309)

Bir daraxt bor, bargi kumushdan,

Mevasi oltindan. Bu nima? (291: 2310)

Anjir:

Gulsiz meva qiladi,

Ko'p yesang — til shiladi.

g'il-g'ildirak oy kulcha,

Bu nima, kim biladi (291: 2311)

Anor:

Kichkina bir ombor,

Ichida ming tog' bor (291: 2312)

Olma, behidek do'sti bor

Ustida qalin po'sti bor.

Ich to'la yoqut dona

Suyib yeymiz qona-qona (291: 2313)

Dum-dumaloq shar o'zi,

Po'sti qalin —qirmizi.

Ortasında bir sütun.

Özü ağaç olmalı.

Ne kayısı, ne kavaktır.

Vücudu çok dinç,

Fakat garip, uzamaz dik.

Meyveleri geç olur.

Derde deva derler.

Yemeğe var!: sütun, un, torba.

Yaprakları gümüşten,

Ona halkım "ekmek" der.

Meyveleri yakut, şeker,

Her kim yese can der.

Yer öper filizi

Çok olgunlaşınca o,

Köz gibi mercan düşer çabucak.

Bir ağaç var yaprağı gümüşten,

Meyvesi altından. Bu nedir?

İncir

Çiçeksiz meyve verir,

Çok yesen, dil soyulur.

Yusyuvarlak ay çörek,

Bu nedir, kim bilebilir?

Nar

Küçücük bir ambar

İçinde bin dağ var.

Elma, ayva gibi dostu var

Üstünde kalın postu var.

İçi dolu yakut tane

Sevip yeriz kana kana

Yusyuvarlak balon(/küre) özü,

Postu kalın, kırmızı.

Donasi zich, yonma-yon,
 Tizilgan yoqut marjon (291: 2314)
 Mayda yoqutdan qizil,
 Shirin, nordon, xilma-xil,
 Qalin taxir po'sti bor,
 Hamma yerda do'sti bor (291: 2315)
 Koptok desam, og'ir-zil,
 Yum-yumaloq, qip-qizil.
 İchi to'la yoqut ko'z,
 Yesang maza, kelsa kuz (291: 2316)
 Piyoladek keladi,
 Katta va kichikligi.
 Olcha suvga o'xshar,
 Nordon va chuchukligi.
 Birini sanab ko'ring,
 Yuzga yaqin doni bor (291: 2317)
 Daraxtda to'q-qizil bir olma pishdi
 İkkiga ajratsam munchoqlar tushdi (291-
 292: 2318)
 Dum-dumaloq yaltirar,
 İchida qizil sharbat.
 Faqat sharbat deb o'ylama,
 Urug'i bordir albat (292: 2319)
 Pichoq ursam qon chiqar,
 Hamda g'uj-g'uj don chiqar (292: 2320)
 Po'sti oqish, yungi yo'q,
 Yersang ichi g'ij-g'ij cho'g' (292: 2321)
 O'zi qizil, do'ndiqcha,
 Marjon to'la sandiqcha (292: 2322)
Anjir:
 Butoqchada qaynab bitar,

Tanesi sıkı, yan yana,
 Dizilmiş yakut mercan.
 Küçük yakuttan kızıl
 Şirin, ekşimsi, türlü türlü,
 Kalın buruşuk postu var.
 Her yerde dostu var.
 Top desem ağır çok ağır,
 Yusuvarlak, kıpkızıl.
 İçi dolu yakut göz,
 Yesen lezzet, gelse güz.
 Kadeh kadar olur
 Büyüklüğü küçüklüğü
 Vişne suyuna benzer
 Ekşiliği tatlılığı.
 Birini sayıp görün
 Yüze yakın tane var.
 Ağaçta kıpkırmızı bir elma pişti,
 İkiye böldüğümde boncuklar düştü.
 Yusuvarlak parlar,
 İçinde kızıl şerbet,
 Sadece şerbet diye düşünme,
 Tohumu vardır elbette.
 Bıçak vursam kan çıkar,
 Hem de top top tane çıkar.
 Kabuğu akça, yünü yok,
 Yersen içi top top kor.
 Kendi kızıl, dolgunca,
 Mercan dolu sanduka.
İncir
 Dalcıkta kaynayıp biter,

Kulcha nonga o'xshab ketar (292: 2323)

Gilos:

Munchoq desam yumshoq-ku,

Dum-dumaloq, ushoq-ku.

Ranglarimi, qon-qizil,

Yesang maza ko'p asil ... (292: 2324)

Olcha daraxti:

Egiladi yergacha, sinmas biroq,

Taqir qizil isirg'a besanoq.

Ko'ylak kiyar yam-yashil, yarashar,

Isirg'asin bolalar talashar (292: 2325)

Uzum:

Marjon-marjon yumaloq,

Yaproqlari shapaloq,

Qora, qizil, sariq, oq.

Yeb ko'rmasdan o'ylab top (292: 2326)

Mevalarning ichida,

Bir ajoyib xili bor.

Yesang egar sen uni,

Shirini tiling yorar.

Har bir boshi bir necha,

Donalardan iborat.

Kuzda uning poyasi,

Yerga ko'milar faqat (292-293: 2327)

Bir bandda tizilib, qator besanoq,

Yashaymiz barchamiz hamjihat inoq.

Sharbatu husnni berar kekxa zang,

Ko'p dardga davomiz, pishganda yesang
(293: 2328)

Qulupnay:

Qip-qizulu anormas,

Külçe ekmeğe benzeyip gider.

Kiraz

Boncuk desem yumuşak ama,

Yusyuvarlak (desem) upufak ama,

Renkleri de kan kıızılı

Yesen tadı çok bal(lı)

Vişne ağacı

Eğilir yere kadar kırılmaz ama,

Takar kıızıl küpe sayısız,

Gömlek giyer yemyeşil, yaraşır,

Küpesini çocuklar yağmalar.

Üzüm

Mercan mercan yuvarlak,

Yaprakları şaplak,

Kara, kıızıl, sarı, ak.

Yemeden düşünüp bul!

Meyvelerin içinde

Bir acayip türü var.

Yersen eğer sen onu

Tatlısı dilini yarar.

Her bir başı bir kaç

Tanelerden ibaret.

Güzde onun sapı,

Yere gömülür

Bir ipte dizilmiş sayısız katar,

yaşarız hepimiz dost(ça) hep birlikte

Şerbeti ve güzelliği verir, olgun tanesi

Birçok derde devayız, olduğunda yersen

Çilek

Kıpkırmızı nar değil,

Cho'g'ga o'xshar yonolmas.
Mo'ralaydi egatdan,
Joy oladi savatdan (293: 2329-2330)

Tut

Bahor kelsa ochilar,
Bog', yo'llarga sochilar.
O'zi qor kabi oppoq,
Erimaydi u biroq (293: 2331)
Nega dov-daraxt oppoq,
Hozir qishmas-ku, bahor.
Ko'kda oftob charaqlar,
Daraxtda erimas qor (293: 2332)

Kora benzer tutuşamaz.
Gözetler arktan,
Yer alır sepetten.

Dut

İlkbahar gelince açılır,
Bahçeye, yollara saçılır.
Özü kar gibi apak,
Erimez o fakat
Neden her ağacı apak,
Şimdi kış değil **ki** bahar
Gökte güneş ışıldar
Ağaçta erimez kar.

4.2.19. Ekin va O'simliklar (Tarla ve bitkiler)

Paxta:

Oltin kosada toshib turar,
Dala husnin ochib turar (294: 2333)
Ekin gullab ochilar,
Meva tugar, yetilar.
Qaysi ekin mevasi,
Kiyim bo'lib to'qilar? (294: 2334)
Oq gulim-oppoq gulim,
Ushlab ko'rsam yumshoq gulim,
Terib xirmon qilgan qushim,
Bo'lib ketdi tog'-tog' gulim (294: 2335)
Uzun tola moyi oq,
Gulkosa-chipor chanoq
Mahsulini kiyanmiz,
Barchamiz boshdan-oyoq (294: 2336)
Ko'm-ko'k yaproq orasidan qaraydi,
Jilmayadi, tebranadi, yayraydi.

Pamuk

Altın kâsede taşıp durur,
Tarla güzelliğini açıp durur.
Ekin filizlenip açılır,
Meyve biter, yetişir.
Hangi ekin meyvesi,
Giysi olup dokunur?
Ak çiçeğim, apak çiçeğim,
Yakalayırsam yumuşak çiçeğim
Harmanı derip durur kuşum,
Dağ dağ oldu çiçeğim.
Uzun ip, yağı ak,
Çiçek tablası noktalı (/benekli) koza
Mahsulünü giyeriz,
Hepimiz baştan aşağı.
Yemyeşil yaprak arasından bakar,
Yüzünü gösterir, teprenir, keyif alır.

Yumshoqqina oppoq yuzin ko'rsatib,
Beri kel, deb chevar qizni chorlaydi (294:
2337-2338)

Bahosi oltinga teng,
Olgan o'rni juda keng (294: 2339)
Ochilmaydi u bahor,
Kech kuzda yetiladi,
U kiyim etiladi.
Toping-chi, bu qanday gul,
Uzsang ham so'lmas butkul (294-295: 2340)
Bir yulduz bor ko'p qiymatli,
To'rt qirrali kosasi,
Kosasiga bulut to'lgan,
Bulut ichida bolasi... (295: 2341)
O'zi oppoq, yumshoq,
Ichida bor donasi.
Tersang etak to'ladi,
Yulduzning besh xonasi (295: 2342)
Oppoq, oppoq, oppog'im.
Tivitdan ham yumshog'im.
Ichi to'la oq yog'im,
To'n ko'ylagim, belbog'im,
Yerdan ungan boyligim (295: 2343)
Joylashgan besh barmoqqa,
Dong'i ketgan har yoqqa.
Vatani O'zbekiston,
Tarbiyasi dehqon (295: 2344)
Oldin gul edi nuqul,
Gul yong'oq bo'ldi butkul.
Yorilib ketgach yong'oq,
Yana gul chiqdi oppoq,

Yumuşacık apak yüzünü gösterip
Beri gel deyip terzi kızı çağırır.

Değeri altına denk,
Kapladığı yeri çok geniş.
Açılmaz o ilkbahar,
Güz sonu yetişir,
O(ndan) giysi yapılır.
Bulun hadi! Bu hangi çiçek?
Koparsan da solmaz tamamen.
Bir yıldız var çok kıymetli,
Dört kenarlı kâsesi,
Kâsesine bulut dolmuş,
Bulut içinde balası...
Özü apak, yumuşak,
İçinde var tanesi.
Dersen etek dolar,
Yıldızın beş hanesi.
Apak apak apağım,
Tüyden de yumuşağım.
İçi dolu ak yağım.
Kaftanım, gömleğim, kemerim,
Yerden yükselen zenginliğim.
Yerleşmiş beş parmağa,
Ünü gitmiş her yana,
Vatani Özbekistan,
Yetiştiricisi çiftçi.
Önce çiçek idi sadece,
Çiçek tomruk oldu sonra
Yarılıp açılınca tomruk,
Yine çiçek çıktı apak,

Juda ham lo'ppi o'zi,
 Tagida bor yulduzi.
 Terib uysang, bo'lar tog',
 Urug'idan chiqar yog' (295: 2345)
 Ulkan oppoq dasturxon,
 Dasturxon yoygan dehqon.
 Shod etib elu yurtin,
 To'kibdi duru oltin (295: 2346)
 Ichi moy, usti momiq,
 Burunsiz olar nafas.
 Nihol bo'b chiqsa to'liq,
 Oq oltin bo'lar bo'liq (295: 2347)
 Qor emas oppoq,
 Par emas yumshoq (296: 2348)
 Rangi oppoq qor emas,
 Yumshoqqina par emas.
 Qimmatbaho narsadir,
 Mehnat bilan o'sadir,
 O'ylab toping dilbarim,
 Uning oti nimadir (296: 2349)
 U bahorda unadi,
 Yozda kuchga to'ladi,
 Kuzda pishib yetilib,
 Tog'-tog' xirmon bo'ladi (296: 2350)
 Onasidan kiyim-boshim,
 Bolasidan yog'li oshim (296: 2351)
 Pardek yumshoq onasi,
 Yog'li pistoq bolasi (296: 2352)
 Barglari zilol dengiz,
 Har tupida qirq yulduz,
 Kuz faslida lo'ppi yuz,

Çok da bodur özü,
 Altında var yıldızı.
 Derip yıǵsan olur daǵ,
 Tohumundan çıkar yağ.
 Büyük apak sofrası,
 Açar sofrayı çiftçi
 Şad edip halkı yurdu
 Dökmüş duru altın.
 İçi yağ, üstü tüy,
 Burunsuz alır nefes.
 Filizlenip çıksa bütünıyla
 Ak altın olur kocaman.
 Kar değil apak,
 Tüy değil yumuşak.
 Rengi apak, kar değil,
 Yumuşacık, tüy değil.
 Kıymetli nesnedir,
 Çalışma ile büyür,
 Düşünüp bul dilberim,
 Onun adı nedir?
 O baharda seslenir,
 Yazda güç toplar,
 Güzde olgunlaşıp yetişir
 Dağ dağ harman olur.
 Anasından üstüm başım,
 Balasından yağlı aşım.
 Tüy gibi yumuşak anası,
 Yağlı fıstık balası.
 Yaprakları saf deniz
 Her çalıda kırk yıldız
 Güz faslında bodur yüz,

Bu nima, ayt-chi, Qunduz? (296: 2353)

Kuz faslida ochilar,

Oq gullarning chamani.

Koʻrku-chiroyi bilan,

Shod etadi hammani (296: 2354)

Upa surgandek yuzi,

Yulduzdek chaqnar koʻzi.

Ochilganda jajji oy,

İchi toʻla jiqqa moy (296: 2355)

Oq gulim, oppoq gulim,

Ushlasam yumshoq gulim.

Uni terib yiqqan edim,

Boʻlib ketdi togʻ-togʻ gulim (296: 2356)

Koʻsak:

Musht tugilgan besh barmoq,

Tuxumga oʻxshar oʻrtoq,

Yozilsa besh barmogʻi,

Koʻrinar hosil qaymogʻi (297: 2357)

Bugʻdoy:

Birini yerga tikdim,

Bir hovuch boʻlib chiqdi (297: 2358)

Qoʻynidagi qator-qator oltinlar,

Joy egasin uzluksiz toʻydirar,

Men aytaman bu narsalar kimda bor,

Javobini bering, kim topar? (297: 2359)

Makkajoʻxori:

Oʻzi juda ham boʻydir,

Marvaridday doni bor.

U bor yerda moʻlchilik,

Sut-qatiqqa toʻqchilik (297: 2360)

Yarim metr boʻyi bor,

Bu nedir, bil bakalım Kunduz!

Güz mevsiminde açılır,

Ak çiçeklerin çimeni.

Yüz güzelliği ile

Mutlu eder herkesi.

Pudra sürmüş gibi yüzü

Yıldız gibi parlar gözü.

Açıldığında minik ay,

İçi dolu yoğun yağ.

Ak gülüm, apak gülüm,

Alsam yumuşak çiçeğim

Onu derip yığar idim,

Dağ dağ oldu çiçeğim.

Pamuk kozası

Yumruk doğmuş beş parmak

Yumurtaya benzer ortak,

Açılsa beş parmağı,

Görünür mahsul kaymağı.

Buğday

Birini yere diktim.

Bir avuç olup çıktı.

Koynundaki sıra sıra altınlar,

Yer sahibini sürekli doyurur,

Ben söylerim bu nesneler kimde var,

Cevabını verin, kim bulur?

Mısır

Özü pek de uzun,

İnci gibi giysisi var

Onun olduğu yerde bolluk,

Süte katığa tokluk.

Yarım metre boyu var,

Yetti qavat to'ni bor.
 Sadaf kabi tishlari,
 Ġpakdek soqoli bor (297: 2361)
 Yo'rgaklangan malikam,
 Tilla sochi bir tutam (297: 2362)
 Malikamning bo'yi yetgan,
 Chiroylidir o'ta ketgan,
 Jamoliga bir qarang-a,
 Oltin sochi xo'b yarashgan (297: 2363)
 Bug'doy emas, na sholi,
 Ġpakdayin soqoli.
 Marvaridday oq doni,
 Ko'p yaproqli har yoni (297: 2364)
 Boshida bor kokili,
 Belidadir hosili (297: 2365)
 O'sar ko'kka bo'y cho'zib,
 Qulochday bargin yozib,
 Xipchabel, zarrin soqol:
 Tishlari zich, dur misol (298: 2366)
 Qirradi ko'p, tosh emas,
 No'xotsho'rak, osh emas,
 Yesang o'zing bilasan,
 Juda maza qilasan (298: 2367-2368)
 Bir o'simlik o'sadi,
 Bo'yidan baland bo'yi.
 Ekinlarning ichida,
 Yuksak uning obro'yi.
 Bilasizmi u nima?
 Go'sht, sut, yog'ning bazasi,
 Urug'idan pishar non,
 Shiringina mevasi (298: 2369)

Yedi kat giysisi var.
 Sedef gibi dişleri,
 Ġpek gibi sakalı var.
 Kundaklanmış Melikem,
 Altın saçı bir tutam.
 Melikemin boyu uzun,
 Güzelden öte güzel,
 Yüzüne bir baksan a!
 Altın saçı hoş yaraşan
 Buğday değil ne de çeltik,
 Ġpek gibi sakalı.
 Ġnci gibi ak tanesi (/tohumu)
 Çok yapraklı her yanı.
 Başında var kâkülü,
 Belindedir mahsulü.
 Yetişir göğsü boy uzanıp,
 Kulaç gibi yaprağın açıp
 İnce bel, altın sakal
 Dişleri yoğun (sıkı), inci misal.
 Köşesi çok, taş değil,
 Nohut çorbası, aş değil,
 Yiyince sen öğrenirsin,
 Çok lezzetli yaparsın.
 Bir bitki yetişir,
 Boyundan uzun boyu.
 Ekinlerin içinde,
 Yüksek onun itibarı.
 Bilir misiniz o nedir?
 Et, süt, yağın temeli
 Tohumundan pişer ekmek,
 Pek şirin meyvesi

Uzumdak g'uj bosh bo'lar,
 Totli go'ja osh bo'lar.
 Agar bersang sigirga,
 Yelini sutga to'lar (298: 2370)
 Eksang olasan barvaqt,
 Ham ovqatu, ham yemish.
 Qo'y, echki ve sigirga
 Foydasi juda ko'pmish (298: 2371)
 Sochlarim tolim-tolim,
 Topaqol do'stim Olim.
 Minoraman uzunchoq,
 G'ishtlarim sadaf munchoq (298: 2372)
 Egatlarga terilib,
 Oq shohiga o'ralib,
 Choldek qo'yadi soqol,
 Silkinar kelsa shamol,
 Bo'yi bo'yingdan oshar,
 Hosili to'lib-toshar (298: 2373)

Sholi:

Taram soyali qiz to'dasi,
 Suvda yotar kun kechasi.
 Suvda yotib, suvda to'ymay,
 Sakson kunda savag'dadir,
 To'qson kunda tovoqdadir (299: 2374)

Loviya:

O'zi juda hosildor,
 Qornida qora xoli bor.
 Uzun, yashil uychada
 Yotadi qator-qator (299: 2375)
 O'zi o'xshar buyrakka,
 Oq ko'ylakli qora qosh.

Üzüm gibi yoğun baş olur,
 Tatlı göce, aş olur.
 Eğer versen sığıra,
 Memesi süte dolar.
 Eksen alırsın vaktinde,
 Hem öğün(/yemek) hem meyve
 Koyun, keçi ve sığıra
 Faydası pek çokmuş.
 Saçlarım tutam tutam,
 Buluver dostum Âlim.
 Minareyim uzuncak
 Tuğlarım sedef gibi.
 Arklara derilip,
 Ak şaha sarılıp,
 İhtiyar gibi bırakır sakal,
 Silkinir gelse rüzgâr,
 Boyu boyunu aşar,
 Mahsulü dolar taşar.

Çeltik

Aralıklı gölgeli (bir) kız yığını,
 Suda yatar gündüz gece.
 Suda yatar, suya doymaz.
 Seksen günde sapındadır.
 Doksan günde tabaktadır.

Fasulye

Özü çok mahsuldar,
 Karnında kara beni var.
 Uzun yeşil evcikte
 Yatar dizi dizi.
 Özü benzer böbreğe.
 Ak gömlekli kara kaş.

Pishirsangiz boʻlar osh,
 Pishirmasa misli tosh (299: 2376)
 Kiyik koʻzli qalam qosh,
 Undan boʻlar shirin osh. (299: 2377)

Kungaboqar:

Cheti gulli patir non,
 Ichi toʻla gʻij-gʻij don (299: 2378)
 Yalt-yalt qilib quyoshda,
 Tovlanadi bir lagan.
 Oʻsha lagan ichida,
 Saryogʻ, qaymoq toʻplaygan (299: 2379)
 Elak yogʻoch uchida,
 Ellik uy bor ichida.
 Bu uylarning egasi,
 Quyoshni sevar juda (299: 2380)
 Oʻzi ekin, gul taqar,
 Pishgach, yesang koʻp yoqar.
 Kun doim unga boqar,
 U doim kunga boqar (299: 2381)
 Kunga boqib toʻymaydi,
 Shu odatin qoʻymaydi. (299: 2382)
 Gullaganda oy dedim,
 Pishgach, chaqib moy yedim (300: 2383)

Yer yongʻoq:

Magʻizlarning asili,
 Yer ostida hosili.
 Poʻchogʻin pilla deysiz,
 Rangini tilla deysiz (300: 2384)
 Oʻzi pillaga oʻxshar,
 Ichi tillaga oʻxshar (300: 2385)
 Pilla kabi shakli bor,

Pishirseniz olur aş,
 Pişirilmezse sanki taş.
 Geyik gözlü, kalem kaş,
 Ondan olur şirin aş.

Günebakan

Kenarı çiçekli patir ekmek,
 İçi dolu top top tohum.
 Işıl ışıl olup güneşte,
 Parlar bir tabak.
 Aynı tabak içinde,
 Tereyağı ve kaymak toplayan.
 Elek ağaç ucunda,
 Elli ev var içinde.
 Bu evlerin sahibi,
 Güneşi sever epey.
 Özü ekin, çiçek takar,
 Olgunlaşınca yesen çok yakar
 Güneş daima ona bakar,
 O daima güneşe bakar.
 Güneşe bakıp doymaz,
 O âdetini bırakmaz.
 Çiçeklendiğinde ay dedim,
 Piştiğinde kırıp yağ yedim.

Yer fıstığı

Özlerin asili,
 Yer altında mahsulü
 Kabuğuna, koza dersiniz,
 Rengine altın dersiniz.
 Özü kozaya benzer,
 İçi altına benzer.
 Koza gibi şekli var,

Ekiladi har bahor.
Pishgach kovlab olinar,
Undan halvo qilinar (300: 2386)

Lola:

Bir faslda ochiladi,
Tabiatga sochiladi.
Qizil yoqut piyolalar,
Buni toping bolalar (300: 2387)
Qirda qizil shapkali,
Bir ungurda turadi.
Kimki oldidan o'tsa
Unga salom beradi (300: 2388)
Erta bahor kel qizginam⁸⁷,
Toqqa yoydim qizil gilam (300: 2389)

Gul:

Qishda uyda saqlanar,
Suv purkab ardoqlanar.
Uy havosin yangilar,
Bu jumboqni kim bilar (300: 2390)

Beda:

Eksang unadi,
O'rsang o'sadi (300: 2391)
O'sar joyi ariq labi,
Bo'y taratar rayhon kabi (301: 2392)

Zarpechak:

Sabzavotlar dushmani,
Egri-bugridir tani.
Ko'rinsa biror daraxt,
Shoshib-pishib shu vaqt
Chirmashar xuddi ilon,

Ekilir her bahar.
Piştiğinde kazıp alınır,
Ondan helva yapılır.

Lale

Bir fasılda açılır,
Tabiata saçılır,
Kızıl yakut kadehler
Bunu bilin balalar.
Kırda kızıl şapkali,
Bir yükseklikte durur.
Kim ki önünden geçse,
Ona selam verir.
İlkbaharda gel kız bakalım!
Dağa kızıl halı serdim.

Gül

Kışın evde saklanır,
Su serpip bakılır.
Ev havasını yeniler,
Bu bilmeceyi kim bilir?

Yonca

Eksen razı olur,
Biçsen büyür.
Uzar yeri ark lebi
Boy atar reyhan gibi.

Küsküt

Sebzelerin düşmanı,
Eğri büğrüdür teni.
Görününce bir ağaç
Aceleyle bu vakit
Süzülür aynı yılan,

⁸⁷ kel- ve qiz kelimelerinin yeri değişmiş, metinde üç yerde kalgınam iken burada bir yazım yanlış yapılmış, doğrusu *qiz kelginam* olmalı. bk. *Dizin 'kalginam'*

Siqib tanin, so‘rar qon (301: 2393)
Oyog‘ini yerdan uzmay, chiqar tomga,
Karnaylari tebranadi har maqomga (301:
2394)

Qamish:

Son-sanoqsiz qilichli,
Uzun bo‘yli bahodir.
Yotar uzala tushib,
Shovillab bexavotir (301: 2395)

Silos:

Xashak edi,
Chim bo‘ldi (301: 2396)

Ko‘lman o‘tin:

Xirmoni katta, doni yo‘q,
Dastori katta, noni yo‘q (301: 2397)

Yantoq:

Chanqashini bilmay,
O‘sadi cho‘lda.
Tikonlari bor —
Qadalar qo‘lga.
Barglari to‘mtiq,
Bu nima o‘rtoq (301: 2398)

Sıkar tenini, emer kan.
Ayağını yerden kesmeden, çıkar dama,
Borazanları teprenir, her makamda.

Kamış

Sapsayısız kılıçlı,
Uzun boylu bahadır.
Yatar boylu boyunca
Şırıldayıp sakın(ce).

Ambar

Saman (/kuru ot) idi
Çim (/çimen) oldu.

Bir tür ot (?)

Harmanı büyük, tanesi yok,
Sarığı (/tülbenti) büyük, ekmeği yok.

Diken

Susamasını bilmeden,
Yetişir çölde
Dikenleri var
Saplar ele.
Yaprakları kesilen
Bu nedir ortak.

4.2.20. Poliz Ekinlari va Sabzavotlar: Tarla bitkileri ve sebzeler

Tarvuz:

İchi qizil, po‘stloq,
Qop-qora donasi ko‘p.
Donasini tashlaysiz,
Mag‘izini oshaysiz (302: 2399)
O‘zi qip-qizil asal,
To‘ni bor ko‘k baxmal (302: 2400)

Karpuz

İçi kırmızı, kabuk
Kapkarara, tanesi çok.
Tanesini çıkarsanız,
Özüne ulaşırsınız.
Özü kıpkırmızı bal,
Giysisi var yeşil kadife.

Qora qoshli urug'i,
 Choponi ola po'choq,
 Dumalashar paykalda,
 Har biri quchoq-quchoq (302: 2401)
 Ko'k beqasam to'nim bor,
 Ichim baxmal, lolazor.
 Mazam shirin, go'yo qand,
 Meni yegan tortmas dard (302: 2402)
 Dalada yashil buzoq,
 Ilinib yashar tuzoq,
 Semirib yotar uzoq (302: 2403)
 To'ni silliq, tuki yo'q,
 Ichi qizil, ko'ki yo'q.
 Uni cho'qolmas chumchuq (302: 2404)
 Polizdadir bitar joyi,
 To'n kiydi olachipor.
 Shirinlikning asl koni
 Qizil, qora urug'i bor... (302-303: 2405)
 Yashil gumbaz ichida
 Qip-qizil xona.
 Bir xil libos teng bo'yli,
 Ming bir dugona (303: 2406)
 Yum-yumaloq tandircha,
 Ichida qator kulcha (303: 2407)
 Yer sharidak dum-dumaloq,
 Ichi qirmiz, sharbat buloq (303: 2408)
 Beqasamdan to'ni bor,
 Ichi qizil lolazor.
 Ta'mi shirin xuddi qand,
 Uni yegan tortmas dard (303: 2409)

Kara kaşlı tohumu,
 Kaftanı ala kabuk.
 Yuvarlanır ekim yerinde
 Her biri kucak kucak.
 Gök giysim var,
 İçim kadife, lalezar.
 Lezzetim şirin, güya şeker,
 Beni yiyen çekmez dert.
 Tarlada yeşil buzağı,
 Tutunup yaşar tuzak,
 Semirip durur uzak
 Giysisi pürüzsüz, tüyü yok.
 İç i kırmızı, yeşili yok.
 Onu gagalamaz serçe.
 Tarladadır, bittiği yer
 Giysi giydi benekli.
 Şirinliğinin asıl kaynağı
 Kırmızı, kara tohumu var.
 Yeşil kubbe içinde
 Kıp kırmızı hane.
 Aynı giyside aynı boyda
 Binbir arkadaş.
 Yusuvarlak tandırcık,
 İçinde dizi dizi çörek.
 Dünya gibi yusuvarlak,
 İç i kırmızı, şerbet bulak.
 Kumaştan giysisi var,
 İç i kırmızı lalezar
 Tadı şirin aynı şeker,
 Onu yiyen çekmez dert.

Tarvuz urugʻlari:

Qizil uyda yuz aka-uka yashar,
Ular juda biri-biriga oʻxshar (303: 2410)

Qovun:

Katta tuxummi desam,
Toʻni bordir beqasam,
Oʻzi shirindir yesam (303: 2411)

Handalak:

Hidli, shirin shar desam,
Toʻni yoʻl-yoʻl beqasam (303: 2412)
Shirinligi til yorar,
Hidi oʻtkir, boʻyi past.
Pishganini koʻrdimu,
Yeyman deya qildim qasd (303: 2413)

Sabzi:

Yotar yumshoq koʻrpada,
Qator oʻsar har safda.
Barglari ham yam-yashil,
Tusi tilladan asil... (303: 2414)
Qirmizi yuz qiz,
Yer ostidasiz.
Sochlari yer ustida,
Rangi osmon tusida (304: 2415)

Piyoz:

Qavat-qavat toʻni bor,
Har toʻni xuddi qogʻoz.
Oshxonada oʻrin bor,
Yechinmaydi qishu yoz (304: 2416)
Qavat-qavat toʻnini
Doim kiyib oʻltirar.
Toʻnini yechsang agar,

Karpuz çekirdekleri

Kırmızı evde yüz ağabey kardeş yaşar,
Onlar birbirine çok benzer.

Kavun

Büyük yumurta mı desem,
Giysisi vardır kumaş(tan),
Özü şirindir yesem.

Şamama

Kokulu, şirin balon desem,
Giysisi çizgili çizgili kumaş.
Şirinliği dil yarar,
Kokusu keskin, boyu kısa
Olmuşunu gördüm,
Yerim diye niyetlendim.

Havuç

Yatar yumuşak yorganda,
Dizi dizi yetişir her safta.
Yaprakları hem yemyeşil,
Rengi altından asil...
Kırmızı yüz kız,
Yer altındasınız.
Saçları yeryüzünde,
Rengi gök (/yeşil) renginde.

Soğan

Kat kat giysisi var,
Her giysisi aynı kâğıt,
Mutfakta yeri var,
Soyunmaz kış ve yaz.
Kat kat giysiyi
Daima giyip oturur.
Giysisini soysan eğer

Ko'zingdan yosh keltirar (304: 2417)

Qizil bukach xumdonda,

Kokillari maydonda.

O'zidir katta savat,

Choponi qavat-qavat (304: 2418)

Pak-pakana bo'yi bor,

Yetti qavat tuni⁸⁸ bor,

Kimki uni yechtirsar,

Ko'zlaridan yosh oqar (304: 2419)

Ustidagi ko'ylagi,

Xuddi qog'ozga o'xshar,

To'g'rasang jahli chiqib,

Ko'zingni darrov yoshlar (304: 2420)

Qavat-qavat ko'ylagi,

Tuproq uning yuragi.

Bahorda ko'm-ko'k bo'lar,

Kuzda shiraga to'lar.

U bilan ovqat ta'mi —

Mazali. Topping nomin. (304: 2421)

Qavat-qavatdir to'ni,

Fe'li yomondir uning,

Yechsang agar to'nini,

Yig'latadi, bil shuni (304-305: 2422)

Cho'zib ko'm-ko'k naychasin,

Bahramand suv, havodan.

Dum-dumaloq tanini,

Semirtirar hammadan.

Xohi suyuq, xohi quyuq

Oshga beradi (ta'm) ... (305: 2423)

Gözünden yaş akıtır.

Kızıl bükülü sürahide,

Kâkülli meydanda

Özüdür, büyük sepet,

Kaftanı kat kat.

Pek kısa boyu var,

Yedi kat giysisi var,

Kim ki onu soysa,

Gözlerinden yaş akar.

Üstündeki gömleği,

Aynı kâğıda benzer,

Doğrasan kızar,

Gözünü hemen yaşlar.

Kat kat gömleği,

Toprak onun yüreği.

Baharda yemyeşil olur,

Güzde özsuyla dolar.

Onunla öğün yemeği

Lezzetli. Bulun adı nedir?

Kat kattır giysisi,

Huyu yamandır onun,

Soysan eğer giysisini,

Ağlatır, bil bunu.

Ayırın yemyeşil borusunu,

Hisseli sudan, havadan

Yusyuvarlak tenini

Semirtir hep.

İster su, ister kuyu

Aşa verir (tat)...

⁸⁸ to'ni olarak düzeltilmeli.

Kartoshka:

Bir nechtdan ko'zi bor,
 Olma kabi yuzi bor.
 Pishgach, kovlab olinar,
 Qop-qanorga solinar.
 Undan ro'zg'or farovon,
 Kolxoz yeri bunga kon (305: 2424)
 Makonidir dalalar,
 Yer tagida bolalar (305: 2425)

Sholg'om:

Koptok emas dumaloq,
 To'nini yechsa ichi oq.
 Qizil, sariq to'ni bor,
 Sichqon kabi dumi bor (305: 2426)
 Yum-yumaloq, oy emas,
 Sap-sarig'u —moy emas,
 Dumi ham bor, toy emas (305: 2427)
 Dumi bor, sichqon emas,
 Dumaloqqina, koptok emas.
 Rangi sariq, shaftolimas.
 Qani, toping-chi, bu nima? (305: 2428)

Lavlagi:

Ko'rsang xuddi otquloq,
 Chorvamizga yem-tomoq,
 İldizi bir pud kelar,
 Undan shakar, qand qilar (305-306: 2429)

Turp:

Lavlagidan katta emas,
 Sabzilardan oshga solmas.
 Osh bo'lmasa yenilmas,
 Oshga qo'shib yemay bo'lmas (306: 2430)

Patates

Bir kaç tane gözü var
 Elma gibi yüzü var.
 Olgunlaşınca eşip alınır,
 Torbaya çuvala yerleşir.
 Ondan ev (geçimi) bereketli
 Çiftlik yeri buna kaynak.
 Mekânıdır ovalar,
 Yer altında balalar.

Şalgam

Yop değil yuvarlak,
 Giysisini çıkarsa içi ak.
 Kızıl, sarı giysisi var,
 Sıçan gibi kuyruğu var.
 Yusuvarlak, ay değil,
 Sapsarı ama yağ değil,
 Kuyruğu da var, tay değil.
 Kuyruğu var, sıçan değil.
 Yusuvarlak, top değil.
 Rengi sarı, şeftali değil.
 Haydi, bulun! Bu nedir?

Pancar

Görsen aynı at kulağı
 Hayvanlarımıza yem yemek
 Kökü bir pud gelir,
 Ondan şeker, kant yapılır.

Turp

Pancardan büyük değil,
 Havuçgillerden aşı katılmaz.
 Aş olmazsa yenmez,
 Aşla beraber yemeden olmaz.

Karam:

Qator turar egatda,
 Saf tortib kichik-katta.
 Ser vitamin, to'ni qat-qat
 Xomligini yema faqat (306: 2431)
 Qavat-qavat ko'ylagi bor,
 Tugmasi yo'q (306: 2432)
 Yashab yetmish yetti kun,
 Kiyar yetmish yetti to'n,
 Kuzda uzib olinar
 Ovqatlarga solinar (306: 2433)
 Aytay sizga topishmoq:
 Globusdek yumaloq,
 Atir guldek ochilgan,
 Yaproq'i keng, sochilgan.
 Qavat-qavat to'ni bor,
 Elda topgan e'tibor (306: 2434)
 Ko'k to'ni bor qavat-qavat.
 Gohi bo'lar boshi savat.
 Sho'rvaga u fayzdir har on,
 Topping ne u, Salim, Matchon? (306: 2435)

Bodring:

Pishmagani maza,
 Pishgani bemaza (306: 2436)
 Eshigi, oynasi yo'q,
 Hujrada mehmon to'liq (306: 2437)
 Erta bahor ekamiz,
 O'zi ko'm-ko'k ham silliq,
 Archib tuzlab yesangiz,
 Juda muzdek ham suvlik (307: 2438)

Lahana

Dizi dizi durur (bir) arkta,
 Dizilip kùçùk büyük.
 Vitaminli, giysisi kat kat
 Olgunlaşmamışını yeme fakat.
 Kat kat gömleği var,
 Düğmesi yok.
 Yaşar yetmiş yedi gün,
 Giyer yetmiş yedi giysi,
 Güzün kökünden alınır
 Yemeklere yerleşir.
 Sorayım size bilmece:
 Yerküre gibi yuvarlak
 Kokulu gül gibi açılan,
 Yaprığı geniş, saçılan.
 Kat kat giysisi var,
 İlde bulur itibar.
 Gök giysisi var kat kat.
 Bazen olur başı sepet.
 Çorbaya o feyiz her an,
 Bilin nedir, Selim, Metçan?

Salatalık

Pişmemişi lezzetli
 Pişeni lezzetsiz.
 Kapısı, penceresi yok,
 Odada misafir dolu
 Erken ilkbaharda ekeriz
 Özü yemyeşil hem parlak.
 Soyup tuzlayıp yeseniz
 Pek buz gibi hem sulu.

Pomidor:

Qizil rangda tuguncha,
 İchi to'la kulchacha (307: 2439)
 Men ko'rdim qiziq olma,
 Oq emas, qizil olma.
 Daraxtda pishmas biroq,
 O'zi olmadan yumshoq.
 İchi to'la qizil suv,
 Egatlarda pishar u (307: 2440)
 Ko'chatı ko'm-ko'k,
 Guli sap-sariq,
 Mevasi qip-qizil,
 Odamga oziq (307: 2441)
 Polizda yashil palak,
 Mevasi bilqillaydi.
 Misli qizil anordek,
 Qozonda qilpillaydi (307: 2442)
 Uni bilmas kishi yo'q,
 Hamma ko'rishar baham.
 Uychalari berk, qator.
 Na handalak, na anor,
 Pishsa rangi qip-qizil,
 Yesang rohat topar dil ... (307: 2443)

Baqlajon:

Ko'k xalta,
 İchi paxta (307: 2444)
 Jigar emas, jigarrang,
 Bodring singari tarang (307: 2445)

Garmdori:

Bag'ri yonadi lov-lov,
 İchida bordir olov.

Domates

Kızıl renkte düğümcük,
 İçi dolu külçecik.
 Ben gördüm ilginç (bir) elma,
 Ak değil, kızıl elma.
 Ağaçta olmaz ama,
 Özü elmadan yumuşak.
 İçi dolu kızıl su,
 Arklarda olgunlaşır o.
 Fidanı yemyeşil,
 Çiçeği sapsarı,
 Meyvesi kıpkırmızı,
 İnsana azık.
 Tarlada yeşil filiz,
 Meyvesi supsuludur.
 Aynı kızıl nar gibi,
 Kazanda fokurdar.
 Onu bilmeyen kimse yok,
 Herkes paylaşmayı bilir.
 Odaları sıkı, katar
 Ne kavun ne nar,
 Olgunlaşsa rengi kıpkırmızı
 Yesen rahat, bulur dil.

Pathcan

Gök (/mor) torba,
 İçi pamuk
 Ciğer değil, ciğer renk (/kestane renk)
 Salatalık gibi gerilmiş deri.

Kırmızıbiber

Bağrı yanar lav lav,
 İçinde vardır alev,

Berolmayсан hach bardosh,
 Ko'zingdan chiqarar yosh.
 Tekizsang til uchiga,
 Tan berasan kuchiga.
 Gapni aytsang ochig'in,
 Chiqib turar achchig'i... (308: 2446)
 Hidlay desam gul emas,
 Yeyishga ovqat emas.
 Yuzing kabi qip-qizil,
 Yeyman deb qilma hazil (308: 2447)

Qo'ziqorin:

Quyganda jala,
 Yerdan bir gala
 Chiqar soyabon,
 Turar yonma-yon (308: 2448)
 Yomg'irdan so'ng chiqadi,
 Cho'tir qalpoq kiyadi.
 Quyoshni yoqtirmaydi,
 Shamolni chaqirmaydi (308: 2449)
 Ildizi bor, shoxi yo'q,
 Poyasi bor, bargi yo'q,
 Qalpog'i bor, qo'li yo'q,
 Mevasi bor, doni yo'q,
 Tuzlab, qovirib yeyilar,
 Oti nedir, kim bilar (308: 2450)

4.2.21. Oziq-Ovqatlar: Yemek ve yiyecekler

Un:

Qor emas-ku, qordan oq,
 Uyingda bor, ko'rib boq (309: 2451)

Non:

Göstermezsen hiç sabır,
 Gözünden akıtır yaş,
 Değdiren dil ucuna,
 Takdir et gücünü.
 Sözünü etsen açıkça
 Çıkıp durur acısı...
 Kokuyor desem gül değil,
 Yemek (istesem) yemek değil.
 Yüzün gibi kıpkırmızı,
 Yerim deyip kandırma!

Mantar

Döküldüğünde jale,
 Yerden bir sürü
 Çıkar güneşlik,
 Durur yan yana.
 Yağmurdan sonra çıkar.
 Çalık kalpak giyer.
 Güneşi beğenmez.
 Rüzgârı çağırılmaz.
 Kökü var, dalı yok,
 Sapı var, yaprağı yok,
 Kalpağı var, eli yok,
 Meyvesi var, tohumu yok
 Tuzlayıp kavurup yenilir,
 Adı nedir, kim bilir?

Un

Kar değil ama kardan ak
 Evinde var, görüp bak!

Ekmek

Xom kiradi ichkariga,
 Pishib chiqar tashqariga,
 Dasturxonin bezab, doim,
 Darmon bo'lar yosh, qariga (309: 2452)

Tuz:

O'zi qattiq, tosh emas,
 Inson usiz yashamas,
 Lazzat berar taomga,
 Ovqat usiz tatimas (309: 2453)
 Usiz ovqat, ovqat emas (309: 2454)
 Shakar kabi oq mayda,
 Ta'mini ko'r, shirinmas.
 U bor har coy, har uyda,
 Usiz ovqat qilinmas (309: 2455)

Sut:

O'zi suyuq, rangi oq,
 Qilsang bo'lar totli yog' (309: 2456)
 Oppoq bo'lib, qor emas,
 Suyuq bo'lib, suv emas.
 Shirin bo'lib qand emas,
 Qani toping bu nima? (310: 2457)

Sariyog' :

Sarig'-ku, oltin emas,
 Erir, biroq, qor emas (310: 2458)

Suzmaqurut:

Qattiq, nordon, tusi oq,
 Yong'oq kabi yumaloq (310: 2459)

Qand:

Qordan oppoq,
 Qattiq biroq.
 Choyga solsa,

Ham girer icheriye,
 Pişip çıkar dışarıya,
 Sofrayı bezeyip daima
 Çare olur gence, yaşlıya.

Tuz

Kendi katı, taş değil,
 İnsan onsuz yaşamaz,
 Tat verir yemeğe,
 Yemek onsuz tadılmaz.
 Onsuz yemek, yemek değil.
 Şeker gibi ak ufak,
 Tadına bak, şirin değil.
 O var her yerde her evde,
 Onsuz yemek yapılmaz.

Süt

Özü sulu, rengi ak,
 Yapsan olur tatlı yağ.
 Apaktır, kar değil,
 Sıvıdır, su değil,
 Şirindir, şeker değil
 Haydi, bulun bu nedir?

Tereyağı

Sarı ama altın değil
 Erir, fakat kar değil.

Lor

Sert, ekşi, rengi ak,
 Ceviz gibi yuvarlak.

Küp şeker

Kardan apak,
 Katı fakat.
 Çaya atılsa,

Erir shu choq (310: 2460)

Shakar:

O‘zi oppoq, qor emas,

Non bo‘lmaydi, un emas (310: 2461)

Konfet:

Yechib qog‘oz po‘stini,

Topdim bolning do‘stini (310: 2462)

Xo‘rozqand:

Xo‘roz desam qand,

Qand desam xo‘roz (310: 2463)

Choy:

Qaynoq suvga tushsa u,

Yoziladi namlanib.

Xushbo‘y hidlar chiqarar,

Maza berar damlanib (310: 2464)

Avval rosa qaynaydi,

So‘zlashgandek sayraydi.

Goh sovutib, goh issiq

Ichgan kishi yayraydi (311: 2465)

Morojniy:

Qorday oppoq,

Tishlasang chiqar buloq (311: 2466)

Sovug‘i bor, emas qor,

Oppoq hech kim demas qor (311: 2467)

Erir o an.

Şeker

Özü apak, kar değil,

Ekmek olmaz, un değil.

Şeker (/Bayram şeker)

Soyup kâğıt kabuğunu,

Buldum balın dostunu.

Horoz şeker

Horoz desem şeker,

Şeker desem horoz.

Çay

Kaynar suya düşse o,

Süzülür ıslanıp.

Güzel kokular yayar,

Tat verir demlenip.

Önce çok kaynar,

Sohbet eder gibi şakır.

İster soğutup ister sıcak

İçen kişi keyif alır.

Dondurma

Kar gibi apak,

Isırsan çıkar kaynak.

Soğuğu var değil kar,

Apak, hiç kimse demez kar.

4.2.22. Kiyim-Kechak ve Tikish Asboblari: Giyim ve dikiş gereçleri

Kiyim:

Yursang yuradi,

Chopsang chopadi.

Barchada bo‘ladi,

Tanni istadi (312: 2468)

Giyim

Yürüsen yürür,

Koşsan koşar.

Herkeste olur,

Teni ister.

Pal'to:

Matoda qush tavaqa,
 Ajab yashik yasarlar.
 Oldiga qush qatorlab
 Suyak qulf osarlar (312: 2469)

Do'ppi:

Yarim dunyo, yarim shar,
 Gullab boshimda yashnar (312: 2470)
 To'rt yonida to'rtta oy,
 Boshimga berar chiroy (312: 2471)

Shlapa:

O'zi somon, mol emas,
 Hech buyumdan kam emas.
 Issiqda berar soya,
 Bir kishi-chun kifoya (312: 2472)

Etik:

Bir tug'ishgan ikki yigit,
 Bo'ylari kelar tizdan,
 Qalmaydi sizdan, bizdan,
 Saqlaydi qordan, muzdan (313: 2473)

Botinka:

Bog'lab qo'ysang yuradi,
 Yechib qo'ysang turadi (313: 2474)
 Biz xuddi tug'ishgan aka-ukaday,
 Hamisha ikkimiz birga yuramiz.
 Nonushta vaqtida stol ostida,
 Karavot ostida turamiz tunda (313: 2475)

Kalish:

Tagida g'ij-g'ij tishi,
 Ustida og'zi.
 Ichida qizil ko'ylak,

Palto

Kumašta kuş tabaka,
 Harika kutu düzerler.
 Önüne kuş sıralayıp
 Kemik kilit asarlar.

Takke

Yarım dünya, yarım balon,
 Çiçeklenip başımda parlar.
 Dört yanında dört ay,
 Başıma verir güzellik.

Şapka

Özü saman, mal değil,
 Hiçbir şeyden eksik değil.
 Sıcakta verir gölge,
 Bir insan için kâfi.

Çizme

İkiz kardeş, iki yiğit,
 Boyları olur dizde,
 Kalmaz sizde bizde,
 Saklar kardan buzdan.

Bot, çizme

Bağlayıp bıraksan yürür,
 Çözüp bıraksan durur.
 Biz aynı karından ağabey kardeş
 Hep ikimiz birlikte yürürüz.
 Kahvaltı vaktinde masa altında,
 Akşam vaktinde dururuz yatak altında.

Lastik ayakkabı

Altında top top dişi,
 Üstünde ağzı.
 İçinde kırmızı gömlek,

Qop-qora yuzi (313: 2476)

Qo'iqop:

Besh og'ayni qo'rasi bir

Xonasi boshqa (313: 2477)

Besh barmog'i bor,

Tirnog'i yo'q (313: 2478)

Dastro'mol:

Bo'yi bilan eni teng,

Guli bor bir burchakda (313: 2479)

Tengdir bo'yi va eni,

Toza tutadi seni.

Guli bor bir burchida,

Bo'lar har, o'quvchida.

Uning coyi-chi cho'ntak,

Tozalikka u kerak (313: 2480)

Oppoq o'zi, to'rt burchak,

Turar coyidir cho'ntak (314: 2481)

Tugma:

Birlashtirib kiyimni,

Issiq tutadi bizni (314: 2482)

O'zi bo'lar yumaloq,

Rangi har xil: qora, oq...

Yaqin do'sti ip-igna,

O'quvchi busiz yurma (314: 2483)

Taroq:

Vaqt bilan soch tishlar,

Oynaga qarab ishlar (314: 2484)

Og'zi yo'g'u tishi bor

Boshimizda ishi bor (314: 2485)

Og'zi yo'q, ko'rsang qator,

Milki to'la tishi bor.

Kapkara yuzi.

Eldiven

Beş arkadaş ahır bir

Hanesi başka.

Beş parmağı var,

Tırnağı yok.

Mendil

Boyu ile eni denk,

Çiçeği var bir köşede.

Denktir boyu ve eni,

Taze tutar seni.

Gülü var bir köşesinde,

Olur her öğrencide.

Onun yeridir cep,

Tazeliğe o gerek.

Apak kendi, dört köşe,

Durma yeridir cep.

Düğme

Birleştirirp giyimi,

Sıcak tutar bizi.

Özü olur yuvarlak,

Rengi her çeşit: kara, ak...

Yakın dostu iğne ip,

Öğrenci onsuz yürüme!

Tarak

Vaktiyle saç dişler,

Aynaya bakıp işler.

Ağzı yok ama dişi var,

Başımızda işi var.

Ağzı yok, görsen katar,

Kenarında dolu dişi var

Yonimizda yuradi,
Ozodalik ishi bor (314: 2486)

Qaychi:

Barmoqlarga tarmashgan,
Yemishi mayin latta.
Tikish, bichish ishlarda
Hisobsiz juda katta (314: 2487)
Bor edi ikki pichoq,
Birga turishar har choq,
Qilgan ishlari yaxshi,
Agar yurishsa qarshi
Shundagina ish bitar,
Bichiqchi kiyim bichar... (314: 2488)

İgna:

O'zi po'latdan barchaga kerak,
Dumining uzunligi misli terak (314: 2489)
Jajji soldatcha o'zi,
Faqat bittadir ko'zi.
Tikuv ishiga yarar,
Qatim-qatim ip yamlar (315: 2490)
Orqaga borar u, olg'a borar,
Kokili ketida sudralib yurar.
O'zi hamma uchun tikadi kiyim,
Yalang'och yashaydi, libos ko'rmaydi
(315: 2491)
Do'stimning bo'yi yetgan,
Yalqovdir o'ta ketgan.
İshlamas o'z-o'zidan,
İp o'tkazib ko'zidan,
Boshlasangiz ish qilar,
O'rgatib sizga hunar... (315: 2492)

Yanımızda yürür.
Tertipli işi var.

Makas

Parmaklara tırmanan,
Yiyeceği ince toz bezi.
Dikme biçme işlerinde
Hesapsız çok büyük.
Var idi iki bıçak,
Birlikte dururlar hez zaman
Yaptığı işleri yahşı,
Eğer yürüseler karşı
Buncacık iş biter,
Terzi giysi biçer.

İğne

Özü çelikten, herkese gerek,
Kuyruğunun uzunluğu kavak gibi.
Ufak askercik özü,
Fakat birdir gözü.
Dikme işine yarar,
Kat kat ip yutar.
Arkaya gider o öne gider
Kâkülü arkasında sürünüp yürür.
Kendi herkes için diker giyim,
Çıplak yaşar, elbise görmez.

Dostumun boyu yeter,
Tembelden öte tembel
İşlemez kendiliğinden,
İp geçirip gözünden
Başlasanız iş tutar,
Gösterip size hüner...

Angishvona:

Bir chuqurda ming chuqur,
Chuqurni igna cho'qir (315: 2493)

Ko'zoynak:

Buvinnda bor bir chiroq,
Yonib turmaydi biroq,
Ish tikar bo'lsa buvim,
Ta'qib oladi har choq (315: 2494)

Tikish mashinasi:

Bir tishi bor tishlaydi,
Tishlaganda kishnaydi.
Kishnab, kishnab ishlaydi,
Ishlab ko'nglin xushlaydi (315: 2495)
Chevarlarga kerak doim,
Ishlatishar: opam, oyim.
Ipni sarflab, yurar "g'iz-g'iz",
Yo'llarida qoldirar iz (315: 2496)
Katta maydon chetidan,
Asta yayov ketadi.
Yetib borgan manzilga,
Sizga ko'ylak bitadi (315-316: 2497)

Santimetr:

Yuzta aka-uka,
Hammasi baravar.
Qani o'ylab toping-chi,
Kim ekan o'zi bular (316: 2498)

Zont:

Hassali qalpog'im bor,
Yomg'ir yoqqanda darkor. (316: 2499)
Ustuni bor, tomi bor,
Uy emas, ayvon emas.

Yüksük

Bir çukurda bin çukur,
Çukuru iğne vurur.

Gözlük

Ninemde var bir ışık,
Yanıp durmaz ama,
Kumaş diker olsa ninem
Takar her zaman.

Dikiş makinesi

Bir dişi var dişler,
Dişlediğinde kişner.
Kişneyip kişneyip çalışır,
Çalışıp mutlu eder (/gönlü hoş eder)
Terzilere gerek daima,
İşletirler; ablam, annem.
İpi kullanıp gider "giz-giz"
Yollarında bırakır iz.
Büyük meydan kenarından,
Yavaş yavaş gider.
Ulaştığında menzile,
Size gömlek biter.

Santimetre

Yüz ağabey kardeş
Hepsi beraber.
Hadi düşünüp bul!
Kim imiş özü bunların.

Sundurma

Sopalı kalpağım var,
Yağmur yağdığında gerek.
Direği var, çatısı var,
Ev değil, eyvan değil.

Yomg'ir yog'sa, yog'sa qor,
İshlaru hordim demas (316: 2500)

Cho'tka:

Ming tishi bor qayiqcha,
Chang-to'zonni yoqtirmas.
Kiyimingda ko'rsa chang,
İshga tushar jim turmas (316: 2501)
Suv, ko'piksiz tozalayman usti boshim,
Sovun emas, qo'limdagi nima, Hoshim.
(316: 2502)

Bir sirpanib, kiyimdan
Olib ketadi gubor,
O'zi kichik bo'lsa ham,
Yuzlab oyoqlari bor (316: 2503)

Yağmur yağsa, yağsa kar,
Çalışır o, yorulduğum demez.

Fırça

Bin dişi var kayıkçık,
Tozu toprağı sevmez.
Giysisinde görse toz.
İşe koyulur sessizce, durmaz.
Susuz köpüksüz üstümü başımı temizlerim.
Sabun değil, elimdeki nedir, Haşim?

Bir kayarım giysiden
Çıkıp gider toz,
Özü küçük olsa da
Yüzlerce ayağı var.

4.2.23. Uy, Jihozlar va Xo'jalik Asboblari: Ev alet ve gereçleri)

Uy:

Usti berk, tagi berk, atrofi devor,
Qishda ham, yozda ham odamni yutar
(317: 2504)

Eshik:

Qishin-yozin bir yo'ldan yurgani-yurgan,
Lekin xonaga hatlab kira olmaydi (317:
2505)

Kelsangiz ham, ketsangiz ham har zamonda
Qo'l berishni, yo'l berishni qilmas kanda
(317: 2506)

Eshik tutqichi:

Bir soqchi bor, turadi ostonada,

Ev

Üstü kapalı, altı kapalı, etrafı duvar
Kışın da yazın da insanı yutar.

Kapı

Kışın yazın bir yoldan gitmek için gidilen
Ama eve atlanıp girilmez.

Gelseniz de gitseniz de her zaman,
El verişi yol verişi terketmez.

Kapı kolu

Bir bekçi var, durur girişte,

Bir qo‘li ko‘chada, bir qo‘li xonada (317: 2507)

Kalit:

O‘zi barmoqday cho‘pdir,
Ammo, hunari ko‘pdir...
Qulog‘ini burasang,
Oyog‘i otlanadi.
Eshik tabaqalari,
Darrov bog‘lanadi (317: 2508)

Deraza oynasi, romi:

Qo‘lim bor katta-kichik,
Lekin u hamisha tik.
Yog‘ochdir qirg‘oqlari,
Kun nuri irmoqlari.
Suvi hech chayqalmaydi,
Tosh qo‘ysangiz botmaydi (317-318: 2509)

Deraza oynasi:

Qumdan yasalgan muzim,
Uyimni issiq tutar (318: 2510)
Quyosh o‘tar bermalol,
Oy ham o‘tar bermalol.
Sen bilan men o‘tolmay,
Hayron bo‘lib qoldik lol (318: 2511)

Pechka:

Yozda qishlaydi,
Qishda ishlaydi (318: 2512)
Bahor, yoz, kuz qishlaydi,
Qish paytida ishlaydi (318: 2513)
Harorat-la ishlaydi,
U faqat qishda.

Bir kolu sokakta, bir kolu evde.

Kilit

Özü parmak kadar çöptür,
Ama hüneri pektir.
Kulağını bükersin,
Ayağı hazırlanır.
Kapı tabakaları,
Hemen bağlanır.

Pencere camı, çerçevesi

Kolu (/elim) var büyük küçük,
Lakin o hep dik.
Ağaçtır, kıyıları,
Gün ışığı, ırmakları.
Suyu hiç dalgalanmaz,
Taş koysanız batmaz.

Pencere camı

Kumdan yapılmış buzum,
Evimi sıcak tutar.
Güneş geçer serbestçe,
Ay da geçer serbestçe
Seninle ben geçemedim,
Hayran olup kaldık lâl.

Soba

Yazda kış uykusuna yatar,
Kışta iş tutar.
İlkbahar, yaz, güz kış uykusuna yatar,
Kış vaktinde iş tutar.
Hararetle çalışır,
O yalnız kışın.

Bahor, yoz va kuzda-chi
Hordiq olishda (318: 2514)

Pechka mo'risi:

Bir tuynuk bor but-butun,
Qishda chiqar undan tutun (318: 2515)

Tarnov:

O'zi oriq,
Qorni yoriq (318: 2516)

Qulf:

Uyingda doim soqchi,
Ochmasdan kirib boq-chi (318: 2517)
Joni yog'u uy poylar (318: 2518)
Posbonidir u uyning,
Ko'zi, tili yo'q uning (319: 2519)

Umival'nik

Mixlagan qulog'idan,
Suv quyar oyog'idan (319: 2520)

Dush:

Burasangiz qulog'in,
Kumush kabi dur sochar,
Toza qilib tanangiz,
Bahridilingiz ochar (319: 2521)
İstasangiz issiq yomg'ir,
İstasangiz sovuq yomg'ir,
Bir murvatni burasangiz,
To'xtab qolar, qiziq yomg'ir (319: 2522)

Stol:

Oyoqlari to'rttadan,
Doim turar o'rtada.
Tutgani nozu ne'mat,
Xizmatkor u beminnat (319: 2523)

İlkbahar, yaz ve güzde hem
Dinlenmede.

Soba borusu

Bir pencere var büsbütün
Kışın çıkar ondan tütün.

Su yolu

Özü arık,
Karnı yarık.

Kilit

Evinde daima bekçi,
Açmadan girip bak ki!
Canı yok ama ev bekler (/gözler)
Bekçisidir o evin,
Gözü, dili yok onun.

Lavabo

Çivilemiş kulağından,
Su döker ayağından.

Duş

Bükerseniz kulağını,
Gümüş gibi inci saçar,
Tazeleyip teniniz,
Derya gönlünüz açar.
İsteseniz sıcak yağmur,
İsteseniz soğuk yağmur,
Bir cıvatayı (/vidayı) çevirseniz
Durup kalır, tuhaf (/ilginç) yağmur.

Masa

Ayakları dörder,
Daima durur ortada.
Tuttuğu yiyecek ve içecek
Hizmetkâr, minnetsiz.

Stul:

Yelkasi bor, boshi yo'q.

Oyog'i bor, qo'li yo'q (319: 2524)

Karavot:

Hilkillaydi, hilkillaydi,

Chiqib yotsam, silkillaydi (319: 2525)

Ko'zgu:

Men bo'lmasam, o'g'il-qizlar

Ko'rolmasdi o'z yuzini.

Boshqalarni ko'rgan ko'zlar,

Ko'rolmasdi o'z-o'zini (319: 2526)

Suvdan tiniq,

Toshdan qottiq,

Yaxday silliq,

Topsang, agar,

Qilar qulluq (320: 2527)

Qaraganga qaraydi,

Xuddi o'ziday bo'lib.

Soch tarasa taraydi,

Kim bo'lsa taqlid qilib (320: 2528)

Juda tiniq suv kabi,

Yaraqlaydi ko'zingga.

Qanday bo'lsa shu holda,

Ko'rinasan ko'zina (320: 2529)

Tiniqligi suvga o'xshar,

Neki boqsa, aksi tushar,

O'zi qattiq, temir emas,

Qo'zg'atsangiz qimir etmas (320: 2530)

Soat:

Yuki bo'lsa yuradi,

Yuki bo'lmasa turadi (320: 2531)

Sandalye

Omuzu var, boshi yok,

Ayağı var, eli yok.

Sedir

Sallanır sallanır,

Çıkıp yatsam sarsılır.

Ayna

Ben olmasam oğullar kızlar

Göremez kendi yüzünü

Başkalarını gören gözler,

Göremez kendi kendini.

Sudan berrak,

Taştan katı,

Buz gibi şeffaf,

Bilsen eğer,

Yapar kulluk.

Bakana bakar,

Tıpkı kendi gibi olur.

Saç tarasa, tarar

Kim olsa taklit kılar.

Çok berrak su gibi,

Işıldar gözüne

Hangi hâlde olursa olsun

Görünürsün gözüne.

Berraklığı suya benzer,

Her nasıl baksa aksi düşer,

Kendi katı, demir değil,

Kaldırsanız hareket etmez.

Saat

Yükü olsa gider,

Yükü olmasa durur.

Tili yo‘q, oyog‘i yo‘q,
 Hisoblaydi, yuradi.
 Kecha-kunduz yursa ham,
 U bir joyda turadi (320: 2532)
 Ikki jajji tili bor,
 Joni yo‘q-ku, dili bor.
 Bir yerda kulib tura,
 Tinmayin sada urar.
 Qani toping nima bu?
 Bizga kerak juda u (320: 2533)
 O‘zi ming xil,
 So‘zi bir xil (320: 2534)
 Sazovor zo‘r ta‘rifga,
 Nomi jo to‘rt harfga:
 Cho‘t qoqadi erta-kech,
 Ortga qarab yurmas hech (320-321: 2535)
 Oyog‘i yo‘q, ammo yuradi,
 Og‘zi yo‘q, ammo aytadi,
 Qay vaqtda uxlashni,
 Qay vaqtda turishni,
 Qay vaqtda yotishni (321: 2536)
 Sutkamiz hisobchisi,
 Dam olmoqni bilmas hech.
 Tokcha, devor, qo‘lda u,
 Cho‘t qoqadi erta-kech (321: 2537)
 Tokchada uning joyi,
 Meni uyg‘otar doim.
 Yursa hamki, erta-kech,
 Joyidan jilmaydi hech (321: 2538)
 Tik-tik urib turadi,
 Bir me’yorda yuradi (321: 2539)

Dili yok, ayağı yok,
 Hesaplar, yürür
 Gece gündüz gitse de
 O bir yerde durur.
 İki küçük dili var,
 Canı yok ama dili var
 Bir yerde gülüp durur,
 Durmadan söylenir.
 Haydi bulun nedir bu?
 Bize çok gerektir o.
 Özü bin çeşit,
 Sözü bir çeşit.
 Layık güçlü tarife
 Adı sığar dört harfe
 Sayar vurur sabah akşam,
 Geriye doğru gitmez hiç.
 Ayağı yok, ama yürür,
 Ağzı yok, ama konuşur,
 Hangi vakitte uyumayı
 Hangi vakitte kalkmayı
 Hangi vakitte yatmayı.
 24 saatimiz (/bir günümüzün) hesapçısı
 Nefes almayı bilmez hiç.
 Rafta, duvarda, elde o,
 Sabah akşam sayar vurur.
 Rafta onun yeri
 Beni uyandırır daima
 Hareket etse hem sabah akşam,
 Yerinden kımıldamaz hiç.
 Tık tık vurup durur,
 Bir ölçüde gider.

Mehnat qilib tolmaydi,
 Sira orom olmaydi (321: 2540)
 Hamma vaqt chiq-chiq deydi,
 Ish vaqting bo'ldi deydi (321: 2541)
 Qo'l-oyog'i yo'q, yuradi,
 Urib turar yuragi,
 Har kuni uning qulog'in
 Dadajonim buraydi (321: 2542)
 Ketaveradi, ketaveradi,
 Kecha-kunduz uqlamaydi.
 Kasal bo'lsa to'xtaydi (321: 2543-2544)

Gaz:

Yer tagida yo'li bor
 Ustida po'lat to'ni bor
 Shamoldan tez yeladi,
 Buxorodan keladi (321: 2545)
 Yerdan chiqib pilikday,
 Biram maza ilikday.
 Osh pishirar sizlarga,
 Dono, Ra'no qizlarga.
 Kuli ham yo'q, o'tinsiz,
 Sassig'i yo'q, tutunsiz... (322: 2546)
 Yonsa tutun chiqmaydi,
 Hech yerga gard yuqmaydi,
 Bas, gugurt chaqsang faqat,
 Qaynar choy, pishar ovqat.
 O'chgandan so'ng qolmas kul,
 Topping nima ekan ul (322: 2547)

Qozon:

Jismi po'lat, yarim shar,
 Tagida olov yonar (322: 2548)

Çalışır; yorulmaz,
 Asla dinlenmez.
 Her zaman tık tık der,
 İş vaktin geldi der.
 Kolu ayağı yok, yürür,
 Atıp durur yüreği,
 Her gün onun kulağını
 Babacığım çevirir.
 Gidiverir, gidiverir.
 Gece gündüz uyumaz.
 Gevşek olsa durmaz.

Doğal gaz

Yer altında yolu var,
 Üstünde polat giysisi var
 Rüzgârdan tez eser,
 Buhara'dan gelir.
 Yerden çıkıp fitil gibi
 O kadar tatlı ilik gibi
 Aş pişirir sizlere,
 Akıllı, güzel kızlara.
 Külü de yok odunsuz,
 Kokusu yok, dumansız.
 Yandığında duman çıkmaz,
 Hiçbir yere toz bulaşmaz,
 Yeterli kibrit çaksan fakat
 Kaynar çay, pişer yemek.
 Söndükten sonra kalmaz kül,
 Bulun ne imiş o?

Kazan

Cismi çelik, yarım küre,
 Dibinde ateş yanar.

Separator:

Ajoyib bir qozoncha,
Suyganiga sut berar,
Yoqqaniga yog' berar (322: 2549)

Samovar:

Bir kattakon qushim bor,
Stol ustida o'tirar,
Dumini tokka ulansa,
Yoqimli ovoz chiqarar (322: 2550)
Qornida o'ti,
Sayraydi xuddi to'ti,
Yozda issiqdan saqlar,
Qishda sovuqdan (322: 2551)
Pechka emas, bordir cho'g'i,
Qush emas-ku, bor tumshug'i,
O'ngda, chapda qulog'i bor,
To'rtta kichik oyog'i bor.
Ichgan odam ko'p yayraydi (322: 2552)
Katta ko'lning o'rtasida o't yonar (323: 2553)
U biz bilan o'tirsa
Osti po'lat ko'rpacha.
Yuragida o't yonar,
Tag'in demang pechkacha.
Mehmon kelsa mehmondo'st,
Xizmat qilar pishillab.
Ikki qo'lu, to'rt oyoq,
Toping-chi, choydan ho'plab (323: 2554)

Termos:

Sovuqni sovuq saqlar,
Issiqni issiq (323: 2555)

Kaymak ayırma aleti

Acayip bir kazancık,
Sevdiğine süt verir,
Hoşlandığına yağ verir.

Semaver

Bir kocaman kuşum var,
Masa üstünde oturur,
Kuyruğu elektriğe ulansa
Hoş ses çıkarır.
Karnında ateşi,
Öter tıpkı tuti,
Yazın sıcaktan korur,
Kışın soğuktan.
Soba değil (ama) vardır ateşi (közü)
Kuş değil ama var(dır) gagası
Sağda solda kulağı var
Dört de küçük ayağı var
İçen kişi çok keyif alır.
Büyük elin ortasında ateş yanar.

O bizimle otursa,
Altı polat yatak.
Yüreğinde od yanar,
Yine demeyin sobacık
Misafir geldiğinde misafirperver,
Hizmet eder üfleyerek
İki kol, dört ayak
Hadi bil! Çaydan hüpleyerek.

Termos

Soğuğu soğuk saklar,
Sıcığı sıcak.

Primus:

Usti yaltiraydi.

İchi qaltiraydi (323: 2556)

Kerogaz:

Uch pilikli chiroqmas,

Osh pishirar o'choqmas (323: 2557)

Qoshiq:

Kosaga sho'ng'ib qaytadi,

Og'izga borib yetadi (323: 2558)

Pichoq:

O'zi o'tkir, yuzi bor,

Sopida yulduz bor (323: 2559)

Xaltali, g'ildirakli aravacha:

Katta xalta g'altakli,

Kalta xalta katakli (323: 2560)

Dazmol:

Qizdirsang, ishlar,

Kiyim tekislar (324: 2561)

Otash qisqich:

Cho'g'ni tishlaydi,

Og'zi kuymaydi (324: 2562)

O't-olovni tishlaydi,

Og'zi kuyib-pishmaydi (324: 2563)

Choynak:

Oq qushim bor, unda yo'q par,

Tumshug'idan chiqar issiq par,

Engashib u salom berar,

Kim uni tez o'ylab topar (324: 2564)

Tashnalarga xizmatda,

Chinni opam hamisha.

Hurmat uchun munchoqlar,

Gaz ocağı

Üstü parlar,

İçi titrer.

Kerogaz

Üç fitilli ışık değil,

Aş pişirir ocak değil.

Kaşık

Kâseye dalıp çıkar,

Ağza varıp yetişir.

Bıçak

Özü keskin yüzü var

Sapında yıldız var.

Torbalı, tekerlekli arabacık

Büyük torba makaralı,

Küçük torba damalı.

Ütü

Kızdırsan, işler,

Giyim düzler.

Ateş maşası

Ateşi dişler,

Ağzı yanmaz.

Ateşi, alevi dişler,

Ağzı yanıp pişmez.

Çaydan

Ak kuşum var, onda yok tüy,

Gagasından çıkar sıcak buhar

Eğilir, selam verir,

Kim onu tez düşünüp bulur?

Susamışlara hizmette

Haylaz ablam daima

Hürmet için boncuklar

Taqdik biz qo'sha-qo'sha (324: 2565)

Hammomi bor o'rtasida,

Burnida bir teshikcha.

Boshida bor tugmasi,

Bir qo'li bor yonboshda (324: 2566)

O'zi erur ulug'vor,

Jismiga hos bo'yi bor.

Kibr bilmas kamtardir,

Piyolaga mahtaldir (324: 2567)

Piyola:

Beixtiyor lab yalar,

Kishi chanqog'i qonar (324: 2568)

Paqir, suv:

O'zi bir kilo,

Yuki o'n kilo (324: 2569)

Paqir:

Borishda qorni och,

Qo'shiq aytar.

Kelishda qorni to'q,

Yig'lab qaytar (325: 2570)

Chelak:

Ikki opa-singil,

Cho'milguncha yengil,

Cho'milib chiqsa axir,

Bo'ladi ancha og'ir (325: 2571)

Tagi tor,

Usti kang.

Suvga borar

Ikki teng (325: 2572)

Kich-kichkina oy buloq,

Bunda bor ikki quloq.

Taktik biz çift çift.

Hamamı var ortasında

Burnunda bir delikçik.

Başında var düğmesi

Bir eli var yanı başında.

Özüdür muazzam,

Cismine has boyu var.

Kibir bilmez gösterişsizdir,

Kadehe uşaktır.

Kadeh

İstemsiz dudak yalar,

Kişi susaması doyar.

Kova, su

Özü bir kilo,

Yükü on kilo.

Kova

Gidişte karnı aç,

Şarkı söyler.

Gelişte karnı tok,

Yakınıp döner.

Ko'va

İki abla kardeş,

Yıkanıncaya kadar hafif

Yıkanıp çıksa sonra

Olur çok ağır.

Altı dar,

Üstü geniş.

Suya gider

İki denk.

Küpküçücük ay bulak,

Bunda var iki kulak.

Har quloqda oyboldoq,
Suv keltirar zoʻr bilak (325: 2573)

Obkash:

Ikki oʻram sochi bor,
Qotma, qingʻir qanoti.
Yukni yengil qilar,
Yelka minish odati (325: 2574)

Supurgi:

Sochi oʻsgan,
Beli bogʻlangan,
Ifloslikka qarshi
Doim chogʻlangan (325: 2575)
Gul emas bogʻlangan qilib dasta,
Yerni gul qiladi bir nafasda (325: 2576)
Bir boshi bor, ming oyogʻi,
Toza qilar hamma yogʻni (325: 2577)

Tarozi:

Oz qoʻysangiz sol deydi,
Koʻp qoʻysangiz ol deydi (326: 2578)

Hassa:

Keksaga boʻlib hamdam,
Oldinga tashlab qadam (326: 2579)
Oʻzim silliq tayoqman.
Keksalarga oyoqman (326: 2580)

Termometr:

Joni borgan oʻxshar,
Issigʻingni oʻlchar (326: 2581)

Sovun:

Jajji gʻishtchadir oʻzi,
Sogʻliqni koʻzlar koʻzi.
Siz-bizga xizmat etar,

Her kulakta yarim küpe
Su getirir güçlü bilek.

İki kovalı su taşıma aleti

İki örgü saçı var,
Zayıf çarpık(/eğri) kanadı
Yükü hafif kılar,
Omuza biniş âdeti.

Süpürge

Saçı uzanan,
Beli bağlanan,
Kirliliğe karşı
Daima hazırlanan.
Çiçek değil ama bağlanmış deste
Yeri çiçeğe çevirir bir nefeste
Bir başı var bin ayağı,
Temiz kılar her yanı.

Terazi

Az koysanız koy der,
Çok koysanız al der.

Baston

Yaşlıya olup arkadaş,
Öne çıkarıp ayak
Özüm düz değneğim
Yaşlılara ayağım.

Termometre

Canlıya benzer
Isıyı ölçer.

Sabun

Ufak tuğlacıktır özü,
Sağlığı gözler gözü
Size bize hizmet eder,

İshlasa ozib ketar (326: 2582)

Tarkibda ishqori,

Kir ko'ylak vafodori.

Bordir shunday bir siri

İshlar, tugar oxiri (326: 2583)

Atir sovun:

Suv tegsa, kochadi,

Qo'lda ko'pik sochadi...

Qizil, sariq, pushti, ko'k,

U kirmagan eshik yo'q... (326: 2584)

Gugurt:

Yog'ochdan qal'asi bor,

Elikta bolasi bor.

Yoshi ham, bo'yi ham bir,

Oilaga ko'p u zarur (326: 2585)

Uzoq joyda onasi,

Bog'lam, bog'lam donasi.

Oq ko'ylakli, qizil bosh,

Buni toping qoraqosh (326-327: 2586)

Ahil bo'lib yashar doim ellik mard,

Tani yonib, elga qiladi xizmat (327: 2587)

Jajjigina qutida,

oltmish ikki pahlavon.

Vazifasi bir xildir,

Top-chi, qani qahramon (327: 2588)

Jajjigina faner' uy,

Yashikka o'xshar ayni.

Uning ichida yashar,

Yetmish ikki og'ayni (327: 2589)

Kichkina bir uycha bor,

Uning ichida qator

Çalıştıkça zayıflayıp gider.

Karışımında alkali (/baz)

Giyim kuşam vefalısı,

Vardır öyle bir sırrı

İşler tükenir sonuna kadar.

Kokulu sabun

Su değince kaçır,

Elde köpük saçır...

Kızıl, sarı, pembe, yeşil,

Onun girmedığı kapı yok.

Kibrit

Ağaçtan (/odundan) kalesi var,

İki renkli yavrusu var.

Yaşı da boyu da bir,

Aileye pek gerek.

Uzak yerde anası,

Demet demet tanesi.

Ak gömlekli, kızıl baş,

Bunu bul kara kaş!

Dost olup yaşar daima elli mert,

Teni yanıp halka eder hizmet.

Ufak kutuda,

Altmış iki pehlivan.

Vazifesi bir tiptir,

Haydi bul! Nerede kahraman?

Ufak ahşap ev,

Kasaya benzer aynı.

Onun içinde yaşar,

Yetmiş iki arkadaş.

Küçücük bir evcik var,

Onun içinde katar

Soldatlar turishar saf,
 Qani (nima) o'ylab top?! (327: 2590)
 Yog'och uyda tengqur o'rtoq,
 Bizga doim ko'ksin ochar.
 Ishlatsangiz "labbay" deya,
 Qalpog'idan shu'la sochar (327: 2591)

Papiros:

Og'zimda o'txona,
 Yonboshida dutxona (327: 2592)

Ko'mir:

O'zi qora boqsangiz,
 Oqaradi yoqsangiz (327: 2593)

Olov:

Og'zi bilan qorni yo'q,
 Daraxt uning ovqati,
 Birgina daraxt emas,
 Tirik jonning ofati.
 Oziqlansa zo'r g'ayratda ko'char,
 Suv bersang, ko'l bo'lar, o'char (327-328:
 2594)

Tutun:

Bir joydan chiqib o'zi,
 Cho'zilib ketar o'zi (328: 2595)
 Qanoti yo'q uchadi,
 Shamoldan tez qochadi (328: 2596)
 Olovga qo'shila olmas,
 Qochishga izlar chora.
 Insonga nafi tegmas,
 Shul sabab yuzi qora (328: 2597)

Tegirmon:

Kecha-kunduz tinmaydi,

Askerler dizilir saf,
 Hadi (ne(dir)) dushunup bul!
 A'gac (/odun) evde yasit arkada's,
 Bize daima go'gsun'u acar.
 Calistirirsaniz "buyur" der,
 Kalpagindan ı'sık sa'car.

Sigara

A'gzımda od hane,
 Yanıbaşında duman hane.

Kömür

A'gzı kara baksaniz,
 Aydınlanır yaksaniz.

Alev

A'gzı ile karnı yok,
 A'gac onun yeme'gi,
 Yalnız a'gac de'gil,
 Diri (her) canın afeti.
 Doysa gu'c gayret go'cer.
 Su versen go'l olur, so'ner

Duman

Bir yerden cıkıp o'zu,
 Uzanıp gider o'zu.
 Kanadı yok, u'car,
 Ruzga'dan tez ka'car.
 Alevle birleşemez
 Ka'çmaya arar çare.
 İnsana faydası ulaşmaz,
 Bu sebepten yuzu kara.

Değirmen

Gece gu'nduz durmaz,

G'ir-g'ir etib yuradi.

Hızlı hızlı yürür.

O'zi tilda donni yeb,

Kendi dilde taneyi yer,

Bizga oq un beradi (328: 2598)

Bize ak un verir

4.2.24. Hazil va O'yin So'roqlar: Şaka ve oyun soruları

Echki: Keçi

Nima soqoli bilan tug'iladi? (329: 2599) Ne sakalı ile doğar?

Aks-sado: Yankı

Nima hamma tilda ham gapiradi? (329: 2600) Ne her dilde de söylenir?

Soat: Saat

Nima doim o'z o'rnida turadi? (329: 2601) Ne daima kendi yerinde durur?

Suvarak: Hamam böceği

Nimaning mo'ylovi oyog'idan uzun? (329: 2602) Hangi şeyin bıyığı ayağından uzun.

Qo'iqop: Eldiven

Nimaning besh barmog'i boru,

Hangi şeyin beş parmağı var;

Lekin birorta ham tirnog'i yo'q? (329: 2603)

Lakin birinde bile tırnağı yok?

Orqasida ko'zi yo'q: Arkasında gözü yok

Nimaga odam orqaga o'girilib qaraydi? (329: 2604) Neden insan arkasına dönüp bakar?

Umid, reja: Ümit, rica

Odamzodda nima ko'p? (329: 2605) İnsanoğlunda ne çok(tur)?

Hunari, ilmi bo'lmasa, mehnat qilmasa: Hüneri, ilmi olmasa, emek vermese

Odamda nima bo'lmasa, nimali bo'lmasa, nima qilmasa yashayolmaydi? (330: 2606) Kişide ne olmasa, neli olmasa (neye sahip), ne yapmasa yaşayamaz?

Fikr: Fikir

Dunyoda nima chaqqon? (330: 2607) Dünyada ne hızlı?

Uy: Düşünce

Dunyoda nima yugruk? (330: 2608) Dünyada ne hızlı?

To'g'rilik, rostlik: Doğruluk, dürüstlük

Dunyoda nima qimmat? (330: 2609) Dünyada ne kıymetli?

Sevgi: Sevgi

Dunyoda nima ko'rinmaydi? (330: 2610) Dünyada ne görünmez?

Ko'z: Göz

Qilichdan o'tkir nima? (330: 2611) Kılıçtan keskin ne(dir)?

Daraxt: Ağaç

Jonsiz tirik nima? (330: 2612) Cansız diri ne(dir)?

Sariq sumalak: Sarı sumalak

Yuqoridan pastga qarab o'sadigan narsa nima? (330: 2613) Yukarıdan aşağıya doğru yetişen şey ne(dir)?

Uxlaydi: Uyur

Tipratikon qishda nima qiladi? (330: 2614) Kirpi kışta (/kışın) ne yapar?

Durbin bilan: Dürbün ile

Uzoqni nima bilan yaqin qilib ko'rish mumkin? (330: 2615) Uzağı ne ile yakınlaştıırıp görmek mümkün?

Tush: Düş

Yumuq ko'z bilan nimani ko'rish mumkin? (331: 2616) Kapalı göz ile neyi görmek mümkün?

Bilan: ile

Qirg'oq bilan suv o'rtasida nima bor? (331: 2617) Kıyı ile su ortasında ne var?

Oyoq kiyimining charmi: Ayakkabının tabanı

Ko'priq ustida ketayotgan odam oyog'ining tagida nima bor? (331: 2618) Köprü üstünde gitmekte olan insan ayağının altında ne var?

Yurak: Yürek

Boshi bilan pastda yuradigan narsa nima? (331: 2619) Başı ile aşağıda yürüyen nesne nedir?

İsm: İsim

Dunyoda bir narsa borki, u bo'lmasa hech kim bir-birini tanimaydi, u nima? (331: 2620) Dünyada bir şey var ki o olmasa hiçkimse birbirini tanımaz, o nedir?

Osma soat: Asma saat

Yuki bo'lsa yuradi, yuksiz to'xtaydi. Nima ekan u? (331: 2621) Yüğü olsa yürür, yüksüz durur. Ne imiş o?

Budil'nik: Çalar saat

Uyda yakka yotganingda seni uyqudan uyg'otgan oshnang kimligini bilasanmi? (331: 2622) Evde tek uyuduğunda seni uykudan uyandıran tanıdığın kim olduğunu bilir misin?

Baxil, hasadchi: Cimri, kıskanç

Har kim to‘yar, kim to‘ymas? (331: 2623) Kim doyar, kim doymaz?

Xaritada: Haritada

Qaysi joyda daryolar suvsiz, Hangi yerde nehirler susuz,
Shaharlar uysiz bo‘ladi? (331: 2624) Kentler evsiz olur?

Ko‘rshapalak: Yarasa

Qaysi hayvon butun qish bo‘yi Hangi hayvan bütün kış boyu
Boshini pastga qilib uxlaydi? (331: 2625) Başını aşağıya koyup uyur?

Suvda: Suda

Qaysi joyda osmon pastda bo‘ladi? (332: 2626) Hangi yerde gökyüzü aşağıda olur?

Uxlayapsanmi degan so‘roqqa: Uyuyor musun denen soruya

Qaysi so‘roqqa hech qachon “ha”, deb to‘g‘ri javob berish mumkin emas? (332: 2627)
Hangi soruya asla “evet” deyip doğru cevap vermek mümkün değil?

Uxlaganda: Uyuduğunda

Qaysi vaqtda soatga qarash mumkin emas? (332: 2628) Hangi vakitte saate bakmak mümkün değil?

Bugun: Bugün

Kecha “ertaga”, ertaga “kecha” bo‘ladigan kun qaysi? (332: 2629) Akşam “sabah”, sabah “akşam” olacak gün hangisi?

It: İt

Hayvonlar orasida eng sezgiri qaysi? (332: 2630) Hayvanlar içinde en duyarlı hangisi?

Shimol va janub: Kuzey ve güney

Sovuq va issiq shamollar qaysi tomondan keladi? (332: 2631) Soğuk ve sıcak rüzgârlar hangi taraftan gelir?

Kiyik: Geyik

Hayvonlardan birining nomini ikki tomondan o‘qilsa ham o‘zgarmaydi. Bu qaysi hayvon? (332: 2632) Hayvanlardan birinin adı iki taraftan okunsa da değişmez. Bu hangi hayvan?

İkkovi ham: Her ikisi de

Sovuqda bir xil kiyingan kishi va bola turibdi, bularning qaysi biri tezroq sovuq yeydi? (332: 2633) Soğukta tek tip giyinen insan ve balası durmuş, bunların hangi biri daha çabuk üşür?

İshq o‘ti: Aşk ateşi

Qaydan o‘t begonani kuydirmas? (332: 2634) Nasıl ateş ecnebiyi yandırmaz?

Teshik idishni: Delik kap

Qaydan idishni sira to'ldirib bo'lmaydi? (333: 2635) Nasıl kabı (/kap) asla doldurulmaz?

Quruq tosh: Kuru taş

Dengiz ostida qaydan tosh bo'lmaydi? (333: 2636) Deniz altında nasıl taş olmaz?

To'xtagan soat: Duran saat

Qaydan soat bir sutkada vaqtini to'g'ri ko'rsatadi? (333: 2637) Hangi saat bir günde doğru zamanı gösterir?

Chapdan o'ngga: Soldan sağa

Topishmoq so'zini qandan o'qish mumkin (333: 2638) Bilmece sözünü nereden okumak mümkün?

Uch barmoqning qalam ushlab yozishi: Üç parmağın kalem tutup yazması

Uch og'ayni qanday otni oq dalada yeldiradi? (333: 2639) Üç arkadaş atı nasıl ak tarlada koşturur?

Ho'l daraxtga qo'nadi: Nemli ağaca konar

Yomg'ir yog'ib turganda, qarg'a qanday daraxtga qo'nadi? (333: 2640) Yağmur yağdığında karga hangi ağaca konar?

Uyg'onib: Uyanıp

Tushimda yovvoyi hayvonlar meni taladi, ulardan qanday qilib qutulish mumkin? (333: 2641) Düşümde yabani hayvanlar beni yağmaladı, onlardan nasıl yapıp kurtulmak mümkün?

Traktorchilar-ayollar, Ahmad akaning singillari: Traktörcüler-bayanlar, Ahmet ağabeyin kız kardeşleri

Uchta traktorchining Ahmad ismli akasi bor. Üç traktörcünün Ahmet adında ağabeyi var.
Lekin Ahmad akaning ukalari yo'q. Bu Ama Ahmet ağabey'in erkek kardeşleri
qanday bo'ladi? (333: 2642) yok. Bu nasıl olur?

Eshik ochiq bo'lsa:**Kapı açık olsa**

Qora mishik qay vaqtda uyga osongina kira oladi? (333: 2643) Kara kedi hangi vakitte eve kolaylıkla girebilir?

Quduqda:**Kuyuda**

Suv qayerda ustundak turadi? (334: 2644) Su nerede üstün gibi durur?

So'zlamasa:**Konuşmazsa**

Ahmoq qachon oqil bo'lur? (334: 2645) Ahmak ne zaman akıllı olur?

Kunduz soat 3 da: Gündüz saat 3'te

Qachon uchni ko'rib o'n besh deymiz? (334: 2646) Ne zaman üçü görüp on beş deriz?

Biror soatdan o'n minut o'tganligini ko'rsatayotgan soatga qaraganda: Her saat başından on dakika geçtiğini gösteren saate bakınca

Qachon biz ikki raqamiga qaraymizu, lekin "o'n" deymiz? (334: 2647) Ne zaman biz iki rakamına bakarız ama "on" deriz.

It tishlaganda: Köpek ısırınca

Og'zida tishi yo'q odam tish og'rig'ini qachon biladi? (334: 2648) Ağzında dişi olmayan adam, diş ağrısını ne zaman bilir?

Sakkizta qoladi, chunki uch lampochka singani yo'q: Sekiz kalır, çünkü üç lamba kırılmamış.

Bir joyda yonib turgan sakkiz lampochkadan uchta o'chsa, nechta lampochka qoladi? (334: 2649) Bir yerde yanıp duran sekiz ampulden üçü yansa kaç tane ampul kalır?

Uchta:

Senu, menu, uyu, biz,

Nechta bo'ldik hammamiz (334: 2650)

Üç

Sen, ben ve o (yani) biz.

Kaç olduk hepimiz?

Bitta, qolganlari nahor deb hisoblanmaydi: Bir tane, kalanları kahvaltı diye hesaplanmaz

Nahorga nechta tuxum yeyish mumkin? (334: 2651) Aç karnına kaç tane yumurta yemek mümkün?

Kishi nomi: İnsan adı

Sizga tegishli bo'lgan nimangizni sizdan ko'ra boshqalar ko'proq aytadi? (334: 2652) Size ait olan neyinizi size göre başkaları daha çok söyler?

Ayta olmaydi, chunki gapira olmaydi: Söyleyemez, çünkü konuşamaz.

Olaqarg'a o'zini "Men qushman", deb ayta oladimi? (335: 2653) Alakarga kendini "Ben kuşum" deyip söyleyebilir mi?

10 ta va 12 ta: 10 ve 12 tane

Beshta cho'pning nachta uchi bor, besh yarimtasining-chi? (335: 2654) Beş tane çöpün kaç tane ucu var, beş buçuk tanesinin ya?

To'rt enlik: Dört enlik

Osmon bilan yerning orasi qancha? (335: 2655) Gök ile yer arası ne kadar?

Mening o'zim: Kendim

Otamning o'g'li, lekin mening akam ham emas, ukam ham emas. Kim ekan u? (335: 2656)
Babamın oğlu lakin benim ağabeyim de değil. Kim imiş o?

Mushuk:

Pisik

Besh harfdan iborat bo'lgan sichqon
Ushlaydigan qopqonni topa olasizmi?
(335: 2657)

Beş harften ibaret olan sıçanı
Kavrayacak kapanı bulabilir misiniz?

Beshta cholu kampir, ikki o'g'il bir qiz: Beş tane ihtiyar adam ve kocakarı, iki oğul bir kız

Bir oilada cholu kampir yashaydi. Ularning
ikki o'g'li bor. Har bir o'g'lining bittadan
singlisi bor. Shu oilada nechta jon bor?
(335: 2658)

Bir ailede ihtiyar adam ile kocakarı yaşar.
Onların iki oğlu var. Her bir oğlunun birer
kız kardeşi var. Bu ailede kaç tane canlı
var?

O'g'li 17 yoshda, otasi 56 da: Oğlu 17 yaşında, babası 56 yaşında.

Bundan uch yil avval otasi o'g'lidan 4
marotaba katta edi. Yana to'rt yildan keyin
otasi o'g'lidan uch marotaba katta bo'ladi.
Bular nechaga kirganlar? (335: 2659)

Bundan üç yıl önce babası oğlundan 4 kat
büyük idi. Yine dört yıldan sonra babası
oğlundan üç kat büyük olur. Bunlar kaç
girmişler?

To'rt mushuk: Dört kedi

Uyning har burchagida bittadan mushuk
o'ltiribdi. Har bir mushukning ro'parasida
bittadan mushuk o'ltiribdi. Hammasi qancha
mushuk? (335: 2660)

Evin her bucağında birer kedi oturmuş. Her
bir kedinin karşısında birer kedi oturmuş.
Toplam kaç kedi?

Ko'zi sog' odam: Gözü sağlam adam

Bir so'qir-ko'r bilan bir sog' qoqilishib
ketgan ekan. Sog' odam ko'rga:
— Ko'zingga qarab yurmaysanmi, xuddi
ko'rdaysan-a?! debdi.
—To'g'ri aytdingiz, men-ku, ko'rman, lekin
siz ko'rdan ham ko'rroq ekansiz., debdi
so'qir ko'rga. Ayting-chi, qaysi biri ko'r?
(336: 2661)

Bir kör, körle bir sağlıklı çarpışıp
gidiyormuş. Sağlıklı adam köre:
— Başka tarafa yürümesen mi, aynı kör
gibisin ha! demiş.
— Doğru söylediniz, ama ben körüm, lakin
siz körden de kör imişsiniz demiş kör, köre.
Söyleyin hadi! hangisi kör?

O'zining surati: Kişinin kendisi

Bir kishi o'zining o'rtoqlariga bir bolaning suratini ko'rsatib shunday debdi: Mening er ham qiz tug'ishganlarim yo'qdir. Lekin bu bolaning otasi mening otamning bolasidir (336: 2662)

Biri kendi arkadaşlarına bir çocuğun suretini gösterip şöyle dedi: Benim hem erkek hem kız kardeşlerim yoktur. Ama bu çocuğun babası benim babamın çocuğudur.

Qovun: Kavun

Kunlardan bir kun chol o'g'liga o'ttiz tiyin berib shunday debdi:

—O'g'lim, shu pulga narsa olib kelginki, biz ham, tovug'imiz ham, qo'zimiz ham to'yadigan bo'lsin. Aytinglar-chi, bola nima olib kelishi kerak? (336: 2663)

Günlerden bir gün ihtiyar adam oğluna otuz sikke verip şöyle demiş:

—Oğlum, bu paraya öyle bir şey al ki, biz de tavuğumuz da kuzumuz da doyacak olsun. Siz söyleyin, çocuğun ne alıp gelmesi gerek?

Bitta ham olma yo'q, qarag'ayda olma bo'lmaydi: Bir tane bile elma yok, çam ağacında elma olmaz.

Anhor bo'yida uch tup qarag'ay o'sadi. Ularning har birida uchtdan yo'g'on shoxi bor, har bir yo'g'on shoxida beshtadan novda bor. Har bir novdada yetti donadan olma bo'lsa, hammasi bo'lib nechta dona olma bor? (336: 2664)

Su kıyısında üç adet çam ağacı yetişir. Onların her birinde üçer kalın dal var, her bir kalın dalında beşer ince filiz var. Her bir ince filizde yedi tohumdan elma olsa, toplamda kaç tane elma var?

5. SÖZLÜK

5.1. Sözlük (Dizin)

Sözlük (Dizin) Hakkında Açıklamalar

1. Dizde verilen anlamlar Bilmeceleer metnindeki bağlam için geçerlidir.
2. Dizde sözlüklerdeki anlamlardan kullanımı farklı olan sözcük için önce metindeki anlam verilmiş; ardından ayraç açılıp tırnak içerisinde sözlük anlamı, geçtiği sözlük ismi ve numarası verilmiştir.
3. Metinde yanlış ya da eksik olduğu dipnotta teklif edilen doğru şekiller, dizinde teklif edildiği şekliyle gösterildi.
4. Dizde deyimler de madde başı yapıldı.
5. Anlamından emin olunmayan ya da anlamı tespit edilememiş sözcükler ayraç içinde soru işareti ile belirtildi.
6. Dizde, -a, -o, -ba (/ma), chi, -da, -gina, (kina, qina) -ham (/<am), -kan, -kan-da, -ku, -mi, -u, -ya, ve -yu, -oq pekiştirme öğeleri dizinde hem üzerine geldiği sözcükte hem de ayrıca işlendi.

A

a a (pekiştirme ögesi)

a. 0301, 0515, 0518, 1179, 1201, 1217, 1413, 1555, 1564, 2273, 2363, 2661

a'lo (<Ar. âlâ) pek yüce

a. 1841

a'zo (<Ar.) organlar, üyeler (OTS: 56)

a.+lari 0175, 2111

abjir hızlı (ÖTS: 16)

a. 1322

achchiq acı (ÖTS: 57)

a. 0106, 0160b, 0338, 0404, 1584-1585, 1653

a.+i 2446

a.+u 2133

achchiqdan-achchiq apacı

a. 1584-1585

adan evin kapı tarafındaki kısmı (BS: 354)

a.+da 1392

adash- yanılmak (ÖTS: 18)

a.-ib 1748

a.-masdan 1912

a.-may 2013

adir 1. boş, tarla, işlenmemiş yer (ÇTS: 11)

a. 1905

2. yüksek yer (ÇTS: 11)

a. 0939-0940

a.+ga 2108

adir o'ti yabani ot

a. 1602 (2)

ado (<Ar. edâ) borç veya borç gibi olan bir şeyi ödeme; yerine getirme (OTAL: 202)

a. 0020, 0309 (2)

adog' (<adoğ) alt ("ayak" ÇTS: 9)

a.+ida 0285 (4)

adrasman üzerlik otu (BS: 354)

a. 0143

afot (<Ar.) afet, felaket

a. 1834

a.+i 2594

aft yüz, çehre (ÖTS: 20)

a.+i 2153

agar (<Far.) eğer

a. 1141, 1655, 1748 (2), 1844-1845, 1939, 1957, 2080, 2188, 2218, 2243, 2274, 2370, 2417, 2422, 2488, 2527

a.+da 2103

ag'iz ağız

a. 0287, 0288, 0289

ag'na- yuvarlanmak, debelenmek (ÇTS: 16)

a.-b 0964-0965

a.-r 0922

ahil (<Ar.) dostane, dostça (ÖTS: 22)

a. 2127, 2587

a.+i 1912, 2142

ahli-inoq canla başla

a. 2240

ahmoq (<Ar.) ahmak

a. 2645

aholi (<Ar.) halk

a. 1898

ajab (<Ar.) acaba (*bk.* ajabo)

a. 0090, 0850, 1691-1692, 2469

ajabgina pek acayip

a. 0653, 0654

ajabo acaba (*bk.* ajab)

a. 0090, 0850, 1691-1692, 2235, 2469

ajal (<Ar.) eccl

a. 1836

ajdahor (<Far. ejderhâ) ejderha (ÇTS: 328)

a. 0644

ajdodli (<Ar.) soylu

a. 0644

ajoyib (<Ar.) acayip, şaşılacak şey

a. 1017, 1018, 1141, 1367 1730, 1857,
2210, 2327, 2549

ajrat- ayırmak

a.-sam 2318

ajriq ayırık otu (ÖTS: 24)

a. 0060, 0060a, 0107, 0109, 1493

ajriqli ayırık otlu yer

a. 0695

aka (<Mo. āḳa) ağabey (NSÇT: 894)

a. 1232

a.+m 0559 (2), 0971, 1022, 1129, 1194a,
2656

a.+ming 0044

a.+mning 0358, 0825

a.+si 1093, 1512a, 2093, 2642

a.+sini 1094

aka-uka ağabey kardeş

a. 1512, 2410, 2498

a.+day 2475

akil bo'imoq (<Ar. +T.) akıllı olmak

a.-adi 1609

aks (<Ar. aks) akis

a.+ing 1948

aks et- yansımak

a.-ur 1685

aksa ur- (<Ar. 'atse) hapşırmak ("tek
aksırık" OTAL: 52)

a.-ib 2040

aks-sado akis yankı

a. 2600

alacha alaca

a. 0731

alaka düzensiz, karışık (ÖTS: 26)

a. 0731

albar-jalbar oynak, hareket edip duran
(BS: 354)

a. 0685

albat (<Ar.) elbette (*bk.* albatta)

a. 2319

albatta elbette (*bk.* albat)

a. 1619, 1687, 1715, 2233

alla çocuğu uyutmak için söylenen türkü
(ÇTS: 36)

a.+lar 0554

alloq-talloq çalık yarık (*bk.* jalloq)

a. 0737a

almash- değişmek

a.-ib 1048

alomat (<Ar.) alamet, nişan

a. 1170, 1178

a.+i 1951

alomat-a alomat alamet ha alamet

a. 1179

aloqa (<Ar.) ilgi, alaka

a.+ga 1662

alpilla- sendelemek

a.-b 0794

altmish altmış

a. 0162

alvir-shalvir yırtık pırtık (ÖTS: 31)

a. 1418

am (<ham) pekiştirme ögesi

a. 0195, 1598, 2389, 2546

amaki (<abağa) amca (ÇTS: 2)

a.+m 0796, 1066, 1102

ammo (<Ar.) ama

a. 1668, 1702, 1725, 1738, 1850, 1862,
1884, 2254, 2263, 2281, 2508, 2536 (2)

amr (<Ar.) emir, buyruk

a.+i 1303, 0419b

an (<Far.) şu, bu (ÇTS: 41)

a. 1413, 0515, 0518, 1609a, 1610

a.+i 1601 (6)

ancha onca, çok (ÇTS: 42)

a. 2160, 2571

a. ekan 2176

anchagina çoğunlukla

a. 1913

ancha-ancha bol bol

a. 1709

and ayla- yemin etmek

a.-di 360a

andak biraz, birazcık (ÖTS: 34)

a. 1461

andan soʻng ondan sonra

a. 0986

ang (<ET) av hayvanı, avlanmış hayvan

(ETS: 27)

a. 1552

angishvona (<Far. engoştāne) yüksük

(FTS: 37)

a. 1419, 1423, 1442, 2493

angla- anlamak

a.-mas 1602 (2)

anhor (<Ar.) nehir, su kenarı (ÖTS: 35)

a. 1978, 2664

aniq tam olarak (ÖTS: 35)

a. 1748

anjir (<Far.) incir

a. 0755, 2311, 2323

anor (<Far.) nar

a. 0018, 0748, 1323, 1323a, 1323b,
1323v, 2443

a.+jon 0406

a.+dek 2442

a.+ing 1601

a.+(er)mas 2329-2330

anordan mayhoş, nar gibi

a. 0732

anora (<angaru) oraya

a. 1217

anqay- apışıp kalmak, şaşmak (ÖTS: 36)

a.-ib 1391

antenna (<Fr.) anten

a.+m 2131

apalogʻu shapaloq (?)

a. 1588

aq ak

a. 0100

aqqina apak

- a. 0101
- aql** (<Ar.) akıl
- a. 1853, 1950, 2113, 0326, 1453
- a.+ga 2125
- a.+i 0413a, 1609
- a.+iga 1610
- a.+ing 0862
- a.+ining 0442
- aqli rosa bo'l-** akli başında olmak
- a.-adi
- aqli** akıllı
- a. 1609, 1610, 1617
- a.+ga 1609, 1196, 1396
- aqlsiz** akılsız
- a. 1812
- aranday-parangday** uçan, uçucu (BS: 359)
- a. 0640
- araq-araq** bir şeye dik dik bakmak (BS: 354)
- a. 0718
- arava** araba (motorsuz)
- a. 1530, 1335, 1507, 1512
- a.+cha 2560
- a.+dan 0252
- arch-** kabuğunu soymak (ÖTS: 43)
- a.-ib 2438
- archa** ardıç, çam (ÖTS: 43)
- a. 0243, 0313, 0700, 2275
- a.+ni 1820
- ardoqla-** özenle bakmak (ÖTS: 39)
- a.-gan 2111
- a.-nar 2390
- arg'amchi** ip, halat (ÖTS: 43)
- a. 0531, 0534, 1519b, 1521-1522, 1526, 1757, 1757a, 1832
- ari** arı
- a. 0789, 1633, 2134-2135
- ari-** bitmek, son bulmak (ÖTS: 40)
- a.-mas 2037, 2305
- arilla-** kışnemek (ÖTS: 40)
- a.-gan 0051
- ariq (I)** arı, temiz, saf (ÇTS: 50)
- a. 0764
- ariq, -g'i (II)** ark, su kanalı (ÇTS: 50)
- a.+i 0066, 0067, 0780, 0829, 1102, 1636, 2392
- a.+dan 0115, 0192
- a.+dir 0764
- armonsiz** (<Far.) şüphesiz
- a. 1824
- aroq** (<Ar.) rakı (OTAL: 35)
- a. 0955
- arqira-** (<yarqira-) parlamak
- a.-ydi 1993
- arqon** urgan, halat (ÇTS: 52)
- a. 1506, 1519a, 1970, 2191
- a.+i 0867
- a.+im 1519
- arra** (<Far.) bıçkı, destere (OTAL: 229)
- a. 0283 (2), 0993, 1813
- a.+si 2205
- arslon** aslan
- a. 2152
- artezian** (<Fr.) artezyen
- a. 1718
- arvagay-da arvagay** yayılır da yayılır
- a. 1544

arvay- serilmek, yayılmak (BS: 354)

a.-adi 1387

a.-gay 1507v

asal (<Ar. 'asel) bal (*bk.* asil)

a. 0710, 2134-2135, 2298, 2400

a.+dan 0338

asal qand bal şeker

a. 2124, 2295, 2296

asaları bal arısı

a. 2235

asil (I) (<Ar. asl) sağlam, asil (*bk.* asl)

a. 2040

a.+i 2225

asil (II) (<Ar. asel) bal (*bk.* asal)

a. 2324

askar (<Ar.) asker

a. 1367

a.+ları 1194b

asl (<Ar.) has, asıl (*bk.* asil)

a. 1834, 2236, 2405

a.+i 1043, 1950

asra- (<Mo.) korunmak, korunmak (ÇTS: 59)

a.-r 2208

asta (<Far. āheste) aheste, yavaş

a. 2202, 2497

asti asla (konş. "hiçbir zaman, hiçbir biçimde" ÖTTTS: 46)

a. 1507a

ashula türkü ve şarkı gibi söz ve nağme ismi (ÇTS: 65)

a. 1667, 1939

a.+lar 1675

a.+lasi 2246

ashulachi şarkıcı

a. 0591, 1940

atir sovun (<Ar.) kokulu sabun

a. 2584

ato'm energiyasi atom enerjisi

a. 989, 1836

atr (<Ar. ıtr) güzel ve lâtif koku (OTAL: 399)

a.+in 2083

atrof (<Ar.) etraf, yanlar

a.+ga 2040

a.+i 0216, 2504

a.+ida 1586

a.+ları 0222

attor (<Ar.) aktar

a. 2172

avarak (<arabek) kadınların burunlarına geçirdikleri halka (ÇTS: 46)

a.+day 0892

a.+i 1137

avaylab dikkatle, dikkatlice (ÖTS: 48)

a. 1323a

avliyo (<Ar.) evliya

a. 0570

avtobus otobüs (RTS: 9)

a.+(er)mas 1792

avval (<Ar.) evvel, önce

a. 0175, 0553, 2465, 2659

axir (<Ar.) sonra

a. 2571

axlantoz genç kel (*bk.* bog'lon tos)

a. 1601 (6)

axta iğdiş at, hadım (ÇTS: 22)

a. 1609, 1609a

- a. bo‘ladi 1609a
- axtalan-** hadım edilmək
- a.-gan 1609
- aya- 1.** esirgəmək
- a.-mayoq 0966
- 2.** korumək, sakınmək ÖTS: 52)
- a.-mas 1887
- ayb** (<Ar.) ayıp, kusur
- a.+ni 0944-0945
- ayg‘ir** aygır
- a. 1203-1204, 1469
- ayil** eyer (ÖTS: 52)
- a. 1498
- ayiq** ayı
- a. 0443, 1104, 1574, 2154
- a.+day 0183
- ayirib ber-** anlamək
- a.-sin 1609
- ayla-** eylemək, yapmək
- a.-bdi 0754
- a.-di 0360a
- aylan- (I)** dönmək
- a.-a 0245, 1915
- a.-adi 1015-1016, 1033, 1938
- a.-ar 1058, 1734, 1941, 1942
- a.-ib 1059
- a.-tirgan 0409
- a.-ur 1475
- aylan- (II)** hayran olmək
- a.-ayin 1798
- aylanchiq** dönemeçli
- a. 0103-0104
- aylanish** dönüş, dönme
- a.+da 1706
- aylat-** döndürmək
- a.-ir 0423 (3)
- ayni** (<Ar. ‘ayn) aynı, bir
- a. 0461, 1140, 2589
- ayol** kadın
- a. 0306
- a.+lar 2642
- ayoz** ayaz
- a. 0355
- a.+da 2185, 2270
- ayozli** ayazlı
- a. 0076, 0076a
- ayri** ayrı
- a. 1380, 1893
- ayt-** söylemək, demək
- a.-adi 1606, 1609 (2), 1667, 1677, 1706, 2536, 2652
- a.-aman 2359
- a.-ar 0556, 0557, 1667, 1677, 2087, 2194, 2216, 2217, 2242, 2570
- a.-ay 2434
- a.-aymi 2028
- a.-chi 1846, 2021, 2353
- a.-di 1607
- a.-dim 0441
- a.-dingiz 2661
- a.-ib 1602, 1668, 1681, 1697, 1862
- a.-ibdi 1601 (4), 1605
- a.-ing-chi 1724, 2150, 2661, 2165
- a.-inglar-chi 2183, 2663
- a.-san 2446
- a.-sang 1683
- aytib ber-** söylemək, söyleyivermək
- a.-adi 1749

- a.-ar 1939
a.-ing 1928
a.-ing-chi 1805
a.-sa 1601
aytuv söyleme, çağrı
a.+(er)dim 1606a
a.+i 1881-1882
aytip ko‘r- söylemeye bakmak
a! 1681
ayvon (<Far.) büyük sofa
a. 1115-1116, 2152, 2500
a.+cha 0288
ay-yay ay vay! (yansıma)
a. 2162
ayyor (<Ar.) zeki, kurnaz (OTAL: 96)
a. 2160
azon (<Ar.) ezan
a. 0556, 0557, 1604
a.+da 0015v, 0025, 0555
aziz (<Ar.) aziz, değerli
a. 1289
- B**
- ba** pekiştirme ögesi (*bk. ma*)
b. 1279, 1795, 1965
bachcha (<Far. beççe, beçe) insan veya hayvan yavrusu (OTAL: 75)
b. 0469, 0470, 0473, 0895, 1046, 1262
b.+lar 0800, 1473
b.+ning 1046
badbaxt (<Far.) bahtsız
b. 1586
badir-budir patır patır (ikileme)
b. 1039
bag‘(i)r bağır, sine
b.+i 0754, 1535, 2446
b.+dan 0770, 2034
b.+ni 1695
baham ko‘rish- (<Far. behem) bölüşmek, paylaşmak (ÖTS: 60)
b.-ar 2443
baho (<Far. bahā) paha
b.+dir 1888
b.+si 1497, 2339
bahodir (<Far.) yiğit, kahraman (ÇTS: 93)
b. 2395
bahor bahar, ilkbahar
b. 1677, 1966, 1967, 2042, 2077, 2340
b.+da 2253
bahramand (<Far.) behreli, hisseli (OTAL: 80)
b. 2423
bahridil (<Ar. baḥrî+Far. dîl) deniz yürek
b.+ingiz 2521
bajar- becermek
b.-ar 2142
baka-bum bam büm
b. 1934
bakovul (<Ar.+Far.) gurme ("çeşnigir, çeşnibaşı, divan beyi" (ÇTS: 118)
b. 0319
baland (<Far. bolend) uzun, yüksek (FTS: 55)
b. 1486, 1491b, 1524, 1524a, 1524b, 1524v, 1800, 1810, 1988, 2018, 2369
balıq balık
b. 0067, 0495, 1351, 1351a.(2), 1538, 1567, 1572, 1573, 1574, 1575, 1576, 1577, 1581, 1595, 1811, 2165, 2209

- b.+cha 0259
b.+lar 1975
b.+lardan 1740
b.+ning 1351
b.+qa 1730
baliqchiquish yalıçapkını (/iskele kuşu)
b. 2209
balo (<Ar.) musibet, bela
b. 0160b, 0173, 2125
band (<Far.) bağ, ip (FTS: 45)
b. 1001, 1500
b.+da 2328
b.+i 1936
b.+ni 0360
band ayla- tutuklamak, bağlamak (*bk.* band et-)
b.-di 0360a
band et- bağlamak, esir etmek (*bk.* band ayla-)
b.-di 1607
b.-dilar 0360
b.-dim 1607
bangi (<Far.) esrarkeş, tiryaki (ÇTS: 122)
b. 0594, 1558, 1607
bepoyon (<Far. bî-pâyân) sonsuz
b. 2018
baqa kurbağa
b. 0067, 0509, 1538, 1588 (2), 2185
baqaloq (I) kurbağacık
b. 0177
baqaloq (II) bodur, tıknaz (ÖTS: 65)
b. 2171
baqir- bağlamak
b.-adi 0430
b.-ar 1223
b.-gani 1561
b.-lab 1651
b.-maydi 1928
baqirish bağırma, haykırış
b.+i 0638
baqlajon patlıcan (RTS: 15)
b. 2444
baquvvat (<Far.+Ar.) kuvvetle
b. 1834
baraban davul (RTS: 383)
b. 1935
b.+larin 2199
baraki uzun yeleli kuyruklu at (BS: 354)
b. 0575 (2)
baravar beraber (*bk.* barobar)
b. 2118, 2498
barcha zm. bütün, hep, herkes (ÇTS: 101)
b.+da 2468
b.+ga 0019, 2489
b.+miz 2328, 2336
b.+ni 1820, 2097
bardosh (<Far. bordbār) sabır, tahammül (ÖTS: 66)
b. 2446
barg (<Far.) yaprak
b.+ak 2285
b.+dan 2285, 2300, 2305
b.+i 0737, 1672, 2294, 2297, 2310, 2450
b.+imas 2252
b.+in 2366
b.+lar 701 (2), 2277
b.+lari 698 (2), 2353, 2398, 2414
b.+larni 2228

bari (<barı) hepsi, tüm, bütün

b. 273, 1340, 1686

barkash yuvarlak yemek tepsisi (ÖTS: 66)

b. 1994, 2000

b.+im 1935

barmoq, -g'ı parmak

b. 0304, 0892a, 1505, 2357

b.+cha 0905

b.+day 2508

b.+i 2357, 2478, 2603

b.+lar 0284, 0291, 0296, 0299, 0301,
2142

b.+larga 2487

b.+lari 0451, 0575, 1704

b.+ning 2639

b.+qa 2344

barobar beraber (*bk.* baravar)

b. 0165, 0701 (2), 1931, 1989, 2277

barpo qil- (<Far. berpâ+T. qil-) inşa etmek
(ÖTS: 67)

b.-ar 1810

barra taze, yeni (ÖTS: 67)

b. 2228

barra go'shti kuzu eti (*bk.* go'shti barra)

b. 0306

barvaqt (<Far.+Ar.) vaktinde

b. 2371

bas (<Far.) yeter, yeterli (ÖTS: 67)

b. 1621, 1737, 1777

baxil (<Ar.) hasis, cimri (ÇTS: 94)

b. 2623

baxir (<Ar.) nefes nefese kalan (OTAL: 79)

b. 0487

baxmal (<Far. pâhmâl) kadife (ÖTS: 68)

b. 0580, 0734, 0825, 0826, 0905, 2400,
2402

b.+dan 0350

baxt (<Far.) baht, kader

b.+ga 2111

baxtiyor (<Far.) bahtlı, talihli

b. 1841, 2016

baxuzur (<Far.+Ar.) huzurlu

b. 2013

bay-bay vay vay

b. 2162

bayir binek atı (ÖTS: 69)

b. 1759

bayram bayram

b. 1965

bayroq bayrak

b. 1613

baza (<Fr.) asıl, dayanak (ÖTTTS: 60)

b.+si 2369

bazm qil- (<Far.+T.) toplanmak

b.-adi 2199

bearmon (<Far. bî+ârman) zahmetsiz

b. 1936

bebismilla Allah'ın ismi ile

b. 0337

beda yonca (ÖTS: 72)

b. 2391

bedapoya yonca tarlası

b. 0256

bedan beden, ten

b.+i 2265

bedana (<budene) bildircin (ÇTS: 169)

b. 0598

b.+m 1444 (3), 1700

befoyda (Far.+Ar.) faydasız

b. 2107

beg bey (*bk.* bek)

b.+ijon 0360a

beg^ʿayrat (<Far.+Ar.) gayretli

b.+in 1498

begona yabancı (ÖTS: 73)

b.+ni 2634

beh peh (seslenme)

b. 0415 (2)

behi (<Ar. bihi) ayva (ÇTS: 139)

b. 2301, 2305

b.+dek 2313

behisob (<Far.+Ar.) hesapsız, sayısız

b. 1638, 2002, 2010

beixtiyor (<Far.+Ar.) kendiliğinden, elde olmayarak (OTAL: 102)

b. 2568

bek bey (*bk.* beg)

b. 1159a, 1602 (2), 0835, 0835a

b.+day 0588

b.+larni 1274

bekacha bey'in hanımı veya kızı (ÖTS: 75)

b. 0297a

bekin- saklanmak, gizlenmek (ÖTS: 75)

b.-adi 2103

b.-ib 2106

b.-ishar 2015

bekor (<Far.) faydasız

b. 2263

bekorchi faydasız olan

b.+ga 2105

bekvachcha (T.+Far.) bey oğlu, beyzade (*bk.* bekzoda)

b.+lar 1601

bekzoda (T.+Far.) beyzade (*bk.* bekvachcha)

b.+lar 1601

bel bel

b.+i 0656 (3), 656a.(4), 0711, 1256-1257, 1532, 2263, 2575

b.+da 1302, 1302a

b.+dadir 2365

b.+ga 1404

b.+im 1069

b.+lari 2265

bel bog^ʿla- girişmek, işe koyulmak (ÖTS: 75)

b.-b 1823

belan- bulanmak, kaplanmak

b.-di 2068

belanchak kundak

b. 1483

belang (<T. bel+Far. leng) beli aksak (BS: 354)

b. 527 (3), 656, 656a

belbog^ʿ kemer, bel bağı

b. 1609a (2)

b.+i 1404, 1901, 1958

b.+im 2343

b.+ini 0966

beldovi (T. bel +Far. dâv) çadırın kenarlarını saran yünden yapılmış kemer (BS: 354)

b. 1058

beltang (<biltang) kımıldayıp duran (BS: 354)

b. 0282

bemalol (<Far. + Ar.) rahatça, serbestçe

b. 2178, 2511 (2)

bemaza (<Far.) lezzetsiz, tatsız

b. 2436

benzin (<Fr.) benzin

b. 1777

beozor (<Far. bī + Ar. āzār) zararsız

b. 2178, 2211

bepoyon (<Far. be+pâyân) sınırsız, sonsuz
(OTAL: 854)

b. 1978

beqaqa (Far. + T.) gagasız

b. 1604

beqasam kumaş türü (ÖTS: 78)

b.+dan 2059, 2409

beqog'oz (<Far.) kâğıtsız

b. 1879

beqopqoq (<Far.+T.) kapaksız

b. 2002

beqora (<Far. + T.) beyaz

b. 1604

ber (<beri) beri, yaka (*bk.* ber, bergi)

b. 0220

bergi beri, öte (*bk.* ber, beri)

b. 0460

bergilik, -gi berilik

b.+idan 1609

ber- vermek

b.-adi 0494 (2), 1632, 1670, 1749, 1856,
1899, 1976, 2286 (2), 2388, 2423, 2598

b.-aman 1601

b.-ar 1683, 1687, 1829, 1887, 2017,
2018, 2021, 2124, 2197, 2237, 2272,
2328, 2453, 2464, 2471, 2472, 2549 (2)

b.-asan 2446

b.-di 1212

b.-dim 0176, 0320, 0321, 0778, 0798

b.-gandan 1609

b.-ib 1212, 1620, 2663

b.-ibdi 0966, 1601 (2)

b.-ing 1928, 2359

b.-isi 1132

b.-ing-chi 1805

b.-mas 0333, 1682, 1887

b.-masang 1134

b.-may 2072

b.-olmaysan 2446

b.-sa 1601, 1946

b.-sam 0061, 0415, 1726, 1963, 1968

b.-sang 0950, 1134, 1782, 1872, 2163,
2370, 2594

b.-sin 1609

beri beri (*bk.* ber, beri)

b. 2337-2338

berish vermek, veriş

b. 2627

b.+ni 2506

berk kapalı, sıkı

b. 2443, 2504 (2)

berki- kapamak, gizlemek

b.-ladi 2123

b.-nar 2248

besanoq (Far. + T.) sayısız

b. 2325, 2328

bash beş

b. 0884, 1395, 1401 (2), 1402, 1505,
1568, 1579, 1582, 1583 (2), 1587, 1587a

- (2), 2142, 2143, 2342, 2344, 2357 (2),
2477, 2478, 2603, 2654, 2657
b.+im
b.+isi 0923
besha vadi (BS: 354)
b.+dan 0077
beshov her beş, beşi
b. 0298, 0298a, 0299, 1579
b.+i 0291
b.+niki 1579
besnik, -gi beşik
b. 0619, 1152, 1493
b.+im 1587
beshta beş tane
b. 0303, 1366, 2654, 2658
b.+dan 2664, 0296a
beso'naqay sakar, hantal (ÖTS: 79)
b. 2154
besoqol (<Far. +T.) sakalsız
b. 0367
besuyak (<Far. +T.) kemiksiz
b. 0307
bet çehre, beniz (ÇTS: 128)
b.+i 1060, 1173, 1192
b.+ida 0460
b.+in 0355
b.+ini 0355
b.+ni 0460 (2)
beti-qo'limni yuv- eli yüzü yıkamak
b.-dim 1044
betuproq topraksız
b. 1124a
beustixon (<Far. bî üstülhân) kemiksiz
b. 0687, 0688
bexavotir (<Far.+Ar. beḥavâtir) endişesiz,
sakin (OTAL: 345)
b. 2395
bexisob (<Far.+Ar.) hesapsız, sayısız
b. 1908
beza- bezemek
b.-b 2452
b.-tib 2286
bezabon (<Far. bi-zebân) dilsiz (OTAL:
112) (*bk.* bezavon)
b. 1511
bezavon dilsiz (*bk.* bezabon)
b. 0623
bezor (<Far. bîzâr) bıkmış
b. 0482
bibiotin (<Far. bibi+atun) hanımefendi
("bayan öğretmen, avukat ve danışman"
ÇTS: 134)
b. 0558
bich- kesmek, biçmek, ayırmak
b.-adi 2083
b.-ar 2488
b.-dim 0350
b.-gan 1559
bichish biçme
b. 2487
bichuvchi (*bk.* bichiqchi)
b.(er)-mas 2176
bichiqchi terzi
b. 2488
bigiz biz, tığ (ÖTS: 83)
b. 0781, 0781a, 2207
bil- bilmek
b. 1775 (2)

b.-adi 0647, 0468, 0679, 1674, 1836,
1864 (2), 1865 (3), 1888, 1913, 1922,
1930, 1931, 1954, 1962, 2311, 2648

b.-ar 2390, 2450

b.-arsiz 1952, 1859

b.-asan 2367-2368

b.-asanmi 1737, 2622

b.-asizmi 2243, 2252, 2369

b.-dingmi 1554 (3), 1554a(4)

b.-dirar 1666, 1745, 1846

b.-gan 0570

b.-ib qoying 1748, 1817

b.-inmas 1540, 1998, 2105

b.-ishi 1609a

b.-magan 1039

b.-maganing 1666

b.-maganni 1846

b.-mas 2443, 2537, 2567

b.-masang 1887

b.-may 1620, 2398

b.-maydi 1753, 1806, 1807, 1972

b.-mayin 2262

b.-maysan 2082

b.-sang-chi 1946

b.-sangiz 1720

bilib qo'y- bilivermek

b.-ing 1817

biluvli bilmeli

b. 1196, 1396

bilag'on bilge

b. 1620

bilak, -gi bilek

b. 2573

b.+im 1587

bilan ile

b. 0128, 0176, 0182, 0216, 0413b,
0419b, 0444, 0508, 0518, 0570, 0583 (2),
0623, 0672, 0793, 1022, 1044, 1303 (4),
1316, 01316a, 01351a.(2), 1388-1389,
1392, 1446 (2), 1454 (3), 1456 (2), 1457
(2), 1457b (2), 1495, 1500, 1557, 1601
(2), 1606, 1608, 1609a.(3), 1610 (2),
1616, 1646, 1693, 1694, 2092 (3), 2102,
2106 (2), 2232, 2349, 2354, 2421, 2479,
2484, 2511, 2554, 2594, 2599, 2615 (2),
2616, 2617 (2), 2619, 2655, 2661

bildir-bildir bildir bildir ("oynama,
kimildanma ve dalgalanmayı anlatır"
TSYK: 178)

b. 0572

bilqilla- vıcık vıcık olmak (ÖTS: 85)

b.-ydi 2442

bil'yard bilardo

b. 1949

biqin bel, böğür (ÇTS: 133)

b.+im 1602

b.+ing 1602

bir bir

b.+dir 2038

b.+ida 2664

b.+inchi 1608

b.+ing 1323b, 1323v

b.+ni 1610 (3), 2179

b.+ga 2181

bir-bir bir bir (*bk.* birin)

b. 1918

bir necha birkaç

b. 2327

biram zf. o kadar, çok (ÖTS: 86)

b. 2546

birday aynı (*bk.* birdek)

b. 0019, 0424

birdek aynı (*bk.* birday)

b. 2127 (2)

birga birlikte

b. 2118, 2264 (2), 2475, 2487

birga-birga birlikte ortaklaşa

b. 2108

birgina biricik, yegâne

b. 0614, 0892, 1213, 1271-1273, 1693, 2594

birin bir bir (*bk.* bir-bir)

b. 2013

birin-ketin sıra sıra

b. 0267

birlash- birleşmek

b.-gan 1193

b.-sa 2143

b.-sam 2022

b.-tirib 2482

biron herhangi bir, biri (ÖTS: 88)

b. 1820

biroq ama, fakat, ancak

(ÖTS: 88)

b. 1947, 1965, 2046, 2048, 2325, 2331, 2440, 2458, 2460, 2494

bir oz biraz

b. 2232

birov birisi, biri; kimi, kimisi

b. 1413, 1579, 1890, 1984, 2221-2223

b.+ga 0328

b.+lon 0368

b.+ni 0339 (2)

birpas bir anda, hemen (ÖTS: 88) (*bk.*

birpast)

b. 2084

b.+da 1920

birpastda bir anda (*bk.* birpas)

b. 1725

birqildoq vırıldak

b. 1541, 1597

bit- bitmek

b.-adi 2497

b.-ar 0827, 2323, 2405, 2487

b.-gon 1577

b.-iri 0991

b.-kayman 2077, 2078

b.-mas 2018

bitta tek, bir, bir tane (ÖTS: 89)

b. 0021, 0091, 0186, 0361, 0697, 0845, 0912, 0962, 1076, 1105, 1164, 1183, 1228, 1347, 1366, 1373, 1420, 1601, 1613, 1645, 1663, 1769, 1939, 2004, 2099, 2194, 2307, 2651, 2664

b.+dan 2658, 2660 (2)

b.+dir 2490

b.+gina 1293

b.+lab 2013

b.+si 0160b

b.+sini 0160

biy bey (*bk.* beg, bek)

b.+ning 0852 (3), 0942

biya kısarak, dişi at (ÖTS: 89)

b. 0077, 1541

b.+m 0078, 1566

biz biz

- b. 0420a
- b.+ga 0333, 1636, 1647, 1703, 1739, 1749, 1847, 1899, 1900, 2233, 2533, 2591, 2598
- b.+la 1989
- b.+lar 0911 (3)
- b.+larni 0911, 1610, 2106
- b.+ni 0834, 1610, 1888, 2482
- b.+nikida 0962
- b.+nikiga 0802
- b.+ning 0781b, 0958, 1055, 1605, 1610, 1611, 1832, 1836, 2106
- biz** 'vız' (yansıma)
- b.+ildik 0678
- biz-biz** vız vız
- b. 2238, 2240
- b.+lab 2245, 2246
- bobo** dede, büyük baba (ÖTS: 89)
- b. 0525, 2076
- b.+m 0785, 0787, 0813, 0880, 0885, 1065, 1065a, 1065b, 1103, 1311, 1312, 1312a, 1924
- b.+mning 0525a
- b.+ning 0900
- bodom** badem
- b. 0714 (2), 0723, 0760
- b.+cha 1454 (2)
- bodring** (<Far. bâd-reng) hıyar, acur (OTAL: 63)
- b. 0869, 2436, 2445
- bodroq, -g'i** patlamış mısır (İL: 125)
- b. 1576, 2002
- b.+im 0097
- bog'** (<Far.) bağ, bahçe
- b. 0258, 1263, 1596 (2), 2331
- b.+da 1470, 1576, 1577, 2017, 2237, 2276
- b.+dan 2303-2304
- b.+i 1055, 1061, 1853
- b.+ima 2090
- b.+imizda 2240
- b.+larda 0594
- b.+lardan 1633
- bog'siz** bağısız, bahçesiz
- b. 0198
- bog'(i)r** bağır, yürek
- b.+ing 1596 (2)
- bog'bon** (<Far.) bahçıvan
- b. 2128
- bog'-bo'ston** bağ bostan
- b. 2019
- bog'la-** bağlamak
- b.-b 1262a, 2474
- b.-dim 1309
- b.-m 1958, 2586 (2)
- b.-nadi 2508
- b.-ngan 0201, 2575, 2576
- b.-r 1685
- b.-shib 1964
- bog'lon** bakımlı, semiz ve genç (BS: 354)
- b. 0185, 1597 (5), 1602 (2)
- bog'lon tos** genç kel (ağz. tos "kel" ÖTTTS: 740) (*bk. axlantoz, bog'lonto'z*)
- b. 1599 (3)
- bog'lonto'z** genç kel (*bk. axlantoz, bog'lon tos*)
- b. 1600 (3)
- bol** bal

b.+dan 0345b
 b.+ning 2462
bola bala, yavru
 b. 0175, 0176, 0177, 0179, 0180, 0181, 0296, 0297, 0742 (2), 0791, 0791a, 1242, 1610 (8), 1711, 2041 (2), 2227, 2633 (2)
 b.+chalar 2215
 b.+dan 1610
 b.+day 1609
 b.+ga 1610
 b.+lar 2083, 2299, 2325, 2387, 2425
 b.+larga 1972
 b.+lari 0698 (2), 0699 (2), 0737b, 1194, 1194v, 1195, 1199, 1216, 1762
 b.+larin 0022
 b.+larini 0658, 1056
 b.+lar-la 2161
 b.+ni 1610
 b.+ning 1610 (4), 2662 (2)
 b.+si 0032, 0066, 0066a, 0153, 0702, 0737, 0737a, 0737v, 0738, 0739, 0740, 0740a, 0772, 0845, 0851, 0857, 0858, 0859, 1039, 1067, 1068, 1069, 1125, 1125a, 1244, 1373, 1610, 1756, 2015, 2098, 2156, 2341, 2352, 2585
 b.+sidan 0851, 2351
 b.+sidir 2662
 b.+sin 0851, 2180
 b.+sini 0559, 2189
 b.+sining 0849, 0850, 0859 (2), 0910, 2145
bola-chaqa çoluk çocuk
 b. 1194a
boldoq küpe (ÖTTTS: 104)

b. 0500
bolg'a çekiç, tokmak (ÖTS: 91)
 b. 1612, 1818
 b.+si 1709
bolor (<Far.) giriş, sütun (İLI: 129)
 b.+da 0619
bolqanto'z genç kel (*bk.* bog'lon tos)
 b. 0197, 0289
bolta balta
 b. 1032, 1551, 1551a, 1551b, 2205
bom (<Far.) dam, kubbe (OTAL: 70)
 b.+dek 1171
bomba bomba
 b. 1836
bong (<Far.) ses, seda, haykırma (OTAL: 70)
 b. 1826
boq- bakmak, görmek
 b. 1737, 1792, 1796, 1822, 1989, 2002, 2113, 2451
 b.-aman 2274
 b.-ar 0427, 1141, 1142, 1924, 1981, 2380, 2381
 b.-chi 2517
 b.-ib 2382
 b.-in 1996
 b.-masangiz 2130
 b.-maydi 1976
 b.-ay 1986
 b.-sa 1141, 2530
 b.-sam 1142
 b.-sang 1949, 2290
 b.-sangiz 2592
boqqol (<Ar. baqqāl) bakkal

b. 0463a

bor (II) mevcut, var

b. 0409, 1118, 2029, 2161

b.+da 1602 (2)

b.+dan 1556

b.+edi 1610, 2487

b.+ekan 1601 (2), 1610 (2), 2193

b.+dir 1045, 1817 (2), 1826, 1955, 1982,
2306, 2319, 2411, 2446, 2552, 2583

b.+ki 2138, 2620

b.+mi 1446, 1556, 1557, 1772, 2051

b.+mikan 0571 (2), 1528 (2), 1529 (2)

b.+misiz 1605

b.+ning 1446

b.+u 0505 (2), 0633, 0780, 1463b, 1464
(2), 1596 (2), 1609, 1652, 2133, 2137,
2168, 2603

bor (II) kere, kez, defa (ÖTS: 91)

b. 2128

borlik varlik

b.+ini 18981

bor- varmak

b.-adi 0384 (2), 0423a, 0515 (2), 0572
(2), 0622, 0624, 0670 (2), 0671, 1005 (2),
1006, 1146-1147, 1281, 1305, 1315,
1734, 1771, 1885 (2), 2106

b.-adir 1000, 1806

b.-agʻay 0595

b.-aman 1606, 2274

b.-ar ekan 1605

b.-ar 0621, 0702, 1804, 1817, 2491 (2),
2572

b.-ay 0537

b.-ayotganda 1229, 1761

b.-ayotganlari 1513

b.-ayotir 1513 (2)

b.-di 1194v, 1220

b.-dim 0285, 0718

b.-gan 0545a, 1390b, 2497

b.-ganda 1509a

b.-ganingcha 0060

b.-gin-chi 1526

b.-guncha 0954

b.-ib 0080, 0081, 0148, 0340, 0675,
0676, 1224, 1601, 1609a, 1725, 1730,
1748, 2558

b.-ibdi 1336, 1610

b.-mas 0648

b.-masdan 735

b.-maydi 1305

b.-sa 1606

b.-sak 2106

b.-sam 0113, 0113a, 0113b, 0482, 1606

b.-sang 0865

bora-bora gide gide

b. 0254, 1281b

borib-borib gidip gidip

b. 0052a

borish gidiş

b.-ishda 2570

boruv gitme, gidiş

b.+dim

bos- basmak, aşmak

b.-adi 1760, 2023

b.-gan 1490, 2106

b.-ib 1305, 1347, 2019

b.-ilmaydi 0167a

b.-mas 1367

b.-sa 0167a, 2302

b.-sang 0524

b.-tirdim 0111

bosh baş

b. 0189, 0249, 0279, 0280, 0282, 0292, 0519, 0519a, 0535, 0536, 0876, 1298, 1339, 1372, 1416, 1498, 1610, 1768, 1829, 1818, 2037, 2113, 2182, 2281, 2370, 2586

b.+dan 0175, 0452, 0553, 1036, 1036, 1307

b.+i 0141, 0298, 0505, 0545a, 0552, 0666, 0775, 0788b, 0801, 1065b, 1185, 1280, 1343, 1348, 1367, 1443, 1588, 1597, 1614, 1658, 1734, 2036, 2168, 2283, 2327, 2435, 2524, 2577, 2619

b.+ida 0179, 0221, 0242, 0255, 0257, 0299, 0326, 0412, 0590, 0600 (2), 0617, 0781b, 0796, 0825, 0826, 0994, 1106-1107, 1199, 1346, 1362, 1363, 1365, 1555, 1650, 1997, 2038, 2159, 2165, 2299, 2365, 2566

b.+idan 0302, 0596

b.+iga 0556, 0677, 0865, 1207, 1214, 1959

b.+im 1069, 2502

b.+imda 2470

b.+imga 0856, 2471

b.+imizda 2485

b.+indagi 1374

b.+ing 2111

b.+ingizga 0247

b.+ini 0140, 0507, 0508, 0862, 1553b, 2625

b.+larida 0822

b.+ni 0523

boshdan-oyoq baştan aşağı

b. 2336

boshli başlı

b. 1580

boshsiz başsız

b.+u 1931

boshimoy boshimoy başım ay, başım ay!

b. 1028

boshla- başlamak

b.-b 1331

b.-nur 1922

b.-r 0137, 2035

b.-sangiz 2492

b.-shar 2236

boshlan- taşmak

b.-adi 2037

boshqoq başak

b.+qa 1612

boshpana (<T. baş + Far. penâh) baş sığınağı, takke

b. 1374

boshqa başka

b. 0478, 1395, 1601, 1610 (2), 1786, 1958, 2073, 2477

b.+cha 1836

b.+lar 2139, 2652

b.+larni 2526

b.+ni 1085

b.+siga 1769

boshqar- yönetmek, idare etmek (ÖTS: 96)

b.-ib 1810

bot- batmak

- b.-ar 2121
b.-ibdi 0990
b.-mas 0325, 0335
b.-maydi 0114, 1975, 2509
b.-mayman 2077
b.-sa 1995
botinka bot, çizme (ÖTS: 93)
b. 2474
botir yiğit
b. 0028, 0303, 1194b, 1341, 1378, 1415, 1753, 2011
b.+im 0675 (3)
bovli ipli (BS: 354)
b. 0572
bov(i)r bağır (*bk.* bag'ir)
b.+ga 1601
bovlon semiz (*bk.* bog'lon)
b. 1597
bovursoq bağırsak
b.+day 1282
boy bay, bey
b. 0484, 0898, 1004, 1004a, 1004b, 1005, 1475, 1475, 1490, 1606, 2056, 2274
boyla- bağlamak, düğümlemek
b.-ngan 1638
boylik, -gi zenginlik
b. 2038
b.+im 2343
b.+ini 1898
boylovli bağlı
b. 0850
boyo'g'li baykuş (ÖTS: 94)
b. 0578
b.+day 0384
boyvachcha (<bay beçe) bay oğlu, bey oğlu
b.+lar 1601 (2)
bozor (<Far.) pazar, çarşı
b. 0702, 0740, 0741, 1531
b.+da 0345a.(2), 0345b, 1203-1204
b.+dagi 1421-1422
b.+dan 860, 1209-1210
b.+ga 0482, 0740a, 1305 (2)
bo'g' - boğmak
b.-ib aldi 0492
bo'g'cha bohça (*bk.* bo'qcha)
b. 0879
b. lardan 0383
bo'g'irsoq çörek
b. 0400
bo'g'iz boğaz
b.+dan 0864
bo'g'izsiz boğazsız
b. 1927
bo'g'izla- boğazlamak
b.-sam 0916
bo'g'ot gölgelik (ÖTTÖİL: 45)
b. 2244
b.+dan 2244
bo'g'oz gebe, hamile (ÖTS: 108)
b. 1162, 1610 (2)
bo'g'un- bo'g'un boğum boğum
b. 0744 (2)
b.+choq 0744
bo'l- (I) bölmek
b.-ama 1530 (2)
b.-inmas 0168
b.-ishadi 1417

b.-ishdi 1682

b.-ishib 2264

boʻl- (II) olmak

b.-adi 1609 (6), 1609a.(3), 1655, 1772, 2046, 2228, 2468, 2571, 2624, 2642, 2659

b.-adigan 2021, 2629

b.-amiz 1605

b.-ami 0538, 0625, 1521-1522, 1523

b.-ar 0106, 0293, 0608, 0609, 0612, 0755, 0883a, 1117, 1277, 1280, 1576, 1589-1591, 1594, 1596 (13), 1710, 1715, 1821, 1828, 1831, 1836, 1922, 1947, 2014, 2035, 2082, 2106, 2145, 2173 (2), 2207, 2220 (2), 2230(2), 2232, 2272, 2275, 2302, 2345, 2347, 2376, 2377, 2435, 2452, 2456, 2479, 2480, 2483, 2594, 2370, 2421

b.-arsiz 1952

b.-averibdilar 1601

b.-di 0197, 0289, 0563 (3), 1340, 0963, 1056, 2224 (2), 2345, 2541

b.-dik 2650

b.-dim 0835a

b.-gan edim 2251

b.-gan ekan 1601

b.-gan 2121, 2233, 2652, 2657

b.-ganda 1996, 2109, 2109

b.-gani edi 1608

b.-ib olsa 2178

b.-ib 1601, 1608, 1609 (2), 1609a, 1842, 1854 (2), 1960, 1988, 2021, 2027 (2), 2069, 2090, 2174, 2249, 2262, 2334,

2335, 2356, 2358, 2457 (3), 2528, 2579, 2587, 2664

b.-ibdi 1610

b.-ibman 0917 (2)

b.-madimi 0419b

b.-mas 0249, 0310a, 0328, 0600, 0951, 1757a, 1839, 1889, 1982, 2039, 2048 (2), 2078, 2092 (2), 2095, 2108, 2249 (2)

b.-masa 1726, 1770, 2109, 2138, 2430, 2531, 2606 (3), 2620

b.-masa.-da 2080

b.-masam 2526

b.-maydi 0172, 0249a, 0345b, 0948, 1519b, 1609, 1689, 2085, 2109, 2133, 2461, 2636, 2664

b.-mayin 2262

b.-sa 0168, 0683 (2), 0744, 0862, 0994, 1015-1016, 1323, 1323b, 1323v, 1448, 1605 (2), 1637, 1737, 1770, 1777, 1779, 1793, 1796, 1822, 1846, 1887, 2166, 2204, 2232, 2494, 2503, 2528, 2529, 2531, 2543-2544, 2621, 2643, 2664

b.-sang 0158, 0862, 1747 (2), 1844-1845, 1848, 2273

b.-sin 2663

b.-ur 0610, 1461 (3), 1596 (4), 2645, 2226

boʻlish bölme

b. 1814

boʻluv olma

b.+i 1608

boʻlmasa sanki

b. 1609a

boʻp (<boʻl-up) olup

b. 0994
bo'lak bölüm, parça
 b. 0285
bo'lak-bo'lak parça parça
 b. 1045
bo'liq büyük, kocaman, iri (ÖTS: 105)
 b. 2347
bo'qcha bohça (*bk.* bo'g'cha)
 b.+sini 1278
bo'q- boğmak (*bk.* bo'g'-)
 b.-qan 1609a
bo'r (<Rus. mel) tebeşir (RTS: 126)
 b. 1883, 1885
bo'rboy baldır (BS: 355)
 b.+imdan 0537
bo'ri kurt
 b. 0112, 0284, 0351-0352, 0444, 0642
 (2), 1416, 1567, 1572, 1574, 1575, 1601,
 1609
 b.+day 1609
 b.+ning 1233
bo'rk börk
 b.+ini 1207
bo'rkillar börkünü takmak
 b.-ydi 1207
bo'ron boran, fırtına
 b. 2094
bo'rqillaq bağırان
 b. 1600
bo'rt- pörtlemek (ÖTTÖİL: 44)
 b.-im 0484 (2)
bo'sag'a (<Mo.) eşik ve kapının alt tarafı
 (ÇTS: 163)
 b.+da 0431, 0513, 1600, 1600a

bo'sh qo'y- serbest bırakmak
 b.-dim 0281
bo'tali yavrulu (ÇTS: 164)
 b. 1243
bo'y (I) boy
 b.+i 0409, 0410a, 0568, 0686, 0691,
 0724, 0726, 0786, 0816, 0872, 0891,
 0892, 0892a, 0892b, 0893, 0905, 0906,
 0907, 1060, 1072, 1487, 1872, 1945,
 2158, 2181, 2187, 2203, 2361, 2369,
 2373, 2413, 2419, 2479, 2480, 2492,
 2567, 2585
 b.+ida 0462, 0511
 b.+idan 2369
 b.+ingdan 2373
 b.+lari 1384, 2473
bo'y (II) (<Far. būy) koku
 b. 2236
bo'yi boyunca, boyunda
 b. 0462, 0829, 1399, 2213, 2236, 2261,
 2625, 2664.
bo'yli boylu
 b. 0064, 0064a, 0080, 0088, 0373, 0410,
 0545 (2), 0871, 0978, 1099, 1460, 2203,
 2395, 2406
bo'y(u)n boyun
 b.+i 0515, 0518, 0567, 0569, 0578,
 0807, 1167, 1228, 1231, 1237, 1271-
 1273, 1276, 1931, 2153, 2157, 2196,
 2198, 2236
 b.+ida 2145
 b.+idagi 1236
 b.+idan 2188

- b.+in 0358, 0570, 0579, 0823, 0888, 0942, 1132, 1236, 1236, 1403, 1606 (3)
- bo'ya-** boyamak
- b.-lgan 1900
- bo'ydor** uzun boylu (ÖTS: 106)
- b. 2360
- bo'yi-bastim** boyum posum
- b. 1651
- bo'yinli** boyunlu
- b. 0641, 0643 (2)
- bo'ylab** sf. boyunca; kenarda (ÖTS: 106)
- b. 1749
- bo'yoq, -g'i** boya
- b. 1459, 1876
- b.+i 1963
- bo'yoqli** boyalı
- b. 1904
- bo'yra** (<Far. buryā) eski hasır (ÇTS: 176)
- b. 1539
- bo'yro** hasır (*bk.* bo'yra)
- b. 0833
- bo'z (I)** pamuklu kumaş (ÖTS: 107)
- b. 0670, 0977
- bo'z (II)** gri
- b. 0107, 0108, 0109, 0742, 1039, 1305
- bo'z-bo'z** boz boz (yansima)
- b. 1471
- bo'zla-** bozlamak
- b.- r 1927
- bu bu**
- b.+ni 0326, 0441, 0612, 1589-1590 (4), 1610 (2), 1711, 1712, 1725, 1737, 2387, 2586
- b.+ning 1837, 1936, 1938, 2161, 2255
- b.+nga 0811, 2153, 2424
- bubak** (<bo'bak) bebek (BS: 355)
- b. 0304
- bug'** buhar, buğu (ÖTS: 103)
- b. 0130, 1651
- bug'doy** buğday
- b. 0198, 1339, 1339a, 1455, 1594, 1863, 2358, 2364
- b.+larni 1708
- bug'doyzor** buğday tarlası
- b.+da 1709
- bujur** buruşuk, kırışık, kırış kırış (ÖTS: 98)
- b. 0712
- buk-** bükmek
- b.-dim 0192 (2), 0934
- b.-ib 1064
- b.-iladi 1013
- buk et-** kaçmak, gizlenmek (BS: 354)
- b.-di 0486
- bukach** bükülü
- b. 2418
- bukir** kambur (*bk.* bukur, bukri)
- b. 1714
- bukri** eğri, büğrü, kambur, eğik (ÇTS: 180)
- (*bk.* bukur, bukir)
- b. 0412, 0486, 0737, 1009, 1562
- bukur** kambur, hörgüç (ÖTS: 98) (*bk.* bukir, bukri)
- b. 0738, 1319, 1472
- b.+i 0991
- bular** bunlar
- b. 2143, 2498, 2659
- b.+ning 2633

bulbul (<Far.) bülbül

b. 0591, 1277 (2), 1470, 1470a, 1576,
1671, 1946, 2209
b.+lari 1468

buloq bulak, kaynak

b. 0069, 0245, 0285, 0287, 0668, 2032,
2221-2223, 2408, 2466, 2573
b.+cha 0288
b.+da 1892
b.+dan 0419a
b.+ni 2116
b.+ning 0287

bulqon volkan

b. 2096

bultur geçen yıl

b. 0107

bulut bulut

b. 2042
b.+dan 1619
b.+ga 2038
b.+larga 2037
b.+larni 1734, 2052

bulutli bulutlu

b. 2110

bunday böyle, bunun gibi

b. 1606

bupan-bupan bupan bupan

b. 0377b

buqa boğa

b. 1609a
b.+day 1609a

buqono (<buq+dona) çarp tane!

b. 0690

bura- döndürmek, çevirmek

b.-b 1693

b.-aladi 1761, 1938

b.-sam 1785, 1929

b.-sang 1673, 1915, 1939, 2508

b.-sangiz 1790, 1831, 2521, 2522

b.-ydi 2541

burang büğrü, bükülmüş (ÖTS: 100)

b. 0656b (3)

burchak köşe, bucak

b. 1821, 1914, 1950, 2481

b.+da 1664, 2479

b.+ida 2660

b.+i 1482

b.+ni 2259

burchakli köşeli

b.1955

burchakma-burchak köşe bucak

b. 2258

burch (I) borç (*bk.* burj)

b.+i 1871

burch (II) yer, bucak (ÖTTTS: 120)

b.+ida 2480

b.+idan 1670

burgut kartal (ÖTS: 100)

b.+dan 1722

burj (<Soğd.) borç (*bk.* burch)

b.+i 1209-1210

burka- örtmek (ÖTTÖİL: 42)

b.-ladi 2229

burkill- vıraklamak

b.-r 0513

burk börk

b.+im 1442

burma burma, büzgü

b.+cha 0765, 0820
burmali burmalı, büzgülü
 b. 1475, 1936
burtoz darlık, ibrik ve nargilenin inceliği
 (BS: 355)
 b. 1227
burun (I) burun
 b. 0289
 b.+ni 0603, 0803, 0804, 0805, 0806,
 1227
 b.+(er)mas 2137
burun (II) önce, evvel (ÇTS: 175)
 b.+ida 1137, 2566
 b.+i 0003, 0764, 0912, 1208, 1214,
 1347, 1800, 1870
burunsiz burunsuz
 b. 2347
buruvli burmalı
 b. 1602 (2)
bushshali öfkeli (BS: 355)
 b. 0446
but-butun büsbütün
 b. 2515
but but, bacak (ÇTS: 177)
 b.-i 780, 1541, 1805
butkul (I) tamamen, bütünüyle (ÖTS: 101)
 b. 2340
butkul (II) sonra
 b. 2345
butoq, -g'i budak, dal
 b. 0812
 b.+chada 2323
 b.+da 0812
 b.+i 0723

butoqsiz dalsız, budaksız (*bk.* putoqsiz)
 b. 0185, 0194, 0201, 1602 (2)
 b.-o 1601 (2)
butov tam, bütün
 b. 0847
 b. 0601
buttatak dallanmış, ayrılmış (BS: 355)
 b. 0459
butun bütün
 b. 0991, 1045, 1294, 1898, 1901, 1903,
 1983, 1985, 1988, 1992, 2285, 2625
buva dede, büyük baba (ÖTS: 102)
 b. 0737b, 0764, 1343 (2)
 b.+m 0937, 1081
buvi büyükanne, nine (ÖTS: 102)
 b.+m 2494
 b.+mda 2494
 b.+mning 0660, 1438, 1997
buvish büyük anneye benzer
 b.+dan 1139
buvun-buvun boğum boğum
 b. 0785
buvunchoq boğumcuk
 b. 0785
buyrak böbrek
 b. 0408
 b.+ka 2376
buyruq buyruk, emir
 b. 1737
buyuk büyük
 b. 0334, 0412
buyum eşya, şey (ÖTS: 102)
 b.+dan 2472
 b.+ar 2233

buyur- buyurmak

b.-ar 1794

buz- bozmak

b.-ar 1801

b.-ib 0625, 1008

b.-ilmasdan 1657

b.-sa 2244

buzoq buzağı

b. 0210, 0682, 1029, 1205, 2403

b.+i 0482

b.+im 0745a

b.+imin 0264

b.+ing 1430

CH

chachaqli saçaklı (*bk. chachoq*)

ch. 0222

chachoq saçak (*bk. chachaq*)

ch. 1057

chag'ir ko'zli çakır göz

ch. 2151

chakalakzor sazlık, orman (ÖTTÖİL: 188)

ch. 0216, 0288

chakich tokmak (ÇTS: 235)

ch. 1252

chakka (<Far. çekke) damla, damlama
(FTS: 119)

ch. 1397

chal- çalmak (ses)

ch.-adi 0594, 0698, 0699, 1665, 1767,
1938

ch.-aman 1651

ch.-ar 0576, 1826, 1827, 1942, 1945

ch.-dim 1040

ch.-gan 1936

ch.-ib 1553a, 1553b, 1890, 2197, 2199

ch.-imadi 1890

ch.-inmadi 1890

chalpak ince hamurdan yağda pişirilerek
hazırlanan ekmek; krep (ÖTS: 543)

ch. 0737, 0737b

chamanzor (<Far.) çimenlik

ch. 1979, 2240

ch.+da 2239

chambarak çember, halka

ch. 1372, 2285

ch.+da 1372

chandir etin sert ve sinirli kısmı (ÖTS: 543)

ch. 0519

chandon (<Far. çendan) o kadar (OTAL:
155)

ch. 1461

chang (I) toz

ch. 0442, 1598, 1933, 2501

ch.+i 0011, 0169, 1473a, 1558

chang (II) (<Far.) ses

ch. 1416, 1602

changal orman ("dikenli bitki, çalılık"
ÖTS: 544)

ch. 0287

chang'araq, -g'i çadır ve ev kümbetinin
daireye benzer tepe kısmı (BS: 361) (*bk.*
chanparoq)

ch.+da 0204, 0289, 0597

ch.+i 1056

ch.+don 1325

changdi çeng çalan (*bk. changi*)

ch. 0577

changi (<Far.) çeng denilen sazı çalan (*bk.* changdi)

ch. 0594

changi- tozlamak, tozlanmak (ÖTS: 544)

ch.-di 1602

ch.-lladi 1565

ch.-tar 2082

chang-to'z toz toprak

ch.+onni 2094, 2501

chanoq koza; pamuk kozası (ÖTS: 544)

ch. 2336

chanparoq tepe (*bk.* chang'aroq)

ch.+da 1600

chanqash susama (ÖTS: 544)

ch.+ini 2398

chanqoq susamış, istekli (ÖTS: 544)

ch.+i 2568

chap (<Far. çep) sol

ch.+da 2552

ch.+dan 2638

chapak (<çep) alkış ("el çırpma alkışlama anlatır" TSYK: 199)

ch. 0698

chapak chal- alkışlamak

ch.-adi 0698

chaqa-chaqa çaka çaka (yansıma)

ch. 0177

chaqaloq bebek (ÖTTÖİL: 191)

ch. 0177, 1609

chaq- 1. sokmak, ısırmaq (ÖTS: 544)

ch.-adi 2134-2135

ch.-ag'on 2245, 2246

2. çakmak, kırmak (ÖTS: 544)

ch.-sang 2547

ch.-ib 2291, 2383

ch.-dim 1832

chaqir- bağırmaq (ÇTS: 224)

ch.-adi 0430, 0551

ch.-ar 1928

ch.-ib 1271-1273

ch.-maydi 1928, 2449

ch.-sam 1606

chaqna- (<çakna-) parlamak (ÖTS: 545)

ch.-b 2051

ch.-r 2160, 2355

ch.-b turar 2150

chaqqon çevik, hızlı (ÖTS: 545)

ch. 0987, 1683, 2150, 2191, 2607

charaqla- (<Far. çirâğ) parlamak, ışıldamak

ch.-r 2332

ch.+ydi 2117

charcha- yorulmak, tükenmek, bıkmak (ÖTS: 545)

ch.-mas 0966

ch.-may 1618, 1751, 1767, 1933

ch.-maymiz 1960

ch.-moqdan 1752

charchash yorulmak, yorgunluk

ch. 1753, 1806, 1807, 2262

charmı (<Far.) taban ("tabaklanmış deri, meşin, kösele" FTS: 117)

ch. 2618

charog'on ışıklı (ÖTS: 545)

ch. 1630

charqilloq çağırmaq

ch. 1600

charx (<Far.) çark

ch. 0970
chashma (<Far.) göz
 ch.+ga 2115
chavati yağsız, kazanda pişirilen ekmek
 (BS: 361)
 ch.+day 0381
chayla kulube, çadır (ÖTS: 545)
 ch. 0241, 1838, 1840
chayna- çiğnemek, geniş getirmek
 ch.-b 1511, 1726
 ch.-ladi 0956 (2)
 ch.-ydi 1035
chayon akrep
 ch. 0651, 2245, 2246
chayqal- dalgalanmak ("çalkalanmak")
 ÇTS: 233)
 ch.-adi 2020
 ch.-maydi 2509
chechak çiçek
 ch. 0049, 0050a, 1494
chechan usta, becerikli (ÖTS: 546)
 ch. 1854
checha anne (ÇK: 72)
 ch.+jon 1602 (14)
 ch.+siga 1602
 ch.+sining 1602
chechku seçkin
 ch.+day 1494
chehra (<Far.) çehre
 ch.+si 1277
chekin- çekilmek
 ch.-adi 2103
cheksiz sayısız (ÖTS: 546)
 ch. 2071

chekka köşe, kenar (ÖTS: 546)
 ch.+ga 1689, 1764-1765
chel sınır, bölge, kenar (BS: 361)
 ch. 0694, 1341(2) 1408
 ch.+ga 0190
chelak kova, küp (ÇTS: 235)
 ch. 0230 (2) 2057, 2571
 ch.+cha 0259 (2)
chena kızak (ÖTS: 543)
 ch. 1971
chert- fiske vurmak, hafifçe vurmak (ÖTS:
 546)
 ch.-adi 2058
 ch.-ib 0140
chet sınır, had, kenar (ÖTS: 546)
 ch.+i 2378
 ch.+idan 2497
chevar terzi (ÖTS: 546)
 ch. 2337-2338
 ch.+larga 2496
chi pekiştirme ögesi
 ch. 0441, 1033, 1155, 1323a, 1526,
 1570, 1667, 1668, 1685, 1714, 1724, 1725,
 1730, 1805, 1827, 1846, 1851-1852, 1913,
 1946, 1951, 1957, 2021, 2124, 2150, 2165,
 2183, 2189, 2198, 2211, 2214, 2239, 2340,
 2353, 2428, 2480, 2498, 2514, 2517, 2554,
 2588, 2661, 2663.
chido- (<Mo. çıda-) tahammül etmek,
 katlanmak (ÇTS: 242)
 ch.+lmas 2218
chig illa- çığırdamak
 ch.-ydi 0646
chigit pamuk tohumu (ÖTS: 547)

ch. 0772
 ch.+ning 0763
chil (<Far.) kırk (OTAL: 158)
 ch. 1516 (2) 1517 (3)
chila (<Far.) yay kuracak alet (ÇTS: 250)
 ch.+dir 1313
chilbir ince ip, urgan (BS: 361)
 ch.+im 0209
childir chumoq çelik çomak
 ch. 0304
childirma def (ÖTS: 547)
 ch. 1932
chilim nargile, kanyon (ÇTS: 250)
 ch. 1271-1273, 1607
chilman kırklı
 ch. 1517
chilvir-chilvir ince ince ("ince ip, arkan"
 BS: 361)
 ch. 2283
chim çim, çimen
 ch. 2396
chimchila- çimdiklemek, çimdik atmak
 (ÖTS: 547)
 ch.-b 2080
chimdım çimdik
 ch. 0952-0953
chimildiğ gerdek; gerdek perdesi (ÖTS:
 547)
 ch.+ing 1602
chimiri hareketli, çevik (BS: 361)
 ch. 1582
chindi (*bk. chinni*)
 ch. 0763, 1624

chin (I) yaramaz, haylaz (BS: 361) (*bk. jin*
 1)
 ch. 0818a, 1063, 1212, 1278, 1624
 ch.+ni 0022 (3) 0763, 1063, 1212, 1278
 (3) 2565
chin (II) tam
 ch. 0022, 0658, 0763, 1063, 1212,
chin (III) gerçek
 ch. 1871, 2016
 ch.+dan 1844-1845
chini porselen, çini
 ch. 0618
chinoq kulağı kesilmiş (ÖTS: 547)
 ch. 0840a, 1052, 1052a, 1053, 1054,
 1054a
chinor çınar
 ch. 0812, 2273
 ch.+da 0812
 ch.-o 1601 (2)
chip chitir çıt çıtır (yansıma)
 ch. 1409
chip chip et- cik cik etmek
 ch.-er 0564, 2221-2223
chipor benekli, noktalı, lekeli (ÖTS: 547)
 ch. 0540, 2336
chiq- çıkmak
 ch! 0127
 ch.-adi 0467, 0565, 0975, 1325, 1598,
 1604, 2133, 2449
 ch.-ar 0422, 0540, 0674a, 0770, 0784,
 0918b, 0919, 1178, 1277, 1327a, 1327b,
 1331, 1558,

1650, 1726, 1822, 1824, 1825, 1943, 2015,
 2034 (2) 2059, 2201, 2201, 2288, 2320
 (2) 2345,
 2394, 2448, 2452, 2466, 2515, 2564
 ch.-asan 1842
 ch.-asi 1981
 ch.-azar 1759
 ch.-azolmay 0839
 ch.-di 0010, 0022, 0478, 0563, 0658 (2)
 0763, 0771 (3) 0918a, 1056, 1179, 1242,
 1278, 1327a, 1331a, 1332, 1371, 1513,
 1602 (3) 1606, 2040, 2224, 2345, 2358
 ch.-dim 0798, 1126, 1393 (2) 1491,
 1491a (2) 1491b (2) 1492
 ch.-ib 0095, 1191, 1220, 1607, 1608,
 1609, 1992, 2136, 2420, 2446, 2525,
 2546, 2595
 ch.-ibdi 1610
 ch.-illamay 2194
 ch.-ishi 0763, 2192
 ch.-mas 0501, 1045, 1764-1765
 ch.-may 1609
 ch.-maydi 0264, 1210, 2547
 ch.-moqqa 2256
 ch.-qach 2095
 ch.-qan 0077, 0277, 0523, 1278, 1831,
 1872, 2075
 ch.-qancha 0342
 ch.-qani 0342
 ch.-sa 0361, 0564, 1473, 1602 (3) 1835,
 2221-2223, 2571
 ch.-sam 1392
 ch.-sang 1656, 2080, 2108, 2188
chiq-chiq çık çık (yansıma)

ch. 1146-1147 (2) 2541
chiq-chiq et- çık çık etmek (yansıma)
 ch.-di 1096
chiqar- çıkarmak
 ch.-adi 1033, 2024
 ch.-adigan 1010
 ch.-aman 0774
 ch.-ar 1667, 1784, 2446, 2464, 2550
 ch.-ayin 0900
 ch.-ib 2182, 2244
 ch.-mas 1729
 ch.-may 0351-0352, 1414, 1416 (2)
chir-chir hızlı hızlı (ÖTTTS: 891)
 ch. 0838
chir aylan- hızlı dönmek
 ch.-ur 1475
chir-chir aylan- fıldır fıldır dönmek
 ch.-adi 1033
chirgi eyer altındaki kalın keçe (BS: 361)
 ch.+dan 1120
chirilla- cıvıldamak (*bk.* chirqilla-)
 ch.-b 2213
chiri- çürümek, bozulmak
 ch.-mas 0320, 0321, 0322, 0322a, 0325,
 0335
 ch.-maydi 1291
chirmanda ses (/tef) ("def ve benzeri bir
 çalgı aleti, enstrüman" ÖTS: 548)
 ch. 1771
 ch.+si 2053
chirmash- kıvrınmak (ÖTS: 548)
 ch.-ar 2393
chirmashiq (<chirmashoq) iğneleyen (BS:
 361)

- ch. 0838
- chiroq, -g' i** (<Far. çirâğ) fitil, kandil, mum
(OTAL: 158) 0029, 0203, 0204, 0287,
0289 (2)
1323, 1339, 1588, 1589-1590, 1597, 1635,
1648, 1725, 1796, 2000, 2122, 2494
ch.+i 2049, 2165
ch.+im 0441
ch.+ing 1853
ch.+cha 0288, 1676
ch.+larni 1629
ch.-mas 2556
ch.+ning 0287
- chiroqsiz** ışksız
ch. 2028
- chiroy** (<Mo. çirāy) yüz, çehre (ÇTS: 252)
güzellik
ch. 2471
ch.+i 2278, 2354
- chiroyli** güzel, hoş (ÖTS: 548)
ch. 1675, 1968, 2215
ch.+dir 2363
- chirqilla-** cıvıldamak; titreşim ses çıkarmak
(ÖTS: 548) (*bk.* chirilla-)
ch.-ydi 0597, 1600a
- chiviq** çivik (yansıma)
ch. 1316
- chiy 1.** kamıştan imal edilmiş hasır (ÇTS:
248)
ch. 0431, 0618, 0677
ch.+ning 0188
- 2.** hasır ilmiği
ch.+dan 1409
- chiydim** çiydim (yansıma ses)
- ch. 0677 (3)
- chiyilla-** ciyaklamak, bağırmak (ÖTS: 548)
ch.-ydi 0431
- chiz-** çizmek
ch.-ar 1915, 1916, 1917
ch.-ib 1920
ch.-iq 1936
ch.-iqli 1655
ch.-sangiz 1867
- chizim** çizgi
ch.+im 209a
- choch-choch** (<chosh-chosh) pek çok,
hadsiz (BS: 361)
ch. 1199
- chochvon** saç bağı
ch.+i 1436a
- chodir** çadır
ch. 1063
ch.+im 2054
- chol** (<Far. kāl) ihtiyar adam, yaşlı adam
ch. 2663
ch.+dir 0712
- cholg' u** çalgı
ch. 1468, 1929
- cholg' uchi** çalgıcı, müzisyen
ch.+ning 1934
- chol-** çalmak (enstrüman)
ch.-ib 0798
- cholu kampir** ihtiyar adam ile kocakarı
ch. 2658
- chopar** ulak, haberci (ÖTS: 549)
ch. 1756, 1775, 1777, 2088, 2114, 2157,
2191, 2203
ch.+lar 1601

- ch.+larga 1601 (2)
 ch.-asan 2188
 ch.-ay 0526
choʻpchak bilmece (ÖTS: 551)
 ch. 1483
 ch.+im 1483
choʻpkan (<Far. çevgân) değnek, baston
 ch. 0550
chopon kaftan
 ch. 0377, 0377a, 0377b, 0796
 ch.+i 2157, 2401, 2418
 ch.+im 0174, 0174a
 ch.+ni 1041
chopqin hızlı (*bk.* chopqir)
 ch. 0066
chopqir hızlı (*bk.* chopqin)
 ch. 1834
chop- (I) koşmak
 ch.-adi 1779, 1783, 2174, 2468, 356,
 1761
 ch.-ogʻon 0316
 ch.-sa 2110
 ch. dim 1736
 ch.-gan 2252
 ch.-olmas 0526
 ch.-ib 1885, 2034, 2047, 2167
chop- (II) kesmek, yontmak
 ch.-sa 0167, 0167b, 0168, 0169
 ch.-ilmas 0167, 0167b, 0168
 ch.-ilmaydi 0167b, 2110
 ch.-sang 0766, 2468
 ch.-masang 0766
chopib-chopib koşa koşa
 ch. 1785, 1790
- choq** (I) çağ, zaman, an
 ch. 2175, 2218, 2221-2223, 2251, 2297,
 2298, 2300, 2460, 2494
choq (II) çak (yansıma)
 ch.+da 1936
choqli çak çak eden (yansıma)
 ch. 0586
chor (<Far.) dört
 ch. 1305
chora (<Far.) çara, deva (ÇTS: 229)
 ch. 2597
choʻrak çörek
 ch. 0315
chorbogʻ bağ, bağevi
 ch.-da 0577
 ch.-imda 1601
 ch.-ingda 1601
chorboq dört taraf
 ch. 1565
chorla- çağırmaq, davet etmek (ÖTS: 549)
 ch.-r 1841
 ch.-ydi 2337-2338
chorpoya çardak
 ch. 0743
chorsi (<Far. çār-sū) çarşı (ÇTS: 230)
 ch.-da 0345a
chorva (<Far. çārge) sığırlar, çiftlik
 hayvanları (ÖTS: 549)
 ch. 0416
chovkar (<chavkar) benekli, noktalı (ÖTS:
 545)
 ch. 1622
choy xalta çay torbası
 ch. 1221

choy çay

ch. 2547

ch.+dan 2554

ch.+ga 2460

ch.+ni 1651

cho'chaymon korku salan ("cho'chay-somurtmak" ÖTS: 552)

ch. 1574

cho'g ateş kesilmiş kömür, kor (ÇTS: 254)

ch. 1323, 2006, 2008, 2010, 2321

ch.+day 2309

ch.+ga 2329-2330

ch.+i 1652, 1971, 2552

ch.+ida 2012

ch.+ni 2562

chog'la- hazırlamak (ÖTS: 550)

ch.-ngan 2575

cho'k- çökmek

ch! 0372, 1224, 1225, 1230

ch.-ar 1251

ch.-maydi 0114a, 1753

cho'l çöl

ch. 1985, 2019, 2161

ch.+da 0145, 1574, 1803, 1804, 1892, 2203, 2398

ch.+dek 2373

ch.+ni 1367

cho'loq sakat ("çöl-" EUTSV: 117)

ch. 0118, 0119, 0119a, 0119b, 0123, 0123a, 0485

cho'mich (<çömüş) büyük kepçe, büyük kaşık (ÇTS: 259)

ch. 0392, 1197

ch.+i 1801

cho'mil- yıkanmak (ÖTS: 551)

ch.-guncha 2571

ch.-ib 2571

cho'ntak, -gi (<Ar.) genellikle bir şey koymaya yarayan astardan yapılmış parça, cep (ÖTTTS: 909) (*bk.* cho'ntaq)

ch. 0473, 2479, 2480, 2481

ch.+im 1034 (3)

ch.+imga 0128

cho'ntaq cep (*bk.* cho'ntak)

ch. 0122

cho'p 1. çöp

ch. 0411, 0595, 1543

2. dal, çubuk

ch. 1872, 1930, 1944

ch.+dakkina 0908

ch.+dan 0966

ch.+dir 2508

ch.+ning 2654

cho'pu xas çer çöp (*bk.* xas-cho'p)

ch.+dan 1505

cho'p savag'ich dayak; ince sopa, çubuk (ÖTS: 419)

ch. 0957

cho'q- gagalamak, vurmak

ch.-ib 0087

ch.-iqay 0595

ch.-ir 0566, 2205, 2493

ch.-iydi 1017, 1023

ch.-olmas 2404

cho'ri hizmetçi kız (ÖTS: 551)

ch. 1160-1161

cho't (I) (<uçot) sayım, göz önüne alma, hesaba katma (RTS: 295)

ch. 1912, 2535, 2537
 ch.+dan 0949
cho't (II) keser, marangoz keseri (ÖTS: 551)
 ch.+ini 0140a
cho'tir yassı, çalılık, bir parça (ÇTS: 256)
 ch. 2292, 2449, 712, 1060
cho'tka (<şotka) fırça (RTS: 419)
 ch. 1703, 2501
cho'z- çekip uzatmak (İLII: 380)
 ch.-di 1480
 ch.-gan 2037
 ch.-ib 2274, 2366, 2423
 ch.-ilar 1936
 ch.-ib yotir 0229,
 ch. ib yotar 1755,
 ch.-ib ketar 2595
cho'ziq boyu enine göre daha uzun (İLII: 384)
 ch. 0568
chubot- (<çuvat-) gevşetmek, açmak (ÖTS: 550)
 ch.-ib 1349
chuchuk (<ET süçük) tatlı (EUTSV: 195)
 ch. 0404, 2133
 chuchuklik, -gi tatlılık
 ch.+i 2317
chuchvara mantı (TÖS: 377)
 ch. 0934
chug'ur uğultu, cıvıltı
 ch.+lab 2211
chuh çuç (yansıma)
 ch. 0793
chuldıra- alçak ses çıkarmak (BS: 361)

ch.-ydi 0924
chumboq düğüm (BS: 361)
 ch. 607
chumchuq, -g'i (<çümçek) serçe kuşu (ÇTS: 265)
 ch. 0121, 2404
 ch.+im 1096
 ch.+larni 0542
 ch.+ning 1567
chumoli (<ET çümeli) karınca (EUTSV: 119)
 ch. 0656, 2260
chun için
 ch. 2472
chunki çünkü
 ch. 1820, 2038, 2649, 2653
chuqur çukur, delik
 0229, 331-332, 1419a, 1490 (2) 1782, 2493
 ch.+da 1419a, 2493
 ch.+ni 2493
chu seslenme ("deh, dah binek veya koşum hayvanlarını yürütmek için söylenen ünlem" (ÖTS: 550)
 ch.+sa 2243
chuv- gevşetmek, açmak
 ch.-ib 2256

D

da pekiştirme ögesi
 d. 0107 (3), 0220, 0224-0225, 0389, 1601, 2080, 1024, 1544, 1784, 1903
dada baba, ata (ÖTS: 109)
 d.+jonim 2541
daftar (<Ar.) defter
 d.+mas 1908

dakana müslin şal (BS: 355)

d.-sin 0598, 0795

dala sahra, kır, ova, çöl (ÇTS: 270)

d. 1686, 2061, 2272, 2333

d.+da 603, 1065b, 1807, 2403

d.+ga 2188

d.+lar 2425

d.+larni 1706

d.+si 0736, 2014

dalama-dala tarla tarla

d. 0444

dalva (<ET tilve) deli, divane (EUTSV)

d. 0598

dam ol- dinlenmek

d.-adi 1761

damini ol- dinlenmek

d.-di 1283a

damla- demlemek

d.-ng 1651

d.-nib 2464

dangasa tembel kişi, üşengeç (ÖTS: 111)

d.+ga 1976

darak haber, bilgi (ÖTS: 111)

d. 2197

daraxt (<Far.) ağaç

d. 0631, 0696, 0758, 1450, 1662, 1672,

1829, 2094, 2206, 2207, 2235, 2270 (2)

2294, 2308,

2310, 2393, 2594 (2) 2612

d.+da 0159, 2213, 2261, 2318, 2332,

2440

d.+dan 2208

d.+dek 0453

d.+dir 1952

d.+ga 2162

d.+lar 2270

d.+larga 1723, 1726, 2041

d.+larni 2069, 2205

d.+larning 2281, 2290, 2299

darcha pencere (*bk.* daricha)

d. 0226

d.+dan 0889

d.+sidan 1924

dard (<Far.) dert, gam

d.+ga 2235, 2308, 2328

d.+i 377b

darhol (<Far.) hemen, derhal

d. 1895, 1958

daricha (<Far. derîçe) pencere (OTAL:

176) (*bk.* darcha)

d. 1666

darkor (<Far.) gerek ("bilinen, belli, maluma; iş üzerinde bulunan" ÇTS: 285)

d. 2499

darmon (<Far.) derman

d. 2452

daroyi ipekten ince bir tür kumaş (BS: 355)

d.+dan 0908.

daroz (<Far. derāz) uzun (FTS: 151)

d. 2204, 0371a

darrov hemen (ÖTTÖİL: 57)

d. 0461a, 1601, 1673, 2106, 2160, 2164,

2420, 2508

darvo- (<der-ge-) semirmek

d.-ygan 1507v

darvozasiz (<Far.) kapısız

d. 1596 (2)

daryolarda suz- denizlerde yüzmek

d.-ar 1743
darxon kapı eşiği
 d. 1970
dasta (<Far.) kabza, tutacak, demet (ÇTS: 288)
 d. 0759
 d.+da 0759
dastagul (bir) demet gül
 d. 1345
dastlab zf. ilk olarak, başlangıçta, ilk olarak (ÖTS: 113)
 d. 2228
dastor (<Far.) sarık, tülbent (ÇTS: 288)
 d. 0784, 0796
 d.+i 1369, 2397
dastro' mol (<Far. destmāl) mendil (ÖTTTS: 194)
 d. 0393, 1579, 2479
dasturxon sofra; sofra bezi, masa örtüsü (ÖTS: 113)
 d. 0099, 1980, 2066, 2074, 2346, 2346
 d.+da 1980
 d.+in 2452
dastyor (<Far.) yardımcı, arka (ÇTS: 289)
 d. 1889
dattigina küçük (BS: 356)
 d.+gina 0488, 0655
dazmol ütü (ÖTS: 115)
 d. 1653, 2561
de- 1. demek, söylemek
 d.-b 1347 (2) 1601 (3) 1609a, 1610 (6) 1668, 1761, 1766 (2) 1784, 1794, 1862, 2319, 2337-2338, 2447, 2627, 2651, 2653

d.-r ekan 1601
 d.-ya 2413, 2591
 d.-ydi 0430, 0995, 1069 (2) 1606, 1752, 1753, 1796, 1934, 2232, 2309 (2) 2541 (2) 2578 (2)
 d.-yishar 1922, 2308
 d.-ymiz 2646, 2647
 d.-ysiz 1713, 2008 (2) 2162 (3), 2384 (2)
 d.-bdi 1601 (2), 1605 (2), 1609, 1609a (4), 1610 (4) 2661 (2) 2662, 2663
 d.-dim 2296
 d.-gan 0181, 1588 (3) 1601, 1609 (2) 2627
 d.-ganday 1609a
 d.-gani 0289, 1588, 1589-1590 (4) 1609a, 1888
 d.-ganing 1587a (10)
 d.-ganning 1610
 d.-mang 2554
 d.-mas 1782, 2161, 2467, 2500
 d.-masdan 1983
 d.-maydi 1674
2. zannetmek
 d.-ysiz 2178
dehqon (<Far. dehqān) çiftçi ("köy ağası, köy muhtarı" ÇTS: 279)
 d. 2056, 2128, 2344, 2346
 d.+ga 1714
 d.+lari 2056
dekcha küçük kazan, hereni (ÖTS: 116)
 d. 0704, 0704a, 0748
dengiz deniz

- d. 1662, 1898, 1905, 2020, 2037, 2353,
2636
d.+da 1653, 1705, 1747, 1748
d.+dan 0331-0332
d.+larda 1740
d.+lari 1907
d.+larni 2094
dengizda suz- denizde yüzmek
d.-ar 1653
d.-ar bo'lsang (211 1747)
dengizlarda suz- denizlerde yüzmek
d.-adi 1740
deraza (<Far. dervāze) büyük kapı, kale
kapısı, her zaman açık duran büyük kapı
(ÇTS: 286)
d. 0117, 2100
d.+dan 2100
d.+ni 2085
d.+si 0843
derd (<Far.) dert, gam
d.+ga 2272
dev (<Far. dîv) dev (OTAL: 189)
d.+lardek 2096
devol duvar (*bk. devor*)
d. 1129, 1342 (2), 1368
d.+cha 0476
d.+dan 0867
d.+ga 0547, 1073
devona (<Far.) divane
d. 1312b
devor (<Far.) duvar (*bk. devol*)
d. 2504, 2537
d.+da 1911
dik-dik et- dikilmek, yükselmek
d.-ar 0780
dik-dikirchak tekercik (BS: 356)
d. 0806
dikilla- dikleş-
d.-ydi 0683
dildira- ürper-, titre- (ÖTS: 120)
d.-r 1745
dilkash (<Far. dil-keş) gönül çekici
(OTS:186)
d. 2088
dil (<Far.) gönül
d.+ni 1937
dim-olov boğucu ateş (ÖTTÖİL: 61)
d. 1659
dimog (<Ar. dimâğ) akıl, beyin (*bk.*
dimog')
d.+qa 2087
dimog' akıl (*bk. dimog*)
d.+ima 2090
ding-ding tıkr tıkr yürüyüşü anlatır
(TSYK: 435)
d. 0123a, 0376
dingil dingil
d. 0376a, 0520
diplom diploma
d. 1921
diqqat dikkat
d.+in 1673
dirilla- titremek (ÖTS: 388)
d.-r 1752
dirkill- titremek (*bk. dirilla-*)
d.-r 0682, 0931
doira (<Ar.) zilli tef (OTAL: 162)
d. 1947

do'l (I) dolu

d. 0972

do'l (II) haşlama (?)

dog' bo'l- dağlanmak

d.-ar 1596

d.-ur 1596

dol ortalık yer (BS: 356)

d. 0598, 0795, 0972 (2), 2061

dom ev

d.+i 0364

domla molla, hoca (ÖTS: 125)

d.+ning 1604

don (<Far.) tane, tohum (*bk.* dona)

0404 (2) 0494, 0817, 1017, 1709, 1726,

2195, 2261, 2313, 2320, 2378, 2664

dona tane, tohum (*bk.* don)

d.+dan 2664

d.+dir 1980

d.+lar 2299

d.+lardan 2327

d.+si 0736, 0755, 0859, 1913, 2314,

2342, 2399, 2586

d.+sini 2399

don-dun tohum tane (ÖTS: 125)

d. 2210

dong şan, ün, şöhret (ÖTS: 125)

d. 0818, 1618

d.+dor 0818

d.+i 2344

don tane

d.+i 0750, 1369, 1710, 2317, 2360,

2397, 2450

d.+ini 1023

d.+larini 1708

d.+ni 2598

dono (<Far.) bilen, bilgiç (OTAL: 164)

d. 1610, 2546

dor (<Far.) darağacı, direk (OTAL: 165)

d. 0049

dorboz (<Far.) cambaz

d. 0049

dori (<Far. dârû) ilaç (OTAL: 166)

d. 1354

doroz (<Far. derâz) uzun

d.+i 1472

doska tahta, levha (RTS: 70)

d. 1885, 1887

doston destan

d. 0621, 1703

dot (<dād) feryat, figan

d. 1762

dov-daraxt her çeşit ağaç (ÖTTTS: 209)

d. 2332

dovon (<Mo. daban) dağ, tepe (ÇTS: 267)

d. 1905

dovruq şan, ün, nam (ÖTS: 126)

d.+i 0082, 1703

do'kon (<Ar. dukkân) dükkân

d. i 0977

do'lan- dolanmak

d.-gan 1589-1591, 1591

do'mbira dombıra (ÖTS: 131)

d. 0961

do'ndiq dolgun, tombul (ÖTS: 131)

d. 1901

d.-cha 2322

do'ng çıkıntı, tepe, tepecik (ÖTS: 131)

- d. 1175
d.+ga 1972
do'ngalak yuvarlak şeklinde olan (ÖTS: 131)
d. 1175
do'non dört yaşındaki at (ÇTS: 303)
d.+im 0076
do'ppi iç ve dış kumaşı çoğunlukla işlemeli takke (İLİ: 243)
d. 0556, 1214, 1371, 2470
d.+day 0381a
d.+dek 1172
d.+si 1901
do'q güm, küt; düşme sesi (ÖTS: 131)
d. 2046
do'q ur- tehdit etmek, korkutmak (ÖTS: 131)
d. u-ib 2162
do'ra- türemek
d.-ydi 0562 (2)
do'rilla- mırıldanmak, homurdanmak (ÖTS: 131)
d.-ydi 1776
do'st dost
d. 1383, 1384, 1703, 1844-1845
d.+ga 1688, 1861
d.+i 1871, 2137, 2313, 2315, 2483
d.+im 1141, 1737, 1855 (2) 1908, 2372
d.+imning 2492
d.+ini 2462
d.+lari 1606
do'st-ahli dost samimi
d. 1923
do'st-dushman dost düşman
- d. 1983
do'z toz
d. 1039
dub meşe, meşe ağacı (ÖTS: 127)
d. 1820
dud (<Far.) duman, is (ÖTTTS: 215)
d. 0129
dugona (<Far. dügāne) arkadaş ("çift" ÇTS: 310)
d. 2406
dukcha-dukcha (<Ar. sandukça) sandıkçık
d. 1361
dukur 'tak tuk' ayak sesi (ÖTS: 128)
d.+duk 0491
dum (<Far.) kuyruk (OTAL: 193)
d. 0371, 0371a, 0455, 1952, 2153
d.+i 0186, 0364, 0375, 0378 (2), 0410, 0414, 0481, 0552, 0575 (2), 0642 (2), 1197, 1435, 1493, 1580, 1716, 1966, 1967, 2169, 2186, 2188, 2426, 2427, 2428
d.+idan 0746, 0746a
d.+ini 0745, 0745a, 0747, 2550
d.+ining 2489
d.+lari 0653
dumala- yuvarlanmak (ÖTS: 128)
d.-b 0970, 1573
d.-shar 2401
d.-tsa 1514
d.-tsak 2070
dumaloq yuvarlak
d. 0190, 0615, 1214, 1609, 1905, 1913, 1947, 2173, 2219, 2292, 2293, 2426
d.+qina 1149, 2428
dum-dumaloq yusyuvarkak

d. 0726, 0842, 0873, 1900, 1994, 2221-2223, 2291, 2314, 2319, 2323, 2408, 2423

dunyo (<Ar.) dünya

d. 1901, 2470

d.+da 0310, 0324, 1567 (2), 1568, 1729, 1836, 2114, 2138, 2607, 2608, 2609, 2610, 2620

d.+dagi 1669

d.+ga 1611, 1992

d.+ning 1294, 1670

dunyo-dunyo dünya dünya

d. 1851-1852, 1938

dur (<Far. dürr) inci

d. 2521

duradgor (<Far. durûger) marangoz (OTAL: 195)

d. 1815

d.+da 1816

durbin (<Far.) dürbün, bakaç

d. 1750, 2120, 2615

durdona (<Ar. dürr+dâne) inci tane

d. 0405

dushman (<Far.) düşman

d. 1835, 2113

d.+ga 1834

d.+i 2393

dut değirmen zurnası (BS: 356)

d.+im 0961

dutor dutar; iki telli saz (ÖTS: 130)

d. 1469, 1929

d.+lari 2246

dutxona (<Far.) duman hane

d. 2592

duv (<Far. zuv) çabuk, tez

d. 2055, 2298, 2309

duxoba kadife (ÖTS: 130)

d.+ga 2301, 2303-2304

E

echki keçi

e. 0413, 0423, 0444, 0449, 0458, 1054a, 1440, 1583 (2), 2159, 2371, 2599

e.+m 1241, 1242

e.+ni 1258

e.+ning 0328

edi < (erdi) idi

e. 2345

edik (<erdik) idik

e. 0267, 0678 (2), 0834 (2), 0911 (2)

edim (<erdim) idim

e. 1488 (2), 1488a (2), 835 (2), 835a (2), 2076

ega (<idi) sahip (ÇTS: 324)

e. 1824, 2266

e.+lari 1470a

e.+larim 1766 (2)

e.+si 1090, 2380

e.+sidan 1085

e.+sin 2359

e.+sini 1045

egar eyer

e. 0268, 0326

e.+dan 1524b

e.+i 1621

e.+ning 0268

egarla- eyerlemek

e.-ngan 0051a

egat kanal, ark (ÖTTÖİL: 208)

e.+da 2431

- e.+dan 1704, 2329-2330
e.+larda 2440
e.+larga 2373
- eg-** eǵmek
e.-dilar 1488a
e.-ar 1829
e.-iladi 1013, 1211
e.-ildi 1803, 2283
- egilchak** eǵri
e. 0806
- eg(i)n** omuz, sırt (ÇTS: 325)
e.+ida 0796, 2156
e.+iga 2161
- egri** eǵri
e. 0377, 0066, 0376a, 0390, 0544, 1009
- egri-bugri** eǵri bǵrǵı
e. 0066a, 0067, 0737a, 1854
e.+dir 2393
- ekan** (<e(r)-kan) imiş
e. 1475, 1601, 1606, 1792, 1913, 1985,
2126, 2176, 2547, 2621, 2656
e.+ligini 1609, 1609a
- ek-** ekmek
e.-amiz 2438
e.-ib 1866
e.-iladi 1865, 2386
e.-ilar 1456, 1457, 1457b
e.-magan 2128
e.-masdan 1596 (2)
e.-sang 0827, 2371, 2391
- ekin** ekin
e.+larning 2369
- elagay delagay** dolana dolana
e. 1507b
- elaman** bekçi (*bk.* elomon)
e. 2239
- ela-** elemek, elekten geçirmek
e.-di 1634
e.-kiydi 0358
e.-ydi 1578
- elchi** elçi
e.+si 2211
- elektr** elektrik
e.+dek 1853
- elementli** element
e. 1719
- el 1.** halk
e. 0389, 0428, 1290, 1759
e.+ga 1632, 1703, 2587
e.+niki 0342
e.+ning 1720
- 2.** il,  lke
e. 0176, 0428, 1129
e.+ni 1578
e.+larning 1898
- elik** (<elig iki) renkli (ÇTS: 332)
e.+ta 2585
- elisi-ya elisi** eli de eli
e. 1132
- elka**  lke
e.+si 1175, 1175a
- ellik** elli
e. 1290, 1609a, 2380, 2587
e.+da 1609, 1609a
e.+tacha 1644
- elomon** bekçi, koruyan, korucu (ÇTS: 649)
(*bk.* elaman)
e. 0358, 0389

elt- götürmek, iletmek

e.-adi 1668, 1776, 1862

e.-ar 1733, 1782

elu yurt il ve yurt

e.+in 2346

el-yurt il yurt

e.+ga 1874, 2038

emakla- emeklemek

e.+gan 0523

emas değil

e. 0328, 0329 (2), 0330 (2), 0343 (2), 0646 (2), 0647 (3), 0648 (4), 0365 (2), 0679 (2), 0943 (2), 0948 (2), 1207 (2), 1450 (3), 1616 (2), 1621 (3), 1635 (2), 1648, 1658, 1662 (2), 1672 (2), 1679 (2), 1687 (2), 1709, 1711, 1722, 1723, 1732 (2), 1768, 1776 (2), 1777 (2), 1782, 1801, 1811, 1817, 1829, 1837, 1850, 1872, 1883, 1884 (2), 1905, 1925 (2), 1964, 1966, 1817, 2020, 2069 (3), 2070, 2075, 2134-2135 (2), 2161, 2169, 2172, 2190, 2196 (2), 2245 (2), 2246 (2), 2254 (2), 2293 (5), 2305, 2348 (2), 2349 (2), 2364, 2367-2368 (2), 2426, 2427 (3), 2428 (2), 2430, 2440, 2445, 2447 (2), 2453, 2454, 2457 (3), 2458 (2), 2461 (2), 2467, 2472 (2), 2500, (2), 2502, 2530, 2552, 2576, 2594, 2627, 2628, 2656 (2)

e.-ku 2451, 2552

e.+mi 0289, 1588 (4), 1589-1590 (4), 1605

emchak meme, göğüs

e.+ingiz 1602

e.+lari 0794

emiz- emzirmek (ÖTS: 139)

e.-ar 2189

ena anne (*bk. eno*)

e.+si 0067, 0384 (2), 0738, 0740a, 0845, 0857, 1125

endi (<amtı) şimdi (EUTSV: 55)

e. 0384 (2), 1831

eng zf. en, en çok

e. 1725, 2021, 2114, 2124, 2630

engash- öne eğilmek, eğilmek (ÖTS: 140)

e.-adi 0170

e.-gan 2281

e.-ib 2564

e.-sam 0170

en en, geniş

e.+i 2479, 2480

eni-bosh (<engil-bosh) üst baş (ÖTS: 140)

e.+i 1232

enkay- eğilmek

e.-adi 0813

enlik genişlik

e. 2655

eno anne (*bk. ena*)

e.+mning 1603

e.+si 0737a

er er, erkek

e.+i 0642

e.+im 1606

ergash- izlemek, takip etmek (ÖTS: 141)

e.-ar 1972

e.-tirib 1056

eri- erimek

e.-b 2066, 2067

e.-mas 2332

e.-maydi 2331

e.-ydi 1311064
erta sabah, erken
 e. 0014a, 0026, 0026b, 0027, 0182, 0383, 0423, 0551, 1044, 1380, 1388-1389, 2389,
 e.+ga 2629 (2)
 e.+si 2014, 2232
 e.+siga 0026a
erta bahor erken ilkbahar (ÖTS: 142)
 e. 2438
ertak masal (ÖTS: 142)
 e. 1666
 e.+dagi 2096
erta-kech gece gündüz
 e. 1990, 2140 (2), 2200, 2243, 2535, 2537, 2538
ertayu kech sabah akşam
 e. 2245, 2246, 2260
ervagay, servagay dolana dolana
 e. 1507a
esa (<e(r)-sa) ise
 e. 1836, 1958, 1978
es- esmek
 e.-ganda 2042
esh eş, denk
 e. 2143
eshak eşek
 e. 0272, 0272a, 0272b, 0277, 0363, 0449, 0643 (2), 0695, 0746, 1039, 1481, 1536, 1565, 2148
 e.+im 0273, 0437, 0569, 0746a, 1018, 1136, 1510, 1542
 e.+ka 1441 (2)
 e. (er)+mas 1776

esh- yaymak
 e.-ar 0423a
 e.-ib 0929
eshik eşik, kapı (ÇTS: 348)
 e. 0133, 0135, 1070-1071, 1077, 1081, 1260, 1261, 1507, 1602 (2), 1773, 2505, 2507, 2508, 2584, 2643
 e.+da 2106
 e.+damisan 0178
 e.+i 0090, 0602, 0605, 0607, 0614, 0752, 0843, 0855, 1168-1169, 1602 (2), 2437
 e.+imda 1601
 e.+igingda 1601
 e.+ka 1277, 1392, 1393
 e.+larni 2086
eshit- işitmek
 e.-adi 0248
 e.-amiz 1936
 e.-ar 2129, 2132
 e.-asan 1679, 1690, 2082
 e.-ib 1601, 1610
 e.-maydi 0248
eshon (I) asalak
 e. 0318, 0319
eshon (II) (<Far. îşân) Türkistan'da ve idil havzası Türklerinde "sufi, keramet sahibi, veli" manalarında, ulema ve şeyhlere verilen unvan (OTAL: 465)
 e. 0899
 e.+day 0797
es akıl
 e.+imda 0311
 e.+imdan 0174
 e.+ing 0839

esla- hatırlamak, akla getirmek (ÖTS: 143)

e.-tadi 1850

esli-aqllik akıllı anlayışlı

e.+kina 0824

es- esmek

e.-sa 2044

etak, -gi etek

e. 2342

e.+i 1702

e.+idan 1988

e.+imning 0642 (2)

etak-boshin baştan aşağı

e. 0419

et- etmek, yapmak, eylemek

e.-ar 1282

e.-adi 0087, 0839, 0967, 1031, 1240, 1241, 1246, 1326, 148, 1767, 2243

e.-ar 0429 (2), 0521a, 0564, 0780, 0964-965, 968, 969, 1097-1098, 1246a, 1391, 1471, 1534, 1695, 1696, 1733, 1741, 1780, 2000, 2185, 2221-2223, 2582

e.-ib 1492, 1694, 2238, 2244

e.-iladi 2340

e.-kazib 2208

e.-mas 2530

et et

e.+in 1074

e'tibor (<Ar. i'tibâr) saygı gösterme (OTAL: 468)

e. 1748, 2434

e'tiborsiz dikkatsiz

e. 1796

etik çizme (ÇTS: 350)

e. 1382, 1383, 1388-1389, 2473

F

fan fen, bilim

f. 1898

f.+dan 1844-1845

f.+imizning 1618

f.+ning 1720

faner' (<R.) ince ahşap plaka (ÖTTTS: 818)

f. 2589

faqat fakat, yalnız, sadece

f. 1657, 1703, 1769, 1797, 2011, 2190, 2192, 2232, 2319, 2431, 2490, 2514

farangi Avrupâi

f. 0577, 0594

farovon (<Ar. feverân) bereketli, bol ("kaynama, galeyan etme" OTAL: 263).

f. 2424

fasl (<Ar.) mevsim

f. 2099, 2192

f.+da 2387

f.+i 2030, 2236

f.+ida 2353, 2354

f.+lari 0071, 2039

faxr (<Ar.) övünme

f.-lanadi 1707

faydasiz (<Ar. fâide) faydasız

f. 2234

fayz (<Ar.) feyiz

f.+dir 2435

f.+i 1949

fazo (<Ar.) uzay

f.+ni 1622

fe'l (<Ar. fi'l) huy ("iş, kâr, amel" OTAL: 267)

f.+i 2422

ferma çiftlik (RS: 296)

f.+da 2195

fikr qil- düşünmek

f.-ib 1609

fikr (<Ar.) fikir

f. 0328, 2607

f.+inga 1671

f.+ingizni 1867

fil fil

f.+day 1699, 2263

f.+ga 1806, 2247

f.+imdan 1798

f.+larni 1775

fizkul'tura spor ("beden eğitimi" RS: 296)

f. 1666

fontan fiskiye (RS: 297)

f. 1829

fusunkor (<Far.) büyüleyici (OTAL: 272)

f. 1979

G

gadoymon (<Far. gedāy) dilenci (ÇTS: 389)

g. 1573

g.+ni 0560, 1577

gajak (<Far. kej) eğri, çarpık (ÇTS: 606)

g. 0803, 0804

g.+kina 0653, 0654

gala (<Far. gélle) sürü (FTS: 291)

g. 0560, 2448

g.+ni 0560, 0561

gangit- şaşırtmak (ÖTS: 153)

g.-ar 2082

gap söz, laf

g. 0338, 1609a, 1668, 1862, 2132, 2133

g.+dan 1866

g.+ga 2104

g.+i 1148, 1672

g.+ida 1610

g.+ini 1601, 1606

g.+ining 1462a, 1870

g.+lar 1921

g.+ni 2446

gaplash- konuşmak

g.-adi 1495

gapir- söylemek

g.-adi 1145, 1674, 2214, 2600

g.-a olmaydi 2653

g.-ar 1844-1845

g.-gan 1462a, 1870

g.-masa 1794

g.-maydi 1509a

g.-sang 1688

g.-ganda 1853

gar (<Far.) eğer

g. 1887, 2063, 2080

garang I. (<Far. girân) ağır (OTAL: 290)

g. 1119, 1308

II. (<Far.) sağır (ÖTS: 153)

g. 1279

gard (<Far.) toz, toprak (ÇTS: 391)

g. 2547

gardan (<Far.) gerdan

g.+i 1020

gardin (<Far. gerdûn) yumru ("dönücü, dönen, devreden" OTAL: 286)

g. 0405a

gardish (<Far.) çember (ÖTTÖİL: 51)

g. 1947, 1941

garmdori kırmızıbiber (ÖTS: 154)

g. 0905, 2446

gavda gövde

g.+si 1834, 2154

gavhar (<Far.) cevher, inci

g. 0213, 1921

gavron (<Far. g' arav) değnek kargı (NSÇT: 940)

g. 0528, 0528a

gaz (<Far.) arşın, endaze (OTAL: 288)

g. 2157

gaz gaz

g. 0077

g.+lab 0328

gaza tepe (ÖTS: 155)

g. 1602 (2)

gazeta gazete

g. 1858

geografiya coğrafya

g. 1898

gijing canlı, atak, oynak, neşeli, ateşli (atlar için) (ÖTS: 159)

g. 1791

gilam (<Far.) kilim (ÇTS: 633)

g. 0033, 0033a, 0034, 0034a, 0035, 0036, 0037, 0037a, 0045a, 0096, 1473, 1473a, 2389

g.+da 0028, 2011

g.+ni 0046, 2016

gilos (<Far.) kiraz (FTS: 294)

g. 2040, 2323

gina pekiştirme ögesi (*bk.* kina, qina)

g. 0363, 0373 (2), 0409, 0433, 0454, 0476, 0488, 0512, 0545, 0581, 0651, 0653,

0654, 0655, 0686, 0691, 0722, 0725, 0872, 0892, 0906, 0907, 0909, 0980, 1059, 1247a, 1292, 1293, 1271-1273, 1294, 1295, 1312b, 1313, 1359, 1362, 1448, 1448a, 1561, 1693, 1887, 2158, 2232, 2369, 2588, 2643

gir etrafında, çevresinde (ÖTS: 161)

g. 1942

giyoh (<Far.) taze ot, bitki (OTAL: 292)

g. 2018

g.+ni 2024

gizlan- gizlenmek

g.-dim 1382

globus yerküre (RS: 55)

g. 1899

g.+dek 2434

goh (<Far.) bazen (*bk.* gohi, goho)

g. 2022 (3), 2465, 2465

gohi bazen (*bk.* goh, goho)

g. 1277 (2), 2435

g.+da 1685 (2)

goho bazen (*bk.* goh, gohi)

g. 1667 (2), 2067, 2088 (2), 2145

go'dak bebek, küçük çocuk (ÖTS: 167)

g. 1609

go'ja Genelde süpürge darısı veya buğdaydan yapılan hububat yemeği (ÖTS: 167)

g. 0667, 2370

go'ng (<konk) büyük, yüce (ÇTS: 647)

g. 0445

go'r (<Far gûr) mezar

g'. 0123, 0123a, 0125, 0485 (2)

g.+ini 0125a

go'sh et (*bk.* go'sht)

- g.+dan 0553
- go'sht** (<Far. gûşt) et (*bk.* go'sh)
- g. 0263, 0521, 0533, 0874, 0882, 0931, 2369
- g.+i 1241, 1775, 2169
- g.+in 2175
- go'shti barra** kuzu eti (*bk.* barra go'shti)
- g. 0283
- go'shtu yog'** et ve yağ
- g'. 0521
- go'yo** (<Far. gûyâ) sanki, diyelim ki (OTAL: 296)
- g. 1958, 2019, 2037, 2140, 2203, 2402, 1277
- go'zal** güzel
- g. 1609a (4), 1759
- go'zallik** güzellik
- g.+ni 0966
- gramm** gram
- g.+dan 2226
- gubor** (<Ar.) toz (OTAL: 293)
- g. 2503
- gudok** düdük, klakson (RS: 61)
- g. 2148
- gugurt** (<Far. gûgird) kibrit, kibrit kutusu (ÖTS: 164)
- g. 1359, 1646, 1832, 2547, 2585
- gul** (<Far.) çiçek, gül
- g. 0050b, 0591, 0592, 0593, 1277, 1424, 1867, 1878, 2040, 2042, 2237, 2238, 2251, 2252, 2293, 2340, 2345 (2), 2380, 2390, 2447, 2576
- g.+dan 2041, 2239, 2242, 2243, 2293
- g.+day 0732, 2293
- g.+dek 2434
- g.+ga 2238, 2242, 2243
- g.+i 0049, 0050a, 2441, 2479, 2480
- g.+im 2335, 2356
- g.+in 2235
- g.+lar 2017, 2083
- g.+larda 2251
- g.+larni 2084
- g.+larning 2087, 2354
- g.+ni 2238
- g.+ning 2236, 2248
- gulli** çiçekli
- g. 2378
- gulsiz** çiçeksiz
- g. 2311, 755, 1581
- gulbog'** gül bahçesi
- g.+lar 2272
- guldasta** gül demeti, çiçek demeti
- g. 1958
- g.+ngni 1688
- guldura-** (<guldura-) gürlemek, gürüldemek (ÖTS: 164)
- g.-ydi 1025, 1026, 1030, 2031
- guldiroq** gürüldek
- g. 1698
- guldor** güllü, çiçekli
- g. 1906
- guldur-guldur** güldür güldür (yansıma)
- g. 1237
- gul-gul** gül gül
- g. 0731
- gulgun** (<Far. gül-gûn) gül renkli (ÇTS: 412)
- g. 0720, 0730, 730a

gulkosa çiçek tablası (ÖTS: 165)

g. 2336

gulla- çiçeklenmek, filizlenmek

g.-b 2334, 2470

g.-ganda 2383

g.-ydi 2019

gulshirasın (<Far. gul-şîre) gül sırası

g. 2243

gulxona gül hane

g. 1374

gum et- güm etmek

g.-di 1554a

gum deniz ya da gölün derin kısmı, derinlik, dip (ÖTS: 165)

g. 0049, 1057

gumbaz (<Far. künbed) kümbet, kubbe (TFS: 234)

g. 0049, 0050, 0754, 1057, 1604, 1978, 2406

gumbazlık kubbeli

g. 0090

gumilla- gümllemek

g.-b 1554a

gumon (<Far.) şüphe, zan

g. 1815

gung dilsiz (ÖTTÖS: 54)

g. 1277

gunoh (<Far.) günah

g. 0917

g.+i 0854

g.+im 0856

gup et- güp etmek

g.-di 0984

gup-gup güp güp

g. 1752, 1754

guplat- güpletmek

g.-sam 0916a

guppi kambur (BS: 355)

g. 0375

gur-gur gur gur (yansıma)

g. 1733

gurilla- gürüldemek

g.-shi 1732

gurji küçük it (BS: 35)

g. 0939-0940

G'

g'adir-g'udir (<g'adir budur) katır kutur ("kaba kaba" ÖTS: 529)

g'. 1039

g'ajir kartal (ÖTS: 529)

g'. 1732

g'.+day 1732

g'al- kalmak (*bk. qal-*)

g'.-di 1314

g'alla (<Ar. galle) zahire, mahsul, ekin (OTAL: 275)

g'.+ga 2188

g'altakli (<Far. gâltân) makara, bobin (OTAL: 275)

g'. 2560

g'alvir (<Ar. g'irbāl) tahıl ve başka iri taneli maddeleri elemek için kullanılan büyük delikli veya seyrek telli elek (TS 1041)

g'. 0621, 0671

g'.+dan 0426

g'am (<Ar.) gam

g'.-i 2046
g'amza (<Ar.) yan bakış, süzgün bakış
 g'. 0518, 0623
g'anak dut ağacı dallarının yaprakları
 yenildikten sonra kalan kısmı (ÖTTTS:
 1155)
 g'. 0468
g'araz kötü niyet
g'arazsiz (<Ar. garaz) garazsız
 g'. 1853
g'arb batı
 g'.+da 1981
g'archcha baştan sona (İLII: 654)
 g'. 2166
g'arov (<Far.) kamyş
 g'. 0396a
g'arq ur- (<Ar.+T.) suda debelenmek
 g'.-ar 1351a
g'ayrat (<Ar.) gayret, çalışma
 g'.+ta 2594
g'az-g'az (<Far. gez) arşın, endaze (OTAL:
 288)
 g'. 0419a
g'azal (<Ar.) gazel
 g'. 1948
g'azna (<Ar.) hazine
 g'.+dir 0249
 g'.+m 0249a
g'ij-g'ij top top
 g'. 2291, 2321, 2378, 2476
g'ijim buruşuk, kırışık (ÖTS: 531)
 g'. 1655
g'ijirla- gıcırdamak
 g'.-r 0106

g'ilay şaşı, yan bakan (ÖTS: 531)
 g'.+roq 545a
g'ildirak teker, tekerlek, çark (ÖTS: 531)
 g'. 1792, 0246
 g'.+lari 1512, 1793
g'ildirakli tekerlekli
 g'. 2560
g'ildiraksiz tekerleksiz
 g'. 1739, 1740, 2028
g'ildira- yuvarlamak (ÖTS: 531)
 g'.-r 1514, 1774
 g'.-tib 1760
g'il-g'ildirak yusuvarlak
 g'. 2311
g'im-g'im gıv gıv kımıldamay, hışırtilı
 hareket etmeyi, sürtünmeyi, akmayı anlatır
 (TSYK: 220)
 g'. 0624 (2)
g'ing-g'ing vın vın (yansıma)
 g'. 2237
g'ing'illa- vınlamak
 g'.-ydi 2254
g'irchilla- gıcırdamak
 g'.-ydi 2069
g'ir-g'ir et- hızlı hızlı hareket etmek
 g'.-ib 2598
g'ir-g'ir hızlı hızlı, hemen
 g'. 1661, 1764-1765
g'irilla- gır gır (etmek)
 g'.-b 1780, 2261
g'ish tuğla (*bk.* g'isht)
 g'.+im 1270
g'isht (<Far. hışt) tuğla (OTAL: 364) (*bk.*
 g'ish)

g'. 0280, 1821

g'.+chadir 2582

g'.+im 0949

g'.+larim 2273, 2372

g'it-g'it gıt gıt

g'. 0995

g'iz-g'iz gız gız

g'. 2496

g'olton (<Far. ġaltân) yuvarlanıcı,
yuvarlanan (OTAL: 275)

g'. 1030

g'oz kaz

g'. 0106, 0982, 1605 (6), 1721, 2070,
2196

g'.+im 1480

g'.+lar 1605

g'o'za (<Far. ġûze) koza

g'. 0023, 0023a

g'ovacha koza (BS: 362)

g'.+ga 1382

g'uj yoğun, toplanmış (ÖTS: 532)

g'. 2370

g'ujanak toplanmış, birikmiş; sıkı (ÖTS:
532)

g'. 2178

g'uj-g'uj top top

g'. 2320

g'uncha gonca

g'.+lardan 2238

g'uv et- güm etmek

g'.-di 1622

g'uv-g'uv 1. güv güv

g'. 0083-84, 0967, 0968, 1780

2. vız vız

g'. 2243, 2246

g'uvilla- uğuldamak, hımlamak (ÖTS: 533)

g'.-b 2094

g'.-ydi 2085

H

hach hiç

h. 1509a, 1789, 1890, 2265, 2446

hachcha dayanak, destek (BS: 363)

h. 1046

h.+ning 1046

hadd (<Ar.) had, sınır

h.+ing 1323, 1323b, 1323v, 1324

h.+ingizga 1609a

h.+ing bo'lsa 0018

hak-hak tak tak (yansıma)

h. 1390

hakka alacakarga, saksagan (ÖTS: 168)

h. 1088, 1088a, 1198

hakkam aksak ("aralıklı, seyrek" ÖTS:
168)

h. 0118

halaji (<hallaci) pamuğu tohumundan
temizleyen çıkırık (BS: 363)

h.+m 0771

hali (<Ar. hālī) şimdi (ÇTS: 428)

h. 0451, 0452, 0653, 0654, 0744, 0785

h.+gacha 1483

haligi bahsi geçer, sözü edilen, mezkûr;
deminki (ÖTS: 169)

h. 1607, 1610

halak (<Ar.) helak, ölme (OTAL: 353)

h. 0160g

halov helva (*bk.* holva)

h. 0656a

halqa halka

h. 0980, 1351, 1933

halqali halkalı

h. 1947

halvoytar helva (ÖTTTS: 1174)

h. 1581

ham (<Far.) hem, de

h. 0077, 0209, 0221 (2), 0291, 0309 (2), 0320, 0324 (4), 0485, 0498, 0594, 0614, 0742, 0744, 0785, 0860 (3), 0957, 0958, 1209-1210, 1218, 1233 (2), 1416, 1491b, 1584-1585, 1596, 1597 (5), 1609a, 1610, 1620, 1658, 1665, 1669, 1671, 1679, 1713, 1715, 1725 (2), 1735, 1742, 1783, 1793, 1794, 1795, 1809, 1810, 1819a, 1846, 1883, 1904, 1908, 1936, 1946, 1962, 1968, 1975, 2006, 2014, 2018, 2032, 2039, 2046, 2048, 2067, 2104, 2133 (2), 2150, 2166, 2192, 2204, 2207, 2208, 2211, 2245, 2257, 2267, 2269, 2305, 2340, 2343, 2345, 2360, 2371 (2), 2414, 2427, 2438, 2503, 2504 (2), 2506 (2), 2511, 2532, 2546, 2585 (2), 2600, 2603, 2656, 2661, 2662, 2663.

hamda hem de

h. 1782, 1809, 2021, 2320

hamdam (<Far.) sıkı fıkı, canciğer arkadaş (OTAL: 355)

h. 2579

hamisha (<Far.) daima, sürekli olarak (ÇTS: 459)

h. 0240, 0262, 0310, 0324a, 0417-0418, 0565, 0773 (2), 0811, 0827, 0932, 0981, 1075, 1134, 1218, 1279, 1648 (2), 1664,

1665, 1698, 1715, 1725, 1772, 2475, 2509, 2565

hamjihat hep birlikte, ortak

h. 2328

hamki hem ki, hem de

h. 1887, 2182, 2538

hamma herkes

h. 1062, 1818, 1836, 2149, 2315, 2443, 2491, 2541, 2577, 2600

h.+da 2128

h.+dan 2423

h.+ga 0017a, 0401, 0883, 1425, 1614, 1769

h.+miz 1960, 2650

h.+mizga 1849

h.+ni 0040, 1425a, 2354

h.+ning 1295

h.+si 1055, 2498, 2660, 2664

h.+siga 1888

h.+sining 0802

hammayoq her taraf, her yan

h. 2046

h.+ni 1904, 2024, 2074, 2082

hammang (<Far. hem-ân-gâh) o anda, hemen (OTAL: 354)

h. 1898

hammol (<Ar.) hamal

h.+ga 1001

hammom (<Ar. hammâm) hamam

h. 1128

h.+dan 1656

h.+i 2566

h.+man 1656

hamro (<Ar.) kırmızı, kızıl (ÇTS: 433)

h. 0525a
hamroh yoldaş, yol arkadaşı (ÖTS: 170)
 h. 2106, 2109
 h.+i 0179
 h.+idir 1933
 h.+im 2017
hamyon (Far.+T.) kuşak, kemer (BS: 363)
 h. 0075 (2), 1335 (2), 1533 (2)
handalak kavunun daha küçük, güzel kokulu erken olgunlaşan türü (İLI: 681)
 h. 0160, 0160b, 0160r, 0309, 2412, 2443
 h.+ning 0160
hangama (<Far.) hoş sohbet (ÖTS: 170)
 (bk. hangome)
 h.+ga 1278
hangilla- sürekli anırmak (ÖTS:170)
 h.-di 1565
hangomadorlik maskaralık (bk. hangame)
 h. 0818a
hangra- (<angra-) anırmak, bağırmak
 h.-gani 0368
 h.-ydi 0424
har choq her an, her zaman
 h. 2126, 2488
har kim herkes
 h. 1609a, 1618, 2309, 2623
 h.+ga 0246, 1913
har yıl her yıl
 h. 2300
har yon her yan, her taraf
 h.+da 2053
harakat hareket
 h.+inga 1976
haram (<Ar.) harem

h.+imga 1609a
harang-darang (<arang) zor bela ("zor, zorlukla, güçlülükle" ÖTS: 39)
 h. 1056
harf harf
 h. 1611, 1831 (2), 1893, 1922
 h.+dan 2637
 h.+ga 2535
 h.+idan 1922
 h.+im 2113
hargez (<Far. hergîz) asla, katiyyen, hiçbir vakit (OTAL: 358) (bk. hargiz)
 h. 1507b, 1507v
hargiz asla (bk. hargez)
 h. 1544
harorat (<Ar.) harâret
 h. 2514
hasad (<Ar.) hased haset, kıskançlık, çekmezlik.
 h.+chi 2623
hassa (<Ar. asâ) değnek, sopa (OTAL: 41)
 h. 0763, 1281, 2579
 h.+si 1303, 1366
hassali sopalı
 h. 2499
hasib mumbar ("koyun ya da büyükbaş hayvanların bağırsağına et ve pirinç doldurulup kazanda kaynatılarak hazırlanan bir yiyecek" ÖTS: 171)
 h. 0532
hasharot (<Ar.) böcekler
 h. 2268
 h.+ni 2210
hatla- atlamak

h.-b 2505
h.-ma 1448a
havo (<Ar.) hava
h.+dagi 1591 (2), 1605
h.+ga 0074, 1334, 1956
h.+ni 1985
h.+sin 2390
hayat (Ar. hâit) bir yeri çevreleyen duvar,
tahta perde, çit gibi şeyler (OTAL: 312)
h.+cha 1177
hayda- göndermek ("hay huy etmek, sürüp
akın etmek" ÇTS: 451)
h.-dim 0793, 1316, 1316a, 1469
h.-gan 0449
h.-r-da 1784
h.-sam 0264
haydash gönderme1907
hay-hay hey hey (yansıma)
h. 0623, 0690, 1346, 1670, 2162, 1928
hayinchak salıncak (ÖTS: 172)
h. 1970
hayla- (<ayla-) eylemek, yapmak (ÖTS:
53)
h.-b 2094
hayot (<Ar.) hayat
h.+iga 1609
hayqirt- haykırtmak
h.-irar 2094
hayron hayran
h.+man 0850, 1280 (2)
hayron bo'l- hayran olmak (*bk.* hayron
qal-)
h.-ib 2511

hayron qal- hayran olmak (*bk.* hayron bo'l-
)
h.-dim 1757
h.-ibdi 1610 (2)
hayvon (<Ar.) hayvan
h. 2625, 2632
hazil (<Ar. hezl) şaka, alay (ÇTS: 467)
h. 2447, 2599
hejadan hecha hiçten hiçe
h. 0162
hech kim hiç kimse
h. 2138, 2620
h.+saga 2205
hech hiç, yok
h. 0038, 0262, 0553, 0648, 1519b, 1558,
1609, 1610, 1711, 1729, 1751, 1753 , 1782,
1828, 1884, 1968, 1980, 2037, 2039, 2179,
2183, 2200, 2213, 2243, 2261, 2267, 2467,
2472, 2509, 2535, 2537, 2538, 2547, 2627
hech bir hiçbir
h. 1959, 2047
heli eli ("yağ çıkarma makinesinin dönen
oku" BS: 363)
helisiya-helisi eli de eli
h. 1021
hid (<id) koku (ÇTS: 509)
h. 2132, 2040, 2090
h.+i 2293, 2413
h.+in 2087
h.+lar 2464
hidli kokulu
h. 2412
hidla- (<idle-) kokmak (ÇTS: 510)
h.-y 2447

hil hil (yansıma)

h. 1535a

hil-hil hil hil (yansıma)

h. 1535, 1535a, 2303-2304

hilkillə- sallanmaq

h.-ydi 2525 (2)

hisob (<Ar.) hesap, sayma

h.+chi 1913

h.+chisi 2537

h.+iga 0047

h.+in 1913

hisobla- hesaplamaq

h.- nmaydi 2651

h.-ydi 2532

hisobsiz sayısız

h. 1064, 2487

hofiz (<Ar.) hafız

h. 0514

hojat (<Ar.) hacet, ihtiyaç

h.+in 1759

holva helva

h. 2163

honadon (<Far.) aile

h.+ga 1637

hor- yorulmaq

h.-dim 2500

h.-may 1775

hordiq dinlenme, istirahət (ÖTS: 174)

h. 2514

hosil (<Ar. ḥāṣil) olan, görünen

h. 2237, 2357

h.+i 2225, 2242, 2297, 2309, 2365,
2373, 2384

hosildor verimli, bereketli, mahsüldar, meyveli (ÖTS: 174)

h. 2375

hov (<haf haf) havlamayı, derin ve zor solumayı anlatır (TSYK: 225)

h. 1331 (3), 1331a (3)

hov-hov hav hav (yansıma)

h. 0429, 0964-0965, 0969

hovli (<Rum.) avlu (TS 192)

h. 2073

h.+ga 1472

h.+lardan

1633

hovuch avuç

h. 2358

hovulla- havlamak

h.-ydi 1015-1016

hovuz (I) ağız

h. 0371a

h.+i 371

hovuz (II) havuz

h. 0510, 1130-1131, 1350 (2), 1998

h.+da 1891

h.+cha 0288

h.+i 0289

h.+ning 1568

hoy hey (seslenme)

h. 1610

hozir (<Ar.) hazır

h. 0318, 1694, 2332

ho'kiz öküz

h. 0646, 1331, 1331a, 1621, 1190, 1327
(2), 1327a (3), 1331 (2), 1331a (2), 1812,
2254

h.+im 0745
 h.+ni 0281, 1382
 h.+ning 1190
ho‘l nemli, ıslak, yaş (ÖTS: 175)
 h. 0353, 0528, 0918a, 0918b, 1179, 1535
 h.+ga 2073
ho‘lk-ho‘lk holk holk
 h. 0568
ho‘pla- hüplemek
 h.-b 2554
hu ta (seslenme)
 h. 1984
hujra (<Ar.) göz, odacık (OTAL: 388)
 h. 0753 (2), 1516
 h.+da 0451, 0751, 0752, 2437
 h.+ning 0753 (2)
 h.-yu 1517
hujum (<Ar. hücum) saldırı
 h. 2235
hunar (<Far.) hüner, ustalık
 h. 2492
 h.+i 1655, 2079, 2243, 2508, 2606
 h.+in 2259
hur bo‘l- özgür olmak
 h.-adi 1159
hur- ürümek, ulumak
 h.-adi 1598
 h.-ar 0509, 0509a
 h.-ar-o 1601
 h.-maydi 1087
hurk- ürkmek
 h.-ib 0685
hurmat (<Ar.) hürmet, saygı
 h. 2565

hurru (<Ar. hurre) kedi (ÇTS: 487)
 h.+m 0126
hursand (<Far.) mutlu, kanaat eden
 h. 1952, 1960
hushtak chol- düdük çalmak (ÖTS: 175)
 h.-aman 1651
 h.-ar 1945
husn (<Ar.) güzel, iyi
 h.+in 2333
 h.+ni 2328
huv-huv huv huv
 h. 1019
huviday-huviday ‘huv gibi huv gibi’
 uluma sesi
 h. 0447-0448
huvon huvar (yansıma)
 h. 1019
huzur (<Ar.) huzur
 h. 1637, 2021
 h.+iga 1601

İ

ich- içmek
 i.-adi 0089, 0684, 1215, 1440, 1726,
 1727, 1731, 1783, 1797, 1963, 2237, 2238
 i.-adir 0684
 i.-aman 1674
 i.-ar 0273, 0503, 0799, 0935, 0935a,
 1053, 1277, 1353, 1559, 1563-1564
 i.-di 0620
 i.-gan 2465, 2552
 i.-ib 0679, 1752, 1768
 i.-ish 0954, 1907
 i.-mas 0007, 0630, 0865, 1711
 i.-may 0310

i.-maydi 1018, 1266-1267, 1444, 1510,
1541, 1542, 1968

i.-sang 2026

ichak, -gi bağırsak (ÇTS: 508)

i. 0315, 0539, 1531, 1532

i.+i 1215, 1482

i.+im 1527 (3)

i.+ini 1480

ichak-chavoq, -g'i bağırsaklar (ÖTS: 201)

i. 1370

ich iç

i. 2038

i.+i 0269, 0275, 0471, 0504, 0521, 0564,
0662, 0704, 0704a, 0706, 0707, 0708, 0710
(2), 0729, 0730, 0730a (2), 0731, 0732,
0733, 0733a, 0734, 0748, 0749, 0750, 0756,
0800, 0830, 0843, 0844, 0909, 1100-1101,
1108-1109, 1111, 1113, 1170, 1172, 1177,
1178, 1179, 1206, 1215, 1239, 1241, 1359,
1361, 1459, 1660, 1781, 1876, 2023, 2289,
2290, 2313, 2316, 2321, 2343, 2347, 2355,
2378, 2385, 2399, 2404, 2408, 2409, 2426,
2439, 2440, 2444, 2556

i.+ida 0177, 0180, 0228, 0245, 0259,
0261, 0263, 0292, 0416, 0458, 0483, 0598,
0681, 0682, 0693, 0717 (2), 0727, 0728 (2),
0753 (2), 0754, 0757, 0788b, 0819, 0855,
0857, 0870, 0926, 1022, 1025, 1028, 1140,
1192, 1263, 1349, 1350 (2), 1351, 1351a,
1360, 1419, 1595 (2), 1597, 1628, 1644 (2),
1658, 1825, 1903, 1921, 1998, 2002, 2182,
2184, 2212, 2292, 2312, 2319, 2327, 2369,
2341, 2342, 2379, 2380, 2406, 2407, 2446,
2476, 2589, 2590

i.+idagi 0181, 0849, 1573, 1588 (2)

i.+idan 007, 0010, 0176, 0563, 0771,
1242, 2065, 2224 (2)

i.+iga 1648

i.+im 2402

i.+imda 1651

i.+inda 0315, 0716, 0788, 1452, 1696

ichik, -gi yelek

i.+i 1570

ichkari içeri

i. 0787, 0885, 0897, 1070-1071, 2452

i.+da 0788a, 0880, 0886, 1066

i.+ya 1065a

idish kap, tas, kupa (ÇTS: 321)

i. 1249

i.+cha 0606

i.+da 0612, 2220

i.+larga 1801

i.+ni 2635

ifloslik kirlilik, pislik (ÖTS: 177)

i.+ka 2575

igna (<ET yigne) iğne

i. 0464, 0735, 0132, 1423, 1424, 1432,
1442, 1589-1590, 1917, 1938, 1942, 1943,
2174, 2175, 2177, 2489, 2493

i.+chi 0463, 0463a, 0463b

i.+day 1365

i.+ni 2179

i.+si 2172, 2272

i.+lamay 0388

ijodkor (<Ar.+Far.) mucit

i. 1737

ijrochi sanatçı

i.+ga 1947

ikki ming iki bin

i. 2241

ikki yuz iki yüz, iki taraf

i.+ida 0039

ikki yuzli iki yüzlü, iki taraflı

i. 1935

ikki iki sayısı

i. 0050b, 0432, 0443, 0522, 0611, 0612, 0613, 0640, 0645, 0690, 0715a, 0786, 0814, 0893a, 0944-0945, 0971, 0974, 0994 (2), 1010, 1020, 1022, 1024, 1072, 1125a, 1177, 1199, 1230, 1299, 1309, 1310, 1340, 1380, 1383, 1384, 1414, 1415, 1416, 1461, 1462, 1465, 1484, 1504, 1508, 1511, 1514, 1519b, 1541, 1578a, 1580, 1587, 1587a, 1613, 1691-1692, 1757, 1757a, 1768, 1772, 1779, 1782, 1784, 1881-1882, 1914, 1931, 1936, 1944, 1950, 1951, 2102, 2103, 2117, 2118 (2), 2120, 2122, 2131, 2220, 2248, 2287, 2473, 2487, 2533, 2554, 2571, 2572, 2573, 2574, 2588, 2632, 2647, 2658 (2)

i.+ga 2318

i.+gina 1271-1273

i.+miz 2475

i.+nchi 0159a, 1608

i.+ni 1610 (3)

i.+si 1146-1147, 1416, 1513 (2), 1610, 2132 (2)

i.+ta 0186, 0284, 1164, 1228, 1300, 1301, 1302, 1303, 2103

ikkov (<iki+agu) ikisi

i. 1579

i.+i 2103, 2633

i.+niki 1579

il el

i.+(i)mdan 1798

ila ile

i. 1901

iljay- sırtıtmak (ÖTS: 180)

i.-ib 1141

ildam hızlı, çabuk (İLI: 321)

i. 0207, 1669

ildiz (<yıldız) kök, bağlantı yeri (ÇTS: 1251)

i.+i 0769, 2429, 2450

ilgari ileri

i. 0055

i.+lar 2174

ili- (I) ilmek, tutmak (ÖTTÖİL: 78)

i.-b 1393, 1530

i.-nmas 2039

i.-ndi 1398a

i.-nib 2403

ili- (II) ılımak

i.-bdimi 1990

ilik ilik

i. 2303-2304

i.+day 2546

ilma çolak ağır aksak (İLI: 323)

i. 0119b

ilm (<Ar.) ilim

i.+ga 1847

ilon (<ET yılan) yılan

i. 0199, 0528, 0566, 0762, 0894, 1061, 1342, 1350, 1351, 1351a, 1566a, 1577, 1578, 2052, 2175, 2191, 2393

i.+ga 0570, 2196

i.+ni 0570, 1530

- i.+ning 1350
- ilqi** (<ET yılqı) sürü
- i.+m 1442
- iluvli** bağlamalı
- i. 1196
- ilvagayda ilvagay** dolana da dolana
- i. 1507
- imilla-** (<imele-) emeklemek (ÇTS: 525)
- i.-b 2181, 2182
- imorat** (<Ar.) bayındırlık, şehir (ÇTS: 525)
- i. 1200 (2)
- in** yuva, barınak
- i. 1649, 2212, 2227
- i.+da 0211, 2177, 2227
- i.+iga 0544
- i.+in 0625
- ingichka** ince, zayıf
- i. 0656a, 1434, 1488a, 1819a, 2257, 2263, 2266
- ini-og'a** kardeş ağabey
- i.+ng 1601
- injiq** sf. titiz (ÖTS: 185)
- i. 2232
- in qur-** yuva kurmak (*bk.* uy qur-)
- i.-adi 2212
- in sol-** barınak kurmak
- i.-adi 1475
- inoq** (<Ar.) samimi; dostça (ÖTS: 120); ("boynuna sarılma, sarmaşma" OTAL: 435)
- i. 2142, 2262, 2328
- inson** insan
- i.+ga 2597
- intiq** sabırsızca bekleyen; intizar (ÖTS: 187)
- i. 0773
- ip** ip
- i. 2490, 2492
- i.+day 1231, 2129
- i.+ga 0834, 0911, 1964
- i.+idan 2256
- i.-ku 1631
- i.+ni 2496
- i.+ning 2257
- ip-igna** iğne ip
- i. 2483
- ipak** ipek
- i.+dayin 2364
- i.+dek 2361
- iqlim** (<Ar.) iklim
- i.+i 1898
- ir** erkeklik organı, zeker (ÇTS: 534)
- i.+cha 0398
- irg'ay** dağ muşmulası (ÖTS: 190)
- i. 0314
- irg'it-** atmak, fırlatmak (İLİ: 330)
- i.-dim 0094, 0095, 0576
- irmoq** ırmak
- i.+lari 2509
- ish ish** eş eş (yansıma)
- i. 0437 (4)
- ish (I)** iş, çalışma
- i. 1817, 1836, 2487, 2541
- i.+da 2263
- i.+dan 0553
- i.+ga 0988, 1488, 1678, 2259, 2501
- i.+i 1505, 1816, 2485, 2485
- i.+iga 1634, 1648, 2490
- i.+im 0175, 1889, 1952, 2113

i.+ini 1260
 i.+larda 2487
 i.+larga 1817
 i.+lari 1814, 1817 (2), 2487
 i.+laringni 1496
 i.+ni 1812, 2142
ish (II) bir kıyafete yetecek kadar kumaş parçası (ÖTS: 198)
 i. 2494
ish qil- iş tutmak
 i.-ar 2492
ishchi işçi
 i.+si 2241
ishla- işlemek, çalışmak
 i.-b 2495
 i.-di 1803
 i.-gan 2016
 i.-ganda 1799, 2105
 i.-mas 2492, 1678
 i.-maydi 1971
 i.-ngan 1742
 i.-r 1654, 1809, 1824, 2264, 2484, 2500, 2561, 2583
 i.-sa 1655, 2582
 i.-tadilar 2139
 i.-tishar 2496
 i.-tmaydi 1792
 i.-tsangiz 2024, 2591
 i.-yapti 2241
 i.-ydi 0995, 1628, 1717, 2240, 2266, 2495, 2512, 2513, 2514
 i.-ysiz 0163
ishon- güvenmek, inanmak
 i.-adir 1086

ishqir- kişnemek (ÖTTTS: 311)
 i.-ib 2028
ishqor alkali, baz (ÖTS: 200)
 i.+i 2583
ishxona iş hane, iş yeri
 i. 1660
 i.+si 2240, 2272
is (I) koku
 i. 0647, 0679
 i.+i 0467, 0827, 0828
is (II) duman, is
 i. 1643
sirg'a küpe (ÖTS: 191) (*bk. sirg'a*)
 i. 2325,
 i.+sin 2325
isit- ısıtmak
 i.-sang 2218
ispar (<Ar. asfer) sarı (OTAL: 43)
 i.+akday 1206
issiq, -g'i sıcak (ÇTS: 502)
 i. 0111, 0919, 0954, 1658, 1841, 1986, 2033, 2073, 2154, 2196, 2203, 2232, 2270, 2286, 2465, 2482, 2510, 2522, 2555, 2564, 2631
 i.+da 2472
 i.+dan 2551
 i.+i 1643
 i.+ingni 2581
 i.+ni 2555
 i.+qina 0410
issiqlik sıcaklık
 i.+i 1637, 1987
ista- istemek
 i.-di 2468

i.-gan 2016
 i.-sangiz 2522
 i.-sangiz 2522
it it
 i. 0405, 0426, 0509, 0509a, 0647, 0648,
 0679, 1582, 1598, 1600, 1601 (2), 2630,
 2648
 i.+cha 1087
 i.+dan 1486
 i.+ga 2161, 2162
 i.+ning 1570
itolg'i (<italgu) bir çeşit av kuşu, doğan
 (ÇTS: 547)
 i. 0648
ixcham küçücük, minik (ÖTS: 196)
 i. 1916, 1917
iyak (<eşek) çene (EUTSV: 127)
 i. 0890
iyart- izlemek
 i.-ib 0022, 0658
iyna iğne
 i. 1443
 i.+ning 1443
izarla- iz aramak
 i.-sa 0645
izg'i- başıboş dolanmak, gezinmek (ÖTS:
 198)
 i.-b 2258
 i.-ydi 2175
iz iz
 i.+ida 1011
 i.+idan 2019
izilla- vızıldamak, uğuldamak (ÖTS: 196)
 i.-gan 0355

izla- aramak

i. 2006
 i.-b kelsa 0461a
 i.-b 2188
 i.-ymiz 2207

izma-iz adım adım

i. 1756

izzat (<Ar.) izzet, değer

i.+da 1156

J

jadval (<Ar.) cetvel

j.+dan 1719

jag'li çeneli (İLI: 275)

j. 0644

jahli çiq- kızmak (ÖTS: 202)

j. 2420

jahon (<Far. cihân) cihan, dünya

j. 1827, 1903

j.+ga 1473a

j.+ni 1285

jajji çok küçük, minik, ufak (ÖTS: 203)

j. 2210, 2291, 2355, 2490, 2533, 2582

j.+gina 2588, 2589

j.+lar 1965

jala (<Far.) sağanak, ani bastıran yağmur
 (ÖTS: 203)

j. 1578, 2448

j.+dan 2171

jalbiroq (<ET yalbirgaq) yaprak (BS: 356)

j. 1399

jallod (<Ar.) cellat

j.+ga 1601

jalloq (<jaloq) atın arkasında, insanın
 dudağında oluşan küçük yara (BS: 356)

j. 0738
jaloq yara (*bk. jalloq*)
 j. 0290
jalpoq yassı (*bk. yalpoq*)
 j. 0529
jaltiroq parlak (*bk. yaltiroq, yiltiroq*)
 j. 0141
jam (<Ar.) cem, toplanma
 j. 0963, 2264
jamla- toplamak, bir araya getirmek
 j.-shgan 1193
jamol (<Ar.) yüz güzelliği
 j.+iga 2363
jana tepe, tepenin eğimi (BS: 356)
 j.+da 0031
janda (<Far.) eski, yırtık, yamalı hırka
 (OTAL: 474)
 j. 0174a, 0856
janda-janda eski püskü
 j. 0174
jangir-jungir cangıl cüngül
 j. 1095, 1236
jannat (<Ar.) cennet
 j.+mi 1713
jantoq diken (*bk. yantoq 1.*)
 j. 1398
janub (<Ar.) güney
 j. 1748, 2631
jar (I) yar, uçurum
 j. 0241, 0241a, 0242, 0257, 0279, 0347,
 0454, 0525, 0525a, 0551, 0590, 0617,
 0660, 1398a, 1399, 1406, 1555
 j.+da 1091, 1398
 j.+ga 0199

jar (II) yer
 j. 1059
jar (III) car (yansıma)
 j. 0551
jar qilich keskin kılıç (BS: 357)
 j. 0462
jarang madeni ses, çınlama (ÖTS: 205)
 j.-lar 1693
jarangdor yankı yapan, çınlayan (ÖTS:
 205)
 j. 1789, 2052
jashil yeşil (*bk. yashil*)
 j. 0738
javob ber- cevap vermek
 j. 1620
 j.-ibdi 1610
javob cevap (*bk. jub*)
 j. 1601 (2), 1610, 2627
 j.+i 1602
 j.+idan 1610
 j.+ini 1601, 2359
 j.+ni 1601
jazirama yakıcı, çok sıcak, yakıp kavuran
 (ÖTS: 206)
 j. 1658
jetak yedek, arkadan gelen
 j.+dagi 0185
jeti yedi (*bk. yetti*)
 j. 1587a
jez pirinç, bakıra çinko katılarak elde edilen
 alaşım (ÖTS: 207)
 j. 1289
jigar (<Far.) ciğer, yürek (ÇTS: 207)
 j. 2445

jigarrang kahverengi (ÖTS: 207)

j. 2445

jig'ildon kursak, kuşların yemek borusu üzerinde bulunan yiyeceklerin toplandığı şişkin organ (ÖTS: 211)

j.+i 1201

jikr (<jiqir) çok, pek çok (BS: 356)

j. 0705a

jilg'a (<Mo. çilğa) nehir, çay yatağı, dere (ÇTS: 250)

j. 0141, 2030

j.+g'a 0009

jil- yerinden kalkmak, kımıldamak (ÖTS: 208)

j. may 1737

j.-maydi 2130, 2538

j.-mas 1828

jilaymon carlayan, yerinden kalkan

j. 1575

jilmay- yüzünü göstermek (ÖTS: 208)

j.-adi 2337-2338

jilol- yerinden hareket etmek (ÖTS: 208)

j.-maydi 1152

jilov dizgin (ÖTS: 208)

j. 1791

jilt et- parlamak

j.-di 0009

jilva-jilva ıslıl ıslıl ("parıltı, parlaklık, ışıldama" ÖTS: 208) (*bk. jildir-jildir*)

j. 0070

jildir jildir parıl parıl (ÖTS: 208) (*bk. jilva jilva*)

j. 0113a

jilvir-jilvir göz kamaştırıcı derecede ince, küçük (ÖTTTS: 248)

j. 0031

jim sessizce, usulca, hareketsizce (ÖTS: 209)

j. 1509, 1667, 1677, 1783, 1900, 2183, 2501

j.+gina 1213, 1693

jimirla- dalgalanmak (ÖTS: 209)

j.-tar 2084

jin (I) yaramaz, haylaz (*bk. chin 1*)

j.+day 0658 (3)

j.+di 1056

jin (II) (<Ar.) sessiz

j.+(er)mas 1293

jin (III) ıssız

j. 0233-0239

jingalak büklüm büklüm, kıvrıkcık (ÖTS: 209)

j. 2158

jingila (<jingalak) büklüm büklüm, kırışık-buruşuk (BS: 356)

j. 0120, 0705, 1442

jiq büsbütün, tamamen, aşırı derecede, yoğun ölçüde (ÖTS: 210)

j.+qa 2355

jiq-jiq bütün bütün

j. 2290

jir (<R.) yağ (ÖTTTS: 255)

jir moya yağlı dişi deve

j. 0184, 0185

jiranda sel çukurcuğu, çukurcuk (BS: 356)

j.+ga 0484

jiring-jiring jiring jiring (yansıma)

- j. 1767, 1928
jism (<Ar.) cisim
 j.+da 1463
 j.+i 2548
 j.+iga 2567
 j.+im 1952
jiyak püskül ("takke, ceket gibi giysilerin kenarına takılan ensiz bant" ÖTS: 211)
 j. 1408
 j.+larni 1701
jiyron kırmızı, kızıl, pas renkli, kestane renkli (atlar için) (ÖTS: 211)
 j. 0280, 1791
 j.+chani 0279
jizza kuyruk yağı (ÖTTÖİL: 71)
 j.+si 1588 (2)
jo (<Far. cây) yer ("sıgmak, yer tutmak" OTAL: 127) (*bk. joy*)
 j. 2535
jondor (<Far.) canavar
 j. 0164
 j.+ni 0164
jom (<Far. câm) kadeh
 j. 1827
jonamay yüksek ve tepelik yerlerin eğimli, yan kısmı (BS: 356)
 j. 0313
jon (<Far.) can
 j.+i 0146-0147, 0176, 0249, 0503, 0633, 0665, 0674a, 0838, 0853, 0916, 0916a, 1036a, 1043, 1045, 1268, 1446 (3), 1461, 1462, 1462a, 1476, 1518, 1556 (4), 1557 (2), 1595 (2), 1656, 1682, 1701, 1717, 1768, 1775, 1870, 1926, 1940, 2018, 2031, 2043, 2088, 2187, 2278, 2309, 2518, 2533, 2581, 2658
 j.+ajon 2127
 j.+ga 2581
 j.+dan 0503
 j.+i-chi 2479
 j.+idan 2137
 j.+im 1610, 2077
 j.+imning 1603
 j.+ning 2594
jonli canlı, diri (*bk. jonlik*)
 j. 0479, 0562, 0564, 1545, 1637, 2221-2223
 j.+dan 0562
 j.+ga 1837
jonlik canlı (*bk. jonli*)
 j.+dan 1557
jonivor (<Far.) canavar
 j. 1768, 1789, 2150, 2164, 2178, 2188
 j.+ni 0561
jonon (<Far.) sevgili, gönül verilmiş (OTAL: 124)
 j. 0070
 j.+asi 1603
jonsiz cansız
 j. 0479, 0562, 0564, 0988, 1470a, 1511, 1545, 1557, 1684, 2037, 2221-2223, 2612
 j.+dan 0562
 j.+ga 1545
joy (<Far. cây) yer (*bk. jo*)
 j. 0600, 1041, 1601, 2359, 2455
 j.+da 0227, 0499 (2), 0544, 0931, 1144, 1284 (2), 1737, 1773, 1818, 2039, 2210, 2274, 2532, 2586, 2624, 2626, 2649

j.+dan 1152, 2595
 j.+ga 0284, 1637
 j.+i 1658, 2010, 2392, 2405, 2538
 j.+ida 1390b
 j.+idan 1737, 1828, 1887, 2130, 2538
 j.+idir 2481
 j.+iga 0277, 1529
 j.+i-chi 2480
 j.+larga 2136
 j.+ni 0426, 0435, 1008, 1281, 1281a, 1281b
 j.+ni oladi 0381a
joy ol- yerleşmek, yerini almak
 j.-adi 0381, 2329-2330
joyla- yer tutmak, yer edinmek
 j.-nar 1734
 j.-ngan 1638
 j.-shgan 2344
 j.-ydi 1689
jo'ja (<Far. cûce) civciv
 j. 0117, 0162, 0562, 0564, 1712, 2203, 2221-2223, 2224
jo'tti (<ço't) tahmin, öngörü (ÖTS: 551)
 j. 1182
jo'na- hareket et-, yola çık-, yola koyul- (ÖTS: 216)
 j.-r 1599, 2242
jo'r bo'l- uygun olmak, denk olmak (ÖTS: 216)
 j.-ar 1947
jo'ra 1. iki parçadan oluşan bir kumaş veya ipeğin parçalarından her biri, çifti, eşi (ÖTS: 216)
 j. 1602 (2)

2. yoldaş, dost (ÖTS: 216)
 j.+man 1747
jo'sh- coşmak
 j.-ib 2093
jo'xari (<Far. cevārî) mısır (FTS: 111)
 j. 0025
jub (<cevāb) cevap (bk. javob)
 j.+in 0384, 0942
juda çok (ÖTS: 214)
 j. 0467, 1648, 1667, 1690, 1726, 1740, 1761 (2), 1764-1765, 1790, 1805, 1819, 1819a, 1872, 1944, 1986, 2018, 2067, 2115, 2153, 2154, 2161, 2198, 2208, 2211, 2228, 2308, 2339, 2345, 2360, 2367-2368, 2371, 2375, 2380, 2410, 2438, 2487, 2529, 2533
judo (<Far. cūda) ayrı (OTAL: 146)
 j. 1601
juft çift, ikiz
 j. 1601 (2), 1772, 1934, 2121, 2165
 j.+i 1187
jugan yular (bk. yugan)
 j.+im 0076
jug yük
 j.+i 1535a
jukka kir- cıyakla-, bağır- (BS: 356)
 j.-di 487
jumala- yuvarlamak (bk. yumala-)
 j.-y 0808, 0942
jumboq (<çumbak) bilmece ("türkü, şarkı, bilmece" ÇTS: 263)
 j. 0384, 0441, 1587a, 1883
 j.+qinam 0144
 j.+imin 1477, 0254
 j.+im 0295, 1036a, 1188

j.+imning 1187
 j.+ni 1281b, 1867, 2390
 j.+im 1182, 1497
jumaloq yuvarlak (*bk.* yumaloq)
 j. 0384, 1609
jummoq bilmece (*bk.* jumboq)
 j. 0942, 0949, 0950, 1494 (2), 1497 (5)
jo'mrak (<Far.) çaydanlık ağzı, lülük
 (ÖTS: 216)
jo'mrakli choynak musluklu demlik
 j. 1718
jun (<ET yüng) yün
 j.+i 0461, 0841a, 0866
jup-jupgina cevap cevapçık
 j. 0950
jut- yutmak
 j.-tirdim 1477
 j.-uldi 0144
juttir- bildirmek
 j.-dim 0254
juvon (I) çay, ırmak (ÇTS: 214)
 j. 0067
juvon (II) (<Far. cüvân) genç, taze
 delikanlı (OTAL: 149)
 j. 0514, 0598, 0795 (2), 1363
juvonmarg (<Far. cüvan+morğ) genç kuş
 (FTS: 322)
 j. 0596
juvoz bitkilerin tohumundan yağ çıkaran
 makine, yağ çıkarma makinesi, bitki yağı
 makinesi (ÖTS: 215)
 j. 1017
juz yüz (*bk.* yuz 2)
 j.+i 1182

K

kabi gibi
 k. 0051a, 0106, 0410a, 0615, 0723,
 1633, 1634, 1711, 1841, 1901, 1947, 1960,
 2022, 2075, 2161, 2162, 2209, 2219, 2331,
 2361, 2386, 2392, 2424, 2426, 2447, 2455,
 2459, 2521, 2529
kabutar (<Far.) güvercin
 k. 0213
kadi (I) kedi
 k.+chak 0126
kadi (II) (<Far.) su kabı (İLI: 358)
 k. 1232, 1234
kadi-madi kedi medi
 k. 0664
kaft (<Ar. keff) el içi, avuç (OTAL: 502)
 k.+i 1715
 k.+imda 2067
 k.+lardan 1715
kal kel
 k. 0403v, 1601 (6)
 k.+ga 1601, 1477
 k.+ni 1577, 1601 (2)
 k.+ning 1601
kalamush lağım faresi (ÖTTÖİL: 85)
 k. 0468
kalapush (<Far. kelle+puş) kalpak
 k. 0877, 1007
kalgınam gel bakalım!
 k. 0195, 1598 (3), 2389
kalish (<Fr. galoche) galoş
 k. 2476
kalit (<Far.) kilit
 k. 0113, 1092, 1137, 1454, 2508

kalla kelle (*bk. kellek*)

k.+laridan 1601

k.+si 0186, 0813

k.+sini 1601

kallak (<Far.) kelle (*bk. kelle*)

k. 0276

kallaxum (<xumkalla) koca kafalı
(ÖTTÖİL: 185)

k. 2153

kalta (<Far.) kısa, alçak (FKÇTS: 1512)

k. 0364, 0371, 0371a, 0378 (2), 0414,
0455, 0515, 0578, 0642 (2), 0880, 1252,
1311, 1442, 2153, 2191, 2203, 2560

k.+cha 1253

kam (<Far.) az, eksik (ÇTS: 607)

k. 2293, 2472

k.+i 1923

k.+imas 1811

kamar kemer

k. 1754, 1756

kampir (<Far.) kocakarı (KTLSE: 490)

k. 0300, 0658, 0712, 0898, 0958 (2),
0966, 1173 (3), 1174 (2), 1175 (3), 1175a,
1234 (2), 1265 (2), 1344, 1424

k.+da 1463a

k.+ning 0300

kamtar (<Far.) gösterişsiz ("daha aşağı,
hakir, itibarsız" OTAL: 507)

k.+dir 2567

k.+i 2281

kamzullik (<Fr.) uzun yelek ("önceden
yazlık palto yerine giyilen kollu, uzun üst
giyim" İLİ: 364)

k. 0585

kan (<ekan) ki, acaba (pekiştirme ögesi)

k. 0571, 1528, 1529

kan-da ki acaba (pekiştirme ögesi)

k. 0107

kanda (<Far.) her zaman yapılan, işi,
hareketi terk etmek (İL: 366)

k. 0249a, 2506

kang geniş

k. 2572

kanizak (<Far.) cariyeye, halayık (ÇTS: 638)

k. 1601

k.+lar 1601

k.+larga 1601

k.+laridan 1601

kant kent

k.+i 0419

kapa baraka, kulube (ÖTS: 223)

k. 0241, 1191

kapalak kelebek

k. 0632, 1372, 2070, 2248

kaptar (*bk. kabutar*) güvercin

k. 0306, 590

karavot (<Yun.) üzerine şilte serilerek
yatmaya veya oturmaya yarayan, duvara
bitişik, ayakları olan, tahtadan sedir (TS:
1140)

k. 2525

karnay (<Far. kèrnā) borazan (FTS: 281)

k. 1040, 1346, 1471, 1670

k.+lari 2394

karra (<Ar.) defa, kez (OTAL: 509)

k. 1817

karta (<R.) harita (ÖTTTS: 331)

k. 1907

kartik kertik

k. 1501

kartoshka patates (RS: 103)

k. 2424

karvon (<Far.) kervan

k. 0661, 1246a, 1534, 1755, 1763, 1246

kasal (<Ar.) hasta (ÖTTTS: 332)

k. 2543-2544

k.+i 0424

kasb (<Ar.) çalışıp kazanma (ÇTS: 613)

k.+i 0566

kashta nakış işleme, süs (ÖTS: 229)

k. 1409

k.+day 1867

katak (I) kafes, kuş kafesi, kümes (ÖTS: 227)

k. 0483

k.+ka 0747

k.+i 0100

katak (II) kare (ÖTS: 227)

k. 1950

katakli kareli

k. 2560

katta (<kete) büyük, ulu (ÇTS: 615)

k. 0159a, 0294, 0367, 0378 (2), 0414, 0835a, 1021, 1092, 1130-1131, 1132, 1211, 1276, 1369 (2), 1599, 1619, 1680, 1686, 1687, 1704, 1713, 1715, 1730, 1737, 1776, 1827, 2013, 2057, 2074, 2122, 2150, 2203, 2306, 2317, 2397 (2), 2411, 2418, 2430, 2487, 2497, 2553, 2560, 2659

k.+gina 1887

katta-katta büyük büyük

k. 2147

katta-kichik büyük küçük

k. 0293, 1801, 2299, 2509

kattakon kocaman, çok büyük, heybetli (ÖTS: 227)

k. 0436, 1742, 1977, 1824, 2000, 2550

kattayt- büyütme

k.-ar 2228

kater motor (RS: 104)

k. 1741

katta yol anayol (ÖTS: 510)

k. 1599.

kavak (<kevek) kovak, kof (ÇTS: 615)

k. 0830

kavla- kazımak (*bk. kovla-*)

k.-r 0124, 0125a

k.-ydi 0119a

k.-laydi 0647

kech akşam

k. 1649, 1828, 2121, 2308, 2340

k.+da 0383

kech- 1. geçmek

k.-dim 0350

k.-mas 0157

k.-masang 0157

2. akmak

k.-ar 0355, 0355a

kecha akşam, gece

k. 0014a, 0154, 0157, 2629, 2629

k.+lari 2013

k.+si 0024, 0025, 0205, 0206, 0223, 0426, 0450, 0456, 1070-1071, 1077, 1077a, 1078, 1079, 1156, 1156a, 1157, 1158, 1159, 1159a, 1160-1161, 1162, 1281a, 1282, 1283a, 1284, 1285, 1356, 1375-1377, 1385,

1386, 1387, 1390, 1394, 1394, 1508a, 1641,
1779, 1996, 2003, 2005, 2007, 2011, 2119,
2160, 2374

k.+siga 1725

k.+yu 1601, 1620

kecha-kunduz gece gündüz

k. 0011, 1751, 1760, 1767, 1797, 1827,
2532, 2543-2544, 2598

kechalik gece boyu, gece

k.+ka 0429

kechki gece

k. 1642

kech kuz güz sonu

k. 2340

kechqurun (<T. keç+ Ar. qurun) akşam,
akşam vakti

k. 0182

kekkey- böbürlenmek (ÖTS: 229)

k.-gan 1574

kekxa yaşlı, ihtiyar, yaşını başını almış
(ÖTS: 229)

k. 2328

k.+ga 2579

k.+larga 2580

k.+misan 1888

kekxalik, -gi yaşlılık

k.+i 0181

kel- gelmek

k. ! 2337-2338

k.-a beradi 0054

k.-adi 0084, 0092, 0108, 0165, 0262a,
0423a, 0426, 0581, 0589, 0622, 0624, 0645,
0671, 1008, 1146-1147, 1216, 1315, 1475,

1602, 1634, 1771, 1772, 1833, 2028 (2),
2212, 2317, 2545, 2631

k.-aman 0419 (3)

k.-ar edi 1606a (2)

k.-ar 0051, 0051a, 0062, 0106, 0109,
0130, 0168a, 0383 (2), 0423 (2), 0568,
0578, 0621, 0643 (2), 0794, 0902, 1327v,
1602 (4), 1661, 1730, 1817, 1827, 1860,
1872, 2018, 2041 (4), 2252, 2429, 2473

k.-armikan-da 0107

k.-ayotganda 1229

k.-ayotir 0233-0239, 0358 (2)

k.-ayotsam 1412

k.-di 0677 (2), 0678 (2), 0802, 0088,
1220, 1230, 1606a, 2215

k.-dim 0419a, 0419b, 1601

k.-dimi 2030

k.-ding 0419a

k.-gach 1606, 1860

k.-gan ekan 1606

k.-gan 0108, 0567, 0582, 0861, 1133,
1224, 1402, 1407, 2097

k.-ganda 0013, 0443, 1235, 1509a, 2077,
2236, 2249, 2278

k.-ganmiz 1681

k.-ginki 2663

k.-guncha 1090

k.-ib 0492, 0999, 1225, 1230, 1407 (2),
1421-1422, 1601, 1605, 1607, 1609a, 2015,
2045, 2046, 2215, 2285

k.-inglar 1036, 1601

k.-ip 2101

k.-ishda 2570

k.-ishi 2663

k.-ma! 0265a
 k.-madi 1606, 1606a (2)
 k.-maganda 1606
 k.-mas 0277, 2181
 k.-masa edi 1606a
 k.-masa 1606
 k.-maydi 0265a, 0415, 1271-1273, 1959,
 2232
 k.-sa 0446, 0451, 0452, 0653, 0838,
 0855, 1989, 2096, 2316, 2331, 2373, 2554
 k.-sam 0168a, 0846, 1051
 k.-sangiz 2506
 k.-sin 1766 (2)
keli havan (İLİ: 377)
 k. 1243
 k.+si 1021, 1132
kelin gelin
 k. 0154, 0886
 k.+im 1484
kelinchak gelincik
 k. 0744, 0785, 0822, 0823, 1362, 1437,
 1483
kel-kel gel gel
 k! 0265a
keltir- getirmek
 k! 2232
 k.-a 1609a
 k.-adi 2087
 k.-ar 1737, 1836, 2417, 2573
 k.-sangiz 1609a
kema gemi
 k. 1539, 1653, 1705, 1709, 1738, 1742,
 1983
kema-qayıq gemi kayak (ikileme)

k. 1539
kema suz- gemi yüzmek
 k.-ar 1705
kemshik sf. ön dişleri olmayan, ön dişinde
 eksik olan (ÖTS: 231)
 k.+dir 2163
keng geniş
 k. 0004, 0331-0332, 0436, 1620, 1677,
 1702, 1911, 2089, 2195, 2232, 2339, 2434
 k.+dir 1841
kep- (<kel-ip) gelmiş
 k.-ti 1201
kepak kepek
 k. 0415
keraga (<ET keregü) çadır veya çadır
 duvarı (BS: 357)
 k.+da 0020, 1396, 1600, 1600a
 k.+ga 1196
kerak (<ET kergek) gerek, zaruri
 k. 0246, 0250, 1288, 1619, 1637, 1715,
 1805, 1817, 1819, 1821, 1932, 2233, 2267,
 2269, 2479, 2480, 2489, 2496, 2533, 2663
 k.+ida 1867, 1973
 k.+dir 2308
 k.+(er)mas 1646, 1786, 1883, 2105
kerakli gerekli
 k. 1075
kerk- gerilmek (ÖTTTS: 338)
 k.-illaydi 1600a
kerki büyük balta (ÇTS: 613)
 k. 0140a
kerkildak kasnak
 k. 1600
kert- kertmek, yontmak

- k.-adi 2058
- kervon** (<Far. kārḃān) kervan
- k. 2260
- kes-** kesmek
- k.-ar 0992
- k.-dilar 1488
- k.-dim 0930
- k.-ganingda 1962
- k.-ib 1744, 2122
- k.-ilmas 1962
- k.-ish 1814
- k.-may 0507, 0508
- k.-salar 2274
- kesak** kerpiç, kesek (ÇTS: 614)
- k.+larni 2058
- keshta** gece tavukların tünemesi için bırakılan uzun odunlar (BS: 357)
- k. 0274
- k.+dan 0278
- k.+ga 0278
- ket-** gitmek
- k.-adi 0055, 0380, 0544 (2), 0589, 0740 (2), 0839 (2), 0967, 0987, 1092, 1326, 1485, 1525a, 1525b, 1632, 1668, 1760, 1791, 1862, 2058, 2243, 2497, 2503
- k.-adir 1790
- k.-aman 1866
- k.-amiz 1748
- k.-ar 0013, 0053 (2), 0130, 0168, 0383, 0423, 0685, 0968, 0969, 986, 1097-1098, 1525, 1545, 1596 (2), 1695 (2), 1733, 1741(2), 1782, 1784, 1960, 1987, 2060, 2095, 2097, 2101, 2136, 2215, 2323, 2582, 2595
- k.-a veradi 052, 0380, 0381, 0381a, 0426a, 0746, 1008, 1390b, 2543-2544
- k.-ayotgan 2618
- k.-ayotir 1327
- k.-a beradi 0054
- k.-a beraman 1607
- k.-a turib 1499
- k.-di 0064, 0079, 0080, 0162, 0340, 0486, 0545 (3), 0674, 0740a (3), 0808, 0964-0965, 0978 (2), 0984, 1040, 1096, 1286 (2), 1427, 1473a, 1480 (2), 1547, 1549, 1550, 1551, 1551a, 1551b, 1552, 1553, 1553a (2), 1554 (2), 1622, 1623, 1728, 2067, 2251, 2335, 2356
- k.-gach 2345
- k.-gan 0107, 1639, 1690, 2196, 2215, 2344, 2363
- k.-ganda 0443
- k.-gan ekan 2661
- k.-ib borayotir 0379
- k.-ibdi 1610
- k.-ip qoladi 2199
- k.-mas 2299
- k.-maydi 2017
- k.-odi 0740
- k.-sak 2106
- k.-sam 0168a, 1959
- k.-sang 1748
- k.-sangiz 2506
- ket** (<ked) nihayet, son (EUTSV: 175)
- k. 1327v
- k. ida 1511, 2491
- ketma-ket** ard arda, aralıksız (ÖTS: 232)
- k. 1705

ketmon çapa (ÖTS: 232)

k. 0984, 1716

keyin (<kidin) sonra, daha sonra

k. 1601, 1609, 1610 (5), 1773, 2097, 2256, 2659

k.+iga 0650

k.+im 1493

kez- gezmek

k.-ar 0328, 1243, 1285, 1617, 1618, 1747, 1759, 1778, 1861

k.-adi 1742, 1983

k.-ib 1292, 1706, 1991, 2177

kez vakit, zaman (ÖTS: 233)

k.+i 2286

kibr (<Ar.) kibir

k. 2567

kichik küçük

k. 0292a, 0294, 0657, 0679, 0684, 1644, 1766 (2), 1790, 1920, 1934 (2), 1939, 2122, 2268, 2503, 2552

k.+ka 1211

kichiklik, -gi küçüklük

k.+i 2317

kichkina (<kiçik+kina) küçücük

k. 0269, 0304, 0596, 0620, 0650, 0703, 0703a, 0704, 0704a, 0705, 0705a, 0706, 0707, 0713 (2), 0748, 0749, 0754, 0765, 0781, 0801a, 0820, 0822 (2), 0844, 1085, 1087, 1092, 1138, 1177, 1258, 1274, 1434, 1436, 1436a, 1437, 1439, 1440, 1666, 1750, 1783, 1785, 1895, 1957, 2208, 2312, 2590

k.+dir 0030, 0108

k.+gina 0433, 0691, 0906, 1059, 1292, 1313, 1359, 2158

k.+kay 0208

kichik-katta küçük büyük

k. 2431

kichik-kichik küçük küçük

k. 1934

kich-kichkina küpküçücük

k. 0410a, 0554, 0782, 2209, 2573

kichkina-mitti ufacak tefecik

k. 0346, 0346a, 620, 0674

kichkintay çocuk gibi (*bk.* kichkintoy)

k.+gina 0409

kichkintoy küçük çocuk; yavrucak (ÖTS: 237) (*bk.* kichkintay)

k. 1165

k.+gina 0872, 1362

k.+lar 1964

kichra- küçülmek

k.-yib 1874

kifoya (<Ar. kifâye) yeterli

k. 2472

kift (<Ar. kitf) omuz

k.+i 2038

kim kim

k.+ga 1668, 1862

k.+ki 1601 (2), 2388, 2419

k.+sa 2188

kim ekan kim imiş

k. 2187, 2498

kindik göbek çukuru (İL: 386)

k. 0311

k.+i 1304

kina pekiştirme ögesi (*bk.* gina, qina)

k. 0410, 0563, 0654, 0824 (2), 1400

kino sinema, film (RS: 105)

- k. 1679 (2), 1955
k.+da 1677
- kiprik** kirpik
k. 2115
k.+lar 2116
- kir (I)** kir, pislik
k. 1020
- kir (II)** çamaşır (ÖTS: 235)
k. 2583
- kir-** girmek
k.-a olmaydi 2505
k.-a oladi 2643
k.-adi 0479, 0565, 0933 (2), 1632, 1673,
2452
k.-ar 0701, 0986
k.-asan 1842
k.-di 0475, 0487
k.-dim 1393 (2)
k.-ganda 1649
k.-ganlar 2659
k.-ib ketganda 0747
k.-ib 0746, 0839, 0918b, 0919, 0984,
1096, 1097-1098, 2106, 2517
k.-ibdilar 1601
k.-ibsiz 1609a
k.-itmaydi 1085
k.-magan 1507v, 2584
k.-magay 1507, 1507a
k.-mas 1648
k.-sa 0955
k.-sam 1104, 1392, 2241
k.-sang 1773, 2073
k.-sangiz 2274
- kirish** giriş
- k.+da 0745, 0745a
- kislopod** oksijen (RS: 105)
k. 2272
- kissa** (<Far. kīse) torba, çanta
k.+sini 0044, 1129
- kishan** zincir, işkil (ÇTS: 640)
k. 0107, 0108, 1494, 1498
k.+im 0063, 1080 (2), 1235 (3)
- kishi** kişi
k. 0411, 0824, 0900, 0962, 1461, 1494
(2), 1609, 1673, 1784, 1951, 2085, 2443,
2465, 2568, 2633, 2652, 2662, 2472
k.+lar 0326
k.+m 2113
k.+ni 1218, 2244
k.+ning 1603, 1609
- kishna-** kişnemek
k.-b 107, 108, 109, 1751 (2), 2495 (2)
k.-ma 0060
k.-mas 0060a, 0411, 1543, 1743
k.-maydi 1971, 2265
k.-ydi 0477, 0511, 0537, 0583 (2), 1203-
1204, 2495
- kisht** bir taş ile şaha hücum yapma uyarısı
(ÖTS: 236)
k. 1951
- kitob** (<Ar.) kitap
k. 1448 (2), 1687, 1848, 1908
- kiy-** giymek
k.-adi 2449
k.-ar 1163 (2), 2325, 2433, 2405
k.-gan 0188, 0627, 1214, 2127, 2161,
2197, 2234, 2272
k.-gani 2175

- k.-ganlar 0836
 k.-ganmiz 2336
 k.-ib 0556, 2417
 k.-inadi 0696
 k.-ingan 2633
 k.-inib 2270
 k.-intiradi 1425a
 k.-intirar 2069
 k.-ishar 2228
 k.-maydi 2231
 k.-mayman 0792
- kiyik** geyik
 k. 0453, 1176, 1375-1377, 1654, 1656, 2377, 2632
 k.+im 0931
- kiyim** giyim
 k. 2334, 2340, 2468, 2487, 2491, 2561
 k.+da 0700 (2)
 k.+dan 2503
 k.+ingda 2501
 k.+ining 2618
 k.+lardan 1581
 k.+larga 1656
 k.+larin 2280
 k.+ni 0792, 2482
- kiyim-bosh** üst baş
 k. 2182, 2351
- kokil** (<Far.) kâkül (TÖS: 304)
 k.+i 1434, 2365, 2491
 k.+lari 0897, 1627, 2418
- kokilli** kâküllü
 k. 0545a, 0895
- kolxoz** (<R.) çiftçi (*bk.* kolxozchi)
 k. 2424
- kolxozchi** çiftçi (*bk.* kolxoz)
 k.+ni 2020
- komandir** komutan, kaptan (RS: 109)
 k. 1888
- kompas** pusula (RS: 109)
 k. 1745
- konfet** (<Far. kânfet) şeker (TFS: 416)
 k. 2462
- kon** (<Far. kân) kaynak, cevher (ÇTS: 574)
 k. 1461, 1720, 1847, 2019, 2424
 k.+i 0442, 2188, 2405
- kontsert** (<R.) konser
 k. 1677, 1681
 k.+lar 1932
- koptok** top (ÖTS: 244)
 k. 1485, 1905, 1956, 2174, 2178, 2316, 2426, 2428
 k.+dek 1641
- kora nor** kara erkek deve
 k. 0184, 0185
- korson** ağaç ("ağaçtan yapılan büyük tabaka" İL: 399)
 k. 0020
- kosa** (<Far. kâse) kâse, küre
 k. 0002, 0016, 0026a, 0070, 0129, 0618, 1194
 k.+da 0611, 2333
 k.+ga 0310, 2558
 k.+ni 0002
 k.+ning 0003, 1208
 k.+si 2341
 k.+siga 2341
 k.+simon 1930

kosov köseği, maşa, odun ("ateşli, yarı yanmış odun (NSÇT: 969)

k. 0298 (2), 0299 (2), 0305, 0391, 0391a, 0391b, 0391v, 1181, 1579

k.+asi 0978

k.+niki 0298a, 1579

kotib (<Ar. kâtip) yazıcı

k. 1912

kovak kovuk, oyuk

k. 1239

kovla- kazmak (ÖTS: 246) (*bk. kavla-*)

k.-b 2386, 2424

k.-ydi 0122, 0646, 2254

kovsha- geniş getirmek (BS: 357)

k.-ydi 1411, 1411a

k.-yotir 1412

kovush (<Far. kefş) ayakkabı, papuç (FTS: 282)

k. 1390

k.+i 581

k.+gina 0363

ko'ch- göçmek, yer değiştirmek

k. 2052

k.-adi 0138, 2052, 2584

k.-ar 1724, 2594

ko'cha sokak

k. 0662, 2164

k.+da 0560, 1238, 1507b, 1573, 2506, 2507

k.+dan 0233-0239

k.+ga 0954, 2080

k.+lar 0800

k.+larda 1779

k.+lardan 1633

k.+ning 0326

ko'cha-ko'y cadde ve sokak (ÖTS: 257)

k.+da 2164

ko'chama-ko'cha cadde cadde

k. 1778

ko'chat fide, fidan (ÖTS: 258)

k. 1866

k.+i 2441

ko'gan kale (*bk. qo'rg'on*)

k. 0272a

ko'k 1. gök, gökyüzü

k. 0023, 0023a, 0272b (2), 0478, 0515 (2), 0517, 0518, 0567, 0568, 0578, 0590, 0645, 0870, 1052a, 1176, 1208, 1230, 1331, 1331a, 1368, 1441 (2), 1537, 1706, 1752, 1808, 1901, 1918, 1965, 1980, 1983, 2001, 2043, 2272, 2400, 2402, 2435, 2444, 2584

k.+da 1967, 1993, 1996, 1999, 2047, 2050, 2054, 2065, 2109, 2199, 2332

k.+ka 0579, 1330, 1618, 1984, 2096, 2366

k.+dan 1839

k.+ni 1802, 2045

2. mavi

k. 0001, 0002, 0003, 0005,

3. yeşil

k. 0628, 0715, 0791, 0791a, 0792, 0796

k.+i 2404

ko'kalam yeşillik, otlak

k. 1599

ko'kar- yeşermek

k.-ib 0770

k.-tirib 2024

ko'kkina gökçe

k. 0454 (2), 0848, 0975, 1058, 1411

k.+gina 0454

ko'klam ilkbahar (ÖTS: 253)

k. 2286

ko'klik, -gi mavilik

k.+i 0588

ko'knori haşhaş tohumu (ÖTS: 254)

k. 0594, 0818

ko'krak (<kök+ür+ek) göğüs (NSÇT: 967)

k. 0185, 0200, 2209

k.+i 0180

k.+idan 1763

ko'krang gök rengi, mavi

k.+ida 2190

ko'ks göğüs

k.+in 2591

k.+ida 1618

ko'k yuzi gökyüzü

k.+da 1994

ko'l göl

k. 1658

k.+da 0509, 0769, 1569, 1744

k.+dan 0503

k.+ning 1568, 2553

ko'lanka gölge

k.+ngiz 1953

k.+si 0680, 1112, 1554

ko'm- gömmek

k! 0851, 0859

k.-adi 0468

k.-ar 2179

k.-sa 0166, 0167a, 0168

k.-sam 0322a

k.-ilar 2327

k.-ilmas 0168

k.-ilmaydi 0166, 0167a

ko'mir kömür

k. 2592

k.+chi 1447

k.+dan 1201, 1555

k.+day 1206

ko'm-ko'k 1. masmavi

k. 0028, 1977, 2011

2. yemyeşil

k. 0701, 0721, 0736, 0828, 2014, 2228, 2277, 2337-2338, 2421, 2423, 2438, 2441

ko'moch bir tür ekmek (ÇTS: 656)

k. 1601

ko'ndalang çapraz, enine, çaprazlama (ÖTS: 254)

k. 1068

ko'ngil gönül

k. 1466, 1671, 1649, 1853

k.+lar 1930

k.+im 1669, 1929

k.+in 1860, 2495

ko'p çok

k. 0266, 0276, 0679, 0720, 0960, 0997, 1035, 1128, 1367, 1461, 1567, 1608, 1655 (2), 1657, 1662, 1667, 1676, 1680, 1687, 1730, 1761, 1813, 1817, 1818, 1821, 1828, 1848, 1860, 1872, 1913, 1944, 1977, 2023, 2027, 2028, 2038, 2040, 2057, 2160, 2164, 2169, 2196, 2215, 2305 (3), 2311, 2324, 2328, 2341, 2364, 2367-2368, 2380, 2399, 2552, 2578, 2605

k.+dir 2508

k.+mish 2371

- k.+roq 2139, 2652
- ko‘pay-** artmak, çoğalmak
- k.-adi 1128
- k.-ar 1965
- k.-maydi 1152
- ko‘pchi-** kabarmak
- k.-r 1721, 2070
- ko‘pdan** çoktan
- k. 2215
- ko‘pik** köpük
- k. 0369, 0767, 1029, 2584
- ko‘piksiz** köpüksüz
- k. 2502
- ko‘pincha** zf. genellikle, çoğu zaman (ÖTS: 255)
- k. 2145, 2161
- ko‘pirik** kabartı
- k. 0394 (2), 0396, 0396a, 0397, 0398, 0399
- ko‘plab** çokça
- k. 2188
- ko‘plar** çoğu, bir çoğu
- k. 1734
- ko‘plik, -gi** çokluk
- k.+i 1608
- ko‘prik** köprü
- k. 0382, 0532, 0927, 1532, 1534, 1538, 1569, 1914, 2618
- k.+i 1568, 1925
- ko‘p u zarur** pek gerek
- k. 2585
- ko‘r** kör
- k. 2661
- k.+dan 2661
- k.+daysan-a 2661
- k.+ga 2661 (2)
- k.+roq 2661
- ko‘r-** görmek, izlemek
- k! 2455
- k.-adi 0248, 1134
- k.-amiz 1610, 1677
- k.-arsiz 0452, 0653
- k.-asan 0451, 0654, 1679
- k.-chi 1851-1852
- k.-dim 0014a, 0090, 0173, 0506, 0523 (2), 0560 (2), 0561 (2), 0966, 1041 (3), 1042 (2), 1044, 1367, 1385, 1496 (3), 1499, 1571 (4), 1572 (4), 1573 (4), 1577 (6), 1586 (2), 1607 (3), 1703, 1724, 1725, 1890, 2028, 2179, 2251, 2440
- k.-dim 2413
- k.-dingmi 460 (3), 1553b (3)
- k.-asiz 0446
- k.-gan 0541, 2526
- k.-ganda 0107, 0570, 1218, 2149
- k.-ganmiz 1681
- k.-gansam 1687
- k.-ging 1989
- k.-ib qolib 1601
- k.-ib 1004, 1606, 1713, 2008 (2), 2092, 2201, 2295, 2451, 2646
- k.-iladi 1687
- k.-inadi 0247, 1867
- k.-inar 0493, 1644, 1686, 1949, 2000, 2357
- k.-inasan 2529
- k.-ing 2317
- k.-ing-chi 1668, 1862, 2211

- k.-ingiz 1952
k.-madim 0350 (2)
k.-magan 0355 (2)
k.-maganni 1846
k.-man 2661
k.-mas 1925, 2023
k.-masam 2186
k.-masdan 2326
k.-may 1779
k.-mayasan 2082
k.-maydi 0214, 0248, 0425, 2085, 2491
k.-maysiz 0247
k.-olmas 1769
k.-olmasdi 2526 (2)
k.-sam 0785, 2335
k.-sang 0060, 0158, 1064, 1827, 2163,
2237, 2429, 2486
k.-sangiz 0461
ko'ra göre
k. 2652
ko'r bo'l- kör olmak
k.-ib 1842
ko'rin- görünmek
k.-mas 0071, 0139, 0328, 0333, 0493,
0627 (2), 1630, 2039, 2084, 2087, 2104,
2105, 2137
k.-masdan 1596, 1629, 2086
k.-maydi 0536, 2130, 2131, 2189, 2230,
2610
k.-mayin 1596
k.-sa 2393
k.-sam 0085
k.-ur 1685, 2021
k.-sa 0060a (2), 0109, 0411, 0484, 0543,
0566, 1296-1297, 1543, 1774, 2014, 2501
ko'rinish görünüş
k.+i 1932, 2013, 2115, 2191, 2247
ko'rish görme
k. 2615, 2616
k.+ga 1675, 2120
ko'rkam görkem, gösteriş
k. 1686, 1949
ko'rk güzel, güzellik (EUTSV: 201)
k.+u 2354
ko'rpa yatak, yorgan (ÇTS: 659)
k. 0045, 1156, 2007, 2174
k.+da 1569, 2414
k.+cha 0855, 2554
k.+ning 1567
ko'rpa-to'shak yorgan döşek
k. 0272a
ko'r qil- kör etmek
k.-adi 1325
ko'rsat- göstermek
k.-adi 1850, 1955, 2637
k.-ar 1745, 1748, 1904, 1925, 2846
k.-ayotgan 2647
k.-ib 1747, 2337-2338, 2662
ko'rsahapalak yarasa (ÖTS: 256)
k. 0493, 2625
ko'sak pamuk kozası (ÖTS: 256)
k. 2357
ko'shak bir yaşına kadar olan deve yavrusu
(TS: 1237)
k. 1039
ko'tar- götürmek, kaldırmak (ÇTS: 660)
k. 1999

k.-am 1538
 k.-ar 1805, 1823, 1984, 2147
 k.-sa 0047
 k.-ilmaydi 0047
 k.-ay 0033, 0034, 0034a, 0035
 k.-dim 1382
 k.-gan 0791
 k.-ib 1000, 1278, 1508a, 1529, 1608,
 1803, 1804
 k.-ilar 1988
 k.-mas 0349, 2281
 k.-mascha 0652
 k.-olmas 0651
ko'y- yanmak
 k.-ur-o 1601 (2)
ko'ylak gömlek
 k. 0001, 0587, 0626, 1163 (2), 1379,
 1382, 1450, 2231, 2325, 2476, 2497, 2583
 k.+da 2275
 k.+i 0627, 0900, 0900a, 1672, 1873,
 2234, 2420, 2421, 2431
 k.+im 2343
 k.+in 1968
 k.+ining 0791a
 k.+ka 0001, 0023, 0023a, 1424
 k.+lari 0720
ko'ylakli gömlekleli
 k. 0231, 0232, 0233-0239, 0791, 2376,
 2586
ko'ylaklik gömlekleli (bk. ko'ylakli)
 k. 0585, 0955
ko'za testi, ibrik, sürahi (ÖTS: 257)
 k. 1229
 k.+chak 0909

k.+cham 0818 (3), 0818a (4)
ko'zgu ayna (ÇTS: 662)
 k. 1850, 2526
 k.+ga 2130
ko'z (I) göz
 k. 0189, 0203, 0216, 0226, 0248, 0284,
 0285, 0287, 0288, 0289, 1632, 1712, 1725,
 1851-1852, 1865, 1954, 2092, 2116, 2118,
 2122, 2126, 2132, 2156, 2174, 2316, 2611,
 2616
 k.+i 0088, 0030, 0091, 0136, 0175,
 0253, 0253a, 0375, 0497, 0505, 0515 (2),
 0517, 0543, 0545a, 0548, 0564, 0567, 0568,
 0578, 0640, 0645, 1012, 1076, 1105, 1230,
 1250, 1250a, 1420, 1454, 1484, 1495, 1515,
 1588 (2), 1596 (2), 1680, 1738, 1754, 1769,
 1772, 1774, 1779, 1781, 1794, 1828, 1969,
 2009, 2023, 2150, 2160, 2196, 2208, 2221-
 2223, 2231, 2355, 2424, 2490, 2519, 2582,
 2604, 2661
 k.+dan 2036
 k.+ga 0071, 0139, 0328, 0333, 1630,
 2039, 2084, 2087, 2104
 k.+ginasi 0512, 0545
 k.+idan 2492
 k.+iga 0627, 1295, 2230
 k.+im 0848, 1058, 1411, 1439
 k.+ima 0572
 k.+imga 2131
 k.+imizga 2000
 k.+in 0433, 2051
 k.+ina 2529
 k.+ingdan 2417, 2446
 k.+ingga 2529, 2661

- k.+ingiz 1296-1297
k.+ingni 2420
k.+ini 0432, 0433a, 2043
k.+ining 1354
k.+lar 2526
k. +lari 0503, 0655, 0797, 1358, 2044
k.+laridan 2419
k.+larimga 1796
k.+laring 1986
k.+ni 0815, 1325, 1859
ko‘z ol- közlenmek
k.-ar 2050
ko‘zla- gözlemek
k.-r 1927, 2582
k.-ydi 1857
ko‘zli gözlü
k. 0644, 1075, 1424, 1779, 1795, 2151,
2377
ko‘zlik bo‘l- görmek
k.-ib 1842
ko‘zoynak (<T. köz+ <Ar. ‘aynek) gözlük
(ÇTS: 79)
k. 1718, 2494
ko‘zi ko‘k gözü gök (gözüne ak düşsün!)
(beddua)
k. 0515
ku ama, fakat, değil (pekiştirme ögesi)
k. 1631, 1773, 2017, 2324 (2), 2332,
2451, 2458, 2533, 2552, 2661
kubay küpçük
k.+ning 1191
kuch güç
k. 1775, 1836
k.+ga 2266, 1824, 2350
k.+i 0366, 1010, 1193, 1634, 1807, 1871
k.+i-da yetkisi de 1903
k.+iga 1757, 1832, 2446
kuchli güçlü
k. 1754, 1798, 1819a, 2203
k.+dir 2044
k.+man 2022
kuchoq kucak
k.+im 1981
kuchuk köpek yavrusu (ÇTS: 679)
k. 0294, 0964-0965, 0969, 1085
k.+im 0252, 970, 1015-1016, 1552
k.+imga 2155, 2695
kukun toz, talaş (ÖTTTS: 358)
k. 0995
kul (I) kül renk, gri
k. 0372, 0482, 2202
kul (II) kül, köz
k. 1368, 2547
k.+ga 0372, 0922, 1224, 1251, 2248
k.+i 2546
kul- gülmek
k. 0483 (2), 0862
k.-adi 1509, 1674, 2061
k.-ar 0766, 1576
k.-ayotibdi 1413
k.-di 1138
k.-ib bergin 0483
k.-ib tura 2533
k.-ib turgan 1139
k.-ib 1140, 1141, 1554, 1554, 1933,
1981
k.-ishadi 2118
kula-kula güle güle

k. 0451, 0452
kulba (<Far. kolbe) kulübe (FTS: 283)
 k.+da 1601
 k.+sin 2267
kulcha çörek, ekmek, bir tür yuvarlak ufak ekmek (ÇTS: 680)
 k. 0382, 0706, 0844, 1177, 1997, 2289, 2311, 2323, 2407, 2439
 k.+si 0379
kuldirgich güldürgeç
 k. 1502-1503
kulfat (<Ar.) külfet
 k.+da 1079
kullagich yengeç (?)
 k. 1578
kuloh (<Far.) külah, kalpak
 k.+im 0856
kuloli çamurdan türlü toprak kaplar yapan sanatkâr (İLI: 404)
 k. 0550 (3)
kumir-kumir kumir kumir (yansıma)
 k. 1411a
kumush gümüş
 k. 0013, 0586, 902, 1180, 1435, 1626, 1947, 2013, 2072, 2294, 2521
 k.+dan 0514, 1554, 1554a, 2309, 2310
 k.+im 0175
kun 1. gün
 k. 0076, 0149, 0154, 0157, 0176, 0249, 0249a, 1120, 1601, 1610, 1859, 1995, 2629, 2043, 2095, 2100, 2103, 2108, 2110, 2192, 2196, 2236, 2374, 2380, 2663
 k.+iga 1176
 k.+da 0012, 076a, 0226, 0902, 2374 (2)

k.+dalik 1858
 k.+lar 2175
 k.+lardan 2663
2. gündüz
 k. 1797
3. güneş
 k. 1120, 1626
 k.+dan 0815
 k.+ga 0815, 2097, 2380, 2382
 k.+dir 0031
kundan-kun günden güne
 k. 1874
kunchiqar doğu
 k. 1601
kunjut (<Far. küncüd) susam (OTAL: 535)
 k. 0817
kunda (<Far.) kütük, kalın ağaç gövdesi
 k. 0226, 902
 k.+ga 1551b
kunduz gündüz
 k. 0157, 0159, 0223, 1601, 1620 (2), 1779, 1982, 1998, 1999, 2006, 2106, 2108, 2121, 2175, 2177, 2249, 2646
 k.+day 1640
 k.+i 0205, 0206, 0426, 0450, 0456, 0493, 1070-1071, 1077, 1077a, 1078, 1079, 1156, 1156a, 1157, 1158, 1159, 1159a, 1160-1161, 1162, 1281a, 1282, 1283, 1283a, 1284, 1285, 1356, 1375-1377, 1385, 1386, 1387, 1390, 1391, 1508, 1508a, 1641, 1806, 1965, 1978, 1982, , 2003, 2007, 2009, 2106, 2119, 2177, 2189, 2228, 2541
 k.+iga 0429,
 k.+im 1642

k.+lari 0161
 k.+ning 2211
kungira (<Far. küngüre) kubbenin tepesi,
 en yüksek yeri (OTAL: 535)
 k.+dorli 0821
 k.+dorlik 0818a
kung kung gün gün
 k. 0821
kuni-tuni gece gündüz
 k. 1144
kunnajak kütükçük (BS: 357)
 k. 0803
kun nuri güneş ışığı, güneş nuru
 k. 2509
kun-tuni gece gündüz (*bk. kuni-tuni*)
 k. 1775
kunu tun gece ve gündüz (*bk. kuni-tuni*)
 k. 1826
kurang (<Far. kûreng) al at
 k. 0656, 656b
kurant (<Fr.) çan (ÖTTTS: 360)
 k. 1826
kurash- güreşmek
 k.+qa 1694
kurra sıra (İLI: 403)
 k.+cha 0476, 0489
 k.+cham 0454
kurt-kurt kırt kırt (yansıma)
 k. 1411, 1412
kut- beklemek
 k.-ar 2097
 k.-ib turar 1766 (2), 2106
kuva (<Far. kûze) su testisi (OTAL: 532)
 k. 1235

kuvan ip (BS: 357)
 k.+im 0572
kuvı arı kovanı ağzı (ÖTS: 251)
 k.+day 0447-0448
kuy nağme, ezgi, ahenk (ÖTS: 251)
 k. 1930
 k.+chisi 2211
 k.+da 1929
 k.+ga 1947
 k.+i 2240
 k.+idan 1827
 k.+iga 1948
 k.+in 1677
kuy- yanmak
 k.-adi 1219
 k.-dirar 0343, 0339
 k.-dirmas 2634
 k.-gani 2010
 k.-ib 0954, 2563
 k.-maydi 2032, 2562
kuya is, duman, kurum (ÖTS: 251)
 k.+si 1652
kuy kuyla- şarkı söylemek
 k.-ydi 1799
kuyla- şarkı söylemek, terennüm etmek
 (ÖTS: 251)
 k.-r 1450, 2093
 k.-shar 2092
 k.-y 1674
 k.-ydi 1450, 1665, 1666, 1669, 1675
kuyov damat, güvey
 k. 1602 (2)
kuz sonbahar, güz
 k. 2286, 2316, 2353, 2354, 2513

k.+da 2253, 2327, 2340, 2350, 2421,
2433

k.+da-chi 2514

k.+ni 1972

kuzak sonbahar, güz (ÖTS: 253)

k.+ka 2183

kuzat- takip etmek

k.-ar 1991

kuzatuv gözcülük, gözleme, gözlem (ÖTS:
252)

k.+(er)di 1954

L

lab (I) (<Far.) dudak

l. 1946, 2568

l.+i 0457, 1219, 2392

l.+imga 1219

l.+ini 1218, 1220

lab (II) kenar, yan

l.+iga 1398a

labbay (<Ar.) buyurunuz, emir sizindir
efendim! mânâsına kullanılan bir kelime
(OTAL: 545)

l. 2591

lachak (<Far.) başörtüsü

l.+i 1438

lagalak leylek (BS: 357)

l. 0635 (4)

lagan (<Far.) leğen, mumluk (ÇTS: 696)

l. 1943, 2379, 2379

l.+cham 1942 (3)

lahza (<Ar.) an

l. 2045

la'li (<Ar.) kırmızı, al (OTAL: 541)

l. 1236

lampochka ampul (RS: 117)

l. 2649 (2)

l.+dan 2649

lang (<Far.) sakat, aksak

l.+i 0119a

langar (<Far. lenger) yayvan ve geniş,
büyük bakır kap (TS: 1305)

l. 0758

l.+i 1303

lapangla- sallanmak (ÖTS: 260)

l.-di 1803

laqqa baliq yayın balığı (ÖTS: 261)

l. 1351a, 2171

latta silecek, toz bezi (ÖTS: 261)

l. 2487

lavlagi pancar, şeker pancarı (ÖTS: 262)

l. 0882, 2429

l.+dan 2430

laylak leylek

l. 0566, 0636 (3), 1197, 1604 (4), 1707,
2199

lazzat (<Ar.) tat

l. 2453

lekin (<Ar.) lakin, ama

l. 1609a, 1631, 1648, 1667, 1726, 1730,
1732 (2), 1819a, 1854, 1867, 1964, 2023,
2104, 2139, 2150, 2162, 2182, 2266, 2308,
2505, 2509, 2603, 2642, 2647, 2656, 2661,
2662

lenta kurdele, şerit, bant (RS: 119)

l. 1612

libos (<Ar.) elbise

l. 2127, 2406, 2491

lift (<R.) asansör (ÖTTTS: 379)

1. 1824
liking topal, aksak
 1. 0119
liking-liking apul apul, aksak aksak
 1. 0580, 0586
lik-lik lik lik, apul apul
 1. 0565 (4), 0980, 0981 (4)
lik-lik et- dönmek
 1. 1097-1098
likop tabak, kap (ÖTS: 264)
 1. 1937
ling (<Far.) bacak, ayak (FTS: 299)
 1.+ini 1508a
lip hızlı ve nazik hareket (ÖTS: 265)
 1. 0839, 2162
lipilla- ışıldamak, parıldamak (ÖTS: 265)
 1.-b 2012
lip-lip titrek, hızlı hareket eden (ÖTS: 265)
 1. 1707, 2116
lochin Bir tür şahin, doğan (ÇTS: 688)
 1. 0152, 1722
lola (<Far.) lale
 1. 0049, 0050a
lolazor (<Far.) lale bahçesi
 1. 1978, 2402, 2409
lop-lop pat, birden olan hareketi ifade eden
 tabiat taklidi ses (ÖTTTS: 381)
 1. 0140a, 0374 (2), 0376, 0376a (4),
 0377a, 1032 (2), 1180 (2)
los (<Far.) kozadan çıkan ipek (ÖTTTS:
 381)
 1.+inda 0506 (2)
lotib (<Ar. lâtif) latif, temiz
 1.+(er)di 0990

lov-lov lav lav (yansıma)
 1. 2446
loy (<Far. lāy) İnce sulu çamur (FTS: 295)
 1. 0172, 0228, 0595, 1005, 1252, 1253,
 1255, 1256-1257, 2046, 2056
 1.+dan 1298
 1.+ga 0172, 990
loy bo 'l- çamura bulanmak
 1.-maydi 0172
loyiq (<Ar.) yakışan, yaraşır
 1. 1488
lo 'k (<Far. lûk) lök, kısa tüylü yük devesi
 (OTAL: 554)
 1. 0567, 0645, 1224, 1225, 1230
lo 'k-lo 'k lök lök ("hayvanların koşması
 sırasında iç organlarından gelen sesleri
 anlatır" TSYK: 246)
 1. 0515 (2), 0578, 1225, 1771 (4)
lo 'li çingene (ÖTTTS: 382)
 1. 0650
lo 'libachcha (<Far. lûli+beççe) oynayan
 çocuk.
 1. 0662, 0976
lo 'ppi bodur, tıknaz; şişkin (ÖTS: 269)
 1. 1214, 2345, 2353
luk-luk kapalı delik (ÖTS: 268)
 1. 0217

M

ma pekiştirme ögesi (*bk. ba*)
 b. 0469, 0470, 0471, 0472, 0473, 0474,
 0444, 1705, 1719, 1724, 1756, 1759, 1778,
 1839, 1844-1845, 1918, 2118, 2258, 2279,
 2314, 2315, 2448
madbah (<Ar.) mutfak

m.+da 1586
mador (<Ar.) kaynak ("bir şeyin döneceği, devredeceği, üzerinde hareket edeceği yer, etrafında dönülen nokta" OTAL: 597)
 m. 2141
magardin magardin
 m. 405a
mag'(i)z (<Ar.) iç ("beyin, iç, öz, esas" ÇTS: 705)
 m.+i 1037, 1038, 1594, 1594
 m.+ini 2399
 m.+larning 2384
mahal (<Ar.) yer, mevki (ÇTS: 706)
 m. 2207
 m.+i 0677, 0678
mahram (<Ar.) sırdaş, dost, hamdam (TÖS: 374)
 m. 1498 (2)
mahs (<Ar. mesh) üzerine mesh edilebilen kısa konçlu, hafif ve yumuşak bir ayakkabı türü (TS: 1378)
 m.+i 1383
mahtal (<Ar. mehter) uşak, hizmetçi (ÇTS: 730)
 m.+dir 2567
majnuntoldek salkım söğüt gibi (ÖTS: 273)
 m. 1829
makiyon (<Far.) tavuk, dişi kuş
 m. 0571
makon (<Ar.) mekan, yer
 m.+idir 2425
makon qo'y- yurt etmek
 m.-di 0284

malla kumral (ÖTS: 274)
 m. 0478, 0724, 0807, 2302
 m.+gina 0725
mamlakat (<Ar.) memleket
 m.+ning 1601
man şiv. ben
 m.+niki 0442, 0451
man-man ben ben
 m. 0442
mana zm. işte (ÖTS: 275)
 m. 0515, 1607, 2145
manglay alın (ÖTS: 275)
 m.+i 0978
mangu (<beṅgü) bengi, ebedi, ölümsüz (EUTS 86)
 m. 1985, 2112
ma'ni (<Ar.) mana
 m.+ga 1461
 m.+si 1610
maqom (<Ar.) kıyam edilen yer, durak (OTAL: 573)
 m.+ga 2394
maqsad (<Ar.) maksat, istenen şey
 m. 0334
 m.+iga 1601, 2104
 m.+ingga 1844-1845
maqta- övmek, methetmek (ÇTS: 714)
 m.-b 2245
 m.-nadi 2285
maqtanchoq övgü sahibi
 m. 1610
ma'ra- bağırmak
 m.-ydi 1205
marjon (<Ar.) mercan

- m. 0779, 2041, 2314, 2322
- marjon-marjon** mercan mercan
- m. 2326
- marotaba** (<Ar. mertebe) kat (*bk.* marta)
- m. 2659 (2)
- marta** defa (*bk.* marotaba)
- m. 0986
- marvarid** (<Far.) inci (FTS: 285)
- m. 0126
- m.+day 2360, 2364
- masala** (<Ar.) masal, mesele
- m. 0451 (2), 0507
- maslahat so'ra-** fikir almak
- m.-bdi 1609a
- mast** (<Far.) sarhoş (ÇTS: 746)
- m. 865
- m.+cha 0489
- m.+dir 1946
- m.+gina 0476
- masxara** (<Ar.) maskara, soytarı (ÇTS: 720)
- m.+boz 1349
- mashhur** (<Ar.) meşhur
- m. 2112
- mashina** (<İt. macchina) araba, makine
- m. 1707, 1793, 1806
- m.+ga 2048
- m.+m 1657
- mashshoq** müzisyen (ÖTS: 286)
- m. 1890
- matal** (<Ar.) bilmece (BS: 358)
- m. 0440, 0447-0448
- m.+im 0655, 0938, 0989, 0452, 1036, 1226, 1307
- m.+ni 0824
- matal-matal** bilmece bildirmece
- m. 1181
- matbuot** (<Ar.) basın
- m.+da 1871
- matcha** direk (RS: 125)
- m. 0593
- mato** kumaş, dokuma (ÖTS: 282)
- m. 2010
- m.+da 2469
- matti** (<Ar. matvî) dürülmüş, bükülmüş şey; kıvrım (OTAL: 587)
- m. 0938, 989, 1181, 1226,
- m.+gina 0488, 0655
- m.+ki 0440
- mayak** deniz feneri (RS: 126)
- m.+i 1555
- mayan qashqa** karnı ak tüylü (BS: 358)
- m. 0466
- mayda** (<Far.) küçük, ince (ÖTTTS: 387)
- m. 0046, 0190, 1035, 1062, 2228, 2315, 2455
- m.+gina 0779
- mayda-mayda** ince ince
- m. 0870
- maydon** (<Ar.) meydan, alan
- m. 2497
- m.+chada 2122
- m.+chaga 1955
- m.+da 2143, 2418
- mayin** yumuşak, ince; sevimli (ÖTS: 283)
- m. 1437a, 2160, 2197, 2487
- mayit** (<Ar. meyt) ölü (ÇTS: 754)
- m. 0353

maysa ot, yeşillik

m.+larga 2019

maza (<Far. meze) tat, lezzet

m. 1962, 2316, 2323, 2402, 2436, 2464, 2367, 2546

m.+si 0722, 0869, 2305

mazali lezzetli

m. 0869, 2237, 2421

mazalik, -gi lezzet

m. 2302

m.+i 0555

m.+cha 0704

maza qil- tatlandırmak, lezzetlendirmek

m.-asan 2367-2368

m.-ib 1962

manzil (<Ar.) menzil

m.+ga 1778

mazmun (<Ar.) mazmun

m.+ga 1847, 1901

m.+ini 1601

medal' madalya

k. 1625, 1626

mehmon (<Far. mihmân) misafir

m. 0752, 0802, 0855, 1220, 1235, 1610 (3), 1682, 1999, 2003 (2), 2090, 2097, 2232, 2278, 2437, 2554

m.+i 2211

mehmondo'st misafirperver

m. 2554

mehnat (<Ar.) zahmet, eziyet

m. 0957, 2262, 2349, 2540

m.+da 1079, 1156a, 1386

m.+idan 1818

mehnat qil- çalışmak

m.-ib 2279

m.-masa 2606

mehr (I) (<Far. mihr) güneş

m. 2041

mehr (II) sevgi, şevkat

m. 2228

m.+i 1841

m.+ining 1987

mehribon (<Far. mihr-bân) şefkâtli, merhametli

m. 0180, 0181, 1711

men zm. ben

m. 0850, 1142, 1367, 1601 (2), 1607 (3), 1651, 1747, 1866, 2022, 2028, 2113, 2141, 2239, 2252, 2359, 2440, 2511, 2526, 2653

m.+da 1463, 1463b, 1464, 2124

m.+dan 1610

m.+ga 0324, 1138, 1392, 1669, 1890, 2214, 2232, 2242

m.+i 0085, 0692, 0917 (2), 1607, 1744, 1820, 2402, 2538, 2641

m.+(n)iki 0342

m.+ing 0602, 0788, 0856, 0903 (3), 0979, 0979a, 1015-1016, 1034 (3), 1392, 1449, 1468 (2), 1468a (2), 1470, 1471, 1478, 1479, 1603, 1952, 1970, 2099, 2131, 2194, 2656 (2), 2662 (2)

m.-ku 2661

mentak ben gibi, ben kadar

m. 0692

menu sen ben ve sen

m.+ga 2242

mergan (<Mo.) ok atıcısı (ÖTTTS: 0403)

m. 0403

merjon (<Ar. mercān) mercan (ÇTS: 740)

m. 0178

meros (<Ar.) miras

m. 0322a

m.+ini 1417

mesh (<Far. meşg) tulum, kırba (FTS: 329)

m. 1240

metr (<Fr.) metre

m. 2361

meva (<Far.) meyve

m. 1653

m.+lar 2270

m.+lardan 1581

m.+lari 1013, 2308, 2309

m.+larning 2327

m.+si 0179, 0711, 0755, 1461, 2288,
2294, 2305, 2310, 2334, 2369, 2441, 2442,
2450

meva qil- meyve vermek

m.-adi 2311

mevali meyveli

m. 0702, 2270, 2286

meva tug- meyve yetiştirmek

m.-ar 2334

me'yor (<Ar. mi'yar) ölçü (OTAL: 654)

m.+da 2539

mezbon (<Ar. mîzbân) misafiri ağırlayan,
ev sahibi (OTAL: 655) (*bk.* mezmon)

m. 2097

mezmon ev sahibi (*bk.* mezbon)

m. 1999

mi mi (pekiştirme ögesi)

m. 1523, 1556, 2324

mildir-mildir parlak parlak

m. 0027

milk kenar, yan, çit (ÇTS: 761)

m.+i 2485

million milyon

m.+lab 1671

m.+lar 2014

miltilla- yanıp sönmek, pırıldamak (ÖTS:
293)

m.-b 2012

m.-ydi 1358, 1588 (2)

miltiq ok atan uzun gövdeli el aleti (İLI:
464)

m. 0659, 1547

miltiq ol- silahlanmak

m.-ib 0490, 0491

miltiq ot- ok atmak

m.-dim 0116

miltiq siyraqli ok bacaklı

m. 0644

mina mengene

m.+dir 1086

min- binmek

m.-ar 1229, 1545

m.-di 1402

m.-dim 0350, 1382, 1493, 1736

m.-gan 0186, 0449, 1580

m.-ib 1730, 1783, 1786

m.-mas 1227

m.-masang 1788, 1789

m.-sa 0656

m.-sang 1621, 1776, 1777, 1782, 1783

minish binme

m. 1491, 1790, 2574

minnas para, bozuk para (BS: 358)

m. 1292, 1293

ming bin

m. 0028, 0029, 0032, 0050a, 0050b, 0253, 0253a, 0320, 0321, 0362, 0427, 0499, 701 (2), 789, 790, 817, 832, 834, 0936, 1148, 1250, 1250a, 1316, 1316a, 1419, 1419a, 1451, 1682, 1754, 2011, 2226, 2272, 2277, 2312, 2406, 2493, 2501, 2534, 2577

m.+ta 0021, 0091, 0361, 0697, 0790, 0845, 1420, 1663, 2004

ming bir binbir

m. 0814

ming ikki bin iki

m. 0814

minglab binlerce

m. 2015, 2179

ming-minglab binlerce

m. 1712

minoli (<Far. mīnā) benek ("mec. ince ve parlak nakış" TS: 1686)

m. 0582

minor minare (*bk. minora*)

m. 1407

minora (<Ar.) minare (*bk. minora*)

m. 1739, 2100a, 2274

m.+da 2100

m.+ga 2274

m.+man 2273, 2372

minut (<minuta) dakika (RS: 381)

m. 2063, 2140, 2647

miqdor (<Ar.) miktar

m.+i 1605 (2)

mirzateragi karakavak ağacı (ÖTS: 295)

m. 1803

mishik kedi

m. 2643

mishiq kedi (*bk. mishik*)

m. 0461

misiri kudret sahibi (BS: 358)

m. 1294

misl (<Ar.) benzer

m.+i 0453, 1709, 1824, 1933, 2376, 2442, 2489

mislsiz emsalsiz

m. 1812

mit- bitmek

m.-(i)rim 0208

mitti çok küçük (İL: 468)

m. 0564, 1258, 1474, 2221-2223, 2263

m.+gina 1437a

mitti-mitti küçük küçük

m. 2264

mittono (<mitti+dona) küçük tane

m. 0690

mix (<Far. mih) çivi (ÇTS: 758)

m. 1819

m.+cha 0269, 0270, 0748, 0749, 1359, 1360, 1361

m.+i 0359, 1607

m.+lari 1499

mixla- mıhlamak, çivilemek

m.-gan 2520

m.-nganday 1737

mixli çivili

m. 2144

miya beyin (ÇTS: 767)

m. 2129

m.+si 2148

miyov-miyov kedi sesi

m. 2161

mohparo (<Far.) ay parçası (OTAL: 603)

m.+nday 0797

mol (I) (<Ar.) mal, varlık

m. 0010, 0407, 2472

m.+i 0447-0448

mol (II) büyükbaş hayvan, sığır

m. 0407, 0408

m.+ga 0778

m.+ing 0860

mola (<Far.) sürgü, tapan, tırmık (ÖTS: 297)

m. 1808

momıq saf ak pamuk (İLI: 465)

m. 0564, 2048, 2221-2223, 2347

m.+qa 1701

momıqqına bembeyaz

m. 0772

momo büyükanne, nene (ÖTS: 298)

m. 0487, 1252, 1430 (2)

m.+m 0379, 0486

m.+ning 0912

morojniy (<R. morojenoe) dondurma (RS: 132)

m. 2466

mos uygun, münasip, denk (ÖTS: 299)

m. 1948

mosh bezelye (ÖTS: 300)

m. 0809, 1588

moshoq başak

m.+da 0318

m.+im 1340

mot mat (satrançta)

m. 1951

m.+da 1607

motor motor

m.+i 1737, 2043

moy yağ (ÖTS: 300)

m. 1731, 2166, 2290, 2291, 2347, 2355, 2383, 2427

m.+i 0866, 1777, 2336

m.+dir 1775

moyli yağlı

m. 0530

moyak yumurta (ÖTS: 300)

m.+in 0571

mozor (<Ar.) mezar

m. 0740, 0741

m.+ga 0740a

mo'jiza (<Ar.) mucize

m.+lar 1719

m.+si 1955

m.+ga 1720

mo'jizakor mucizevi

m. 1657

mo'l bol

m. 1873, 2037

mo'lichilik bolluk, zenginlik (ÖTS: 312)

m. 2360

mo'ltilla- acı acı bakmak, hüznü bakmak (ÖTS: 312)

m.-ydi 1358

mo'ltoni çingene (ÖTTTS: 430)

m. 0403a

mo'ndi toprak ibrik, sürahi (İLI: 490)

m. 1421-1422

mo'rala- dikizlemek, gizlice gözetlemek
(ÖTS: 313)

m.-b 1650

m.-ydi 2329-2330

mo'ri boru, baca

m. 0230, 1099

m.+dan 1473

m.+si 1652, 2515

mo'ylab bıyık (*bk. mo'ylov*)

m.+i 2161

m.+ini 2244

mo'ylov bıyık (ÖTS: 313) (*bk. mo'ylab*)

m. 0255, 0287

m.+dor 2151

m.+i 0413, 0434, 0784, 2602

mo'y(u)n boyun

m.+ida 0432

muhtoj (<Ar.) muhtaç

m. 2262

muloyim (<Ar.) yumuşak huylu, uygun
(ÇTS: 795)

m. 2297

mumdast mum elli

m. 0651

mumkin (<Ar.) mümkün

m. 2192, 2615, 2616, 2627, 2628, 2638,
2641, 2651

m.+(er)mas 1907 (5)

muncha bunca

m. 0917 (4)

m.+gina 0907

munchoq boncuk

m. 0027, 0126, 0664, 1236, 1237, 2126,
2273, 2298, 2323, 2372

m.+lar 2318, 2565

munda bunda

m. 1464

mundaygina bu kadarcık

m. 0692

munguz boynuz

m.-o 1601 (2)

munora (<mungaru) buraya

m. 1217

murabbo (<Ar.) dört köşeli (ÇTS: 780)

m.+si 2302

murod (<Ar.) murad, istek

m. 1601

murrik buruşuk (BS: 359)

m.+dir 0764

murvat cıvata, vida (ÖTS: 307)

m.+ni 2522

mush-mush kedi kedi

m. 1400

musht (<Far. müşte) avuç, yumruk

m. 2357

m.+day 0874, 913

m.+daygina 0616

m.+um 1381

mushtla- avuçlamak, yumruklamak

m. 1809

mushtlab-mushtlab yumruklaya

yumruklaya

m. 0917

mushuk kedi

m. 0432, 0807, 1577, 2160, 2186, 2188,
2657, 2660 (3)

m.+dan 0478

m.+kina 1400

m.+ning 2660
mustahkam (<Ar.) sıkı, sağlam
 m. 1742, 1819a
muz buz
 m. 2220
 m.+dan 1384, 2473
 m.+dek 2438
 m.+lar 0609, 0612
 m.+im 2510
muz bo‘l- donmak
 m.-ar 0609
muzika müzik
 m. 1943
muzla- donmak
 m.-r 2218, 2221-2223
 m.-ydi 1658
 N
na ne?
 n. 0197, 0612, 0856, 1557, 1738, 1738,
 1797 (2), 1908, 1908, 2088, 2170, 2308,
 2364, 2443 (2)
nachta kaç, kaç tane?
 n. 2654
nadirli (<Ar.) nâdir, değerli
 n. 1461
nafi (<Ar. nâfi‘) faydalı, yararlı (ÇTS: 815)
 n. 2597
nahor (<Far.) 1. kahvaltı yapmadan, aç
 karnına (ÖTS: 314)
 n. 2651
 2. kahvaltı
 n.+ga 2651
namlan- nemlenmek, ıslanmak
 n.-ib 2464

namoz o‘qi- namaz kılmak
 n.-mas 0557
namozshom namaz akşamı
 n. 1608
naq zf. tam, tamı tamına (ÖTS: 316)
 n. 1678, 2207
naqsh (<Ar.) nakış
 n.+i 1906
nar (<ET nar(u)) diğer, öbür (*bk.* nari)
 n. 0220
na’ra (<Ar.) nara, yüksek sesle bağırma
 n. 1802
nargi (<nar(i)+gi) öteki, öbürki
 n. 0460
nargilik, -gi ötekilik
 n.+i 1609
nari öte, öbür taraf (ÇTS: 825) (*bk.* nar)
 n. 0889
narroqqa (<nari+roq+qa) daha öteye
 n. 1491a
narsa (<ne erse) nesne, şey
 n. 0039, 0860, 1207 (3), 1263, 1567 (2),
 1568, 1569, 1609, 1681, 1920, 2128, 2138,
 2613, 2619, 2620, 2663
 n.+da 1569
 n.+dan 0033a
 n.+dir 2349
 n.+dirkim 1557
 n.+ga 0324, 0324a, 0850
 n.+ki 1844-1845
 n.+lar 2359
 n.+ng 2016
narvon (<Far. nêrdbân) merdiven (FTS:
 359)

- n. 1125, 1755, 1823
n.+dan 1707
n.+i 2255
narvonsiz merdivensiz
n. 1824
nasha haşhaş, esrar, afyon (ÖTS: 319)
n. 1607
n.+ni 1607 (2)
nashavand uyuşturucu bağımlısı, hapçı (ÖTS: 319)
n.+ni 1607
navbat (<Ar.) nöbet, sıra
n. 2102
nay tüp, boru, ney (ÖTS: 318)
n. 0228, 1933, 1945
n.+ni 1496
n.+im 0961
naycha tüp, boru, dar/ince boru (ÖTS: 318)
n. 0396, 1830
n.+sin 2423
nayrot neyler (?)
n.+da 1496
nayza (I) (<Far.) mızrak, kargı
n. 0185, 0201
n.+dek 1830
n.+sin 1974
n.+sini 2244
nayza (II) arı/akrep iğnesi (ÖTS: 318)
n. 2243
n.+si 2235
nayzali iğneli
n. 2237
necha ne kadar, kaç?
n. 0032, 0162, 1586, 17561, 949, 2004, 2015
n.+ga 2659
nechta sf. kaç, kaç tane? (ÖTS: 321)
n. 1067, 1610, 2649, 2650, 2651, 2658, 2664
n.+dan 2424
nechuk nasıl, niçin (ÖTS: 321)
n. 1280 (2)
ne zm. ne
n. 1475
nega neden, niye?
n. 1601, 2332
neki nasıl
n. 1683, 2530
nevare (<Ar. nevâde) torun (OTAL: 826)
n.+si 2099
nihol (<Far.) taze, düzgün fidan, sürgün (OTAL: 835)
n. 2347
nikoh (<Ar.) nikâh
n.+imga 1609a
nima zm. ne
n. 0084, 0917, 1609a, 1610, 1709, 1724, 1742, 1753, 1759, 1792, 1805, 1806, 1807, 1827, 1847, 1853, 1886, 1928, 1938, 1965, 1972, 1985, 2021 (2), 2100, 2126, 2165, 2252, 2262, 2310, 2311, 2353, 2369, 2398, 2428, 2457, 2502, 2533, 2547, 2590, 2599, 2600, 2601, 2605, 2606 (2), 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2663
n.+dan 2197

n.+(er)di 0195, 1598 (3), 1599 (3), 1600 (3), 2038, 2080, 2102

n.+dir 0609, 0849, 1037 (4), 1589-1591, 1592, 1593, 1594, 1595, 1596 (8), 1602 (14), 1602, 1668, 1752, 1799, 1826, 1862, 2114, 2183, 2235, 2349

n.+ga niçin, neden, niye, ne için (ÖTS: 322) 2604

n.+man 2239

n.+ngizni 2652

n.+ni 2616

n.+ning 2602, 2603

nimaiki zm. her şey, ne varsa, ne (ÖTS: 322)

n. 1898

nimali neli

n. 2606

nimchaki 200-250 grama denk ağırlık ölçüsü (BS: 358)

n. 0875

ninachi yusufçuk

n. 2247

niynachining polvoni yusufçuk pehlivanı

n. 2255

niyna (<igne) iğne

n.+si 2176

nodon (<Far.) cahil

n. 1019

nog'ora (<Ar. naqqāre) dümbelek (OTAL: 802)

n. 0050a, 0050b, 0961, 1345, 1473

n.+sin 2197

nok armut; armut ağacı (ÖTS: 324)

n. 1645

n.+ka 1646

nom (<Far.) isim, ad

n. 1719, 1922

n.+da 1612

n.+i 1742, 1877, 1936, 2080, 2112, 2203, 2255, 2535, 2652

n.+i-chi 1714

n.+in 1730, 2242, 2421

n.+ini 2095, 2632

n.+lari 2099

nomer (<İt.) numara

n. 1764-1765

non (<Far.) ekmek

n. 0015a, 0917, 0948, 1711, 1726, 1802, 1804, 1980 (2), 1940, 1994, 1997, 2213, 2261, 2309, 2369, 2452, 2461

n.+ga 2323

n.+i 1369, 2397

nonushta kahvaltı (ÖTTTS: 444)

n. 2475

nor tek hörgüçlü (ÖTS: 326)

n. 1802

nordon nar gibi, ekşimsi

n. 2315, 2317, 2459

n.+gina 0725

nos enfiye, maraş otu tozu (dil altına yerleştirilen ve emilen, kimyasal olarak işlenmiş tütün türü) (ÖTS: 327)

n. 0349, 1279-1280

n.+cha 0652

noto'g'ri yanlış

n. 1920

nov su yolu, oluk (ÖTS: 327)

n.+dan 0935a

novcha uzun boylu (insanlar için) (ÖTS: 328)

n. 0086, 2198

novda filiz gövdesi; filiz (ÖTS: 328)

n. 2664

n.+si 2309

novvot (<Far.) kaya şeker, sert şeker (ÖTTTS: 442)

n. 2072, 2076

no'qta nokta

n. 2013

no'xot nohut

n. 0803

no'xotsho'rak nohut çorbası

n. 2367-2368

no'xta yular, dizgin (ÖTS: 329)

n.+si 1481

no'xtali dizginli

n. 0971

no'xtala- gemlemek, dizgin vurmak

n.-ngan 1609

noyabr' kasım (RS: 158)

n. 1614

noz (<Far.) naz

n.+i 1446

nozik (<Far.) nazik, ince

n. 0656, 2115, 2265

nozu ne'mat nimet, yiyecek ve içecek (ÖTS: 328)

n. 2523

nuqul daima, sadece; hep (ÖTS: 329)

n. 2037, 2178, 2345, 629

nur soch- nur saçmak (*bk. nur tarat-*)

n.-adi 1827, 1640, 1646, 1955, 1986

n.-ildi 1682

nur tarat- nur saçmak (*bk. nur soch-*)

n.-adi 1992

n.-ar 1628, 1987, 1638

nusxa (<Ar.) nüsha, örnek

n. 1133

n.+si 0149

O

o a (pekiştirme ögesi)

o 1601 (5)

objuvoz (<Far.) su değirmeni

o.+da 1024

ob-havo su hava

o. 1749

obi qilich paslanmaz kılıç (BS: 358)

o. 0320

obkash (<Far.) iki kovalı su taşıma aracı (İLI: 516)

o. 2574

obodonchilik, -gi bayındırlık, gelişmişlik

o.+iga 1826

obriz (<Far.) tuvalet

o. 1111

obro' (<Far. āb-rū) yüzsuuyu; namus, şeref (ÇTS: 4)

o. 0336

o.+yi 0726, 2369

och (I) aç

o. 1229, 2196, 2570

o.+dan 1036, 1036a, 1037

och (II) açık; parlak

o. 1602 (2)

och- 1. açmak

o.-adi 1671, 2040, 2085, 2086, 2184,
2238

o.-aman 0950

o.-ar 0133, 0135, 0541, 0999, 1244,
1466, 1563-1564, 1711, 1712, 1887, 2203,
2521, 2591

o.-dim 0218-0219, 0340, 1455, 1863

o.-guncha 1632

o.-ib 0767, 1390, 1412, 1418, 1507,
1725, 1848, 2174, 2179, 2187, 2290, 2333

o.-ilmaydi 0149, 2340

o.-masdan 2517

o.-sam 1242

2. çözmek

o.-gan 1497

ochib ko' r- açmaya bakmak

o! 1848

ochig' i açıkçası, doğrusu (ÖTS: 351)

o.+n 2446

ochil- 1. açmak, açılmak

o.-adi 0855, 2123, 2387

o.-ar 2005, 2009, 2331, 2334, 2354

o.-di 0006, 0760, 1682, 1773, 2065

o.-gan 2228, 2434

o.-ganda 2355

o.-guncha 0605

o.-ib 1390a, 1390b

o.-magan 0175

o.-sa 0149

2. parlamak

o.-di 0148

ochilmas açılmaz

o. 1114

ochin-to' qin yarı aç yarı tok (ÖTS: 351)

o. 0657

ochiq açık

o. 0103-0104, 0205, 1949, 2007, 2119,
2643

ochqu (<aç-qu) anahtar, açacak

o.+day 1494

odam insan, kişi

o. 0007, 0060a, 0175, 0186, 0310, 0439,
0543, 0594, 0691, 0838, 1041, 1042, 1044,
1086, 1450, 1454, 1469, 1495, 1543, 1580,
1607 (2), 1609a (2), 1610, 1672, 1686,
1723, 1733, 1760, 1764-1765, 1774, 1848,
1943, 1977, 2016, 2111, 2161, 2210, 2552,
2604, 2618, 2648

o.+ni 2504

odamu qush insan ve kuş

o. 2027

odamzod (<Ar. ādemî-zād) insanoğlu
(ÇTS: 11)

o.+da 2605

odat (<Ar.) bir davranışı alışkanlık haline
getirme

o. 2268

o.+i 0587, 2574

o.+in 2382

oddiy (<Ar. 'ādî) sıradan, adi

o. 1095, 1670, 1871

odob (<Ar.) edep

o. 1847, 1849

oftob (<Far. âf-tâb) güneş (OTAL: 12)

o. 1933, 2332

o.+da 1337

o.+dek 1641

o.+ga 0112

- o.+i 1615
o.+roq 0546
og'a ağa, ağabey
o.+m 0389, 0788
o.+dir 0790
og'a-ini ağabey kardeş
o.+ni 1309
og'ayni arkadaş (ÖTS: 349)
o. 0214, 0292, 0292a, 1010, 1011, 1395,
1513, 2101, 2477, 2589, 2639
o.+ning 1106-1107
og'il ağıl
o. 0272, 0272a, 0272b, 0296, 1054
o.+da 1205, 1505
o.+dan 0264, 0277
o.+ga 0745, 0746
og'ir ağır
o. 0033, 0033a, 0034, 0034a, 0035,
0036, 0037, 0037a, 0046, 0046a, 1818,
2016, 2150, 2571
og'irlik, -gi ağırlık
o.+in 1793
og'ir-yengil ağır hafif
o. 1310
og'ir-zil ağır ağır
o. 2316
og'och ağaç
o. 1529
o.+ga 1402
og'riq ağırı, sızı
o.+ini 2648
og'(i)z (I) ağız
o. 0189, 0230, 0249, 0255, 0259, 0269,
0285, 0304, 0997, 1456, 1596, 1864, 1865,
2129, 2132 o.+i 0369, 0603, 0604, 0764,
0847, 1037 (2), 1038, 1045, 1113, 1145,
1149, 1164, 1170, 1172, 1174, 1176, 1178,
1228, 1233, 1268, 1347, 1390a, 1390b,
1454, 1457b, 1461, 1462, 1495, 1504, 1515,
1518, 1593 (2), 1602 (2), 1769, 1675, 1777,
1813, 1816, 1963, 2476, 2485, 2485, 2536,
2562, 2563, 2594
o.+da 0180
o.+dan 0342 (2)
o.+ga 2558
o.+ginasi 1561
o.+ida 0580, 0962, 1346, 1350, 1351,
1351a, 2183, 2648
o.+idagi 0181
o.+idan 0767, 1029
o.+iga 0966, 1413
o.+ilari 0765
o.+im 0340, 1219
o.+imda 0262, 2592
o.+imdan 0341
o.+in 0541, 1242, 1244
o.+ing 2239
o.+ini 0767, 0999, 1390, 1412
o.+ining 1355
o.+lari 0447-0448, 0820
o.+li 0644
o.+lini 1042
og'(i)z (II) el ayası
o. 0305
og'zi-boshi ağız başı
o. 0582
og'zi-burni ağız burnu
o. 1544a

- o.-ng 1596 (2)
- oh ur-** ah çekmek
- o.-adi 0444
- ohak** (<Far. āhek) alçı, kireç (ÖTS: 19)
- o. 1127, 1822
- ohang** (<Far.) ahenk
- o. 1936
- ohmoq** (<Ar.) ahmak, akılsız
- o. 0862
- oila** aile
- o.+da 2658 (2)
- o.+ga 2585
- oq** hep (pekiştirme ögesi)
- o. 0966
- okean** (<R.) okyanus (ÖTTTS: 457)
- o. 1910
- oktabr'** ekim
- o. 1614
- ola** alaca
- o. 0142, 0143, 0209, 0209a, 0210, 0213, 0253a, 0271, 0440, 0442, 0517, 0518, 0528a, 0542, 0563, 0567, 0571, 0816, 1178, 1604, 1736, 2028, 2041, 2224, 2401
- o.+cha 0212
- o.+dir 2149 (2)
- ola-bula** alaca bulaca
- o. 0387b, 0438, 2151, 2198
- olachipor** noktalı, benekli (ÖTS: 335)
- o. 2150, 2157, 2164, 2405
- ola-ola** ala ala
- o. 0212
- olam** (<Ar.) âlem
- o. 0240, 1898, 1906, 1911, 1988, 240, 1617
- o.+da 0266, 1464, 1620
- o.+dan 1676
- o.+ga 0007, 0014, 0015, 0016, 0017, 0129, 1474, 1618, 1719, 1981, 1985, 1985, 1987, 2112
- o.+ni 0328, 1291, 1992, 2089
- olam-olam** âlem âlem
- o. 1634, 1848
- olaqarg'a** alakarga
- o. 2653
- olcha** vişne (ÖTTÖİL: 126)
- o. 2040, 2317
- olcha daraxti** vişne ağacı
- o. 2325
- old** ön
- o.+da 1513
- o.+ida 0512, 1754, 1759
- o.+idagılardan 1513
- o.+idan 2388
- o.+iga 113a, 2469
- o.+in 1327a, 2345
- o.+ga 2579
- o.+ingdan 1835
- o.+inroq 1989
- olg'a** ileri, ön
- o. 1756, 1841, 2104, 2491
- olgurji** (<al+gurji) al içik (BS: 355)
- o. 1209-1210
- olifta** (<Far.) süslü, gösterişli (İLI: 532)
- o. 0591, 0592, 1321
- olim** (<Ar.) âlim
- o. 2273, 2372
- olis** uzak (İL: 526)
- o. 0422, 1509a, 2136

- o.+dan 0568, 1095
- olish-** savaşmak
- o.-adi 0960
- o.-di 1194b
- olma** elma
- o. 0721, 1324, 2293, 2313, 2318, 2424, 2440 (3), 2664
- o.+dan 2440
- olmos** (<Ar.) elmas
- o. 1820
- olov** alev
- o. 0114a, 1189, 1323, 1327, 1338, 1588, 1752, 1983, 1984, 2050, 2221-2223, 2446, 2548, 2594
- o.+ga 2597
- o.+ni 2563
- olovlik** alevlik
- o. 1202
- olovsiz** ateşsiz
- o. 2032
- olqish** alkış
- o. 2300
- olqishla-** alkışlamak
- o.-ymiz 2279
- olqor** (<alqor) dağ keçisi (ÖTS: 31)
- o. 0412
- ol-** almak
- o! 0860, 1323, 1323b, 1323v, 2578
- oladi 0381a, 0426a, 1176, 1281, 1281a, 1608, 1725, 1953, 2045, 2494, 2643
- o.-amiz 0994
- o.-ar 0106, 0435, 0766, 1281b, 1351a, 2027, 2051, 2080, 2095, 2106, 2347
- o.-dim 0056, 0115, 0322a, 0918, 0920-921, 1209-1210, 1493, 1676
- o.-gan 1592 (2), 672, 676, 2076, 2339
- o.-ganda 1820
- o.-ib bo'lmaydi 2173
- o.-ib qoldim 1329
- o.-ib yotadi 0426
- o.-ib 0384, 0482, 0538, 0572, 0675, 0999, 1207, 1283a, 1370, 1412, 1528, 1601 (2), 1609a, 1610, 1681, 1706, 1825, 1839, 2034, 2073, 2259, 2503, 2663 (2)
- o.-ibdi 0932, 1601, 1610
- o.-inar 2288, 2386, 2424, 2433
- o.-indi 0776
- o.-inmas 0328
- o.-mas 2597
- o.-moqni 2537
- o.-sang 1045, 1887
- o.-sang-chi 1323a
- o.-sangiz 1296-1297, 1609a
- o.-asan 2371
- o.-asiz 1859
- oldir-** aldirmek
- o.-aman 1601
- oltayni paltayni** (<oltayni) kıızıl tilki (BS: 358)
- o. 0689
- olti** altı
- o. 0646, 0648, 1042, 1048, 1075, 1299, 1299a, 1569 (2), 1587, 1587a (2), 2132, 2254
- o.+ta 0186, 1076, 1300, 1301, 1302, 1302a
- oltmish** altmış

- o. 0159a, 0944-0945, 1609a, 1950, 2588
 o.+ga 1609a
 o.+ida 1609a
 o.+ta 1609 (2)
- oltin** altın
 o. 0013, 0268, 0322, 0500, 0535, 0536, 0573-574, 0628, 0629, 0770, 0811, 0876 (2), 0883, 0883a, 1351, 1483, 1612, 1625, 1705, 1706, 1988, 1998, 2001, 2294, 2333, 2346, 2347, 2458
 o.+dan 2310
 o.+dir 0156, 0158
 o.+ga 0156, 2339
- oltinlan-** altınlanmak
 o.-ib 2301, 2303-2304
 o.+lar 2359
- oltin soch** altın saç
 o.+i 2363
- olu** erik; erik ağacı (ÖTS: 337)
 o. 0976
- omoch** (<Far. ām āc) nişan tahtası, hedef, saban demiri (ÇTS: 39)
 o. 1003
- on olti** on altı
 o.+ta 0284, 0302, 1373
- ona** anne, valide (ÇTS: 41)
 o. 0737, 0176, 0179, 0180, 0184, 0185, 1587, 1711, 1841, 2070, 2111
 o.+dan 742, 0859
 o.+ga 0296a
 o.+lar 2228
 o.+lari 0699 (2), 0737b, 1216
 o.+m 0045a
 o.+ga 1987
- o.+si 0032, 0066a, 0153, 0737, 0737v, 0744, 0772, 0785, 0850, 0851, 0858, 0859, 1067, 1068, 1125a, 1483, 1538, 1601 (2), 1603, 1756, 2015, 2024, 2098, 2352, 2586
 o.+sidan 2351
 o.+sin 0851
 o.+sini 1601
- ona qiz** ana kız
 o. 1602 (15)
- ona suti** ana sütü
 o. 0181, 0310
- ona-vatan** ana vatan
 o.+da 1836
- ona-yer** toprak ana
 o. 1721
- on o** (*bk. o'ni*)
 o.+ni 1045, 2075
- opa** büyük hemşire, abla (ÇTS: 45)
 o.+m 0584, 1060, 1520, 2496, 2565
 o.+ning 1072
- opa-singil** abla kardeş
 o. 2571
- opirmog'u sopirmog** epelek ve sepelek
 o. 1589-1590 (2)
- opon-opon** kaba saba (BS: 358)
 o. 0377, 377a (2)
 o.+ni 1041
- oppoq** apak
 o. 0097, 0630, 0768, 0866, 0926, 0948, 1031, 1033, 1707, 1867, 1884, 1886, 1954, 1988, 2035, 2067, 2074, 2126, 2197, 2221-2223, 2299, 2331, 2332, 2335, 2337-2338, 2342, 2343 (2), 2345, 2346, 2349, 2356, 2457, 2460, 2461, 2466, 2467, 2481

o.+dir 0158
 o.+im 2343
 o.+qina 0097, 0099, 0101, 1295, 2069
oq bodroq patlamış mısır
 o. 0096
oq dala ak tarla
 o.+da 2639
oq don ak tane, ak tohum
 o.+i 2364
oq otlik ak adlı
 o. 1451
oq soqolli aksakallı
 o. 1004a
oq ak, beyaz
 o. 0007, 0100, 0105, 0140, 0150, 0159,
 0159a, 0251, 0252, 0271, 0272, 0272a,
 0272b, 0274, 0277, 0278, 0329, 0330,
 0413b, 0563, 0601, 0603, 0604, 0605, 0606,
 0607, 0613, 0615, 0630, 0720, 0767, 0774,
 0796, 0801, 0847, 0898, 0898a, 0915, 0920-
 0921, 0943, 0944-0945, 0949, 0955, 0970,
 1024, 1100-1101, 1150, 1241, 1242, 1312a,
 1410, 1441 (2), 1455, 1457b, 1480, 1481,
 1525a, 1552, 1553a, 1602 (2), 1651, 1653,
 1685, 1822, 1837, 1863, 1883, 1913, 1965,
 1967, 1983, 2014, 2042, 2045, 2054, 2066,
 2071, 2073, 2102, 2103 (2), 2127, 2202,
 2219, 2220 (2), 2224, 2229 (2), 2298, 2326,
 2335, 2343, 2347, 2354, 2356, 2373, 2376,
 2426, 2440, 2451, 2455, 2456, 2459, 2483,
 2564, 2586, 2598
 o.+i 2103
oqqina apak, akça

o. 0055, 0101, 0964-0965, 0969, 0975,
 1002, 1251, 1601 (2)
oq- akmak
 o.-adi 1629
 o.-aman 2022
 o.-ar 0770, 1635, 1636, 2036, 2419
 o.-ib 0062, 1370, 1610, 1634
oqar- ağartmak, aydınlatmak
 o.-adi 2592
 o.-ar 1270
oqish akça
 o. 2321
oqil (<Ar.) akıllı
 o. 2645
 o.+i 1494
 o.+ing 1448
oqmoq ahmak
 o. 0370
oqquvray kır, çöl ve buğdaylıkta yetişen
 ve kuraklığa dayanıklı sapı sıkı beyaz-
 kahve renkli çiçekleri küçük çok yıllık şifalı
 bitki (BS: 359)
 o.+ni 1553a
 o.+ning 0140, 1553b
oqshom akşam
 o. 0423, 1391, 2190
 o.+i 1283, 1508
oqshomgacha akşama kadar
 o. 1990
oqsoq aksak
 o. 0117
orala- aralamak
 o.-b 1427, 1632, 1701
ora ara, orta

o.+si 0004, 2655
 o.+sida 0522, 0715a, 1038, 2630
 o.+sidan 2337-2338
 o.+siga 1632
 o.+sin 2179

ori öte
 o. 1074

oriq (I) arı, duru
 o. 0775, 2516

oriq (II) ince, zayıf
 o. 1364, 1608 (2), 2263

orom (<Far. ârâm) dinlenme (OTAL: 35)
 o. 2540

orqa arka
 o. 0862
 o.+da 1513 (2)
 o.+dan 0578
 o.+ga 2025, 2491, 2604
 o.+lab 1838, 1840
 o.+si 0303, 1044, 1602 (2)
 o.+sida 0300, 1261, 1368, 1580, 1593
 (2), 2604
 o.+sidan 0084, 0861
 o.+siga 0052, 0052a, 0193, 1761
 o.+sinda 0506

orqon urgan, ip
 o.+i 1370

ort- 1. fazlalaşmak, artmak
 o.-iq 0328

2. yüklenmek
 o.+ar 1720, 1723
 o.-ilgan 1608
 o.-ib 1653, 2048

ort art, arka

o.+da 2108
 o.+ga 2535
 o.+ida 0197, 0289, 0290, 1370
 o.+idan 2285
 o.+ingizdan 2109 (2)

ortuvli artmalı
 o. 1535a

osh (<Far.) aş, yemek
 o. 0492, 0610, 0716, 0717 (2), 0719,
 0941, 1266-1267, 2239, 2367-2368, 2370,
 2376, 2377, 2430, 2546, 2556
 o.+ga 0319, 0970, 2423, 2430 (2)
 o.+i 0703, 0703a, 1128
 o.+im 2351
 o.+ini 1277
 o.+ni 1571, 1572, 1573, 1577

osha ed. içinde (ÖTS: 350)
 o. 1955

osh- aşmak, geçmek
 o.-ar 0447-0448, 2182, 2210, 2373
 o.-aysız 2399
 o.-di 1426a, 1430
 o.-ib 0867, 1748
 o.-mas 1801

oshiq (<Ar.) âşık
 o. 0187

oshna (<Far. âşnâ) bildik, tanıdık (OTAL:
 50)
 o. 2038
 o.+m 2099
 o.+ng 2622

oshpaz (<Far. âş-peş) aşçı (OTAL: 48)
 o. 1586, 1801

oshpichoq mutfak bıçağı

- o.+da 1569
- o.+ning 1567, 1568
- osh-qatiq** aş katık
- o. 0017a
- oshxona** mutfak (TÖS: 399)
- o. 1586
- o.+da 2416
- osi** (<Ar.) asi, isyancı
- o. 0917
- os-** asmak
- o.-arlar 2469
- o.-dik 1645
- o.-ib 1305
- o.-sa 2302
- o.-ildi 1406
- o.-ilgan 0977, 1089, 1091, 1121-112
- o.-ilganча 1890
- o.-ilıb 1997
- osigʻliq** asılı
- o. 2290
- osiqliq** faydalı
- o. 0858
- osmon** (<Far.) gök, sema
- o. 0001, 0003, 0007, 0023, 0046, 0049, 1062, 1624 (2), 1898, 1977 (2), 1980, 1989, 2001, 2014, 2049, 2415, 2626, 2655
- o.+da 1113, 1463a, 1463b, 1481, 1569, 1724, 1725, 1729, 1737, 1742, 1739, 1890, 2053, 2196, 2204
- o.+dan 0215, 0334, 0734, 0977, 1121-1122, 1248, 2060, 2063, 2095
- o.+ga 0890, 0986, 1077, 1371, 1508, 1558, 2005, 2060
- o.+ga 0799
- o.+ni 0425, 1620, 2012
- o.+ning 1568, 1570
- osmon-falak** gök felek
- o.+da 2059
- osmonu resmon** (<Far.) mec. göğü ipten ayırt edemeyen
- o. 0688
- oson** (<Far. âsân) kolay
- o.+gina 2643
- ost** alt, aşağı
- o.+i 0048, 0050, 0050b, 0181, 0519, 0519a, 0520, 0521a, 0714 (2), 0756, 0757, 1032, 1180, 1200, 1202, 2554
- o.+ida 382, 532
- o.+da 0188, 0382, 0532, 0946-0947, 1037, 1155, 1974, 1977, 2115, 2255, 2475, 2475
- o.+dan 0573-0574, 1246
- o.+dasiz 2415
- o.+in 2117
- o.+ingizdan 2274
- ostona** (<Far.) eşik, payitaht (ÇTS: 60)
- o.-da 2507
- o.-si 0752
- osuvli** asmalı
- o. 1396, 1398
- ota** baba
- o. 0184, 0185, 0463
- o.+dan 0296
- o.+mning 2656, 2662
- o.+si 0032, 0066, 0067, 0702, 0737, 0737a, 0737v, 0738, 0740, 1069, 1125, 1191, 1244, 1335, 1538, 2015, 2024, 2659, 2659, 2659, 2662

- o.+siga 0123, 0123a
- ota-ona** anne baba
- o.+ng 1601
- o.+sidan 0739
- otash** atəş
- o.+i 1588 (2)
- otashxona** atəşhane
- o. 1200
- ot-** atmak
- o.-adi 2096
- o.-ar 1799, 1828
- o.-arda 1575, 1890
- o.-asan 1973
- o.-sa 1995, 2193
- o.-dim 0140, 0918a, 0920-0921, 1371, 1526
- o.-gan sayin 0055
- o.-gan 0148, 1525, 1525b, 1528
- o.-gancha 1525b
- o.-ganga 1525a
- o.-ganingda 2014
- o.-ib 0538, 1530
- o.-ildi 1830
- o.-iladi 0329
- ot (I)** at
- o. 0349, 0350, 0365, 0527 (3), 0651, 0656 (3), 0656a (3), 0656b (2), 0657 (2), 0659 (2), 0932, 1238, 1350, 1486, 1499, 1501, 1541, 1583, 1602, 1607, 1619, 1621, 1635, 1736, 1762, 1776, 1777 (2), 2144, 2265
- o.+i 0477, 0511, 0537, 0971, 1758
- o.+im 0060, 0060a, 0092, 0107, 0108, 0109, 0291, 0316, 0349, 0363, 0480, 0583 (2), 1329, 1330, 1543 (2), 1622, 1706, 1743, 1785, 1791, 1869, 1972, 2263, 2264
- o.+in 0280
- o.+da 1496, 1499, 1607
- o.+dan 0066a, 1194, 1194b, 1194v, 1274, 1486, 1487
- o.+day 0051 (2), 1609 (2), 1782
- o.+ga 1227, 1491, 1580
- o.+lar 0051a
- o.+lari 0161
- o.+ni 2639
- o.+ning 0358, 0361, 0359, 1303, 1570, 1807
- o.+chadir 1790
- ot (II)** isim, ad
- o. 0176
- o.+i 0176, 0266, 0296, 1597 (5), 1668, 1724, 1826, 1862, 2161, 2183, 2215, 2349, 2450
- o.+in 0384, 0942 (2), 1759, 2217
- o.+ini 0852 (2), 2215, 2216
- o.+lari 0559
- otim** avuç ("bir atımlık, bir içimlik" ÖTTTS: 473)
- o. 0349, 0652
- otlan-** hazırlanmak (ÖTS: 345)
- o.+adi 2508
- otli** atlı
- o. 1602 (4), 1619
- otliq** atlı
- o.+da 1891
- o'tov** otağ
- o'. 0601, 0603, 0847
- o'.+im 0602

otquloq at kulağı

o. 2429

ov av

o. 1610, 2160

o.+ga 1610, 2256

o.+ida 0450

ovchi avcı

o.+lar 0461a

ovhu bu, işte bu (BB: 246)

o. 0636

ov qil- avlanmak

o.-ibdi 1610

o.-ganda 2161

ovla- avlamak

o.-b 2209

ovloq avlak

o. 1598

ovoz (<Far.) yüksek ses, nara

o. 1729, 2550

o.+asi 0555, 1671

o.+i 0082, 0675, 1474, 1549, 1818, 2148

o.+idan 2052

o.+in 1827

ovozsiz sessiz

o. 1851-1852

ovqat (<Ar.) öğün, yemek

o. 0611, 1243, 1674, 1731, 1768, 1777, 1785, 1790, 1968, 1972, 2230, 2232, 2421, 2447, 2453, 2454(2), 2455, 2547, 2594

o.+larga 2433

o.+u 2286, 2371

ovqatlan- öğün yapmak

o.-masdan 2183

ovul ağıl

o. 1243

o.+ning 224-225

ovush alışveriş, takas (BS: 358)

o.+gina 0363

oxir (<Ar.) nihayet, son olarak (OTAL: 16)

o.+i 1601, 1874, 2583

o.+ida 1609

oxuna (<aq+qina) apak

o. 0308

oxur ahır

o.+cha 0269, 0489

o.+da 0210

o.+dan 0273

o.+ga 0391b

oy ay

o. 2355, 1003, 1004, 1004b

o.+da 1582 (3), 1583 (6)

o.+dek 1656

o.+ga 0165, 0360, 1607, 1623

o.+gina 2232

o.+ni 1004, 1500

o.+u 1607, 1738

oyda her ay

o. 2128

oyboldoq yarım ay şeklinde büyük küpe (ÖTS: 347)

o. 2573

oyim (I) (ağızlarda) annem (İLİ: 527)

o. 0045, 0856, 0881, 0886, 0897, 1749, 2496

oyim (II) çok sevimli ve güzel kız (ÖTS: 347)

o. 1160-1161

oyimqiz güzel kız

o. 1601 (6)
oymoma ay, dolunay; ay yüzü (ÖTS: 347)

o.+ni 1624

oyna (I) (<Far.) cam

o. 1924

o.+dan 1868

o.+siga 1681

oyna (II) ayna

o. 0115, 0299

o.+dayin 0062

o.+ga 2080, 2131, 2484

o.+m 0222

oyna (III) pencere

o.+si 0602, 2437

oynaband (<Far.) aynalarla, camlarla
 kaplanmış (*bk. oynavand*)

o. 1772

oynavand aynalı, camlı (*bk. oynaband*)

o. 1713

oyoq, -g'i (I) ayak

o. 0178, 0315, 0443 (2), 0646, 0966,
 1022, 1299, 1306, 1446, 1712, 1823, 2148,
 2153, 2173, 2197, 2254, 2554, 2618, 2203

o.+da 1892, 1900

o.+lab 0182 (3)

o.+lari 0656b, 2147, 2202, 2247, 2503,
 2523

o.+man 2580

o.+qa 1915

o.+i 0072, 0076, 0076a, 0137, 0138,
 0186, 0355a, 0358, 0369, 0370, 0375,
 0452, 0548, 0568 (2), 1036, 1084, 1133,
 1137, 1145, 1155, 1155a, 1163, 1280,
 1299a, 1300, 1301, 1302, 1302a, 1303,

1304 (2), 1333, 1602 (2), 1630, 1668, 1706,
 1727, 1738, 1772, 1774, 1782, 1790, 1862,
 1956, 1961, 1963, 2034, 2044, 2047, 2085,
 2086, 2144, 2170, 2198, 2508, 2524, 2532,
 2536, 2552, 2577

o.+ida 0107, 0108, 0581, 1807

o.+idan 2520, 2602

o.+iga 0763, 1354

o.+imdan 2274

o.+in 1305 (2)

o.+ini 1000, 1064, 1508, 2394

o.+ining 2618

o.+ining 0379

o.+u 0371, 1768

oyoq (II) kadeh, kâse

o. 0017, 0017a, 1563-1564

oyoq-qo'l el ayak

o.+i 1689, 2030

o.+ing 0178

oyoqli ayaklı

o. 0357, 0494, 0519a, 0648, 1136, 1151,
 1154, 1580, 1779, 1904

oy-oy ay ay (seslenme)

o. 1928

oysiz aysız

o. 2108

oz az

o. 2578

oz- zayıflamak

o.-adi 1872

o.-ib 2582

ozay- azalmak

o.-adi 1128

oziq azık

- o. 0401, 0883a, 2441
o.+i 0180, 0181
- oziqlan-** yemek yemek
o.-sa 2594
- oziq-ovqat** azıq gıda
o. 1657
o.+lar 0914, 2451
- oz-moz** az çok, azıcık
o. 1783
- ozod** (<Far. āzād) serbest bırakma
o. 2111
o.+da 1394
- ozodalik** (<Far.) tertipli (ÖTS: 349)
o. 2486
- O'**
- o'ch-** sönmek, kül olmak (ÇTS: 871)
o'-.ar 1995, 2594
o'-.di 2049
o'-.ibdi 1982
o'-.dir 2188
o'-.gandan 2547
o'-.mas 2112
o'-.sa 2649
- o'chib-yonib** yanıp sönüp
o'. 1794
- o'chirg'ich** silgi
o'. 1919
- o'choq** ocak
o'. 0432, 1579
o'.+i 1652, 1841
o'-(er)mas 2557
o'-.+qa 0304, 0391a, 0835a
- o'g'il** oğul
o'. 2658
- o'.+i 0067, 0358 (2), 0490, 0579, 0888,
1128, 1335, 1538, 2099, 2656, 2658, 2659
o'.+idan 2659 (2)
o'.+iga 1601, 2663
o'.+im 2663
o'.+ining 2658
- o'g'il-qizlar** oğullar kızlar
o'. 2526
- o'giril-** dönmek, çevrilmek (ÖTS: 322)
o'-.ib 2604
- o'g'it** gübre, suni gübre (ÖTS: 528)
o'. 1719 (2)
- o'g'ri** hırsız
o'.+ni 0360a
- o'kish oynasi** okuma aynası
o'. 1922
- o'lech-** ölçmek
o'-.ab 1827
o'-.ar 2581
- o'lik** ölü
o'. 0492, 0562a, 1341, 1342
o'.+dan 0492, 0562a
- o'lim** ölüm
o'. 1583, 1596
- o'lja** ganimet (ÇTS: 862)
o'.+ga 1974
o'.+sini 1799
o'.+sining 2162
- o'l-** ölmek
o'-.aman 1347
o'-.arsiz 0452, 0653
o'-.asan 0654
o'-.asiz 0446, 0451
o'-.ayotibdi 1413

- oʻ.-di 0495, 1036, 1608, 1610
 oʻ.-dir 0851
 oʻ.-dirib 0987
 oʻ.-diribdi 1609a
 oʻ.-dirmoq 2267
 oʻ.-mogʻining 1608
 oʻ.-mas 0656
- oʻlar** ölü
 oʻ.+day 1484
- oʻlat** hastalık (ÖTTTS: 1011)
 oʻ. 0656
- oʻltir**- oturmak
 oʻ.-ar 2417
 oʻ.-ib 1784, 1859
 oʻ.-ibdi 1064, 2660 (2)
- oʻltirish** oturuş, oturma
 oʻ.+i 1206
- oʻn** on (*bk.* oʻng (II))
 oʻ. 0893, 1403, 1407, 1469, 1582, 1583,
 1587, 1587a (2), 1683, 1688, 2569, 2647
 oʻ.+da 1609
 oʻ.+ta 1609
- oʻn besh** on beş
 oʻ. 1012, 1612, 2646
- oʻn ikki** on iki
 oʻ. 0440, 0442, 0447-0448, 0451, 0575,
 1012, 1125a, 1583 (2), 1914, 2098, 2100
 oʻ.+ta 1125, 2099
- oʻng (I)** ön
 oʻ. 0460
- oʻng (II)** on sayısı (*bk.* oʻn)
 oʻ. 1217
- oʻng (III)** sağ
 oʻ. 1601
- oʻ.+da 2552
- oʻngar**- anırtmak
 oʻ.-gan 0449
- oʻngʻayli(k)** rahatlık, kolaylık
 oʻ.+roq 1609
- oʻp**- öpmek
 oʻ.-adi 2309
 oʻ.-di 1220
 oʻ.-sa 0654
 oʻ.-kay 1218
- oʻpqin** (<oʻpqan) girdap ("delik, oyuk"
 ÖTS: 523)
 oʻ. 0256
- oʻq (I)** ok
 oʻ. 0330, 1062, 1834, 2063, 2100
 oʻ.+dan 0330
 oʻ.+day 0675
 oʻ.+dek 0637
 oʻ.+i 1547
- oʻqi**- okumak
 oʻ.-ladi 1687
 oʻ.-lsa 2632
 oʻ.-r 0621, 2300
- oʻqish** okuma
 oʻ. 1456, 2638
 oʻ.+ga 1841
- oʻqituvchi** öğretmen
 oʻ. 1843
- oʻquv** okuma
 oʻ. 1448, 1841, 1923
- oʻquvchi** öğrenci
 oʻ. 1843, 2483
 oʻ.+da 2479, 2480
 oʻ.+ning 1871

o'ra mahzen; çukur (ÖTS: 524)

o'. 0255 (2), 0260 (2), 0287, 1117, 1124,
1339a, 1419 (3)

o'.+ga 0403v, 0790

o'ra- sarmak, dolamak

o'-.b 0672, 0673, 1194b

o'-.adi 1709, 1710

o'-.lgan 1612, 2301

o'-.lib 2303-2304, 2373

o'-.nib 0784

o'r- (I) örmek, kıvrım yapmak (ÖTS: 524)

o'. 2574

o'-.ar 0687, 1864

o'-.dilar 0834

o'-.dim 0193, 0198

o'r- (II) biçmek, tırpanlamak (ÖTS: 524)

o'-.sang 2391

o'rdak ördek

o'. 0565, 1744, 2200

o'.+ka 0952-0953

o'-.mas 1744

o'rda karargâh (ÖTTTS: 1019)

o'.+siga 1609a

o'rganish öğrenmek, öğreniş

o'. 1843

o'rgat- öğretmek

o'-.adi 1898

o'-.ar 1453, 1849

o'-.ib 1847, 2492

o'-.ish 1843

o'rgimchak örümcek

o'. 2256

o'rish örmek

o'. 1907

o'rkach hörgüç

o'. 2045 (2), 2146 (2)

o'.+i 0375

o'rma (<o'r-) yüksek

o'.+lar 0526

o'rmalovchi sürüngen

o'.+lar 2184

o'rmon orman

o'. 1905, 2027, 2150

o'.+da 2275

o'.+ga 1748

o'rmonzor ormanlık

o'. 2272

o'.+mi 2051

o'rnat- yerleştirmek

o'-.ilgan 2131

o'rni (<o'r(i)n) yer

o'.+i 0057, 0780, 2339

o'.+da 1639, 2601

o'roq orak

o'. 0552, 0991, 1612, 1709, 1714, 2000

o'.+i 1710

o'.+da 0318, 1895

o'rta orta, ara

o'.+si 0813, 0973, 1115-1116, 1200,

1202, 1259, 2287

o'.+sida 0226, 0282, 0283, 0519, 0520,

0709, 0714 (2), 0715 (2), 0719, 0833, 1037,

1038, 1119, 1262a, 1301, 1304, 1308, 1341,

1342, 1345, 1594 (2), 1958, 2232, 2284,

2307, 2553, 2566, 2617

o'.+sidan 1180, 2122

o'.+siga 2146

o'rtoq dost, arkadaş, ortak

o'. 0293, 0613, 1714, 1793, 1799, 1886,
2102, 2142, 2220, 2292, 2298, 2357, 2398,
2591

o'.+i 1931, 2248

o'.+ga 2281

o'.+im 1913

o'.+ing 1853

o'.+jon 2252, 2278

o'.+lar 1709

o'.+lariga 2662

o'.+larim 2172

o's- büyümek, boy atmak (ÖTS: 525)

o'.-adi 0089, 2369, 2391, 2398, 2664

o'.-adigan 2613

o'.-adir 2349

o'.-ar 1950, 2278, 2297, 2366, 2392,
2414

o'.-gan 2575

o'.-mas 2308

o'sha zm. O

o'. 0344, 0792, 1601, 1644, 1707, 2075,
2379

o'.+nga 1601, 1901

o'simlik bitki (ÖTS: 525)

o'. 0089, 2093, 2369

o'.+lar 0763, 2092, 2333

o'stir- yetiştirmek

o'.-ib 2017

o't (I) od, ateş

o'. 0343, 0954, 2553, 2554, 2563, 2634

o'.+da 0114, 0335, 2077

o'.+ga 0608, 0609 (2), 0612 (2), 0917,
1127, 2220

o'.+i 1201, 1555

o't (II) ot

o'. 0639, 1783, 2027

o'.+dan 0949

o'.+lari 1907

o'ta öte

o'. 2363, 2492

o't- geçmek

o'tadi 0065, 0980 (2), 0981 (2), 0987,
1246, 2023, 2243

o'.-aman 1866

o'.-ar 0140a, 0403, 0403a, 0636, 0982
(2), 1246a, 1534, 1619, 1755, 1757, 1763,
1819a, 2019, 2073, 2097, 2511 (2)

o'.-di 0374 (2), 0661, 1428, 1429,
1553b, 1554a (2)

o'.-ar 0187

o'.-gan 0573-0574 (2), 0635, 1625,
1626, 2019, 2122

o'.-gani 1894

o'.-ganligini 2647

o'.-olmay 2511

o'.-ib 1757a

o'.-mas 0124

o'.-masdanoq 2045

o'.-may 1623, 1728, 2050, 2063

o'.-maydi 1834

o'.-sa 2388

o'tin odun

o'. 0596, 0835a, 1262, 1311, 1313, 1315,
1369, 1370, 1411a, 1817 (2), 2397

o'tinsiz odunsuz

o'. 2546

o'tir- oturmak

o'.-adi 0510

oʻ.-ar 0188, 0514 (2), 0598 (2), 0795 (2),
1355, 1686, 2550

oʻ.-ay 0780

oʻ.-di 1260

oʻ.-dim 2146

oʻ.-gan 1347, 1490, 1606

oʻ.-gandak 1677

oʻ.-ganini 1606

oʻ.-i 1191 (2)

oʻ.-ib 0433, 0646, 2254

oʻ.-ibdi 1344

oʻ.-sa 2554

oʻtirish oturma

oʻ.+i 0588, 0638, 0639, 0732, 0733,
0733a, 1171

oʻ.+lari 0797

oʻtkaz- iletmek, geçirmek (ÖTS: 526)

oʻ.-ar 1688

oʻ.-gan 1912

oʻ.-ib 2208, 2492

oʻ.-maydi 1658

oʻtkir keskin

oʻ. 1714, 2144, 2208, 2413, 2559, 2611

oʻ.-kir boʻlsa 1867

oʻtlab yuri- otlanmak

oʻ.-bdi 0525a

oʻtla- otlamak

oʻ.-maydi 0061

oʻ.-ydi 0525

oʻtlov (<otlaq) otlak, çayır

oʻ. 2149

oʻtov otağ

oʻ. 0601, 0603, 084

oʻ.+im 0602

oʻttiz otuz

oʻ. 0154, 0159, 0284, 1010, 1240, 1609a,
2100, 2663

oʻ.+da 1609, 1609a

oʻ.+ida 0183

oʻ.+ta 0271a

oʻttiz besh otuz beş

oʻ.+ta 1888, 1889

oʻttiz ikki otuz iki

oʻ. 0267, 0824, 0835, 2127

oʻtxona od hane

oʻ. 2592

oʻxsha- benzemek

oʻ.-b 1987, 2323

oʻ.-mas 1737

oʻ.-r 1723, 1729, 1730, 1745, 1748,
1773, 1806, 1884, 1895, 1897, 1899, 1964,
1969, 2075, 2104, 2161, 2233, 2247 (2),
2317, 2329-2330, 2357, 2376, 2385, 2385,
2410, 2420, 2530, 2581, 2589

oʻ.-ydi 1646, 1708, 1764-1765, 1902, 2695

oʻxshash benzer

oʻ. 0849, 0910, 2036, 2163

oʻy düşünce, fikir

oʻ.+i 0691, 2046

oʻy- oymak, kazmak

oʻ.-ib 0056, 0380

oʻ.-ilar 1287

oʻyish oyma

oʻ.+ga 1715

oʻyin oyun

oʻ. 1477, 1677, 2599

oʻ.+i 1466 (2), 2236, 2252

oʻ.+im 1466

o'yinchi oyuncu

o'. 0067, 1538

o'yinchoq oyuncak

o'.+im 1958

o'yinga tush- oynamak, raks etmek

o'. 0699 (2)

o'yin-kulgi oyun kahkaha

o'. 1685

o'yla- düşünmek

o'-.b 1667, 1668, 1677, 1711, 1737,
1792, 1862, 1898, 1908, 1913, 1952, 2102,
2113, 2189, 2211, 2326, 2349, 2498, 2590

o'-.b ko'rsak 2126

o'-.b top 2187

o'-.b topar 2203, 2564

o'-.ma 2319

o'-.mang 2114

o'-.ng 1965

o'-.sangiz 1668, 1862

o'-.ydi 1951

o'ymoq oymak

o'.+ day 0638, 1287, 1561

o'yna- oynamak

o'-.r 0939-940, 1238, 1262a, 1317,
1318, 1598, 1416, 1820

o'-.sang 1950, 1956

o'-.shar 1964

o'-.shib 2243

o'-.ydi 98, 210, 211, 212, 261, 0412,
1319, 1322, 1349, 1349, 1951

o'-.yman 1970

o'-.b 1093, 1952, 2067

o'-.b bergin 0483

o'ynash oynaş

o'.+iga 2162

o'-.inikiga 1606

o'zbekcha Özbek dili

o'. 1742

o'zga başka

o'. 609, 612, 2230

o'.+larni 1035

o'.+si 627

o'z- geride bırakmak, geçmek (ÖTS: 528)

o'-.adi 1740

o'-.ar 0330, 1743

o'-.gan 740

o'-.maydi 1793

o'zgar- değişmek, dönüşmek (ÖTS: 527)

o'-.maydi 2632

o'z öz, kendi

o'. 0088, 0544, 0835, 0835a, 1157, 1353,
1566a, 1606, 1609a, 1610, 1826, 1828,
2161, 2215 (2), 2526, 2601

o'.+i 0030, 0041, 0058, 0082, 0091,
0125a, 0186, 0253, 0253a, 0331-332, 0337,
0366, 0370, 0378 (2), 457, 481, 497, 516,
517, 518, 564, 615, 637, 646, 647, 648, 649,
652, 657, 675, 679, 680, 684, 697, 701 (2),
721, 722, 775, 784, 788a, 804, 805, 832,
884, 893a, 897, 948, 951, 988, 1010, 1012,
1035, 1076, 1105, 1112, 1130-1131, 1148,
1164, 1167, 1183, 1184, 1211, 1213, 1228,
1240, 1241, 1250, 1250a, 1346, 1352, 1353,
1364, 1365, 1366, 1373, 1405, 1420, 1425a,
1432, 1433, 1434, 1435, 1474, 1596 (2),
1609a, 1616, 1631, 1638, 1639, 1666, 1670,
1693, 1699, 1708, 1709, 1714, 1716, 1720,
1726, 1731, 1742, 1745, 1753, 1754, 1772,

1773, 345b, 1118, 1776, 1783 (2), 1790, 1794, 1819a, 1824, 1828, 1829, 1834, 1837, 1841, 1867, 1871, 1874, 1883, 1887, 1899, 1901, 1902, 1915, 1920, 1924, 1925, 1943, 1957, 1965, 1969, 1992, 1995 (2), 2004, 2037, 2067, 2084 (2), 2090, 2104, 2105, 2137, 2140, 2150, 2152, 2160, 2188, 2189, 2205, 2206, 2208, 2210, 2215 (2), 2219, 2221-2223, 2231, 2233, 2242, 2265, 2268, 2275, 2277, 2281, 2292, 2293, 2306, 2308, 2314, 2322, 2331, 2342, 2345, 2360, 2375, 2376, 2380, 2385, 2400, 2411, 2438, 2440, 2453, 2456, 2461, 2472, 2481, 2483, 2489, 2490, 2491, 2498, 2503, 2508, 2516, 2530, 2534, 2559, 2569, 2582, 2592, 2595 (2), 2598

o'.+ida 1250a

o'.+iday 2528

o'.+idir 2418

o'.+iga 0627, 1601, 1610, , 1934, 2230, 2234

o'.+im 0040, 1425, 2580, 2656

o'.+imda 0311, 1889

o'.+imdan 1383

o'.+imga 2131

o'.+imni 1954

o'.+in 0113b, 2096

o'.+ing 0860, 2367-2368

o'.+ingda 2139

o'.+ingdan 1957

o'.+ingni 1850

o'.+ini 1609a, 1610, 1679, 2047, 2245, 2246, 2653

o'.+inikini 0328

o'.+ining surati 2662

o'.+ining 0125a, 0838, 1352, 1608, 2266, 2662

o'.+lari 0623, 0654, 0676, 0801a

o'.+im 0778

o'zi er- kendisi olmak

o'.-ur 2567

o'z-o'zidan kendiliğinden

o'. 2492

o'z-o'ziga kendi kendine

o'. 0125

o'z-o'zini kendi kendini

o'. 2526

P

paj (<Far. pūç) boş, değersiz (BS: 359)

p.+ga 0771

pahlavon (<Far.) pehlivan, güreşçi (OTAL: 856)

p. 1703, 2127, 2143, 2588

pakana kısa boylu, bodur, kısa, cüce (ÖTS: 353)

p. 1083a, 1254, 1264, 1314

pak-pakana pek kısa

p. 1363, 2419

palak (<Far.) filiz, kök ("kavun, salatalık ve bu gibi şeylerin yerde yayılıp yetişen gövde, dal ve yaprakları" İLI: 562)

p. 0160, 0160a, 0160b, 0160r, 2442

p.+da 0151, 0160, 0160b, 0309

palos (<Far. palās) eski kilim, keçe, aba, çul (ÇTS: 886)

p.+im 0038

palov (<Far.) pilav

p. 0705, 0705a, 1832

- p.+da 0726, 2303-2304
 p.+ga 2302
 p.+ning 0946-0947
pal'to (<Fr.) palto
 p. 2469
 p.+si 2154, 2156
pana (<Far.) sığınak
 p.+ga 2062
pand ber- aldatmak, kandırmak (ÖTS: 354)
 p. 2124
pand et- (<Far.) öğütlemek
 p.-dilar 0360
 p.-dim 1607
panoh (<Far.) sığınak
 p.+i 0854
panshaxa dirgen, yaba (ÖTS: 355)
 p. 1002, 1505
paqir kova (ÖTS: 355)
 p. 2569, 2570, 2055
par I. (<Far. per) kanat
 p. 0546, 2209
II. (<Far.) kuş tüyü, tüy
 p. 2348, 2349, 2564
 p.+dek 2352
III. buğu, buhar, buğulanma (ÖTS: 356)
 p. 2564
parang (<frenği) Fransız, Avrupalı (ÖTS: 147)
 p.+i 1558
parcha (<Far.) parça
 p. 0014, 0816, 1007, 1992, 2126, 2166
 p.+sidan 1924
parda (I) (<Far.) perde
 p. 0754, 1682, 2103 (5), 2121
 p.+ga 1685
parda (II) duman (ÖTS: 356)
 p. 1761
parda qiz- duman tütme
 p.-ib 1761
parma delgeç; burgu (ÖTS: 357)
 p. 2207
 p.+si 2206
parovoz (<paravoz) lokomotif (RS: 183)
 p. 1740, 1751, 1759
 p.+ki 1740
 p.+ni 2017
paroxod vapur (RS: 184)
 p. 1740, 1741
parranda (<Far. perrende) uçan, uçucu
 (ÇTS: 893)
 p. 0551, 2193, 2209
 p.+day 1856
parvo (<Far. pervā) korku, çekinme (FTS: 68)
 p.+si 2205, 1729, 2204
parvoz qil- (<Far.+T.) uçmak
 p.-ar 1729
 p.-mas 2204
pasak ufuk ("alt taraf, arka taraf" BS: 359)
 p. 0010
pashmak (<başmak) ayakkabı, kösele
 (ÇTS: 106)
 p. 0950
pashsha (<Far. <Ar.) sivrisinek, sinek
 (ÖTS: 363)
 p. 0674, 2267
 p.+da 1891
 p.+ga 0672, 2258

- p.+lar 1586
p.+ni 0673
pashshaxona (<Far.) sineklik
p. 1165
pasmanda (<Far. pes-mânde) yerde ("geri kalmış, geride bulunan" OTAL: 862)
p. 1113
past (<Far.) alçak, aşağı, hafif sesle söylenen (ÇTS: 895)
p. 0865, 1248, 1318, 1486, 1487, 1524, 1524a, 1524b, 1524v, 2413
p.+cha 0489
p.+da bo'ladı 2626
p.+da 1891, 2619
p.+ga qilib 2625
p.+ga 1972, 2613
p.+gina 0476, 1247a
pastlik aşağı
p. 2030
past-past ufak tefek
p. 0724, 0891
p.+gina 1312b
pastu baland kısa ve uzun
p. 0720
pastak alçak, kısa (ÖTS: 359)
p. 1945
p.+kına 0410
patak ayakkabı keçesi (ÖTS: 360)
p.+dan 1524a
pat dişi kuş, kanatlı kümes hayvanlarının kuyruk ve kanatlarını oluşturan boynuza benzer uzun borunun iki yanından iki sıra olup yetişen tüylerden ibaret azası (İLİ: 578)
p.+i 0564, 1711, 1712, 1737, 1856, 2221-2223
patir yağ ve süt karışımı ile hazırlanan hamur (ÖTTTS: 499)
p. 0014, 0014a, 0015, 1992
patir non patir ekmek
p. 2378
patnis (<R.) sini, tepsi (ÖTTTS: 360)
p.+i 1940
pat-pat pat pat (yansıma)
p. 1741
paxmoq tüylü (ÖTS: 361)
p.+qına 0581
paxta pamuk
p. 0590, 0714 (2), 766, 772, 1596, 1702, 1703, 2048, 2069, 2333, 2444
p.+dan 0102
p.+dayın 1884
p.+dek 2067
paydo bo'l- (<Far.+T.) hazır olmak
p.-aman 2253
p.-ar 1798
p.-di 0851 (2)
paykal ekim alanı, sulama alanı (ÖTS: 361)
p.+da 2401
paypoq çorap (ÖTS: 361)
p. 2202
payqa- sezmek, çözmek (ÖTS: 362)
p.-b 2095
payt vakit, zaman, süre, an (ÖTS: 362)
p. 2286.
p.+i 2109
p.+ida 2286, 2513

payvand (<Far. pây-bend) bağlanma, ulanma

p.+ini 0360

payvand et- bir bitkiden başka bir bitkiye yapılan aş (ÖTTTS: 486)

p.-ib 2238

pechka soba (RS: 190)

p. 1110, 2512, 2515, 2552

p.+cha 2554

peshona (<Far. pīshānī) alın (FTS: 75)

p.+sida 1764-1765

pichi (<picha) azıcık, bir parça (ÖTS: 368)

p.+gina 0651, 0686, 1294

pichoq bıçak

p. 0124, 0343, 0501, 0856, 1258, 1259, 1418, 1817 (2), 1962, 1998, 2320, 2487, 2559

p.+ni 0854

pildira- gözün yakalamayacağı derecede hızla dönmek, hızla hareket etmek (ÖTS: 365)

p.-ydi 2031

pildir-pildir fıldır fıldır

p. 2248

pilik fitil (ÖTS: 365)

p.+day 2546

pilikli fitilli

p. 2557

pilla ipek kozası, ipek böceği (ÇTS: 899)

p. 2225, 2384, 2386

p.+ga 2385

pir (<Far.) yaşlı, ihtiyar

p. 1020, 1228

pirillovuq (<pirilla-) titrek soluk

p. 0286

pir-pir pır pır (yansıma)

p. 249

pirpira- titremek

p.-r 2122

p.-ydi 2117

pisand uygun, münasip görmek (ÇTS: 895)

p. 1972

p.+(er)mas 1810

pishag (<pişak) kedi (İLİ: 584)

p.+im 0569

pish- 1. pişmek

p.-adi 2301, 2303-2304

p.-ar 2300, 2308, 2369, 2440, 2547

p.-di 1832, 2318

p.-gach 2380, 2383, 2386, 2424

p.-gan 0719, 1571, 1572, 1577

p.-ganda 0869, 2328

p.-gani 2436

p.-ganini 2413

p.-ib 2350, 2452

p.-irar 2546, 2556

p.-irdim 0941

p.-irmaşa 0610, 2376

p.-irsa 0610

p.-irsangiz 2376

p.-maganda 0869

p.-magani 2436

p.-mas 2440

p.-maydi 2563

2. olgunlaşmak

p.-sa 2299, 2443

pishit- işlemek

p.-ar 2129

pishiq 1. pişmiş, olgun

p. 0918

2. dayanıklı, güçlü

p. 0461, 0805

pish-pish pış pış

p. 1761

pishqir- burundan güçlü, boğuk ses çıkarmak (İLI: 591)

p.-ib 1751, 2028

p.-sa 1752

pishilla- fısıldamak, üflemek

p.-b 1757a, 2554

pista-bodom fıstık badem

p. 1848

pistoq (<Ar. fustuq) fıstık

p. 2352

pistoqi açık yeşil (İLI: 588)

p. 1279

pita engin

p.+dan 1524

pitirla- tez, hızlı hareket etmek (ÖTTTS: 509)

p.-b 2213, 2261

piyoda (<Far.) yaya (FTS: 73)

p. 1227, 1271-1273, 1487

p.+da 1891

p.+ga 0363

piyola (<Far.) kadeh (FTS: 73)

p.+dek 2317

p.+ga 2567

p.+lar 2387

piyoz (<Far.) soğan

p. 0891, 2416

plug saban, pulluk (RS: 554)

p. 1694

pocha hayvan ayakları (BS: 359)

p. 0371a

pochcha enişte (ÖTS: 374)

p.+m 0511, 1194v

podachi (<Far.+T. pāde+çi) çoban (ÇTS: 884)

p. 2004

podsho (<Far. pād-şâh) padişah (*bk.* poshsha)

p. 1414, 1601 (3), 1609 (2), 1609a (3),

1610 (10)

p.+ga 1601, 1609

p.+ni 1610

p.+ning 1601

podval bodrum, mahsen (RS: 194)

p.+ga 2302

pok (<Far.) pāk, temiz

p. 1656 (2)

pol yer, zemin, taban (ÖTS: 371)

p. 0570

p.+da 0570

po'lat (<Far. pūlād) çelik (FTS: 73)

p. 1623, 2545, 1728, 1756, 1798, 1833,

1834, 1835, 1879, 2548, 2554

p.+dan 1556, 1557, 1559, 1704, 1716,

1724, 1731, 1702, 2489

poliz tarla, bostan (ÖTS: 371)

p. 2399

p.+da 2442

p.+dadir 2405

polvon (<Far. pehlevân) pehlivan (OTAL: 856)

p. 0960, 0988, 1022, 1763, 1802, 1804,
2143 (2)

p.+man 1656

p.+ing 1236

pomidor domates (RS: 203)

p. 2439

popik paytak ("devenin tabanı" BS: 359)

p. 0369

popish (<Far. pâ-pûş) papuç

p. 0547

popuk fırça; saçak, püskül (ÖTS: 372)

p.+i 1436

poq (<Far.) temiz, pak

p. 1656

poq-moq pak mak (ikileme)

p. 0370

porla- parlamak

p.-b 1985

p.-r 2121

porom zevke uygun gelen, sevimli, hoş
(İLI: 599)

p. 1279

posbon (<Far. pâs-bân) gece bekçisi
(OTAL: 854)

p. 2115

p.+idir 2519

poshsha padişah (*bk.* podsho)

p.+da 1891

post nöbet yeri; görev (RS: 207)

p.+da 2102

poxol sap, saman (ÖTTTS: 520)

p. 0258, 0328, 0927, 1314

poya sap (bitki) (ÖTS: 373)

p.+si 2327, 2450

poyezd (<R.) tren

p. 2028 (2)

poyla- beklemek, gözlemek (ÇTS: 373)

p.-b 1973, 1974

p.-r 1083, 1083a, 1084, 1088a, 2518

p.-ydi 1092, 1093

poymol qil- (<Far. pây-mâl+T. qil-) dağıtmak

p. 1367

poyondoz (<Far.) saygın kişi yoluna serilen
halı (ÖTTTS: 516)

p. 2072

poyon (<Far. pâyân) son, akıbet, sınır
(ÇTS: 888)

poyonsiz sonsuz, sınırsız

p. 2010

po'choq kabuk, soyuntu

p. 2401

p.+in 2384

po'rtfel (<Fr.) kitap, defter vs. taşımak için
kullanılan çanta (ÖTTTS: 519)

p. 1923

po'sh-po'sh foş foş

p. 1651

po'st (<Far.) kabuk, dış, post

p.+i 0711, 1904, 2292, 2313, 2314,

2315, 2321

p.+ida 1157, 1823

p.+ in 2175

po'shtli kapak

p. 0402

po'stin (<Far.) kürk (OTAL: 867)

p. 2147, 2158, 2161

p.+i 2462

po'stinli kürklü

p. 0410, 899

po'stlog' kabuk (*bk. po'stloq*)

p. 2287

p.+idan 2288

po'stloq kabuk (*bk. po'stlog'*)

p. 2399

p.+lardan 2208

po'ta kemer (BS: 359)

p. 1401

prujina yay (RS: 227)

p.+day 1936

pud ağırlık birimi (1 pud=16,38 kg) (ÖTS: 377)

p. 2429

p.+lab 0327

pufla- püflemek, üflemek

p.-sam 1945

p.-lasang 1965

pul pul, para

p. 0045

p.+cha 0504

p.+day 1111

p.+ga 2663

p.+i 0505

purk- püskürtmek, ıslatmak (ÖTS: 377)

p.-ab 2390

p.-ar 2090

p.-ib 1983

pushti pembe (ÖTS: 378)

p. 1918, 2584

put but, bacak

p.+ini 0570, 1190

putoqsiz budaksız (*bk. budoqsiz*)

p. 1597

Q

qach- kaçmak

q.-ib 2187

qachon ne zaman

q. 1980, 2082, 2252, 2627, 2645, 2646, 2647, 2648

qada- (<Mo.) batırmak; çivilemek (ÇTS: 560)

q.-lar 2398

q.-lsin 1912

qadam (<Ar.) ayak, adım (ÇTS: 561)

q. 1738, 1739, 2150, 2579

qadar (<Ar.) kadar (ÇTS: 560)

q. 1875, 2183

qadim (<Ar.) eski, kadim

q. 1601, 1610

qadrdon (<Ar.) kıymet bilen

q. 2292

q.+im 1857

qadr qimmat (<Ar.) kadir kıymet

q.+i 1367

qafas (<Ar.) kafes

q.+i 2088

qahramon (<Far.) kahraman

q. 2588

qal- kalmak

q.-maydi 2473

q.-moq 0924

q.-sang 1748

qal'a kale (*bk. qala*)

q.+si 2585

qala kale (*bk. qal'a*)

q. 0740a

- q.+ga 0740a
- qalam** (<Ar.) kalem
- q. 0287, 0536, 1451, 1459, 1460, 1866, 1869, 1883, 1919, 2639
- q.+cha 0288
- q.+im 1886
- q.+ning 0287
- qalandar** (<Far.) derviş, kalender (ÇTS: 569)
- q. 0403b
- qalash-** birlikte veya karşılıklı üst üste yan yana dizmek
- q.-gan 1041
- qalb** (<Ar.) kalp
- q.+ini 1861
- q.+day 1827
- qaldir-** kaldırmak
- q.-ab 0088
- q.-ar 1027
- qaldirg'och** kırlangıç
- q. 0595, 1479, 2210
- qalin (I)** kalın
- q. 0527, 0711, 0841a, 0842, 0866, 2313, 2314, 2315
- q.-mas 1964
- qalin (II)** yoğun
- q. 1748
- qalin (III)** mehir
- q. 1609a
- q.+imğa 1609
- qalpoq** bir tür baş giysisi (ÇTS: 570)
- q. 0878, 1046, 1106-1107, 1650 (2), 2038, 2449
- q.+i 2450
- q.+dan 2591
- q.+im 2499
- q.+ning 1046
- qalt et-** titremek (*bk.* qaltira-)
- q.-di 0078 1566
- qaltira-** (<kaltra-) titremek, soğuktan üşümek (ÇTS: 570) (*bk.* qalt et-)
- q.-r 0502, 1697
- q.-ydi 0996, 1781, 2556
- qaltiroq** titretek
- q. 0141, 0545a, 1357, 1378, 1597
- qamchi** kamçı
- q. 0321, 0375, 0529, 0542, 0759, 1316a, 1502-1503
- qamich** kamış (*bk.* qamish)
- q. 2244
- qamish** kamış (*bk.* qamich)
- q. 0107, 0141, 0285, 0286, 0502, 0830, 1431, 1460, 1588, 1597, 2149, 2197, 2395
- qanaqa** nasıl, ne tür (ÖTS: 381)
- q. 1620, 1789
- qancha** ne kadar, ne süredir (vakit için) (ÖTS: 381)
- q. 1606, 2019, 2110, 2655, 2660
- q. ekan 1605
- qancha-qancha** bol bol
- q. 1706
- qanchadan-qancha** bol bol, pek bol
- q. 1601, 1706
- qanday** soru zamiri nasıl? (İLII: 548)
- q. 0917, 1846, 1883, 1922, 2028, 2150, 2340, 2529, 2639, 2641
- qandan** nereden
- q. 2638

qand 1. (<Ar. qand) şeker, şeker kamışının donmuş usâresi (OTAL: 487)

q. 0949, 1839, 2295, 2309, 2402, 2409, 2457, 2460, 2463 (2), 2296

q.+ga 1884

2. şeker ve limonla içilen sıcak su (TS 1063)

q. 0360a, 2429

qani 1. haydi

q. 1668 (2), 1702, 1730, 1737, 1742, 1851-1852, 1862, 1908, 1946, 1951, 1957, 1965, 2080, 2160, 2164, 2172, 2183, 2211, 2428, 2457, 2498, 2533, 2588, 2590

2. hani

q. 1985, 2203

qanot ker- kanat çıpmak (*bk. qanot qoq-*)

q.- ib 2195

qanot qoq- kanat çırpmaq (*bk. qanot ker-*)

q.-ar 2203

q.-adi 1017

q.-mas 1735

qanot kanat

q. 1017, 1073, 1557, 1619, 1735, 1073, 2195, 2203, 2210

q.+i 0138, 0496, 0505, 0506, 0587, 0634, 0647, 0982, 1333, 1604, 1668, 1712, 1722 (2), 1724, 1725, 1726, 1727, 1731, 1768, 1862, 1956, 1961, 1966, 1967, 2047, 2083, 2089, 2190, 2212, 2252, 2264, 2574, 2596

q.+idan 1089

q.+im 1970

q.+in 1242

q.+ing 0419b

q.+ini 1023, 1063

q.+lari 0068, 0983, 1222, 1410, 1445, 2043

q.+larini 1064

qanotli kanatlı (*bk. qanotli*)

q. 0494, 0643, 0644, 0649, 1556, 2169

q.+dan 1837

q.+lar 2184

qanotlik kanatlı (*bk. qanotli*)

q. 0641

qanotsiz kanatsız

q. 1739

qant köy (BS: 362)

q. 0419

q.+dan 0419

qopla- kaplamak

q.-gan 0099

qaq- kakmak, silkmek

q.-dim 1473, 1473a

qaqilla- kakıldamak (*bk. qaqirla-*)

q.-b 0982

q.-r 0068, 1410

q.-ydi 1222, 1445

qaqirla- kakıldamak, kıkırdamak (*bk. qaqilla-*)

q.-di 1560

q.-ydi 0983

qaqir-qaqir kıkır kıkır (yansıma)

q. 2061

qa'r derinlik, dip, alt, taban (ÖTS: 385)

q.-i 2187.

qara- bakmak (*bk. qora-*)

q! 2011, 2102

q.-b 0799, 0815, 1138, 1392, 1610, 1647, 2132, 2484, 2661

q.-b turar 2132
 q.-dim 0718
 q.-gan 0890 (2)
 q.-gali 0136
 q.-ganda 1850, 2647
 q.-g'ay 0595, 2244
 q.-ganga 2528
 q.-mas 2163
 q.-masam 2131
 q.-maydi 0052, 0052a
 q.-ng! 1609a, 1795, 2214
 q.-ng-a 2363
 q.-sa 1325
 q.-sam 0014a, 0015v, 0023a, 0024,
 0025, 0026, 0026b, 0113, 0113a, 0113b,
 1412
 q.-sangiz 0247, 2105
 q.-ydi 0767, 1077 (2), 1077a, 1356,
 2337-2338, 2528, 2604
 q.-ymiz 2647
qarab doğru, göre
 q. 0144, 0579, 1330, 1562, 2283, 2535,
 2613
qarag'ay çam, çam ağacı (ÖTS: 382)
 q. 0185, 0201, 2664
 q.+da 2664
qarash bakma
 q. 2628
qarchig'ay doğan
 q. 0644
qarg'a karga
 q. 0646, 2254
qarg'a- beddua etmek
 q.-b beribdi 1601

qari (I) yaşlı, ihtiyar
 q. 1601, 1312
 q.+ga 2452
qari (II) karış (*bk.* qarich)
 q. 1045
qari- yaşlanmak
 q.-mas 2037
qarich karış (*bk.* qari)
 q. 0786 (2), 0832 (2), 0871, 0884 (2),
 0892a, 0893 (2), 0893a (2), 1042, 1432 (2),
 1433 (2), 1872, 2181
 q.+cha 0816
 q.+dan 0215
qarindosh kardeş
 q.+im 2132
qarmoq olta (ÖTS: 382)
 q. 1973
qarn (<qar(i)n) karın
 q.+i 1163
qaro bug'doy karabuğday
 q. 1863
qarong'i karanlık
 q. 1022, 1025, 1026, 1027, 1028, 1029
qarqara kılıç (BS: 362)
 q.+boz 1349
qars et- çat etmek
 q.-di 0978
qarsak chal- alkış çalmak
 q.-adi 0699
qarshi karşı
 q. 2488, 2575
qasa toynaklı hayvanların tezekledikleri
 organı (BS: 362)
 q.-gan 0408 (2)

qosh kaş

q.+i 0088, 0801

qashamsham inatçı, dirençli, dikbaşlı (BS: 384)

q. 0808

qoshida önünde, yanında (ÖTS: 392)

q. 0326

qoshiga önüne, yanına (ÖTS: 392)

q. 0718

qashqa alnında beyaz nişan olan at (ÇTS: 590)

q. 0076, 0291, 0466, 0478, 1736

qashqildoq turna

q. 0522

qashqir kurt (ÖTS: 384)

q. 0449

qat- katılaşmak

q.-mas 0903

qat kat, tabaka; kademe, seviye (ÖTS: 383)

q.-i 1856

qatim-qatim kat kat

q. 2490

qatiq yoğurt

q. 0017, 0017a, 0944-0945, 1234

qatlama katlama, katlanmış

q. 1034, 1448, 1448a

q.+dan 1448a

qatma-qat kat kat

q. 1839, 1844-1845

qatnash- katılmak

q.-adi 2212

qator katar, dizi

q. 0197 (2), 0280 (2), 0289 (2), 0663, 0883b, 0994, 1638, 1757, 1817 (2), 1822,

1854, 1913, 1914, 1890, 2037, 2116, 2243, 2290, 2328, 2407, 2414, 2431, 2443, 2485, 2590

q.+dagi 0184, 0185

q.+lab 2469

q.+lata 0281

qatorma qator sıra sıra

q. 0663

qator-qator katar katar, dizi dizi

q. 0836, 1759, 2260, 2359, 2375

qat-qat kat kat

q. 0871, 0873, 0903, 1034, 1449, 2431

q.+gina 0892, 1448, 1448a

qattakon kocaman

q. 1803

qatti katlı

q. 0938, 0989

qattiq katı, sert

q. 0989, 1298, 1584-1585, 1761, 1959, 2182, 2218, 2292, 2453, 2459, 2460, 2530

qatti-qatti kat kat

q. 1012

qattiqdan-qattiq katıdan katı

q. 1584-1585

qavat kat, tabaka (İLII: 531)

q. 0891, 0892a, 0892b, 1428, 2361, 2419

q.-laydi 0966

qavat-qavat kat kat

q. 0872, 1856, 2416, 2417, 2418, 2421, 2431, 2434, 2435

q.+dir 2422

qavsha- kavuşmak

q.-b yotgan 1572

qavurg'a kaburga

- q.+si 0674
- qay-** kaymak
- q.-qi 0656b
- qay** ne, hangi, nerede (ÇTS: 597)
- qay vaqtda** hangi vakitte
- q. 2536, 2536 (2), 2643
- qaychi** makas (ÖTS: 384)
- q. 1150, 1410, 1418, 2210, 2487
- q.+lamay 0388
- qayda** nerede (ÇTS: 598)
- q. 0468, 0566, 2249
- qaydan** zm. nereden? neden? nasıl? (ÖTS: 383)
- q. 0419a (2), 2634, 2635, 2636, 2637
- qayerda** nerede
- q. 2644
- qayerdan** nereden
- q. 1610
- qayga** nereye
- q. 2106
- qayg'ur-** kaygılanmak
- q.-ganda 1853
- qayin** kayın, gürgen
- q. 1820
- qayiq** kayık
- q.+cha 2501
- qayish** kayış, kemer
- q. 0530, 0530a, 0530b, 0761, 1511, 1573, 1577
- qaymoq** kaymak
- q. 2379
- q.+i 2357
- qayna-** kaynamak
- q.-b 1822, 2002, 2032, 2323
- q.-dim 1651
- q.-gan 2033
- q.-gani 2033
- q.-q 2464
- q.-r 0667, 0668, 1127, 1275, 1651, 2221-2223, 2547
- q.-shini 2032
- q.-ydi 1275a, 2001, 2465
- qaynona** kaynana
- q. 1601, 1603
- qaynota** kayınbaba
- q.+si 0779
- qayrag'och** karaağaç, ağacı sert yapraklı ağaç (ÖTTÖİL: 236)
- q.+ning butog'i 0195
- qayril-** bükülmek, eğrilmek (ÖTS: 384)
- q.-ib 0798
- q.-mas 0656b
- qaysi** hangi, hangisi
- q. 0570, 1620, 1893, 1898, 2040, 2214, 2248, 2334, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2661
- q.+sining 2099
- qayt-** dönmek, geri dönmek
- q.-adi 2558
- q.-adir 1706
- q.-ar 1667, 2570
- q.-aribdi 1610
- q.-ib 277, 278, 1609, 1609a, 2199
- q.-maysan 1835
- qayta** tekrar, yeniden, yeni baştan (ÇTS: 600)
- q. 0859
- qaz-** kazmak

- q.-dik 1718
 q.-dim 1124, 1124a
 q.-ildi 1830
 q.-ilgan 0977, 1121-1122
 q.-ir 0117, 0119b, 0120, 0123a, 0485
 (2), 1694, 1806
 q.-isa 0485
 q.-iydi 0123, 0125
- qaziq** kazık
 q. 0181
 q.+i 0180, 0181
- qaznoq** depo, ambar (ÖTS: 384)
 q. 1517
 q.+u 1516
- qichi-** kaşınmak (ÖTS: 388)
 q.-sa 1602
 q.-ydi 1602
- qichqir-** bağırmaq, çığlık atmak (ÖTS: 388)
 q.-adi 1509a
 q.-ar 1774
 q.-sa 1752
 q.-sang 2136
- qichqirish** haykırış (*bk.* qichqiroq)
 q.+i 1206
- qichqiroq** haykırış (*bk.* qichqirish)
 q. 0973
- qidir-** dönmek, dolaş-; gezmek, yürümek (ÇTS: 619)
 q.-adi 0444
 q.-ob 0490
- qil-** kılmak, yapmak
 q.-adi 1774, 2020, 2576, 2587, 2614
 q.-adir 1313
- q.-aman 2239
 q.-amiz 0994
 q.-ar 1469, 1640, 1729, 1810, 1812, 1874, 1915, 1933, 2046, 2051, 2056, 2214, 2262, 2429, 2527, 2554, 2574
 q.-asan 1610 (2)
 q.-di 1500
 q.-dilar 1488
 q.-dim 2413
 q.-dirar 1666
 q.-gan 1496, 2252, 2335, 2487
 q.-ganda 2160
 q.-ib 1601, 1609a, 1610, 1624, 1707, 1748, 2379, 2521, 2528, 2540, 2576
 q.-ibdi 1601, 1610 (2)
 q.-inar 2386
 q.-ingan 2285
 q.-inmas 2455
 q.-ma 2447
 q.-mas 1837, 2204, 2506
 q.-masa 2606
 q.-may 1367
 q.-maydi 1972
 q. ipdilar 1601
 q.-man 0917 (2)
 q.-sa 2309
 q.-sam 2214
 q.-sang 0902, 1596 (2), 1748, 2235, 2456
 q.-ur 1596
- qil** kıl
 q.+dakkina 0676
 q.+dan 0440, 0442
 q.+day 0666, 1167, 2263, 2265

- q.+ga 2247
q.+i 0782
- qilich** kılıç
q. 0057, 0320, 1320, 1357, 1566, 1627, 1993, 2244
q.+dan 2611
q.+im 0148, 0961
q.+ni 0081, 0148a
- qilichli** kılıçlı
q. 2395
- qilichlash-** kılıçlaşmak
q.-ar 1415
- qiliq (I)** huy
q.+i 2051
- qiliq (II)** kılık
q.+im 1442
- qilpilla-** fokurdamak
q.-ydi 2442
- qilt** (<qilt etmoq) belli belirsiz kımıldamak
hareket etmek (İLII: 578)
q.+ing 0550 (2)
- qiltinglash-** hareket etmek (*bk.* qilt et-)
q.-ar 0550
- qiltiq** tüy (*bk.* qiltiriq)
q. 0773, 0775
- qiltiriq** buğday postunda bulunan tüyler
(ÇTS: 622)
q.+cha 0504
- qimir et-** hareket etmek (ÖTS: 385)
q. 2530
- qimirla-** kımıldamak, hareketlenmek
q.-tar 2084
q.-b 2181
q.-r 1037
- q.-shin 1973
- qimmat** (<Ar. kıymet) değer (*bk.* qiymat)
q. 2609
- qimmatbaho** (Ar.+ Far.) kıymetli, değerli
q. 2349
- qing'ir** eğri, çarpık (ÖTS: 385)
q. 2574
- qin** kın
q. 1569
q.+i 1259, 1567, 1568
- qina** pekiştirme ögesi (*bk.* kina, gina)
q. 0097, 0099, 0101, 0144, 0410, 0581, 0750, 0772, 1149, 1295, 1400, 1689, 2069, 2172, 2337-2338, 2349, 2428
- qinqay-** bükülmek ("yan bakmak, küçümser şekilde bakmak" ÖTS: 385)
q.-adi 0813
- qip-qizil** kıpkızıl
q. 0721, 0813, 2316, 2329-2330, 2400, 2406, 2441, 2443, 2447
- qir** kır, çöl, sahra (ÇTS: 623)
q. 2061
q.+da 1627, 2213, 2261, 2388
q.+dan 0576, 1426a
q.+ga 2128
q.+ini 1898
q.+ni 0991
- qir-dalada** kırdan ovada
q. 2172
- qiru adir** çöl ve yayla
q. 1905
- qirg'in** afet, hastalık (ÇTS: 625)
q. 0678
q.+i 0677

qirgʻoq kıyı (KTL SI: 483)

q. 2617

q.+lari 2509

qir- 1. kırmak

q.-ib 0776

2. yok etmek, yok olmak

q.-ar 2210

q.-ildi 0677

q.-ildik 0678

qirmiz (<Ar.) kırmızı (*bk.* qirmizi)

q. 2408

qirmizi kırmızı (*bk.* qirmiz)

q. 2314, 2415

q.+dan 0906

qirov kırağı (*bk.* qirovi)

q. 1659, 2075

qirovi (<kırağı) kırağı (ÇTS: 623) (*bk.* qirov)

q. 0110

qirq kırk

q. 0049, 0107, 0108, 0221, 0751, 0753 (2), 0812 (6), 0892a, 0900, 0900a, 0934a, 0935, 1052, 1053 (2), 1055, 1057, 1240, 1432, 1504, 1601 (2), 1609a, 1815, 1890, 2227 (2), 2353

q.+da 1609, 1609a

qirqta kırk adet

q. 0962, 1609

qirq bir kırk bir

q. 1451

qirq ikki kırk iki

q. 771

qirq tuxum 2227

q.+da 2227

qirqmoq kırmak, kesmek

q.-adi 1817 (2)

q.-ildim 0835a

qirqish kırpılma

q.+i 1815

qirra kenar, çerçeve (ÖTS: 386)

q.+si 2367-2368

qirrali kenarlı

q. 1821, 2341

qir-qirdan kırdan kıra

q. 2182

qisqa kısa

q. 0961, 1133

qish kış

q. 0107, 0111, 0163, 0683, 2037, 2073, 2232, 2278, 2513, 2625

q.+da 0043, 0130, 0131, 0499, 0589, 0696, 0741, 1014, 1128, 1713, 1787, 2027, 2032, 2033, 2042, 2078, 2081, 2199, 2215, 2253, 2262, 2271, 2282, 2286, 2390, 2504, 2512, 2514, 2515, 2551, 2614

q.+in 2275, 2276

q.+larda 2077

q.+(er)mas-ku 2332

qishin-yozin yaz ve kış

q. 0069, 2277, 2280, 2505

qishla- kıslamak

q.-maydi 2210

q.-r 2264

q.-ydi 2192, 2512, 2513

qishloq (<kişlak) köy (RS: 105)

q. 1694, 1905

q.+da 1577

q.+imin 2193

qish-qirov kış kırağı

q.+da 1374

qishu yoz yaz kış

q. 1873, 2416

qishxona kışhane

q. 1660

qisiq kısık

q. 1986

qisir kısır, verimsiz

q. 1162

qissa (<қисас) kıssa

q. 1671

qistiruv kısıtılmış

q.+li 0276

qitiqla- gıdıklamak

q.-ydi 1094

qiya yokuş, uçurum (İLII: 589)

q. 0286, 0598, 2030

qiya-qiya dik dik

q. 0514, 0795

qiy- kesmek

q.-gan 0388

q.-ildim 0835

qiyg'ir atmaca (ÖTTTS: 1087)

q. 0643

qiyg'och eğri (ÇTS: 629)

q. 2212

qiyig' kıyı

q.+ini 0350

qiyin güç, zor, çetin, ağır (ÖTS: 387)

q. 2013

qiyma neşeli, keyifli, memnun (BS: 362),

0514, 0598, 0795

qiymatli (<Ar.) kıymetli (*bk.* qimmat)

q. 2341

qiyo eğimli, meyilli

q. 0286

qiyom qilar (<Ar.) “ayağa kalkma, kalkış, bir işe başlama” (ÇTS: 629)

q.-ar 2243

qiyomat kıyamet

q. 1170, 1178, 1179

qiyshiq yamuk

q. 0805, 0807

qiz kız

q. 0022, 0064, 0080, 0088, 0221, 0232, 0233-0239, 0267, 0545 (2), 0545a, 0658 (3), 0781, 0781a, 0781b, 0834, 0887, 0911, 0978, 1055, 1056 (2), 1278, 1597 (5), 1602, 1609a (5), 2374, 2389, 2415, 2658, 2662

q.+da 1463a

q.+dan 1609a

q.+day 0656a

q.+ga 1602, 1609, 1609a

q.+gina 0373 (2), 0980

q.+i 0067, 0823, 1128, 1236 (3), 1451, 1497 (2), 1538, 1601

q.+iman, 1237 (2)

q.+lar 0751, 0754

q.+larjonning 0826

q.+larga 2546

q.+ni 2337-2338

q.+ning 0744, 1483, 1497, 1601

qizar- kızarmak

q.-di 0010

q.-ib 1484

q.-tgan 0570

qizdir- kızdırmak

- q.-ar 1985
q.-sang 1654, 2561
qizil kızıl, kırmızı
q. 0187, 0188, 0231, 0232, 0233-0239, 0261, 0263, 0264, 0281, 0350, 0549, 0553, 0556, 0584, 0598, 0732, 0751, 0761, 0774, 0775, 0826, 0837, 0878, 0879, 0887, 0905, 0920-0921, 1170, 1172, 1178, 1190, 1323v, 1324, 1327, 1327a (2), 1328, 1901, 1918, 1958, 1965, 1989, 2315, 2318, 2319, 2322, 2325, 2326, 2387, 2388, 2389, 2399, 2404, 2405, 2410, 2418, 2426, 2439, 2440, 2476, 2584
q.+gina 0909
q.+i 0776, 0777
q.+ini 0778
q.+ni 0778
qizil-qizil kızıl kızıl
q. 0736
qiziq acayip, tuhaf (ÖTS: 388),
q. 1936, 1955, 2308, 2522
q.+idan 0420a
qobirg'a (<Mo.) kaburga (*bk.* qovurg'a)
q.+m 0903 (3) , 1449 (2)
q.+si 0966, 1041, 1043, 1240, 1268, 1566
qoboq kabak
q. 0708
q.+day 0711
qoch- kaçmak
q! 1479
q.-a beradi 0054
q.-adi 0072, 0454, 1059, 1333, 1423, 1996, 2042, 2044, 2170, 2190, 2596
q.-adilar 0085
q.-aman 2253
q.-ar 0012a, 0541, 0999, 1244, 1956, 2062
q.-di 0475, 1430
q.-ganiga 2162
q.-ib 1835, 2047
q.-yapti 0093
qochish kaçma, firar
q.+ga 2597
qoq- çarpmak, itmek
q.-on 2245, 2246
qol- kalmak
q.-ar 0702, 0777, 1596, 1874, 2027, 2050, 2522
q.-asiz 1859
q.-ayotir 1327
q.-di 0105, 0198, 0218-0219, 0776
q.-dik 0420, 0420a, 1327a, 2511
q.-dim 0747
q.-gan 0545a, 0675
q.-ganlari 2651
q.-mas 0249, 0657, 1820, 2547
q.-maydi 1384, 2108, 2109 (2)
q.-mayotir 1513
q.-sa 0249, 2015
q.-sa-chi 1725
q.-tirab 0545
q.-ur 1919
q.-ib 0572, 1413, 2106
q.-ib borayotir 0379
goldir- bırakmak (ÖTS: 389)
q.-ar 2496
q.-ib 1885

qolish- biri digərindən aşağı kalmamak
(ÖTS: 389)

q.-mas 1721, 2070

q.-maydi 1383

qomat (<qāmet) boy (ÇTS: 572)

q. 2297, 2203

qon kan

q. 0301, 0419b, 0501, 0679, 0684, 0735,
0754, 1233 (2), 1414, 1416, 1602, 2320,
2393

q.+dan 1667

q.+dayin 0733a

q.+ga 0419, 0849, 0910

q.+i 0039, 0176, 0231, 0498, 0634,
0665, 0849, 0853, 0863, 0910, 0916, 0916a,
1043, 1045, 1268, 1518, 1546, 1702, 1775

q.+im 1857

q.+ini 0351-0352, 1353

qon- doymak, kanmak (ÖTS: 389)

q.-adi 2026

q.-ar 2568

qona- kanamak

q.-b 0912

qona-qona kana kana

q. 2313

qondir- kandırmak

q.-uvchi 1853

qonli kanlı

q. 0419a

qonot kanat

q.+i 0072, 0073

qon-qizil kan kızılı

q. 2324

qop kap, çuval

q. 0727, 1268, 2308

q.+cha 0728 (2)

q.+da 2307

q.+day 0729, 1231

q.+i 1609a, 1704, 2190

qop-qanor torba çuval

q.+ ga 2424

qopish- kapışmak

q.-ar ekan 0220, 0221

qopla- kaplamak, örtmek

q.-b 0140a, 1032, 1180, 1934, 2012,
2045, 2073

q.-gan 1900, 2074

q.-shib 1708

qoplan kaplan (*bk.* qoplon)

q. 1026

qoplon kaplan (*bk.* qoplan)

q. 2162

qopqon kapan

q. 0492

q.+ni 2657

qopqoq kapak

q. 1452 (2)

q.+i 1568

qopqoqli kapaklı

q. 0222

qop-qop çuval çuval

q. 1710

qop-qora kapkara

q. 0801a, 1678, 1854, 2399, 2476

qoq (I) hiçbir şeyi olmayan, boş, kuru
(ÖTS: 390)

q. 1803

qoq (II) tam, aynı, tıpkı (ÖTS: 390)

- q. 2122
- qoq-** silkmek, çırpmaq
- q.-adi 1017, 1023, 2357, 2535
- q.-ay 0037, 0037a
- q.-ib bo'lmaz 0046a
- q.-ib 1689
- q.-ilishib 2661
- q.-ishar 0224-0225
- q.-mas 1735
- q.-olmadim 0046
- q.-qanday 2055
- qoqron** kurak, çöl (BS: 362)
- q. 0098
- qoqvosh** (<qaq+bash) kuru baş
- q. 0520
- qor yog'** - kar yağmaq
- q.-adi 1247a, 1707
- q.-ar 1248
- q.-di 1602
- qor** kar
- q. 0099, 0301, 0390, 0599, 0600, 0615, 0926, 0943, 0948, 1247, 1384, 1602 (4), 1064, 1972, 2024, 2075, 2075, 2219, 2331, 2332, 2348, 2349, 2451, 2457, 2458, 2461, 2467 (2), 2500
- q.+day 0768
- q.+dak 2095
- q.+dan 1707, 2038, 2451, 2460, 2473
- q.+day 2221-2223, 2466
- q.+ga 2075
- q.+i 0546
- qora** kara
- q. 0029, 0068, 0078, 0083-84, 0093, 0105, 0109, 0150, 0159, 0159a, 0194, 0197, 0200, 0212, 0289, 0295, 0405a, 0433a, 0484, 0563, 0575, 0646, 0648, 0649, 0682, 0745, 0745a, 0746, 0801, 0802, 0932, 0983, 0996, 1041, 1051, 1056, 1058, 1061, 1082, 1083, 1088, 1088a, 1099, 1100-1101, 1170, 1174, 1176, 1181 (2), 1182 (2), 1183, 1184 (2), 1186, 1187, 1188, 1189, 1190, 1192, 1194b, 1195, 1206, 1222, 1223, 1226 (2), 1327, 1327a, 1328, 1338, 1370, 1378, 1445, 1455, 1457, 1457b, 1560, 1566, 1587a (2), 1597, 1601 (3), 1602, 1602, 1751, 1752, 1753, 1759, 1812, 1885, 1886, 1887, 1887, 1895, 1913, 2077, 2102 (2), 2103 (2), 2126, 2210, 2212, 2224, 2254, 2260, 2264, 2326, 2375, 2401, 2405, 2483, 2592, 2597, 2643
- q.+cha 1943
- q.+dir 0158
- q.+gina 0547, 1089, 2265
- q.+si 2103, 2156
- qora-** bakmak (*bk. qara-*)
- q.-b 1189
- q.-lmaydi 2025
- qoramuq** Buğdayın içinde bulunan kara taneler (ÇTS: 582)
- q. 0809
- qora nor** kara deve
- q. 0197, 289
- qora-qora** kara kara
- q. 0809, 0810
- qora qosh** kara kaş
- q. 2376, 2586
- qora qurt** bozkır örümceği (zehirli) (ÖTS: 391)

- q. 2255
- qorasoqol** karasakal
- q. 1191
- qori** ihtiyar, yaşlı (ÇTS: 585)
- q. 1074
- qorli** karlı
- q. 2035, 2036
- qor(i)n** karın
- q.+i 0863, 0964-0965, 0968, 0969, 1004b, 1015-1016, 1102, 1104, 1186, 1227, 1231, 1773, 1930, 1963, 2516, 2570 (2), 2594
- q.+ida 0850, 0858, 0859, 1068, 1185, 2156, 2165, 2375, 2551
- q.+iga 1348
- q.+ini 0859, 1338
- qorongʻi** karanlık
- q. 0271a, 0682, 0912, 0924, 0925, 0960, 1261a, 1344, 1349, 1686, 2193
- q.+da 0484
- qorovul** (<Mo.) bekçi, koruyucu (ÇTS: 584)
- q. 0284
- qortoz** geniş, rahat (BS: 362)
- q. 1227
- qosh 1.** kaş
- q. 0536, 2115
- q.+da 1465
- q.+ginasi 0545
- q.+i 0268, 0505, 0802
- q.+lari 0801a
- 2. ön**
- q.+iga 0113b
- qoshiq** kaşık
- q. 1198, 2558
- q.+da 1465
- q.+don 1199
- qoshli** kaşlı (*bk.* qoshliq)
- q. 2210, 2401
- qoshliq** kaşlı (*bk.* qoshli)
- q. 1451
- qot-** katılaşmak, sertleşmek
- q.-adi 1609a
- q.-aman 2022
- q.-di 2076
- q.-mas 1449
- qotma** ince, zayıf (ÖTS: 391)
- q. 2574
- qottiq** katı, sert
- q. 2527
- qovir-** kavurmak
- q.-ib 2450
- qovoq (I)** kabak
- q. 0864, 1027, 1346, 2148
- qovoq (II)** kapak
- q. 1114
- qovun** kavun
- q. 0854, 2411, 2663
- qovurgʻa** kaburga (*bk.* qobirgʻa)
- q.+si 0078, 1518
- qoya** kaya
- q.+larning 2278
- qoyil** (<Ar. *qāʾil*) inanmış
- q. 1648, 1725, 2252
- qoziq** kazık
- q. 0395, 0395a, 0401, 0467, 0600, 0883, 0883a, 0884

- q.+da 0599, 0850, 1375-1377
- qozon** kazan
- q. 0703a, 0705, 0705a, 0713, 0926, 1183, 1189, 1191, 1194, 1338, 2002, 2290, 2548
- q.+cha 2549
- q.+chasini 0140a
- q.+da 0069 (2), 0555 (2), 2001, 2442
- q.+dan 0934a
- q.+ga 0392, 0393, 0938
- q.+ning 0703, 1579
- qoʻbiz** kopuz
- q. 0377, 0377a
- qoʻchqor** koç
- q. 0412, 0738, 974, 1049, 1609a
- q.+day 1609a
- q.+dek 0453
- q.+ning 1048 (2)
- qogʻir** ağır
- q. 0037a
- qoʻgʻirmoch** buğday kavurması, kuru et (ÇTS: 586)
- q. 0810
- qogʻir-qogʻir** ağır ağır
- q. 0037a
- qogʻoz** (<Far.) kağıt
- q. 1455, 1458, 1683, 1867, 1873, 2416, 2462
- q.+da 1874, 1954
- q.+ga 1878, 1918, 2420
- q.+im 1886, 1887
- qogʻoz-qalamsiz** kâğıtsız kalemsiz
- q. 1683
- qoʻl** kol, el
- q. 0001, 0171, 0296, 0299, 0301, 1261, 1456, 1457, 1457b, 1579, 1601, 1667, 1861, 1864, 1865, 1915, 1946, 2085, 2088, 2092, 2142, 2273, 2506, 1390a, 1390b, 1609 (2), 1725, 1738, 1772, 1953, 2045, 2554, 2649, 2649.
- q.+da 0139, 1064, 1892, 1944, 2537, 2584
- q.+dagi 1303
- q.+dan 1849
- q.+ga 0071, 0327, 0461, 1217, 1225, 1407, 1820, 1857, 1859, 1880, 2039, 2173, 2398
- q.+i 0137, 1084, 1163, 1199, 1271-1273, 1280, 1616, 1618, 1630, 1639, 1717, 1937, 1966, 1967, 2034, 2079, 2080, 2086, 2170, 2450, 2506, 2507 (2), 2524, 2566
- q.+ida 0781a, 1302, 1400
- q.+iga 1220
- q.+im 0019, 0128, 1082, 2076, 2509
- q.+imda 0979, 0979a, 1401, 1468 (2), 1468a (2), 1470 (2), 1471, 1478, 1479, 1481, 1502-1503 (2), 1929
- q.+imdadir 1482
- q.+imdagi 2502
- q.+imga 0674, 0674a, 1421-1422, 2067
- q.+in 1772
- q.+ing 0178, 2032
- q.+ingga 2063
- q.+ingizga 1296-1297
- q.+lab 1772
- q.+lari 1706
- qoʻlla-** kollamak
- q.-gan 2111

qo'lsiz elsiz

0110, 0133, 1163, 1332, 1684, 1731, 2070,
2105

qo'l-oyoq el ayak

q.+i 1277, 2541

qo'l-oyoqsiz elsiz ayaksız (*bk.* qo'lsiz-oyoqsiz)

q. 1861, 2088, 2167, 2191

qo'lqop eldiven (ÖTS: 396)

q. 1395, 2603

qo'lsiz-oyoqsiz elsiz ayaksız (*bk.* qo'l-oyoqsiz)

q. 0110, 0133, 1163, 1731, 2105

qo'n- konmak

q.- ar 1407, 2067, 2242

q.-ar a! 1217

q.-di 0677, 0763, 1063, 1212, 1421-
1422, 1624

q.-gan 1073

q.-mas 0278

q.-olmas 1723

q.-olmaydi 1726

qo'ng'iroq (<qongurāq) çingirak, zil (ÇTS: 673)

q. 1476, 1926, 2145

q.+ii 1789

q.+ni 1767

qo'ng'iz bir tür siyah böcek (ÇTS: 647)

q. 0646, 2254

qo'nim konum, yer

q.+i 2266

qo'por- koparmak

q.-ar 1797

qo'ra- korumak

q.-r 1081, 1082

qo'ra ağıl, ahır (ÖTS: 397)

q.+si 1395, 2477

qo'rg'on kale (*bk.* ko'gan)

q. 0261

q.+ga 0475, 1549

qo'riqla- korumak, himaye etmek (ÖTS: 397)

q.-b 2116

q.-ydi 1088

qo'rq- korkmak

q.-adi 1817 (2)

q.-ar 0435, 0439

q.-ib 1601, 2190

q.-itadi 0543

q.-mas 2171

q.-qandan 2015

qo'rqa-qo'rqa korka korka

q. 0446, 0653

qo'sh çift

q. 0197, 0203, 0204, 0211, 0228, 0246,
0260, 0285, 0287, 0288, 0289, 1073, 1601,
1754, 1941.

q.+im 1929

qo'sh- (I) toplamak

q.-adi 1671

q.-gancha 1336

qo'sh- (II) koşmak

q.-ib 1952, 2430

qo'sha-qo'sha çift çift

q. 1933, 2565

qo'shil- 1. katılmak

q.-sang 1605

2. birleşmek (ÖTS: 398)

- q.-a olmas 2597
- qo'shiq** koşuk, tükü
q. 1666, 1674, 1677, 1697, 1706, 1941, 1943, 1947, 2087, 2211, 2240, 2570
q.+i 1937
- qo'shiqchi** türkü söyleyen, şarkıcı
q. 0067, 1538
- qo'shni** komşu
q. 2118
q.+m 0553
q.+mnikiga 2241
q.+mning 0867
- qo'tal** yokuş (BB: 282)
q. 1430
- qo'tir** benekli ("hastalık, uyuz hastalığı" ÖTS: 397)
q. 0716, 1409
- qo'ton** sürü (ÖTS: 397)
q. 0793
- qo'tur** hasta ve zayıf köpek (ÇTS: 650)
q. 0922
- qo'v-** kovmak
q.-adi 1423
q.-alab 1960
- qo'y** koyun
q. 0409, 0423, 0427, 0444, 0644, 1054, 1316a, 1602, 1610 (2), 1941, 2158, 2371
q.+im 0799, 0914, 0915, 0936
q.+imni 0793, 1316
q.+imning 1052
q.+nimning 1052a
q.+ning 0200, 0351-0352, 1074
q.+ni 1382, 1610
q.+i 1403
- q.+lari 2004
- qo'y-** koymak, bırakmak
q.-ar 0634, 2258, 2282
q.-ivordim 1329
q.-ilmaydi 0310
q.-madi 0374
q.-mas 1367, 1894, 2017
q.-maydi 0310, 1087, 2032, 2382
q.-maymiz 1849
q.-adi 2373
q.-da 1024
q.-di 0284, 1762 (2), 2285
q.-dim 0015b, 0015v, 0279 (2), 0280, 0281, 0852, 0942 (2)
q.-ib 0598, 0763, 0795, 2184, 2228
q.-ygan 1049, 1266-1267, 1363, 1529, 1649
q.-sa 0612 (2), 1050
q.-sam 0114a, 1051a (2), 1791, 1878
q.-sang 1693, 1823, 1920, 2474, 2474
q.-sangiz 2509, 2578, 2578
q.-vorsam 1506
- qo'y-chi** (<qo'yingchi) hem de ("kısacası, tek kelimeyle" ÖTTTS: 1142)
q. 2124
- qo'yin** bağır, göğüs
q.+ni 1901
q.+ida 0712, 1841
q.+idagi 2359
- qo'zg'at-** kaldırmak (ÖTS: 398)
q.-sangiz 2530
- qo'zg'ol-** yerinden kalkmak, hareket etmek (ÖTS: 398)
q. 1049

- q.-mas 1049, 1050
- qoʻzi** kuzu
- q. 0098, 0185, 0201, 0308, 1597, 1599, 1601, 1602 (2), 2189, 2285
- q.+miz 2663
- q.+ng 1601
- qubba** (<Ar.) kubbe
- q. 0464
- quch-** kucaklamak
- q.-adi 0629, 1620, 2052, 2089
- q.-ar 1602, 2054
- q.-ib 2116
- quchoq** kucak
- q. 1051 (3)
- q.+i 1841
- q.+qa 0835, 0835a
- quchoq-quchoq** kucak kucak
- q. 2401
- quchoqla-** kucaklamak
- q.-r 0791a
- q.-shar 0223
- quda** dünür (ÖTS: 392)
- q. 0937, 1602
- qudrat** (<Ar.) kudret, güç
- q.+i 2263
- q.+ingdan 0851
- q.+ining 0859
- qudratli** kudretli
- q. 0063
- quduq** kuyu
- q. 0285, 1120, 1124a, 1718
- q.+da 2644
- q.+dan 1053
- q.+ning 0221
- q.+qa 0403, 0403a, 0403b, 0746a, 0928, 0929, 0930, 0934, 0937
- qul** kul, köle
- q. 0959, 1159, 1262
- q.+luq 2527
- qul ola** kızıl, kırmızı, kestane renkli at (BS: 362)
- q. 0077
- qulaq, -gʻi** kulak (*bk.* quloq)
- q. 0189
- q.+i 0364, 0938
- q.+lari 1018
- quldurum** çömlekçik (*bk.* qulqulum)
- q. 0371a
- qulqulum** çömlekçik (BS: 362) (*bk.* quldurum)
- q. 0371
- qulf** (<Ar. *ḵufl*) kilit
- q. 1081, 1092, 2469, 2517
- q.+i 0063, 0113, 0113a
- qulfi toʻnli** ipek giysili (*bk.* qulpi)
- q. 0798
- qulfi-kalit** kilit anahtar
- q. 0846
- qulfi-kalitli** sımsıkı kilitli
- q. 0818
- quloch** kulaç, uzunluk ölçü birimi (ÇTS: 665)
- q. 0570, 1051a (2), 1506 (2), 2196
- q.+day 2366
- q.+dek 1437
- q.-lashib 1799
- qulon** tay, sıra (*bk.* qulun)
- q.+ni 0112

quloq, -gʻi kulak (*bk. qulaq*)

q. 0240, 0248, 0365, 0455, 0873, 1689,
1811, 2129, 2130, 2132, 2137, 2148, 2573

q.+i 0358, 0461, 0771, 0989, 1052,
1052a, 1183, 1185, 1213, 1214, 1280, 1504,
1579, 1661, 1691-1692, 1693, 1738, 1782,
1783, 1931, 1938, 1966, 1967, 2002, 2284,
2552

q.+ida 0980, 1933

q.+idan 2520

q.+iga 0989

q.+imda 0063

q.+in 1831, 1915, 2521, 2541

q.+ini 1673, 2508

q.+ni 1939

q.+chasin 1785, 1790

q.+da 2573

q.+lari 0371, 0437, 0446, 0459, 0488,
0880, 0881, 0937, 1066, 1510, 1690

q.+larin 1929

q.+qa 2087

quloqli kulaklı

q. 1580 (2), 1811

qulpi bir tür ipekli kumaştan dikilen kaftan,
elbise (BS: 362) (*bk. qulfi toʻn*)

q. 1405

qulun tay, sipa (BB: 283) (*bk. qulon*)

q. 355

q.+lari 0077

qulunli taylı

q. 0077

qulupnay (<klubnika) çilek (RS: 106)

q. 2329-2330

qum kum

q. 0347, 0819, 1064, 2153, 2203

q.+dan 0684, 2510

q.+ni 1578

q.+ning 2179

qumaloq yuvarlak (ÇTS: 668)

q. 0050

q.+i 0423, 0974

q.+in 0093

qumgʻon çay kaynatmak için genellikle
bakırdan yapılmış ibrik şeklindeki kap;
büyük çaydan (İLI: 616)

q. 0433, 0433

qumla- kumla temizlenmek

q.-ydi 1578

qur- (I) kurumak

q.-sa 1351a

qur- (II) kurmak

q.-sak 1821

qurbaqa kurbağa

q. 0694, 1587, 1598

q.+lar 1601

qurgʻur kurucu

q.+ning 2188

qurilish yapım, inşa

q.+da 1805

q.+ga 2274

q.+i 1819

qurol araç, gereç

q.+im 1923

q.+lari 0957, 1448, 1841

qur-qur kur kur (yansıma)

q. 2185

qursha- kuşatmak, sarmak

q.-ydi 1708

qurt kurt, tırtıl, böcek

q. 0394, 2207, 2208, 2297, 2300

quruq kuru

q. 0918a, 0918b, 1178, 1179, 2201, 2636

q.+da 1742

quruqlik kuru yer, kara

q.+da 0496

qush kuş

q. 0084, 0329 (2), 0506 (2), 0570 (2), 0610, 0630 (2), 0641, 0647, 0677, 1019 (2), 1064, 1201, 1555, 1556, 1601 (2), 1616, 1649, 1651, 1722, 1723, 1724, 1725 (2), 1729, 1730, 1837, 2027, 2116 (2), 2169 (2), 2189, 2190, 2203 (2), 2208, 2214, 2245, 2246, 2249, 2469 (2), 2552

q.+cha 2215

q.+chani 2214

q.+dan 0207, 1725

q.+day 1840

q.+dek 1838, 1945

q.+ga 1723, 1737

q.+i 1649

q.+im 0068, 0175, 0576, 0763 (2), 0594, 0632, 1017, 1063 (5), 1073, 1212 (3), 1446, 1624 (4), 1726, 1727, 1728, 2210, 2215, 2215, 2550, 2564

q.+imning 2198

q.+lar 0551, 0838 (2), 1725, 1860 (2), 2193, 2212

q.+larga 2215

q.+man 2653

q.+ning 0546

qush uyasi kuş yuvası

q. 0617

quti kutu

q. 1680

q.+cha 1360 (2), 1939

q.+cham 1669

q.+da 2588

q.+ga 1676

q.+m 1949

q.+si 1693

qutla- kutlamak

q.-b 2097

qutul- kurtulmak

q.-mas 1835

q.-maysan 2081

qutulish kurtuluş, kurtulmak

q. 2641

qutur- kudurmak, köpürmek

q.-ib 2096

quv kuru ağaç (BS: 362)

q. 0301, 1037, 1265, 2088

quv- koşmak, kovalamak

q.-adi 1633

q.-a olmaydi 1512a

q.-a beradi 0054

q.-alashib 1146-1147

q.-ib chikar 1327b

q.-gan 2104

q.-r 0012a

quvacham küpçük (BS: 357)

q. 0821 (2)

quvan arı teknesi, kovan (ÇTS: 848)

q. 1439

q.+da 0848

quvnoq neşeli, keyifli

q. 1666

quvon- (I) sevinmek

q.-aman 2253

quvon- (II) güvenmek

q.-asiz 1296-1297

quvonchli kıvançlı

q. 1688

quvsha- kavuşmak

q.-mas 1602 (2)

quvvat (<Ar.) kuvvet, güç

q. 2021

q.+i 1367 (2)

quy- (I) dökmek (ÖTTTS: 1127)

q.-ar 2520

q.-ilmaydi 0310

quy- (II) söylemek, bilmece sormak (BS: 362)

q.-dim 0384 (4), 852, 949, 950.

q.-gan 1497

q.-ganda 2448

quyi aşağı, alt (ÖTTTS: 1126)

q. 1077a

quyon tavşan

q. 0365, 0454, 0644, 1582, 1583 (2), 1885, 2284

q.+cham 1059

quyonoq astar, aynanın arkasına işlenen sır

q. 1139

q.+i 1139

quyosh nuri güneş ışığı

q. 1612, 1890

quyosh güneş

q. 0007, 0011, 0049, 1981, 1991, 2003, 2015, 2075, 2109, 2511

q.+da 2379

q.+dan 2044

q.+i 1618, 1614

q.+ni 2380, 2449

quyoshsiz güneşsiz

q. 2108

quyruq kuyruk

q. 0020, 0913, 1006, 1498

q.+lari 0077, 0654

q.+i 0480, 1198, 1301, 1302, 1302a, 1433

q.+ida 0438, 0440, 0442, 0447-0448,

0575

quyuq kuyu

q. 2423

quyushqon at ya da eşeğin kuyruğunun altından dolandırılıp eyerle birleştirilen ve çoğunlukla üzerinde çeşitli süsler olan kayış (ÖTS: 396)

q. 1498

R

rabot köy (ÖTTÖİL: 138)

r.+dan 0419

radio radyo

r. 1662, 1679 (3)

rahm qil- acımak

r.-mas 1837

raketa roket

r. 1619, 2114

r.+dek 2170

r.+ni 2114

randa (<Far.) rende

r. 1820

r.+si 2205

rang renk

- r. 0482, 2026, 2202, 2288
 r.+da 2103, 2439
 r.+ga 1900
 r.+gi 0889
rangdor renkli
 r. 1904, 1967
rangi-ro‘yi bet(i) benz(i) (ÖTS: 401)
 r. 1872
rangli renkli
 r. 1925
rangli bo‘yoq renkli boya
 r. 1918
rangli qalam renkli kalem
 r. 1876
rang-barang renk renk, rengarenk
 r. 1279, 1795, 1965
ra‘no (<Ar.) güzel, hoş (ÇTS: 910)
 r. 2546
raqam rakam
 r.+iga 2647
raqs raks, dans
 r.+i 2053
raqsga tush- dans etmek
 r.-ar 2093
rasm resim
 r. 1687, 1918
rasm sol- resim yapmak
 r.-ar 2079, 2080
rassom ressam
 r.+dak 2079
ravshan (<Far.) aydınlık
 r.+dir 1646
 r.+i 0031
rayhon reyhan
 r. 827, 828, 2392
rezina lastik (RS: 241) (*bk.* rezinka)
 r.+dan 1782
rezinka lastik (*bk.* rezina)
 r.+dan 1792
rizq-ro‘z (<Ar.+Far.) rızık azık
 r.+i 1720
rom çerçeve, kasa (ÖTS: 409)
 r.+i 2509
 r.+in 1819a
rosa zf. çok, hayli (ÖTTTS: 547)
 r. 2309, 2465
rozi (<Ar.) razı, rıza gösteren (OTAL: 880)
 r. 1818
 r.+man 1609a
 r.+misan 1609a
ro‘para (<rū-be-rū) yüzyüze, karşı (ÇTS: 924)
 r.+da 1214, 1686, 1998
 r.+sida 2660
ro‘zg‘or ev geçimi, aile geçimi (ÖTS: 411)
 r. 2424
rubob (<Far. robāb) yay ile çalınan bir saz, rübab (FTS: 168)
 r. 1933
ruchka (<R.) tükenmez kalem
 r. 1462, 1872, 1883

S

sabzavot (<Far.+Ar.) sebzeler, yeşillikler
 s. 1713
 s.+lar 0841, 2393, 2399
sabzi havuç (ÇTS: 962)
 s. 2414, 0483, 0883
 s.+lardan 2430

sach- saçmak

s.-ar 1002

sachoq saçak

s.+lari 0218-0219

sada ur- seslenmek

s.-ar 2533

sado ses

s. 1946

sadpora (<Far.) yüz parça

s.+si 1603

saf sıra, saf

s.+da 2414

s.+ga 0267

sagardin sagardin

s. 0405a

sag'ir (<sağrı) sırt, arka (ÇTS: 938)

s.+lari 1378

sag'irli sağrılı

s. 0643

saharxez (<Ar. şehir+Far. hîz) erkenci, sabah erken kalkan, sabahleyin esen (ÇTS: 963)

s. 0558

sak (<Ar.) baldır, incik (OTAL: 914)

sakcha go'sht baldır (/kabaca) et

s. 0533, 882

sakcha yog' baldır (/kabaca) yağ

s. 0896

sakkiz sekiz

s. 0404, 1587, 1587a (2), 2649

s.+ga 2233

s.+ta 0405, 2159, 2649

s.+im 1587

sarka dört yaşındaki keçi (BB: 297)

s.+m 1587

sakra- sıçramak, sekmek

s.-di 0252

sakson seksen

s. 0631, 1451, 2374

s.+da 1609

s.+ning 1451

s.+ta 1609

sakson ikki seksen iki

s. 0814

saksonboy seksen bey

s. 0681

salla (<Ar.) sarık (ÖTTTS: 965)

s.+si 1276, 1364, 1365

s.+sini 1349

sallali sarıklı (*bk.* sallalık)

s. 1312a

sallalik sarıklı (*bk.* sallali)

s. 0894

salom ber- selam vermek

s.-ar 2564

salom berish selam verme

s. 0337

salom (<Ar.) selam

s.+ga 1981

salqin rahatlatıcı serinlik (ÖTTTS: 562)

s.+i 2271

salqin ber- serinlik vermek

s.-ar 1829

s.adi 2286

saman boz, boz renk (ÖTS: 415)

s. 0092, 1499

samolyot (<R.) uçak (RS: 246)

s. 1722

san'atkor (<Ar.+Far.) sanatkâr

s. 2016

sana- saymak

s.-b 2317

s.-lsin 1912

s.-madim 0045

s.-sa 0047

sanash sayma

s. 2013

sanch- saplamak, sançmak (ÇTS: 948)

s.-adi 2173

s.-alak 0465

s.-ib 2243

sandal sandal, evin tabanına özel bir yere yapılan, köz ile ısıtılan soba (İLİ: 18)

s. 0410a

sandiq, -g'i sandık

s. 0007, 0271, 0420, 420a, 0604, 0760,

0604, 1133, 1137, 1489, 1848

s.+im 0005, 0402

s.+cha 0749, 1359, 2322

s.+chada 0270

s.+chamni 0218-0219

sapcha olgunlaşmamış kavun (ÖTS: 417)

s. 2176

sapchi- sıçramak (ÖTS: 417)

s.-r 1958

sap-sari sapsarı (*bk. sap-sariq*)

s. 0888

sap-sariq sapsarı (*bk. sap-sari*)

s. 2302, 2441

s.+u 2427

saqich sakız (TÖS: 486)

s. 0956

saqla- saklamak

s.-b 2187

s.-nar 2390

s.-r 2551, 2555

s.-ydi 1384, 2473

s.-yman 2077

saqtali toplayıcı, tahsildâr (BS: 185)

s. 0971

sara seçkin, güzide, özel (ÖTS: 417)

s. 2011, 2103, 2212

sarrala- sınıflandırmak, seçmek

s.-b 1701

sardona baş tane

s. 0405

sarfla- kullanmak

s.-b 2496

sarg'aldoq (?)

s.+day 1609

sari (I) sarı (*bk. sarig', sariq*)

s. 0322, 0458, 0583, 0885, 0889

sari (II) gerili

s. 0202, 0289 (2)

sarig' sarı (*bk. sari 2, sariq*)

s. 0791, 0791a, 2458

s.+i 0776, 777

s.+ini 0778

sariq sarı (*bk. sari 2, sarig'*)

s. 0530a, 0613, 0756 (2), 0762, 0775,

1150, 1189, 1203-1204, 1205, 1206, 1364,

1918, 2220, 2301, 2326, 2426, 2428, 2584

s.+qina 0750

sarilik, -gi sarılık

s.+ini 2296

sariyog' sarı yağ, tereyağı (*bk. saryog'*)

- s. 0245, 0709, 0711, 2287, 2458
- saroy** (<Far.) saray
s.+iga 1610
- sarpush** (<Far.) başa giyilen şey, başlık
(OTAL: 943)
s.+i 1130-1131
- sarrakla-** (<Ar. sarraḳ) ("sarraḳ çaldı"
ATS: 177)
s.-ydi 0468
- saryog** tereyağı (*bk. sariyog*)
s. 2379
- sassiq** kötü koku, kokmuş (ÇTS: 952)
s. 0467, 0509, 1601 (2)
s.+g' i 2546
- satron** (<ser dona) 'baş tane'
s. 0406
- sava-** kamçılama; dövmek (ÖTS: 419)
s.-lasang 2017
- savag** (<savaq) sap, kol (İLII: 7)
s.+dadir 2374
- savat** sepet
s. 0595, 1323, 2418, 2435
s.+da 1323a
s.+dan 1704, 2329-2330
s.+dek 0426a
s.+ning 2283
- savdogar** (<Far.) tüccar (OTAL: 946)
s. 1608
- savr** (<Ar.) öküz
s. 1025
- saxtiyon** (<Far.) keçi derisinden yapılan
yüksek kaliteli deri (BS: 359)
s. 0106
- sayoq** sersesi, derbeder (ÖTS: 420)
- s. 0481
- sayr qil-** (<Ar.+T.) gezmek, dolaşmak
(ÖTS: 421)
s.-dirar 1744
- sayra-** ötmek, şakımak (ÇTS: 958)
s.-b 1479
s.-ydi 0979, 1468, 1468a, 1470, 1470a,
1817, 1929, 2195, 2465, 2551
- sayyoh** (<Ar.) seyyah, yolcu
s. 1759
s.+ga 1746
- sayyora** (<Ar. seyyare) gezegen, kervan
(ÇTS: 979)
s. 1739
- sazovor** (<Far. sāz-vār) uygun (ÇTS: 960)
s. 2535
- sovuq** soğuk
s.+i 2467
- sebi** (<Ar.) kimsesiz ("savaşa esir düşen
kimse" OTAL: 925)
s. 0583
- sehrli** (<Ar. sihr) sihirli
s. 1669
- sekin** (<Ar. sekine) sakinlik, sakin
s. 1958, 2181
- sekundi** (<sekunda) saniye (RS: 565)
s. 2140
- selon** düz, sade; baskılı kumaş renkli, astarlı
ucuz ipek (İLII: 35)
s. 0585
- semir-** semirmek, şişmanlamak
s.-adi 0848, 1387
s.-ar 0914
s.-ib 2403

- s.-titar 2423
- sen** zm. sen
- s.+ga 1601, 1666, 1671, 1976
- s.+iki 1607
- s.+ing 1496, 1693
- s.+u 2650
- s.-la 1846
- sep-** serpmek
- s.-adi 0089
- s.-ar 2055
- s.-dim 0025
- s.-magan 2128
- s.-sam 1178
- separator** ayırıcı, kaymak ayırma aleti (RS: 252)
- s. 2549
- ser** altın, sarı (BS: 359)
- s. 0036, 2431
- s.+cha 0036
- sergak** dikkatli, titiz, ihtiyatlı, uyanık, tetik (ÖTS: 423)
- s. 1749, 2193
- serharakat** hareketli
- s. 1875
- serhikmat** hikmetli
- s. 1847
- serk-** sarmak
- s.-illar 0196
- sermo** 'ylov pala bıyıklı
- s. 2160, 2164
- serob** (Ar.) serap
- s. 2078
- serurug** ' (<ser+urug') çok yumurtalı
- s. 2169
- servitamin** vitaminli
- s. 2431
- sev-** sevmek
- s.-gan 2137, 2163
- s.-gani 2156
- s.-ib 2083
- s.-magan 1943
- sez-** sezmek, hissetmek
- s.-ar 1618
- s.-giri 2630
- s.-maydi 1793
- sichqon** sıçan
- s. 0120, 0143, 0211, 0212, 0469, 0476, 0492, 1319, 2163, 2186, 2426, 2428, 2657
- s.+dan 0435
- sig** ' - sığmak
- s.-adi 0403v
- s.-adir 0790
- s.-ar 1977
- s.-dirilgan 1901
- s.-mas 1520
- s.-maydi 1764-1765
- sigir** sığır, büyükbaş hayvan
- s. 0105, 0383, 0404, 0405, 1189 (2), 1338, 1583 (2), 1596, 1602, 1966
- s.+ga 2370, 2371
- s.+im 1328 (2)
- s.+ning olasi 0387
- s.+ning 1338
- signal** sinyal
- s. 1620
- sihat** (<Ar. sıhhat) sağlık
- s. 1277
- sila-** okşamak, sıvazlamak (ÖTS: 427)

s.-b 2111
silab-siylab süsleyerek (ÖTTTS: 591)
 s. 2041
silkin- sallanmak, silkelenmek
 s.-ar 2248, 2373
silliğ (<sılığ) silik, düzlenmiş, temiz, saydam, şeffaf, tek renk (ÇTS: 983)
 s. 0067, 2438, 2527, 2580
silliqla- pürüzsüzleştirmek
 s.-yman 1820
silos (<Fr. silo) tahıl vb. ürünlerin korunduğu, saklandığı veya depolandığı, genellikle silindir biçiminde ambar; sapın (TS: 1769)
 s. 2396
sim torlari kablo telleri
 s. 1944
sim tel; kablo (ÖTS: 428)
 s. 1633, 1642, 1644, 1912
 s.+da 1635
 s.+dan 1634, 1636, 1688
 s.+ga 1768, 1913
 s.+i 1690
 s.+lardan 1628
simob (<Far. sîm-âb) cıva (OTAL: 953)
 s.+day 2031
 s.+dek 2022
sim yog'och elektrik direği (TÖS: 182)
 s.+da 1642
sina- sınamak, denemek
 s.-b 1610
 s.-di 1868
sina (<Far.) sine, göğüs (*bk. siyna*)
 s.+si 2172

sin- 1. batmak (*bk. sing-*)
 s.-di 1458
 s.-ib 0674
2. kırılmak
 s.-madi 1458
 s.-maydi 1868
 s.-mas 2325
sindir- sindirmek, parçalamak
 s.-ib 1043
 s.-ilmas 1980
singari gibi
 s. 1725, 2445
sing- batmak (*bk. sin-*)
 s.-ib 2058
 s.-idi 2066
singil küçük kız kardeş (ÇTS: 991)
 s. 1310
 s.+im 1620 (2), 1968, 2285
 s.+isi 2658
siq- sıkmak
 s.-ib 2393
silki- silkelemek, sallamak (ÖTS: 429)
 s.-llydi 2525
siq- sığmak
 s.-qan 1902
sira asla, kesinlikle, tamamen (ÖTS: 430)
 s. 1511, 1674, 1737, 1828, 1849, 1923, 2030, 2540, 2635
sirg'a küpe (*bk. isirg'a*)
 s.+lari 0064, 0080, 0081 (2)
 s.+si 0586
sir (<Ar.) sır
 s.+i 2029, 2583
 s.+ingni 1887

- s.+ini 1898
- sirpan-** kaymak (ÖTS: 430)
- s.-ib 2503
- sirt** sırt, arka
- s.+i 0729, 0733, 1459, 1876
- siyna** sine, göğüs (*bk. sina*)
- s.+si 0306, 0176, 1587
- siyoh** siyah
- s. 1883
- siyraqli** bacaklı (BS: 359)
- s. 0644
- siyrik** ayak ("siyroq baldır" BS: 359)
- s. 1498
- siz-bizga** size bize
- s. 2582
- siz** siz
- s.+ga 1609a, 1851-1852, 2109, 2130, 2145, 2434, 2492, 2497, 2652
- s.+larga 2546
- s.+ni 1609a (2)
- soat** saat
- s. 1144, 2100, 2531, 2601, 2637, 2646
- s.+dan 2647
- s.+ga 1745, 1748, 2628, 2647
- s.+i 1826
- s.+im 2194
- s.+ning 2140
- soch o'rimi** saç örgüsü
- s. 0289, 0192
- sochbog'** ipek takma saç (ÇTS: 933)
- s.+i 0378
- soch-** saçmak
- s.-ar 0101, 0541, 1002, 1062, 1827, 1864, 2177, 2521, 2591
- s.-adi 0767, 1029, 1031, 1996, 2013, 2042, 2083, 2584
- s.-di 2040
- s.-dim 1455, 1863
- s.-ganda 1985
- s.-iladi 2387
- s.-ilar 2005, 2331
- s.-ildi 0007, 0760, 2010, 2065
- s.-ilgan 2434
- s.-masa 2267, 2269
- s.-sam 2210
- s.-tim 0811
- s.-yapti 0093
- soch** saç
- s. 0289, 0886, 1055, 1644, 2282, 2484, 2528
- s.+i 2362
- s.+im 2285
- s.+imni 0928
- s.+ing 1601, 1602
- s.+ini 1344
- s.+lari 0070, 0887, 2283, 2415
- s.+larim 2273, 2372
- s.+ning 2257
- sochiq** havlu, peçete (ÖTS: 436)
- s. 1396
- sochli** saçlı
- s. 0898, 2035, 2279
- sochlik** saçlı
- s.1451
- soch popuk** saç takısı
- s.+i 0886, 1437
- soch popugli** saç tokalı
- s. 1055

sodda (<Far.) düz, sade (OTAL: 906)

s. 1913

sog^ç sağlam

s. 2661

sog^çliq sağık

s. 1976, 2026

s.+ni 2582

sohib (<Ar.) sahip

s. 0994

sohibjamol güzel, yakışıklı (OTAL: 911)

s. 0559, 1601

sol- koymak, yerleştirmek

s! 2578

s.-a olmayman 0128

s.-adi 0110, 1472

s.-adigan 1234

s.-aman 0774

s.-dim 0171, 0918, 1676

s.-gan 0672

s.-ib 0917, 1839, 2082, 2259

s.-inar 2424, 2433

sollan- sallanmak

s.-adi 0723

soldat er, asker (RS 262)

s.+cha 2490

s.+lar 2590

son sayı, miktar

s. 0814

s.+i 0634, 0665, 0849, 0910, 1462,

1462a, 1870

sonsiz sayısız

s. 0198, 1582, 2003, 2006, 2115

son-sanoqsiz sapsayısız

s. 2395

sop sap, kulp

s.+ida 2559

sopla- saplamak

s.-b 0140a, 0374, 0376a, 1032

sopol çanak (ÖTTÖİL 148)

s.+ni 1528

soqchi nöbetçi, bekçi, koruma (ÇTS: 942)

s. 2116, 2507, 2517

soqol sakal

s. 0255, 0257, 1596, 2128, 2366, 2373

s.+i 0041, 0328, 0413, 0413b, 0434a,

0434, 0553, 0786, 0788a, 0788b, 0832,

0884, 0890, 0893, 0893a, 1065, 1103, 1432,

2160, 2164, 2361, 2364, 2599

s.+lari 0787, 0788, 0885, 0888, 1065a

soqqa top, küre (ÖTS: 434)

s. 0743, 1477

sot- satmak

s.-ay 0037a

s.-di 2076

s.-ilmas 0155, 0156, 0328

s.-ilmaydi 0345a (2), 0345b

sovchi mabeynci, miyancı, görücü (ÇTS: 954)

s. 1602, 1609

sovliq dişi koyun (ÖTTTS: 608)

s.+imiz 1610

sovun (<Ar.) sabun

s. 1270, 2502, 2582

s.+da 1891

sovu- soğumak

s.-tib 2465

sovuq soğuk

s. 0100, 0107, 0111, 0117, 0919, 2033,
2522, 2555, 2631, 2633

s.+i 2075

s.+da 2072, 2633

s.+dan 2551

s.+ni 2555

sovuq ye- üşümek (ÖTS: 496)

s. 2633

sovet meclis (RS: 260)

s.+larning 1618

soy (I) sazlık ("çay, nehir, ırmak" ÇTS:
956)

s. 0458, 0571, 0681

s.+da 0509a, 1601 (2)

s.+dan 1811

soy (II) vadi

s. 0092, 0350, 1763 (ÖTTTS: 611)

soy (III) yer

s.+da 0776, 1428, 1598

soya (<Far.) gölge

s. 2106, 2472

s.+da 0427

s.+si 0058, 0059, 0498, 1118, 1123,
1337, 2086

s.+da 0179

s.+ngizga 0247

s.+ni 0350

soyali gölgeli

s. 2374

soyasız gölgesiz

s. 1829

soyabon (<Far.) şemsiye ("koruyan"
OTAL: 922)

s. 2448

s.+ga 1729

soz sf. iyi, güzel, muhteşem (ÖTS: 435)

s. 1740, 1783, 2040

sozanda (<Far. sâzende) çalgıcı (ÇTS: 960)

s. 2209

s.+ga 1930

sozla- ayarlamak, akort etmek (ÖTS: 435)

s.-b 1990

so'k (<sög) kabuğu alınmış darı (ÇTS:
1002)

s. 0026a, 0026b

so'l- solmak

s.-mas 2340

so'lpı katı, sıkı (BS: 359)

s. 1405

so'n- sönmek

s.-ar 0206

s.-ib 2050

so'ng sonra (*bk.* so'ngra)

s. 1628, 2449, 2547

so'ngra sonra (*bk.* so'ng)

s. 1954, 2068

so'q- sokmak

s! 1024

so'qir (<Mo.) kör (ÖTTTS: 650)

s. 2661 (2)

so'r- sormak, emmek (ÇTS: 1000)

s.-ar 2393

s.-aydi 1726

so'ra- sormak, rica etmek (ÖTS: 442)

s.-bdi 1601, 1609a (2), 1610, 1607

s.-adi 0492

s.-sa 1609a

s.-salar 1556, 1557

- s.-ydilar 0085
- so‘ramay-netmay** sorup sormadan
s. 0135
- so‘ri** tahta yatak-oturak (ÖTS: 442)
s. 1151
s.+da 2232
- so‘roq, -g‘i** soru
s.+iga 1609
s.+ing 1853
s.+lar 2599
s.+qa 1896, 2627, 2627
- so‘y- (I)** sevmek
s.-ib 1610
s.-amiz 1610
- so‘y- (II)** kesmek, öldürmek
s.-asan 1610
s.-dik 1610 (3)
s.-ding 1610
s.-dirar 0343
s.-gandan 1610
s.-ilar 1602
s.-sam 0915
s.-sang 0863, 1546
- so‘yla-** söylemek, konuşmak
s.-ng 1965
s.-shadi 1454
s.-ydi 1664, 1665, 1669, 1675 (2), 1689, 1938
- so‘z** söz
s. 1851-1852, 1866, 1938, 2132, 2133, 338
s.+da 1463
s.+i 1618, 1680, 1847, 1858, 1938, 2023, 2534
- s.+imning 1609
s.+ing 1688
s.+laringni 1683
s.+ga 2104
s.+ingni 1850
s.+ini 1679, 1690, 2638
s.+ining 1462
s.+(er)dim 0963 (2)
- so‘zli** sözlü
s. 1857, 1935
- so‘zana** sözene, nakış işlenmiş halı (ÖTS: 442)
s.+m 1911
- so‘zla-** söylemek
s.-gan 1462, 1665
s.-mas 1277
s.-masa 2645
s.-r 1670, 1691-1692, 1851-1852, 1861, 1927, 2125, 2129, 2132
s.-y olmas 1879
s.-ydi 1450, 1470a, 1666, 1684, 1857
- so‘zlash** konuşma
s.-shar 1693, 1846
s.+ga 1667, 1854
s.+gandek 2465
- spirt** alkol, ispiro (RS 265)
s. 2288
- stol** masa (RS: 270)
s. 2475, 2523, 2550
s.+da 1900
- stul** iskemle, sandalye (RS: 272)
s. 2524
- sub** su
s. 2201

sudra- (<Ar.+T. sadr+a-) göğüslemek, sürünmek (OTAL: 908)

s.-b 1440

s.-lib 2183, 2491

s.-aydi 1439

sug^{or}- sulamak (TÖS: 529)

s.-maydi 1976

suhbat (<Ar.) sohbet

s.+i 1855

sulay- yorulmak ("zayıflamak, gücü azalmak" (ÖTS: 438)

s.-ib 1285

sulaymon eti yumuşak, rengi kırmızımsı büyük balık, somon (BS: 359)

s. 1574, 1575

s.+ni 1571, 1572, 1573, 1577

suluv (<suluğ) güzel, berrak, parlak, sulu (ÇTS: 1009)

s. 0076

sumak idrar kabı ("beşiğe bağlanan bebeğin işediğinde direk küçük özel kaba gitmesini sağlayan alet" ÖTTTS: 633)

s. 0180, 0181

sumalak Buğdaydan yapılan yöresel bahar tatlısı (ÖTS: 438)

s. 0941, 1567, 1572, 1573, 1577, 2613

supa sedir

s.+cha 0297a

s.+da 0297

supra (<Ar.) sofrası

s. 0242, 2065

sur- sürmek, itmek

s.-ar 1800

s.-gandek 2355

surgala- sürünmek (ÇTS: 1016)

s.-di 2229

surat suret, yüz

s.+ini 2662

surma qora sürme kara

s. 0575

surmay (<Far.) zurna

s. 0573-0574 (2), 1474, 1942

surp düz, sade; baskılı ip kumaş, ip kumaş (İLII 87-88); keten (ÖTS: 536)

s. 0585

surt- sürtmek, sürmek (ÖTS: 439)

s.-aymi 0689

suruv sürü

s. 0273

sut süt

s. 0016, 0129, 0494, 0943, 1569, 2369, 2456, 2549

s.+i 1567

s.+dan 0102, 2026

s.+ga 2370

sutka 24 saat (ÖTS: 440)

s.+da 2637

s.+miz 2537

sut-qatiq süt katık

s.+qa 2360

suv su

s. 0007, 0051, 0066, 0067, 0084, 0141, 0273, 0355 (2), 0355a, 0500, 0503, 0511, 0609, 0612, 0620, 0630, 0799, 0865, 0934a, 0935a, 0943, 1010, 1018, 1037, 1053, 1143, 1178, 1202, 1207 (2), 1266-1267, 1275a, 1348, 1350 (2), 1351, 1351a (2), 1440, 1444, 1510, 1533, 1538, 1541, 1542, 1559,

1563-1564, 1592 (2), 1595 (2), 1597, 1628, 1635, 1651, 1658, 1674, 1711, 1752, 1768, 1830, 1925, 1968, 1974, 1977, 2028, 2031, 2042, 2057, 2095, 2166, 2200, 2220, 2305, 2390, 2423, 2440, 2457, 2502, 2520, 2529, 2569, 2573, 2584, 2594, 2617, 2644

s. bo'lar 0612

s. bo'lmaydi 0172

s.+da 0007, 0495, 1571, 1572, 1573, 1574, 1575, 1576, 1577, 1730, 1742, 1064, 1993, 2077, 2200, 2202, 2283, 2374, 2374, 2374, 2626

s.+dan 0356, 0361, 0565, 0635, 0636, 2527

s.+dek 2036

s.+dir 0612

s.+ga 0114, 0114a, 0172, 0325, 0335, 0355a, 0361, 0565, 0936, 1127, 1230, 1458, 1822, 1868, 1973, 1975, 2283, 2317, 2464, 2530, 2572

s.+i 0289, 0780, 1351a, 1909, 2037, 2509

s.+iga 1355

s.+larni 2084

s.+ni 1578, 1744

s.+ning 0497 (2), 0946-0947

suvsiz susuz

s. 0145, 1910, 2167, 2624

suvla- su içmek (ÖTS: 440)

s.-ydi 1578

suvli sulu (*bk. suvlik*)

s. 1367

suvlik sulu (*bk. suvli*)

s. 2438

suvra- (sug'(u)ra-) çekmek, çıkarmak (ÖTTTS: 643)

s.-di 0542

suyak kemik (ÖTS: 441)

s. 2469

s.+i 0176, 0200, 0632, 0633, 0635, 1241

s.+lari 1045, 1560

suyakli kemikli

s. 1075

suyaksiz kemiksiz

s. 0185, 0201, 0308, 0636, 1597, 1602 (2), 2125

s.-o 1601 (2)

suya- dayamak, desteklemek (ÖTS: 441)

s.-ldi 0344

s.-masang 1789

s.-nmasdan 1788

s.-shtirib 1609a

suyovli dayalı

s. 0407

suy- sevmek, okşamak (ÖTS: 441)

s.-dirar 0339

s.-ganiga 2549

s.-ib 2313

suyun- sevinmek

s.-asiz 1296-1297

suyri yüksek, yükseklik (BS: 359)

s. 1322

suyunchi müjde (ÖTS: 441)

s. 1601

suyuq sulu

s. 0943, 2026, 2423, 2456, 2457

suvda suz- suda yüzmek

s.-ar 1576, 2200

- s.-adi 1742
s.-mas 1730
suvda suzish suda yüzme
s.+ga 2202
suz- süzölmek
s.-adi 1983, 1994, 2043
s.-ar 1801
s.-ib 1744
suzish (I) yüzmek
s. 1907
suzish (II) süzölme, süzölüş
s.+da 2168
- SH**
- shaftoli** şeftali
sh.(er)+mas 2428
shag'illa- şakımak (*bk.* shaqirla-)
sh.-b 1628
shahar (<Ar. şehir) şehir, il
sh. 1686, 1826, 1905, 1910, 2072, 2100
sh.+da 2100
sh.+ga 1725
sh.+i 1909
sh.+lar 1810, 2624
sh.+larga 2017
sh.+ni 1088
shaharma-shahar şehirden şehire
sh. 1724
shahid (<Ar.) şehit
sh. 0676
shahr şehir
sh.+idir 1608
shahzoda (<Far.) şehzade
sh.+lar 1601 (2)
shakar (<Far.) şeker
- 0948, 1064, 2071, 2072, 2293, 2429, 2455, 2461
sh.+dan 0360a, 1584-1585
shakilla- şakıldamak (yansıma)
sh.-r 1410
shakl (<Ar.) şekil
sh. 1918
sh.+i 1646, 1895, 1965, 2233, 2386
sh.+in 1915
shaldira- şırıldamak (yansıma)
sh.-b 0062
shaloq cılız, gevşek (ÖTS: 535)
sh. 0290
shalpangquloq kulaklı, büyük kulaklı (ÖTS: 535)
sh. 0428
shalpilla- suya düşmek, sıçramak (ÖTS: 535)
sh.-b 0937
sh.-r 0794
shaltoq pislik, bataklık, balçık (ÖTS: 535)
sh. 1312b
sham (<Far.) mum
sh. 1352
shamchiroq (<Far. şeb-çirâğ) gece parlayan yakut (OTAL: 981)
sh. 0285
shamol (<Ar. şimal) rüzgar, hava, yel (ÇTS: 1046)
sh. 0133, 0141, 0572, 1578, 1588, 1634, 2044, 2082, 2093, 2373
sh.-dak 1766 (2), 1630
sh.-dan 1833, 2545, 2596
sh.-ga 2104 (2)

- sh.+i 1661
 sh.+lar 2631
 sh.-ni 449
- shapaloq 1.** avuç içi
 sh. 0050
- 2.** şaplak, şamar, tokat (ÖTS: 536)
 sh. 0675, 0676, 2326
- shapkali** şapkalı
 sh. 2388
- shappati** (<şapat) tokat, sille (ÇTS: 1027)
 sh. 0347a
- shaqilla-** şakırdamak (*bk.* shaqirla-, shag'illa-)
 sh.-r 0068
 sh.-ydi 1222, 1445
- shaqirla-** şakırmak, şak şak ses çıkarmak (*bk.* shag'illa-, shaqilla-)
 sh.-b 1509, 1509a
 sh.-ydi 0983
 sh.-di 1560
- shar** top, küre, balon (RS: 306)
 sh. 1651, 1949, 1963, 1988, 2314, 2412, 2470, 2548
 sh.+dak 1989, 2292
 sh.+ga 1902
 sh.+idak 2408
- sharbat** (<Ar.) şerbet
 sh. 2242, 2328, 2319 (2), 2408
 sh.+idan 2238
 sh.+in 2237
- sharbatsiz** şerbetsiz
 sh. 2072
- sharq** şark, doğu
 sh.+dan 1981
- sharqilla-** şak şak ses çıkarmak (*bk.* shaqirla-)
 sh.-b 0982
 sh.-r 1627
- shart** (<Ar.) şart, koşul
 sh.+larım 1609a
 sh.+larımni 1609a
 sh.+larining 1609a (2)
- shatir-shutir** şıpır şıpır (yansıma)
 sh. 0087
- shaxmat** satranç (ÖTS: 537)
 sh. 1950
- shaxmon** şaha benzer (BS: 361)
 sh.+ni 0538
- shayla-** hazırlamak (ÖTTTS: 914)
 sh.-b 1974
- shayton** (<Ar.) şeytan, iblis
 sh. 0416
 sh.+ning 1108-1109, 1302
- she'riy** (<Ar.) şiirle yazılmış olan, şiirsel
 sh. 1601 (2)
- shekilli** görünüşe göre, galiba (ÖTS: 538)
 sh. 1606a
- sher** (<Far. şîr) aslan
 sh.+ga 2163
- shiboq** ot, çalı (BS: 361)
 sh. 1062
- shift** tavan
 sh.+dan 1647
 sh.+idan 2256
- shila-** soymak, derisini yüzmek (ÖTS: 539)
 sh.-di 2311
 sh.-ydi 1797

shildira- şırıldamak, çağlayarak akmak,
hafifçe dalgalanmak (ÖTS: 539)

sh.-b 0980

sh.-ma 0063, 1080, 1114, 1235

sh.-ydi 1207, 1588 (2)

shildir-shildir (<şıld+ır) Suyun
çağlamasını ve gelişi güzel türlü gürültüleri
anlatır (TSYK: 262)

sh. 0063, 0076, 0355, 0355a, 1080,
1235, 1236

shil- cisim üzerindeki deriyi yüzmek,
soymak (ÖTTTS: 930)

sh.-ib 1045

shiliq-shiliq şilik şilik (yansıma)

sh. 1240, 1241

shim (I) pek sessiz, alçak ses çıkarma (BS:
361)

sh. 1234

shim (II) pantolon (ÖTS: 539)

sh. 1380, 1655

sh.+dan 1429

shim-shim sessiz sessiz, pek sessiz

sh. 1234

shimol (<Ar.) kuzey (*bk.* shomal)

sh. 1748, 2631

shingil şingil, üzüm dalı (ÖTTTS: 932)

sh. 0376a

ship et- şip etmek

sh.-di 0079, 1429, 1430, 1548, 1549

ship-ship şip şip

sh. 0376, 0377a

shiqirla- geniş getirmek

sh.-b 1029

shira öz suyu

sh.+ga 2421

shirdon şırdan

sh. 1119

sh.+ga 1548, 1549

shirin (<Far.) tatlı

sh. 0338, 345b, 0703a, 0722, 0739,
0756, 0917, 1584-1585, 1855, 1857, 2183,
2239, 2293, 2299, 2315, 2377, 2402, 2409,
2412, 2457

sh.+dir 2306, 2411

sh.+i 2327

sh.+gina 2369

sh.+(er)mas 2137, 2455

shirindan-shirin şirinden şirin

sh. 1584-1585

shirinlik, -gi tatlılık

sh.+i 2413

sh.+ning 2405

shirin-shakar şirin şeker

sh. 0737, 0737a, 0737b, 0737v, 755

shirin-shirin şirin şirin

sh. 0743

shirmoy non kaliteli una nohut unu
katılarak süt ve yağ konularak yapılan
ekmek (ÖTTTS: 936)

sh.1980 (2)

shirp et- şip etmek (yansıma)

sh.-di 1547

shirqildoq şıkıldak

sh. 1541

shisha cam, şişe

sh. 1632, 1644 (2), 1648

shishali camlı

sh. 1749

shish- şişmek

sh.-ar 1965

shitirlat- çıtırdatmak

sh.-ib 2228

shivir-shivir fısır fısır ("fısıltı ÖTS: 540)

sh. 0925

shivirla- fısıldamak, kulağına söylemek

sh.-shib 2092

shlapa şapka (RS: 307)

sh. 2472

shlapali şapkalı

sh. 1819

shod (<Far.) sevinçli (OTAL: 974)

sh. 2097

shoddoz (<shod+duz) mutlu eden

sh. 0664

shod et- mutlu etmek

sh.-adi 2354

sh.-ib 2346

shodlik neşe

sh.+ning 1931

shog' (*bk.* shov)

sh. 0664

shox (I) (<Far.) dal, budak (FTS: 213)

sh. 0743, 1620, 1808, 1966

sh.+a 0159

sh.+ada 0159

sh.+asi 0362

sh.+i 0158, 0159a, 0200, 1803, 2450,
2664

sh.+ida 0593, 0631, 2290, 2664

sh.+iga 2373

sh.+ini 0620

sh.+lardagi 2298

sh.+lariga 1726

shox (II) (<Far. şâha) boynuz

sh.+i 0414, 1048 (2), 1049, 1471, 1621,
2252

sh.+lari 0453, 0646, 0649, 2254

shoxi (<Far. şâhî) şaha, hükümdara
mensup, şah ile ilgili (OTAL: 975)

sh. 2228, 2230

sh.+ga 1952

sholg'om şalgam

sh. 0874, 2426

sholi (<Far.) çeltik, pirinç

sh. 0781, 2364, 2374

sh.+ning 0327

shomal kuzey (rüzgarı) (*bk.* shimol)

sh. 1596

shom akşam, akşam namazı (ÖTS: 540)

sh.+da 1608, 2009

shosh- acele etmek (ÖTTTS: 943-44)

sh.-ib 2034

sh.-masdan 1912

sh.-r 2104

shoshaqon aceleci, telaşlı

sh. 0713

shoshib-pishib aceleyle, acele ederek
(ÖTTTS: 943)

sh. 2393

shoti merdiven (ÖTS: 541)

sh. 1758

shotir-shutir hızlı hızlı

sh. 2063

shotut dut (İLII: 425)

sh.+ga 0798

shov (<şak) Vurmayı, çarpmayı, birbirine çarpmayı, bu tarzda işlemeyi, çalışmayı, şıkırtılı ses çıkarmayı anlatır (TSYK: 261)

sh. 0268

shovdira- çağıldamak

sh.-ydi 0179

shovilla-şırıldamak

sh.-b 2395

shovot (<Ar. şavt) koşma, bir şeyin yöresinde dolanma (OTAL: 980)

sh. 1323v

shovqin sol- gürültü yapmak (ÖTS: 433)

sh.-ar 0553, 0559, 2249

shovq (<Far. şevk) keyif, neşe, (OTAL: 994)

sh.+ni 2082

shovvoz her türlü işi becerebilen, çevik

sh. 1879

shoyi ipek, ipekli (ÖTS: 541)

sh. 1496

sho'ng'i- dalmak, dalış yapmak (ÖTS: 542)

sh.-b 2558

sh.-r 2201

sho'r çorak (KTLSE: 136-137)

sh. 0043

sho'ra bir çeşit ot (BS: 361)

sh. 0255, 0255a, 0287, 0374

sh.+ning 0287

sho'rla- akıp gitmek

sh.-di 0864

sho'rva çorba

sh. 0902

sh.+ga 2435

sh.+si 0516

sho'x (<Far.) neşeli, şen (OTAL: 1003)

sh. 2037

sho'xlik qil- yaramazlık yapmak, haylazlık yapmak (ÖTS: 542)

sh.-gach 2058

shu şu, bu (*bk.* shul)

sh. 0160, 0326, 0824, 1601 (2), 1603, 1607, 1609a, 1610 (2), 1683, 1688, 1867, 1875, 1949, 2115, 2218, 2221-2223, 2228, 2244, 2251, 2298, 2382, 2393, 2460, 2529, 2658, 2663

sh.+nda 1601 (4), 1609a (2), 1610 (2), 1658, 1952

sh.+ndagina 2487

sh.+ndan 0081, 0148a, 0285, 0474, 1601

sh.+nday 1609a, 1836, 2010, 2028,

2051, 2214, 2583, 2662, 2663

sh.+ni 268, 1039, 1132, 1451, 1607,

2422

sh.+ning 0508, 1610

shuhrat (<Ar.) şöret (OTAL: 1002)

sh.+i 1619

shul zm. şu, bu (*bk.* shu)

sh. 2597

sh.+ardan 1888

shu'la (<Far.) alev, alev ateşi (OTAL: 1003)

sh. 2591

shum (<Ar.) şom, uğursuz (OTAL: 1003)

sh. 1173, 1174, 1175, 1265, 2153

sh.+aloq 1173

shusiz onsuz

sh. 2039

shuvoq (I) şak

sh. 1114
shuvoq (II) çalı (ağaç)
 sh. 0257
shuyt (<şu ayt-) böyle söylemek
 sh.-ib 1609a

T

taajjublan- (<Ar. taaccüb) şaşırmaq
 ("şaşakalma" OTAL: 1007)
 t.-ib 1610
tabaqa (<Ar.) tabaka
 t.+lari 2508
tabbax (<Ar. tabağ) tabak, kap
 t. 1586
 t.+ning 1586
tabiat (<Ar.) tabiat
 t.+ga 2387
 t.+i 2232
taft (<Far. tefte) sıcaklık ("ısı" OTAL: 445)
 t.+ida 2067
tag dip, alt
 t.+i 0502, 0942, 0976, 1171, 1249, 1275,
 2504, 2572
 t.+ida 0180, 0286, 0353, 0394 (2),
 0395a, 0396, 0397, 0398, 0399, 0477, 0497,
 0500, 0584, 0618, 0694, 0894, 1010, 1275a,
 1452, 1650, 2166, 2345, 2476, 2548, 2618
 t.+idagi 0181, 1191, 1588 (2)
 t.+idagin 0987
 t.+idan 1246a, 1650, 2305
 t.+iga 1260, 1601
tag'i tekrar, yine (İLII: 148) (*bk.* tag'i)
 t. 0354
taglik altlık
 t. 1650

tag'in (*bk.* tag'i)
 t. 0384 (2), 0852, 2554
tak tek
 t. 0312a
taka teke, erkek keçi
 t. 0416, 1368
 t.+day 1609
 t.+m 0367
takaki pişirilen deri, keçi, koyun derisi (BS:
 359)
 t.+dan 0686, 0908
takiya değnek destek, dayanak (BS: 359)
 t. 1607 (2)
takrorlab ber- tekrarlayıvermek
 t.-ar 1683
tak-tak tak tak (yansıma)
 t. 2197
tala- çalmak; yağmalamak (ÖTS: 447)
 t.-di 2641
 t.-g'ay 2244
 t.-shar 2325
 t.-ydi 0679, 1578, 2235
talay birkaç, çok (ÖTTÖİL: 154)
 t. 0911
talaymon yağmacı, saldırgan, hırsız (BS:
 359)
 t. 1575
 t.+ni 1571, 1572, 1577
talpin- çırpınmak (ÖTS: 447)
 t.-ib 1735
talqon ber- (<Ar. telkîn) fikir vermek
 t.-sang 0950
taltay- kibirlenmek, mağrur olmak (ÖTS:
 447)

- t.-ib 1245
- ta'm** (<Ar.) tat, lezzet (*bk. tam*)
- t. 2423
- t.+i 0725, 1064, 2298, 2409, 2421, 2455
- tan** (<Far. ten) vücut, beden (ÇTS: 1108)
- (*bk. tana*)
- t. 1299
- t.+i 1819a, 2393, 2587
- t.+in 2393
- t.+ini 2423
- t.+da 2248
- t.+idan 1834
- t.+ni 2468
- tana** vücut, beden (*bk. tan*)
- t. 0173
- t.+da 0817
- t.+ngiz 2521
- t.+si 0540, 1020, 2294, 2308
- t.+sıdan 1818, 2186, 2207
- tan ber-** takdir etmek (ÖTS: 447)
- t. 2446
- tanbur** (<Ar.) tambur
- t. 1468
- tandır** (<Ar. tennur) tandır
- t.+cha 0706, 0844, 2407
- t.+ga 0391, 0391v
- tanga** sikke, bozuk para (ÖTS: 448)
- t. 1379, 2001
- t.+day 1281, 1281a, 1281b
- t.+ni 0045a
- t.+si 0505
- tanga-tanga** pul pul
- t. 2170
- tanho** (<Far.) تنها, yalnız
- t. 1999
- tani-** tanımak, bilmek
- t.-b 2303-2304
- t.-maydi 2138, 2620
- tanish** tanıdık, arkadaş
- t.+dir 1913
- tank** (<Fr.) tank
- t. 1834
- tanob** (<Ar.) yer ölçmek ve düzgün hat belirlemek için kullanılan uzun ip (ÖTTTS: 668)
- t. 0642 (4)
- t.+day 0711
- t.+in 1723
- t.+ini 1063
- tanqid** (<Ar.) tenkit, eleştiri
- t. 2214
- tanu jon** ten ve can
- t.+ga 2141
- taom** (<Ar.) yemek, aş (OTAL: 1008)
- t. 0951
- t.+ga 2453
- t.+dan 1581
- tapa-tapat** “tap tap!”
- t. 1784
- tapir-tupir** takır tukur
- t. 368, 1473
- tappi** tap sesi
- t. 0375
- tap-tap** tap tap, tep tep
- t. 1246, 1391, 1485, 1492, 1534
- tap-tapang** kopkocaman (?)
- t. 1044
- tap-tayyor** pek hazır

- t. 1889
- taq-** takmak
- t.-ar 2381
- t.+dik 2565
- t.-ib 0980, 1761, 2285, 2494
- t.-ir 2325
- t.-qan 1625, 1626
- taq** tak (yansıma)
- t. (2) 1563-1564
- taqa** nal
- t. 1609a, 2041
- t.+si 0359, 1499, 1607
- taq et-** tak etmek
- t.-di 0080, 1550
- taqildoq** kemer
- t. 0286
- taqilla-** tak tak etmek
- t.-ydi 0524
- taqinchoq, -g'i** takı
- t.+i 2279
- taqiron** kurak (BS: 363) (bk taqron, toqron)
- t. 0939-0940
- taqir-taqir** takır takır (yansıma)
- t. 0566, 1246a
- taqir taqir taqirvon** takır makır takırdar
- t. 0180, 0181
- taqiya (I)** (<Ar. ṭāqīyye) takke (OTAL: 1026)
- t. 0826
- taqiya (II)** dayanak, direk (BS: 359)
- t.+si 0825, 1009
- t.+m 0026b
- taqlid** (<Ar.) taklit
- t. 2214, 2528
- taqron** kurak (bk taqiron, toqron)
- t. 0312, 0668, 1598, 1599
- taq-taq** tak tak (yansıma)
- t. 1247
- taq-to'q** tak tuk
- t. 1818 (2), 2208
- tara- (I)** taramak
- t.-g'ay 2244
- t.-nib 0784
- t.-sa 2528
- t.-ydi 0154, 2528
- tara- (II)** saçmak, yaymak, dağıtmak
- t.-b 1647
- t.-lar 1941
- t.-lgan 1612
- t.-tar 1719, 2392
- t.-tgan 1618
- taram** her tarafa ayrılan, dallanıp giden (BS: 360)
- t. 2374
- tarang** (<Far.) sıkı ("gerilmiş deri" ÇTS: 1113)
- t. 1965, 2445
- tarasha** kazıntı, taraş (ÖTS: 449)
- t. 1135
- tarbiya** (<Ar.) eğitim, terbiye
- t.+si 2344
- tarbiyat qil-** terbiye etmek
- t.-sang 0851
- tari** deri
- t.+sini 1043
- tarim-tarim** (<taram-taram) dal dal (BS: 360)
- t. 1043

- tariq** darı
t. 026, 0756, 0757
t.+day 0183
- tarix** (<Ar.) tarih
t. 1858
- tark** (<Far.) başlık, tolga (ÇTS: 1114)
t.+i 1672
- tarkib** (<Ar.) birleştirme, takım (ÇTS: 1114)
t.+da 2583
- tarmash-** tırmanmak
t.-gan 2487
- tarnov** (<tarnav) cetvel, arık, su yolu (ÇTS: 1084)
t. 2197, 2516
t.+cha 2198
- taroq** tarak
t. 0552, 2484
t.+i 0962, 2165
- tarozi** (<Far.) terazi
t. 1299, 2578
t.+da 0345a, 0345b
- tarq et-** dağılmak
t.-di 0064
- tarqa-** yayılmak, uzamak (ÖTS: 451)
t.-b 2095
t.-ldi 0341
- tars et-** tak etmek
t.-di 0978
- tarsillat-** takırdatmak, çatırdatmak
t.-ib 1245
- tartib** (<Ar.) tertip, düzen
t. 1888
- tarvuz** (<Far. ħarbuḏ) karpuz
t. 0841, 1901, 1960, 1998, 2171, 2399, 2410 (2)
t.+dayin 1996
t.+dek 1900
t.+ga 1899
t.+im 1904, 1906, 1962
- tasma** kemer (ÖTS: 451)
t. 0861
- tash (I)** dış (*bk.* tosh II)
t.+i 0730, 0730a, 0732, 0733a, 0870
t.+ida 0788b, 0857
t.+inda 0788
- tash (II)** taş (*bk.* tosh I)
t. 0521
t.+nang 2026
- tashi-** taşımak
t.-r 1723, 2213, 2260, 2261
t.-ydi 1764-1765, 1767
- tashla-** bırakmak, atmak, savurmak (ÖTS: 452)
t.-b 2579
t.-dim 0192, 0193, 0348a (2), 1221
t.-ma 1448
t.-r 2150
t.-sa 1868 (2)
t.-sang 1839
t.-sangiz 1851-1852
t.-ydi 0461a, 0596, 0673, 0995, 1311, 1312, 1312a, 1312b, 1314, 1411a, 1708
t.-ysiz 2399
- tashna** (<Far.) susamış (OTAL: 1096)
t.+larga 2565
- tashqari** (<taş+garu) dışarı
t. 0787, 0885, 0897, 1070-1071, 1659

t.+da 0218-0219, 0788a, 0886, 1065,
1066

t.+ga 2452

t.-ya 1065a

tati- (I) tatmak

t.-b 2296

t.-mas 2453

tati- (II) yetmek

t.-r 0014, 0015, 1985, 1992

tatiq tat, lezzet

t. 0017

tavaqa tabaka (*bk.* tabaqa)

t. 2469

tavur (<tohur) güzel (BS: 360)

t. 0037a

taxir buruşuk ("tadı acı, ekşi" ÖTTTS: 682)

t. 0315

taxlit biçim, tarz, şekil (ÖTS: 451)

t. 2214

taxta tahta

t. 0520 (2), 0714a, 1609a, 1950, 2069

t.+da 1952

t.+day 1609a, 1867

t.+ni 1819a

tax-tavonlik (<taxtavand) ahşap
çivilenmiş, tahtayla sarılmış (ÖTTTS: 681)

t. 1108-1109

tayan- dayanmak

t.-moqqa 0053, 1288

tayin (I) (<Ar. ta'yin) ayırma, belli etme
(OTAL: 1042)

t.+i 2267

tayin (II) bir memuriye koyma (OTAL:
1042)

t.+lagan 1606

tayla- atmak

t.-dim 1339a, 1458 (2)

tayloq küçücük tay, taycık (İL: 198)

t.+day 1206

tayoq sopa, çubuk, değnek (ÖTS: 452)

t. 0196, 0407, 0481, 1876

t.+i 1299a, 1302a, 2159

t.+im 1525, 1525a, 1945 (3)

t.+man 2580

tayoqlash- dikleşmek

t.-ar 0223

tay- kaymak (ÇTS: 1091) (*bk.* toy-)

t.-rilmas 0656b

tayyor hazır

t. 0319, 1634, 1918

tayyorlovchi hazırlayan, hazırlayıcı

t. 1656

tebran- teprenmek, titremek

t.-adi 0146-0147, 1038 (2), 2337-2338,
2394

t.-ib 1803

teg alt, dip

t.+i 0050a, 1115-1116, 1228, 1405, 1447

t.+ida 1143

t.+idan 2299

tegirmon değirmen

t. 0735, 1025, 1040, 1110 (2), 1572,
1732, 2598

t.+day 1732

t.+dir 1593

t.+ning 0268

teg- değmek (*bk.* tek-)

t. ! 0265

- t.-adi 0265
t.-aman 1601
t.-ar 2038
t.-di 0064
t.-ib 1959
t.-ma 0265
t.-magan 0076
t.-mas 0355a, 1120, 2597
t.-masang 1939
t.-masdan 0735 (2), 1984
t.-maydi 0076a, 0265, 1397a
t.-mayman 1609a
t.-olmaydi 1726
t.-sa 1219, 1667, 1943, 2221-2223 (2),
2584
t.-sang 2243
tegishli ilgili, ait
t. 1041, 2652
tek tur- sakin durmak
t.-ar 1939
tekinxo' r ücretsiz, bedava (ÖTS: 454)
t. 2188
tekis düz, yassı
t. 0226, 1469, 1704, 1867
tekisla- düzelmek
t.-nar 1655
t.-r 1654, 1809, 2561
tek- değmek (*bk. teg-*)
t.-sa 0656
tekiz- değmek, değdirmek
t.-may 0419
t.-sang 2446
televizor televizyon
t. 1637, 1677
telpak kürk şapka (ÖTS: 454)
t. 1046, 1374, 1382
temir demir
t. 0261, 0357, 0452, 1032, 1036, 1036a,
1095, 1236, 1307, 1617, 1703, 1704, 1718,
1766 (2), 1798, 1800, 2144, 2530
t.+chada 1916, 1917
t.+chi 1447
t.+dan 1009, 1110, 1201, 1555, 1619,
1658, 1819a
t.+dandir 1815
t.+im 1808
teng denk
t. 0004, 1072, 2339, 2406, 2572
t.+dir 2480
t.+i 2168
t.(er)+mas 0659
teng-teng denk denk
t.+i 1609a
teng-barovar denk beraber
t. 1514
tenglash- denk olmak, yan yana bulunmak
t.-gan 2281
tengqur yaşıt
t. 2591
tentak deli
t. 0692, 1527
t.+dir 2113
tepa tepe
t. 1319
t.+chak 0804
t.+da 0312a, 0445, 1022, 1225, 1048,
1320

t.+ga 0022, 0658, 0763, 1056, 1063,
1212, 1278, 1958
t.+mda 1980
t.+si 1115-1116

tep- tepmek

t.-ar 1252, 1253, 1254, 1256-1257
t.-di 0346
t.-dim 0760 (2), 0989 (2), 1126 (2),
1491, 1491a, 1491b, 1493
t.-ib 1791
t.-sang 0524

tepush- tepişmek, tepinmek

t.-ar 0221
t.-ar-da 0224-0225
t.-ar ekan-da 0220

terak kavak (ÖTS: 455)

t. 0059, 0159a, 0197, 0289, 0698 (2),
0819, 0830, 0831 (2), 1123, 1239, 1286,
1288, 1468a, 1471, 1478, 1805, 2274, 2489
t.+dir 2308
t.+ka 1126, 1491, 1491a, 1491b, 1897

ter- dermek

t.-ar 1702
t.-ib ol 1848
t.-ib ololmay 0198
t.-ib 2048, 2195 (2), 2208, 2335, 2345,
2356
t.-iladi 1865
t.-ilar 1457b
t.-ilgan 1913, 2126
t.-ilib 2373
t.-olmadim 0046
t.-sang 2342

teri deri

t. 0757 (2), 1934
t.+si 0461, 0503, 0841a, 0842, 0866
t.+sin 0112
t.+sini 1045

termil- gözünü dikmek (ÖTTTS: 704)

t.-ishib 1849

tesha marangoz keseri (ÖTS: 456)

t. 0735, 0992, 2205
t.+m 0122

teshik delik

t. 0189, 1202 (2), 1249, 1259, 1405,
1493, 1501, 2635
t.+cha 2566
t.+da 0240
t.+dan 2133
t.+idan 1945
t.+i 0090, 0614, 0855, 2179

tesh-deşmek, delmek

t.-ar 0086, 0118, 0119, 0121, 0207,
1446, 1556, 1557, 2206
t.-ib 1819a, 2187
t.-ildi 2057
t.-ilguncha 0606

tetik dinç, kuvvetli (ÖTTTS: 706)

t. 2308

tevalash- debelenmek, debeleşmek

t.-ar 0959

tevarak çevre, kenar

t.+i 0217, 0255a, 0813, 1110

tez tez

t. 1833
t.+da 1601, 1609a, 1741, 1782, 1790,
2083
t.+roq 1651, 1677, 2633

tez-tezgina çarçabuk

t. 1036

tig^ç uç, silah; kenar (ÖTS: 458)

t.-imdir 1820

tik dik

t. 2297, 2308, 2509

t.+lab 1508

tik tur- dik durmak

t.-adi 1283

tik- dikmek

t.-adi 2491

t.-aman 1425

t.-ar 1424, 2494

t.-dim 2358

t.-ib 1859, 2231

t.-kan 0388

t.-olmas 0044, 1129

tikan diken (*bk.* tikon, tikanak)

t. 0838, 2115

tikan er- diken olmak

t.-ur 2115

tikanak diken (*bk.* tikan, tikon)

t. 2178

tikil- dik dik bakmak (ÖTS: 456)

t.-ib 1681, 1954

tikish dikiş

t. 2468, 2487

t.+i 0387a, 0387b

tikka tur- dimdik durmak

t.-adi 0698

t.-ar 1823, 1897

t.-sang 1825

tikon diken (*bk.* tikan, tikanak)

t.+lari 2173, 2398

tikray- dik dik bakmak, gözünü dikmek
(BS: 360)

t.-ib 0938

tik-tik tık tık

t. 2539

tikuv dikme

t. 2490

t.+chilik 1371

t.+chimas 2176

til dil (organ ismi)

t. 0261, 0279, 0861, 1457, 1946, 2124,
2311, 2413, 2446

t.+da 1609, 1675, 2598, 2600

t.+ga 1673

t.+i 0697, 1149, 1461, 1462, 1462a,
1670, 1727, 1745, 1854, 1879, 1881-1882,
2519, 2532, 2533

t.+ida 1302

t.+ing 2327

til- dilimlemek, yarmak

t! 0862

t.-ib 1695

tila- dilemek

t.-b 2111

tilak dilek

t. 1932

t.+i 1932

tilla (<Far. tille) işlenmemiş altın (OTAL:
1109)

t. 0326, 1444, 1649 (2), 1890, 1921,
2002, 2225, 2362, 2384

t.+dan 2414

t.+ga 2385

tilsiz dilsiz

t. 1453, 1581, 1684, 1846, 1927
tim sf. koyu renkli (ÖTS: 457)
 t. 1895
tinç huzur, huzurlu
 t. 0333, 2111
 t.+ini 1801
 t.+isi 1570
tinçlik barış, dirlik
 t. 1615, 1618
 t.+ini 1898
tingla- dinlemek (*bk. tingsha-*)
 t.-b 1691-1692, 1930
 t.-r 1663, 1827
 t.-ydi 1664, 1665, 1684, 1689, 2130
 t.-ymiz 1677
tingsha- dinlemek (BS: 360) (*bk. tingla-*)
 t.-ydi 0461
tin- dinlenmek, durmak
 t.-ib 1959
 t.-im 1620
 t.-imi 2266
 t.-mas 1292, 1663 (2), 1670
 t.-masdan 2213, 2261
 t.-may 2084, 2236, 2243
 t.-maydı 0069, 1797, 2598
 t.-mayın 2259, 2262, 2533
tiniq berrak
 t. 0102, 1143, 1648, 2527, 2529
tiniqlik, -gi berraklık
 t.+i 2530
tipratikon kirpi (ÖTS: 457)
 t. 0463, 2172, 2614
tip-tik dimdik
 t. 1977

tiqil- takılmak, sıkışmak (ÖTS: 457)
 t.-di 0347
tiq- kapat- ("sokmak, itmek" ÖTS: 457)
 t.-sam 1413
 t.-sang 2032
tira- dayamak (ÖTTÖİL: 164)
 t.-b 0620, 1563-1564
tirik diri
 t. 0492, 0562a, 1637, 2594, 2612
 t.+dan 0562a
 t.+ka 0250
 t.+ni 0492
tiriklay diri diri
 t. 1042
tiriklik, -gi dirilik
 t.+i 1351a
tiril- dirilmek
 t.-di 0677
 t.-dik 0678
tirilla- tırıldamak, tır tır etmek
 t.-r 1697
 t.-ydi 1782
tirishqoq çalışkan, özenli (ÖTTTS: 721)
 t. 2238
tirmash- tırmanmak
 t.-ar 1972
tirna- tırmalamak (ÖTS: 458)
 t.-r 1264
tirnoq tırnak
 t. 0299, 0301, 0303
 t.+i 0442, 1710, 1727, 2478, 2603
 t.+ida 0814
 t.+lari 0440, 0447-0448, 0514, 0814
tirnoqli tırnaklı

t. 0649

tirtiq yırtık, iz (ÖTTTS: 723)

t. 0457

tir-tir tır tır (yansıma)

t. 1031, 1694, 1695, 1696

tirtish bertik (*bk.* tirtiq)

t. 0437

tish diş

t. 0267, 0269, 0277, 0279, 0284, 2126, 2127, 2648

t.+i 0962, 0997, 1206, 1714, 1726, 1807, 1813, 1815, 1816, 2163, 2183, 2476, 2485, 2495, 2501, 2648

t.+imga 0933

t.+lari 1703, 1814, 1817 (2), 2361, 2366

tishla- dişlemek, ısırmaq

t.-b 0107, 0109, 0999, 1837

t.-ganda 1799, 2495, 2648

t.-ma 0060

t.-mas 0411, 1543

t.-maydi 1087, 2265

t.-r 0838, 1809, 2484

t.-sa 1655

t.-sang 2466

t.-ydi 0537, 1631, 1717, 2495, 2562, 2563

tit- didik etmek, ditmek (ÇTS: 1136)

t.-ar 0993, 0955

tivit tüy, ince (ÖTS: 458)

t.+dan 2343

tiyin sikke, bozuk para (ÖTS: 458)

t. 2663

tizarla- dizi aranmak

t.-sa 0645

tiz diz

t.+dan 1384, 2473

t.+i 0053, 0645

t.+imdan 1383

tiz- dizmek

t.-dilar 0834, 0911

t.-ildik 0267

t.-ilgan 1854, 2314

t.-ilib 2328

to ed. kadar, -e dek (ÖTS: 458)

t. 1524b, 2131, 2193

tobon (<Far.) parlak, ışıklı (ÖTTTS: 728)

t.+i 0635, 1139 (2)

toboq tabak (*bk.* tovoq I)

t. 0521a (2), 0522, 0707

t.+da 1306

tog^ç dağ

t. 0191, 0193, 0521, 0709, 0715 (2), 0973 (2), 1596, 1707, 1797, 1905, 1988, 2037, 2108, 2122, 2146, 2312, 2345

t.+da 0007, 0173, 0196, 0461, 0823, 1064 (2), 1416, 1571, 1572, 1574, 1575, 1576, 2276

t.+dan 0051, 0051a, 0209, 0231, 0231a, 0232, 0446, 0447-0448, 0659, 1524v, 1313, 1458, 1524, 1524a, 2028

t.+day 1008

t.+i 0656a, 0656b

t.+qa 0080, 0144, 0209, 0209a, 0656, 1327, 1327a, 1550, 2389

t.+lar 1685, 2272

t.+larda 1747, 2278

t.+lardan 2018

t.+larni 1800

t.+ni 1578, 1804, 2143
 t.+ning 0412, 0715a
 t.+u 0527, 1736, 1810
tog'a dayı, annenin erkek kardeşi (ÇTS: 1061)
 t.+m 1625 (2), 1626 (2)
tog'-tog' dağ dağ
 t. 2335, 2350, 2356
tog'u cho'l dağ ve çöl
 t.+ni 1760
tokcha (<tākçe) raf (FTS: 237)
 t. 2537
 t.+da 2538
 t.+dan 1216
tokchama-tokcha raftan rafa
 t. 0469, 0471, 0472, 0473, 0474
tok elektrik (ÖTS: 458)
 t.+ka 2550
 t.+ni 1655
tol dal, söğüt (ÖTS: 458)
 t. 0190, 0194, 0781b, 1299a, 1820, 2285
 (2)
 t.+ga 0390
 t.+ing 1601
 t.+da 2284
 t.+dan 1302a
 t.+im 1601
 t.+ning 0158, 0200, 1143
tola (I) iplik, tel
 t. 1644
 t.+lar 2117
tol- (I) dalmak (suya)
 t.-mas 2167

tol- (II) yorulmak, hastalanmak (ÇTS: 1068)
 t.-masang 2108
 t.-maydi 0815, 2025, 2108, 2540
tola (II) tarla (ÖTS: 458)
 t. 1885, 1931
tolli tatlı
 t. 0852
tolma güçsüz olup yorulup kalan (BS: 360)
 t. 0795
tol-tol dal dal
 t. 0441
tolim-tolim tutam tutam, deste deste (İLII: 199)
 t. 2273, 2372
tol-tolgina dal dalcık
 t. 0950
tom (I) ev, yer (İLII: 200)
 t. 0018, 0086, 0160r, 0179, 0203, 0420, 0596, 0682, 1192, 1254, 1312, 1312a, 1321, 1489, 2094
 t.+da 0014a, 0569, 0912, 1026, 1040, 1103, 1135, 1247, 1261a, 1344, 1473, 1473a, 1624, 2213, 2261
 t.+dan 0094, 0595, 1247a, 1262, 1311, 1312b, 1314, 1315, 1411a
 t.+dek 1171
 t.+ga 0095, 0407, 1332, 1492, 1624, 2394
 t.+i 1340, 1923, 1997, 2500
 t.+ning 0026, 1022, 1025, 1028, 1349
tom (II) dam, çatı
 t.+in 1819a
tom (III) cilt

- t. 1454
- tam** (<Ar.) tat (*bk. ta'm*)
- t. 0951
- tom-** damlamak
- t! 1140 (2)
- t.-adi 1397, 1397a
- t.-ar 1043
- t.-gan 0301
- t.-ib 1140
- tomchi** damla
- t. 117, 1140 (3), 1397a
- t.+lari 2054
- tomir** (<tamur) damar, taşın ve ağacın içinde bulunan yol yol izler (ÇTS: 1075)
- t. 1569
- t.+i 1662
- t.+lari 1667
- tomizig'i** yoğurt mayalamak için süte katılan maya (İLII: 200)
- t. 0441, 0950
- tomon** taraf, yön (ÖTS: 459)
- t. 1601, 1146-1147
- t.+da 1661, 1794, 2196
- t.+dan 1601, 2094, 2631, 2632
- t.+ga 0341, 2086
- t.+i 0159a (2), 1259, 1958, 2287
- t.+idan 1601
- t.+ni 1745, 1748
- tomosha** (<Far. temāšā) bakıp seyretme, gezme yürüme (ÇTS: 1106)
- t. 0565, 0981, 1680, 1771, 1955
- t.+dan 0420
- t.+ga 0022, 0763
- t.+larda 1932
- tomoq** (<ET tamgak) damak
- t. 0377b
- tong** tan, tan vakti
- t. 1575, 1826, 1828, 1890, 1995, 1996, 2193, 2195
- t.+da 1979, 2008
- t.+gacha 2010
- tonna** ton (RS: 280)
- t. 1803, 2226
- tonna-tonna** ton ton
- t. 1702, 1805
- top-** bulmak, bilmek
- t. 0384 (5), 0852 (3), 0942 (4), 1725, 1737, 1908, 1951, 2038, 2080, 2216, 2217, 2298, 2326, 2590
- t! 0852 (4)
- t.-adi 1779
- t.-ar 1711, 2114 (2), 2160, 2164, 2359, 2443
- t.-armiding 1601
- t.-asan 2188
- t.-asiz 1867
- t.-chi 0441, 1033, 1155, 1570, 1913, 1951, 1957, 2214, 2588
- t.-di 1601
- t.-dim 2462
- t.-gan 0158, 0268, 0326, 0442, 0571, 0814, 0824, 1132, 1451, 2434
- t.-gani 1601
- t.-gin-chi 2239
- t.-ib 1610, 1719, 1752, 1851-1852, 2259
- t.-ilar 2016, 2021
- t.-ilmas 0155, 0213, 0328
- t.-ilmaydi 0149, 0345a, 0482, 2110

t.-ing 0180, 0181, 0612, 1588 (5), 1589-1590 (4), 1601, 1601 (6), 1677, 1712, 1759, 1799, 1826, 1831, 1883, 2072, 2172, 2303-2304, 2349, 2387, 2421, 2435, 2457, 2533, 2547, 2586

t.-ing-chi 1685, 1667, 1730, 2189, 2243, 2340, 2428, 2498, 2554, 1827

t.-inglar 1898

t.-madik 1610

t.-magan 0594, 1536

t.-maganlar 1281b

t.-maganning 0515, 1181, 1182, 1184, 1226

t.-magon 0290

t.-masa 1558

t.-masak 1610

t.-masang 1610

t.-may 1279

t.-machamning 1184

t.-olmagan 1527

t.-olmaganing 1601

t.-olmasa 1601

t.-olmay 1601, 1610

t.-sang 1607, 2527

t.-sangiz 1965

t.-sak 1610

topish bulma

t. 2113

t.-aqol 2372

topishmoq bilmece

t. 1466, 1467, 2145, 2434, 2638

t.+i 1601

t.+iga 1601 (2)

t.+im 1467

t.+imning 1601 (2)

t.+ini 1601 (2)

t.+lar 1567, 1627, 1662, 1694, 1826, 1834, 1949

t.+ni 1601

t.+ning 1609

topishmoq-topishmoq bilmece bilmece

t. 2113

top-tobonoq, tobonoq bul bulanak bulanak

t. 1139

top-topishmoq bilmece bildirmece

t. 1379

top-top (I) bul bul, bil bil

t! 0635, 0813, 1467, 1543 (2),

top-top (II) tap tap (yansima)

t. 1282, 1935

toq, toq, toq tak tak tak!

t. 0521a

toqirchoq kurak yer

t. 1317

toqron kurak (*bk.* taqron, taqiron)

t. 0098, 0422

tor tel; tar çalgısı (ÖTS: 461)

t. 0954, 1238, 1764-1765, 1890, 2572

t.+idan 2257

tort- çekmek

t.-ar 0386, 1930

t.-di 1063, 1802

t.-gan 573-574 (2), 1888

t.-ganda 1761

t.-ib qoldim 0746

t.-ib 1293, 1388-1389, 1673, 2431

t.-ilmaydi 0345a, 0345b

t.-mas 2402, 2409

- t.-masdan 2149
t.+sa 1811
tortuvli çekmeli
t. 1535a
tosh (I) taş
t. 0095, 0279, 0281, 0282, 0323, 0403, 0403a, 0519 (2), 0519a (2), 0710, 0717 (2), 0719 (2), 0875, 1036, 1345, 1579, 2022, 2027, 2037, 2182, 2182, 2224, 2367-2368, 2376, 2453, 2509, 2636
t.+ning 0710, 1340, 1567
t.+da 0314, 1569
t.+dan 0452, 0523, 0527, 0656a, 0656b, 1036, 1036a, 1155a, 1298, 1307, 1584-1585, 2144, 2527
t.+day 0051
t.+ga 0064, 0689, 0690
t.+lari 1950
t.+lar 0051a
t.+larda 0521
t.+qa 1736
tosh (II) dış
t.+ida 2038
toshbaqa kaplumbağa
t. 0519, 1567, 2179, 2184
toshoqon taşkın
t. 0713
toshqari dışarı
t.+da 0880
t.+ga 2452
toshla- atmak, fırlatmak
t.-dim 0929, 0930, 0934, 0934a
t.-sam 0114
t.-ydi 1262, 1315
toshxamak henüz pişip yetişmemiş ham kavun (İLII: 315)
t. 0160a
tot (I) tat, lezzet
t.+i 1853
tot (II) (<Far.) yabancı ("Türklerden gayrı olanlar" ÇTS: 1087)
t. 0662
tot- tatmak
t.-ib 2295
totli tatlı
t. 0703, 0756, 0757, 0942, 2169, 2239, 2305, 2370, 2456
t.+gina 0722
totuv samimi, dostane (ÖTS: 461)
t. 2161, 2292
tovlan- (<Far. tāb) parlamak, ısıldamak
t.-adi 2379
toyon topuk (ÖTS: 461)
t.+i 1300
tovoq (I), -g'i (<Ar.) tabak (*bk.* toboq)
t. 0521, 1194, 1323b, 1324, 1346
t.+da 1150
t.+dadir 2374
t.+day 0380
t.+i 1938
t.+ning 1942
tovoq (II), -g'i (<Ar.) tabaka
t.+in 2290
tovuq -g'i tavuk
t. 0100, 0101, 0111, 0274, 0278, 0558, 0560, 0562, 0571, 0983, 1002, 1186, 1222, 1445, 1573, 1712
t.+dan 0162

- t.+day 0183
t.+ni 2695
t.+im 0483 (3), 0747, 1410
t.+imiz 2663
t.+imni 0251
t.+ing 0860
tovus tavus kuşu
t. 0575
tovush ses, seda (İLII: 195)
t.+i 0581, 0637, 1040, 1551b, 1552,
1667, 1699, 2023
t.+lari 0676
t.+larni 2130
t.+ni 1618
tovushqon çok ses
t.+i 0979
toy tay
t. 0312a, 0312b, 1317, 1318, 1751, 2427
t.+im 1971
t.+ning 0244, 0312
t.+cha 1787
t.+chadir 1790
t.+chog'im 1783, 2229
t.+choq 0261
toy- kaymak, sapmak (*bk.* tay-)
t.-magan 0656a
toyloq tay (*bk.* tayloq)
t.+day 0638, 1561
toza taze, temiz
t. 2480, 2521
toza qil- tazelemek, temizlemek
t.-ar 2577
tozala- temizlemek
t.-yman 2502
tozalik tazelik, temizlik
t. 2026
t.+ka 2479, 2480
tozi (<Far. tāzî) tazı, av köpeği (ÇTS: 1095)
t. 0098, 0145, 0422, 0939-0940, 1598,
1599, 1322
t.+m 1176
to'ntar- döndürmek
t.-dim 0002
to'b- dövmek, tekmelemek
t.-alar 0779
t.-alasam 1136
t.-alashib 0358
to'b dip
t.+i 0141
to'ba tepe
t.+da 0189, 1317
t.+ning 1062
to'da 1. yığın, takım
t. 0285
t.+si 2374
2. sürü (ÖTS: 465)
t. 1605
to'g'oloq toparlak, yumru (ÇTS: 1139)
t. 0708
tog'ora leğen (ÖTTÖİL: 168)
t. 0048, 0050a, 1345
to'g'ra- doğramak
t.-sang 2420
to'g'ri doğru
t. 0544, 1566a, 1856, 1965, 2627, 2637,
2661
t.+da 1609a
to'g'rilik doğruluk

- t. 0335, 2609
- to'k-** dökmek
- t.-maydi 1753
- t.-ib bo'lmas 0046a
- t.-ibdi 2346
- t.-iladi 1013
- t.-ildi 2057, 2298
- t.-ilmas 0402
- t.-ilsa 0336
- to'kin** bol, çok (ÖTS: 465)
- t. 2070
- to'kin-sochin** bol, bereketli (ÖTS: 465)
- t. 1721
- to'kkiz** dokuz sayısı
- t. 1583
- to'kson** doksan sayısı
- t.+da 1609
- t.+ta 1609
- to'l-** dolmak
- t.-mas 0249, 0657, 1722
- t.-maydi 0249
- to'la** dolu
- t. 0026b, 0269, 0272, 0272a, 0272b, 0274, 0275, 0289, 0322, 0471, 0521, 0662, 0704a, 0706, 0707, 0708, 0748, 0749, 0750, 0800, 0843, 0844, 0909, 0976, 1054, 1054a, 1108-1109, 1177, 1237, 1323b, 1359, 1361, 1760, 1848, 1901, 1981, 2048, 2289, 2290, 2307, 2313, 2316, 2322, 2336, 2343, 2355, 2378, 2439, 2440, 2485
- to'l-** dolmak
- t.-adi 2342, 2350
- t.-agan 0358
- t.-aman 1347
- t.-ar 2370, 2421
- t.-di 1339a, 1340
- t.-diradi 1701
- t.-dirar 1339
- t.-dirib 2635
- t.-gan 2341
- to'lg'on-** dolanmak
- t.-adi 0543
- to'lg'onoy** dolunay
- t. 1497
- to'lib-toshar** dolar taşar
- t. 2373
- to'liq** dolu, büsbütün
- t. 0752, 2347, 2437
- to'lqin** (<tolqum) dalga, coşkunluk (ÇTS: 1145)
- t.+i 1662
- t.+dan 1743
- to'mtoq** kesip atılan (ÖTTÖİL: 172)
- t. 2398
- to'ngak** kütük (İLII: 249)
- t. 0353
- to'ng'iz** domuz
- t. 0693
- to'n** giysi, kaftan
- t. 0350, 1425, 2343, 2405
- t.+i 0409, 0438, 0439, 0440, 0442, 0575, 0650, 0686, 0724, 0725, 0750, 0782, 0816, 0854, 0872, 0891, 0892, 0892a, 0892b, 0905, 0906, 0908, 01833, 1901, 2151, 2158, 2160, 2164, 2170, 2197, 2306, 2361, 2400, 2404, 2409, 2411, 2412, 2416, 2422, 2426, 2431, 2434, 2435
- t.+im 2402

- t.+ini 2417, 2426, 2422
t.+ini 2417
- to' nli** giysili
t. 0798, 0871, 1099, 1460
- to' n-** dönmek
t.-karsa 0402
t.-tarilgan 2001, 2002
t.-tardim 0002
- to' p (I)** top
t. 1964
t.+dek 1965
t.+ga 1964
- to' p (II)** grup, takım, yığın (ÖTS: 465)
t. 0220, 0976
t.+i 0583
- to' plam** toplam
t.+i 1912
- to' pla-** toplamak
t.-moq 1505
t.-ydi 2242
t.-ygan 2379
- to' p-to' p** top top
t. 0813
- to' polon** kargaşa ("tertipsiz hareket, kavga dövüş" ÖTTTS: 779)
t. 0142
- to' ppa-to' g' ri** dosdoğru (ÖTS: 466)
t. 1866
- to' q (I)** tok
t. 0680, 0709, 0863, 1015-1016, 1163, 1186, 1229, 1726, 1773, 1517 (2), 2209, 2262, 2570
- to' q (II)** koyu renk hakkında (ÖTTTS: 784)
to' q qizil kıpkızıl
- t. 2318
t.+ni 0163
- to' q sariq** sapsarı, koyu sarı
t. 2209
- to' q-to' q** tok tok (yansıma)
t. 1667, 2205
- to' qchilik** tokluk
t. 2360
- to' qay** orman
t. 0286, 0693, 1493, 2150, 2153
t.+da 0583
- to' qaylan-** ormana dönüşmek
t.-ma 1527
- to' qay-to' qay** orman orman
t. 1527
- to' qi-** dokumak, örmek
t.-b 2244
t.-gan 2259
t.-g' ay 0595
t.-lar 1602, 2334
t.-r 0621, 0626, 2300
t.-ydi 0670, 0671, 2256, 2259
- to' qim** semer, at battaniyesi (ÖTS: 466)
t. 1444
t.+lari 1542
- to' qlik** tokluk
t. 1694
- to' qmoq** tokmak
t. 0293
t.+i 1710
- to' qqiz** dokuz
t. 0112, 0163, 0164, 0165, 1176, 1497, 1527, 1583, 1587, 1587a (2)
t.+i 1403

to'qson doksan

t. 0441, 2374

t.+ida 0183

to'r 1. tuzak, balık ağı, şebeke (ÇTS: 1148)

t. 0672, 0673, 0864, 1821, 1933, 2256, 2259

t.+ga 1221

t.+i 2259

2. başköşe (ÖTTÖİL: 172)

t.+da 0957, 1347, 1484

t.+dan 1658

t.+ga 0348

t.+ida 1669, 1673

t.+inda 0959

to'ra asilzade, beyefendi (ÖTS: 466) (*bk.*

to'ri)

t.+m 0676

t.+day 1484

to'ri (*bk.* to'ra)

t.+ga 0187

to'rg'ay toylar

t.+da 1569

to'rig' doru (*bk.* to'riq)

t. 0527

to'riq doru (*bk.* to'rig')

t. 0583, 1753

to'rla- devrederek yuvarlamak, sarmak (ÇTS: 1149)

t.-di 0864

to'rt dört sayısı

t. 0182, 0357, 0358 (2), 0359 (2), 0360, 0360a, 0376a, 0377a, 0382, 0395a, 0396, 0396a, 0398, 0400, 0401, 0403, 0403a, 0403b, 0403v, 0404, 0405a, 0406, 0443,

0519a, 0957, 0958, 0959, 1001, 1061, 1062, 1074 (3), 1106-1107, 1133, 1136, 1137, 1151, 1154, 1155, 1155a, 1183, 1188, 1259, 1482, 1499 (2), 1500 (2), 1513, 1556, 1567, 1579, 1580, 1587, 1587a, 1602 (2), 1607 (3), 1611, 1644, 1661, 1723, 1670, 1745, 1768, 1772, 1774, 1779, 1793, 1794, 1914, 1950 (2), 1955, 2099, 2100, 2101, 2147, 2148, 2173, 2192, 2341, 2471, 2481, 2535, 2554, 2655, 2659, 2660

t.+ovi 0957, 0958, 1579

t.+ovlon 0368

t.+ovniki 1579

t.+ga 1990

t.+ida 0183

t.+im 1587

t.+ta 0365, 0394 (2), 0397, 0399, 0405, 1105, 1183, 1567, 1373, 1826, 2099, 2144, 2292, 2471, 2552

t.+tadan 0158, 2523

t.+tadir 1706

to'rva torba

t.+si 0580

to's- engellemek, tıkmak (ÖTS: 466)

t.-adi 2043

to'sh göğüs, döş

t.+i 0268, 1155, 1572, 1573, 1914, 2070

tosh- taşmak

t.-ib 0055, 1446, 1525b, 2333

to'shak döşek, yatak (ÇTS: 1155)

t. 0400, 0829, 1536, 2126

t.+im 1587

to'sin kırı, kuşak kırı (ÖTS: 466)

t. 1067

to' sini-balori kiriş kütük (ikileme)

t. 1065

to' ti papağan (*bk.* to' tiqush)

t. 2551

to' tiqush (<Far. *ṭūṭī* +T. kuş) papağan
(ÇTS: 1166) (*bk.* to' ti)

t. 2214

to' xta- (<Mo.) durmak (ÇTS: 1143)

t. 0061, 1794

t.-b 2522

t.-ganda 1509

t.-maydi 0061

t.-r 1773

t.-tar 1895

t.-ydi 2543-2544, 2621

t.-ydi-yu 1772

to' y düğün, şölen, eğlence (ÇTS: 1150)

t. 1034, 1601, 1602, 1932

t.-imda 2212

to' y- doymak

t.-adi 1134

t.-adigan 2663

t.-ar 2623

t.-diradi 1035

t.-diraman 0040

t.-dirar 2359

t.-ib 0964-0965, 0970, 2185

t.-mas 0285, 0656, 0659, 0679, 1034,
2623

t.-may 2374

t.-maydi 2231, 2382

t.-maymiz 1849

t.-sa 0968, 0969, 1209-1210, 1963

to' ynuksiz penceresiz ("tuynuk pencere")

t. 0275

traktor traktör

t. 1782

t.+chilar 2642

t.+chining 2642

tramvay tramvay

t.-ku 1773

truba boru; baca (RS: 283)

t.+si 1832

tub dip

t. 0812 (2)

t.+chakka 0934a

t.+ga 0348a

t.+i 0159a, 0362, 1468, 1597

t.+ida 0143, 0431

t.+iga 0208

tuba tepe

t. 1322

t.+da 1061

tuban aşağı (ÖTTÖİL: 168)

t.+ga 1562

tuchuk tatlı (*bk.* chuchuk)

t. 160b

tufayli ed. dolayı, yüzünden, sebepli (ÖTS:
462)

t. 1720, 2228

tuflla- tükürmek

t.-ydi 0403b

to' g' - doğmak (*bk.* tug' -)

t.-di 0495

tug' - doğmak, doğurmak (ÖTS: 464) (*bk.*
to' g' -)

t.-adi 1582 (3), 1583, 1609, 2184

t.-adigan 0561

tuga- tükenmek, tüketmek

t.-r 1874, 2583

t.-di 0152

tug- düğümlemek

t.-dim 0934a

t.-ib 1221

tug' il- doğmak; ortaya çıkmak (ÖTS: 464)

t.-adi 0413b, 0562a (2), 2599

t.-ilgan 2357

t.-ganda 1854

t.-ganday 0413b

t.-gandır 0294

t.-ib 2060

tug' ishgan kardeş

t. 1384, 2473, 2475

t.+in 0430

t.+larim 2662

tugma düğme (*bk. duyma*)

t. 1912

t.+larim 1918

t.+cha 1912

t.+si 2431, 2566

tugmala- düğmelemek

t.-ydi 0622

tugmali düğmeli (*bk. tugmalik*)

t. 1475

tugmalik düğmeli (*bk. tugmali*)

t.+kina 0824

tugun düğüm

t. 0734, 1363

t.+cha 2439

t.+chak 0539, 0744, 0785, 0822, 1362, 1531, 1532

tugun-tugun düğüm düğüm

t. 0744, 0785

tugat- bitirmek, tamamlamak (ÖTS: 462)

t.-ar 1875

tukir- tükürmek

t.-i 1562

tuk tüy

t.+i 0841, 0841a, 0842, 2305, 2404

tukli tüylü (*bk. tuklik*)

t. 2160, 2302

t.+ligina 0722

tuklik tüylü (*bk. tukli*)

t. 0217

tulki tilki

t. 0449, 0647, 0835, 0836, 1583 (2), 1599, 1609, 2695

t.+day 0639, 1609

tumaloq tumalak

t. 1609

tuman sis (ÖTS: 462)

t. 0128, 2095

t.+ga 1748

tumbochka komodin (RS: 284)

t. 1824

tumoq kalpak

t. 0835, 0836

tumshuq gaga, dudak (*bk. tumshug'*)

t. 2197, 2206

tumshuqsiz gagasız

t. 0121

tumshug' gaga, dudak (ÇTS: 1159) (*bk. tumshuq*)

t.+i 0570, 1446, 1556, 1557, 1744, 2552

t.+i-chi 2198

t.+ida 2147, 2165

- t.+idan 2564
t.+imiz 2207
t.+in 1559
t.+ini 1212
tumtaraqay her tarafa kaçmak, dağılmak (ÖTTÖİL: 169)
t. 2042
tun gece
t. 0149, 1797, 1826, 2012, 2102, 2108, 2109
t.+da 0012, 0493, 1642, 1774, 1978, 1979, 1982, 1984, 1992, 1996, 2006, 2008, 2015, 2121, 2177, 2189, 2475, 2150, 2249, 2419
t.+in 1640
t.+lari 1346
t.+ni 1633, 2000
tunuka demir levha (ÖTS: 463)
t.+ni 2058
tup çalı, ağaç adedi (ÖTS: 463)
t. 0159a, 0257, 0715a, 2294, 2664
t.+ida 2353
tuproq toprak
t. 1799, 1806, 2421
t.+i 1124
t.+ni 1801
tupuk tükürük
t. 0251
tuqqan doğan, doğmuş
t. 0559, 1555
tur- durmak, bulunmak
t.-adi 0168b, 0170, 0551, 0698, 1078, 1134, 1144, 1245, 1266-1267, 1375-1377, 1392, 1508, 1509, 1669, 1673, 1726, 1727, 1770, 1785, 1900, 1985, 1996, 2116, 2388, 2474, 2507, 2531, 2532, 2539, 2601, 2644
t.-adir 1790
t.-adi-yu 2091
t.-a kellar 0527
t.-aman 1747
t.-amiz 0994, 2475
t.-ar 0701, 1041, 1189 (2), 1213, 1280, 1305 (2), 1576, 1639, 1647 (2), 1657 (2), 1693, 1737, 1766 (2), 1657, 1783, 1794, 1819a, 1823, 1827, 1897, 1900, 1915, 1933, 1974, 1997, 2032, 2102, 2119, 2126, 2275, 2277, 2333 (2), 2431, 2446, 2448, 2481, 2523, 2541
t.-ardi 2127
t.-di 1380
t.-dim 1044, 1388-1389
t.-gan edi 1607
t.-gan 0432, 0569, 0957, 1140 (2), 1347 (2), 1479, 1573, 1737, 2210
t.-gani 1602, 1855
t.-ganlar 0836
t.-ib ketdi 0105
t.-ib 0137, 0492, 0553, 0554, 0559, 0576, 0848, 0914, 0931, 1040, 1286, 1388-1389, 1473, 1473a, 1499, 1989, 2010, 2174
t.-ibdi 0276, 0855, 1104, 1214, 2633
t.-ibdi-yu 0850
t.-mas 0139, 0599, 0600, 1269, 1677, 1786, 2030, 2501
t.-maydi 0076a, 1789, 1959, 2263, 2494
t.-mayman 0792
t.-olmas 1788
t.-olmayman 2274

- t.-olmas 1788
t.-olmayman 2274
turgan-bitgan varlık ve yokluk
t.+i 2267, 2269
turin- dürülmek
t.-ib 0419
turish- durmak, karşı karşıya durmak
(ÇTS: 1164)
t.-adi 2118
t.-ar 2487, 2590
turish durma, duruş
t.+i 0518, 0623
t.+ni 1743, 2536
t.+ga 1764-1765
turli türlü, çeşitli
t. 0612, 1450, 1567, 1675, 1860, 1929, 1936, 2208
turli-tuman türlü türlü (*bk. turli-turli*)
t. 1878
turli-turli türlü türlü (*bk. turli-tuman*)
t. 0383, 0423, 0423a, 0622
turmushga chiq- evlenmek (ÖTS: 463)
t.-ib 1609
turq asık yüz (ÖTTTS: 759)
t.+i 0439
turt- dürtmek
t.-sang 1960
tus renk (İLII: 230)
t. 1237
t.-i 0828, 2414, 2459
t.+in 2295
t.+ida 2415
tush (I) düş, rüya
t. 0350, 1616, 2616
t.+ima 0933
t.+imda 2641
tush (II) öğle vakti
t.+da 0182
t.+gacha 1610
tush- düşmek, inmek
t.-adi 1840, 2103
t.-ar 0974, 1824, 1839, 1972, 2067, 2093, 2256, 2309, 2501, 2530
t.-di 0009, 0231, 0232, 0484, 0734, 0867, 0936, 0937 (2), 0954 (2), 1194, 1194b, 1194v, 1380, 1381, 1426, 1548, 2318
t.-dim 0835 (2), 0835a, 1838
t.-gan 0277, 0278, 0992, 0993, 0998
t.-ganda 2061, 2103
t.-ib ketdi 0302, 0746a
t.-ib qoldi 0341
t.-ib 2060, 2395
t.-ir 1274
t.-madi 1803
t.-mas 1487
t.-maydi 1397
t.-sa 0172 (2), 0322, 0323, 0361, 0608, 0609 (2), 1216, 1678, 1685, 1918, 2051, 2056, 2103, 2220 (2), 2464
t.-ti 0484
tushov (<tuşak) bağ, köstek (ÇTS: 1664)
t. 1441 (2)
tushun- düşünmek
t.-mas 2104
tut dut
t.+dan 0626, 0627
tut bargi dut yaprağı

- t.+dan 2230, 2231
- tutak** musluk (BS: 360)
- t. 0397
- tut-** tutmak
- t.-adi 2480, 2482
- t.-ar 1895, 2510
- t.-ay 2170
- t.-gan 2030
- t.-gani 2523
- t.-ib ko'rsang 1690
- t.-ib 1756
- t.-ilmas 0071
- t.-ilmaysan 2081
- t.-olmadim 0171
- t.-qazar 1688
- tutash** tutaç, bağ
- t. 1768, 2030
- tutig'liq** tutulu, örtülü
- t. 0754
- tutqich** sap, kol (ÖTS: 463)
- t. 1579
- t.+i 2507
- tuttono** tut tane!
- t. 0690
- tutun** tütün, duman, buhar (ÇTS: 1175)
- t. 1323, 1330, 1473, 1726, 1327, 2060, 2515, 2547, 2595
- t.+dak 2022
- t.+dan 1752
- t.+i 1822
- t.+lari 1761
- tutunsiz** dumansız
- t. 2546
- tuvak (I)** lazımlık
- t. 0181
- tuvak (II), -gi** sürahi, saksı (ÖTS: 464)
- t.+i 1155a
- tuxum** (<Far. tuḥm) tohum, yumurta
- t. 0094, 0152, 0158, 0399, 0562, 0564, 0576, 0599, 0631, 0634, 0812, 2179, 2184, 2218, 2221-2223, 2227, 2293, 2306, 2651
- t.+ga 2357
- t.+i 1373
- t.+mi 1457, 1461, 2411
- t.+ning 0158
- tuxumla-** yumurtlamak
- t.-may 2184
- tuya** deve
- t. 0349, 0369, 0375, 0378, 0379, 0436, 0449, 0643 (2), 0651, 0652, 0740a, 0935a, 0996, 0865, 1243, 1251, 1370, 1408, 1412, 1535a (4), 1583 (2), 1599, 1602, 1608, 1624, 2045, 2145
- t.+day 1165, 1165a, 1166
- t.+dek 2203
- t.+ga 1451
- t.+m 0093, 0922, 0934a, 1223, 1225 (2), 1535 (2), 1560, 1698
- t.+ning 1039
- t.+si 0525, 0525a, 0660, 1608 (2)
- t.+sining 1608
- tuy- (I)** dövmek (ÖTTÖİL: 169)
- t.-dim 0348a
- t.-a o'lmagan 0656a
- tuy- (II)** düğümlemek
- t.-ib 0423
- t.-inim 1466
- tuyma** düğme (bk. tugma)

t. 0423a
t.+si 0900a
tuyna şiş, hayvanlarda olan deri şişi (BS: 360)

t. 1443
tuynuk (<tüynek) pencere (ÇTS: 1175)
t. 1061, 2515
t.+da 0558

tuyoq, -g'i toynak
t. 0365, 1299
t.+lari 1543
t.+i 1301, 1302a, 1307, 1583, 2144,
2144, 2159

t.+ining 1528

tuyoqli toynaklı

t. 0357, 1154

tuyoqsiz toynaksız

t. 0646, 2254

tuz tuz

t.+i 0941, 1128

tuzla- tuzlamak

t.-b 2438, 2450

tuzil- düzülmek

t.-ar 1936

tuzog' (bk. tuzoq)

t. 0664

tuzoq tuzak (bk. tuzog')

t. 0074, 1334, 2258, 2403

t.+qa 0835

U

u (I) O (sifat) (bk. ul)

u. 0108, 0140, 0140a, 0142, 0247, 0282,
0283, 0333, 0374, 0661, 0670, 0709, 0715,

0719, 0973, 0980, 0981, 1119, 1153, 1304,
1308,

1341, 1342, 1783, 2128

u (II) O (zamir)

u. 0157, 0289, 0609, 0612, 1591, 1592,
1593, 1594, 1595, 0679, 0849, 0883a, 0985,
1037 (4), 1142, 1596 (8), 1598 (3), 1599 (3),
1601, 1602 (14), 1605, 1607, 1634, 1637,
1646, 1648, 1658, 1668, 1678 (2), 1694,
1709, 1720, 1730, 1739, 1743 (2), 1744,
1752, 1805, 1818, 1827 (2), 1834, 1857 (2),
1862, 1908, 1913, 1930, 1966 (2), 1985,
1989, 1996, 1999, 2013, 2019, 2024, 2030,
2034, 2034 (2), 2044, 2051, 2058, 2061,
2088, 2092, 2095, 2104, 2106, 2108, 2112
(2), 2114, 2124, 2125, 2130 (2), 2138, 2141,
2165, 2182, 2182, 2183, 2185, 2188, 2196,
2197, 2204, 2208, 2211, 2232, 2242 (2),
2245, 2251, 2278, 2286, 2309, 2331, 2340
(2), 2350, 2360, 2369, 2421, 2435 (2), 2440,
2455, 2464, 2480, 2491, 2509, 2514, 2519,
2532, 2533, 2537, 2554, 2564, 2584, 2620
(2), 2621, 2656

u+dir 2141, 2211

u.+nga 0932, 1609

u.+ni 0594

u.+yu 2650

u.+nda 0658, 1464, 1605, 1657, 1685,
1851-1852, 1905, 1906, 1911, 1923, 1949,
1950, 2564

u.+ndan 0482, 0564, 0729, 0733, 1491a,
1491b, 1533, 1589-1590 (2), 1697, 1721
(2), 1755, 1757, 1817 (2), 1822, 1836, 1836,
2021, 2027, 2037, 2057, 2070 (2), 2132,

2221-2223 (2), 2377, 2386, 2424, 2429, 2515

u.+ndayin 0733a

u.+nga 0176, 0290, 0442, 0652, 0690, 0773, 0814, 0966, 1041, 1086, 1141, 1279, 1536, 1588 (5), 1601, 1610 (2), 1664, 1646, 1730, 1734, 1737, 1738, 1759, 1810, 1839, 1850, 1866, 1867, 1883, 1902, 1915, 1984, 2026, 2073, 2268, 2300, 2380, 2388

u.+ni 1810, 1822, 1836, 1848, 1884, 1887, 1951, 1962, 1964, 1965, 2048, 2083, 2085, 2088, 2097, 2104, 2128, 2129, 2133, 2139, 2181, 2188, 2228, 2249, 2267, 2269, 2285, 2298, 2309, 2327, 2356, 2404, 2409, 2419, 2443, 2564

u+ning 0285, 0518, 0553, 0559, 0623, 0730a, 0854, 1043, 1245, 1351, 1597 (5), 1601 (4), 1609a, 1610, 1614, 1665, 1668, 1725, 1752, 1772, 1814, 1815, 1819a, 1858, 1862, 1981, 2111, 2122, 2137, 2144, 2169, 2215, 2249, 2327, 2349, 2369, 2421, 2422, 2479, 2480, 2519, 2538, 2541, 2589, 2590

u (III) u harfi

u. 1893

u (IV) ama (pekiştirme ögesi)

u. 0505 (2), 0633, 0780, 1463b, 1556, 1596 (2), 1609, 1652, 1709, 1931, 2137, 2168, 2427, 2485, 2518, 2603, 2647

u (V) ve, hem (pekiştirme ögesi)

u. 1464 (2), 1810, 2133, 2371

u (VI) ve bağlacı

u. 0340, 0371, 0521, 0527, 1516, 1607, 1736, 1738, 1760, 1768, 1985, 2013, 2027, 2038, 2245, 2286, 2413, 2554

usiz onsuz

u. 0249, 0951, 1982, 2137, 2453 (2), 2454, 2455

uch- uçmak

u.-adi 0072, 0138, 0329, 0629, 0646, 0647, 1333, 1620, 1633, 1840, 1961, 1963, 1966, 2083, 2085, 2086, 2089, 2170, 2190, 2237, 2238, 2254, 2596

u.-adigan 1739

u.-ag'on 2245, 2246

u.-aman 2022

u.-ar 0073, 0207, 0777, 1446 (2), 1556 (2), 1557 (2), 1616, 1668, 1725, 1733, 1737, 1837, 1862, 1956, 1967, 1989, 2047, 2051, 2054, 2064, 2189, 2249

u.-averadi 1152

u.-di 0340, 1480, 1623, 1728

u.-dim 1838

u.-ib turadi 2116

u.-ip yurgan 0625

u.-ib 0084, 0106, 0648, 1325, 1485, 1605, 1651, 1741, 1860 (2), 2196, 2251

u.-mas 2203

u.-maydi 0496, 1023, 1742, 2117

u.-olmaydi 1017

u.-sa 1722, 1735, 2027

uchak dam, çatı (BS: 360)

u.+da 1318

u.+ka 0025

uchi-quyruq'i ucu kuyruğu

u. 1519

uchir- uçurmak

u.-ib 2094

uchish uçma

u.+ga 1668, 1862, 2252
 u.+lari 1732
uch uç
 u.+i 0132, 0539, 0979a, 1357, 1431, 1431a, 1468, 1468a, 1478, 1479, 1531, 1589-1590, 1832, 1871, 2654
 u.+ida 0782, 0819, 2380
 u.+iga 0571, 1521-1522, 1523, 1528, 1529, 1530, 1757, 1757a, 1832, 2446
 u.+ini 1878
uchli uçlu
 u. 1819a
uch üç sayısı
 0159a, 0162, 0163, 0164, 0165, 0376a, 0391v, 0740, 0740a, 0855, 1191 (2), 1306, 1446, 1529, 1557, 1582, 1583 (2) 1587, 1587a (2), 1601, 1644, 1795, 1796, 2157, 2183, 2556, 2639 (2), 2649, 2659 (2), 2664
 u.+i 1193,
 u.+ta 1304 (2), 1192, 1304, 1706, 1754, 2642, 2650
 u.+tadan 2664
 u.+tasi 2649
 u.+ni 2646
 u.+ov 1579
 u.+oviga 1469
 u.+ovlon 0163
 u.+ovniki 1579
uch yuz oltmish üç yüz altmış
 u. 0159a, 0162
uchqu tort- odun tutuşmak
 u.-ib 1191
uchqun ateş kıvılcımı, uçkun (NÇTS: 354)
 u. 1325

u.+i 2051
uchqur hızlı
 u. 1630
uchra- (<Mo.) rastlamak, karşılaşmak (ÇTS: 1180)
 u.-tibdi 1610
uchun için, sebebiyle
 u. 1610, 1694, 1790, 1823, 2021, 2113, 2491, 2565
uchuv uçma
 u.+i 0505
ufq (<Ar.) ufuk
 u.+qa 2036
uka küçük erkek kardeş
 u.+jon 2080
 u.+m 2656
 u.+mga 1969
 u.+si 1093, 1094, 2093
 u.+sini 1512a
ukol iğne (RS: 459)
 u. 2272
ul (I) o (*bk. u*)
 146, 1280 (2), 1351a, 1600 (3), 1609a (2), 2547
ul (I) temel (ÇTS: 1182)
 u.+i 1191
ulahat vilayet
 u. 1132
ulama ulama, eklemeli
 u. 1530
ula- ulamak
 u.-man 0979 (2)
 u.-mi 1523
 u.-nsa 2550

ular onlar (zamir)

u. 1977, 2013, 2143, 2236, 2410

u.+dan 1605, 2641

u.+ni 1991

u.+ning 1931, 2658, 2664

ularsiz onlarsız

u. 1889

ulash- ulaşmak

u.-sam 0903

ulfat (<Ar.) arkadaş, ("ahbaplık, dostluk"

OTAL: 1126)

u. 1847

ulkan sf. büyük, dev (ÖTS: 467)

u. 1806, 2034, 2346

ulog ulak

u. 0664

ulomiq uzamış

u. 1468, 1528

uloq oğlak, keçi yavrusu (ÖTS: 467)

u. 1609

u.+i 2284

u.+day 1609

uluchim küçük oğlum (BS: 360)

u. 0961

ulug vor muhteşem, görkemli (ÖTS: 468)

u. 1978, 2567

umival'nik (<R.) lavabo (İLII: 274)

u. 2520

umr (<Ar. umr) ömür

u.-im 1875

u.-ing 2111

u.-ining 1609

umrdon-a umrdon ömürden ha ömürden

u. 1201, 1555

umurtqa omurga

u.+si 1240

una- razı olmak, kabul etmek (ÇTS: 1185)

u.-di 2350, 2391

u.-mabdi 1601

u.-tibdi 1601

un un

u.+cha 0728 (2)

u.+day 0732

un- yükselmek (ÖTS: 468)

u.-gan 2343

ungur yüksek

u.+da 2388

2594

upa pudra, cilde sürülen kokulu ince toz

(ÖTTTS: 804)

u. 2355

urchuq ağırşak, kirmen

u. 0963

u.+im 0103-0104

ur- vurmak

u.-di 0854

u.-dilar 0856

u.-dim 0081, 0148a, 0984, 1179, 1388-

1389, 1551, 1551a, 1551b

u.-dimi 0163

u.-ib 0347a, 1244, 1827, 1837, 2040,

2539, 2541

u.-ibdi 1609a

u.-ib turar 2140

u.-adi 0542, 1604

u.-ar 1351a, 1754

u.-arlar 0917

u.-dim 0057

- u.-mas 0985
u.-masang 0985
u.-masdan 0901
u.-olsang 1957
u.-sa 0501, 1293, 1476, 1926
u.-sam 1485, 1958, 1959, 2320
u.-sang 1934
- urish-** vuruşmak
u.-adi 1414, 1417
u.-ar 0974
- urug**‘ tohum (ÇTS: 1187)
u. 1457b
u.+i 2319, 2401, 2405
u.+idan 2345, 2369
u.+lari 2410
- urug**‘siz çekirdeksiz
u. 1962
- ur-sur** kavga, dövüş, arbede (ÖTS: 469)
urush-ur-sur kavga dövüş
u. 1685
- uruvli** vurmali
u. 1602 (2)
- ust** üst
u.+i 0048, 0050, 0050a, 0050b, 0222, 0436, 0504, 0519, 0519a, 0520, 0521a, 0710, 0714 (2), 0734, 0756, 0757, 1032, 1100-1101, 1151, 1171, 1180, 1200, 1202, 1275, 1343, 1447, 1658, 1949, 2068, 2178, 2347, 2502, 2504, 2556, 2572
u.+ida 0018, 0096, 0139, 0160r, 0191, 0202, 0203, 0212, 0226, 0230, 0260, 0272a, 0288, 0289, 0364, 0420, 0531, 0550, 0591, 0592, 0667, 0673, 0743, 0758, 0781, 0789, 0840, 0840a, 0927, 0946-0947, 1010 (2), 1046 (3), 1062, 1157, 1275a, 1312, 1319, 1321, 1322, 1372, 1444, 1452, 1489, 1537 (2), 1756, 1763, 1766 (2), 1793, 1827, 1833, 1885, 2203, 2126, 2257, 2313, 2476, 2545, 2550, 2618
u.+idagi 2420
u.+idan 0573-0574, 1312, 1312a, 1534, 1625, 1626, 1633
u.+iga 0026, 0301, 1602 (2), 1604, 1608, 1942, 2121, 2200
u.+in 2117
u.+inda 1758
u.+ingizdan 2274
- usta** usta
u.+ga 1817
u.+si 1936
- ustun** (<Far.) sütun, direk (İLII: 284)
u. 0727, 0730a, 0735, 1569, 2147, 2307, 2308
u.+cha 0728
u.+dak 2644
u.+ga 1309
u.+i 1568, 1570, 1923, 2500
- ustunli** sütunlu
u. 1537
- ustunsiz** sütunsuz
u. 1978
- usha** o (işaret zamiri)
u. 1601
- ushig** bilmece (*bk.* ushug)
u.+im 0459
- ushla-** tutmak, yakalamak (ÇTS: 1189)
u.-b 0018, 0690, 1607, 1819a, 2092, 2133, 2335, 2639

- u.-masa 1815
u.-moqqa 1324
u.-r 1498 (4), 1937
u.-sa 1772
u.-sam 1880, 2356, 746a
u.-sang 2063
u.-tmaydi 2047
u.-y olmayman 0128
u.-y 0685
u.-ydigan 2657
- ushoq** ufak
u.-ku 2323
- ushshali** öfkeli
u. 0446
- ushug** (<ushuk) bilmece (BS: 360) (*bk.* ushuq)
u.+im 0446, 1558
- ushuq** bilmece (*bk.* ushug)
u.+qina 1400
- uttir-** yutturmak
u.-dim 0254, 1477
- uva** yuva
u.+dan 1556
- uvhu** uhu ha şu, işte şu (BB: 309)
u. 0636
- uvnuq** ufak, çok küçük
u. 0046a
- uvoq** kırıntı (ÖTS: 470)
u. 2195
- uxla-** uyumak (ÖTS: 470)
u.-b 2009, 2185, 2282
u.-ganda 2628
u.-maydi 2543-2544
u.-r 1999
- u.-ydi 0456, 0683, 0695, 1356, 2175, 2232, 2614, 2625
- uxlash** uyku
u.+ni 2536
- uy** ev
u. 0090, 0197, 0202, 0263, 0289, 0290, 0512, 0959, 1041 (2), 1054a, 1058, 1082, 1083, 1083a, 1084, 1088a, 1092, 1093, 1170, 1262a, 1263, 1339, 1370, 1537 (2), 1632, 1634, 1669, 1673, 1755, 1757, 1759, 1773, 1776, 1800, 1821, 1842, 2232, 2243, 2380, 2390, 2500, 2504 (2), 2518, 2608
u.+cha 0605, 0614, 1659, 1666, 2590
u.+chada 2127, 2375
u.+chaga 1764-1765
u.+chalari 2443
u.+chasini 1701
u.+chamizda 1659
u.+da 0029, 0271a, 0613, 0702 (2), 0924, 0925, 0958, 0960, 1027, 1055, 1065, 1065b, 1327a, 1657, 1832, 2161, 2164, 2228, 2390, 2410, 2455, 2591, 2622
u.+dagilar 0482
u.+damisan 0178
u.+dan 0127, 1609, 1923
u.+day 0435, 1167, 1772
u.+ga 0955 1075, 1087, 1104, 1135, 1235, 1392, 1393, 1507a, 1507v, 1520, 1606, 1645, 1682, 1708, 1773, 1860, 2106, 2274, 2643
u.+i 1108-1109, 2240
u.+ida 0450, 0218
u.+idan 0478
u.+iga 1610

- u.+im 0275, 1168-1169
 u.+imda 0781, 2212
 u.+imiz 1843
 u.+imizda 2278
 u.+imizga 1649, 1681
 u.+imni 2510
 u.+ingda 2451, 2517
 u.+ingdan 1835
 u.+ingizda 1859
 u.+lar 1822
 u.+lardan 1633
 u.+larni 1760
 u.+larning 2380
 u.+mi 2051
 u.+ni 0029
 u.+nin 0187
 u.+ning 0855, 1021, 1051, 1056, 1058,
 1061, 1065, 1819a, 2256, 2519, 2660
uysiz evsiz
 u. 2624
uya yuva
 u. 0158, 0789, 0812, 2215
 u.+da 0158, 0306, 0812, 1197, 1199
 u.+si 2172
 u.+siga 1096, 1097-1098, 1566a, 2242
uyal- utanmak
 u.-ar 1281b
 u.-di 0344
uyaltir- utandirmak
 u.-ma 1235
uygʻoq uyanik
 u. 2102
uygʻon- uyanmak
 u.-ib 2641
uygʻot- uyandirmak (ÇTS: 1192)
 u.-ar 2538
 u.-di 1802
 u.-gan 2622
 u.-aman 2193
uylan- evlenmek
 u. ish 1583
 u.-moqchi 1609
uyqu uyku
 u. 0345a
 u.+da 2183
 u.+dan 2193, 2622
uy- yığmak (ÖTTÖİL: 174)
 u.-sang 2345
uy qur- ev kurmak, yuva kurmak
 u.-adi 2243
 u.-sak 1821
uyurma yığınak
 u. 0617
uyush- anlaşımak
 u.-sa 0293
uza uzak (*bk.* uzak)
 u. 1479
uzala boylu boyunca (ÖTTTS: 791)
 u. 2395
uzama uzama
 u. 0979a
uzangi üzengi
 u. 1490, 1493
 u.+sin 1791
uzat- uzatmak
 u.-gan 0570
uz- koparmak, kesmek
 u.-ar 1705

- u.-dilar 0911
u.-gani 0740
u.-ib 2433
u.-iladi 2100
u.-ildik 0267
u.-ilgan 1854
u.-may 2394
u.-moqchi 2251
u.-sa 2244
u.-sam 2306
u.-sang 2340
- uzluksiz** sürekli, kesintisiz, aralıksız (ÖTS: 471)
u. 2359
- uzoq** uzak (*bk. uza*)
u. 0007, 0215, 0509a, 1334, 1598, 1601 (2), 1725, 2175, 2403, 2586
u.+da 1984
u.+dan 0846, 0113a, 0113b, 0718, 2028
u.+in 1927
u.+larga 1668, 1735, 1862
u.+ni 1750, 1751, 2615
u.+ning 0333
u.+qa 1690, 1734
- uzoq-uzoq** uzun uzun
u. 1951
- uzra** üstünde
u. 1367, 2010
- uzuk** yüzük
u. 1400
- uzum** üzüm
u. 740, 2326
u.+dak 2370
u.+i 737
- uzun** uzun
u. 0534
u.+choq 0870, 1437a, 2273, 2372
- uzundan uzoq** çok uzak
u. 0074, 1334
- uzunlik, -gi** uzunluk
u.+i 2489
- uzun-uzun** uzun uzun
u. 1530, 1533, 1589-1590 (2)
- V**
- va** ve
v. 841, 1041, 1055, 1323, 1370, 1371, 1448, 1477, 1567, 1601 (2), 1605 (2), 1609, 1612, 1630, 1662, 1797, 1841, 1905, 1941, 1951, 1978, 2028, 2102, 2109, 2116, 2124, 2169, 2193, 2270, 2292, 2317 (2), 2333, 2399, 2479, 2480, 2504, 2514, 2599, 2631 (2), 2633, 2654, 0551, 0763
- vafodor** (<Ar.+Far.) vefalı
v.+i 2583
- vag'illa-** fıkırdamak
v. 1628, 1777
- vaqilla-** vak vak etmek
v.-ydi 0524
- vaqt** (<Ar.) vakit
v. 0155, 0262, 1667, 2104, 2393, 2541
v.+da 1605, 1703, 1953, 2628
v.+i 1764-1765, 2096, 2484
v.+ida 1817, 1826, 2475
v.+ing 2541
v.+ni 1827, 2194, 2637
- varrak** (<Far. badbadak) uçurtma
v. 1478, 1966, 2083

vassa (<vese) tavana vaz olunan ufak direkler gibi aralarına konulan kısa ağaç parçaları (ÇTS: 1213)

v. 1067

vayron (<Far. vîrân) yıkık

v. 2051

vazir 1601, 1610

v.+i 1609a

v.+dan 1609a

v.+lariga 1610

vazmin ağır, baskın (ÖTS: 476)

v. 2150

vizilla- vızıldamak

v.-b 1633

vov-vov vav vav sesi

v. 0429, 0430, 2161

voy vay, ah heyecan, sevinç, şaşkınlık ifade eden ünlem

v. 0676, 1069 (2)

voy-voy ah ah ağrı ifade eden ünlem

v. 0465, 0840a

voyvoyak ah ah (*bk.* voy-voy)

v. 0840

X

xabar (<Ar.) haber

x. 1601 (2), 1670, 1676

x.+chi 0587

x.+i 0553

x.+ini 1665,

x.+ni 1601, 1669

xalak elek

x. 0718

xalat (<Ar.) kıyafet üzerinden giyilen, hafif iş kıyafeti

x. 2272

xalfa (<Ar.) kalfa

x.+lar 1036

xalq (<Ar.) halk, insanlar

x. 0843, 1614

x.+im 2309

x.+imizga 1737

x.+qa 1212, 1836, 1933

xalta (I) (<hald) yuvarlanmayı, kendi kendine hızlı hareket etmeyi, bu tarzda ses çıkarmayı, düzensiz konuşmayı anlatır (TSYK: 225)

x. 0364

xalta (II) kese, torba, küçük cep (ÇTS: 430)

x. 2444, 2560 (2)

x.+m 1839

x.+si 2156

x.+sida 2156

xaltali torbalı

x. 2560

xamak (<Far.) olmamış kavun, kelek

x. 0151

xamir (<Ar.) hamur

x. 0914, 0917

xanda (<Far.) gülme, gülüş (OTAL: 324)

x. 1820

xaridor müşteri, alıcı (ÖTS: 482)

x. 0482, 0811

xaroba (<Ar.) harabe

x. 1601

xartum (<Ar.) hortum (ÖTTTS: 841)

x.+i 1806

xas (<Far.) ot kırıntısı, çerçöp (OTAL: 333)

x.+dan 0408, 2116

xas-cho'p çerçöp (*bk. cho'pu xas*)
 x. 1505
xashak (<Far.) çöp, süprüntü; yonga
 (OTAL: 337)
 x. 0061
 x.+e(r)di 2396
xatto (<Ar.) bundan başka, hatta
 x. 1946
xavf bo'l- (<Ar.+T.) korkmak
 x.-sa 2174
xazina (<Ar.) hazine
 x. 2038
xazon (<Far.) hazan
 x.+day 1277
xil tür, çeşit (ÖTS: 484)
 x. 0161, 0611, 0700, 0856, 1713, 1729,
 1148 (2), 1796, 1877 (2), 1900, 1914, 1923,
 1950, 2021, 2132, 2202, 2208, 2232, 2406,
 2483, 2534 (2), 2633
 x.+la 0856
 x.+da 2101
 x.+dir 0182, 2588
xilma-xil çeşit çeşit (*bk. xil-xil*)
 x. 1719, 1918, 2279, 2315
xil-xil çeşit çeşit (*bk. xilma-xil*)
 x. 1963, 2252
ximich dal, çubuk, ince sap (BS: 361)
 x. 0549
xina kına
 x. 0301, 1407
 x.+day 0733
xinali kınalı
 x. 0582

xipchabel (<hipcha bel) ince, zarif bel
 (ÖTS: 484)
 x. 2366
xiralik muzırlık ("rahatsız etmek, musallat
 olmak" ÖTS: 484)
 x. 2268
xirmon harman
 x. 0101, 1596, 1596, 1707, 2048, 2335,
 2350
 x.+da 0318
 x.+day 1702
 x.+i 1369, 2397
xizmat (<Ar.) hizmet, iş görme
 x. 1823, 1874, 1933, 2554, 2582, 2587,
 994
 x.+da 1156, 1394, 2565
 x.+i 1871
 x.+ida 1946
 x.+imga 1889
 x.+in 1134, 1914
xizmatkor u beminnat hizmetkar ve
 minnetsiz
 x. 2523
xizmatkor hizmetkâr
 x. 0284, 1606 (3)
 x.+ini 1606
xo'b pek, hoş (*bk. xo'p*)
 x. 1742, 2169, 2363
xo'p (<Far. hūb) hoş, güzel (OTAL: 377)
 (*bk. xo'b*)
 x. 1690
xo'jo (<Far.) hoca (*bk. xo'jo*)
 x. 0737v, 0737
xo'ja hoca (*bk. xo'jo*)

- x. 0470, 0472, 1577
x.+m 1009 (3)
x.+ni 0346a
xoda çubuk, değnek; çomak (ÖTS: 485)
x. 1108-1109
xoh (<Far.) ister
x.+i 2423 (2)
xohla- istemek, arzu etmek (ÖTS: 484)
x.-gan 1621, 1776
x.-sangiz 1683
xola (<Ar.) teyze
x. 1036a
xol (<Far.) deri üstündeki ben (İLII: 328)
x. 1895
x.+i 0438, 0440, 0442, 0447-0448, 0460,
0814 (2), 2375
xoli (<Ar.) yalnız, tek
x. 1752
xolidil'nik buzdolabı (RS: 300)
x. 1657, 1637
xom (I) (<Far.) olgunlaşmamış, pişmemiş
(ÇTS: 430)
x. 0918, 2452
xom (II) (<Far.) eğri, bükülmüş; kıvrım
(ÇTS: 431)
x. 0530b
xomit (<xamut) at tasması (ÖTS: 485)
x.+i 1501
xomlik, -gi hamlık
x.+ini 2431
xon (<Far.) han, hükümdar
x. 0346a
x.+ning 1404
xona (<Far.) hane, ev
x. 0256, 2406
x.+da 1686, 2507
x.+dir 2149
x.+don 2211
x.+ga 1682, 2505
x.+ni 1628
x.+ning 1949
x.+si 1395, 2342, 2477
xo'ppa semiz, yumalak (BS: 361)
x. 841, 841a
xorla- harlamak
x.-rlar 0917
xo'roz horoz
x. 0551, 0558, 1575, 2193, 2463 (2)
xo'sh peki (ÖTS: 488)
x. 1709
xosiyat özellik, iyilik (ÖTS: 486)
x. 1610, 1848
xotin kadın
x. 0713, 0720, 0737v, 0791, 1083,
1083a, 1092 (2), 1199, 1254, 1264, 1436,
1436a, 1582 (3), 1606
x.+lari 0559
x.+ning eri 1606
x.+ning 1606
xozir hazır
x. 1609a
xuddi özü
x. 1651, 1725, 1729, 1748, 1805, 1831,
1893, 1897, 1958, 2067, 2104, 2393, 2409,
2416, 2420, 2429, 2475, 2528, 2551, 2661
xuddiboy (<xud) özü zengin ("özü, yalnız,
biricik" BS: 361)
x. 0485

xum, xumcha küp küpçük

x. 1090

xum (<Far. *hom*) küp (FTS: 142)

x. 0819, 1231, 1934

x.+day 0666, 1111

x.+dek 1172

xumcha küçük sürahi, küpçük

x. 1090, 2289

xumdon küplük

x. 1115-1116

x.+da 2418

xunuk çirkin, kötü (ÖTS: 487)

x. 2153

xurjin heybe (TÖS: 260) (*bk.* *xurjun*)

x. 1504

xurjun heybe (*bk.* *xurjin*)

x. 1787

xurma çömlek (ÖTS: 487)

x.+cha 0181, 0765, 0820

xush hoş, iyi

x. 0587, 1649, 1987, 2040, 2236

xushbo'y (<Far. *hoş-bū*) güzel kokulu (ÇTS: 479)

x. 0828, 2087, 2464

xushla- beğenmek, sevmek, güzel görmek (İLII: 343)

x.-mas 1743

x.-maydi 2210

x.-r 1860, 1937

x.-ydi 1669, 2495

xushtor aşık (ÖTS: 488)

x. 1609a

xushtor bo'l- aşık olmak

x. 1609a

xuttatak özü hareketli (BS: 361)

x. 0459

Y

ya a!, da (pekiştirme ögesi)

y. 1065a, 1132

ya alhazar (<alazar) ünl. Allah korusun! (ÖTS: 28)

y. 1178

yag' yağ

y. 1797 (2)

yakalab boyunca

y. 0525

yakka (<Far. *yek*) tek, bir (ÇTS: 1272)

y. 2003, 2622

yaktak ince ve hafif Özbek yazlık gömleği (ÖTS: 489)

y. 2069

yala- yalamak

y.-b 0629, 1189

yalanchog çıplak (*bk.* *yalang'och*)

y. 2282

yalanglash- parlamak (*bk.* *yalmash-*)

y.-ar 0550

yalang'och çıplak, üryan (ÇTS: 1223)

y. 1423, 1425, 1425a, 2491

yaldir-yuldir parlak parlak

y. 0846

yalmash- parlamak (*bk.* *yalanglash-*)

y.-ib 1048

yalpay- yayılmak (ÖTS: 490)

y.-ib 0989

yalpoq geniş, yassı, yayvan (ÇTS: 1225) (*bk.* *yolpoq, jalpoq*)

y. 0314, 1004b

yalqov çalışmayı sevmeyen, tembel
(ÖTTTS: 993)

y.+dir 2492

yalt et- parlamak

y.-di 078, 113b, 1566

yaltir parlak

y. 0303

yaltir yaltir parlak parlak

y. 0113

yaltiro- parlamak, ışıldamak

y.-vuq 0286

y.-b 0062, 0064a, 0088, 0545, 2319

y.-ydi 0996, 1781, 1993, 2078, 2556

yaltiroq parlak (*bk. jaltiroq, yiltiroq*)

y. 0132, 1378, 1431, 1431a, 1589-1590,
1589-1590, 1698, 2251

yalt-yalt ışııl ışııl, parlak parlak

y. 1326, 2379

yalt et- ışıldamak

y.-di 1428

yamla- yutmak, çiğnemedən yutmaq (ÖTS:
490)

y.-b 1326

y.- 2490

yamoq yama, ekleme

y. 0377b

y.+i 0387, 387a

yam-yashil yemyeşil

y. 2325, 2414

yana yine

y. 1605 (2), 1610, 1929, 1972, 2012,
2132, 2215, 2253, 2345, 2659

yanch- harman dövmək, ezmək (ÖTS: 491)

y.-adi 1710

y.-ar 1709, 2143

yanga yenge

y.+m 0794

yangi yeni

y. 1249, 1542, 2211

yangila- yenilemek, tazelemek

y.-r 2390

yangilik yenilik

y.+lar 1687

yan- tehdit etmək, gözdağı vermek (ÖTS:
491)

y.-rab 2232

yantoq (I) diken, yandak (ÇTS: 1230) (*bk.*
jantoq)

y. 1312, 1312a, 1312b, 1406, 2145, 2398

yantoq (II) (<yan toq) yassı kubbe

y. 0715a

yapaloq enli, yassı, geniş (ÇTS: 1230)

y. 243, 689, 881

yop- örtmek, kapamak (ÇTS: 1230)

y.+dim 0218-0219

y.-iray 1475

yaproq yaprak

y. 0159, 1452, 2232, 2297, 2337-2338

y.+i 0159a, 723, 2248, 2434

y.+idan 2288

y.+ining 0159, 0159a

y.+da 154

y.+lari 2251, 2309, 2326

y.+(er)mas 2252

yaproqli yapraklı

y. 1450, 2364

yaqin yakın

y. 0215, 1509a, 1759, 1774, 1904, 2317,
2483

y.+dan 1095

y.+nin 0333

yaqin-do'st yaqın dost

y. 1849

yaqin qil- yaklaştırmak

y.-ar 1750

y.-ib 2615

yaraqla- parlamak, ısıldamak (ÖTS: 492)

y.-ydi 2529

yarash- yakışmak, uygun olmak (ÖTS:
492)

y.-a! 1135, 2325

y.-gan 2363

yarat- yaratmak

y.-ar 1719

y.-gan 1616, 1618

y.-gancha 324

yara- yaramak

y.-ydi 1817

yarim yarım

y. 0015v, 1583, 1651, 1894, 2361, 2470
(2), 2548

y.+i 0158, 1605

y.+imiz 1605

y.+imizning 1605

y.+ta 0015, 0015b

y.+tasining-chi 2654

yaroq silah (ÖTS: 492)

y.+i 2165

y.+laydi 1999

yarq et- parlamak

y.-di 0064, 0080

yarqira- parlamak, ısıldamak

y.-b 1656

y.-r 1627

y.-q 2000, 2117

yasa- yapmak, düzenlemek, hazırlamak
(ÇTS: 1236)

y.-b 2239

y.-gan 0408

y.-lgan 1836, 2510

y.-lsa 1707

y.-r 2072

y.-rlar 2469

yasha- yaşamak

y.-b 2196, 2433

y.-gan 2183

y.-mas 2453

y.-r 1828, 1911, 1923, 2150, 2161, 2182,
2182, 2183, 2210, 2262, 2292, 2403, 2410,
2587, 2589

y.-r ekan 1601

y.-sh 2021

y.-y olmas 2167

y.-y 1982, 2167

y.-ydi 0461, 0673, 2164, 2192, 2276,
2276, 2491, 2658

y.-ymiz 2328

y.-yolmaydi 2606

yashik kasa, kutu (ÖTS: 494)

y. 2469

y.+cha 1936

y.+ka 2589

yashil yeşil (*bk.* jashil)

y. 0323, 0550, 0714 (2), 2279, 2283,
2297, 2375, 2403, 2406, 2442

yashin (<yaşın) berk, yıldırım (ÇTS: 1239)

y. 0049, 0078, 0079, 0082, 1587

yashna- (<yaş kıvılcım, ateş parçası)

parlamak, parıldamak (ÇTS: 1239)

y.-r 2470

y.-sang 1649

y.-tadi 2024

y.-ydi 2280

yavshon dikenli batan şeyler, yavşan otu (ÇTS: 1242)

y.+dan 1524v

yax (<Far.) buz (ÇTS: 1220)

y.+day 2527

yaxla- donmak

y.-maydi 0043

y.-ydi 0043, 0131

yaxlit bütün, tüm, tam (ÖTS: 493)

y. 2030

yaxshi (<yakşı) güzel, iyi (ÇTS: 1220)

y. 1809, 1906, 1932, 2271 (2), 2487

y.+gina 1295

y.+lab 1610

y.+si 2124

yaxshilik güzellik

y. 2113

y.+ni 1857

yayov yaya

y. 2497

yayra- keyif almak, zevk almak (ÖTS: 494)

y.-r 1930

y.-ydi 1929, 2195, 2337-2338, 2465, 2552

ye- yemek

y.-b 0628, 2285, 2326, 2598

y.-b bo'ladimi 0559

y.-b bo'lmas 1962

y.-b bo'lmaydimi 0559

y.-b to'ymaydi 2695

y.-b turur 0112

y.-b yotir 0351-0352

y.-gan 0164, 0692, 2402, 2409

y.-gani 2175

y.-ma 2431

y.-mas 1768, 1773

y.-masa 1233

y.-masdan 1783

y.-may 0160r, 1785, 1790

y.-may bo'lmas 2430

y.-maydi 0415, 1018, 1023, 1266-1267, 1444, 1510, 1541, 1542, 1674, 1703, 1726 (2), 1731, 1753, 1968, 2242

y.-mayman 0040

y.-ya olmadik 0160

y.-ydi 0975, 1035 (2), 1352, 1416, 1752, 2145, 2232, 2633

y.-ydigan 0691

y.-yilar 2450

y.-yish 2651

y.-yishar 2228

y.-yishga 2308, 2447

y.-yishi 0639

y.-yman 2413, 2447

y.-ymiz 2313

y.-yolmas 1769

y.-yolmaydi 1017

y.-ysiz 0163, 1713

yedirib, yedirib yedirir yedirir

y. 0041

yech- (I) çözmek

y.-dim 0193

y.-ib 1393, 2474

yech- (II) soymak

y.-ib 2462

y.-inadi 0696, 2270

y.-inmaydi 2416

y.-maydi 1968, 2280

y.-sa 2426

y.-sang 2417, 2422

y.-tirsä 2419

yel yel

y.+day 2157

yel- yelmek, esmek

y.-adi 1833, 2545

y.-ar 1756

y.-gan 0570

y.-ib yurar 1766 (2)

yeldir- tırısä kaldırmak, hızlı koşturmak

(ÖTS: 495)

y.-adi 2639

yeldirgich yeldirgeç

y. 1502-1503

yelim yapıştırıcı (ÖTTTS: 221)

y. 1467

yelin meme (ÖTS: 495)

y.+i 2370

yelka omuz (ÖTS: 495)

y. 2574

y.+si 2524

y.+sida 1037, 1704

yelpig'ich yelpaze

y.+simon 2169

yem yem

y. 1573

yemish yiyecek, gıda, erzak (ÖTS: 495)

y. 2371

y.+i 2163, 2209, 2487

yem-tomoq yem yemek

y. 2429

yen- yenmek (*bk.* yeng-)

y.-ilmas 2430

yeng- yenmek (*bk.* yen-)

y.-ar 1775

yeng yen, kol

y.+i 0377b, 1567, 1569

y.+im 0322

y.+dagi 0323

yengsiz yensiz, kolsuz

y. 1581

yengil hafif, kolay, basit (ÖTS: 496)

y. 1945, 2571, 2574

y.+roq 1965

yer yer, yeryüzü

y. 1715

y.+gacha 2325

y.+ni 0087

y.+ini 0998

yer soy dağ bayır

y.+da 2107

yeru osmon yer ve gök

y. 1985, 2052

yeru quyosh yer ve güneş

y.+dan 2013

yeru ko'k yer ve gök

y.+ni 1802

yer osti yer altı (*bk.* yer tagi, yer qa'ri)

y. 0491

y.+da 0530a, 0530b, 0665, 0878, 0887,
1004a, 1004b, 1005, 1007, 1030, 1832,
2096, 2384

y.+dasiz 2415

yer qa'ri yer altında (*bk. yer tagi, yer osti*)

y.+da 2187

yer shari dünya (ÖTS: 496)

y. 1738

yer tagi yer altı (*bk. yer osti, yer qa'ri*)

y.+da 0463, 0463a, 0463b, 0464, 0465,
0466, 0528, 0528a, 0529, 0530, 0533, 0535,
0536, 0537, 0549, 0761, 0762, 0837, 0874,
0875, 0876, 0877, 0879, 0881, 0882, 0883,
0883b, 0895, 0896, 0898, 0899, 0902, 0904,
1003, 1004, 1006, 1833, 2192, 2425, 2545

y.+ga 0984

y.+ni 0490

yer usti yeryüzü

y.+da 0526, 0887, 0913, 1602 (2), 2415

y.+dan 0573-0574

yesir (<Ar. esîr) esir, tutsak

y.+i 1294

yeshiq çözülmüş, çözük

y. 1403

yetak yedek, arkada kalan

y. 1756

y.+dagi 0184

yetakla- arkasına almak

y.-gan 0449

yet- yetmek, yetişmek, ulaşmak

y.-a olmay 1608

y.-adi 0016, 0209, 0209a, 0356, 1791,
2558

y.-adir 1790

y.-di 0148a, 0340, 1549, 1552, 1623,
1728

y.-gan 1528, 1529, 2363, 2492

y.-gancha 1525

y.-ib bo'lmas 1757, 1757a, 2104

y.-ib bo'lmaydi 0047

y.-ib 1521-1522, 1523, 1526, 1530, 2497

y.-ibdi 1601, 1068

y.-iladi 2340

y.-ilar 2334, 0851

y.-ilib 2350

y.-ilur 0859

y.-irim 0208

y.-kirar 1844-1845

y.-mas 0001, 0903, 1404, 2014

y.-maydi 0019, 650

y.-olmas 1511, 1722

y.-olmay 1608

y.-olmaydi 1512

yetishtir- yetiştirmek (*bk. yetkaz-*)

y.-ar 2144

yetskaz- yetiştirmek (*bk. yetishtir-*)

y.-adi 1621

y.-ar 1669, 1688, 1778

yetmish yetmiş

y. 0744, 1366, 1609a, 1807

y.+ida 1609a

y.+ta 1609

yetmish ikki yetmiş iki

y. 2589

yetmish yetti yetmiş yedi

y. 2433

yetti yedi

y. 0573-0574, 0642 (2), 0642 (2), 0891,
0892b, 0903, 1034, 1048, 1428, 1454, 1474,
1483, 1501, 1587, 1570, 1613, 2361, 2419,
2664

y.+si 0923

y.+ta 1067

y.+tadan 0158

yezna hlk. enişte (ÖTS: 497)

y.+m 0477, 0478, 0537

yigʻ - yığmak, toplamak

y.-adi 1710

y.-ar 1709

y.-ib 1051, 1051a, 1506, 0383, 2242 (2),
2243, 2300

y.-iladi 0923, 1158

y.-ilar 1456

y.-ildi 1194a, 1195

y.-ilib 0044, 1129, 1527

y.-ilibdi 0932

y.-ilmaydi 1519a

y.-ilsa 0923, 1165

y.-ishtirib 1519b

y.-olmayman 0038

yigirma yirmi

y. 0268, 1500, 1586, 1607, 1609a

y.+da 1609, 1609a

y.+ta 1609

yigirma besh yirmi beş

y. 1011

yigirma toʻrt yirmi dörd

y. 0359, 0360, 0360a, 1607 (2), 1499,
1500, 2100

yigit yiğit

y. 0573-0574 (4), 0957 (2), 2473

y.+ga 0798

y.+ning 0268, 0442

yigʻla- ağlamak

y.-b 2046, 2073, 2077, 2118, 2570

y.-shsa 2118

y.-tadi 2422

y.-tar 0901

y.-ydi 0579, 0900, 1476, 1926, 2044

yigʻlay yigʻlay ağlaya ağlaya

y. 0654

yil yıl, sene

y. 0071, 0107, 0108, 0151, 0157, 0159,
0160, 1290, 2039, 2098, 2099, 2100, 2187,
2659

y.+da 0320, 2101

y.+dan 2097, 2659

y.+gacha 0321, 2183

y.+gʻaga 1426

y.+lar 1828

y.+ning 2183

yilma-yil yıldan yıla

y. 2279

yilqi yilkı; at sürüsü

y. 0220, 1582, 1583

y.+day 0639

y.+si 0224-0225

yilt et- ııldamak, parlamak (ÖTS: 498) (*bk.*

yiltilla-, yiltira-)

y.-di 1426, 1426a, 1427

yiltilla- parlamak (*bk.* yilt et-, yiltira-)

y.-ydi 1990

yiltir yiltir ııl ııl

y. 0030

yiltira- parlamak (*bk.* yilt et-, yiltilla-)

- y.-ydi 1207
- yiltiroq** parlak (*bk. jaltiroq, yaltiroq*)
- y. 1597, 0512
- yiқ-** yıkmak, devirmek (*bk. yiqit-*)
- y.-ib 2094
- y.-ildi 0347, 1194a, 1195, 1406, 1468a, 1195
- y.-ilib 0986, 1471
- y.-qan edim 2356
- yiqit-** yıkmak, devirmek (*bk. yiq-*)
- y.-ar 1837
- y.-di 0346, 0346a, 1258
- y.-dim 0347a
- yiroq** uzak
- y. 1759
- y.+da 0012
- y.+lardan 2018
- y.+ni 1904
- yirt-** yırtmak, parçalamak
- y.-ar 0386
- y.-ib bo'lmaz 2104
- yirtig'** yırtık
- y.+i 0387
- yo (I)** ey (seslenme)
- y! 1020
- yo (II)** ya da, veya
- y. 1748, 1918, 2000 (2), 2051, 2108 (2)
- yoba** (<Ar. 'abā) aba
- y.+day 1166
- yod** hafıza
- y.+dan 1913
- yog' bo'l-** yağ olmak, yağı bulunmak
- y.-masa 1727
- y.-sa 1797
- y.-ur 1596
- y.-ar 1596
- yog'** yağ
- y. 1037, 1596 (2), 1726 (3), 1727 (2), 2345, 2456, 2549
- y.+day 0711
- y.+im 2343
- y.+ining 1608
- y.+ni 1608
- y.+ning 2369
- yog'li** yağlı (*bk. yog'liq*)
- y. 0529, 0532, 2289, 2351, 2352
- yog'liq** yağlı (*bk. yog'li*)
- y.+cha 0704a
- y.+qina 0772
- yog'siz** yağsız
- y. 2000
- yog'-** yağmak (yağış)
- y.-adi 0972 (2), 1247, 2095
- y.-ar 2070
- y.-dimi 1972
- y.-iladi 1836
- y.-ilganda 2063
- y.-mas 0390
- y.-sa 1602, 2500 (2)
- yog'aloq** sağanak
- y. 2171
- yog'du** ışık
- y. 2051
- yog'och** ağaç, odun
- y. 0301, 1154, 1597, 1602 (2), 1873, 1929, 2289, 2380, 2591
- y.-a 0301
- y.+da 0301, 1642, 2227

- y.+dan 1716, 1815, 2585
 y.+dir 2509
 y.+ga 0301
yoʻgʻon kalın
 y. 1117, 1488, 1488a, 2147, 2153, 2664, 2664
yolgʻiz yalnız
 y. 0314, 0781b, 0966, 1602 (2), 1606, 2017
yolpoq yassı (*bk.* yalpoq, jalpoq)
 y. 1543
yolqin alev, ateş (ÖTS: 500)
 y.+i 2271
yomgʻir yağmur
 y. 0084, 0085, 0089, 2024, 2053, 2056, 2060, 2095, 2171, 2192, 2499, 2500, 2522, 2522 (2)
 y.+dan 2449
 y. boʻlar 1592
yomon kötü
 y.+i-chi 2124
yon yan (*bk.* yona)
 y.
 y.+ida 0510, 2471
 y.+iga 0113, 0846, 1982
 y.+imizda 2485
 y.+ingizdan 2274
yonma-yon yan yana
 y. 2118, 2314, 2448
yona yan (*bk.* yon)
 y. 0243, 0244, 0313
 y.+da 1686
yonbosh yanıbaş
 y.+da 2566
 y.+ida 2592
yon togʻ yassı kubbe (*bk.* yantoq II)
 y. 0715
yon- yanmak
 y.-adi 1275a, 1774, 2446
 y.-di-yu 2049
 y.-dirib 2051
 y.-ib turgan 2649
 y.-ib 2126, 2494, 2587
 y.-mas 0335
 y.-maydi 0114, 0114a
 y.-moyman 2077
 y.-olmas 2329-2330
yontoq diken, yandak (ÇTS: 1230)
 y. 0600, 1091, 1398a, 1431a
yop- yapmak
 y.-adi 2174
 y.-ar 0944-0945, 2007, 2121
2. kapamak, örtmek
 y.-ilar 1773
 y.-ilmaydi 0149, 2110
 y.-ilsa 0149
 y.-sa
yopiq kapalı
 y. 0205, 2119
yopish- yapışmak
 y! 0547
 y.-gan 0199, 0324, 0324a, 0324
 y.-ib turibdi 0300
 y.-moq 1379, 1467
yop-yorugʻ boʻl- apaydınlık olmak
 y.-di 1645
yoqalab boyunca
 y. 0092, 0279, 0454, 0660, 1408

yoqa yaka, kıyı (*bk. yoq*)

y.+si 1475

y.+sida 0241, 525a

y.+sinda 0506

yoq- (I) yakmak, tutuşturmak

y.-adi 1629, 1987, 2134-2135

y.-ar 1635, 1636, 2380

y.-arlar 0917

y.-ib 1725

y.-sangiz 2593

yoq- (II) yakınlaşmak

y.-maydi 1976

yoq- (III) hoşlanmak, sevmek

y.-qaniga 2549

y.-tirmas 2501

y.-tirmaydi 2449

yoq- (IV) yağmak (yağmur)

y.-qan 2192

y.-qanda 2499

yoq yan, yöre (*bk. yoqa*)

y.+i 0142, 0159, 0282, 0283, 0715 (4),

0719, 1119, 1958, 2149, 2198

y.+ida 0220, 0972, 0972

y.+ni 0827, 2577

y.+qa 0140, 0140a, 0192, 0247, 0301,

0374 (2), 0670 (2), 0980 (2), 0981 (2), 1152,

1201, 1555, 1639, 1646, 1730, 2256, 2344

y.+da 1304 (2), 1936

y.+dan 0661 (2), 675, 1152

y.+in 1831

y.+inda 0333 (2)

yoqimli sf. çekici, cazip, hoş (ÖTS: 503)

y. 1946, 2550

yoqimtoy sevimli, hoş (ÖTS: 503)

y. 1935

yoqut yakut

y. 2309, 2313, 2314, 2316, 2387

y.+dan 2315

yor (<Far.) yâr, sevgili

y. 1930

yor- yarmak, kesmek, bölmek

y! 0859

y.-ar 2327, 2413

y.-adi 1734

y.-ib 1622, 2040

y.-ilib 2345

y.-ilmas 1998

yormi yarım (*bk. yorti*)

y. 0150

yorti yarım (*bk. yormi*)

y. 0015a, 0241, 0241a, 0242

yordam yardım, destek (ÖTS: 503)

y. 1915

yorg'oqli (<yargâğ) giysili ("kürk ve libas, Kazak ve Moğolların deriden diktikleri kürk ve giysi (ÇTS: 1233)

y. 1423

yoriq yarık, çatlak, ayırık (ÖTS: 503)

y. 1102, 1104, 2516

y.+da 0276

y.+i 1129

yorish- aydınlanmak

y.-ar 1988

yorit- aydınlatmak, ısıtmak

y.-ar 1628

y.-mas 0029

yorug' ışıık

y. 0216, 0375, 0377, 1632, 1643, 1648,
2052

y.+i 0082, 1636

yosh (I) yaş

y.+i 0268, 1614, 2585

y.+ga 0701, 2277

yosh (II) göz yaşı

y. 1753, 2417, 2419, 2446,

y.+i 1354, 2036, 1614

y.+lari 1358, 2035

y.+lar 2420

yosh (III) genç

y. 0292, 0292a, 0783, 2452

y.+misan 1888

y.+ida 0326, 0740, 0740a

y.+lari 0161

yoshil yeşil

y. 0590

yoshlik (I) yaşlı, yaşında

y. 1451

yoshlik (II) gençlik

y.+dan 2111

yoshulli ihtiyar (İLİ: 265)

y. 1610

yostiqlik yastik

y. 1163

y.+day 1165a

yot- yatmak

y.-adi 1078, 1240, 1241, 1283a, 1290,
1390, 1425a, 1508a, 2096, 2375

y.-adigan 1601

y.-adir 1000

y.-aman 2193

y.-ar 0007, 0317, 0859, 1014, 1282,
1285, 1391, 1755, 1763, 1989, 2002, 2007,
2009, 2070, 2073, 2177, 2183, 2374, 2395,
2403, 2414

y.-asan 1973

y.-di 0938, 0989

y.-gan 0538, 0570 (2), 0571, 1528, 1530,
1571, 1572

y.-ganingda 2622

y.-ib 0105, 2253, 2374

y.-ibdi 0584, 1601

y.-ib qolaman 2253

y.-inqi 1151

y.-ir 0028, 0229, 0898, 1048 (2), 1261,
01261a, 1370 (2), 1412 (2), 2011

y.-mas 0389, 1269

y.-maydi 0417-0418, 0428

y.-sa 0417-0418, 428, 1165a, 1166,
1269, 1678

y.-sa-da 0389

y.-sam 2525

y.-sang 0317

yotish yatma

y.+ni 2536

yotoqlik yatak

y.+i 1570, 1981

yovi (<ET yağı) düşman

y. 0478

y.+ga 2176

yovvoyi yabani (ÖTS: 505)

y. 2641

yoy- yaymak

y.-di 1063

y.-dim 0023, 0023a, 0024, 0026, 0928,
2389

y.-gan 2346

y.-ganda 2043

y.-ib 1051a, 1064, 1344, 1559

y.-iladi 1158

y.-ilma 0042

y.-man 0112

yoyig'liq yayılı, serili

y. 0855

yoyma yassı

y. 0737, 0737b, 0737v

yoy yay

y.+simon 2115

yozda hem qishda yazın ve kışın

y. 0700 (2)

yoz yaz

y. 0111, 0683, 1659, 1971, 1972, 2196,
2213, 2232, 2261, 2513, 2514

y.+da 0043, 0130, 0131, 0499, 0589,
0696, 0741, 1014, 1128, 1658, 1787, 2027,
2033, 2078, 2081, 2185, 2215, 2253, 2270,
2271, 2286, 2350, 2504, 2512, 2551, 2264

y.+dagiday 1713

y.+dagidek 2032

y.+idan 2183

yoz- yazmak

y.-a bersang 1872

y.-adi 1683, 1684, 1872

y.-ar 1878, 1883, 2211

y.-asiz 1867

y.-di 1242

y.-ib 1875, 2072, 2366

y.-iladi 2464

y.-ilsa 2357

yozin-qishin yaz ve kış

y. 0701 (2)

yoziq yayılmış (ÖTS: 505)

y. 1265

yozish yazma (*bk.* yazuv)

y. 1456

y.+i 2639

yozuv yazma (*bk.* yazish)

y. 1448, 1455, 1863

y.+i 1908

yozuvli yazılı

y. 1921

yo'l ko'rsat- yol göstermek

y.-ar 1796

yo'l yol

y. 0667, 1519, 1947, 2019, 2106, 2187

y.+chi 1720

y.+da 0137, 1596, 1608, 1380, 1513,
1469, 1895

y.+dan 1894

y.+ga 1856

y.+i 0103-0104, 1152, 1270, 1323v,
1630, 1752, 1754, 1833, 1866, 2030, 2059 ,
2545

y.+imga 2067

y.+ingdan 1835

y.+larga 2331

y.+lari 1907

y.+larida 2496

y.+ni 1748, 1774

y.+ning 1723

yo'lsiz yolsuz

y.+ga 1545

yoʻldosh yoldaş

y. 2108

yoʻlga tush- yola düşmek, yola girmek

y.-adi 1880

y.-di 1869

yoʻlak geçit, koridor, yol (ÖTS: 510)

y. 0315, 1749

yoʻlbars arslan, kaplan (ÇTS: 1259)

y. 0438, 2149

y.+day 1609

yoʻliq- rastlamak, karşılaşmak (ÖTS: 510)

y.-qanda 2162

yoʻlka kaldırım (ÖTS: 510)

y.+ga 1764-1765

y.+si 1873

yoʻlla- yollamak

y.-gan 2111

y.-ydi 1856

yoʻl-yoʻl çizgi çizgi

y. 0439, 0441, 1682, 2412

yoʻn- yontmak, oymak (ÖTS: 511)

y.-dilar 1488, 1488a

y.-ilmaydi 167b

y.-sa 0167b, 0169, 1117, 2547

yoʻq yok

y. 0505, 0843, 1463 (2), 1463a (2),
1463b (2), 1464, 1495

y. boʻlar 2063

y.+dek 0637

y.+dir 0478, 1045, 1666, 1738, 1775,
1943, 2272, 2662

y. ekan 1606, 1606a, 1610

y. qiladi 1920

y. qilmoq 2269

y.-ku 2017, 2533

y.-mi 1446, 1601

y.+u 1556, 1709, 1816, 2485, 2518

yoʻqlov misafirlik ("yoklama, ziyaret etme"
ÖTTTS: 319)

y.+ga 1092

yoʻqol- yok olmak, kaybolmak

y.-ar 2075

y.-ib qolar 2012

y.-madi 1291

y.-mas 0323

y.-olur 1919

yoʻqot- kaybetmek, yok etmek

y.-di 0113b

y.-dim 0251, 1570

yoʻqsa yoksa

y. 2125

yoʻrgʻa rahvan, çifte koşma, yürüme (ÇTS:
1259)

y. 0011, 0012, 0060a, 0066, 0066a,
1538, 1751, 1869

y.+si 0586, 0580

yoʻrgʻa-yoʻrgʻa rahvan rahvan

y. 1286

yoʻrgakla- kundaklamak (ÖTS: 511)

y.-ngan 2362

yoʻrgʻala- yavaş koşmak (ÇTS: 1259)

y.-r 1270

y.-ydi 0456, 1330, 1444

yoʻrgʻalab aheste

y. 1869

yoʻrma nakış ("nakış işinde kullanılan dikiş
türü" ÖTTTS: 318)

y. 1460

yoʻrt- seke seke yürümek (ÖTTTS: 318)

y.-ib 0685

yoʻrtiq atik, hızlı

y. 0457

yu 1. ve

y. 1517, 1601, 1620, 1772, 2049, 2049,
2141, 2245, 2246, 1650, 2260

2. ama (pekiştirme ögesi)

y. 0850, 1620, 2091 (2)

yubor- göndermek

y.-adir 0084

y.-ibdi 1606, 1609

y.-ilmas 2048

y.-ishga 1601

y.-sa 2046

y.-sangiz 1668, 1862

yugan yular (ÖTTTS: 976) (*bk. jugan*)

y. 1498

yugan-suvliq yular gem (ÖTTTS: 628)

y. 1502-1503

yugʻon (<yogʻan) kalın, yoğun, fazla kalın
(ÇTS: 1256)

y. 0527

yugruk (<yügürük) seri

y. 2608

yugur- koşmak

y.-adi 1793, 2028

y.-ar 2084

y.-avering 1036a

y.-duk 0491

y.-ganda 1509

y.-gandan 0329

y.-ib borib 0487

y.-ib 0187, 0231, 0478, 0486, 0987,
1194v, 1216, 1220, 1511

y.-ishdi 1194

y.-ob 0490 (2)

yugur yugur koş koş

y. 0490

yuguradi-yeladi koşar uçar

y. 1772

yuk (<juk) ciyaklama, cırlama (BS: 356)

y. 1723, 1761, 1805

y.+ka 0486

yuk yük

y. 1793

y.+i 2531 (2), 2569, 2621

y.+larin 1803

y.+ni 2574

yuksiz yüksüz

y. 2621

yuklan- yüklenmek

y.-gan 1451

yuksak yüksek

y. 2369

yuksaklik yükseklik

y.+ka 1823, 1825

yulduz yıldız

y. 0030, 0216, 0275, 0359, 0375, 0377,
1500, 1613, 1620 (2), 1827, 2001, 2003,
2015, 2117, 2121, 2341, 2353, 2559

y.+day 1640

y.+dek 2355

y.+ga 1619

y.+i 0769, 1618, 1720, 2345

y.+im 1642

y.+ingni 1607

y.+lar 0021, 0023, 0032, 1991, 2004,
2005, 2014

y.+ni 0360, 1499, 1607

y.+ning 2342

yulg'un ılgın

y. 0837, 1427

y.+ning 0584

yul- yolmak

y.-ib 0747, 0916a

y.-ib oldim 0745a

y.-ib olib qoldim 0745

y.-inib ketdi 0746a

yumala- yuvarlamak (*bk. jumala-*)

y.-b 0527, 0852, 0968, 0969, 1240,
1241, 1331a, 1571, 1960

y.-tsam 0916

yumaloq yuvarlak, toparlak

y. 0313, 0852, 1173, 1174, 1320, 1511,
1901, 1960, 1965, 1996, 2070, 2171, 2326,
2434, 2459, 2483

y.+qina 1295

yum- yummak, kapamak

y.-ar 1418

y.-g'on 0432, 0433, 0433a

y.-guningcha 1725

y.-ib 1632

y.-ilmas 1828, 1969

yumron qoziq fare (*bk. yumronqoziq*)

y. 0904

yumronqoziq bir tür büyük fare (ÇTS:
1262) (*bk. yumron qoziq*)

y. 0467

yumshoq yumuşak

y. 0768, 1883, 1884, 2067, 2069, 2300,
2335, 2342, 2348, 2352, 2356, 2414, 2440

y.+im 2343

y.-ku 2323

y.+qina 1689, 2172, 2337-2338, 2349

yumuq kapalı

y. 2616

yumurtqa yumurta

y.0771

y.+ning 0771

yumush iş, görev (ÖTS: 508)

y.+i 1807

yum-yum yumaloq yusyuvarlak

y. 1174

yum-yumaloq yusyuvarlak, tostoparlak

y. 1175a, 1903, 2288, 2289, 2316, 2407,
2427

yung yün

y. 2202

y.+day 0768

y.+i 2321

yupqa ince, narin

y. 1964 (ÖTS: 508)

yuq- bulaşmak (ÖTS: 508)

y.-mas 2200

y.-maydi 2547

yuqori yukarı

y. 0658, 1077a, 2281

y.+da 1891

y.+dan 0581, 0645, 0123, 1475, 2613

y.+ga 0015b, 0015v

yuqoriroq, -g'i daha yukarı

y.+i 0287

yur- yürümek, hareket etmek

y! 1794
 y.-ar 1003, 1004 (2), 1004a (2), 1004b (2)
 y.-adi 0168b, 0182, 0425, 0548, 0660, 1093, 1144, 1145, 1146-1147, 1281a (2), 1283 (2) 1283a (2), 1390, 1392, 1408, 1508 (2), 1609a, 1701, 1709, 1717, 1749, 1751 (2), 1760, 1770, 1785, 1873 (2), 1992, 2028, 2044, 2164, 2183, 2202, 2468, 2474, 2485, 2531, 2532, 2536, 2539, 2541, 2598, 2621, 1996
 y.-adigan 2619
 y.-adir 1790
 y.-adi-yu 2091
 y.-amiz 2475
 y.-ar ekan 1610
 y.-ar 0364, 0480, 0685, 1004, 1004a (2), 1014, 1337, 1704, 1744, 1754, 1766 (2), 1776, 1780, 1800, 1938, 1977, 2047 (2), 2094, 2108, 2119, 2181, 2196, 2213, 2232, 2249, 2257, 2261, 2491, 2496
 y.-averadi 1152 (2)
 y.-gadi 1961
 y.-gan 0966, 1270, 1630
 y.-ganda 2182
 y.-ganini 0007
 y.-gay 1507b
 y.-gizar 2017
 y.-ib turar 2140
 y.-ib 0251, 0426 (2), 0461, 1286, 1390a, 1632, 1695, 1741, 1866 (2), 2025 (2)
 y.-ma! 2483
 y.-magan 0076
 y.-magay 1544

y.-mas 1227, 1487, 1657, 1742, 1889, 2535
 y.-maydi 0496, 1136, 1271-1273, 1789
 y.-maysanmi 2661
 y.-olmas 1769, 1788
 y.-sa 0498, 1540, 1919 (2), 2182, 2532, 2538
 y.-sak 2106
 y.-sam 168b, 1786
 y.-sang 2468
yurgani-yurgan gitmek için gidilen
 y. 2505
yurak yürek
 y. 1596 (3), 2140, 2619
 y.+i 1752, 1754, 2421, 2541
 y.+ida 2255, 2554
 y.+iga 1667
 y.+imning 1603
yurakli yürekli
 y. 0441
yurgak yürek
 y.+ka 2229
yurish yürüme
 y. 1907, 1952
 y.+ga 1783, 1141, 2162
 y.+i 0518, 2163
 y.+(er)sa 2488
yurish- rast gitmek (İLII: 472)
 y.-mabdi 1610
yurt yurt, yer
 y.+da 1610
 y.+ga 0675, 0676
 y.+ni 1983
 y.+im 0484

y.+imda 0835a
 y.+lardan 2023
yurtdan-yurtga yurttan yurda
 y. 1733
yurtma-yurt yurttan yurda
 y. 1759
yurtilloq yurtlak
 y. 0512
yut- yutmak
 y.-ar 2504
 y.-averdi 0364
 y.-di 1045
 y.-ganni 1041, 1042
 y.-ilar 2060
 y.-ilmaydi 0956
 y.-kur 0616
 y.-maydi 1975
 y.-olmas 1511
yuta ol- yutamamak
 y.-maydi 1035
 y.-mayman 0262
yutqich yutucu, yutan
 y.+ni 1044
yuv- yıkamak
 y.-ildi 2283
yuz (I) yüz (sayı)
 y. 0742, 1506, 1586, 1605 (2), 2410, 2415
 y.+da 1609
 y.+ga 2317
 y.+ovi 0742
 y.+ta 1609, 2498
yuzlab yüzlerce
 y. 2503

yuz yigirma ikki yüz yirmi iki
 y. 0268
yuz yillab yüzyıllarca
 y. 2182
yuz (II) yüzey, yüz (*bk.* juz)
 y.+i 0721, 0731, 0775, 1149, 1181, 1184, 1214, 1226, 1887, 2186, 2353, 2355, 2424, 2476, 2559, 2597
 y.+ida 0497
 y.+iga 1851-1852, 1867, 1934, 1943
 y.+imda 1820
 y.+imni 1954
 y.+in 2337-2338
 y.+ing 2080, 2447
 y.+ini 2526
 y.+lariga 0754
3. taraf
 y.+ida 0039

Z

za'faron (<Ar.) safran
 z.+day 1277
zag' (<Far.) karga (ÇTS: 1269)
 z.+cha 1089
zag'izg'on saksagan (ÖTS: 517)
 z. 0587
 z.+i 1468a
zahar zehir
 z. 0541, 0710, 2267, 2269, 2269
 z.+dan 0338, 1584-1585
zal (<Alm.) salon
 z. 1955
zambar (<Far. zembil) sepet
 z. 2244
 z.+ni 2244

zamin (<Far.) zemin, yer

z. 2034

zamon (<Ar.) zaman

z.+da 1601, 1610, 2506

z.+i 2075

zanjir (<Far.) zincir

z. 0113a, 0672, 1077, 1854

z.+dak 0663

zang üzüm asmasının esas tanesi (BS: 356)

z. 2328

zangar (<zangor) gökyüzü, gök (BS: 356)

z. 0081, 0148

zangi (<Far.) zenci

z. 0737b

zangori açık mavi, mavimsi yeşil rengi (ÖTS: 515)

zangori osmon gök mavisi

z. 1958

zap mükemmel (ÖTS: 513)

z. 1168-1169

zaparang (<Ar. za'ferān) safran (OTAL: 1164)

z.+day 0640

zapas kaynak ("reserve, stok" RS: 83)

z. 1671

zar (<Far.) altın, sarı

z. 0005, 0034 (3), 0034a, 0035, 0321, 0545a, 0718, 0854 (2) 0877, 2295, 2296

z.+dan 0854

z.+ga 0155

zarang sert, katılaşmış, yoğun, sıkı (ÖTS: 515),

z. 1119, 1308 (2)

zarbof (<Far. zer-beft) ustufa, sırmalı kumaş (OTAL: 1180)

z. 0034a

zargar (<Far.) kuyumcu (OTAL: 1181)

z. 0035

zarna (<Far. zīr) alt, aşağı (ÇTS: 1281)

z. 0289

zarra-zarra damla damla

z. 1461

zarrin (<Far.) altından yapılmış; altın (OTAL: 1181)

z. 0784, 2366

zarur (<Ar.) mecburi, zorunlu

z. 2021

zavod fabrika, tesis (ÖTS: 516)

z.-ga 2048

zavq ol- zevk almak

z.-ar 1827

zebo (<Far. zībā) süslü, güzel (ÇTS: 1280)

z.+gina 0581

zahn (<Ar. zihn) zihin, anlama

z.+ingiz 1867

zerik- sıkılmak, bıkmak (ÖTS: 517)

z.-kanda 1853

zich (<Ar. zic) sf. yoğun, sıkı; kalabalık (ÖTS: 519)

z. 2243, 2314, 2366

zichlik, -gi kalabalık

z.+ini 1898

zil sf. çok ağır (ÖTS: 517)

z. 0033 (3), 0831

z.+dakkina 0676

z.+day 1699

zilmon apağır

z. 0831
zilol (<Far. zolāl) duru, berrak, şeffaf (su)
 (FTS: 185)
 z. 2283, 2353
zimron et- bağırarak
 z.-di 1553b
zim-zim gizli gizli (ÖTTÖİL: 75)
 z. 0671 (2)
zina merdiven, merdiven ayakları (ÇTS:
 1281)
 z.+si 1823
zinda (<Far. zinde) diri, dinç (ÇTS: 1281),
 z.-ga 1551b
zindon (<Far.) zindan
 z. 1115-1116, 1132
zing avaz çıkışı (BS: 356)
 z. 1553a, 1553b
zing et- haykırmak (*bk.* zingra-)
 z.-di 1553 (2)
zingra- (*bk.* zing et-)
 z.-b 1553, 1553a
zinhor (<Far.) sakın, asla
 z. 0612, 1966
zinxona (<Far. zin) eyer vurulan yer
 (OTAL: 1187)
 z.+ga 0745a
zirachak (Far.+T.) tohum (İLİ: 307)
 z. 0870, 0909
zirak-sirg'a küpe halka (ÖTS: 518, 430)
 z. 1397
zirapcha kıymık (ÖTS: 518)
 z.1820
zirilla- titremek, ürpermek (ÖTS: 518)
 z.-r 1752

ziynat süs, dekor, ziynet
 z.+i 2073
ziyoda (<Ar.) artma, çoğalma, bol, fazla
 z. 1197, 1198
ziyon (<Ar.) zarar
 z. 1959
zog' karga (ÖTS: 520)
 z. 0461
zontik şemsiye (RS: 90)
 z. 1977
zo'r (<Far. zūr) zor, güç (FTS: 187)
 z. 1662, 1703, 1730, 1834, 1871, 2051,
 2535
zo'rga güç bela, zoru zoruna (ÖTTÖİL: 76)
 z. 0155
zo'rg'a-zo'rg'a zor bela
 z. 1469
zorla- (<Far. zâr) ağlamak
 z.-ydi 1959
zot (<Ar.) kendi, asıl, saygıdeğer kişi (ÇTS:
 1273)
 z.+in 2215
zotli asil
 z. 2169
zulmat (<Ar.) karanlık
 z.+da 1607, 1999
zuluk sülük
 z. 0550
zum an (ÖTTÖİL: 76)
 z. 1623, 1728, 1952, 2051
 z.+da 2174
zumalakkina tezcecik
 z. 0824

zumrad (<Far. zomorrod) zümrüt (FTS:
185)

z. 2294

z.+da 1496

z.+dan 1446

zuv (<Far.) çabuk, tez

z. 0423a (2), 0622 (2), 1315 (2), 1553b

z.+ag'ay 2244

z.+on 0623

zuvulla- vızıldamak

z.-b 1554

zuv-zuv kuş veya böceklerin kanat sesi
(ÖTTTS: 281)

z. 0595, 0621 (2), 0623, 0824, 2244,
2246

5.2. Özel Adlar Dizini

Abdal Aziz (BS: 354)

A. 0764

Azamat kişi adı

A. 0472 (2)

Azroil Azrail

A. 0351-0352

Badaxshon Amuderya ırmağının yukarı mecrasının sol yakasında bulunan, değerli yakutlarıyla bilinen, dağlık bir yer (ÇTS: 113)

B. 1551

Beshtosh Beştaş (şehir ismi)

B. 1551a

Boymirza kişi adı

B. 1119, 1308

Boysari kişi adı

B. 0888

Bo'rtimboy kişi adı

b. 0484

Buxar Buhara

B. 0081

Buxoro Buhara

B.+dan 0582, 0861, 1133, 1224, 1402, 1407, 1833, 2545

B.+ning 0103-0104

B.+ga 0148a

Eliboy Elibay

E. 1129

Eminboy kişi adı

E.+ning 0384

Ernazar kişi adı

E. 0813

Eshmurod kişi adı

E. 0785

Esonboy kişi adı

E. 0044

E'tibor kişi adı

E! 1725

Fazilaxon kişi adı

F.+day 0733

Fotma-Zuhra kişi adları

F. 1417

Guldirman kişi adı

G.+ing 1237

Hasan kişi adı

H. 1472, 0698 (2)

Hasan-Avaz kişi adları

H. 0417-0418

Hindiston Hindistan

H.+dan 0567, 2212

Hirod Herat

H.+da 1607

Hoji (<Ar.) kişi adı

H. 0973

H. 0973, 1194v

H.+ga 1608 (2)

Hoshim kişi adı

H. 2502

Huday (<Far. ħudâ) tanrı

H.+ning 0419b

Hundi Hindî

H. 1402

Huroyim kişi adı

H. 1609 (3)

H.+ga 1609

H.+ning 1609 (2)

İmomjon kişi adı

İ. 0559 (2)

Janzaq kişi adı

J. 0525

Jumaboy kişi adı

J. 1477

Jumoy kişi adı

J. 0354

Kattaqo'rg'on Semerkant'ın bir ilçesi

K. 1549

Qizlargul kişi adı

Q. 0584

Laylixon kişi adı

L. 0383 (3), 0423a (3)

Makka Mekke

M.+dan 1201

Malika kişi adı

M. 1601 (4), 2279

M.+ga 1601

M.+jon 0731

M.+m 2362

M.+ning bo'yi 2363

M.+ni 1601

M.+ning 1601 (3)

Mang'it Mangit

M. 1497

Marg'ilon Margilan (şehir)

M. 0967

Matchon Metcan

M. 2435

Mirza Mirza

M. 1897

M.+jon 0955

Mirzamamat Mirzamemet

M. 0469

Moskva Moskova

M.+da 1890

Nil Nil nehri

N.+day 0588

Noila kişi adı

N. 1916

Olabosh Alabaş

O. 0799

Olatov Aladağ

O.+da 1984

Ondijon Andican (şehir)

O. 0360a

O'zbekiston Özbekistan

O'. 2344

Pari kişi adı

P. 2243

Qirman Sam'ın soyundan bir kişi (ÇTS: 638)

Q. 1475

Qobil Kabil (şehir)

Q. 1946

Qo'qon Kokand (şehir)

Q. 1335, 1728

Q.+da 1040, 1552

Qoraboy kişi adı (bk. Qoravoy)

Q. 1194, 1194a

Qoravoy kişi adı (bk. Qoraboy)

- Q. 1081, 1762
Q.+ning 1873
Qulmuhammad kişi adı
Q. 1498
Qunduz kişi adı
Q. 1620, 1851-1852, 2353
Qurbanbek kişi adı
Q.+ni 0460
Rustamxon kişi adı
R. 1609
Sabala kişi adı
s. 1582
Samarqand Semerkant (şehir)
s. 1499
s.+cha 0474
s.+da 1463b
Samarqandu Buxor Semerkant ve
Buhara (şehir)
s. 0340
Sariboy kişi adı
s. 0787, 0971
Sarvinoz kişi adı
s. 1276
Semurg (<Far.) anka kuşu, masal kuşu
(OTAL: 954)
S. 1596
Sirdaryo Sır derya
s. 2029
Sohibqiron (<Ar.+Far.) kıran sahibi,
talihli, her zaman başarı, üstünlük kazanan
hükümdar (ÇTS: 939)
s. 1351, 1351a
Sulton kişi adı
s. 0416, 0514
Sultonboy kişi adı
s. 0510
Sultonxon kişi adı
s. 1609 (3)
Tog'oy kişi adı
T. 0354
Tohir kişi adı
T. 2021
Tojidor (<Ar.+Far.) Padişah (ÇTS: 1060)
T. 0811
Toshkent Taşkent (şehir)
T.+da 1463b, 1890
To'qsonboy kişi adı
T.+ning 1237
Turkman boy adı
T. 1602 (2)
Turob kişi adı
T. 2080
Xitoy Çin (ülke)
X. 1064, 1497
Xolxo'ja kişi adı
X. 1712
Yanvar' Ocak ayı (RS: 313)
Y. 2076
Yuriy Gagarin kişi adı
Y. 1625
Zarafshon Orta Asya'da bulunan bir
nehir.
Z. 0116
Zuhra 1. kişi adı
Z. 1036a, 1417
2. Venüs (ÖTS: 520)

Z. 1738

Zulayho kişi adı

Z. 0622 (3)

Shivirg'on Şibirgan (şehir)

Sh. 0079, 1547

Shom Şam (şehir)

Sh. 1608

Shomurod kişi adı

Sh. 0490

5.3. Bilmece Yanıtlarının Dizini

Adir yer Düz yer, 0042, 0008

Ag'iz, burun, ko'z, qosh, peshona, soch

Ağız, burun, göz, kaş, alın, saç 0288,
0026

Ag'iz, mo'ylov, burun, ko'z, qosh, soch

Ağız, bıyık, burun, göz, kaş, saç 0287,
0026

Aks-sado Yankı 2600

Anar Nar 2312, 2313, 2314, 2315, 2316,
2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322

Anjir İncir 0755, 0756, 0757, 0758, 2311

Angishvona Yüksük 1419, 1419a, 1420,
1421-1422, 2493

Anjir İncir 2323

Anor Nar 0748, 0749, 0750, 0751, 0752,
0753, 0754

Aql Akıl 0326, 0327, 2113, 2114

Arava Araba (motorsuz) 1507, 1507a,
1507b, 1507v, 1508, 1508a, 1509,
1509a, 1510, 1511

Arava g'ildiraklari Araba tekerlekleri

Archa Çam ağacı 0700, 0701

Archa Çam 2275, 2276, 2277, 2278,
2279, 2280

Ari Arı 0620, 0621, 0622, 0623, 0624,
0625, 2244, 2245, 2246

Ariq, suv Arık, su 0066, 0066a

Ariq, suv, baqa, baliq Arık, su, kurbağa,
balık 0067

Aroq Rakı 0955

Arqon Urgan 1506

Arra Bıçk1 0993, 0994, 0995, 0996, 0997,
1813, 1814, 1815, 1816, 1817

Arslon Arslan 2152, 2153

Artezian quduq Artezyen kuyusu 1718

Asalari Bal arısı 2235, 2236, 2237, 2238,
2239, 2240, 2241, 2242, 2243

Atir sovun Kokulu sabun 2584

Atom energiyasi Atom enerjisi 1836

Avtomashina Otomobil 1772, 1773,
1775, 1776, 1777, 1778, 1779, 1780,
1781

Ayiq Ayı 0443, 2154

Ayiq, bo'ri, baliq Ayı, kurt, balık 1574

Ayol siynasi Kadın göğsü 0306, 0307,
0308, 0309

Ayta olmaydi, chunki gapira olmaydi:
Söyleyemez, çünkü konuşamaz.

Azroil Azrail 0351-0352

Bahor İlkbahar 2040, 2041

Baliq Balık 0495, 0496, 0497, 0498, 0499,
0500, 0501, 0502, 0503, 0504, 0505,
0506, 0507, 0508, 2165, 2166, 2167,
2168, 2169, 2170, 2171

Baliq, bo'ri, tegirmon toshi, sumalak
Balık, kurt, değirmen taşı, sumalak
1572

Baliq, tovuq, sumalak, ichidagi toshi
Balık, tavuk, sumalak ve içindeki taşı
1573

Baliqchiqush Yalıçapkını (/İskele kuşu)
2209

Baqa Kurbağa 0509, 0509a, 0510, 0511,
0512, 0513, 0514, 0515, 0516, 0517,
0518, 2185

Baqlajon Patlıcan 2444, 2445

Baraban Davul 1935

Barmoqlar Parmaklar 0291, 0292, 292a,
0293, 0294, 0295

Barmoqlar, tirnoq olish Parmaklar,
tırnak kesme 0302

Baxil, hasadchi Cimri, kıskanç 2623

Beda Yonca 2391, 2392

Bedana Bildircın 0598

Behi Ayva 0724, 0725, 0726, 2301, 2302,
2303-2304

Bel Kürek, faraş 0989, 0990

Beshik Beşik 1152, 1152, 1154, 1155,
1155a

Beshik, bola, ona Beşik, bebek, anne
0179

Beshta cholu kampir, ikki o'g'il, bir qiz
Beş tane ihtiyar adam ve kocakarı, iki
oğul bir kız 2658

Bilak uzuk Bilezik 1404

Bilan ile 2617

Bil'yard Bilardo 1949

Birinchi shom-namazshom, ikkinchi shom- Shom shahridir. Yog'ining ko'pligi—ustiga ko'p yog'-ortilgan. Tuya oriq bo'lui sababli yog'ni ko'tarib Shomga yeta olmay yo'lda o'ldi.

Birinci akşam, namaz akşamı, İkinci akşam Şam şehridir. Yağının fazlalığı üstüne çok yağ yüklenmiş. Devenin zayıf olması sebebiyle yağını taşıyıp Şam'a yetişemedi yolda öldü 1608.

Biror soatdan o'n minut o'tganligini ko'rsatayotgan soatga qaraganda Her saat başından on dakika geçtiğini gösteren saate bakınca 2647

Bir yil, 12 oy Bir yıl, 12 ay 2098

Bir yil, 12 oy, 30 kun, 24 soat Bir yıl, 12 ay, 30 gün, 24 saat 2100

Bir yil, to'rt fasl, 12 oy Bir yıl, dört mevsim, 12 ay 2099

Bit Bit 0687, 0688, 0689, 0690, 0691, 0692, 0693, 0694, 0695

Bitta ham olma yo'q, qarag'ayda olma bo'lmaydi Bir tane bile elma yok, çam ağacında elma olmaz 2664

Bitta, qolganlari nahor deb hisoblanmaydi Bir tane, kalanları kahvaltı diye hesaplanmaz 2651

Bodom Badem 0714, 0715, 0716

Bodring Salatalık 0869, 0870, 2436, 2437, 2438

Bola, beshik Beşik, bebek 0177, 0178

Bola, beshik, ona ko'kragi, sumak
Beşik, bebek, ana göğsü, idrar kabı
0180

Bola, ism qo'yish, ona siynasi Çocuk, ad
verme, ana göğsü 0176

Bolg'a Çekiç 1818

Bo'r Tebeşir 1883, 1884

Bo'ri Kurt 444, 445, 446, 0447-0448

Bo'ri, baliq, toshbaqa, sumalak Kurt,
balık, kaplumbağa, sumalak 1571

Bo'ri, baliq, xo'roz Kurt, balık, horoz
1575

Bo'ron Boran 2094

Bosh, og'iz, burun, ko'z va qulaq Baş,
ağız, burun, göz ve kulak 0189, 0190,
0191

Botinka Bot, çizme 2474, 2475

Boyo'g'li Baykuş 0578

Bo'z to'qish do'koni Kumaş dokuma
dükkânı 0977

Budil'nik Çalar saat 2622

Bug' Buhar 0130, 0131

Bug'doy Buğday 2358, 2359

Bugun Bugün 2629

Bulaq Kaynak 0069, 0070

Bul'dozer Buldozer 1806, 1807, 1808,
1809, 1810, 1811, 1812

Buloq Bulak 2032, 2033, 2034

Bulqon Volkan 2096

Bulut Bulut 0072, 0073, 0074, 0074,
0075, 0076, 0076a, 0077, 2042, 2043,
2044, 2045, 2046, 2047, 2048

Bulut, do'l Bulut, dolu 0093

Bulut, yashin Bulut, yıldırım 0078

Bulut, Yomg'ir Bulut, Yağmur 2053,
2054, 2055

Burga Pire 0681, 0682, 0683, 0684, 0685,
0686

Burgut Kartal 0576, 0577

Burun Burun 0227, 0228, 0229

Burun qoni Burun kanı 0231, 0232,
0233-0239

Chakich Tokmak 1252, 1253, 1254,
1255, 1256-1257

Chakka o'tishi Damla damlaması 0127

Chang Çeng 1944

Chang Toz 0142

Chapdan o'ngga Soldan sağa 2638

Chaqmoq Şimşek 2049, 2050, 2051

Chaqmoq, momaqalldiroq Şimşek,
yıldırım 2052

Charvi İçyağı 0419, 0419a, 0419b

Charx Çark 0970, 0971, 0971

Chayon Akrep 0651, 0652, 0653, 0654,
0655

Chelak Ko'va 2571, 2572, 2573

Chena Kızak 1971, 1972

Chetan Hasır 1515, 1516, 1517, 1518

Chigirtka Çekirge 0637, 0638, 0639,
0640, 0641, 0642, 0643, 0644, 0645

Chigitning unib chiqishi Çekirdeğin
yetişip çıkması 0763, 0764, 0765

Childirma Def 1932, 1933, 1934

Chilim Nargile 1271-1273, 1274, 1275,
1275a, 1276, 1277, 1278

Chinor Çınar 2273

Chiroq Yağ lambası 1339, 1339a, 1340, 1341, 1342, 1343, 1344, 1345, 1346, 1347, 1348, 1349, 1350, 1351, 1351a

Cho‘chqa Domuz 0424, 0425

Chodir Çadır 1063

Cho‘g‘ Köz 1323, 1323a, 1323b, 1323v, 1324

Cho‘lpi, sochpopuk Gümüş toka, saç takısı 1405

Cho‘ntak Cep 1381

Cho‘p savag‘ich Çöp çubuk (/İnce sopa) 0957

Cho‘t Abaküs 1912, 1913, 1914

Cho‘tka Fırça 2501, 2502, 2503

Choy Çay (Akarsu) 0952-953

Choy Çay 2464, 2465

Choy xalta Çay torbası 1221

Choydish—oftoba Demlik—İbrik 1222, 1223, 1224, 1225, 1226

Choynak Çaydan 2564, 2565, 2566, 2567

Chuchvara Manti 0934, 0934a, 0935, 0935a, 0936, 0937, 0938

Chumchuq Serçe 0596, 0597, 2213, 2214

Chumoli Karınca 0656, 0656a, 0656b, 0657, 0658, 0659, 0660, 0661, 0662, 0663, 0664, 0665, 0666, 0667, 0668, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266

Chumoli uyasi Karınca yuvası 0669

Chuvolchang Solucan 0548, 0549, 2192

Daftar, qalam Defter, kalem 1866

Daftar, yozuv Defter, yazı 1863, 1864, 1865

Danak mag‘zi Çekirdek içi 0719

Daraxt Ağaç 0696, 0697, 2270, 2271, 2272, 2612

Daryo — Suv Nehir, Su 2028

Dastro‘mol Mendil 2480, 2480, 2481

Dazmol Ütü 1653, 1654, 1655, 2561

Deraza oynasi Pencere camı 2510, 2511

Deraza oynasi, romi Pencere camı, çerçevesi 2509

Deraza romi Pencere çerçevesi 1075, 1076

Devol yorig‘i Duvar yarığı 1129

Diplom Diploma 1921, 1922

Doira Tef 1947

Do‘l Dolu 0094, 0095, 0096, 0097, 0098, 2061, 2062, 2063

Do‘lana Erik 0759, 0760

Domlaning azon aytishi Hocanın ezan okuyuşu 1604, 1605

Do‘ppi Takke 1371, 1372, 1373, 2470, 2471

Doska Tahta 1887

Doska, bo‘r Tahta, tebeşir 1885, 1886

Durbin bilan Dürbün ile 2615

Durbin Dürbün 1750

Dush Duş 2521, 2522

Dutor Dutar (/Saz) 1469, 1470, 1470a, 1929, 1930, 1931

Echki Keçi 0413, 0413b, 0414, 0415, 2159, 2599

Echki shoxi Keçi boynuzu 0417-0418

Egar Eyer 1486, 1487, 1488, 1488a, 1489

Ekskavator Kazaratar (/Kepçe) 1797, 1798, 1799, 1800, 1801, 1802
Elak Elek 1246, 1246a, 1247, 1247a, 1248, 1249, 1250, 1250a, 1251
Elak, it, chumchuk Elek, it, serçe 1600, 1600a
Elektr choynak Elektrikli çaydan 1651
Elektr plitka Elektrikli ocak 1652
Elektr stolbasi, tok Elektrik direği, elektrik akımı 1638, 1639
Elektr toki Elektrik teli 1629, 1630, 1631, 1632, 1633, 1634, 1635, 1636, 1637
Eshak Eşek 0363, 0364, 0365, 0366, 0367, 0368, 2148
Eshik Kapı 1070-1071, 1072, 1073, 1074, 2505, 2506
Eshik ochiq bo'lsa Kapı açık olsa 2643
Eshik Tutqichi Kapı kolu 2507
Eshik zanjiri Kapı zinciri 1077, 1077a, 1078, 1079, 108
Eshon Asalak 0318, 0319
Etik Çizme 1388-1389, 2473
Etik, mahsi Çizme, Mest 1383, 1384, 1385, 1386, 1387
Etik, telpak, ko'ylak Çizme, kürk şapka, gömlek 1382
Fikr Fikir 0328, 0329, 0330, 0331-332, 2607
Fil Fil 0435, 0436, 0437, 2147
Fizzaryadka Jimnastik 1976
Fontan Fıskiye 1829, 1830
Fotoapparat Fotoğraf makinesi 1953, 1954

Gap, so'z Laf söz 2133, 2134-2135
Garmdori Kırmızıbiber 0905, 0906, 0907, 0908, 0909, 0910, 0911, 2446, 2447
Garmon Akordiyon 1475, 1936
Gaz Doğal gaz 2545, 2546, 2547
Gaz, trubasi Gaz borusu 1832, 1833
Gazeta Gazete 1858, 1859
Geografiya Coğrafya 1898
Gerb Arma (/damga) 1612
German Titov German Titov 1626
GES (Gidroelektriçeskaya Stantsiya) HES (Hidro Elektrik Santrali) 1627, 1628
Gilos Kiraz 2324
G'isht Tuğla 1821
Globus Yerküre, Dünya 1899, 1900, 1901, 1903, 1904, 1905, 1906
Go'sht Et 0931, 0932, 0933
Gradusnik Termometre 1749
Gramplastinka Gramafon Plağı 1940, 1941, 1942, 1943
Gugurt Kibrit 1359, 1360, 1361, 1362, 1363, 1364, 1365, 1366, 1367, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591
Gul Gül 2390
Haftaning kunlari Haftanın günleri 0161
Halloji Çıkrık (hallaç, pamuk temizleme aleti) 0972, 0973, 0974, 0975, 0976
Hammom Hamam 1128
Handalak Şamama 2412, 2413
Harflar Harflar 1888, 1889

Hassa Baston 1281, 1281a, 1281b, 1282, 1283, 1283a, 1284, 1285, 1286, 1287, 1288, 1290, 1291, 2579, 2580

Havo Hava 0071, 2039

Hayinchak Salıncak 1970

Ho'kiz, omoch Öküz, saban 0386

Ho'l daraxtga qo'nadi Nemli ağaca konar 2640

Hovuz Havuz 1130-1131

Hunari, ilmi bo'lmasa, mehnat qilmasa 2606

Ichak Bağırsak 0315

İgna İğne 1424, 1425, 1425a, 1426, 1426a, 1427, 1428, 1429, 1430, 1431, 1431a, 2489, 2490, 2491, 2492

İgna, angishvona İğne, yüksük 1423

İgna, ip İğne, ip 1432, 1433, 1434, 1435, 1436, 1436a, 1437, 1437a, 1438, 1439, 1440, 1441

İkkovi ham Her ikisi de 2633

İlon Yılan 0528, 0528a, 0529, 0530, 0530a, 0530b, 0531, 0532, 0533, 0534, 0535, 0536, 0537, 0538, 0539, 0540, 0541, 0542, 0543, 0544, 0545, 0545a, 2191

İnkubator Kuluçka makinesi 1711, 1712

İp, igna, angishvona İp, iğne, yüksük 1442

İpak qurti İpek böceği 0626, 0627, 0628, 0629, 0630, 0631, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234

İshq o'ti Aşk ateşi 2634

İsiriq Isırgan otu 0822, 0823, 0824

İsm İsim 0320, 0321, 0322, 0322a, 0323, 0324, 0324a, 0325, 2138, 2139, 2620

İssiq choy ichish Sıcak çay içme 0954

İt Köpek 0426, 0426a, 0427, 0428, 0429, 0430, 0431, 2630

İt tishlaganda Köpek ısırınca 2648

İt, sigir, echki yelini Köpek, sığır, keçi memesi 0405, 0406

Jala, shamol, kaltakesak, ilon, kullagich Sağanak, rüzgar, kertenkele, yılan, (?) 1578

Jilg'a Dere 2030

Jirafa Zürafa 2157

Jiyak Püskül 1408

Jiyda İğde 0727, 0728, 0729, 0730, 0731, 0732, 0733, 0734, 0735, 2307, 2308, 2309, 2310

Juvoz Yağ çıkarma makinesi 1017, 1018, 1019, 1020, 1021, 1022, 1023, 1024

Jo'ja Cıvcıv 2224

Jo'xari Mısır 0784, 0785, 0786, 0787, 0788, 0788a, 0788b, 0789, 0790, 0791a, 0792, 0793, 0794, 0795

Jun tarog'i Yün tarağı 0962

Kafan, anjir, halvoytar, baliq Kefen, incir, halvaytar, balık 1581

Kakku Guguk kuşu 2217

Kaklik Keklik 0580, 0581, 0582, 0583

Kaklik, baliq, ilon, mushuk, sumalak, yong'oq Keklik, balık, yılan, kedi, sumalak, ceviz 1577

Kaklik, bulbul, baliq, bodroq Keklik, bülbül, balık, patlamış mısır 1576

Kalish Lastik ayakkabi 2476

Kalit Kilit 2508

Kaltakesak Kertenkele 0546, 0547

Kamalak Gökkuşağı 2059

Kana Kene 0679, 0680

Kapalak Kelebek 0632, 0633, 0634, 0635, 0636, 2248, 2249, 2251, 2252, 2253

Karam Lahana 0871, 0872, 0873, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435

Karavot Sedir 2525

Karnay Borazan 1471, 1472

Karta Harita 1907, 1908, 1909, 1910, 1911

Kartoshka Patates 2424, 2425

Kashta Nakış 1409

Keli Dibek (/Havan) 1243, 1244, 1245

Kelin Gelin 0187, 0188

Kema Gemi 1742, 1743

Kema-qayiq Gemi-kayık 1539, 1540, 1541, 1542, 1543, 1544, 1545, 1546

Kengur Kanguru 2156

Kerogaz Kerogaz 2557

Ketmon Çapa 0984, 0985, 0986, 0987, 0988, 1716, 1717

Kindik Göbek çukuru 0311, 0312, 0312a, 0312b, 0313, 0314

Kino Film 1955

Kinofil'm Sinema 1685, 1686, 1687

Kipriklar Kirpikler 0223, 0224-0225

Kir yuvish mashinasi Çamaşır makinesi 1656

Kishan Zincir 1494, 1495, 1496, 1497

Kishi nomi İnsan adı 2652

Kitob Kitap 1448, 1448a, 1449, 1450, 1451, 1452, 1453, 1454, 1844-1845, 1846, 1847, 1848, 1849, 1850, 1851-1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857

Kiyik Geyik 0453, 2632

Kiyim Giyim 1375-1377, 2468

Ko'k kaptar Yeşil güvercin 0590

Ko'knori Haşhaş kozası 0818, 0818a, 0819, 0820, 0821

Ko'lnan o'tin Bir tür ot (?) 2397

Kombayn Biçerdöver 1708, 1709, 1710

Ko'mir Kömür 2593

Kompas Pusula 1745, 1746, 1747, 1748

Konfet Şeker (/Bayram şekeri) 2462

Ko'pkari Oğlak 0420, 0422

Ko'pkari, qovurmoch, qurbaqa Oğlak (oyun), kavurma, kurbağa 1598

Ko'prik Köprü 1534, 1535, 1535a, 1536, 1537

Ko'prik, poyezd Köprü, tren 1763

Ko'prik, suv, baqa, baliq Köprü, su, kurbağa, balık 1538

Koptok Top 1485, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962

Ko'rpa Yorgan 1156, 1156a, 1157, 1158, 1159, 1159a, 1160-1161, 1162

Ko'rpaning yengi, chumchuqning suti, hovuzning qopqog'i, toshning tomiri yo'q Yorganın kolu, serçenin sütü, havuzun kapağı, taşın damarı yok 1567a

Ko'rpaning yengi, hovuzning qopqog'i, osmonning ustuni, ko'lning ko'prigi,

oshpichoqning qini yo‘q Yorganın kolu, havuzun kapağı, göğün sütunu, gölün köprüsü, mutfak bıçağının kını yok 1568

Ko‘rshapalak Yarasa 0493, 2189, 2190, 2625

Ko‘rshapalak, toshbaqa Yarasa, kaplumbağa 0494, 2184

Ko‘sak Pamuk kozası 2357

Kosmik kema Uzak gemisi 1738

Kosmik raketa Uzak roketi 1739

Kosov Köseği ocak karıştırmakta kullanılan ince uzun odun 1181, 1182

Ko‘targich krani Kaldırma vinci 1803, 1804, 1805

Kovush Ayakkabı 1390, 1390a, 1390b, 1391, 1392, 1393, 1394

Ko‘ylak Gömlek 1379

Ko‘z Göz 0203, 0204, 0205, 0206, 0207, 0208, 0209, 0209a, 0210, 0211, 0212, 0213, 0214, 0215, 2118, 2119, 2120, 2121, 2611

Ko‘z bilan kiprik Göz ile kirpik 0216, 0217, 0218-0219, 0220, 0221, 0222

Ko‘z va kipriklar Göz ve kirpikler 2116, 2117

Ko‘z, Bulut Göz, bulut 2122

Ko‘z, burun Göz, burun 0226, 0227, 0228, 0229

Ko‘z, qosh, burun, ağız, soch, soch o‘rimi Göz, kaş, burun, ağız, saç, saç örgüsü 0289

Ko‘za Güğüm 1229, 1230

Ko‘zgu Ayna 2526, 2527, 2528, 2529, 2530

Ko‘zoynak Gözlük 2494

Kul Kül 1368

Kul, o‘tin Kül, odun 1369, 1370

Kun va Tun Gün ve gece 2102, 2103

Kunduz kuni inda yotar, Gündüzleyin ininde(/yuvasında) yatar 2177, 2178, 2179

Kunduz soat 3 da Gündüz saat 3‘te 2646

Kungaboqar Günebakan 0814, 0815, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383

Kunjut Susam 0817

Kurak Kürek 1715

Kurant çanlı saat çan 1826, 1827, 1828

Kuva Su testisi 1235, 1236, 1237, 1238, 1239

Lab Dudak 0265, 0265a, 2123

Lab, tish, ko‘z Dudak, diş, göz 2126

Lampochka Ampul 1640, 1641, 1642, 1643, 1644, 1645, 1646, 1647, 1648, 1649

Lavlagi Pancar 0882, 2429

Laylak Leylek 0566, 0567, 0568, 0569, 0570, 2199

Lift Asansör 1824, 1825

Lola Lale 2387, 2388, 2389

Lo‘labolish Çift kişilik (uzun) yastık 1164

Loviya Fasulye 0800, 0801, 0801a, 0802, 2375, 2376, 2377

M harfi M harfi 1463, 1463a, 1463b, 1890

Magnitafon Teyp 1683, 1684

Makkajo'xori Mısır 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367-2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373

Maktab Okul 1841, 1842

Maktab, o'quvchi, o'qituvchi Okul, öğrenci, öğretmen 1843

Maqsad Amaç 0334

Mashina g'ildiraklari Araba tekerlekleri 1793

Mayit Ölü 0353

Maymun 0451, 0452

Mayna Sığırcık (/Çekirge kuşu) 2215, 2216

Maysa Yeşillik (/ot) 0829

Mening o'zim Kendim 2656, 2657

Mesh Tulum, 1240, 1241, 1242

Mevali daraxt Meyve ağacı 0702, 2286

Miltiq, o'qi Tüfek, ok 1547, 1548, 1549, 1550, 1551, 1551a, 1551b, 1552, 1553, 1553a, 1553b, 1554, 1554a, 1555, 1556, 1557, 1558, 1559, 1560, 1561, 1562, 1563-1564, 1565

Mineral O'g'it Mineral gübresi 1719, 1720, 1721

Mix Çivi, mih 1819, 1819a

Moki Mekik 0980, 0981, 0982, 0983

Mol dumi İneğin kuyruğu 0407

Mol tezagi İnek tezeği 0408

Molning shoxi Büyükbaş hayvanın (/sığırın) boynuzu 0389, 0390

Momaqaldiroq, bulut, yomg'ir Gök gürültüsü, bulut, yağmur 0083-84

Mo'ri Baca 1099, 1100-1101, 1102, 1103, 1104

Morojniy Dondurma 2466, 2467

Mosh Bezelye 0809, 0810

Mototsikl Motosiklet 1782, 1783, 1784

Mushuk Kedi 0432, 0433, 0433a, 0434, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164

Muz Buz 0113, 0113a, 0113b, 0114, 0114a, 0115, 0116, 2076, 2077, 2078

N harfi N harfi 1464

Narvon Merdiven 1125, 1125a, 1126, 1823

Nay Ney 1945, 1946

Ninachi Yusufçuk 2247

Nog'ora Dümbelek 1473, 1473a

Non Ekmek 2452

Nos Enfiye (/Maraş otu) 1279

Nosvoy qovoq Enfiye (/Maraş otu) kabı 1280

No'xot Nohut 0803, 0804

Nuqta Nokta 1895

O harfi O harfi 1892

Obdasta İbrik 1227, 1228

Obkash İki kovalı su taşıma aleti 2574

Obriz Tuvalet 1111, 1112, 1113, 1114, 1115-1116

Obro', namus İtibar, namus 0336

O'chirg'ich Silgi 1919, 1920

O'choqpoya Üçlü ocak 1192, 1193

Odam-bolaligi, yigitligi, keksaligi İnsanın çocukluğu, gençliği, yaşlılığı 0183

O'g'li 17 yoshda, otasi 56 da Oğlu 17 yaşında, babası 56 yaşında 2659

Og'iz Ağız 0249, 0249a, 0250

Og'iz, besh barmoq Ağız, beş parmak 0305

Og'iz, burun Ağız, burun 0230, 0259, 0260

Og'iz, mo'ylav, soqol Ağız, bıyık, sakal 0255, 0255a, 0256

Og'iz, quloq, miya Ağız, kulak, beyin 2129

Og'iz, tish Ağız, diş 0269, 0270, 0271, 0271a, 0272, 0272a, 0272b, 0273, 0274, 0275, 0276

Ohak Kireç 1127, 1822

Oktabr' Ekim 1614

Olashaqshaq Ağačkakan 0585, 0586

Olcha daraxti Vişne ağacı 2325

Olcha Vişne 0736

Olma Elma 0721, 2293

Olov Alev 2594

Olov, qozon Ateş, kazan 1338

Olqor Dağ keçisi 0412

Ombir Kerpeten 0998, 0999

Omoch Saban 1003, 1004, 1004a, 1004b, 1005, 1006, 1007, 1008, 1009

Ona Ana 2111, 2112

Ona sutu Anne sütü 0310, 0310a

Ona, tug'ilmagan bola Anne, doğmamış çocuk 0175

O'q Ok 1837

O'ra Çukur 1117, 1118

O'rdak Ördek 0565, 2200, 2201, 2202

O'rgimchak Örümcek 0670, 0671, 0672, 0673, 2256, 2257, 2258, 2259

O'rik Kayısı (ağacı) 0717, 0718, 2294, 2295, 2296

O'rik guli Kayısı (ağacı) çiçeği 0720

O'rmak Dokuma tezgahı 0978, 0979, 0979a

O'roq Orak 0991, 1714

Orqasida ko'zi yo'q Arkasında gözü yok 2604

Oshqovoq Kabak 0865, 0866

Oshxona, oshpaz, pashshalar Mutfak, aşçı, sinekler 1586, 1587, 1587a, 1588, 1589-1590, 1591, 1592, 1593, 1594, 1595, 1596

Osma soat Asma saat 2621,

Osmon Gökyüzü 0001, 0002, 0003, 0005, 0007, 0176, 0177, 0231, 0232, 0235, 0243, 0244, 0977, 1978, 1979

Osmon, oy Gökyüzü, ay 1980

Osmon, quyosh Gökyüzü, güneş 0005, 0006

Osmonning ustuni, hovuzning qopqog'i ko'rpaning yengi, oshpichoqning qini yo'q Göğün sütunu, havuzun kapağı, yorganın kolu, mutfak bıçağının kını yok 1567

Osmon, yer Gökyüzü, yer 0004, 0005

Osmon, yulduz Gökyüzü, yıldız 2001, 2002

Osmon, yulduzlar Gökyüzü, Yıldızlar 0023, 0023a, 0024, 0025, 0026, 0026a, 0026b, 0027, 0028, 0029

Ot At 0356, 0357, 2144
Ot mingan odam At binmiş adam 0186
Ot taqasi, 24 mixi At nali, 24 çivisi 1607, 1608, 1609, 1609a, 1610
Ot taqasi, mixlari At nali, çivileri 1499, 1500
Ot tuyog'i, uylanish, o'lim At toynağı, evlenme, ölüm 1584-1585
Ot xomiti At tasması 1501
Ot, otga mingan odam At, ata binmiş adam 1580
Ota, ona Baba, anne 0184
Ota, ona, soch, ko'krak Baba, anne, saç, göğüs 0185
Otash qisqich Ateş maşası 2562, 2563
Otga minish Ata binme 1491, 1491a, 1491b, 1492
Otning dumi Atın kuyruğu 0361, 0362
Otning ikki qulog'i, to'rt oyog'i Atın iki kulağı, dört ayağı 0358
Otning taqasi, mixi Atın nali, çivisi 0359, 0360, 0360a
O't-olov Ateş-alev 1326
Oy Ay 0014, 0014a, 0015, 0015a, 0015b, 0016, 0017, 0017a, 0018, 0019, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000
Oy ishig'i Ay ışıği 0020
Oy ve Yulduzlar Ay ve Yıldızlar 0021
Oy, o'ttiz kun Ay, otuz gün 0154
Oy, yulduz, quyosh Ay, yıldız, güneş 2015
Oy, yulduzlar Ay, yıldızlar 2004

Oylar va kunlar Aylar ve günler 0162
Oyna Ayna 1138, 1139, 1140, 1141, 1142, 1143
Oyoq Ayak 0316, 0317
Oyoq kiyimining charmi Ayakkabının tabanı 2618
P harfi P harfi 1891
Palov Pilav 0923
Pal'to Palto 2469
Panshaxa Tırmık 1002, 1505
Papiros Sigara 2592
Paqir Kova 2570
Paqir, suv Kova, su 2569
Parashut Paraşüt 1838, 1839
Parashutli odam Paraşütlü insan 1840
Parovoz Lokomotif 1751, 1752, 1753
Parovoz ve vagonlari Lokomotif ve vagonları 1759, 1760, 1761, 1762
Paroxod-kater Vapur-motor 1741
Paroxod Vapur 1740
Pashmak Ayakkabı 0950
Pashsha Sivrisinek 2267, 2268, 2269
Pashsha-Chivin Sinek-Sivrisinek 0674, 0674a, 0675, 0676, 0678
Pashshaxona Cibilik 1165, 1165a, 1166, 1167, 1168-1169
Patefon Gramafon 1937, 1938, 1939
Paxta Pamuk 0766, 0767, 0768, 0769, 0770, 0771, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337-2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356

Paxta terish mashinasi Pamuk toplama makinesi 1701, 1702, 1703, 1704, 1705, 1706

Paxta, chigit Pamuk ve tohumu 0772

Bugʻdoy Buğday 0773, 0774, 0775, 0776, 0777, 0778, 0779, 0780

Paxtadan Xirmon Uyardigan Kran

Mashina Pamuktan harman kaldırma makinesi 1707

Pechka moʻrisi Soba borusu 2515

Pechka Soba 1110, 2512, 2513, 2514

Pianino Piyano 1948

Pichoq Bıçak 1258, 2559

Pichoq qini Bıçak kını 1259

Pichoq, qaychi Bıçak, makas 1418

Pilla Koza 2225, 2226, 2227

Piyola Kadeh 1216, 1217, 1218, 1219, 1220, 2568

Piyoz Soğan 0891, 0892, 0892a, 0892b, 0893, 0893a, 0894, 0894a, 0895, 0896, 0897, 0898, 0898a, 0899, 0900, 0900a, 0901, 0902, 0903, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423

Pomidor Domates 2439, 2440, 2441, 2442, 2443

Portfel' Evrak çantası 1923

Primus Gaz ocağı 2556

Probka Mantar (/Şamandıra) 1975

Q harfi Q harfi 1465

Qabr, mozor Kabir, mezar 0354

Qalam Kalem 1459, 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875

Qaldirgʻoch Kırılmaç 0595, 2210, 2211, 2212

Qamchi, yugan–suvliq Kamçı, yular-gem 1502-1503

Qamish Kamış 0830, 0831, 0832, 0833, 0834, 0835, 0835a, 0836, 2395

Qamish qalam Kamış kalem 1460, 1461

Qand Küp şeker 0949, 2460

Qarmoq Olta 1973, 1974

Qosh Kaş 0202

Qatiq soladigan kadi Yoğurt kabı 1234

Qatiq Yoğurt 0944-945

Qaychi Makas 1410, 1411, 1411a, 1412, 1413, 1414, 1415, 1416, 1417, 2487, 2488

Qayiq Kayık 1744

Qaynona Kaynana 1601, 1602, 1603

Qilich Kılıç 1566, 1566a

Qirgʻovul Sülün 0584

Qirov Kıracağı 2075

Qish, yoz Kış, yaz 0111, 0112

Qizgʻaldoq Gelincik 0825, 0826

Qizilishton Ağaçkakan 2205, 2206, 2207, 2208

Qoʻgʻirchoq Kukla 1483, 1484, 1968, 1969

Qogʻoz Kâğıt 1458, 1867, 1868

Qogʻoz, yozuv Kâğıt, yazı 1455

Qoʻl, barmoqlar El, parmaklar 0296, 0296a, 0297, 0297a, 0298, 0298a, 2142, 2143

Qoʻl, barmoqlar, tirnoq El, parmaklar, tirnak 0299, 0300

Qo'l, barmoqlar, tirnoq, xina El, parmaklar, tirnak, kına 0301

Qo'l, besh panja, qozonning to'rt qulog'i, o'choq tosh, tutqich, dastro'mol El, beş parmak, kazanın dört kulağı, ocak taşı, sap, mendil 1579

Qo'lqop Eldiven 1395, 2477, 2478, 2479, 2603

Qon Kan 2141

Qo'ng'iroq Zil 1476, 1926, 1927, 1928

Qo'ng'iz Böcek 0646, 0647, 0648, 0649, 0648, 0650, 2254

Qop Çuval 1268, 1269

Qor Kar 0099, 0100, 0101, 0102, 0103-0104, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074

Qor, yer Kar, yeryüzü 0105

Qor, ayoz Kar, ayaz 0106

Qora atlas Siyah atlas 1378

Qora Mayiz Kara üzüm 0745, 0745a, 0746, 0746a, 0747, 74

Qora qurt Bozkır örümceği 2255

Qora Uy Kara Çadır 1041, 1042, 1043, 1044, 1045, 1046, 1048, 1049, 1050

Qora uyning beldovi Kara Çadırın Kemer 1058, 1059, 1060

Qora uyning chang'arog'i Kara Çadırın Tepesi 1056, 1057

Qora uyning tuynuk bog'i Kara Çadırın pencere bağlantısı 1061, 1062

Qora uyning uvig'i Kara Çadırın Direği 1051, 1051a, 1052, 1052a, 1053, 1054, 1054a

Qo'rg'oshin Kurşun 1298

Qorli tog' Karlı dağ 2035, 2036

Qosh, kiprik Kaş, kirpik 2115

Qoshiq Kaşık 2558

Qovun Kavun 0854, 0855, 0856, 0857, 0858, 0859, 0860, 0861, 0862, 0863, 0864, 2411, 2663

Qovurmoch, do'l Kavurma, ortalı yer 0939-940

Qovurmoch, tulki, tuya Kavurma, tilki, deve 1599

Qo'y Koyun 0409, 0410, 0411, 2158

Qo'y, echki va qumalog'i Koyun, keçi ve kığı 0423, 0423a

Qoziq o'rni Kazık yeri 1124, 1124a

Qo'ziqorin Mantar 2448, 2449, 2450

Qozon chochiq Kazan havlusu 1196, 1197, 1198, 1199, 1200, 1201, 1202, 1203-1204, 1205, 1206, 1207, 1208, 1209-1210, 1211, 1212, 1213, 1214, 1215

Qozon Kazan 2548

Qozon tagidagi o'tini Kazan altındaki odun 1191

Qozon, olov Kazan, alev 1189, 1190

Qozon, to'rt qulog'i: Kazan, dört kulağı 1183, 1184, 1185, 1186, 1187, 1188

Qozon, tovoq, kosa Kazan, tabak, kâse 1194, 1194a, 1194b, 1194v, 1195

Qo'zoynak Gözlük 1924, 1925

Quduq Kuyu 1120, 1121-1122, 1123

Quduqda Kuyuda 2644

Qulf Kilit 1081, 1082, 1083, 1083a, 1084, 1085, 1086, 1087, 1088, 1088a, 1089, 1090, 1091, 2517, 2518, 2519

Qulf, kalit Kilit, anahtar 1092, 1093, 1094, 1095, 1096, 1097-1098

Quloq Kulak 0240, 0241, 0241a, 0242, 0243, 0244, 0245, 0246, 0247, 2130, 2131

Quloq, koʻz Kulak, göz 0248

Quloq, koʻz, burun, ogʻiz Kulak, göz, burun, ağız 2132

Qulupnay Çilek 2329-2330

Quruq tosh Kuru taş 2636

Qush uyasi Kuş yuvası 0617, 0618, 0619

Quyov Tavşan 0454, 0455, 0456, 0457, 0458, 0459, 0460

Quyosh Güneş 0007, 0008, 0009, 0010, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989

Quyosh nuri Güneş ışığı 1990

Quyosh, ay, yulduzlar Güneş, ay, yıldızlar 0032

Quyosh, osmon, yulduzlar, oy Güneş, gökyüzü, yıldızlar, ay 0049, 0050, 0050a, 0050b

Quyosh, oy Güneş, ay 0011, 0012, 0012a, 0013, 1991

Quyun Kasırğa 0143, 0144, 0145

Radio Radyo 1662, 1663, 1664, 1665, 1666, 1667, 1668, 1669, 1670, 1671, 1672, 1673, 1674, 1675, 1676

Raketa Roket 1619, 1620, 1621, 1622, 1623, 1624

Randa Rende 1820

Rangli boʻyoq Renkli boya 1918

Rangli qalam Renkli kalem 1876, 1877

Ruchka Tükenmez Kalem 1878, 1879, 1880, 1881-1882

Rapida Ekmek küreği (/eldiveni) 1180

Rayhon Reyhan 0827, 0828

Roʻyan Kök boyası 0837

Ruchka Tükenmez Kalem 1462, 1462a

Sabzi Havuç 0883, 0883a, 0883b, 0884, 0885, 0886, 0887, 0888, 0889, 0890, 2414, 2415

Sakkizta qoladi, chunki uch lampochka singani yoʻq: Sekiz kalır, çünkü üç lamba kırılmamış 2649

Salom berish Selam verme 0337

Samolyot Uçak 1722, 1723, 1724, 1725, 1726, 1727, 1728, 1729, 1730, 1731, 1732, 1733, 1734, 1735, 1736

Samovar Semaver 2550, 2551, 2552, 2553, 2554

Sandiq Sandık 1133, 1134, 1135, 1136

Sandiq, kalit Sandık, kilit 1137

Santimetr Santimetre 2498

Saqich Sakız 0956

Sariq sumalak Sarı sumalak 2613

Sariyogʻ Tereyağı 2458

Sel Sel 0092

Separator Kaymak ayırma aleti 2549

Sevgi Sevgi 2610

Sichqon Fare (/Sıçan) 0469, 0470, 0471, 0472, 0473, 0474, 0475, 0476, 0477, 0478, 0479, 0480, 0481, 0482, 0483,

- 0484, 0485, 0486, 0487, 0488, 0489,
0490, 0491, 2186, 2187, 2188
- Sichqon, qopqon** Sıçan, kapan 0492
- Sigir** İnek, sığır 0383, 0384, 0385
- Sigir sog'ish** Sığır sağma 0403, 0403a,
0403b, 0403v
- Sigir tili** Sığır dili 0391, 0391a, 0391b,
0391v, 0392, 0393
- Sigir yelini** Sığır memesi 0394, 0395,
0395a, 0396, 0396a, 0397, 0398, 0399,
0400, 0401, 0402
- Sigir, it yelini** Sığır, it memesi 0404
- Sigirning** olasi İneğin alacası 0387,
0387a, 0387b, 0388, 0389, 0390
- Silos** Ambar 2396
- Sinchaloq barmoq** Serçe parmak 0304
- Sirdaryo** Sirderya 2029
- Soat** Saat 1144, 1145, 1146-1147, 1148,
1149, 1150, 2531, 2532, 2533, 2534,
2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540,
2541, 2542, 2543-2544, 2601
- Soch o'rimi** Saç örgüsü 0192, 0193, 0194
- Soch** Saç 0190, 0191
- Soch, ko'krak** Saç, göğüs 0200, 0201
- Soch, qosh, ko'z, burun, og'iz** Saç, kaş,
göz, burun, ağız 0285, 0286
- Soch, soqol** Saç, sakal 2128
- Sochiq** Havlu, peçete 1396
- Sochpopuk** Saç takısı 1406
- Soqol** Sakal 0257, 0258
- Soqqa o'yin** Bilye oyunu 1477
- So'ri** Tahta yatak 1151
- So'roq belgisi** Soru işareti 1896
- Sovun** Sabun 1270, 2582, 2583
- Sovuq** Soğuk 2079, 2080, 2081
- Sovuq, deraza, qirovi** Soğuk (/ayaz,
pencere, kırağı 0110
- Sovuq, qish** Soğuk~ayaz, kış 0107, 0108,
0109
- Soya** Gölge 0166, 0167, 0167a, 0167b,
0167v, 0168, 0168a, 0168b, 0169, 0170,
0171, 0172, 0173, 0174, 0174a, 2106,
2107, 2108, 2109, 2110
- So'z, gap** Söz, laf 0338, 0339, 0340,
0341, 0342
- So'zlamasa** Konuşmazsa 2645
- SSSR SSCB** 1611
- Stol lampasi** Masa lambası 1650
- Stol** Masa 2523
- Stul** Sandalye 2524
- Sumalak** Sumalak 0941, 0942
- Supurgi** Süpürge 1260, 1261, 1261a,
1262, 1262a, 1263, 1264, 1265, 1266-
1267
- Supurgi** Süpürge 2575, 2576, 2577
- Surnay** Zurna 1474
- Sut** Süt 0943
- Sut** Süt 2456, 2457
- Suv** Su 0051, 0051a, 0052, 0052a, 0053,
0054, 0055, 0056, 0057, 0058, 0059,
0060, 0060a, 0061, 0062, 0063, 0064,
0064a, 0065, 2017, 2018, 2019, 2020,
2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026,
2027
- Suvarak** Hamam böceği 2602

Suv chiqaradigan chig'iriq Su çekilen
çıkırık 1010, 1011, 1012, 1013, 1014,
1015-1016

Suvda Suda 2626

Suvsar Samur gelincik 0461, 0461a,
0462

Suv-Sharshara Su-Şelale 2031

Suzmaqurut Lor 2459

Svetofor Trafik ışıkları 1794, 1795, 1796

Shaftoli Şeftali 2305, 2306

Shakar Şeker 0948, 2461

Sham Mum 1352, 1353, 1354, 1355,
1356, 1357, 1358

Shamol Rüzgâr 0133, 0134, 0135, 0136,
0137, 0138, 0139, 0140, 0140a, 2082,
2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088,
2089, 2090, 2091, 2092

Shamol, o'simlik Rüzgâr, bitki 2093

Shamol, suv Rüzgâr, su 0141

Shar Balon 1963, 1964, 1965

Sharshara Çağlayan (/şelale) 0068

Shaxmat Satranç 1950, 1951, 1952

Sh harfi Ş harfi 1893

Shim Pantolon 1380

Shimol va janub Kuzey ve güney 2631

Shirdon Şırdan 1119

Shirguruch Sütlaç 0926

Shlapa Şapka 2472

Sholg'om Şalgam 0874, 0875, 0876,
0877, 0878, 0879, 0880, 0881, 2426,
2427, 2428)

Sholi Çeltik 0781, 0781a, 0781b, 0782,
0783, 2374

Sho'r yer Çorak yer 0043

Shovla Şavla 0924, 0925

Shudring Çiğ 0132

Taka Teke erkek keçi 0416

Tanbur Tambur 1468, 1468a

Tancha Sandal 1105, 1106-1107, 1108-
1109

Tandir non Tandır ekmeği 1178, 1179

Tandir Tandır 1170, 1171, 1172, 1173,
1174, 1175, 1175a, 1176, 1177

Tanga pul Bozuk para 1292, 1293, 1294,
1295, 1296-1297

Tank Tank 1834, 1835

Tariq Darı 0811, 0812, 0813

Tarnov Su yolu 2516

Taroq Tarak 2484, 2485, 2486

Tarozi Terazi 1299, 1299a, 1300, 1301,
1302, 1302a, 1303, 1304, 1305, 1306,
1307, 1308, 1309, 1310, 2578

Tarvuz Karpuz 0841, 0841a, 0842, 0843,
0844, 0845, 0846, 0847, 0848, 0849,
0850, 0851, 0852, 0853, 2399, 2400,
2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406,
2407, 2408, 2409

Tarvuz urug'lari Karpuz çekirdekleri
2410

Tegirmon Değirmen 1025, 1026, 1027,
1028, 1029, 1030, 1031, 1032, 1033,
1034, 1035, 1036, 1036a, 1037, 1038,
1039, 1040, 2598

Telefon Telefon 1688, 1689, 1690, 1691-
1692, 1693

Televizor Televizyon 1677, 1678, 1679,
1680, 1681, 1682

Telpak Kürk şapka 1374

Temir yo‘l, poyezd Demir yol, tren 1755,
1756, 1757, 1757a, 1758

Teplitsa Sera 1713

Teplovoz Dizel Lokomotif 1754

Terak Kavak 2274

Terak, barglari Kavak ve yaprakları
0698, 0699

Termo‘metr Termometre 2581

Termos Termos 2555

Tesha Balta 0992

Teshik idishni Delik kap 2635

Tikan Diken 0838, 0839, 0840, 0840a

Tikish mashinasi Dikiş Makinesi 1444,
1445, 1446, 1447, 2495, 2496, 2497

Til Dil 0261, 0262, 0263, 0264, 2124,
2125

Tipratikon Kirpi 0463, 0463a, 0463b,
0464, 0465, 0466, 2172, 2173, 2174,
2175, 2176

Tirnoq Tırnak 0303

Tish Diş 0267, 0268, 2127

Tish, barmoqlar, ikki ko‘z Diş,
parmaklar, iki göz 0284

Tish, til Diş, dil 0279, 0280, 0281, 0282,
0283

Tog‘ Dağ 2037, 2038

To‘g‘nag‘ich Çatal iğne 1443

To‘g‘rilik Doğruluk 0335

To‘g‘rilik, rostlik Doğruluk dürüstlük
2609

Tok, bargi, uzumi Asma, yaprakları,
üzümü 0737, 0737a, 0737b, 0737V,
0738, 0739

Tok, uzum Asma, üzüm 0740, 0740a,
0741, 0742, 0743, 0744, 0745, 0745a,
0746, 0746a, 0747

Tol bargi Söğüt yaprağı 2284

Tol bargidan qilingan chambarak Söğüt
yaprağından yapılan çember 2285

Tol daraxti Söğüt ağacı 2281, 2282, 2283

Tomchi Damla 0117, 0118, 0119, 0119a,
0119b, 0120, 0121, 0122, 0123, 0124,
0125, 0125a, 0126

Tong Yorishi Tan atması 0148, 0148a

Topishmoq Bilmece 1466

To‘qqiz oy ishlaysiz uch oy yeysiz-qish
Dokuz ay çalışırsınız üç ay yersiniz-kış
0163, 0164, 0165

**To‘rg‘ayda sut, toshda tomir, ko‘lda
ko‘prik, osmonda ustun, oshpichoqda
qin, ko‘rpada yeng yo‘q** Toygarda süt,
taşta damar, gölde köprü, gökyüzünde
sütun, mutfak bıçağında kın, yorganda yen
yok 1569

To‘rt enlik Dört enlik 2655

To‘rt fasl Dört mevsim 2101

To‘rt mushuk Dört kedi 2660, 2661,
2662

Toshbaqa Kaplumbağa 0519, 0519a,
0520, 0521, 0521a, 0522, 0523, 0524,
0525, 0526, 0527, 2180, 2181, 2182,
2183

To'sin, vassa Kiriş, ızgara 1067, 1068, 1069

Tovuq Tavuk 0560, 0561

Tovuq, tuxum, jo'ja Tavuk, yumurta, civciv 0562, 0562a, 0563

Tovus Tavis Kuşu 0575

Tovush Ses 2136, 2137

To'xtagan soat Duran saat 2637

Traktor Traktör 1694, 1695, 1697, 1698, 1699, 1700

Traktorchilar-ayollar, Ahmad akaning singillari Traktörçüler-bayanlar, Ahmet ağabeyin kız kardeşleri 2642

Tramvay Tramvay 1764-1765, 1766, 1767, 1768, 1769, 1770, 1771

Tsirkul' Pergel 1915, 1916, 1917

Tug'ilmagan qulun Doğmamış Sipa 0355, 0355a

Tugma Dügme 2482, 2483

Tulki Tilki 0449, 0450, 2155

Tuman Duman 0128, 0129

Tuman Sis 2095

Tun, kun Gece ve gündüz 0149, 0150

Tupuk Tükürük 0251, 0252, 0253, 0253a, 0254

Turna Turna 0571, 0572, 0573-0574, 2196, 2197, 2198

Turp Turp 0904, 2430

Tush Düş 0350, 2616

Tushgan tish Düşen diş 0277, 0278

Tut 2331, 2332

Tut daraxti Dut ağacı 2297, 2298, 2299, 2300

Tut daraxtining ildizi Dut ağacının kökü 0761, 0762

Tutun Duman 1330, 1331, 1331a, 1332, 1333, 1334, 1335, 1336, 1337, 2595, 2596, 2597

Tutun, olov Duman, alev 1327, 1327a, 1327b, 1327v, 1328, 1329

Tuxum Yumurta 0599, 0600, 0601, 0602, 0603, 0604, 0605, 0606, 0607, 0608, 0609, 0610, 0611, 0612, 0613, 0614, 0615, 0616, 0617, 0618, 0619, 2218, 2219, 2220

Tuxum, co'ca Yumurta, civciv 0564

Tuxum, jo'ja Yumurta, civciv 2221-2223

Tuya Deve 0369, 0370, 0371, 0371a, 0372, 0373, 0374, 2145, 2146

Tuya oyog'ining izi Deve ayağının izi 0379, 0380, 0381, 0381a, 0382

Tuya, dumi Deve ve kuyruğu 0378, 0378a

Tuya, oyog'i, o'rkachi, ko'zi, dumi Deve, ayağı, kamburu, gözü, kuyruğu 0375, 0376, 0376a, 0377, 0377a, 0377b

Tuyaqush Devekuşu 2203, 2204

Tuz Tuz 0951, 2453, 2454, 2455

Uch barmoqning qalam ushlab yozishi: Üç parmağın kalem tutup yazması 2639

Uchqun Kıvılcım 1325

Uchta Üç 2650

Ugra Erişte 0927

Umid, reja Ümit, rica 2605

Umival'nik Lavabo 2520

Un Un 2451

Undov belgisi Ünlem işareti 1897
Urchuq Ağırşak (/ Kirmen) 0963, 0964-
 965, 0966, 0967, 0968, 0969
Ustara Tıraş, jilet 1311, 1312, 1312a,
 1312b, 1313, 1314, 1315, 1316, 1316a,
 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322
Uviq va bo'gi direği ve bağlantısı 1055
Uxlaganda Uyuduğunda 2628
Uxlayapsanmi degan so'roqqa Uyuyor
 musun denen soruya 2627
Uxlaydi Uyur 2614
Uy Düşünce 2608
Uy Ev 2504
Uyg'onib Uyanıp 2641
Uyning to'sini-balori Evin (/çadırın)
 kirişi, kütüğü 1065, 1065a, 1065b, 1066
Uyqu Uyku 0345, 0345a, 0345b, 0346,
 0346a, 0347, 0348, 0348a, 0349
Uzangi, egar Üzengi, eyer 1490
Uzangi, egar, ot yoli, dumi Üzengi, eyer,
 at yelesi, kuyruğu 1493
Uzuk Yüzük 1400, 1402, 1403
Uzum Üzüm 2326, 2327, 2328
Vaqt Zaman 0155, 0156, 2104, 2105
Varrak Uçurtma 1478, 1479, 1480, 1481,
 1482, 1966, 1967
Velo'siped Bisiklet 1785, 1786, 1787,
 1788, 1789, 1790, 1791, 1792
Ventilator Ventilator 1661
Vergul Virgül 1894
Vertolyot Helikopter 1737
Vodoprovod kolonkasi Su hattı (/borusu)
 kolonu 1831

Xaltali, g'ildirakli aravacha Torbalı,
 tekerlekli arabacık 2560
Xamir Hamur 0914, 0915, 0916, 0916a
Xamir, non Hamur, ekmek 0917
Xaritada Haritada 2624
Xat Mektup 1860, 1861, 1862
Xayol Hayal 0333
Xina Kına 1407
Xolodil'nik Buzdolabı 1657, 1658, 1659,
 1660
Xo'roz Horoz 0551, 2193, 2194, 2195
Xo'roz, tovuq Horoz, tavuk 0558, 0559
Xo'rozqand Horoz şekeri 2463
Xotinning eri Kadının eri 1606, 1606a
Xum Sürahi 1231
Xurjin Heybe 1504
Yangi yil Yeni yıl 2097
Yantoq Diken 2398
Yashin Yıldırım 0079, 0080, 0081
Yashin, momaqaldiroq Yıldırım, gök
 gürültüsü 0082
Yashin, nayza, qurbaqa, soch, ona
 siynasi Yıldırım, mızrak, kurbağa, saç,
 ana göğsü 1597
Yelim Tutkal 1467
Yelka chuquri Omuz çukuru 0290
Yer sun'iy yo'ldoshi Yerin yapay
 uydusu, uydu 1615, 1616, 1617, 1618
Yer ve yulduzlar Yeryüzü ve yıldızlar
 0045, 0045a, 0046, 0046a, 0047
Yer Yeryüzü 0033, 0033a, 0034, 0034a,
 0035, 0036, 0037, 0038, 0039, 0040,
 0041, 2016

Yer yong' oq Yer fistığı 2384, 2385, 2386

Yer yorig'i Yer yarığı 0044

Yer, osmon, oy Yeryüzü, gökyüzü, ay
0048

Yil, o'n ikki ay Yıl, on iki ay 0151, 0152,
0153, 16

Yil, o'n ikki oy, bir oy ro'za Yıl, on iki
ay, bir ay oruç 0160, 0160a, 0160b,
0160v, 0160g

Yil, o'n ikki oy, hafta, kun, kecha,
kunduz Yıl, on iki ay, hafta, gün, gece
0157, 0158

Yil, o'n ikki oy, kunlar, kecha, kunduz
Yıl, on iki ay, gece gündüz 0159, 0159a

Yilqi, it, quyon Yılki, it, tavşan 1582,
1583

Yog' xumcha, kadi Yağ küpü, kap 1232,
1233

Yo'l Yol 1519, 1519a, 1519b, 1520, 1521-
1522, 1523, 1524, 1524a, 1524b, 1524v,
1525, 1525a, 1525b, 1526, 1527

Yo'l, arava izi Yol, araba izi 1530

Yo'l, bozor Yol, Pazar 1531

Yo'l, ko'prik Yol, köprü 1532

Yo'l, ot tuyog'ining izi Yol, at toynağının
izi 1528, 1529

Yo'l, suv Yol, su 1533

Yo'lbars Kaplan 0438, 0439, 0440, 0441,
0442, 2149, 2150, 2151

Yolg'on so'z Yalan söz 0343, 0344

Yomg'ir ko'pigi Yağmur köpüğü 0090,
0091

Yomg'ir Yağmur 0085, 0086, 0087, 0088,
2056, 2057, 2058

Yomg'ir, tutun Yağmur, sis 2060

Yomg'ir, yer, o'simlik Yağmur, yeryüzü,
bitki 0089

Yong' oq Ceviz 0703, 0703, 0703a, 0704,
0704a, 0705, 0705a, 0706, 0707, 0708,
0709, 0713, 2287, 2288, 2289, 2290,
2291, 2292

Yopgan non Tandır ekmeği 0918, 0918a,
0919, 0920-921, 0922

Yostiq Yastık 1163

Yozish, o'qish Yazma, okuma 1456,
1457, 1457b

Yugan, ayil, quyushqon, kishan Gem,
eyer, kayış, köstek 1498

Yulduz Yıldız 0030, 0031

Yulduz, quyosh Yıldız, güneş 2003

Yulduz Yıldız 2005, 2006, 2007, 2008,
2009, 2010, 2011, 2012, 2013

Yulduzlar, osmon Yıldızlar, gök
(/gökyüzü) 2014

Yumronqoziq Çöl faresi 0467

Yuqori labning chuquri Üst dudak
çukuru 0266

Yurak Kalp 2140, 2619

Yuriy Gagarin Yuri Gagarin 1625

Zag'izg'on Saksagan 0587, 0588, 0589

Zambil Tahtirevan, sepet 1000, 1001

Zamburug'-Qoziqorin: Mantar
0913

Zarpechak Küsküt 2393, 2394

Zig'ir Keten 0816

Zig'ir moy Keten Yağı 0946-947, 92

Zilzila Deprem 0146-147

Zindon Zindan 1132

Zirak-sirg'a Küpe 1397, 1397a, 1398,
1398a, 1399

Zont Sundurma 2499, 2500

Zuluk Sülük 0550

10 ta va 12 ta 10 ve 12 tane 2654, 1512,
1512a, 1513, 1514

(7x2+115 respublika) 15 Cumhuriyet
1613

SONUÇ

‘Özbek Bilmeceleri (Yapı, Dil Özellikleri, Türkiye Türkçesine Aktarma, Sözlük)’ adlı çalışmamızda elde ettiğimiz veriler şu şekildedir:

Özbek Türkçesinde bilmece terimi için *tap-* fiilinden türeyen *tapışmak*, *çöpçek*, *matal* ve *sorak* kavramları sıklıkla kullanılmaktadır (*bk. 1. Giriş*)

Özbek bilmeceleri, yapı olarak iki başlık altında değerlendirildi. Şekil özellikleri bakımından manzum, mensur, mensur-manzum karışık bilmecelerden oluştuğu belirlendi (*bk. 2.1. Özbek Bilmecelerinde Şekil Özellikleri*).

Özbek bilmecelerinde yapı başlığı altında işlenen ahenk unsurlarının kafiye, redif ve aliterasyon unsurlarından meydana geldiği tespit edildi (*bk. 2.2. Özbek Bilmecelerinde Ahenk Unsurları*).

Bilmecelerde Özbek Türkçesinin ünlüler başlığı altında ünlü düşmesi, ünlü türemesi, ünlü genişlemesi, ünlü daralması, ünlü yuvarlaklaşması, ünlü kaynaşmasından dikkat çekici örnekler yer alırken; ünsüzler başlığı altında ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi, ünsüz değişmesi, ünsüz benzeşmesi, benzeşmezlik, yer değiştirme, ünsüz ikizleşmesi gibi önemli ses değişiklikleri dikkat çekici örneklerle verildi (*bk. 3.1. Ses Bilgisi*).

Metnimizde Arapça, Farça kelimelerin ses değişikliğine uğramış şekillerine dikkat çekildi (*bk. Ünsüz değişimleri ve Dizin*).

Tespit edilen yapım ekleri şunlardır. +akay, (+kay), +chak, (+choq), +cha, +chi, +da, +dan, +day, +dayin, +dek, +gacha, +gina, (+kina, +qina), +gari, +i, +in, +ish, +kon, (+qon), +qur, +lab, +li, +lik, +loq, +och, +ov, +ovi, +ovlon, +roq, +simon, +tadan, +toy; +ar-, +ay-, +ot-, +illa-, (+irla-), +ira-, +la-, +lan-, +lash-, +pi-, +ra-, -ala-, +dir-, -ik-, -(i)l-, -giz-, -kaz-, -iz-, -la-, -ur-, -(i)t-, -a, -(a)k, (-oq), -ag‘on, -ach, -chak, (-choq), -chiq, -gan, -g‘ich, (-gich, -qich), -g‘ur, (-gur, -kir, -kur), -im, -ish, -ku, (-qu), -qin, (-g‘in), -ma, -moch, -uq, -(u)v, -uvchi (*bk. 3.2.3. Yapım Ekleri*).

Fiilimsiler başlığı altında aldığımız mastar ekleri -moq, -(i)sh, -(u)v; sıfat fiil ekleri -(a/y)digan, -r, (-ar), -(a)yatgan, -gan, (-kan, -qon), -gi, -mas ve zarf fiil ekleri -a, (-y), -(i)b, -gach, -gali, -gani, -may, -mayin, -gancha, -ganda, -gan sari, (-gan sayin), -sa dikkat çekmektedir (*bk. 2.2.3.5. Fiilimsiler*).

Metnimizde tasvir fiilleri için -b chiq-, -b ket-, -b ko‘r-, -b o‘tir-, -b ol-, -b yot-, -b yubor-, -b yur-, -b tur- ile yeterlilik fiilleri için ol- ve bil- fiillerinin kullanıldığı görülür (*bk. 3.2.4. Tasvir Fiiller ve 3.2.4.1 Yeterlilik Fiili*).

Metinde dikkat çekici pekiştirme öğeleri şunlardır: -a, -am (<ham), -ba (/ma), chi, -da, -gina, (kina, qina), -kan, -kan-da, -ku, -mi, -o, -oq, -u, -ya, ve -yu (*bk. 3.2.9. Pekiştirme Görevinde Kullanılan Yapılar ve Dizin*).

Dizinde Türkçe olmayıp metnimizde geçen kelimelerin kökeni ayraç içerisinde gösterildi (*bk. Dizin*).

KAYNAKÇA

- Abdullayev, C. H. (1993). *Özbek Bilmecelerinin Leksik Semantik Özellikleri*. Taşkent.
- Ağca, A. (2015). *Kazan Tatar Bilmeceleri Üzerine Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Akın, K. & Keş, Y. (2017). Türk Kültüründeki Çadır Geleneğinin Osmanlı Minyatür Sanatına Yansımaları, *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, 2 (2), 113-128.
- Argunşah, M. & Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Argunşah, M. (2013). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Aslan, M., Stoletneya, G. & Kamaletdinova, G. *Rusça Standart Sözlük (2019)*. İstanbul: Fono Yayınları
- Atalay, B. (1999). *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini "Endeks"*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Azizi, M. K. & Kocaoğlu, T. (2019). *Binbir Bilmeceler "Afganistan Özbek Ağızlarından"*. İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Bada, G. (1999). *Türkmen Matalları (Bilmeceleri) (Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi İncelenmesi, Metin ve Çeviri)*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Başgöz, İ. & Tietze, A. (1999). *Türk Halkının Bilmeceleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bayat, F. & Çınar, M. A. (2024). *Eski Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Baydemir, H. (2013). *Özbek Halk Masalları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi.
- Baydemir, H. & Ildırı, N. (2021). Büyük Özbekçe-Türkçe Sözlük Örnekleminde Sözlükbilimsel Bir İnceleme (ss. 27-34). Erzurum: Uluslararası Yunus Emre ve Düden Bugüne Türkçe Sempozyumu.
- Buran, A. & Alkaya, E. (2018). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 2 Güneydoğu/Karlık Grubu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Coşkun, V. M. (2000). *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Curayeva, M. (2011). Kodeks Kumanikus'ta Bilmeceler ve Özbek Folklorundaki Şekilleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 11(1), 25-32.
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Doğan, İ. & Usta, Z. (2014). *Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı*, Ankara: Altınpost Yayıncılık
- Duymaz, A. (2006), “Afganistan Özbeklerinin Bilmeceleri İle Anadolu Sahası Bilmecelerinin Ortak Yapı Özellikleri Üzerine”, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na Armağan (ss. 470-480). Konya: Kömen Yayınları / Sota Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını.
- Eckmann, J. (2021). *Çağatayca El Kitabı* (Çeviren Günay Karaağaç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Elçin, Ş. (1989). *Türk Bilmeceleri-Gözden Geçirilmiş İlaveli Baskı-*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1031.
- Eltazarov, J., Koç, K., & Yokubov, İ. (2021). *Özbekçe Öğreniyoruz*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Gökdemir, O. (2017). “Özbek Bilmeceleri” İsimli Eserden Hareketle Özbek Bilmecelerinde Yer Alan İkillemeler Üzerine Bir İnceleme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 63, 195-204.
- Gülensoy, T. (2010). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü Etimolojik Sözlük Denemesi I (A-N) - II (O-Z)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gültekin, M., Koraş, H., & Kurbanova, M. (2019). *Özbek Türkçesi Gramer-Metin-Sözlük*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Hüsayinova, Z. (1981). *Tapışmaklar (Özbek Halk İcadı)*. Tuzuvçi ve Naşrga Tayyarlavçi. Taşkent: Adabiyat ve Sanat Naşriyatı.
- Hüseyinova, Z. (1981). “Sonsöz”, *Tapışmaklar (Özbek Halk İcadı)*, Tüzüvçi ve Naşrga Tayyarlavçi: Z. Husayinova (ss. 337-338), Adabiyat ve Sanat, Taşkent.
- İşankul, C. (2010). Rüya ve Bilmece. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10 (1), 91-98.
- Kabulcanova, G. (2006). İstiarelerin Sistemvi Lisani Tahlili (Özbek Bilmeceleri Örneğinde), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Taşkent.

Kabulova, U. S. (2007). İstiare Metinlerinde İntegrel ve Differensemalar İlişkisi (Özbek Bilmeceleri Örneğinde), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Taşkent.

Karademir, F. (2007). Türk Halk Bilmecelerinin Yapı, Dil ve Üslup Özellikleri. Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I (1991). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü II/ Dizin. (1992) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Koraş, H., Açık, F. & Öztürk, Z. (2023). *Özbek Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlük*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Korkmaz, Z. (1962). Türkçede ok/ök Kuvvetlendirme (İntensivum) Edatı Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 9, 13-29.

Mahmud, N. & Yaman, E. (1993). *Türkçe-Özbekçe Özbekçe-Türkçe Lugat*. Taşkent: Gafur Gulam Edebiyat ve Sanat Neşriyatı.

Mamatkulova, M. (2016), Standart Özbek Türkçesi ve Ağızlarında Enklitikler Üzerine Örnekli İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Merhan, A. (2007). *Özbekçede mikin İlgeci*, Türk Dilleri Araştırmaları, 17. İstanbul: Simurg Yayınevi.

Nişanyan, S. (2012). *Sözlerin Soyağacı-Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları.

Olgun, İ. & Draşan, C. (1977). *Türkçe-Farsça Sözlük*. Ankara: Elhan Kitabevi

Olgun, İ. & Draşan, C. (1984). *Farsça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Elhan Kitabevi.

Özbekçe-Türkçe ve Türkçe-Özbekçe İzahlı Lugat (1997). Özbekçe-Türkçe ve Türkçe-Özbekçe İzahlı Sözlük Hazırlama Komisyonu. Özbek-Türk Liseleri Yayınları.

Özbek Tilining İzahli Lugati I-II (1981). Özbekistan SSR Fanlar Akademiyası A. S. Puşkin Namidagi Til ve Edebiyat İnstituti. Moskva “Rus Tili” Neşriyatı.

Özçelik, S. (2002). Türkçedeki Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları. *Türk Dili*, 612, 1033-1041.

Özçelik, S. (2004). Türkçede Kullanılan Arapça Kelimelerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bazı Tespitler. *Türk Dili*, 634, 550-562.

Özdemir, H. & Cebeci, S. (1989). *Arapça Türkçe Sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Öztürk, R. (1997). *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Öztürk, R. (2016). *Özbek Türkçesi El Kitabı*. Konya: Palet Yayınları.
- Rahimi, F. (2019). *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü C 1*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Rahimi, F. (2019). *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü C 2*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Rahimi, F. (2021). *Ferağî'nin Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Rahmetullayev, Ş. (2000). *Özbek Tilinin Etimologik Luğati (Türkiy Sözler)*. Özbekistan: Taşkent Üniversitesi Yayınları.
- Salman, R. (1997). *Özbek Türkçesi Şükrullâ Kâfânsiz Kömilgänlär (Transkripsiyonlu Metin-Metnin Türkiye Türkçesine Çevirisi-Dil Özellikleri-Sözlük*. Doktora tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Saparniyazova, A. (2005). *Özbek Halk Bilmecelerinin Sentaktik Semantik Özellikleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Taşkent.
- Seyidov, N. (1992). *Azerbaycan Tapmacaları Bilmeceleri*, (Haz. Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Esmâ Şimşek). Elazığ: Elazığ Belediyesi Yayınları.
- Solmaz, A. (2021). *Özbek Destanları 7 Çamlıbel Kuşatması (Çambil Kamali)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Soydan, S. (2019). Ali Şir Nevâyî'nin Manzum Eserlerinde Dek / Dik Edatının Kullanımı, *Dil Araştırmaları*, 24, 131-147.
- Şimşek, E. (1996), Azerbaycan Bilmecelerinde Kafiye-Redif ve Bunlara İlgili Bazı Problemler, *Milli Folklor Dergisi*, 4 (29/30), 34-40.
- Şimşek E. (2003). "Bilmeceler". Türk Dünyası Ortak Edebiyatı. *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi Cilt 3*. Ankara: AKM Yayınları.
- Tarama Sözlüğü I (A-B): XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla* (4. Baskı) (haz. Ö. A. Aksoy ve D. Dilçin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, F. (2003). Özbek Bilmecelerinden Örnekler. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 16, 59-86.
- Tekin, F. (2008). *Özbek Bilmeceleri*. Uşak: Elik Yayınları.

- Tokay, Y. (2012). Dîvânü Lugâti't-Türk'te Geçen Çıçalak 'Serçe Parmak' ve Çıçamuk 'Yüzük Parmağı' Kelimeleri Üzerine Bazı Düşünceler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/22, 204-210.
- Tolkun, S. (2002). Özbekçede Yeni Kelime Türetmede Kullanılan Yabancı Unsurlar. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 14, 337-365.
- Tolkun, S. (2009). *Özbekçede Fiilimsiler*. Konya: Dijital Sanat Yayınları.
- Tolkun, S. (2018). Klasik Doğu Türk Şiirinde +GInA Ekinin Ahenk unsuru olarak kullanılması, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4 (7), 208-231.
- Tolkun, S. (2023). Özbek Türkçesinde Benzetme Bildiren Biçimbirimler. *Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*. 5 (10), 104-144.
- Turan, F. (2019). *Çağatayca Manzum Sözlük Nisâb-ı Kutbiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu. 2011.
- Türkyılmaz, D. (2007). Türk Dünyasında Bilmece. Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Türkyılmaz, D. (2009). Ortak Sır Kalıplarımız: Türk Dünyası Bilmeceleri Üzerine. *Millî Folklor Dergisi*, 11 (81), 40-53.
- Üstüner, A. (2003). *Türkçede Pekiştirme*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.
- Uygur, S. (2020). *Azerbaycan Sahasında Yazılmış Çağatayca Bir Sözlük Lugât-i Nevâyî*. Gece Kitaplığı.
- Üşenmez, E. (2012). *Modern Özbek Türkçesi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Üşenmez, E., Boltabayev, S. & Tuğlacı, G. (2016). *Özbekçe Türkçe Sözlük*. İstanbul: Türk Dünyası Vakfı.
- Yaman, E. (2000). *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Yaman, E. (2005). *Özbek Türkçesinde Edatlar (Kaynakları, Ses ve Şekil Özellikleri)*. Ankara: Gazi Kitabevi
- Yaman, E. & Nizamiddin, M. (1998). *Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Yazım Kılavuzu. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Yıldırım, H. (2020). *Özbek Türkçesi*. Ankara: Delta Kültür Yayınevi.

Yıldırım, N. (2014). *Farsça Dilbilgisi*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Yusuf, B. & Tulum, M. M.(1994). *Özbekistan Türkçesi-Türkiye Türkçesi Türkiye Türkçesi-Özbekistan Türkçesi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Yusupova, N. (2018). *Türkçe-Özbekçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Zülfikar, H. (1995). *Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

<http://lugatim.com/>

<https://pauctle.com/fatr/soz/>